

V. International Congress on Social and Education Sciences (INCSES-2019)

December 13-15, 2019

Publication Date
December 25, 2019

ISBN: 978-605-7758-52-1

Proceedings Book

Editörün Notu/ Editor's Note

13-15 Aralık 2019 tarihlerinde Adana da düzenlenen V. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri (INCSES-2019) Kongremiz yoğun bir katılım ile gerçekleştirilmiştir.

Kongremizde bilim dünyasının önemli isimleri akademik çalışmalarını sunmuş ve tartışma ortamı bulmuşlardır. Kongremize bizzat katılarak bizleri onurlandıran yabancı davetli konuşmacılarımıza özellikle teşekkür ederim.

Kongremize katılan ve ilgi gösteren tüm akademisyenlerimize teşekkür eder, gelecek kongrelerimize de katılımlarından onur duyarız.

V. International Congress on Social and Education Sciences (INCSES-2019) held in Adana on December 13-15, 2019 with a great participation.

Important names of the scientific world presented their academic studies and found a discussion ambience. Especially, I would like to thank foreign invited speakers who joined us in insac congress.

We would like to thank all of academics who have participated in insac congress.

Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç

Organizing Committee and Secretary / Düzenleme Kurulu

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Dalkılıç

Prof. Dr. Adnan Çelik

Prof. Dr. Hakan Salim Çağlayan

Prof. Dr. Abdullah Karaman

Prof. Dr. Vüsale Musali

Prof. Dr. Serpil Ağcakaya

Assoc. Prof. Dr. Hüdaverdi Mamak

Assoc. Prof. Dr. Özgür İşleyici

Assoc. Prof. Dr. Metin Açıkyıldız

Assoc. Prof. Dr. Oğuz Özçelik

Assoc. Prof. Dr. Yavuz Topkaya

Dr. Hale Köksoy

Dr. Halil Uzun

Dr. Seda Uğraş

Dr. Yakup Doğan

Res. Assist. H. Banu Kesinkaya

İsmail Kırmızı

Dr. Meliha Uzun

Davetli Konuşmacılar / Invited Speakers

	Prof. Dr. Vüsale Musali, Azerbaycan	
	Prof. Dr. Zilola Khudaybergenova, Özbekistan	
	Assoc. Prof. Dr. Cildiz İsmailova, Kırgızistan	
	Assoc. Prof. Dr. Alsou Kamaliev, Rusya	
	Dr. Nuşin Rashedi Kara	
	Dr Aktolkin Abubakirova, Kazakistan	
	Dr. Sahl Derchawi, Suriye	

Bilim Kurulu /Science Committe

- Prof. Dr. Adnan Çelik, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. A. Ahmet Doğan, Kırıkkale Üniversitesi
- Prof. Dr. A. Azmi Yetim, Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Abdullah Karaman, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aghamirza Bashirov, Eastern Mediterranean University
- Prof. Dr. AgwuEkwe, University of Nigeria
- Prof. Dr. Akamigbo Frank, University of Nigeria
- Prof. Dr. Angelo Sifaleras, University of Macedonia
- Prof. Dr. Arslan Kalkavan, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
- Prof. Dr. Asuman Seda Saracaloglu, Adnan Menderes Üniversitesi
- Prof. Dr. Atilla Pulur, Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Bayram Dalkılıç, Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bilal Uçar, Uluslararası Travnik Üniversitesi
- Prof. Dr. Eleni Sella, National and Kapodistrian University of Athens
- Prof. Dr. Adnan Çelik, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Ercan Oktay. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
- Prof. Dr. H. Mustafa Paksoy, Gaziantep Üniversitesi
- Prof. Dr. Lynn Rose, American University of Iraq
- Prof. Dr. Orhan Çoban, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Sadettin Paksoy, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Prof. Dr. Serkan Yılmaz Kandır, Çukurova Üniversitesi
- Prof. Dr. Serpil Ağcakaya, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Suat Gezgini, İstanbul Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Hatira Yusifova, Khazar Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Mustafa Yorulmazlar. Marmara Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ulukan, Adnan Menderes Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mübariz Ağalarlı, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Namiq Musalı, Khazar Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Reza Sirjani, Eastern Mediterranean University
- Assoc. Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu, N. Erbakan Üniv.Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
- Assoc. Prof. Dr. Yagut Aliyeva, Bakü Devlet Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yaprak I. Özdemir, Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yener Özen, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Zivar Huseynli, Khazar University
- Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman Ekinci, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Ahmet Demirtaş, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Cıldız İsmailova, Kırgızistan
- Assoc. Prof. Dr. Erdal Bay, Gaziantep Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Yeşiltaş, Cumhuriyet Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Fatih Bektaş, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Fikret Gülaçtı, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Gülnara Anarbayeva, Celalabad Devlet Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Gizem Saygılı, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Hakan Akdağ, Mersin Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Hatira Yusifova, Khazar Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Mustafa Yorulmazlar. Marmara Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ulukan, Adnan Menderes Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Mustafa Yıldız, Akdeniz Üniversitesi

- Assoc. Prof. Dr. Mübariz Ağalarlı, Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Namiq Musalı, Khazar Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Onur Köksal, Selçuk Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Ömer Saylar, Gazi Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Reza Sirjani, Eastern Mediterranean University
- Assoc. Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu, N. Erbakan Üniv.Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
- Assoc. Prof. Dr. Sinan Koçyiğit, Atatürk Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yagut Aliyeva, Bakü Devlet Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yaprak I. Özdemir, Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Yener Özen, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Assoc. Prof. Dr. Zivar Huseynli, Khazar University
- Dr. Ahmet Öztürk, Rosen College of Hospitality Management
- Dr. Atheer Matroud, The American University of Iraq in Sulaimani
- Dr. Badiossadat Hassanpour, Eastern Mediterranean University
- Dr. Erkan Akgöz, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Selçuk Üniversitesi
- Dr. Guita Farivarsadri, Eastern Mediterranean University
- Dr. Günel Orucova, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
- Dr. Mehdi Bashiri, Khazar University
- Dr. Mohamad Alhijazi, Eastern Mediterranean University
- Dr. Mohammed Bsher A. Asmael, Eastern Mediterranean University
- Dr. Sahl Derchawi, Suriye
- Dr. Alper Ateş, Selçuk Üniversitesi
- Dr. Sevgi Dursun Ateş, Selçuk Üniversitesi
- Dr. Ahmet Öztürk, Rosen College of Hospitality Management
- Dr. Atheer Matroud, The American University of Iraq in Sulaimani
- Dr. Badiossadat Hassanpour, Eastern Mediterranean University
- Dr. Erkan Akgöz, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Selçuk Üniversitesi
- Dr. Fahri Özsungur, Hacettepe Üniversitesi
- Dr. Guita Farivarsadri, Eastern Mediterranean University
- Dr. Günel Orucova, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
- Dr. Mehdi Bashiri, Khazar University
- Dr. Mohamad Alhijazi, Eastern Mediterranean University
- Dr. Mohammed Bsher A. Asmael, Eastern Mediterranean University
- Dr. Sahl Derchawi, SuriyeDr. Selvin Yeşilay, Anadolu Üniversitesi
- Dr. Ahmet Öztürk, Rosen College of Hospitality Management
- Dr. Ağayeva Aysel, Sumgayıt Devlet Üniversitesi
- Dr. Zülfiyyə Hacıyeva, Sumgayıt Devlet Üniversitesi
- Dr. Atheer Matroud, The American University of Iraq in Sulaimani
- Dr. Badiossadat Hassanpour, Eastern Mediterranean University
- Dr. Erkan Akgöz, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Selçuk Üniversitesi
- Dr. Fatih Uslu, Akdeniz Üniversitesi
- Dr. Guita Farivarsadri, Eastern Mediterranean University
- Dr. Günel Orucova, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
- Dr. Halil Uzun, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Dr. Mehdi Bashiri, Khazar University
- Dr. Meral Kuzgun, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Dr. Mohamad Alhijazi, Eastern Mediterranean University
- Dr. Mohammed Bsher A. Asmael, Eastern Mediterranean University
- Dr. Oktay Kızar, Bingöl Üniversitesi

- Dr. Özay Soslu, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
- Dr. Recep Kahramanoğlu, Gaziantep Üniversitesi
- Dr. Sahl Derchawi, Suriye
- Dr. Sait Korkmaz, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Dr. Ümit Polat, Ömer Halis Demir Üniversitesi
- Dr. Yakup Doğan, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Dr. Yavuz Topkaya, Mustafa Kemal Üniversitesi
- Dr. Zeynel Abidin Yılmaz, Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Oral Presentations/Sözlü Sunumlar

İçindekiler

Editörün Notu/ Editor's Note	2
Organizing Committee and Secretary / Düzenleme Kurulu	3
Bilim Kurulu /Science Committe.....	6
Oral Presentations/Sözlü Sunumlar.....	9
Girişimciler İçin Kitle Fonlamasının (Crowdfunding) Davranışsal Finans Boyutunda İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler (Tuğberk ÇİTİLCİ).....	13
Türkiye Otomotiv Piyasasında Yoğunlaşma Analizi (Arif İĞDELİ)	15
Pazarlama Estetiği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma (Aslıhan YAVUZALP MARANGOZ)	25
Bilim Şenliği Etkinliğinin Katılımcı Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Güliden GÜRSOY, Aycan ÖZYAŞAR)	27
İran'ın Siyasi Elitleri ve Nükleer Müzakereler (Aydın Babai)	38
Katolik Kilise Tarihinde Yayın Yasağı (Ayhan ASLANOĞLU).....	58
Okul Öncesi Dönemde En Az 1 Yıl Montessori Eğitimi Alan Öğrencilerin İlkokuldaki Sosyal ve Akademik Uyumlarının İncelenmesi (Ayşe GENÇER MEMİŞ, Ümit SAHRANÇ)	60
Türkiye’de Parlamento Seçimlerinde Seçim İttifakları: Yasama İttifakından İktidar İttifaklığına mı? (Berat AKINCI)	64
Oyunlaştırılmış Fen Öğretiminde Durumsal İlgi (Betül YILMAZ, Ümit DURUK)	66
İbazi /Harici Alim Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Siyyabi’nin Birlikte Yaşam Anlayışı (Burhaneddin KIYICI)	68
Preschool Children’s Views about Sustainable Development (Deniz KAHRIMAN PAMUK)	70
Corporate Logistics Firms' Approach to Logistics Social Responsibility (Didem DEMİR).....	72
Matematik Öğretmenlerinin Kat ilişkisine Dayalı Problem Çözümleri (Perihan DİNÇ ARTUT, Ayten Pınar BAL)	74
Matematik ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme Becerileri (Ayten Pınar BAL, Perihan DİNÇ ARTUT)	80
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yeni Kamu Personel Sistemi Örgütü (İpek ÖZKAL SAYAN)	86
Sinop Kefevi Nekropolü (Mtr) İnsan Kalıntılarının Paleodemografisine Antropolojik Bakış (Mustafa Tolga ÇIRAK, Ayşegül ŞARBAK, Asuman ÇIRAK)	88
Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Drama Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (Şenel ELALDI, Abdullah DEMİRCİ)	90
Tersine Kaynaştırma Okullarında Görev Yapan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarına Yönelik Yeterlilikleri (Şenel ELALDI, Taner ÇİFÇİ, Nazlı Sıla YERLİYURT)	107
Evaluating the Perspectives of Preservice Preschool Teachers and Academicians on Montessori (Şenel ELALDI, Özlem KİRİŞ)	126
Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygısı ile Çalgı Dersi Başarılarının İlişkisi ve Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Gülce COŞKUN ŞENTÜRK).....	143

Etkili Baba Eğitiminde Program: Program Geliştirmeden Uygulamaya (Halil UZUN, Gülen BARAN) ..146	146
Kilis'teki Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çocukların Eğitim Durumlarının İncelenmesi (Durmuş BURAK, Halil UZUN, Zeynel AMAÇ)	148
A Young Brother at the Forefront of a Nuclear War:.....	161
The Role of Robert F. Kennedy in the Resolution of the Cuban Missile Crisis (İbrahim YORGUN).....	161
Çok Amaçlı De Novo Programlama Problemlerinin Çözümünde Bulanık Global Kriter Yöntem Kullanımı (Nurullah UMARUSMAN)	164
Çocuk Gelişimi Lisans Öğretim Programlarının İncelenmesi (Osman Tayyar ÇELİK)	177
Sigorta Prim Üretimlerindeki Güncel Değişimlerin Sigorta Acentelerinin Pazar Payına Etkisi ve Öneriler (Davut KARAMAN, Ali ŞAHİN).....	179
İş Hayatında Algılanan Mobbing ve Öfke Yönetimi Üzerine Bir Araştırma (Müjdat AVCI, Ergün KARA, Ceren ÇELİK)	186
Engelli Eski Hükümlü ve Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İstihdamıyla İlgili Mevzuat ve İstihdam Zorunluluğu (Eyüp Sabri KALA)	197
Resmin Çağdaş Sanatla Birlikte Hareketli Bir Görüntüye Dönüşmesi Video Art (Reyhan ULUDAĞ ERASLAN)	206
Robotik Kodlama Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması (Sema ALTUN YALÇIN, Sakıp KAHRAMAN, Zeynel Abidin YILMAZ)	220
Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Nanoteknoloji Kavramı Hakkındaki Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi (Zeynel Abidin YILMAZ).....	222
Geçmişten Günümüze Kütahya'da Doğum Âdetleri (Münire BAYSAN)	224
İşyeri Arkadaşlığı İle İşe Adanma Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma İle (Mithat TURHAN)	226
Annelerin Çocuk Oyunlarına Katılımları, Anne Çocuk Etkileşimi ve Anne Davranışları (Elif SEZGİN) ..	237
Erken Çocukluk Döneminde Öz Düzenleme ve Erken Akademik Beceriler (Elif SEZGİN)	239
Bilim/Sözde-Bilim Ayrımı Tartışması Yoluyla Yürütülen Argümantasyon Etkinliklerinin Sözde-Bilimsel İnanışlara Etkisi (Emine ÇAVUŞ, Ümit DURUK, Abuzer AKGÜN)	241
Ottoman Language Policies And Minority Education After 18th Century (Emrah DOLGUNSÖZ)	243
Do We Skip Words While L2 Reading? An Eye Movement Analysis (Emrah DOLGUNSÖZ)	245
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Hızları ve Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişki (Keziban TEKŞAN, Enes ÇİNPOLAT)	247
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Konuşma Öz Yeterliği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişki (Üzeyir SÜĞÜMLÜ, Enes ÇİNPOLAT).....	254
The Effects of Mobbing in the Workplace on Service Innovation Performance: The Mediating Role of Boreout (Fahri ÖZSUNGUR).....	262
Dini Grupların Sosyal İnşa Sürecinde Yapısallaşması (Fatih ÖZTAŞ).....	264
Lise Öğrencilerinin Sigara İçme Davranışlarının Değerlendirilmesi (Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN, Namık CAN)	271
Öğretmen ve İdarecilerin Mesleki Etik Üzerine Düşünceleri Denizli/ Pamukkale İlçesi Örneği (Namık CAN, Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN).....	279

Üretim Odaklı İşletmelerde Kişiler Arası İletişim Ve Performans İlişkisi (Namık CAN, Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN)	287
Impact of Human Resources Management Strategies on Innovation Management (Abdullah OGRAK, Heresh Sabr MOHAMMED)	301
Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Beklentileri ve Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma (İdris KARSLIOĞLU)	327
Reklam Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi (İdris KARSLIOĞLU, Aytaç Burak DERELİ)	342
Ankara'da Osmanlı Döneminden Bir Yerleşim: Büyük İstanos (İlkgül KAYA ZENBİLCİ).....	353
Kütüb-i Sitte Bağlamında “Ameller Niyetlere Göredir.” Hadîsi ve Vurûd Sebebi Üzerine Bazı Mülâhazalar (Erdoğan KÖYÜ).....	392
İlk Prososyal Davranışlar: Erken Çocukluk Döneminde “Yardım Etme” (Leyla ULUS)	404
Eğitici Oyuncaklar ve Ebeveyn Rehberliği (Leyla ULUS)	416
Homecoming or Tourism? Examining Diaspora Tourism Mobility of People Forced to Migrate (Mehmet Emin AKKAYA)	425
Osmanlı Aile Hukukunda Muhâlea (Adana-Kayseri-Konya Mahkeme Kayıtlarına Göre) (Mehmet KOÇ)	431
Osmanlı Hukukunda Yalan Şahitlik Suçu ve Cezaları (Mehmet Koç)	449
Avrupa Finans Sektörü ile Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi (Melik KAMIŞLI)	465
Portföy Yönetimi Kapsamında Sektörel Hisse Yatırımı ve Uluslararası Çeşitlendirme (Melik KAMIŞLI)	472
Türkiye ve Rusya Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Oynaklık Yayılımlarının Analizi (Melik KAMIŞLI, Serap KAMIŞLI)	479
Örgütlerde Ödüllendirmenin Çalışanların İş Tatminleri Üzerine Etkisi: Çalışanların İşe Tutulmalarının Aracılık Rolü (Metin OCAK).....	485
Triple Helix Yaklaşımına Göre Türkiye'nin Yenilik Yaratma Kapasitesi (Nilcan ALBAYRAK, Sibel CENGİZ)	487
Öğretmen Adaylarının Eğitim Alanında Kitap Seçim Tercihlerinin İncelenmesi (Nuray ZAN, Burcu Umur ZAN)	489
Haber Etiğinin Kaybolan Sınırları: İnternet Haberlerinde İntiharın Sunumu (Ahmet Buğra KALENDER, Semih SALMAN)	498
İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim-Öğretim (Orhan DOĞAN, Özlem MURAZ BUDAK).....	513
Muhammed Yusuf'un “İtiraf” Şiirinde Vatan konusu ve Onun Türkiye Türkçesi Çevirisine Aktarılması Üzerine (Zilola KHUDAYBERGENOVA)	515
The Role of Turkish Foreign Trade in terms of High Value-Added Product, Exchange Rate Fluctuations and Oil Price Volatility (Salih KALAYCI)	523
Dijital Hikâye Anlatımında İnteraktif Medya: Black Mirror - Bandersnatch Filmi Örneği (Semih SALMAN, Ahmet Buğra KALENDER)	525
Sektörel Kredilerin Sektörel Endeks Getirilerine Etkileri: BİST Taş, Toprak Endeksi Örneği (Serap KAMIŞLI)	534
VIX Endeksinin Avrupa Ülkeleri Finansal Piyasalarına Etkilerinin Analizi (Serap KAMIŞLI).....	541

David Hockney'in Foto-Kolajlarında Çok Boyutluluk (Soner TİRE)	550
Karanlık Üçlü (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: "Belki de Karanlık Değildir..." (Tuba GÜLER ,Gökhan KERSE)	552
Sınıf Öğretmeni Adaylarının Lisans Derslerinde Tercih Ettikleri Teknolojik Uygulamaların İncelenmesi (Ümit İzgi ONBAŞILI)	562
Üsküdar'da Bir Hadîs Âlimi Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan'ın Hayatı Eserleri Hadîs ve Sünnet'e Dâir Bazı Görüşleri (Erdoğan KÖYCÜ)	564
Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde İşe Adanmışlığın Rolü (Hüseyin ASLAN, Ergün KARA)	583
Konular	592

Girişimciler İçin Kitle Fonlamasının (Crowdfunding) Davranışsal
Finans Boyutunda İncelenmesi: Türkiye İçin neriler (Tuğberk iTİLCİ)

Girişimciler İçin Kitle Fonlamasının (Crowdfunding) Davranışsal Finans Boyutunda İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler

Dr. Öğr. Üyesi Tuğberk ÇİTİLCİ
Bankacılık ve Finans
Nişantaşı Üniversitesi

ÖZET

İktisat teorisinin tarihler boyunca çözmeyi amaçladığı en önemli sorun olan kıt kaynakların etkin şekilde dağıtılması konusunda finans sektörünün yeri ve önemi gün geçtikçe artarken, finansman araçlarına erişim paranın zaman değerinden dolayı maliyetli bir duruma geçmiştir. Fon arz edenler ile fon talep edenlerin ortak faydada kesişmelerinde faiz, zaman, yatırımın karlılığı ve alternatif maliyetler olmak üzere çok çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bu bağlamda fon talep edenlerin de para piyasasından optimal faiz ve zaman düzeyinde ihtiyaçlarını karşılamak konusunda çeşitli sıkıntılar devreye girerken bu noktada bankacılık sistemi etkin çözüm görevini yürütmektedir. Fakat banka sistemine dahil olamayacak finansal ölçekteki bireysel fon talep eden yatırımcıların / girişimcilerin optimal finansman kaynaklarına erişiminde alternatif finansman araçları arasında yer alan parlayan yıldız olan kitle fonlaması (crowdfunding) öne çıkmaktadır. Özellikle girişimcilerin yeni fikir ve ürün araştırma&geliştirme faaliyetlerinin kaynak ihtiyaçlarında ilgili yatırıma destek sağlamak isteyen kalabalık diye tabir edilen fon arzı sağlayıcılarına başvurması alternatif finansman modellerinden yeni bir dönem başlangıcı açmaktadır. Girişimciler ile fon arzı sağlayıcılarını ortak paydada buluşturan kitle fonlaması platformları işleyiş ve aktarım mekanizmasının mihenk taşıını oluştururken, gün geçtikçe platformların yapısı, etkinliği ve erişilebilirliği pozitif yönde ilerleme kaydetmektedir. Türkiye için yeni bir konsept olan kitle fonlamasında, 3 Ekim 2019 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği ile alternatif finansman aracı düzenleyici otorite tarafından işleyiş ve uygulama konularında hukuki olarak kontrol altına alınarak, aktarım mekanizmasının ilerleyişi için önemli bir mesafe kat edilmiştir.

Çalışmada, Türkiye özelinde kitle fonlamasının girişimcileri nasıl daha etkin destekleyebileceği konusunda fikir önerileri tartışılırken, kitle fonlamasının girişimciler ve fon arz edenler tarafında davranışsal finans yaklaşımında maruz kalınan yanlışlık ve hatalar bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır.

Davranışsal finans, iktisat, psikoloji, sosyoloji ve diğer bir çok farklı bilim disiplinlerini biraraya getirerek homo economicusun rasyonel değil irrasyonel olduğunu öneren bir yaklaşım olarak literatürde kendine yer açmaktadır. 2002 yılında Nobel ekonomi ödülünün Beklenti Teorisi ile davranışsal finans alanında Kahneman ve Tversky tarafından alınması disipline ilişkin ilgiyi üst seviyeye taşımıştır.

Klasik iktisat teorilerinde yer alan bireyin karar mekanizmalarında zararını en aza indirgeyen, faydasını en üst seviyeye taşıyan varsayımın etkin çalışmadığı literatür çalışmaları ile desteklenirken soruna çözüm olarak davranışsal finans önermeleri yüksek ses ile tartışılmaktadır. Kitle fonlamasının, davranışsal finans perspektifinden incelenerek girişimciler ve fon sağlayıcılarının maruz kaldığı/kalabileceği yanlışlık ve hatalara ilişkin tespitler ve bunların çözümleri üzerine tartışmaların çalışmada yer alması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Kitle Fonlaması, Crowdfunding, Davranışsal Finans, Yanlılık ve Hata

Türkiye Otomotiv Piyasasında Yoğunlaşma Analizi (Arif iÇDELi)

Türkiye Otomotiv Piyasasında Yoğunlaşma Analizi

Arif İĞDELİ¹

¹Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, arifigdeli@hotmail.com:

Özet: Bu araştırmanın amacı Türkiye otomotiv piyasasındaki rekabet düzeyinin belirlenmesinden yola çıkarak Türkiye otomotiv piyasasının yapısını belirlemektir. Türkiye otomotiv piyasasındaki rekabet düzeyini belirlemede literatürde sıklıkla kullanılan yoğunlaşma hesaplama indeksleri olan CR4, CR8, Herfindahl Hirschman, Entropi ve Nispi Entropi indekslerinden yararlanılmıştır. CR4 ve HHI indeksi değerlerine göre 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasının yapısı monopolcü rekabet iken; CR8 indeksinin değerlerine göre ise Türkiye otomotiv piyasasının yapısı 2004-2011 döneminde zayıf oligopol, 2012-2018 döneminde monopolcü rekabettir. Hesaplanan Entropi ve Nispi Entropi indeksi değerleri de CR4, CR8 ve Herfindahl Hirschman indeksi değerlerini doğrulamakta ve 2004-2019 döneminde rekabetin dalgalı bir biçimde arttığına işaret etmektedir. Bu araştırmanın literatüre katkısı kendisinden önce gelen araştırmalardan farklı olarak Türkiye’de satılan araba markaları üzerinden Türkiye otomotiv piyasasının yapısının belirlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye otomotiv piyasası, rekabet, yoğunlaşma

Giriş

Yolcu ve yük taşıma gereksiniminde kullanılan kara yolu taşıtlarını içeren sektör olarak ifade edilen otomotiv endüstrisi Türkiye’de ve Dünya’da son elli yılda büyük bir atılım göstermiştir. Bu atılımla birlikte bazı ülke ekonomilerinin de lokomotif sektörü haline gelmiştir. Otomobil üretiminde bulunan gelişmiş ülkelerde otomotiv endüstrisi kendisiyle birlikte diğer bazı endüstrilerinde gelişmesine yol açmıştır. Bu gelişmeyle birlikte küresel şirketler kimliğine bürünen otomotiv firmaları küresel piyasa paylarını artırmak için birbiriyle çetin bir rekabet halindedir. Genç nüfusunun fazlalığı, hanehalkı gelir seviyesinin artış eğiliminde olması ve yaşam beklentisi düzeylerinin güç geçtikçe artması gibi unsurlar Türkiye’yi otomotiv şirketleri için ilgi odağı haline getirmektedir. Türkiye pazarında daha fazla söz sahibi olmak için küresel şirketlerin bazıları ürünlerini Türkiye’de üretmeye başlamış, bazıları ise Türkiye’de üretme kararı almıştır. Otomotiv firmaları arasında görülen bu rekabet sonucunda Türkiye otomotiv piyasasının yapısının hangi piyasa yapısına uyduğu araştırmanın motivasyon unsurunu oluşturmaktadır. Bu temel motivasyona balı olarak araştırmanın iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Nispi Entropi indekslerinden faydalanarak Türkiye otomotiv piyasasındaki yoğunlaşma düzeyini belirlemektir. İndeks değerleri doğrultusunda Türkiye otomotiv piyasasının rekabet düzeyini belirlemektir. İkincisi ise indeks değerlerinin karşılaştırılarak Türkiye otomotiv piyasasının yapısını belirlemektir. Bu araştırmayı kendisinden önce gelen araştırmalara göre özgün kılan iki nokta vardır. Bunlardan ilki Türkiye otomotiv piyasasının yoğunlaşma düzeyinin yoğunlaşmasının ölçümünde otomotiv firmalarının satış miktarlarının ilk defa kullanılacak olmasıdır. İkincisi ise Türkiye otomotiv piyasasının yoğunlaşmasının ölçümünde ilk defa Entropi ve Nispi Entropi indeksinin tercih edilmiş olmasıdır.

Motivasyon ve amaçların yer aldığı giriş ve değerlendirmelerin ve politika önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü dâhil araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde araştırmaya rehberlik eden literatür sunulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye otomotiv

piyasaının genel görünümüne ve piyasanın yoğunlaşma düzeyinin ölçülmesine yer verilmektedir.

2.Literatür

İktisat alan yazınında piyasa yapısını yoğunlaşma indekslerinden faydalanarak belirlemeye çalışan çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Çelik ve Kaplan (2007), Pehlivanoğlu ve Tiftikçigil (2013), Özcan ve Çiftçi (2015) gibi çok sayıda araştırmacı piyasa yoğunlaşmasının ölçümünde CR_n indekslerini kullanmışlardır. Akardeniz ve Kırac (2015), Akel vd., (2016), Alagöz vd., (2016) gibi araştırmacılar ise piyasa yoğunlaşmasının ölçümünde HHI'yi tercih etmektedirler. Bunların yanında ayrıca, Kaynak (2016) Ediz ve Önder (2018), Tatlı (2018) gibi araştırmacılar ise hayat sigortası piyasasının yoğunlaşmasının ölçümünde Entropi indeksinden de yararlanmaktadır. Hall-Tideman, Hall-Tideman, Rosenbluth, Hannah-Kay, ve Kapsamlı Yoğunlaşma indeksleri de Tablo 1'deki araştırmalarda yoğunlaşmanın hesaplamasında kullanılan diğer ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada yoğunlaşmanın hesaplanmasında bu indekslerin tercih edilmemesinden dolayı bu indekslerin tanımlarına ve ölçümlerine yer verilememiştir. Tablo 1'de çeşitli yoğunlaşma indeksleri kullanılarak Türkiye'de farklı sektörlerdeki piyasa yapısını belirlemeye yönelik yapılan araştırmalar sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür

Yazar(lar)	Dönem	İncelenen sektör ve yoğunlaşmanın ölçüm yöntemi	Bulgular
Çelik ve Kaplan (2007)	2002-2004 Türkiye	Otomotiv piyasası Hayat dışı sigorta piyasası CR5 indeksi	CR5 indeksi hesaplamalarına göre 2002-2004 döneminde Türkiye hayat dışı sigorta piyasasında yüksek düzeyde yoğunlaşma görülmektedir. Ayrıca regresyon analizi bulgularında yoğunlaşma ile karlılık arasında güçlü ve doğrusal bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Kaynak ve Arı (2011)	2003-2010 Türkiye	CR4, CR5 ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	CR4 indeksi değerleri yerli binek ve yerli hafif ticari, CR5 indeksi değerleri yerli hafif ticari ve ithal hafif ticari araç sektöründe yoğunlaşmanın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca HHI değerlerine göre yerli hafif ve yerli binek araç sektöründe monopolcü rekabet, ithal binek ve ithal ticari araç sektöründe ise rekabetçi yapı söz konusudur.
Pehlivanoğlu ve Tiftikçigil (2013)	1995-2001 Türkiye	Demir-çelik ve metal endüstrisi CR4, CR8, CR12 ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	HHI hesaplamalarına göre demir-çelik ve metal endüstrileri yoğunlaşmamış piyasa yapısına sahiptir. Ancak CR4 indeksi hesaplamalarına göre bu endüstriler tekelleri rekabet piyasası yapısına sahiptir. CR8 ve CR12 indeksi değerlerinde ise bu endüstrilerin oligopolcü piyasa yapısına sahip olduğu görülmektedir.
Akardeniz ve Kırac (2015)	2008-2012 Gaziantep	Tekstil piyasası CR4 ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	CR4 indeksi hesaplamaları sonucunda elde edilen değerlere göre Gaziantep tekstil piyasası oligopolistik yapıya sahiptir. HHI hesaplamaları sonucunda elde edilen değerlerde Gaziantep tekstil piyasasının kuvvetli oligopol yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.
Kostakoğlu (2015)	2011-2014 Türkiye	İnternet servis sağlayıcıları piyasası CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman ve Entropi indeksleri	CR4 ve CR8 indeksi hesaplamalarına göre internet servis sağlayıcıları piyasasında yoğunlaşma düzeyi yüksektir. Ayrıca HHI ve Entropi indeksi hesaplamaları da internet servis sağlayıcıları piyasasının yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. HHI ve Entropi indeksi hesaplamalarındaki değerler 2011-2014 döneminde azalan bir seyir izlemektedir.

Özcan ve Çiftçi (2015)	2006-2013 Türkiye	Mevduat bankacılığı piyasası CR4 indeksi	CR4 indeksi hesaplamaları sonucunda elde edilen değerlere göre 2013 yılında Türkiye’de mevduat bankacılığı piyasasında yoğunlaşma düzeyi yüksektir. Ayrıca panel veri analizi bulgularında yoğunlaşma ile karlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Akel vd. (2016)	2010-2015 Türkiye	Hayat dışı sigorta piyasası Herfindahl-Hirschman indeksi	HHI hesaplamalarına göre 2010-2015 döneminde Türkiye’de hayat dışı sigorta piyasası yoğun olmayan bir piyasa görünümündedir. Ayrıca panel veri analizi bulgularında hayat dışı sigorta piyasasında faaliyette bulunan şirketlerin piyasa payları ile karlılığı arasında pozitif yönlü ilişkiye rastlanmıştır. Ancak analiz bulgularında hayat dışı sigorta piyasasında faaliyette bulunan şirketlerin aktif karlılığının yoğunlaşmadan kaynaklanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Alagöz vd. (2016)	2003-2015 Türkiye	Banka sektörü CR2, CR5 ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	HHI, CR2 ve CR5 indeksleri hesaplamalarından elde edilen değerlerde Türkiye Banka sektörünün rekabetçi bir yapıya sahip olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte 2008-2015 döneminde yoğunlaşma ile karlılığın aynı yönlü hareket ettiği, 2003-2008 dönemi için ise bu ilişki geçerli değildir.
Kaynak (2016)	1995-2014 Türkiye	Giyim eşyası imalatı piyasası CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman ve Entropi indeksleri	Analiz bulgularına göre giyim eşyası imalat piyasasında faaliyet gösteren en büyük dört firmanın yoğunlaşma oranı %26,7 ile %69,4 arasında değer alırken, en büyük sekiz firmanın yoğunlaşma oranı ise %45,6 ile %100 arasında değer almaktadır. HHI hesaplamalarından elde edilen değerler de 1995-2003 döneminde yoğunlaşmanın düşük düzeyde olduğuna ve 2003-2014 döneminde ise piyasada orta düzey bir yoğunlaşmanın olduğuna işaret eder.
Kaynak (2016)	2005-2015 Türkiye	İlaç sektörü CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman indeksleri	CR4 indeksi hesaplamalarına göre 2005-2015 döneminde ilaç sektöründe yerli firmaların yoğunlaşma oranları %16 ile %19 arasında olurken, yabancı firmaları yoğunlaşma oranları %17 ile %21 arasında olmaktadır. CR8 indeksi hesaplamalarında 2005-2015 döneminde ilaç sektöründeki yerli firmaların yoğunlaşma oranları %68 ile %73, yabancı firmaların yoğunlaşma oranları %58 ile %64 arasında değer aldığı görülmektedir. HHI değerleri ise yerli ve yabancı ilaç firmaların bulundukları piyasanın rekabetçi bir yapı olduğunu göstermektedir.
Yaşar vd.(2017)	2012-2015 Türkiye	İç hat hava taşımacılığı piyasası CR4 ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	HHI ve CR4 indekslerinin hesaplanmasından elde edilen değerler 2012-2015 döneminde iç hat hava taşımacılığı piyasasında yoğunlaşmanın yüksek düzeyde olduğunu ve piyasanın monopolcü yapıda olduğunu belirtmektedir
Ediz ve Önder (2018)	2009-2017 Türkiye	Petrol piyasası CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman, Entropi, Hall-Tideman, Rosenbluth ve Kapsamlı Yoğunlaşma indeksleri	Analiz bulguları Türkiye’deki petrol piyasasının 2009-2017 dönemi içinde yoğunlaşma düzeyinin azaldığını göstermektedir. Ayrıca CR4 ve CR8 indekslerinin değerleri petrol piyasasındaki yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğuna işaret ederken, HHI değerleri petrol piyasasındaki yoğunlaşma düzeyinin düşük olduğuna işaret etmektedir.
Ildırar ve Kural (2018)	2004-2017 Türkiye	Otomotiv sektörü CR4, CR8, ve Herfindahl-Hirschman indeksleri	CR4 indeks değerlerine göre yerli binek otomotiv sektöründe çok yüksek yoğunlaşma, ithal binek otomotiv sektöründe orta derecede yoğunlaşma, yerli hafif ticari otomotiv sektöründe çok yüksek yoğunlaşma ve ithal hafif ticari sektöründe yüksek yoğunlaşma gözlenmektedir. CR8 indeksi değerleri bu bulguları teyit

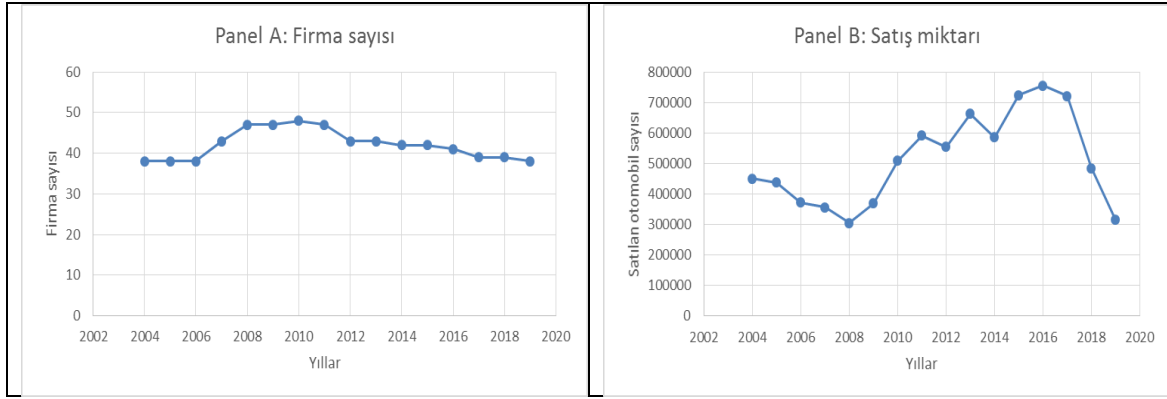
			etmektedir. Ancak HHI değerlerinde yerli binek ve yerli hafif ticari otomotiv sektörlerinde yüksek yoğunlaşma, ithal hafif ticari otomotiv sektöründe düşük yoğunlaşma tespit edilmiştir. Ayrıca HHI değerlerine göre ithal binek otomotiv sektöründe rekabetçi yapı hâkimdir.
Tatlı (2018)	2005-2015 Türkiye	Beyaz eşya sektörü CR2, CR4, Herfindahl- Hirschman, Entropi, Hall-Tideman, Rosenbluth ve Hannah Kay indeksleri	HHI, RHTI, CR2 ve CR4 indeksleri değerlerine göre 2005-2015 döneminde Türkiye’de beyaz eşya sektöründe yoğunlaşma düzeyi çok yüksektir. Ayrıca entropi indeks değerleri sektörde yayılma oranının yükseldiğini göstermektedir.
İğdeli ve Bakırtaş (2019)	2009-2018 Türkiye	Hayat sigorta piyasası CR4, CR8, Herfindahl- Hirschman, Entropi ve Nispi Entropi indeksleri	CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman indekslerinin değerlerine göre 2009-2018 döneminde Türkiye hayat sigorta piyasasında yoğunlaşma düzeyi düşmekte ve rekabet düzeyi artmaktadır. Ayrıca analiz bulguları hayat sigorta piyasası için yoğunlaşma ile etkinlik arasında negatif yönlü ilişkinin varlığını doğrulamaktadır.

Tablo 1’ e göre Türkiye’de otomotiv piyasasının yapısını belirlemeye yönelik Arı ve Kaynak (2011), Ildırar ve Kırıl (2018)’ın araştırması bulunmaktadır. Bu araştırmalarda otomotiv piyasası binek ve hafif ticari olmak üzere iki sınıfa ayrılmış ve bu sınıflandırma üzerinden yoğunlaşma düzeyi hesaplanmıştır. Yoğunlaşma düzeyinin hesaplanmasında firmaların piyasa payları dikkate alınmamıştır. Bu boşluk araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu motivasyondan hareketle bu araştırmada Türkiye otomotiv piyasasındaki binek arabalarda faaliyette bulunan firma sayıları üzerinden otomotiv piyasasının yoğunlaşma düzeyi hesaplanmış ve Türkiye otomotiv piyasasının yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3. Türkiye’de otomotiv piyasasının genel görünümü ve piyasanın yoğunlaşma düzeyi

Türkiye, küresel düzeyde faaliyette bulunan otomobil firmaları için önemli pazarlardan biridir. Nufusu, yaşam beklentisinin ve gelir düzeyinin artış eğiliminde olması ve jeopolitik konumu Türkiye’yi otomobil firmaları için çekim merkezi haline getirmektedir. Bu yüzden küresel düzeyde faaliyet gösteren firmaların çoğunluğu son yıllarda Türkiye’de otomobil üretime başlamış veya otomobil üretime kararı almışlardır. Türkiye’de 2004 yılından sonra otomotiv piyasasında faaliyette bulunan firma sayıları ve otomobil satış miktarları üzerinden 2004-2019 dönemi için Türkiye otomotiv piyasasının görünümü hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Şekil 1’deki iki panel yardımıyla 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasındaki firma sayıları ve otomobil satış miktarları resmedilmektedir.

Şekil 1 Panel A’ya göre 2004-2006 döneminde firma sayıları sabittir. Panel A, 2006-2019 döneminde ise firma sayılarındaki dalgalanmanın varlığını göstermektedir. 2004’te piyasada faaliyet gösteren firma sayısı 38 iken, 2010 yılında bu sayı 48’ e yükselmiş ancak 2019 yılı itibarıyla tekra bu sayı 38’e düşmüştür. Bu durum 2004-2019 döneminde firma sayısının dalgalanmalı bir seyir izlediğini ancak artış ve azalış trendine sahip olmadığını göstermektedir.

Şekil 1. 2004'den sonra Türkiye'de otomotiv piyasasının temel göstergeleri

Panel B'de 2004-2019 döneminde Türkiye'deki otomobil satış miktarı resmedilmektedir. Panel B'ye göre 2004-2008 döneminde Türkiye otomotiv piyasasında otomobil satışlarında dalgalı bir biçimde azalma trendi var iken, 2008-2017 döneminde bu Türkiye otomotiv piyasasında dalgalı bir biçimde artış trendi vardır. Ancak 2018 ve 2019 yıllarında bu eğilim tersine dönmüş ve otomobil satış miktarı 2008 yılı seviyesine kadar düşmüştür. Bu düşüşün nedenlerini tespit edebilmemiz için Türkiye otomotiv piyasasının yapısı ve rekabet düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir.

Günümüz otomotiv piyasasındaki rekabetin tespit edilmesinde dikkate alınan göstergelerden biri piyasa yoğunlaşmasıdır. Yoğunlaşma, piyasadaki firma sayısı ve bu firmaların piyasa payı hakkında bilgi sunan bir ölçüttür. Bir başka ifade ile, yoğunlaşma piyasada faaliyette bulunan hakim firma sayısının bir göstergesidir. Buradan hareketle piyasada faaliyette bulunan firma sayısı ile yoğunlaşma arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Piyasada faaliyette bulunan firma sayısı arttıkça yoğunlaşmanın azalmakta, piyasada faaliyette bulunan firma sayısı azaldıkça yoğunlaşma artmaktadır (Çermikli, 2014: 16). Piyasadaki firma sayısını ölçüt olarak piyasadaki yoğunlaşmayı hesaplamak ve piyasa yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunmanın bazı sakıncaları vardır. Bu sakıncalardan bu ölçütün firmanın piyasa payları hakkında yeterli bilgi sunmamasıdır. Bu yüzden araştırmacılar piyasa yoğunlaşmasının hesaplanmasında firma sayısı yerine firmaların piyasa paylarını dikkate almaktadır. Firmaların piyasa paylarını dikkate alan en eski ve özellikle ampirik çalışmalarda en fazla kullanılan yöntem N-firma yoğunlaşma yöntemidir. Bu yöntem iki amaçla kullanılmaktadır. Bu amaçlardan ilki, piyasada faaliyette bulunan en büyük firmaların oligopol derecesini ölçmek iken, ikincisi faaliyette bulunan en büyük firmaların piyasa içerisindeki nisbi ağırlıklarını tespit etmektir (Yıldırım, vd., 2016: 40). Yoğunlaşma eğrisinin sayısal bir biçimi olan N-firma yoğunlaşma indeksinde genelde 4 veya 8 firma için hesaplama yapılır. Hesaplama kullanılan yöntem aşağıda sunulmaktadır (Dilek, 2015: 56-57).

$$CR_n = \sum_{i=1}^n S_i$$

Bu yöntemde yoğunlaşma oranı en büyük n firmanın endüstri toplam satışlarındaki yüzde paylarını göstermektedir. Denklemden yer alan S_i , firmaların piyasa paylarını temsil etmektedir. CR_n indeksinde n değerinin belirlenmesi piyasa yapısına göre değişkenlik göstermektedir. Ancak literatürde yaygınlıkla n değeri olarak 4 veya 8'in tercih edildiği görülmektedir (Ünsal, 2010: 474). Piyasa yapısına göre hesaplanan n değerinin farklılaşması ve hesaplamada sadece piyasadaki en büyük firmaları dikkate alması bu yöntemin dezavantajlarıdır (Yıldırım, vd., 2016: 41). CR_4 indeksi monopol piyasada 1 değeri alırken, tam rekabet piyasasında 0 değerini

almaktadır. Ayrıca CR4 indeksinin aldığı değer %50'den küçük olması durumunda piyasa yapısının monopolcü rekabet olduğu, %50'den büyük olması durumunda ise piyasa yapısının oligopol olduğu ifade edilebilir. Oligopolün gücü de CR4 indeksinin %50'den üstünde aldığı değere göre farklılaşmaktadır. Eğer CR4 indeksi %50 ile %70 arasında bir değer alması durumunda piyasa yapısı için zayıf oligopolün varlığından söz edilirken, %70'ten büyük bir değer alması durumunda piyasa yapısı için güçlü oligopolün varlığından söz edilebilir (TUİK, 2014). Literatürde yer alan ampirik araştırmaların bazıları CR8 indeksinin hesaplanması sonucunda elde edilen değerleri yorumlamada CR4 indeksiindeki değerleri denklik almaktadırlar. Örneğin CR4 indeksinin yorumlanmasında kullanılan %50 düzeyinin, CR8 indeksinin yorumlanmasında %70'e karşılık gelmektedir (Kostakoğlu, 2015 :132).

Piyasa yoğunlaşmasının ölçümünde yaygın bir şekilde tercih edilen ölçütlerden biri de Herfindahl- Hirschman indeksidir. Herfindahl- Hirschman indeksi yoğunlaşmanın hesaplanmasında piyasada faaliyette bulunan firmaların tümünü dikkate alması ve piyasa payı büyük firmalara daha fazla önem vermesinden dolayı N-firma yoğunlaşma indeksinden farklılaşmaktadır. Herfindahl- Hirschman indeksinin hesaplanması matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir (David ve Garces, 2010: 288):

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2$$

Firmaların piyasa paylarının karelerinin toplanması şeklinde hesaplanan indeks 0 ile 10000 arasında değerler almaktadır. İndeksin aldığı değer 0 olması piyasa yapısının tam rekabet olduğuna, 10000 olması ise piyasa yapısının monopol olduğuna işaret eder. HHI indeksinin yorumlanmasında bu değerlerin dışında da kriterler kullanılmaktadır. HHI indeksi değerinin 1000'in altında olması piyasanın monopol rekabetçi olduğunu, 1000 ile 1200 arasında değer alması piyasanın monopolcü rekabet olduğunu ve 1200'ün üstünde değer alması ise piyasanın oligopol olduğunu göstermektedir (TBB, 2012:85).

Piyasa yoğunlaşmasını hesaplamada kullanılan bir diğer indekste Entropi indeksidir. Bu indeks yoğunlaşmanın ölçümünde firmaların piyasa paylarının doğal logaritmaları olan ağırlıklı toplam yöntemine dayanır. Diğer indekslerden farklı olarak ağırlıklar ile firmaların piyasa payları arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. İndeksin hesaplanmasında kullanılan matematiksel ifade aşağıda verilmektedir. (Lipczynski, vd., 2017: 274).

$$EI = \sum_{i=1}^n S_i \log_e \left(\frac{1}{S_i} \right)$$

Monopolistik bir yapının varlığında 0 değerini alan Entropi indeksi firmaların sayısında ve büyüklüklerindeki değişmeye karşı duyarlıdır. İndeksin yorumlanmasında temel alınan kritik değer 0'dır. İndeks değeri 0'a yaklaştıkça piyasada yoğunlaşmanın ve firmaların monopol gücünün arttığından söz edilebilirken, indeks değerinin 0'dan uzaklaştıkça piyasada yoğunlaşmanın ve firmaların monopol gücünün azalmasından söz edilebilir (Yıldırım, vd., 2016: 41). Bu indeksin hesaplanmasında ve yorumlanmasındaki karmaşıklar indeksin en önemli güçlüğüdür. Bu güçlüğü ortadan kaldırmak için firma sayısının logaritması ile entropi katsayısının çarpılması sonucu yeni bir değer elde edilmiş ve elde edilen bu değer nisbi entropi katsayısı olarak nitelendirilmiştir (RE). RE, 0 ile 1 arasında değer almaktadır. RE değeri 0'a yaklaştıkça piyasa monopole yaklaşmakta, RE değeri 1'e yaklaştıkça piyasa tam rekabete yaklaşmaktadır (Lipczynski vd., 2017 :275). Türkiye'de otomotiv piyasasının yoğunlaşmasının ölçümünde CR4, CR8, HHI, Entropi ve Nispi Entropi indeksleri kullanılmış ve elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de Otomotiv Piyasasının CR4,CR8, HHI, Entropi ve Nisbi Entropi İndeksi ile Hesaplanan Yoğunlaşma Oranları

Yıllar	Firma Sayısı	CR4 Değeri	CR4 İndeksine Göre Piyasa Yapısı	CR8 Değeri	CR8 İndeksine Göre Piyasa Yapısı	HHI Değeri	HHI’ya Göre Piyasa Yapısı	EI Değer,	RE Değeri
2004	38	49.132	Monopolcü rekabet	77.625	Zayıf oligopol	912.539	Monopolcü rekabet	2.718	0.747
2005	38	46.505	Monopolcü rekabet	73.504	Zayıf oligopol	825.116	Monopolcü rekabet	2.817	0.775
2006	38	44.033	Monopolcü rekabet	72.039	Zayıf oligopol	777.740	Monopolcü rekabet	2.860	0.786
2007	43	44.418	Monopolcü rekabet	73.213	Zayıf oligopol	794.987	Monopolcü rekabet	2.857	0.760
2008	47	41.538	Monopolcü rekabet	71.489	Zayıf oligopol	734.038	Monopolcü rekabet	2.941	0.764
2009	47	49.409	Monopolcü rekabet	73.590	Zayıf oligopol	869.009	Monopolcü rekabet	2.811	0.730
2010	48	43.908	Monopolcü rekabet	70.775	Zayıf oligopol	758.730	Monopolcü rekabet	2.871	0.742
2011	47	44.898	Monopolcü rekabet	71.742	Zayıf oligopol	785.6956	Monopolcü rekabet	2.838	0.737
2012	43	42.396	Monopolcü rekabet	68.927	Monopolcü rekabet	722.480	Monopolcü rekabet	2.875	0.764
2013	43	45.014	Monopolcü rekabet	69.585	Monopolcü rekabet	766.509	Monopolcü rekabet	2.839	0.755
2014	42	44.119	Monopolcü rekabet	67.746	Monopolcü rekabet	779.337	Monopolcü rekabet	2.821	0.755
2015	42	42.348	Monopolcü rekabet	66.987	Monopolcü rekabet	757.355	Monopolcü rekabet	2.828	0.757
2016	41	41.777	Monopolcü rekabet	65.580	Monopolcü rekabet	729.582	Monopolcü rekabet	2.845	0.766
2017	39	43.415	Monopolcü rekabet	66.539	Monopolcü rekabet	756.010	Monopolcü rekabet	2.819	0.770
2018	39	41.199	Monopolcü rekabet	63.936	Monopolcü rekabet	724.118	Monopolcü rekabet	2.854	0.779
2019	38	46.205	Monopolcü rekabet	67.874	Monopolcü rekabet	790.274	Monopolcü rekabet	2.805	0.771

Tablo 2’deki CR4 indeksinin değerleri 2002-2019 döneminde Türkiye otomotiv sigorta piyasasının yapısının monopolcü rekabet olduğunu göstermektedir. CR4 indeksi değerlerine göre 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasının yoğunlaşma düzeyi yüksek düzeyde olup dönem itibariyle yoğunlaşma düzeylerinde dalgalanma görülmektedir. Tablo 2’de hesaplanan bir diğer yoğunlaşma indeksi de CR8’dir. Hesaplanan CR8 değerleri beşinci sütunda gösterilmektedir. CR8 indeksinin değerlerine göre ise Türkiye’de otomotiv piyasasının yapısı 2004-2011 döneminde oligopol iken, 2011-2019 döneminde monopolcü rekabettir. Beşinci sütünde yer alan CR8 değerleri Türkiye otomotiv piyasasında yoğunlaşmanın 2004-2019 döneminde dalgalı bir seyir izleyerek azalış göstermektedir.

Türkiye otomotiv piyasasının yoğunlaşma düzeyinin hesaplanmasında kullanılan bir diğer indeks olan HHI’nın kullanılarak elde edilen değerleri Tablo 2’nin yedinci sütununda yer almaktadır. HHI indeksi değerlerine göre 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasının yapısı monopolcü rekabettir. Ayrıca HHI indeksi değerleri Türkiye otomotiv piyasasının yoğunlaşma düzeyinin 2004-2019 dönemi içinde dalgalı bir biçimde azaldığını göstermektedir. HHI indeksi kullanılarak elde edilen değerler CR4 indeksi değerleri ile benzerlik göstermektedir. Her iki

indeks de 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasının yapısının monopolcü rekabet olduğunu ve dönem içinde rekabetin dalgalı bir biçimde arttığına işaret etmektedir.

Tablo 2’de hesaplanan indekslerden bir diğeri de Entropi indeksidir. Hesaplanan Entropi indeksi değerleri dokuzuncu sütunda sunulmaktadır. Entropi indeks değerlerine göre 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasında yoğunlaşma düzeyinde dalgalı bir azalış görülmektedir. Elde edilen bulgular kendinden önce gelen Tablo 2’de raporlanan CR4, CR8 ve HHI değerlerini raporlamaktadır. Entropi indeksinin hesaplanmasındaki ve yorumlanmasında karmaşıkların üstesinden gelmek için geliştirilen Nispi Entropi indeksinin değerleri de onuncu sütunda verilmektedir. RE değerleri 2004-2019 döneminde dalgalı bir seyir izleyerek 1’e yaklaşmaktadır. Diğer indeksler gibi RE indeksi de Türkiye otomotiv piyasasında 2004-2019 döneminde rekabetin dalgalı bir biçimde arttığına işaret etmektedir.

4.Sonuç

Küresel düzeyde faaliyet gösteren otomotiv firmaların son zamanlardaki ilgi odaklarından birisi de Türkiye’dir. Türkiye’deki genç nüfusun fazlalığı, gelir düzeyi artışı ve yaşam standartlarındaki değişim gibi faktörler otomotiv firmalarının Türkiye pazarına ilgi göstermesinin başlıca nedenleridir. Otomotiv firmalarının gösterdiği bu ilgi sonucunda küresel düzeyde faaliyet gösteren firmaların bazıları Türkiye’de otomotiv üretime başlamış veya otomotiv üretme kararı almışlardır. Bu araştırmada otomotiv firmaları arasında görülen bu rekabetin Türkiye otomotiv piyasası nasıl şekillendirdiğini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye otomotiv piyasasında faaliyet gösteren firmaların 2004-2019 dönemi binek otomotiv satış sayılarını kullanarak CR4, CR8, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Nispi Entropi indeksleri yardımıyla Türkiye otomotiv piyasasının rekabet düzeyi belirlenmiştir. Hesaplanan CR4 ve HHI değerleri 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasının monopolcü rekabet yapısında olduğunu göstermektedir. CR8 değerleri ise 2012-2018 dönemi için CR4 ve HHI değerlerine benzer bir sonucun olduğunu yani Türkiye otomotiv piyasasının monopolcü rekabet yapısına sahip olduğuna işaret ederken, 2004-2011 döneminde bu indekslerden farklı olarak Türkiye otomotiv piyasasının zayıf oligopol yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Hesaplanan Entropi indeksi ve Nispi Entropi indeksi değerlerine göre 2004-2019 döneminde Türkiye otomotiv piyasasında yoğunlaşma düzeyinde dalgalı bir azalış görülmektedir. Elde edilen bu bulgular CR4, CR8, HHI’den elde edilen bulguları desteklemektedir. Bu bulgular doğrultusunda politikacılar küresel düzeyde faaliyet gösteren ancak Türkiye pazarına henüz girmemiş firmaları da Türkiye’ye yatırım yaparak gelmesini teşvik ederek firmalar arasındaki rekabeti güçlendirmelidir.

Kaynaklar

- Akardeniz, E., & Kırac, F. (2015). Rekabet ve yoğunlaşma düzeyinin ölçülmesi: Gaziantep teknik tekstiller piyasası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 451-472.
- Akel, V., Torun, T., & Aksoy, B. (2016). Türkiye’de hayat dışı sigortacılık sektöründe karlılık, sermaye yapısı ve yoğunlaşma ilişkisine yönelik ampirik bir analiz. *Finans ve Bankacılık Çalışmaları Dergisi*, 5(5), 1-15.
- Alagöz, M., Akalın, U. S., & Ceylan, O. (2016). The relationship between concentration and profitability in Turkish banking sector. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 1, 11-18.
- Çelik, T., & Kaplan, M. (2007). Türk sigortacılık sektöründe karlılık ve yoğunlaşma ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(4), 70-82.

- Çermikli, H. (2014). *Endüstriyel iktisat* (2. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Davis, P. & Garces, E. (2010). *Quantitative techniques for competition and antitrust analysis*. New Jersey: Princeton University Press.
- Dilek, S. (2017). *Oyun teorisi eşliğinde sanayi ekonomisi* (2. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ediz, Y., & Önder, K. (2018). Türkiye petrol sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma oranı. *İzceas 2018 New Trends in Economics and Administrative Sciences* (s. 1505-1524). Ankara: Detay Yayıncılık. http://www.izceas.org/2018/books/izceas-2018-fullpaper-proceedings-book-isbn-978-605-254-071-8-page1505_to_1998.pdf adresinden alındı
- İldırar, M., & Kırıl, E. (2018). Piyasa yapısı ve yoğunlaşma: Türk otomotiv sektörü üzerine bir analiz. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 93-117.
- İğdeli, A. & Bakırtaş, İ. (2019). Türkiye hayat sigortası piyasasında yoğunlaşma ile etkinlik arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 22(2), 825-839.
- Kaynak, S. & Arı, Y. O. (2011). Türk otomotiv sektöründe yoğunlaşma: Binek ve hafif ticari araçlar üzerine bir uygulama. *Ekonomik Yaklaşım*, 22(80), 39-58.
- Kaynak, S. (2016). Giyim eşyası imalatı piyasa yapısı ve yoğunlaşma oranı: Türkiye'nin ilk 500 sanayi kuruluşu üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 21-37.
- Kaynak, S. (2016). Türk ilaç sektörünün rekabet yapısı ve yoğunlaşma analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 49-66.
- Kostakoğlu, S. F. (2015). İnternet servis sağlayıcıları piyasasına yönelik yoğunlaşma analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 129-140.
- Lipczynski, J., & John O.S., Wilson, J. G. (2017). *Industrial Organization, Competition, Strategy and Policy* (5. b.). Harlow: Pearson.
- Özcan, A., & Çiftçi, C. (2015). Türkiye'de mevduat bankacılığında yoğunlaşma ve karlılık ilişkisi (2006-2013 Dönemi). *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 1-12.
- Pehlivanoğlu, F., & Tiftikçigil, B. Y. (2013). A concentration analysis in the Turkish iron-steel and metal industry. *International Journal of Economic Practices and Theories*, 3(3), 152-167.
- Tatlı, H. (2018). Piyasa yoğunluğunun ölçülmesi: Beyaz eşya sektörü üzerine bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16, 64-84.
- TBB (2012). *Türkiye'de bankacılık sektörü piyasa yapısı, firma davranışları ve rekabet analizi*. İstanbul
- TÜİK. (2014). *Sanayi ve hizmet sektöründe yoğunlaşma, 2012*. TÜİK. 03 18, 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16195> adresinden alındı
- Ünsal, E. M. (2010). *Mikro İktisat* (8. b.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yaşar, M., Kiracı, K., Kayhan, S., & Ustaömer, T. C. (2017). A concentration analysis in the Turkish domestic air transportation industry using with CRm and Herfindahl Hirshman Indexes. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 687-704.
- Yıldırım, K., Eşkinat, R., Kabasakal, A., Erdoğan, M., & Kostakoğlu, F. (2016). *Endüstriyel Ekonomi* (6.b.). Ankara: Nisan Kitabevi.

Pazarlama Estetiği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma (Aslıhan YAVUZALP
MARANGOZ)

Pazarlama Estetiği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma

Aslıhan YAVUZALP MARANGOZ¹

¹Toros Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, aslihan.marangoz@toros.edu.tr

Özet: Değişen çevre, iletişimin, taşımacılığın, ürün ve hizmetlerin küreselleşmesi, teknolojiye gelişim ve neredeyse tüm medya kanallarının dijital hale gelmesi, tüketicilerin yaşam tarzlarının ve tercihlerinin anlık, kısa süreli ve değişken olması rekabetin çok yoğun şekilde artmasına neden olmaktadır. Bu koşullar da rekabet avantajı kazanmak isteyen işletmeleri farklılaşma çabalarına itmektir. Post modern pazarlama yaklaşımlarından olan pazarlama estetiği kavramı da bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Tüketicilerle bağ kurabilmek için estetik öğelerin kullanıldığı pazarlama estetiği, bir kurumun ya da markanın kimliğine katkıda bulunan kurum veya marka çıktılarındaki duyuşal deneyimlerin pazarlanması olarak tanımlanmaktadır. Özellikle marka kimliği oluştururken kullanılan pazarlama estetiği, ürün ve hizmetlerin tasarım, iletişim ve sunum süreçlerinde görülmektedir. Ürün tasarımları, logo seçimleri, özellikle hizmet sektörlerinde çalışanların kıyafet ve tavırları, şehirlerin markalaşma çalışmaları, web sitelerinin tasarımı gibi konular için kullanılan pazarlama estetiği günümüzde birçok işletme tarafından farklılaşmanın, tüketiciler tarafından fark edilmenin ve tercih edilmenin anahtarı olarak görülmektedir. Bunların yanı sıra estetik kullanımı işletmelere; sadakat yaratma, özel fiyatlandırma yapabilme, verimliliği artırma gibi faydalar da sağlamaktadır. Bu çalışmada pazarlama estetiği teorik olarak ele alınmıştır. Çalışmada önce estetik olgusu tanımlanmış, pazarlama estetiği kavramı açıklanmış, bu kavramın ortaya çıkma ve önem kazanma nedenleri, pazarlama estetiği unsurları ve bu unsurların tüketici davranışlarına etkisi anlatılmıştır. Daha sonra pazarlama estetiği ile ilgili yapılmış akademik çalışmalardan bahsedilerek uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: estetik, pazarlama estetiği, duyuşal pazarlama, tasarım

Bilim Şenliği Etkinliğinin Katılımcı Görüşlerine Göre
Değerlendirilmesi (Güliden GÜRSOY, Aycan ÖZYAŞAR)

Bilim Şenliği Etkinliğinin Katılımcı Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi

Gülden GÜRSOY¹, Aycan ÖZYAŞAR²

¹Adıyaman Üniversitesi, gakedag@adiyaman.edu.tr:

²Adıyaman Milli Eğitim Müdürlüğü, aycanozyasar02@gmail.com:

Özet: Bu çalışmanın amacı, Adıyaman ilinde gerçekleştirilen bilim şenliği etkinliğine ilişkin katılımcıların görüşlerini belirlemektir. Karma yöntem araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada veriler nicel ve nitel olarak ayrı ayrı toplanıp birlikte yorumlanmıştır. Öğrenci, öğretmen ve akademisyenden oluşan katılımcılar bilim şenliğine katılan kişiler arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan 150 kişi ile hem görüşme yapılmış hem de anket form doldurtulmuştur. 17 maddeden oluşan anket ve üç sorudan oluşan görüşme formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anketten elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri kullanılırken, görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde “nitel analiz” tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların bilim şenliğinde bulunmaktan memnun oldukları, eğlenceli zaman geçirdikleri ve bilim şenliğinde bulunmanın kendilerine birçok yönden katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir yandan katılımcıların bilim şenliğinin çok kalabalık olduğunu düşündükleri ve atölye seanslarının artması ve bilim şenliği gibi etkinliklerin çoğaltılması gerektiği yönünde önerilerde bulundukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilim şenliği, Adıyaman ili, Atölyeler, TUBİTAK 4007

Abstract: The aim of this study is to determine the opinions of the participants about the science festival activity in Adıyaman province. In the study, which used a mixed method research design, the data were collected separately and quantitatively and qualitatively collected and interpreted together. Participants, students, teachers and academicians were selected by simple random sampling method. A total of 150 volunteers were interviewed and a questionnaire was completed. The questionnaire consisting of 17 items and interview questions consisting of three questions were developed by the researchers. Descriptive statistical methods were used in the analysis of the data obtained from the questionnaire, while “qualitative analysis” technique was used in the analysis of the data obtained from the interviews. As a result of the study, it was found out that the participants were happy to be at the scientific festival, had a fun time and contributed to them in many ways. On the other hand, it was determined that the participants found that the science festival was very crowded and suggested that the workshop sessions should be increased and activities such as the science festival should be increased.

Keywords: Science festival, Adıyaman province, Workshop, TUBİTAK 4007

Giriş

Bilimin bir toplumu olumlu yönde etkilemesi için her şeyden önce bilimsel düşünce biçiminin geniş halk kitleleri arasında yayılmasına, ortak düşüncenin bir parçası haline gelmesine ihtiyaç vardır. Böyle bir ortamda iletişimin, özellikle de bilim iletişiminin önemi giderek artmaktadır (Oliphant, 2003: Akt, Utma, 2015). Bilim iletişimi, bilim insanları veya uzmanlar ile halk arasındaki bilimsel çalışmaları bilgilendirmek, halkın bilimsel okuryazarlığını geliştirmek veya uygun beceriler, medya, etkinlikler ve diyalog kullanarak kamu desteği sağlamak için yapılan iletişimi ifade eder (Bultitudes, 2011). Bilim adamları ile kamu veya genç öğrenciler arasında etkili ve iyi bilim iletişimi gerçekleşmesi, öğrencilerin bilimsel okuryazarlığının temel yeterliğini kazanmasında önemli bir destek sağladığı kabul edilmektedir. Etkili iletişim sayesinde bireylerin bilime karşı ilgileri artmakta ve bilgileri derinlik kazanmaktadır (Burns O'Connor & Stocklmayer, 2003). Bilgileri derinlik kazanan genç bireylerin gelecekteki kariyer hedefleri bilim ile ilgili alanlarda olma ihtimalini arttırmaktadır. İyi iletişim, halkın bilimle ilgili bilgi sahibi olmasını sağlayabilirken, zayıf iletişim onları bilimsel araştırma sonuçlarını ve bilim insanlarını güvensizliğe veya yanlış anlamalara götürebilmektedir.

Bilim iletişiminin genel amacı; bilimi anlaşılır düzeyde anlatmak ve bilimin yalnızca karmaşık denklemlerden oluşmadığını, çevremizde geçen her olayın bilimsel bir açıklamasının olduğunu vurgulamak, bilimi anlayan ve uygulayan, çağın teknolojisini yakalamaya çalışan ve ülkesinin geleceğinin bilimde yattığına inanan insanların yetişmesini sağlamaktır. Bu amaçlara hizmet etmek üzere tüm dünyada uzun süredir yoğun faaliyetler yürütülmektedir. Popüler bilim kitapları, dergiler, bilim şenlikleri, bilim merkezleri, doğa tarihi müzeleri, televizyon programları gibi pek çok yazılı ve görsel iletişim aracı bu amaca yönelik olarak kullanılmaktadır (URL-1, 2019). Bilim şenlikleri, bilim kültürünü ve bilim iletişimini toplumun daha geniş kesimlerine yaymak, bu sayede toplumun bilime olan ilgisini artırmak, çocukları ve gençleri tüm bilim alanlarında kariyer yapmaya özendirmek, bilim insanlarıyla farklı kesimleri kaynaştırmak ve bilimsel bilgiyi topluma eğlenceli bir ortamda aktarabilmek amacıyla hazırlanan sergi, atölye, laboratuvar çalışmaları ile tematik oyunlar, yarışmalar, sahne şovları, gösteriler, söyleşiler gibi tercihen etkileşimli uygulamayı içeren etkinlikler bütünüdür (URL-2, 2019).

Alanyazında bilim şenliklerinin öğrenciler üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur (Yavuz, Büyükelçi ve Işık Büyükelçi, 2014; Durmaz, Dinçer ve Osmanoğlu, 2017; Yıldırım ve Şensoy, 2016; Şahin, 2012; Keçeci, 2017). Keçeci (2017) yaptığı çalışmada öğrencilerin bilim şenliklerine bilime yönelik meraklarını gidermek, bilimsel bir bakış açısı kazanmak, doğaya ve bilime olumlu tutum geliştirmek amacıyla katıldıklarını tespit etmiştir. Yıldırım ve Şensoy (2016) da, bilim şenliğinde görev alan öğrencilerin fene yönelik tutumlarının olumlu yönde arttığını çalışmalarında ortaya koymuşlardır. Bilim şenliklerinin etkilerinin olumlu olması nedeniyle her yıl TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri Destekleme Programı kapsamında ülke genelinde başarılı proje hazırlayan okullara veya Milli Eğitim Müdürlüklerine TÜBİTAK tarafından maksimum 100.000 TL olacak şekilde destek sağlanmaktadır. Bu tür projelerin devamının sağlanabilmesi için güncel olarak insanların bilim şenliklerinde görmek istedikleri şeylerin sorgulanması ve değerlendirilmesi projelerin sürdürülebilirliği açısından elzemdir. Bu değerlendirme de ancak katılımcıların görüşlerinin belirlenmesi ile mümkün olacaktır. Bu çalışma da, Adıyaman'da gerçekleştirilen bilim şenliği etkinliklerine ilişkin katılımcıların görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Çalışmada nicel ve nitel verilerin birlikte toplandığı karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, tek bir çalışma programı dâhilinde araştırmacının, nitel ve nicel yaklaşım veya yöntemleri kullanarak verilerini topladığı, analiz ettiği, bulgularını bütünleştirdiği ve çıkarımlarda bulunduğu bir araştırmadır (Tashakkori ve Creswell, 2007, s. 4). Nitel ve nicel verilerin ayrı ayrı toplanıp analiz edildiği temel karma yöntem desenlerinden birleştirme (çesitleme) deseni kullanılmıştır. Karma araştırmalarda anket, ölçek gibi nicel araçların yanı sıra görüşme, gözlem, kayıtların incelenmesi gibi nitel yöntemlerden uygun olanlarının

kullanılması bir çeşitlemedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2014). Teddlie ve Tashakkori (2015) verilerin genel niteliğini değerlendirmede bir strateji olarak veri çeşitlemesini (üçgenlemesi) geniş ölçüde önermektedir. Bu çalışmada da veri çeşitlemesi stratejisi kullanılmıştır. Nicel veriler anket tekniği ile toplanırken, nitel veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları öğretmen, öğrenci ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Katılımcılar olasılığa dayalı olmayan yöntemlerden basit tesadüfi yöntem kullanılarak seçilmiştir. Gönüllülük ilkesi çerçevesinde anketi ve görüşmeyi kabul eden kişiler araştırmaya dâhil edilmiştir. Bilim şenliğine katılan katılımcılara hem form doldurtulmuş hem de katılımcılarla görüşme yapılmıştır. Formu 150 katılımcı doldururken bunlardan 80 kişi görüşme yapmayı da kabul etmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyetlere göre dağılımı

Cinsiyet	f	%
Bayan	80	53,3
Erkek	70	46,7
Toplam	150	

Katılımcıların % 53,3’nü bayanlar oluştururken, % 46,7’sini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların mezun oldukları okul seviyelerine göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların mezun oldukları okul seviyelerine göre dağılımı

Mezun Olunan Okul Seviyesi	f	%
Okul Öncesi	10	6,7
İlkokul	26	17,3
Ortaokul	26	17,3
Lise	30	20
Üniversite	45	38,7
Toplam	150	

Katılımcıların % 38,7’sinin üniversite, % 20’sinin lise, % 17,3’ünün ortaokul ve yine % 17,3’nün ise ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların meslek gruplarına göre dağılımı

Meslek	f	%
Öğrenci	99	66
Öğretmen	38	25,3
Akademisyen	13	8,7
Toplam	150	100

Katılımcılar, meslek gruplarına göre % 66’sı öğrenci, % 25’i öğretmen geriye kalan % 9’u da akademisyen meslek grupları olacak şekilde dağılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler iki farklı veri toplama aracı kullanılarak toplanmıştır. Nicel verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından hazırlanan “[Adıyaman Bilim Şenliği Değerlendirme Formu](#)” adlı anket kullanılmıştır. Bilim şenliğinin katkılarına ilişkin, atölyelerin içeriğine ilişkin ve bilim şenliğine ilişkin görüşleri ifade eden maddelerin yer aldığı anket, 17 maddeden oluşmaktadır. Google form olarak hazırlanan Adıyaman Bilim Şenliği Değerlendirme Anketi (<https://docs.google.com/forms/d/1o0U1s-aZvepzGxM9KP0D-t35bLSiGPTH9A7bEeJhPK4/edit>) sosyal medya üzerinden katılımcılara

ulaştırılmıştır. Nitel verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcıların bilim şenliği etkinliğine ilişkin görüşlerini ayrıntılı incelemek amacıyla üç sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri kullanılırken, nitel verilerin analizinde ise veri analizi sürecini betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme olmak üzere üç bölümden oluşan bir yaklaşım olan ve Dey (1993) tarafından nitel analiz olarak isimlendirilen bir yöntem kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen verilerden çalışmanın amacına uygun olan bölümlerin betimlemesi yapılmış, betimlemeler ile ortaya çıkan verilerden aynı amaç altında olanlar gruplandırılarak sınıflandırılmıştır. Verilerin sınıflandırılması sonrası, sınıflandırmalar arası ilişkilendirmelerde bulunulmuştur.

Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler nicel ve nitel bulgular altında ayrı ayrı başlıklar olarak ele alınmış ancak bulgular birleştirilerek yorumlanmıştır.

1) Nicel verilerden elde edilen bulgular

Katılımcılara iki gün süren bilim şenliği süresince şenlik alanında ne kadar zaman geçirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların şenlikte geçirdikleri sürelerle ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların şenlikte kaç saat kaldıklarına göre dağılımı

Şenlikte geçirilen vakit	f	%
1 saatten az	2	1,3
1 saat	5	3,3
2 saat	22	14,7
3 saat	30	20
4 saat	33	22
5 saat	7	4,7
5 saatten fazla	51	34

“Bilim Şenliğinde kaç saat kaldınız?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (% 34’ü) 5 saatten fazla, % 1,3’ü ise 1 saatten az yanıtını vermiştir. Katılımcıların çoğunun şenlik alanında beş saatten fazla zaman geçirmiş olması bilim şenliğinde yer alan atölyelerin katılımcıların dikkatini çektiğini göstermektedir. Atölyelerin sadece gezilip gidildiği bir şenlik ortamının olmadığı, katılımcıların bir ya da birkaç atölyeye aktif katılım gösterdiği söylenebilir.

Katılımcılara bilim şenliğine katılmak için nerelerden geldikleri sorulmuştur. Başka ilçelerden veya illerden sadece bilim şenliği için gelip gelinmediği sorgulanmak istenmiştir. Katılımcıların şenliğe nerden katıldıklarına göre dağılım Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların şenliğe nerden katıldıklarına göre dağılımı

Bilim Şenliğine Katılım Yeri	f	%
Adıyaman (merkez)	112	74,7
İlçeler	28	18,6
İl dışından	10	6,7

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların % 74,7’si Adıyaman merkezden katılırken, % 18,6’sının ilçelerden, % 6,7’sinin de il dışından katıldığı görülmüştür. Adıyaman ili merkezinden katılım oranının yüksek olması beklenen bir durum iken, ilçelerden ve başka illerden katılımın olması da istenen bir durumdur. İlçelerden ve başka illerden katılımın sayısının az olmaması bilim şenliklerinin sürdürülebilirliği açısından umut vericidir.

Katılımcıların bilim şenliğinin yeri ve zamanına ilişkin bilgileri nereden duydukları çalışmada belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların bilim şenliğini nereden duyduklarına ilişkin dağılım Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların şenliği nereden duyduklarına göre dağılımları

Duyuru	f	%
Sosyal medya (facebook, instagram, twitter..)	41	27,3
Okul	76	50,7
Web sitesi	18	12
Afiş/poster/broşür	30	20
Tanıdık vasıtası	44	29,3
Diğer	8	5,3

Bilim şenliğini nereden duydukları sorusuna verilen en yüksek yanıt % 50,7 ile okuldan seçeneği olmuştur. Bunu sırasıyla % 29,3 ile tanıdık vasıtası, % 27,3 ile sosyal medya, % 20 ile web sitesi takip etmiştir. Katılımcıların bilim şenliğine ilişkin haberi en çok okuldan almış olmaları okuldaki yöneticilerin veya öğretmenlerin öğrencileri bu tür etkinliklerle ilgili bilgilendirme konusunda olumlu tutum içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada katılımcıların bilim şenliğine katılmalarında asıl amacın ne olduğu sorgulanmıştır. Katılımcıların “Neden bu etkinliğe katılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların “Neden bu etkinliğe katılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı

Etkinliğe Katılma Nedeni	f	%
Eğlenmek	62	41,3
Genel olarak bilim/teknoloji hakkında bilgi almak	109	72,7
Belli bir etkinliği, atölyeyi, projeyi öğrenmek	88	58,7

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların % 72,7’si şenliğe katılma amacı olarak bilim ve teknoloji hakkında bilgi sahibi olma; % 58,7’si belli bir etkinliği, atölyeyi, projeyi öğrenme; % 41,3’ü ise eğlenme seçeneğini işaretlemiştir. Katılımcıların çoğunun bilim ve teknoloji hakkında bilgi sahibi olma isteği üzerine bilim şenliğine katıldıklarını ifade etmeleri, katılımcıların bilim şenliğine bilinçli ve planlı olarak katıldığı sonucunu ortaya çıkarabilir.

Araştırmada, katılımcılara bilim şenliğinin kendilerine olan katkısını değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların şenliğin kendilerine sağladığı katkıyı 10 üzerinden puanlamalarına göre ortaya çıkan dağılım Tablo 8’de verilmiştir. (1: en az katkı, 10: en fazla katkı).

Tablo 8. Katılımcıların şenliğin kendilerine sağladığı katkıyı 10 üzerinden puanlamalarına göre dağılımı

Verilen Puan	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
f	1	2	5	4	-	6	9	20	45	59

Katılımcılardan şenliğin kendilerine sağladığı katkıyı 10 üzerinden değerlendirmelerinin istendiği soruya 59 kişinin 10 üzerinden 10 puan, 45 kişinin 10 üzerinden 9 puan verdiği, 1 kişinin ise 10 üzerinden 1 puan verdiği görülmüştür. Katılımcıların cevaplarının 8 puanın üstünde yoğunlaşması bilim şenliğindeki atölyelerinin katılımcıların eğitim ihtiyaçlarını karşıladığını gösterebilir.

Araştırmada ayrıca bilim şenliğinin katılımcılara en çok hangi yönden katkı sağladığı sorgulanmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. “Şenlik size hangi yönlerden katkı sağladı?” sorusuna göre katılımcıların dağılımı

Katkı	f	%
Bilimsel kavramları daha iyi anlamamı sağladı	63	42
Bilimsel kavramların günlük hayatta uygulanabilirliğini gördüm.	92	61,3
Diğer kişilerle (arkadaş, öğretmen, aile) sosyal anlamda iletişim kurmamı sağladı.	62	41,3
Güzel ve eğlenceli zaman geçirdim.	121	80,7
Bilimsel kavramlara karşı merak uyandırdı.	62	41,3
Basit malzemelerle bilimsel etkinlikler ve deneyler yapılabileceğini öğrendim.	83	55,3
Yeni bilgiler öğrendim; eski bilgilerimi hatırladım.	70	46,7
Bilime karşı olumlu tutumlar geliştirmeme/bilimi sevmeme neden oldu.	63	42
Bilim ve teknoloji arasında ilişki kurmamı sağladı.	76	50,7
Bilimin eğlenceli yüzünü görmemi sağladı.	94	62,7
Gelecekte meslek seçimime ışık tuttu.	35	23,3

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların % 80,7'sinin bilim şenliğinde güzel ve eğlenceli zaman geçirmesi, % 62,7'sinin bilimin eğlenceli yüzünü görmesini sağlaması ve % 61,3'nün bilimsel kavramların günlük hayatta uygulanabilirliğini görmesi proje başvurusunda belirlenen hedeflerin arasındaydı. Elde edilen veriler projenin hedeflenen noktaya kavuştuğunun göstergesi olabilir.

Araştırmada katılımcılara bilim şenliğinde yer alan etkinliklerden en çok hangi etkinlikleri beğendiği sorulmuştur. Katılımcıların etkinliklere ilişkin beğeni durumları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Şenlikte en çok beğenilen etkinlikler

Atölyeler	f	%
Akıl Oyunları	21	14
3 Boyutlu Kalem ile Kaşif Tasarım Atölyesi	27	18
3d Yazıcı ve Baskı Teknolojileri Atölyesi	15	10
Açık Hava Basıncı Farkındalık Deneyleri	18	12
Arduino İle Robotik Ürünler Tasarlıyorum	24	16
Arduino ve Lehimle Prototipleme Yapıyorum	14	9,3
Arttırılmış Gerçeklik ve Web 2.0 Araçlarının Eğitime Entegrasyonu	14	9,3
Astronomlar İş Başında	13	8,7
Bedava Elektrik	19	12,7
Bilgisayar Görüşü ve Yapay Zeka	22	14,7
Çemberde Açıların Dansı	17	11,3
Çıt Çıt Devrelerle Elektronik Öğreniyorum	14	9,3
Coğrafi Resmi Şekillendirelim	9	6
DNA İzolasyonu	8	5,3
Doğru Nefes, Doğru Ses	12	8
Eğlenceli Fizik Atölyesi	10	6,7
Geri Dönüşümden CNC	17	11,3
Görsel Deneyler Şöleni	55	36,7
Haydi Gök Atlası Yapalım	10	6,7
Işık ve Sesin Buluşması	13	8,7
Kaşif Jimu Ubtech ile İnsansı Robot Tasarım Mantığı	8	5,3
Kaşif Lego Wedo2 ile Robotik Kodlama	14	9,3
Kaşif Makey Kiti İle Mıknatışlı Elektronik Atölyesi	12	8
Kommagene'de Güneşi Gözlemleyelim	44	29,3
Mangala Öğreniyorum	21	14
Mıknatıslı Sihirli Oyunlar	15	10
Minik Kaşifler Algoritma ve Robotik Kodlama Öğreniyor	9	6
Müzik Sandığında Ritmi Yakala	9	6

Okul Öncesinde STEM	18	12
Oyuncağımlı Kendim Tasarlıyorum	21	14
Oyunlarla Matematik	10	6,7
Rengarenk Bir Hayata El Bas	7	4,7
Robotumu Tasarlıyorum ve Kodluyorum	18	12
Robotumuzu Yapıyoruz ve Kontrol Ediyoruz	25	16,7
Seramik Atölyesi	18	12
Süpür-Geç	14	9,3
Taş Boyama Atölyesi	22	14,7
Usturlab Yapalım	11	7,3
Zeka Oyunları	25	16,7
Zıplayan Top	17	11,3

Tablo 10 incelendiğinde, katılımcıların bilim şenliğinde en çok beğendiği etkinlikler Görsel Deneyler Şöleni (% 36,7) ile Kommagene’de Güneşi Gözlemleyelim (% 29,3) atölyeleri olurken en az rağbet gören Rengarenk Bir Hayata El Bas Atölyesi (% 4,7) olmuştur. Katılımcıların Görsel Deneyler Şölenindeki veya Kommagene’de Güneşi Gözlemleyelim gibi günlük hayatla ilişkilendirebildikleri etkinliklere ilgi göstermesi, “bilimsel kavramların günlük hayatta uygulanabilirliğini gördüm” frekansının yüksek olması desteklemektedir.

Araştırmadaki bir diğer soru, bir bilim şenliğinde hangi tür etkinlikleri görmek istedikleridir. Katılımcıların soruya verdikleri yanıtlara ilişkin dağılım Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. “Bilim şenliğinde hangi tür etkinliklerin yer almasını istersiniz?” sorusuna ilişkin katılımcıların cevaplarının dağılımı

Bilim Şenliği Etkinlikleri	f	%
Yarışma	112	75,2
Atölye	114	76,5
Gösteri	110	73,8
Sergi	64	43
Söyleşi	58	38,9

Tablo 11’e bakıldığında, bundan sonraki bilim şenliklerinde katılımcıların % 76,5’inin atölye çalışması, % 75,2’sinin yarışma, % 73,8’inin gösteri, % 43’ünün sergi ve % 38,9’unun söyleşi etkinliklerinin yer almasını istedikleri görülmüştür. Katılımcıların atölye, yarışma ve gösteri yapılmasını isteme yüzdelerinin birbirine yakın olması bilim şenliklerinde bilimle ilgili bilgiler alırken eğlenceli zamanlar geçirme arzularının da yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada katılımcılara bilim şenliğine tekrar gelmeyi isteyip istemedikleri sorulmuştur. Bu soruya ilişkin yanıtlar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların bilim şenliğine tekrar gelmek ister misiniz sorusuna verdikleri yanıtlara göre dağılımı

Bilim Şenliğine Tekrar Katılmayı İsteme Durumu	f	%
Evet	149	99,3
Hayır	1	0,7

Katılımcılarından biri hariç herkes bilim şenliği gibi etkinliklere katılmak istediğini belirtmiştir. Bu durum projenin istediği başarıya ulaştığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bilim şenliğinin içeriğinin öğrencilere, öğretmenlere ve akademisyenlere yönelik olarak zengin bir içerikle hazırlandığı söylenebilir.

2) Nitel verilerden elde edilen bulgular

Görüşmelerden elde edilen verilerin betimlemesi tamamlandıktan sonra, verilerin sınıflandırılması aşamasına geçilmiş ve birbiri ile ilişkili veriler belli temalar altında sınıflandırılmıştır. Katılımcıların görüşleri bilim şenliğine ilişkin olumlu, olumsuz ve öneri niteliğinde görüşler olarak sınıflandırılmıştır. Her bir sınıflandırmayla ilişkili kodlar ve doğrudan alıntılar tablolaştırılarak verilmiştir. Katılımcıların bilim şenliği hakkındaki olumlu görüşleri Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların bilim şenliği hakkında olumlu görüşleri

Katılımcıların Bilim Şenliği Hakkında Olumlu Görüşleri					
Eğlenceli (%22,5)	Güzel (%17,5)	Etkinliklerde aktif rol alma (%16,25)	İlgi Çekici (%11,25)	Öğretici (%10)	Faydalı (%7,5)
“Hiç boyutlu kalem görmemişim. Şenlik sayesinde hem gördüm hem kullandım. Hatta kendime bir gözlük yaptım. Gerçekten çok eğlenceliydi”	3 “İlk defa yapılmasına rağmen oldukça güzel ve başarılı bir şenlikti. Düzenleyenleri tebrik ediyorum”	“Katıldığım atölyede robotu kendi kendime yaptım. Yaşayarak öğrenme bu olsa gerek”	“İlgimi çeken pek çok atölye oldu. Keşke hepsine katılabilsedim”	“Bugüne kadar görmediğim birçok deneyi gördüm ve nasıl yapıldığını anladım. Özellikle Toricelli deneyini çok sevdim”	“Bir öğretmen olarak öğrenciler açısından faydalı pek çok etkinliğin yer alması sevindirici.”

Katılımcıların bilim şenliğini eğlenceli, güzel, ilgi çekici, öğretici ve faydalı olarak nitelendirdikleri görüşmeler sonunda ortaya çıkmıştır. İlk defa olmasına rağmen bilim şenliğini içeriğinin kendilerince uygun olduğunu belirten katılımcılar, atölyelerdeki birçok etkinliği kendilerinin yapmalarından dolayı çok memnun olduklarını ve öğreticilik değerinin çok yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 14. Katılımcıların bilim şenliği hakkında olumsuz görüşleri

Katılımcıların Bilim Şenliği Hakkında Olumsuz Görüşleri		
Kalabalık (%52)	Atölye süresi kısa (%9,5)	Tanıtım yetersiz (%7,1)
“Biraz fazla kalabalıktı. Randevu almadan gelen arkadaşlar çok fazlaydı”	“Atölye süreleri kısaydı, etkinlik hemen bitti”	“Şenlikten geç haberim oldu. Tanıtım iyi yapılmamış. Ondan atölyelere kayıt yapamadım”

Adıyaman ilinde ilk kez gerçekleştirilen bilim şenliğinin yoğun talep nedeniyle kalabalık olmasını katılımcılar olumsuz olarak değerlendirmiş ve atölyelere kayıt yapmadan gelen insanların sayısının çok olmasından dolayı rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların % 9,5’i bir buçuk saat olarak belirlenen atölye sürelerini çok kısa bulduğunu ve etkinliklerdeki uygulamaların hemen tamamlandığını ifade etmiştir. Katılımcıların % 7,1’i bilim şenliğinden geç haberi olduğunu ve tanıtım yetersizliğinden atölyelere kayıt yapamadığını belirtmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların Bilim Şenliği Hakkında Önerileri

Katılımcıların Bilim Şenliği Hakkında Önerileri			
Daha Sık Düzenlenmesi (%51,6)	Atölye sayısının artırılması(%19,3)	Atölyelerin Seans sayılarının artırılması(%9,6)	Etkinliklerde yapılan ürünlerin katılımcıya verilmesi(%8)
“Bu tür etkinliklerin her yıl devam etmesini isterim. Keşke bizim okulda da olsa.”	“Daha fazla atölye yer olsa daha iyi olur.”	“Atölyelerin 2 seansı vardı. Bu sayı 4’e çıkarılabilir.”	“Keşke robotu bana verselerdi.”

Katılımcıların bilim şenliğinin kalitesini artırmak amacıyla önerilerde bulunduğu belirlenmiştir. Öncelikli olarak katılımcıların % 51,6’sı bilim şenliği gibi etkinliklerin daha sık düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların %19,3’ü bilim şenliğinin kalabalık olmasından dolayı atölye sayılarının artırılması önerisinde bulunmuştur. % 9,3’ü ise atölye seanslarının artırılması ile kalabalık sorununun çözülebileceği yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcıların çok azı da atölyelerde yapılan uygulamalar sonucu ortaya çıkan ürünlerin kendilerine verilmesini önermiştir.

Sonuç

TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri Destekleme Programı kapsamında kabul edilen 218B335 Kodlu projenin değerlendirilmesi amaçlanan çalışmada, katılımcıların hemen hepsinin düzenlenecek bir bilim şenliğine tekrar katılma isteğinin olması bilim şenliğinin katılımcıların beklentilerini karşıladığının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu durumdan hareketle, araştırmanın sonucunda bilim şenliği etkinliğinin hedefine ulaştığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, çalışmada katılımcıların bilim şenliklerinde farklı farklı atölyelerin yanında yarışmaların ve gösterilerin yapılmasını çok istedikleri belirlenmiştir. Sergi ve söyleşi gibi etkinliklere olan talepler ise yarışma veya gösteri gibi yoğun olmasa da katılımcıların bilim şenliğinin zenginleştirilmesini istedikleri ortaya çıkmıştır. Çalışmada katılımcıların çoğunun bilim şenliğinde beş saatten fazla zaman harcadığı belirlenmiştir. Bu durum katılımcıların atölyelere, söyleşilere veya sergilere aktif olarak katıldığını göstermektedir. Bilim şenliğinde ortalama 3-4 saat aktif olarak zaman geçirilmesi katılımcıların ilgi alanına hizmet edecek etkinliklerin varlığının göstergesi olabilir. Bilim şenliğinden en çok okullarda yapılan duyurularla haberdar olduğu belirlenmiştir. Bu durum sosyal medya ile ya da teknoloji ile etkileşimde olmayan öğrenciler için istenen bir durumdur. Ayrıca okulların bu tür etkinliklerin duyurusu için özenli davranması bilim şenliğine karşı olumlu tutum içerisinde olduklarının göstergesi olarak kabul edilebilir. Katılımcıların çoğunun bilim şenliğine genel olarak bilim/teknoloji hakkında bilgi almak amacıyla katıldıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum katılımcıların bilim şenliklerinin var olma amacına ilişkin farkındalığa sahip olduklarını gösterebilir. Çalışmada, Bilim şenliğinde en çok rağbet gören etkinliklerin, Görsel Deneyler Şöleni ile Kommagene’de Güneşi Gözlemleyelim atölyeleri olduğu, en az rağbet gören etkinliğin ise Rengarenk Bir Hayata El Bas atölyesi olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaşantılarından kesitlerin yer aldığı atölyelere ilgi gösterdikleri söylenebilir. Bilim şenliğinin katılımcılara eğlenceli zaman geçirme fırsatı sağladığı, bilimin eğlenceli yüzünü görmelerini ve bilimsel kavramların günlük hayatta uygulanabilirliğini farketmelerini sağladığı çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuçtur. Nitel veriler de nicel verileri destekler şekilde ortaya çıkmıştır. Çalışmada katılımcıların bilim şenliğini eğlenceli, güzel, öğretici ve faydalı olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Yaparak yaşayarak öğrenme gerçekleştiği için katılımcıların bilgileri öğretici ve faydalı buldukları araştırmanın bir diğer sonucudur. Katılımcıların bilim şenliğini kalabalık buldukları ve atölyelere kayıt yapmadan gelen kişilerin sayısının fazla olmasından dolayı rahatsız oldukları belirlenmiştir. Bu durumun çözümü için atölye sayılarının veya atölye seanslarının artırılması gerektiğini önerdikleri çalışmada ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Bultitude, K. (2011). The why and how of science communication. In: Rosulek,P., ed. Science Communication. Pilsen:European Commission.
- Burns, T. W., O'Connor, D. J., & Stocklmayer, S. M. (2003). Science communication: A contemporary definition, public understanding of science 12; 183. Sage Publications.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Dey, I. (1993). Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide for Social Scientists. London: Routledge Publications.
- Durmaz H., Dinçer E. O., Osmanoğlu, A. (2017). Bilim şenliğinin öğretmen adaylarının fen öğretimine ve öğrencilerin fene yönelik tutumlarına etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 364-378.
- Keçeci, G. (2017). The aims and learning attainments of secondary and high school students attending science festivals: A case study. *Educational Research and Reviews*, 12(23), 1146-1153.
- Şahin, Ş. (2012). Bilim şenliklerinin 10. sınıf öğrencilerinin kimya dersine yönelik tutumlarına olan etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 89-103.
- Tashakkori A & Creswell JW 2007. The new era of mixed methods. *Journal of Mixed Methods Research* 1:3-7.
- Teddle, C. ve Tashakkori, A. (2015). Karma yöntem araştırmalarının temelleri. (Çev. Yüksel Dede ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- URL-1, , <http://www.superbilim.com.tr/sayfa/6/bilim-iletisimi.html> (3.12.2019)
- URL-2, http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/2015_4007_cagri_metni.pdf. (29.10.2019).
- Utma, Ş. (2015). *Bilim İletişimi ve Bilim Gazeteciliği: Ege Üniversitesi Haber Ajansı Örneğinde Üniversitelerde Bilim Haberlerinin Üretilmesine Yönelik Bir İnceleme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Yavuz S., Büyükeşçi C., Işık Büyükeşçi, S. (2014). Bilim şenliğinin bilimsel inanışlar üzerine etkisi. *Karaelmas Journal of Educational Science*, 2, 168-174.
- Yıldırım H.İ., Şensoy, Ö. (2016). Bilim şenliklerinin 6. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 23-40.

İran'ın Siyasi Elitleri ve Nükleer Müzakereler (Aydın Babai)

İran'ın Siyasi Elitleri ve Nükleer Müzakereler

Aydın Babai

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
İstanbul

Öz

Bu çalışmada İran ile Batı devletleri arasında küresel bir sorun boyutu kazanmış İran Nükleer Programı sürecindeki politik elitin siyasi tartışmaları incelenmiştir. Bu istikamette muhtelif düşünce akımlarına mensup çeşitli gazete ve mecmua yazarı fikir erbabı ve toplum nezdinde kabul görmüş kanaat önderinin konu ile alakalı değerlendirme ve denemeleri mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 daimî üyesi (ABD, Fransa, İngiltere, Çin, Rusya) ve Almanya ile İran İslam Cumhuriyeti arasında uzun ve meşakkatli müzakere maratonu ile alakalı çekişmeli münakaşalar, yazının ana omurgasını oluşturmaktadır. Ortadoğu coğrafyasının yakın dönem bu mühim meselesine bir nebze olsun ışık tutulmuş olması makale yazarının en kalbi arzusudur.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Antlaşma, Füze Programı, Ambargo, Petrol, Savaş, Basra Körfezi, Devrim Muhafızları, Ortadoğu.

Abstract

This study examines the debate and discussions among the global political elite regarding the Iranian nuclear program and related international negotiations. The author engages in a comparative analysis of various newspaper and media writings by thought-leaders representing different sides of the debate. The main focus of the study is the long and arduous negotiation marathon involving the five permanent members of the United Nations Security Council (USA, France, England, China, Russia) and the Islamic Republic of Iran, as well as controversial disputes regarding the nuclear program involving Germany.

Key Words: Nuclear Treaty, Missile Program, Embargo, Oil, War, Persian Gulf, Revolutionary Guards, Middle East.

1. GİRİŞ

Nükleer antlaşma birçok açıdan İran'ın iç politikasına yön vermiştir. Bunlardan en önemli olanı antlaşma yanlısı olan reformcular ile antlaşma karşıtı olan muhafazakarların çeşitli vesileler ile farklı platformlarda kendi düşünce ve kaygılarını dile getirmelerini görebiliriz. Nitekim antlaşma karşıtı olan muhafazakâr grup İran İslam Devriminin ideallerini gündeme getirerek sonuçtan kaygılı olduklarını dillendirmişlerdir. Bunun sonucunda İran meclisinde KAYGILILAR adını taşıyan bir oluşum meydana gelmiştir. Kaygılılar bu antlaşmanın başta Ayetullah Humeyni'nin İran İslam Devrimi ile temellerini attığı inkılapları yozlaştıracığına olan inançlarını her fırsatta gündeme getirmişlerdir. Onlara göre Batı İran tarihi boyunca ülkenin kaynaklarını haksız yere ele geçirme çabasından asla vazgeçmemiştir. Buna ilaveten 1953 yılında dönemin milliyetçi lideri Doktor Musaddık'a karşı Büyük Britanya İmparatorluğu ve Amerika Birleşik Devletleri gizli servisleri tarafından Ajax Operasyonu adı altında gerçekleştirilen askeri darbe bunun kanıtı niteliğindedir. Öte yandan Devrimin ateşli ilk on yılının ardından reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin hükümet kurması ile yeni nesil düşünürlerin filizlenme çabası göze çarpmaktadır. Ancak sözü edilen yenilikçi düşünce akımının İran toplumu nezdindeki yansıması henüz tartışma konusudur.

Antlaşma öncesi muhafazakâr kanadı temsil eden farklı meclis fraksiyonları her fırsatta ABD karşıtı söylemlerini tekrarlamaktan geri durmamışlardır. Buna ilaveten her ne kadar çeşitli platformlarda İran dini lideri Ayetullah Ali Hamneyi'ye paralel bir siyaset izlemekte olduklarını ileri sürmüş olsalar da hiçbir zaman dini lider tarafından açıkça desteklenmemişlerdir.

Antlaşma karşıtı öncülerinden olan Kayhan gazetesinin genel yayın yönetmeni Hüseyin Şeriatmedari benzeri birçok gazeteci 'ye göre İran ile P5+1 ülkeleri arasında varılan uzlaşmanın sonucunda, İran elde ettiği kazanımlardan feragat etmek zorunda kalacaktır. Ayriyeten başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere muhtelif Batı ülkeleri tarafından uygulanan ambargoların sona ermesi bir hayal 'den öteye gitmeyecektir.

Diğer yandan antlaşma yanlısı ılımlı reformcular, devrim sonrası koşullarının artık geçerliliğini yitirdiğini ve İran'ın dünya ile bütünleşmiş bir politika izlemesinin zamanının geldiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre İran sahip olduğu köklü medeniyet ve zengin yeraltı kaynakları ile uluslararası camiada hak ettiği yeri kazanacaktır. Bu doğrultuda yapılması gerekenler arasında başta ABD (Amerika Birleşik Devletleri) olmak üzere Batı dünyası ile ilişkilerin yeniden onarılması sürecinin başlaması gerekmektedir. Özellikle 8 yıl süren İran-İrak savaşının ardından çeşitli ambargolar ile yıpranmış olan İran ekonomisinin bu süreçte toparlanabileceğini ileri süren

reformcular, İran ekonomisi üzerindeki Çin hegemonyasının kontrol altına alınmasını istemektedirler. Cumhurbaşkanı Ruhani'ye yakınlığı ile bilinen bu siyasi akımın, İran Devrim Muhafızları Örgütü'nün ekonomiye müdahalesinden rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Nitekim reformcu entelektüeller bu örgütün uygulanan ambargolardan faydalandığını her fırsatta dile getirmekten çekinmemektedirler. Reformculara göre söz konusu antlaşma İran ile Batı arasında varılan nihai bir uzlaşmadan ziyade küresel bir diplomasi zaferidir. Onlara göre tecrit edilmiş bir İran'ın ne iç ne de dış politikada başarıya ulaşma şansı yoktur. Özellikle bazı bireysel haklar alanında gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmanın yolu ise dünya ülkeleri ile kültürel alışveriş koşullarının oluşmasıdır. Bu doğrultuda ülkenin derin diplomasi geleneğinin kullanılması öncelikli hedeftir.

Antlaşma öncesi ve sonrası farklı bakış açılarının tartışıldığı ülkede, ABD başkanı Trump'ın ambargoların askıdan indirilmesi kararnamesini imzalamasıyla yeni bir süreç başlamıştır. Her ne kadar İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani İran'ın Amerika Birleşik Devletleri dışındaki antlaşmaya taraf ülkeler ile iş birliklerini sürdüreceğini açıklamış olsa da içerdeki muhalifler ikna olmuş görünmemektedirler. Avrupa Birliği'nin yanı sıra Almanya, Fransa ve İngiltere'nin antlaşma koşullarının İran tarafından yerine getirildiği sürece antlaşmaya bağlı kalacaklarını deklare etmeleri ise içerdeki reformcuların elini güçlendirmektedir. Her ne kadar antlaşma tamamen rafa kaldırılmamış olsa da İran'ın içinde bulunduğu ekonomik koşullar iç politikadaki tartışmaların eksenini belirlemektedir. Özellikle döviz kurunun kontrol altına alınmasındaki zorluklar İran'ın görece uzlaşmacı bir tutum sergileme isteğinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

2. Devrim Yılları

İran nükleer programı Muhammed Rıza Pehlevi'nin milliyetçi Musaddık hükümetini Batı destekli bir darbe ile düşürmesinin hemen ardından başlamıştır. İran'ın 1968'te Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalaması ve ardından 1970'te onaylaması birçok Batı devletini bu ülke ile ortak projeler geliştirmeye sevk etmiştir. Ne var ki 1979 İran İslam Devrimiyle birlikte gözler İran'ın nükleer programına çevrilmiştir. Devrimin hemen öncesinde birçok İranlı aydın, nükleer programın bu ülke için kaynak israfı anlamına geldiğini ve Pehlevi Hanedanı'nın yeraltı kaynakları bakımından zengin olan ülkeyi yersiz harcamalara mahkûm ettiğini savunmuşlardır.

1979 devrimi öncesi monarşi döneminin son başbakanı olan Şapur Bahtiyar, 1977 yılında Fransa ve İran arasında 10 nükleer elektrik santrali yapımını öngören 2 milyar dolarlık sözleşmenin feshedildiğini ilan etti.¹Böylece devrim yanlısı muhaliflere ılımlı bir mesaj göndermiş oldu.

Devrimin başarıya ulaşmasından yaklaşık bir yıl önce Batı Almanya'da nükleer alanında eğitim gören İranlı öğrenciler Paris'te Ayetullah Humeyni'yi ziyaret ederek bir bildiri yayınlarlar. Bildiride Buşehr nükleer Santrali'nin ülkeye yapılmış büyük bir ihanet olduğunu ve nükleer enerjinin yüksek maliyetli olmasının yansira ekonomik verimliliğe sahip olmadığını ileri sürerler. Devrimin hemen ardından nükleer program geçici hükümetin gündemine oturmuştur. Buna rağmen birçok devrim yanlısı köşe yazarı nükleer program ve onun sonuçları ile ilgili yazılar yazmaya devam ettiler. Bunlardan en dikkat çekici olanı 16 Haziran 1979 tarihli Jomhour-i Eslami gazetesinde yayınlanan bir makaledir. Abdurrahman Alevi tarafından kaleme alınan makale, Nükleer enerji santralleri: Halkımıza açık ihanet başlığını taşıyordu.

2.1. Tartışmayı Ateşleyen Makale

Yazar makalenin giriş kısmında Pehlevi dönemine atıfta bulunarak, Emperyalist devletlere bağımlılığı artırmak amacıyla petrol satışlarından elde edilen kaynakların nükleer enerji santrallerinin yapımında kullanıldığını ileri sürmektedir. Makale üç ana başlık altında kaleme alınmıştır.

2.1.1. Bağımlılık

Devrimin ana amaçlarından birinin emperyalistlerin sızma girişimlerini engellemenin yanı sıra İran'a bağımsız bir ülke statüsü kazandırmaktır. Bu yüzden karmaşık bir teknolojiye sahip olan nükleer santrallerin, İran gibi bu alanda uzman personel eksikliği yaşayan ülkelerin dışa bağımlılığını artırması kaçınılmazdır. Buna ilaveten nükleer uzman yetiştirme alanında henüz güçlü bir adım atılmamıştır. Diğer yandan yapılan jeolojik araştırmalarda ülkede zengin uranyum kaynaklarına rastlanmamıştır. Böylece ülke nükleer yakıt bakımından dışa bağımlı bir hal alacaktır. Yeni uranyum kaynaklarının bulunması durumunda ise elde edilen uranyumun zenginleştirilmesi konusu gündeme gelecektir. Bilindiği üzere yeryüzünde uranyum kaynakları bakımından ilk sıralarda yer alan ülkeler ABD, Güney Afrika, Avusturalya, Kanada ve İsveç'tir. Bu da ABD önderliğinde yeni bir uranyum kartelinin oluşması durumunda, ABD ve İran arasında gerçekleşebilecek herhangi bir çıkar çatışmasında İran'a karşı olası ambargoların gündeme gelebileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. İran'ın nükleer enerji santrallerini devreye sokması halinde kapitalist ülkelere bağımlılığı bunlar ile sınırlı değildir. Yedek parça temini dikkat

¹ Pars Haber Ajansı bülteni, Gizli, Yıl 1357.11.09, s315, s1.

edilmesi gereken bir başka husustur. Bu santrallerin birçok yedek parçasının lisansı üretici ülkeye aittir.

2.1.2. Ekonomi

Fosil yakıt kullanan termik santrallerin yapımı için gerek duyulan yatırım, nükleer santrallerin oldukça altındadır. Öte yandan nükleer santrallerde kullanılması amaçlanan zenginleştirilmiş uranyum fiyatları her geçen gün artmaktadır. Nitekim birkaç yıl içinde fahiş bir fiyat artışı gözlemlenmiştir. Aşağıda sunulan veriler uranyum fiyatlarının 1971 ile 1976 yılları arasındaki yükselişini göstermektedir.

Yıl	Her Pound Uranyum Fiyatı
1971	5.54 \$
1974	8.45 \$
1975	10.50 \$
1976	40.00 \$

Küresel enflasyon ve endüstriyel ürünlerde yaşanan fiyat artışlarının uranyuma etkileri göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktördür. Ayrıca nükleer enerji santralleri tarafından üretilen Enerji'nin tüketilecek bölgeye taşınması için yapılması gereken altyapı yatırımları maliyeti hesaplanmalıdır. Bilindiği gibi ülkedeki en yüksek elektrik tüketimi, Merkezi ve Azerbaycan eyaletlerinde gerçekleşmektedir. Örnek vermek gerekirse 1979-1980 yılları arasındaki bir yıllık periyotta ülkede üretilen elektriğin %30'luk bölümü merkezi eyalette tüketilmiştir. Ülkenin elektrik üretim kutuplarının birbirinden uzaklığı dikkate alınır ise enerji nakil hatları için öngörülen yatırım maliyetinin yüksekliğini göz ardı edemeyiz. Nükleer enerji santrallerinin yapım için gerekli yatırım miktarı, artan uranyum fiyatları ve yüksek enerji nakil masraflarını göz önünde bulundurursak, nükleer elektriğin İran için ekonomik verimlilikten uzak olduğunu öngörebiliriz.

2.1.3. Güvenlik

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile insanlık radyoaktif maddelere erişim sağlayarak, onları çeşitli alanlarda kullanmaya başlamıştır. Günümüzde enerji üretimi için kullanılan nükleer santraller çevreyi telafi edilemez zararlar ile tehdit etmektedir. Nitekim söz konusu maddelerin insan vücudu ile teması neticesinde, genetik mirası taşıyan nükleik asitlerin yapısında değişimler meydana gelmektedir. Radyasyon ışınları katarakt, kellik, kanser türleri gibi birçok hastalığın ana müsebbibi olarak kabul görmektedir. Ne gariptir ki birçok nükleer santral üreticisine göre bu santraller tamamen güvenlidir. Amerika Birleşik Devletleri güvenlik raporlarına göre bir nükleer

felaket olma olasılığı ancak bir milyon yılda bir mümkündür. Ancak aşağıda sunulan örneklerle göre üretici ülkelerin iddialarının aksine nükleer santraller bulunduğu ülke sakinleri için daimî bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır.

1978 Yılı'nın mayıs ayında Batı Almanya'daki bir santralde radyoaktif madde ile kirlenmiş su sızıntısı gerçekleşti. Yine Batı Almanya'da Ocak 1977 tarihinde buhar üretim ünitesi'nin paslanması sonucunda nükleer santral çalışması durduruldu. Bir başka Batı Almanya nükleer santralinde 18 Haziran 1978 tarihinde baskı altındaki borulardan birinin patlaması sonucunda 100 ton radyoaktif su buharı çevreye karıştı. Makalenin ikinci kısmı ise ertesi gün 17 Haziran 1979 tarihinde yayınlanmıştır.

3. Makale: İkinci Kısım

Yazının bu bölümü iki noktaya dikkat çekerek başlamıştır.

- 100 ila 200 megavat gücünde bir nükleer santralin düşük nüfusa sahip olan bir yerleşim yerinde infilak etmesi sonucunda, aşağı yukarı 3100 kişi anında ölecektir ve 43000 kişi tedavi edilmesi olanaksız çeşitli hastalıklara maruz kalacaklardır.
- Nükleer atıklar nükleer santrallere sahip ülkeler için birçok sorun teşkil edecektir.

Birçok ülke atom enerjisi Kurumu'nun raporlarına dayanarak nükleer santrallerin bulunduğu ülke için tehdit içerdiğini anlatan makalede, depremlemlerin oluşturduğu risk faktörüne değinilmiştir. İran'ın deprem kuşağı üzerinde yer aldığı ve 6 Richter üzerindeki depremlemlerin sıra dışı olmadığının vurgulandığı yazıda, nükleer kazalara dikkat çekilmiştir.

Nükleer atıklar konusunun ise hiçbir ülkede tatmin edici bir sonuca bağlanmadığı açıkça ortadadır. Nükleer tepkimelerle açığa çıkan bu atıklar birçok ülke kamuoyunun gündemine oturmuştur. Nitekim 1978 yılında Avusturya hükümeti tarafından yapımı tamamlanan bir santralin kamuoyunun baskısı sonucunda faaliyete başlaması askıya alınmıştır. Batı Almanya'nın Hannover eyaletinde ise federal mahkemeler nükleer atıkların akıbeti konusu sonuca ulaşmadan yeni santrallerin yapımına izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Nükleer atıklar meselesinin çözüm yollarından bir diğeri ise bu atıkların tuz madenlerine gömülmesidir. Bu alanda ABD ve Federal Almanya öncü rolünü oynamaktadır. Gelgelelim İran gibi deprem kuşağı üzerinde olan bir ülkede olası depremlemlerin atıkları yeryüzüne taşıma veya yeraltı kaynaklarını kirlletme riski daima mevcuttur.

3.1. Körfez sularının kirlenmesi

Basra körfezi kıyısında gerekli araştırmalar yapılmaksızın inşasına başlanan nükleer enerji Santrali'nin Körfez'deki deniz yaşamına etkisi dikkate alınmamıştır. Buşehr Santrali'nin

soğutulması için gerek duyulan saniyede 160 metreküp su körfezden temin edilmektedir, bu da körfezin ısı seviyesini kayda değer ölçüde etkileyecektir.

Hürmüz Boğazı'nın dar oluşu, gel git sonucunda Basra körfezi ve Umman denizi sularının birbiriyle karışmasını engellemektedir. Böylece körfez aslında kapalı bir deniz statüsü taşımaktadır. Isı yükselmesi ve kimyasal maddelerin suya karışması deniz yaşamı üzerinde negatif sonuçlar yaratacaktır. Tüm bunlar santralin olağan akışını sürdürmesi halinde mümkündür.

3.2. Siyasal ve bölgesel konular

Körfez sularında oluşacak kirlilik ve çevresel sorunlar, Körfeze komşu ülkeler ile İran arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet verebilir. Öte yandan İran'ın körfez kıyısında bir nükleer enerji santrali inşa etme çabaları uzun vadede diğer körfez ülkelerini de bu konuda cesaretlendirecektir. Bu girişimden vaz geçilmesi durumunda ise gerektiğinde diğer körfez ülkelerine baskı yapılabilecek bir koz elde edilecektir. Ayrıca devrimin ardından bölgedeki çıkarları zarar gören halk karşıtı güçler ve emperyalist odakların bu santrallere yönelik sabotajları ihtimali göz ardı edilmemelidir.

4. Sonuç

İran fosil yakıtlar bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Petrolün yanı sıra doğal gaz rezervleri açısından Dünya'da ikinci sırada yer almaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar sonucunda yeni baraj sahaları tespit edilebilir. Böylece ucuz elektriğin yanı sıra tarım alanında gelişmeler sağlanacaktır. Güneş ve rüzgâr enerjisi ise dikkate alınması gereken bir diğer kaynaktır. İran'ın güney bölgeleri yılın önemli kısmını güneşli geçirmektedir. Günümüzde birçok uzman bu alana yönelmiştir. Şiraz üniversitesinin bu doğrultudaki çalışmaları ise kayda değerdir.

Tüm yukarıda bahsi geçen başlıklar neticesinde, İran devrimine bağlı nükleer araştırmalar merkezi uzmanları tarafından Buşehr nükleer enerji santralinin yapım sürecine devam edilmemesi dönemin hükümetine önerilmiştir. Onlara göre bu proje'nin durdurulması, ülke bağımsızlığına katkı sağlamakla birlikte beytülmal kaynaklarının israf edilmesini önleyerek, gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesi için büyük bir adım olacaktır.

5. Bu ilk makalenin etkileri

Devrim sonrası yayınlanan bu makale iki açıdan dikkat çekmektedir. Birincisi kamuoyu nezdinde yarattığı etkidir. Devrim ile ülkeye hâkim olan görece demokratik iklim, çeşitli siyasi düşünce gruplarının nükleer enerji programına yönelik bakış açılarını sunmaya zemin hazırlamıştır. Makale'nin yayınlanmasının ardından muhtelif siyasi mahfillerde konu ele alınmış ve farklı bakış açılarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim makalenin yayınlandığı Jomhouri Eslami

gazetesi, devrimi takip eden yıllarda iktidarı ele geçiren Jomhuri Eslami Partisi'nin yayın organı halini almıştır. İronik olan ise 30 Mayıs 1979 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete'nin ilk genel yayın yönetmenliği görevini Mir Hüseyin Musavi'nin yapmış olmasıdır. 12 Haziran 2009 tarihinde reformcu aday olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerini şaibeli bir biçimde muhafazakâr aday Mahmud Ahmedinejad'a karşı kaybeden Musavi, Jomhuri-e Eslami Partisi merkez Komitesi'nin ilk üyelerinden biridir. Bu da devrimci kadroların İran nükleer programına bakışını kamuoyu nezdinde gözler önüne sermektedir.

İkincisi ise devrim sonrası konuyu etraflıca ele alan ilk yayın olmasıdır. Her ne kadar İran-Irak savaşı yıllarında nükleer program unutulmaya yüz tutmuş olsa da 2002 yılında programın ayyuka çıkması ile krizin fitili ateşlenmiştir.² Böylelikle nükleer program ve etkileri hakkında yeni savlar ortaya atılmıştır.

6. Saadabad bildirisi

İran nükleer Programı'nın ele alındığı ilk uluslararası toplantı 21 Ekim 2003 tarihinde gerçekleşmiştir. Oturumda İngiltere, Fransa ve Almanya dış işleri bakanları ile İranlı yetkililer arasında varılan uzlaşmaya göre İran, nükleer tesislerini uluslararası atom enerjisi kurumu denetimine açmayı ve Natanz santrifüjlerinin çalışmasını gönüllü olarak geçici bir süreliğine durdurmayı taahhüt etmiştir. Buna karşılık İngiltere ve Fransa, İran nükleer program dosyasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmeyeceğini garanti altına almışlardır.

Elbette o dönemde bildiri birçok ulusal ve uluslararası gazetede yankı buldu. Associated Press Haber ajansı, "İran Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen antlaşmada kazanan taraf olduğunu iddia etti." Başlığını atarak şöyle yazdı: İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı temsilcisi, bu ülkenin nükleer tesisleri'nin ansızın denetimi ve nükleer programın askıya alınmasını, Amerika Birleşik Devletleri'ni münzevileştirecek bir başarı olduğunu ileri sürdü. Middle-east-online.com haber sitesi ise "Avrupa diplomasisi ve İran antlaşması" başlığını atarak, İran'ın uluslararası atom enerjisinin taleplerine evet demesini Avrupa diplomasisi açısından büyük bir başarı olarak değerlendirdi.

The Independent gazetesi, İran'ın İngiltere, Fransa ve Almanya dışişleri bakanlarına verdiği ödünden söz ederek, bunun sonucu olarak nükleer tesislerin önceden bilgi verilmeksizin denetlenmesi ve İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasına dikkat çekti. Financial Times Amerika Birleşik Devletleri'nin şüphelerini giderecek bu adımı olumlu

² İran nükleer programı 2002 yılı ağustos ayında İran Ulusal Direniş Cephesi üyesi Alırıza Caferzade tarafından ifşa edilmiştir. Söz konusu bilgilerin ABD merkezi haber alma ajansı ve MOSSAD tarafından caferzade'ye verildiği iddia edilmektedir.

değerlendirdiğine vurgu yaparak şu yoruma yer verdi: ABD yönetimi Fransa, İngiltere ve Almanya'nın çabalarını temkinli bir yaklaşımla desteklemektedir. Ne var ki gerçekleşen antlaşma İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer silahları geliştirme yönündeki çabalarına önleyici mahiyet taşımamaktadır. Times Of Oman "İran ve Avrupa Birliği nükleer kaygılar konusunda anlaştılar." manşeti ile yayınlandı. Reuters haber ajansı ise başka bir pencereden konuyu ele alarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu antlaşmaya ihtiyatlı bir şekilde yaklaşacağı değerlendirmesinde bulundu. Gulf News "İran denetimleri kabul etti." başlığını atarak, bu adım Tahran'ın, nükleer silah peşinde olmadığını ispatlamasına yardımcı olacaktır yorumunu yaptı.

Sadabat bildirisinin ardından 14 Temmuz 2015'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında gerçekleşen nükleer antlaşma tarihine kadar, konu ile alakalı birçok yazı ve makale yazıldı. Muhafazakâr ve reformcu akımların nükleer müzakerelere bakış açısı ve tarafların birbirlerini suçlaması bu döneme damgasını vurmuştur.

7. Reformcular

Nükleer müzakereler birçok yönden İran iç politikasına etki etmiştir. Bunlardan en belirgini devrim sonrası toplum ve ülke yönetimi arasında oluşan büyük çatlağın, müzakerelerin ardından görece kapanmaya yüz tutmasıdır. Özellikle Uluslararası kamuoyu nezdinde İran dış politikasının barışçıl bir nitelik kazanması, iç kamuoyunun devlete bakışını etkilemiştir. Bu da daha ılımlı ve ötekileştirmeden uzak bir siyasi yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan başta ABD olmak üzere birçok Batılı devletin uygulamaya çalıştığı ambargoları bu müzakerelerin başarılı olması durumunda devre dışı bırakma olasılığı reformcu kanadın elini güçlendirmiştir.

Ekonomide oluşabilecek bahar havası ise reformist entelektüellerin sivil toplum alanında daha etkin bir varlık göstermelerini mümkün kılacaktır. Ambargolar sonucunda ortaya çıkan yolsuzluklar ve rant çevreleri, olası bir antlaşma ile yerini kurumsal ekonomik yapılara bırakabilir. İlave olarak ekonomik iyileşmeye olan inanç, yaşam standartlarının yükselmesi ve ulusal gururun okşanması reformcu kanadın penceresinden nükleer antlaşmanın artı getirileri olarak kabul görmektedir.

Reformist cenahın nükleer müzakereler hakkında ileri sürdükleri bir diğer hipotez, onun iç siyasi dinamiklere etkisi hakkındadır. Öyle ki rejim içindeki ılımlı ve merkeze yakın siyasal akıma mensup farklı fraksiyonların tek çatı altında toplanmasına sebebiyet vermiştir. Ancak bu sürecin azınlıkta olan aşırılık yanlıları ile çoğunluğu teşkil eden ılımlıların arasındaki kutuplaşmayı artırdığı gözden kaçırılmamalıdır. Buna rağmen müzakerelerin bir sonuca varması halinde iç barışa katkı sağlama olasılığı yüksektir. Özellikle görüşmeler esnasında oluşan kazan-kazan atmosferinin iç politikaya örnek teşkil etmesi olasıdır. Tüm Bunların ötesinde nükleer barış,

toplumsal uzlaşının bir tezahürü ve hakimiyet ile siyasi kitlelerin aynı istikamette yol alabileceğinin göstergesidir.

Yenilik yanlısı aktörler nezdinde müzakerelerin en belirgin etkilerinden bir diğeri güvenlik-özgürlük dengesini olumlu yönde değiştirmesidir. Bilindiği gibi dış tehditler neticesinde oluşan beka meselesi, bir devletin asla hafife almayacağı bir sorundur. Bu durumların en belirgin sonucu ise siyasi yasakların gündeme gelmesi ve toplumsal özgürlüklerin askıya alınmasıdır. Üstüne üstlük bir hükümet İşsizlik, durgunluk, enflasyon, artan yoksulluk vb. akut ve yaygın toplumsal problemler ile mücadele alanında başarısız kalmış ise güvenlikçi politikaları devreye sokma isteğinde olacaktır. Nükleer müzakerelerde pozitif bir sonuç alınması ise Tahran'ın ulusal güvenliğine yönelik tehdit algısını kökten değişime uğratacaktır. Böylelikle siyasi özgürlükler görece güvence altına alınabilir.

Dönüşüm yanlısı oyuncular, ulusal çıkarların maksimizasyonunu görüşmelerin müspet sonuçlanmasına bağlamışlardır. Onlara göre aksi yönde atılacak bir adım politik çalkantılara sebep olmakla birlikte ülkeyi derin bir kargaşaya sürükleyecektir. Böylece rejim tehlike altına girecektir.

7.1. Reformcu Yazarlar ve Müzakereler

Müzakereler esnasında birçok reformcu yazar tarafından muhtelif yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazılardan en dikkat çekenleri ise görüşmelerin sonuçlanmasına çok az kala ulusal gazetelerde yayınlanan köşe yazılarıdır. Bu itibarla bunlardan bazılarını incelemekte fayda vardır.

Pir Mohammad Molazehi, Arman-e Emrooz Gazetesindeki köşesinde olası nükleer antlaşmayı "Yeni diplomasi mevsimi, anlaşmanın gölgesi altında" başlığı ile okuyucunun dikkatine sunmuştur. Molazehi şu şekilde devam etmiştir:

İran ile P5+1 grubu arasındaki müzakerelerin atmosferi arzu edilir durumdadır. Anlaşmazlıklar önemli ölçüde çözüldü ve kaygılar yerini umuda bıraktı. Buna rağmen taraflar kendi perspektiflerini ilerletmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. ABD ve İran arasındaki sorunlar ve bakanların mülakatları göz önüne alınırsa her iki taraf bu görüşmelerin zafere ulaşması gerektiğinin farkında. Bilinmelidir ki bu görüşmelerin çökmesi halinde hiçbir uzlaşıdan yana olmayan tarafların eli güçlenecektir. Nitekim ABD senatosunun muhafazakâr senatörlerine göre Obama yönetiminin dış ilişkiler alanında tarihi bir başarıya ulaşmaması bu görüşmelerin sonuçsuz kalmasına bağlıdır. Aksi yönde bir netice alınması durumunda Demokratların bir sonraki seçimi kazanma olasılığı hiç uzak görülmemektedir. Elbette müzakerelerin sadece nükleer alanda devam etmesi ve bunun dışına çıkılmaması İran açısından kırmızı çizgidir. Öyle görünüyor ki nükleer dışı ambargoların kaldırılması Amerikalılar tarafından pek kabul edilebilir değil. Bu da onların

İran ile ilgili askeri ve bölgesel konuları antlaşmaya dahil etme isteklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Böylelikle bölgesel dengeler İsrail aleyhine gelişmeyecektir. Elbette İran'ın NPT (Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması) sözleşmesini kabul etmesinin ardından ABD ve İranlı yetkililerin yorumları farklılık göstermektedir. Öyle görünüyor ki ajans istediği tesisi kapatma ve denetleme konusunda gerekli yetkilere sahiptir ve İran bunu kabul etmiştir. Bir diğer mesele Ortadoğu ile ilgilidir. Esasen ABD Ortadoğu bölgesinde İran için koşulların olgunlaşmasını temenni etmektedir. Bunun en önemli sebebi olarak, IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) tarafından Suriye ve Irak topraklarının büyük bölümünün işgal altında tutulmasını gösterebiliriz. Washington, Tahran olmaksızın Suriye ve Irak'ta söz sahibi olamayacağını bilincinde.³

Fereydoun Majlesi ise nükleer müzakerelerin ekonomik getirilerine vurgu yaparak, İran meclisinde kaygılılar olarak bilinen grubu müzakerelerin çıkmaza girmesi için çaba göstermekle suçlamıştır. Majlesi yazısında antlaşma karşıtlarına "Yaptırımlar iyi mi?"⁴ sorusunu yönelterek, ambargoların refaha ve gelişime önemli bir engel teşkil ettiğini sözlerine eklemiştir.

Hüseyin Marashi bir diğer reformist yazar, "Müzakerelerden alınması gereken dersler" başlığını taşıyan yazısında iki noktanın altını çizmeye çalışmıştır. Bu noktalar şunlardır:

- İran ile P5+1 ülkeleri arasında cereyan eden müzakerelerin sonuca yaklaşması, siyaset alanında başarılı bireylerin hükümet kadrosunda yer almasının neticesidir. Başta Cumhurbaşkanı Ruhani ve bakanlarının gösterdikleri çaba dikkate şayandır. Elde edilen bu deneyimden iç politikada yararlanmak gerekir. Özellikle ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlardaki zaafıların ancak bu yöntem ile bertaraf edilebileceğini kabul etmeliyiz.
- İletişimin mucizesi bu görüşmeler esnasında elde edilen en belirgin sonuçtur. Mantık odaklı analizin diplomasinin merkezine oturması iç politikaya örnek teşkil edebilecek bir harekettir. Bu yöntem, ılımlı kanadın yeniden yapılandırılması ve farklı fraksiyonların aynı istikamette hükümetin yüksek hedefleri doğrultusunda harekete geçmesini sağlayabilir.

Müzakerelerin bitimine saatler kala ılımlı kanadın yayın organlarından biri olan Fararu haber/yorum sitesinde yayınlanan röportajda Hasan Beheshti Pour'un görüşlerine yer verilmiştir. Yazara göre, İran ile P5+1 ülkeleri arasında devam etmekte olan görüşmelerden hangi sonuç alınırsa alınsın müzakere ekibi için bir zafer niteliğindedir. Nitekim 11. Hükümet döneminde

³ Pir Mohammad Molazehi, Arman-e Emrooz Gazetesi, 13 Temmuz 2015, s2.

⁴ Fereydoun Majlesi, Aftab-e Yazd Gazetesi, 13 Temmuz 2015, s3.

faaliyet gösteren bu kadronun sorunlara yaklaşımı ile bir önceki hükümetin bakış açısı arasındaki derin farklılıklar açıkça görülmektedir. Beheshti Pour şöyle devam ediyor:

Bu süreçte hükümetin uyguladığı etkileşim politikası göz ardı edilmemelidir. Ayrıca diplomatik üslup ve uluslararası teamüller gözetilerek müzakerelerin istenildiği taktirde başarıya ulaşabileceği ispatlanmıştır. Görüşmelerin müspet sonuçlanması ülkemizin nükleer teknolojinin nimetlerinden faydalanmasını sağlayacaktır. İlaveten hiçbir tesis kapatılmayacak ve insan hakları ihlali sayılan acımasız yaptırımlar rafa kalkacaktır. En önemli kazanç ise İran'ın küresel barış ve güvenliği tehdit eden ülkelerin tabii tutulduğu birleşmiş milletler sözleşmesinin 7. faslı altına girmeyecek olmasıdır. Ne yazık ki geçmiş dönemlerde ülkemizin dosyası, yönetim kademesindeki kifayetsizlik ve siyonist rejimin komplosu neticesinde bu faslın altına girmiştir. Burada altı çizilmesi gerek konu ise birleşmiş milletlerin kuruluşundan itibaren ilk kez bir devletin savaş veya rejim değişikliği yaşamadan diplomatik kanalları kullanarak 7. faslın altından çıkmasıdır. Sonuç olarak İran'ın bu müzakereler neticesinde global düzene tehdit unsuru olmaktan uzaklaşması, müzakereci takım adına elde edilmiş büyük bir zaferdir. Öte yandan bu eylem İran'ın küresel düzlemde aktif bir oyuncu olmasına olanak sağlayacaktır.⁵

Reformcular açısından nükleer müzakerelerin küresel çaptaki katma değeri, başarılı olması durumunda uluslararası münakaşa ve ihtilaflara oluşturacağı timsaldir. Böylelikle global düzende yeni bir yol haritası çizilebilir. Öte yandan bu müzakereler dünya uluslarını, barışçıl nükleer enerji alanındaki taleplerini uluslararası hukuk çerçevesinde dile getirmeleri için cesaretlendirecektir. Diğer taraftan İran dış politikasının nükleer dosyadan bağımsızlaştırılması ve ülkenin diplomasi mekanizmasının yeniden işlevsellik kazanması bu müzakerelerin getirilerinden kabul edilmelidir. Uzun yıllar boyunca dış ilişkiler bu dosyanın etkisi altında kalarak ülkenin Batı ile münasebetlerine gölge düşürmüştür. Hatta birçok reform yanlısı politikacıya göre Batının bölgesel konularda iş birliği yapabileceği en güçlü adayın İran olmasına rağmen Türkiye ve İsrail gibi görece daha az etkin rakipler rol çalmaktadırlar.

Elbette müzakereler İran politik hayatına bir yenilik kazandırmıştır. Birçok İranlı düşünürü göre devrim sonrası esmeye başlayan idealizm rüzgârı bu müzakereler ile yerini akılcı iç politika ve küresel nizama uygun, realist dış politikaya bırakmıştır. Her ne kadar bu müzakereler bireylerin yaşam standartlarına doğrudan etki etmeyecek olsa da uzun vadede kronikleşmiş ekonomik sıkıntıları çözmek ve küresel finans sistemine entegrasyon bakımından önem arz etmektedir.

⁵ Hasan Beheshti Pour, ‘Nükleer Müzakerelerin Getirileri’, www.fararu.com/fa/news/239986, 13 Temmuz 2015, saat 14:13.

8. Muhafazakârlar

İran nükleer dosyasının müzakereye açılması gereksinimi dillendirildiği andan itibaren İran muhafazakâr eliti bu konuya şüphe ile yaklaşmıştır. Başta Devrim Muhafızlarına yakınlığı ile bilinen Kayhan gazetesi olmak üzere birçok muhafazakâr entelektüel ve yazar müzakereleri dikkatlice mercek altına alarak süreci tehlikeli olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'nin 3 Kasım 2013 tarihinde İranlı öğrencilere hitaben gerçekleştirdiği konuşmasında "Görüşmeler konusunda iyimser değilim"⁶ şeklinde beyanat vermesi, bu müzakerelerde bir kilometre taşı olarak kabul görmüştür.

Muhafazakarlara göre İran ile Batı arasında cereyan eden görüşmeler birkaç açıdan İran İslam Cumhuriyetinin zararı ile sonuçlanacaktır. Onlara göre her şeyden önce görüşmeler İran'ı itham altında bırakarak Batılı devletleri yapmış oldukları tüm cinayetlere rağmen dünya kamuoyunun sözcüsü konumuna sokmuştur. Buna ilaveten müzakereler çerçevesinde İran tarafının vermiş olduğu açık ve peşin tavizlere rağmen talepte bulunduğu iki ana madde yani "İran nükleer kapasitesinin tanınması" ve "Yaptırımların kalkması" nasıl güvence altına alınacaktır. Bu soruların yanı sıra ABD'nin İran kurucu lideri Ayetullah Humeyni tarafından "Büyük şeytan" ilan edilmiş olması ve bu müzakerelere ABD'nin öncülük etmesi bu grup tarafından devrimin ideallerine darbe olarak algılanmıştır. Öte yandan muhafazakârlar ekonomik sıkıntıların ana nedeni olarak iç dinamikleri ve ekonomi politikalarının yanlış uygulanmasını göstermektedirler. Reformcuların aksine ülkeye uygulanan ambargoların krize değil bilakis iç üretimin canlanmasına sebebiyet verdiği görüşünü ileri sürmektedirler. Ne var ki ekonomik koşulların zorlaşması ve İran'ın uluslararası alanda soyutlanmış olması kamuoyunu muhafazakârlar ile aynı doğrultuda düşünmekten alı koymuştur.

Muhafazakâr görüş, herhangi bir uzlaşma sağlanması durumunda, ileriki zamanlarda ABD tarafından ihlal edileceğine kesin gözüyle bakmaktadır. Buna kanıt olarak ise birkaç tarihi müdahaleyi göstermektedirler. İlki 1953 yılında İran'ın demokratik yollardan seçilen milliyetçi başbakanı Muhammed Musaddık'ın ABD destekli askeri bir darbe ile devrilmesi vakasıdır. İkincisi ise 1981 yılında ABD ve İran arasında imzalanan Cezayir bildirgesidir.⁷ Bu bildirgeye göre İran elinde rehin olarak tuttuğu ABD vatandaşlarını serbest bırakacak, karşılığında ABD ise İran'a yönelik her türlü askeri ambargoya son verecekti. Fakat beklenen olmadı ve anlaşmazlıklar devam etti.

⁶ Ali Hamaney, www.youtube.com/watch?v=1pG5S7Eh_vU, 3 Kasım 2013.

⁷ Seyyed Ali Doosti Moosavi, www.mofidnews.com/index.php?page=desc.php&id=906&tab=news, 24 Mart 2012.

Muhafazakâr devrimciler, ABD ve Batı'nın diğer ülkeler ile yaptıkları antlaşmalara da değinmektedirler. Buna göre Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Irak ve Libya benzeri birçok ülke diplomasi adı altında Batı'nın ihanetine uğramıştır. Sovyetlerin dağılması veya Tiananmen meydanında vuku bulan olaylar bunlara örnek teşkil etmektedir. Bir diğer konu müzakerelerin pozitif sonuçlanması durumunda petrol fiyatlarında yaşanacak düşüştür. Bilindiği gibi İran ekonomisi ham petrol satışına dayalı ihracat gelirine endekslidir. Olası bir antlaşma durumunda petrol fiyatlarında yaşanacak ani düşüş İran ekonomisine telafi edilmesi zor hasarlar verebilir. Öte yandan ambargoların tedricen kaldırılacak olması birçok soru işaretini beraberinde getiriyor. Bunlardan en önemlisi yaptırımlara konulan engelin her 6 ayda bir uzatılması kararıdır. Bu da İran'a yatırım yapacak yabancı sermayeli firmaların her 6 ayda bir konumlarını gözden geçirme gereksinimini ortaya atacaktır. Bunlara ABD hükümeti tarafından bu şirketlere uygulanacak üstü örtülü baskıyı da eklemek gerekir. Kaldı ki gerçekleşmesi muhtemel antlaşma ABD senatosunun onayına sunulmalıdır, aksi takdirde bu ülkenin yasalarına göre herhangi bir bağlayıcılığı söz konusu değildir ve bir sonraki başkanın antlaşmadan çekilmesi için elini açık bırakacaktır.

8.1. Muhafazakâr Yazarlar ve Müzakereler

İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki müzakereler birçok muhafazakâr yazarı reformist yazarlara cevap vermeye sevk etmiştir. Bu nevi makalelere ise genellikle dini lider Ayetullah Ali Hamaney ve politikalarını her alanda destekleyen devrim yanlısı geleneksel gazetelerde rastlamak mümkündür. Muhammed İmani 24 Haziran 2015 tarihli yazısında Cumhurbaşkanı Ruhani ve hükümetini sert dille eleştirerek, müzakereler ile ilgili şöyle yazmıştır:

Geçtiğimiz mart ayında yayınlanan iki uluslararası yayın organında, İran dini lideri Ayetullah Hamaney'in müzakerelere katkısı konusu ele alınmıştır. Washington post "Foundation for Defense of Democracies" uzmanlarından birine dayandırarak, Ayetullah Hamaney'in muhafazakârlar ile teknokratlar arasındaki dengeyi kurarak tek bir cephe halinde müzakereleri sürdürmelerine olanak sağladığını, vurgulamıştır. Charles Harkinson aynı yazıyı Washington examiner'da genişleterek "İran müzakerelere ortak bir görüş ile katılmaktadır ve Ayetullah Hamaney farklılıkları en aza indirgeyebilmiştir. Ali Alfoneh "Foundation for Defense of Democracies" İran araştırmaları uzmanına göre, Hamaney'in ABD'yi tavize zorlamalısınız sözleri İranlı müzakerecilerin elini güçlendirmiştir" yorumunda bulunmuştur.⁸

⁸ Mohammed İmani, Kayhan Gazetesi, 24 Haziran 2015, s2.

Bu ve benzeri yorumlar İran iç siyasetinde derin yansımalarla sebep olarak, toplumsal birliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Böylelikle derin ekonomik sorunlar ile boğuşan halk kitleleri, müzakereleri siyasi bir şahlanış olarak algılamışlardır. Muhafazakarlara göre, dini liderin müzakereleri yönetmesi İran'ı köşeye sıkıştırmaya çalışan ABD'yi çıkmaza sokmuştur. Buna rağmen Obama yönetimi kendi başarısızlığını müzakereler ile ört bas etmeye çalışacaktır.

İranlı muhafazakârlar ılımlı Cumhurbaşkanı Ruhani ve kadrosunu birçok açıdan eleştirmişlerdir. Muhafazakâr kanat müzakerecileri İran'ın yetişmiş genç nüfusu, doğal kaynakları, alt yapı olanakları, jeopolitik konumu ve ekonomik gücünü göz ardı ederek masanın zayıf tarafında oturmakla itham etmekten kaçınmamıştır. Onlara göre devrim sonrası yıllarda elde edilen başarıların tümünün arkasında iman gücü vardır.

Muhafazakâr düşünürlere göre İran ve ABD'nin "başarılı antlaşma" kavramına yaklaşımları farklılık göstermektedir. Onlara göre İran tarafının talepleri dikkate alınmalıdır. Bu talepler şu şekilde sıralayabiliriz:

- Endüstriyel Uranyum zenginleştirme hakkının korunması
- Araştırma ve geliştirme haklarının korunması
- Yargı dışı denetimler bahanesiyle İran'ın güvenlik ve askeri birimlerine giriş izninin kaldırılması
- ABD hükümeti ve Kongre, BM Güvenlik Konseyi ve Avrupa Birliği tarafından uygulanan bankacılık ve mali yaptırımların antlaşma ile geri çekilmesi

Öte yandan ABD tarafının istekleri ise kabul görmemektedir. İranlı muhafazakarların gözünden ABD bir oldu bitti ve muhasebe hatası ile antlaşmayı istediği şekilde yapılandıracaktır. Onlara göre ABD'nin gizli ajandasındaki maddeler şunlardır:

- İran'ın nükleer programını ortadan kaldırmak veya dinamik endüstriyel değerini kaybettirmek
- Çeşitli bahaneler kapsamında yaptırımların derhal ve etkin bir şekilde iptal edilmesini önlemek
- Müzakere sürecini bir dava haline getirmek. Diğer bir deyişle, İran'ı uluslararası barış ve güvenliğe tahdit göstererek denetim altına almak

Muhafazakarların perspektifinden ambargolar İran'ı zayıflatmak bir yana güçlenmesine ve öz kaynaklarının farkına varmasına sebep olmaktadır.

Tüm bu savunmalara rağmen İran kamuoyunun muhafazakâr kesimin görüşlerine itibar etmediği açıkça görülmektedir. Nitekim son yıllarda özellikle parlamento seçimlerinde reformist kanadın ezici zaferlere ulaşması bunun en belirgin göstergesidir. Ne var ki başta Cumhurbaşkanı Ruhani

olmak üzere devrimin ilk yıllarından beri devlet yönetiminin farklı birimlerinde yer alan ılımlı reformcuların dini lider Ayetullah Ali Hamaneyi kendi saflarına çekmekte başarılı oldukları söylenemez. Buna rağmen devrim lideri müzakerelerin kendi belirlediği kırmızı çizgilere uyulması koşulu ile gerçekleştirilmesine yeşil ışık yakmıştır.

Bu noktada muhafazakâr merkezler devrim liderinin müzakerelere onay vermesine neden olan etkenleri tartışmaya açmışlardır. Muhafazakarlara göre toplumun büyük çoğunluğu ABD ile müzakere masasına oturmayı geçmiş deneyimlere dayanarak doğru bulmamaktadır. Buna rağmen Rehberin⁹ bu görüşmelere onay vermesinin belirli dayanak noktaları olabilir. Devrim lideri Hamaneyin Mart 2013 tarihli Meşhet konuşmasında "Bir süredir Amerikalılar, nükleer konusunda İran'la pazarlık yapmak istediklerini çeşitli kanallar vesilesi ile bildirmektedirler, fakat ben şahsen geçmiş deneyimlere dayanarak bu tür görüşmeler konusunda iyimser değilim. Tabi ki bir itirazım yok¹⁰" şeklinde vermiş olduğu beyanat bu dayanaklardan en dikkat çekenidir.

Ayetullah Hamaneyi Eserlerini Koruma Ofisi tarafından yayımlanan bildiriye göre Rehberin müzakerelere karşı çıkmamasına 9 neden gösterilmiştir. Bu nedenleri alttaki gibi sıralayabiliriz:

- İran nükleer dosyanın kapanmasından yana fakat Batı buna karşı! Defalarca müzakere ve uzlaşının ardından Batı daha fazlasını istemektedir. Ayetullah Hamaneyi: "Birkaç kez sorun çözüm noktasına ulaştı, gerekli belgeler imzalandı. Fakat daima ABD yeni bir koşul ileri sürdü"¹¹
- Antlaşma sanatı, yola devam etmektedir. ABD dünya kamuoyunu İran'a karşı kışkırtmaktadır. Ayetullah Hamaneyi: "Dünya ile etkileşimde olmakta yanlış olan hiçbir şey yok, biz de baştan beri dünyayla etkileşim halindeydik. Fakat karşı tarafı tanıma kaydı ile. Etkileşim bir tarafın diğer tarafa sen bu yoldan dönmelisin demesi değildir. Bu hasardır"¹²
- Ülke öz kaynağına güvenmek için yeni bir deneyim. Ayetullah Hamaneyi: "Hükümetin göstermiş olduğu çaba ile biz başarıya ulaşacağız. Bir iştir, bir deneyimdir, muhtemelen faydalı bir eylemdir. Bu işi yapsınlar. Bir sonuç alınırsa ne ala ancak alınmaz ise ülkenin kendi ayakları üstünde durması gerektiğini öğrenmiş olurlar"¹³
- Ülke icra yetkilileri kararını desteklemek. Ayetullah Hamaneyi: "Ben şahsen icra yetkilisiydim, meydanın ortasında bulundum. İş yükü ve zorluklarını deneyimledim. Bu sebepten dolayı yetkililerin yardıma ihtiyacı olduğunun bilincindeyim. Bende yardım

⁹ İran dini liderine verilen ünvan.

¹⁰ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22233, 21 Mart 2013.

¹¹ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 26 Haziran 2013.

¹² Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 21 Temmuz 2013.

¹³ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 3 Kasım 2013.

edeceğim, destekleyeceğim. Bu olayın kesinleşmiş bir yüzüdür. Diğer yandan İran milletinin haklarının korunmasında ısrarcıyım, İran halkının haklarından bir adım geri atılmamalıdır"¹⁴

- Düşmanın düşmanlığının ortaya çıkarılması. Ayetullah Hamaneyi: "Son müzakerelerin getirilerinden biri Amerikalılar ve ABD hükümet yetkililerinin İran ve İranlıya, İslam ve Müslümanlara olan düşmanlıklarının açığa çıkmasıdır. Bu her kes için rasyonel bir hal aldı, herkes bunu anladı"¹⁵
- Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının İran ile ilişkisinin normalleşmesi. Ayetullah Hamaneyi: "Herkes bilmelidir ki, müzakerelerin sürmesine rağmen, İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer araştırma ve geliştirme alanındaki faaliyetleri hiçbir şekilde durdurulmayacaktır. Nükleer başarıların hiçbiri durdurulmayacaktır. Ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının İran ile ilişkileri normal seviyede olmalıdır"¹⁶
- İran kamuoyunu etkileyecek yıkıcı akımlar ile yüzleşmek. Batı elinde bulundurduğu basın/yayın organları vasıtası ile uluslararası düzeni İran milletine karşı kışkırtma potansiyeline sahiptir. Buna ek olarak birçok devletin çıkarı Batı ile uyumludur. Ayetullah Hamaneyi: "Amaçları bu bahaneyle İran'a karşı oluşan uluslararası atmosferi korumaktır. Bu doğrultuda hükümetin tasarladığı yeni müzakere çerçevesi onaylandı. Böylelikle karşı tarafın girişimleri engellenerek gerçekler dünya kamuoyu tarafından algılandı"¹⁷
- Nükleer silah yokluğuna vurgu. Ayetullah Hamaneyi: "Nükleer bombadan korktuklarını iddia ediyorlar! Birincisi, nükleer silahları önlemenin yolları var... İkincisi, eğer nükleer silahlar konusunda endişelenilecek biri var ise o Amerika değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde birkaç bin nükleer savaş başlığı var, birkaç bin nükleer bomba var ve bunlar daha önce kullanıldı. Siz kimsiniz ki falanca ülkenin nükleer silahlara erişimi olması veya olmaması konusunda kaygılanıyorsunuz. Zaten gerekli garantiler verildi. Bu kendileri tarafından da açıkça bilinmektedir. Onlar haksızlık yapmaktadırlar"¹⁸
- Dış politikada inisiyatif almak. Ayetullah Hamaneyi: "Ben dış politikada daima yenilik ve iletişim yanlısı oldum ve bu alanda faaliyet gösteren devlet yetkililerine ilerici olmaları konusunda tavsiyelerde bulundum. Ancak ülkenin ihtiyaçları ve yaptırımlar gibi bazı konular müzakerelere bağlanmamalıdır" ¹⁹

¹⁴ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 20 Kasım 2013.

¹⁵ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 9 Ocak 2014.

¹⁶ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 9 Nisan 2014.

¹⁷ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 9 Nisan 2014.

¹⁸ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 7 Temmuz 2014.

¹⁹ Ali Hamaney, www.farsi.khamenei.ir, 11 Mayıs 2014.

9. Sonuç

Netice olarak müzakerelerde son dönemeç dönülürken Cumhurbaşkanı Ruhaninin popülaritesini artırdığı gözlemlenmiştir. Özellikle kısa ve orta vadede İran politika sahnesinde yerini koruyacağı ve etkin bir figür olarak rejim politikalarında belirleyici aktör olma vasfını pekiştirerek devam ettireceği genel kabul görmüştür. İranlı diplomatlar ile P5+1 ülkeleri arasında gerçekleşen müzakereler toplumda milli gurur hissi uyandıran yeni bir dalgayı tetiklemiştir. Ekonomik açıdan ise toplumun çeşitli katmanlarında geçim koşullarını gözle görülür biçimde iyileştirme beklentisi doğmuştur. Buna ek olarak bu müzakerelerin sonuç vermesi durumunda Ruhaninin diğer politik ve siyasal vaatlerini de yerine getirme olasılığı artmıştır.

Her ne kadar Ayetullah Hamaney'in onayı olmaksızın gerçekleşmesi muhtemel antlaşmanın yürürlüğe sokulması olanaksız görülse de dini liderin belirlediği tüm kırmızı çizgilere uyulması pek mümkün görülmemiştir. İran Rehberi müzakerelere muhalefet etmemiş olsa dahi muhafazakâr entelektüellerin hükümet ve politikalarına saldırmasına göz yummuştur. Bu da olası bir başarıya gölge düşürebilecek altyapının oluşturulması anlamına gelmektedir. Öte yandan muhafazakârlar Batının ambargolar ile ilgili her nevi zorluk üretmesini Ayetullah Hamaneyi haklı çıkarma aracı olarak kullanma çabasındadırlar.

Nükleer müzakereler birçok İranlı düşünürün beklediği şekilde insan hakları ve bireysel özgürlükler alanında yeni adımların atılmasını beraberinde getirmemiştir. Üstüne üstlük eski Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad döneminde gelişen birtakım özgürlüklerin bu dönemde ivme kazanacağı hülyası adeta suya düşmüştür. Ne var ki müzakerelerin doğası gereği uzun yıllar dünya ile iletişimsizlik durumundan çıkan İran'ın toplumsal bir heyecana kapılması kaçınılmaz olmuştur.

Müzakerelerin iç politikadaki en belirgin tezahürlerinden bir diğeri ise toplumsal savaş karşıtlığı olmuştur. İran ve Irak arasında 8 yıla yakın bir süre devam eden ve neredeyse her iki taraf için hiçbir üstünlük sağlanmadan sonlanan savaş, olası gerginliklerin diplomasi yolu ile çözülmesi gereksinimini sosyal hafızada daima zinde tutmaktadır. Özellikle savaş yıllarında yaşanan beyin göçü ve kaynak israfı nükleer enerji maliyetini yeniden tartışmaya açma gereksinimini doğurmuştur.

Kaynakça

1. Beheshti Pour, Hasan. ‘‘Nükleer Müzakerelerin Getirileri’’,
www.fararu.com/fa/news/239986. 13 Temmuz 2015.
2. Doosti Moosavi, Seyyed Ali.
www.mofidnews.com/index.php?page=desc.php&id=906&tab=news. 24 Mart 2012.
3. Hamaney, Ali. www.youtube.com/watch?v=1pG5S7Eh_vU. 3 Kasım 2013.
4. Hamaney, Ali. www.farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22233. 21 Mart 2013.
5. İmani, Mohammed. 2015. Kayhan Gazetesi. 24 Haziran.
6. Majlesi, Fereydoun. 2015. Aftab-e Yazd Gazetesi, 13 Temmuz.
7. Molazehi, Pir Mohammad. 2015. Arman-e Emrooz Gazetesi. 13 Temmuz.
8. Pars Haber Ajansı. 1979.

Katolik Kilise Tarihinde Yayın Yasağı (Ayhan ASLANOĞLU)

Katolik Kilise Tarihinde Yayın Yasağı

Ayhan ASLANOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, a.aslanoglu23@hotmail.com

Özet: Bu tebliğde XVI. yüzyıl ile birlikte Katolik kilisesinin bilim dünyası üzerinde yapmış olduğu yayın yasağı ve yasaklanan kitaplar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Bilindiği üzere matbaa Çinlilerce icat edilmiştir. Bununla birlikte Avrupa'da matbaanın ilk ortaya çıkışı, Johannes Gutenberg'in çabalarıyla XV. yüzyılda olmuştur. Kitap basımını kolaylaştıran bu yenilik kısa sürede Katolik kilisesinin ilgi odağı olmuş ve kilise bu icadı kendi denetimine alıp kontrollü şekilde matbaacılık faaliyetlerini yürütmeye çalışmıştır.

Tabi matbaanın Avrupa'ya gelişi, Katolik kilisesinin onu kendi hedefleri doğrultusunda kullanmasını da beraberinde getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle yazılan kitapların içerikleri, kilise tarafından Katolik öğretilere uygunluk açısından tartışılmaya başlamıştır. Bunun neticesinde de sansürleme uygulamaları ortaya çıkmıştır. Daha önceki yüzyıllarda Avrupa'da başta siyasi, dini ve ekonomik alanlarda yapılan yasaklamalar, bu defa da papaların ve kralların eliyle kitaplar üzerinden kendini göstermiştir. Günümüzde "ruhsat verme, telif hakları, onay belgesi" gibi ibarelerin yerine o dönemlerde, "Imprimatur (izin verilebilir)" ve "Nihil Obstat (engelleyen hiçbir şey yok)" tabirleri kullanılmıştır. Matbaada basılacak olan herhangi bir kitabın ilk sayfalarında yukarıda belirtilen iki ibarenin olmaması suç sebebi sayılmıştır. XVI. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan bu durum, ruhsatsız kitapların, kilisenin baskısı ile Engizisyon mahkemeleri tarafından ele alınıp incelenmesine ve söz konusu kurallara uymayan yazarların aforoz edilmesine hatta idam edilmesine neden olmuştur. Avrupa'da Kilise tarafından başlatılan bu kitap sansürü, zaman içerisinde resmi bir hüviyet kazanmıştır. Öyle ki XX. yüzyılın ortalarına kadar farklı dönemlerde papaların onayı ile "Index Librorum Prohibitorum (Yasak Kitaplar İndeksi)" adı verilen listeler yayınlanmıştır. Katolik kilisesinin talimatı ile oluşturulan heyetler tarafından hazırlanan bu indeksler her defasında yenilenmiştir. Kimi kitaplar listeden çıkarılmış kimi kitaplar zamana, şartlara göre listeye tekrar alınmıştır. Bazen de kitapların içerisindeki bazı bölümlerin çıkarılması veya düzeltilmesi istenmiştir. Yapılan bu faaliyetlerle, pek çok kitaba yayın yasağı getirilmiş ve bunun neticesi olarak Katolik Kilisesinin dini ve siyasi otoritesi daha etkin bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: Katolik Kilisesi, Yayın Yasağı, Avrupa, Telif Hakları, Matbaa.

Okul Öncesi Dönemde En Az 1 Yıl Montessori Eğitimi Alan
Öğrencilerin İlkokuldaki Sosyal ve Akademik Uyumlarının
İncelenmesi (Ayşe GENÇER MEMİŞ, Ümit SAHRANÇ)

Okul Öncesi Dönemde En Az 1 Yıl Montessori Eğitimi Alan Öğrencilerin İlkokuldaki Sosyal ve Akademik Uyumlarının İncelenmesi

Ayşe GENÇER MEMİŞ, Ümit SAHRANÇ
Kent Üniversitesi, aysegencermemis@gmail.com
Kent Üniversitesi, sahranc@sakarya.edu.tr

Özet: Bu çalışma okul öncesi dönemde en az bir yıl Montessori eğitimi olan öğrencilerin, Montessori eğitimi almayan öğrencilerle kıyaslanarak ilkokulda okula sosyal ve akademik anlamda gösterdikleri uyumlarının incelenmesi, Montessori eğitimi almış olmanın öğrenciler arasında anlamlı bir farka neden olup olmadığının ortaya çıkarılması ve alınan Montessori eğitiminin ilkokuldaki pozitif ve negatif etkilerinin görülmesi amacıyla yapılmıştır.

Alternatif eğitim modeli arayışlarının artması ve etkinliklerinin konuşulur olması ile ülkemizde de Montessori okulları giderek yaygınlaşmaktadır. Ülkemizde okul öncesi dönemde Montessori eğitiminin etkinliğini, kazanımlarını ve bu eğitimi alan çocukların ilkokula hazır bulunuşluluklarını ölçen çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen bu öğrencilerin ilkokuldaki durumlarını inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Araştırmacının İstanbul'daki Montessori okullarının etkinliğini görmek, bu eğitimi almış olmanın ilkokulda anlamlı farklara neden olup olmadığını göstermesi bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma çocuğuna Montessori eğitimi aldırarak konusunu sorgulayan ailelerin karar vermeleri konusunda yol gösterici olmasının yanında Montessori okullarına da geliştirmeleri gereken konular hakkında fikir vereceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırmacının sınırlılıkları göz önüne alındığında daha sonra yapılacak daha kapsamlı çalışmalara örnek temsil edeceği düşünülmektedir.

Ayrıca araştırmacının Montessori metodu ile teorik ve pratik bilgi sahibi olmasının araştırmaya sağladığı katkı açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

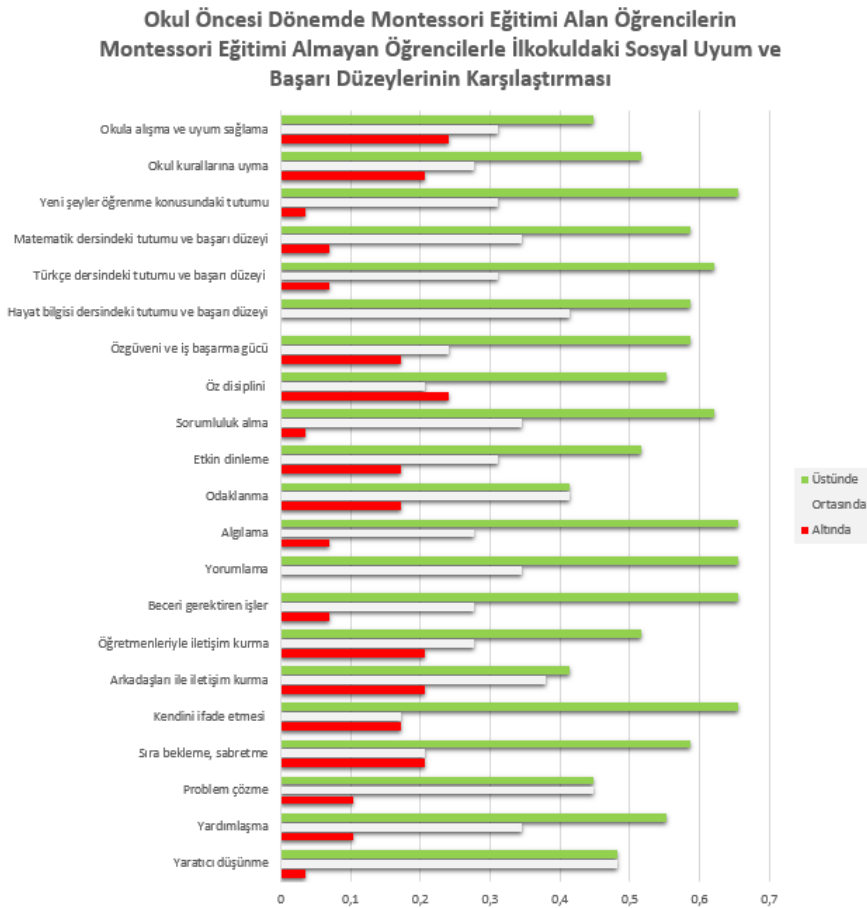
Araştırma İstanbul'daki çeşitli Montessori okullarında okul öncesi eğitimi almış 24'ü özel, 5'i devlet ilkokuluna giden toplam 29 öğrencinin ilkokul öğretmenleri ile temasa geçilerek nitel araştırma yöntemlerinden durum araştırması ile yapılmıştır. Veriler yirmi beş konu üzerinden yürütülen yarı yapılandırılmış görüşme soruları üzerinden elde edilmiştir.

Bu araştırma ile öğretmenlere okul öncesi dönemde en az bir yıl Montessori eğitimi alan öğrencilerine dair aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Okula alışma ve uyum sağlama süreci nasıldı?
2. Okul kurallarına uymak konusunda nasıldır?
3. Yeni şeyler öğrenme konusundaki tutumu nasıldır?
4. Matematik dersindeki tutumu ve başarı düzeyi ile ilgili ne söyleyebilirsiniz?
5. Türkçe dersindeki tutumu ve başarı düzeyi ile ilgili ne söyleyebilirsiniz?
6. Hayat bilgisi dersindeki tutumu ve başarı düzeyi ile ilgili ne söyleyebilirsiniz?
7. Öz güveni ve iş başarma gücü nasıldır?

8. Öz disiplini nasıldır?
9. Sorumluluk alma konusunda nasıldır?
10. Etkin dinleme becerisi nasıldır?
11. Odaklanma becerisi nasıldır?
12. Algılaması nasıldır?
13. Yorumlama yeteneği nasıldır?
14. Beceri gerektiren işlerde hangi seviyededir?
15. Öğretmenleriyle iletişim kurma becerileri nasıldır?
16. Arkadaşları ile iletişim kurma becerileri nasıldır?
17. Kendini ifade etmesi nasıldır?
18. Sıra bekleme, sabretme konusunda nasıldır?
19. Problem çözme becerisi nasıldır?
20. Yardımlaşma konusunda nasıldır?
21. Yaratıcı düşünme becerileri nasıldır?
22. Bu öğrencinin okulda yaşadığı sıkıntı/sıkıntılar nedir?
23. Bu öğrencinin güçlü yanı nedir?
24. Bu öğrencinin geliştirilmesi gereken yanı nedir?

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde okul öncesi dönemde alınan Montessori eğitiminin almayan öğrencilere kıyasla detayları verilen konularda anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür. Genel değerlendirmede Montessori eğitimi alan öğrencilerin almayan öğrencilere kıyasla %56'sı sınıf ortalamasının üstünde, %31'i sınıf ortalamasında, %13'ü sınıf ortalamasının altında kaldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Montessori, okul öncesi eğitim, ilkokul, başarı düzeyleri, sosyal uyum

Türkiye’de Parlamento Seçimlerinde Seçim İttifakları: Yasama
İttifakından İktidar İttifaklığına mı? (Berat AKINCI)

Türkiye’de Parlamento Seçimlerinde Seçim İttifakları: Yasama İttifakından İktidar İttifaklığına mı?

Dr. Öğretim Üyesi Berat AKINCI
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Mail:bakinci@atu.edu.tr

ÖZET

AK Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) ortak imzasıyla 21 Şubat 2018 tarihinde meclise sunulan seçim ittifakları düzenlemesi, 13.03.2018 tarih ve 7102 sayılı kanunla kabul edilerek yasalaşmıştır. Söz konusu düzenleme ile Siyasi Partiler Kanunu, Mahalli İdareler Kanunu ve Milletvekilliği Kanunu da dahil olmak üzere seçimlerle alakalı kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Yeni düzenleme ile siyasi partilerin parlamento seçimleri öncesinde bir araya gelerek ittifak kurabilmeleri mümkün hale gelmiştir. Parlamenter sistemde seçim sonrası hükümetin kurulması noktasında yapılan koalisyonlardan farklı olarak sadece parlamento seçimlerine yönelik yapılan ittifaklar, siyasi partilerin güçlerini birleştirerek yüzde 10’luk seçim barajını daha rahat geçmelerine imkân tanımaktadır. Yeni hükümet sisteminin başarısıyla doğrudan bağlantılı olarak yasama-yürütme ilişkilerinin ahengini belirleyecek olan seçim ittifakı düzenlemesi, meclisin temsil kabiliyetini de artıracak olması bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda küçük ve yeni partilerin mecliste daha çok yer bulması temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesini sağlarken, cumhurbaşkanının üyesi olduğu siyasi partinin karşı ittifaklar sonucunda çoğunluğu elde edememesi halinde yürütme erkinin ihtiyaç duyacağı yasal düzenlemelerin meclisten geçmesi de güçleştirecektir. Böylesine bir tabloda yürütme erki faaliyet alanlarına giren konularda yasal düzenlemelerin meclisten geçebilmesi adına, ittifak kurduğu diğer partilere karşı daha tavizkar olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada parlamento seçimlerinde kurulan seçim ittifaklarının her ne kadar yasal bir düzenleme olmasa da yasama-yürütme erklerinin ahenkli çalışması adına iktidar ittifaklığına da yol açıp açmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, siyasi partiler, seçim ittifakları,

Oyunlaştırılmış Fen Öğretiminde Durumsal İlgî (Betül YILMAZ, Ümit DURUK)

Oyunlaştırılmış Fen Öğretiminde Durumsal İlgi

Betül YILMAZ¹, Ümit DURUK²

¹,Adnan Menderes Ortaokulu, E-mail: kilicbetul@outlook.com

²Adıyaman Üniversitesi, E-mail:uduruk86@gmail.com

Özet: Fen ve teknoloji dersi öğrenciler için anlaşılması görece zor olan ve çoğu zaman karmaşık yapıları kavramların öğretimine dayalıdır. Bu nedenle, etkin bir kavramsal öğrenmenin gerçekleşebilmesi için ders esnasında öğrencilerin motivasyonlarının sürekli olarak yüksek tutulması gerekmektedir. Buradan hareketle, bu motivasyonu sağlayacak olan dikkatin sağlanmasında çeşitli materyaller ve etkinlikler kullanılmaktadır. Bu materyallerin veya etkinliklerin öğrenmenin gerçekleşebilmesi için uygun bir süreç yaratılması adına öğrencilerin ilgilerini çekmeye yönelik özelliklere sahip olmaları gerektiği söylenebilir. Benzer şekilde, son yıllarda yapılan çalışmalarda öğrencilerin durumsal ilgilerinin gerek akran diyaloglarına gerek öğretmen-öğrenci arasındaki diyaloglara dayalı söyleme ve bu iletişim ağını ortaya çıkaran süreç içindeki öğretim etkinliklerine bağlı olarak hassas bir şekilde değişebileceği sıkça gözlenmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin durumsal ilgileri oyunlaştırılmış fen öğretimi bağlamında incelenmiştir. Oyunlaştırılmış fen öğretimi yapmaktaki amaç oyunu fen kazanımlarını edindirme sürecine kendi karakteristik özelliklerinden kopmadan fen öğretimi içinde bileşenlerine ayrılmış bir şekilde vermektir. Mevcut alan yazın boşluğu da dikkate alınarak, bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin durumsal ilgilerinin oyunlaştırılmış fen öğretimi sırasında nasıl bir değişim gösterdiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri 68 yedinci sınıf öğrencisinden toplanmıştır. Uygulamalar iki sınıf üzerinden yürütülmüştür. İlk sınıftaki öğretim uygulamaları grup etkinlikleri ve öğretmen denetimindeki tartışmalarla yürütülürken, diğer sınıfta üç ayrı oyun aracılığıyla oyunlaştırılmış fen öğretimi gerçekleştirilmiştir. Veriler tartışmalara ilişkin grup ve genel video kayıtları, ilgi tespit formları ve öğrenci üretimi çalışma kağıtları üzerinden elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, ilk sınıfta öğrencilerin durumsal ilgilerinin en çok grup etkinlikleri sırasında arttığı gözlemlenmiştir. İlk sınıfta durumsal ilgi sadece etkinlikler sırasında artarken diğer sınıfta durumsal ilginin sürekli olarak yüksek kaldığı ve sürengenlik gösterdiği dikkati çekmiştir. Bu bulgular ışığında, oyunlaştırılmış fen öğretiminin durumsal ilginin tetiklenmesi ve etkinlikler yoluyla sürdürülebilir hale gelmesinde etkili bir öğretim yaklaşımı olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: fen öğretimi, oyunlaştırılmış öğretim, durumsal ilgi.

İbazi /Harici Alim Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Siyyabi'nin Birlikte
Yaşam Anlayışı (Burhaneddin KIYICI)

İbazi /Harici Alim Şeyh Halfan bin Cümeyyil es-Siyyabi'nin Birlikte Yaşam Anlayışı

Burhaneddin KIYICI¹

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: yakın tarihlerde yaşamış olan Ummanlı âlimin vahdetin önemi ve ümmetler arası bildikte yaşama ile ilgili görüşleri ehemmiyet arz etmektedir. O'na göre birlik ve birlikte yaşama bir kaçınılmazlıktır. Bunu hayat insana yükler ve yaratılışı da buna yönlendirir. Yerine getirilmesi içinde sabit kurallar ve sağlam dayanakları vardı. Bunlar, ortak bir usulde topluca doğru bir anlayışta odaklanmak, işte ve fikirde orta yolu derinleştirmek, bilgi edinmede ve fikirlerin karşılıklı aktarımında toplumsal ve insani konularda işbirliğine ihtimam göstermek, zorbalıktan kaçınarak değerlendirmede ve başkalarının işleri hakkında hüküm vermede aceleci davranmamak, görüşlerin çatışması durumunda kuvvete başvurmamak gibi düsturlardır. Harici bir anlayış açısından önem arz eden bu görüşler temellendirilirken ayetlerden faydalanılmıştır. Ayrıca bu konu hakkında birtakım fetvalarda vardır. Genel harici düşünceler ve İbazi anlayış arasında bu tür bir yaklaşımın olması incelenmeye değerdir. İbazi kaynaklara ya da bu fırka üzerine yazılmış kaynaklara ulaşılarak alimimizin görüşlerinde yalnız olup olmadığı veya genel bir anlayış içinde söyleyip söylemediği tespit edilecektir. İslam üzerinde estirilen şiddet anlayışının doğru olmadığını destekler nitelikte olan bu görüşler İslam Mezhepler Tarihi açısından köken olarak şiddetle tanımlanan harici zihniyetin bile İslam'ın barış ve güvenlik ruhuna ne kadar bağlı olduğunu ortaya koymada taşıdığı iddia açısından irdelenecektir. Siyasal olarak Umman/İbazi bölgesi kendi coğrafyalarında bunu tesis etme çabasında görünmektedir. Bu çabanın fikri arka planını yakalamak mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: anahtar harici, ibazi, vahdet, birlikte yaşam

Preschool Children's Views about Sustainable Development (Deniz
KAHRIMAN PAMUK)

Preschool Children's Views about Sustainable Development

Deniz KAHRIMAN PAMUK

¹Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
denizkahriman@gmail.com

Summary: Aim of this study was to describe preschool children's views about issues of sustainable life styles in terms of environmental protection, reuse, recycle, consumption patterns and elements of social-cultural harmony. Qualitative research design was adapted to process and data was collected by face to face interviews with children (n=52) after ensuring the ethical issues. The interview protocol "Preschool Children's Views about Issues of Sustainable Development" included 20 questions along with related pictures telling each item. The scale was developed by extending the pictorial questionnaire named "Preschool Children's Attitudes towards Environmental Issues". During implementation the two different model behaviours (one representing a positive and the other a negative) were shown to each child. Interviews were conducted with each child individually. The interviewer presented the following description of the children's behaviour. "In this picture (showing the left hand), children are playing with other children who are just like themselves; whereas in this (showing the right-hand), children are playing with different children from themselves. Then, the interviewee is asked to identify which of these behaviour is appropriate. According to the answers, interviewees are asked the sub-questions to elicit the reason for their choice. Findings of the interviews revealed that most of preschool children are not aware of appropriate behaviours to save environment and to sustain cultural diversity. Children' participation is one of the most important issues of early childhood education. Children are regarded as active agents of sustainable future. Therefore, to investigate their views is important to form educational practices.

Key Words: education for sustainable development, children's participation, early childhood education

Corporate Logistics Firms' Approach to Logistics Social
Responsibility (Didem DEMİR)

Corporate Logistics Firms' Approach to Logistics Social Responsibility

Didem DEMİR
Toros Üniversitesi, Mersin
didem.demir@toros.edu.tr

Abstract: In today's business life it is crucial to have close and long-term relationships both with suppliers and strategic partners and it is known that the success of the firms is based on secular strategic management. Corporate social responsibility deals with human rights, environmental issues, diversity, safety, etc. Logistics social responsibility (LSR) has the concepts of supply chain sustainability, environmental management, corporate greening and green supply. The collaborative paradigm is really one of the most important competitive advantages for supply chain firms. Supply chain firms should consider the life cycle of products because they can create synergy for economic, environmental and social development. In our study, we focus on logistics social responsibility which deals with reverse logistics, environmental supply chain management within a firm's logistics workforce, safety of transportation, warehousing operations; and ethical issues in buyer-supplier relationships. There is a lack of academic research providing an understanding of LSR. In this study the papers were screened in the academic databases on logistics social responsibility, the content of web pages of logistics firms were analyzed and we also carried out interviews with the managers of logistics firms to reveal the approach of logistics firms to LSR in Turkey. This study is based on qualitative analyses.

Key Words: logistics social responsibility, reverse logistics, environmental supply chain management, qualitative study

Matematik Öğretmenlerinin Kat ilişkisine Dayalı Problem
Çözümleri (Perihan DİNÇ ARTUT, Ayten Pınar BAL)

Matematik Öğretmenlerinin Kat ilişkisine Dayalı Problem Çözümleri

Perihan DİNÇ ARTUT¹, Ayten Pınar BAL²

¹Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: prhnrt@gmail.com

²Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: apinar@cu.edu.tr

Özet: Kat ilişkisine dayalı matematiksel sözel problemler hem matematik derslerinde hem de farklı disiplinlerde hemen her sınıf düzeyinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu problemlerde üç tane bilinmeyen vardır ve bu bilinmeyenler ikililer olarak kat ilişkisi içermektedir. Matematiksel sözel problemleri çözmeyi öğrenmek çocukların kavramsal bilgileri ile aritmetik bilgileri arasında ilişki kurmasını kolaylaştırır ve geliştirir. Bu tür problemler çocuklara gerçek hayatta karşılaştıkları problemleri çözerken, okulda öğrendikleri bilgi ve becerilere başvurmayı öğretir. Bu çalışmada matematik öğretmenlerinin kat ilişkisine dayalı problemlere ilişkin çözümlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bu problemlerin çözümünde kullandıkları stratejileri ve bu stratejileri seçme nedenlerinin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma modeline tasarlanmıştır. Araştırma, bir devlet üniversitesinin lisansüstü programına devam eden matematik öğretmenleri ile yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak ilgili literatürden yararlanarak hazırlanan bir Problem Testi kullanılmıştır. Problem Testi kat ilişkisine dayalı 3 problemden oluşmaktadır. Problem Testi araştırmacılar tarafından öğretmenlere bireysel olarak uygulanmıştır. Veriler görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Öğretmenlerden çözümlerini sesli düşünme tekniğini kullanarak yapmaları istenmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyum .96 olarak bulunmuştur. Kodlanan veriler strateji seçimleri ve karmaşıklık düzeyi ölçütlerine göre içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin kat ilişkisine dayalı problemlerin çözümlerinde bağımsız değişken seçimlerinin düşük karmaşıklık düzeyleri üretmediğini göstermiştir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bağımsız değişken seçimlerinde rasyonel katsayılı denklemler üretmeyecek tercihler yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kat ilişkisine dayalı problem, sözel problem, matematik öğretmeni.

Giriş Kat ilişkisine dayalı matematiksel sözel problemler hem matematik derslerinde hem de farklı disiplinlerde hemen her sınıf düzeyinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu problemlerde üç tane bilinmeyen vardır ve bu bilinmeyenler ikililer olarak kat ilişkisi içermektedir. Matematiksel sözel problemleri çözmeyi öğrenmek çocukların kavramsal bilgileri ile aritmetik bilgileri arasında ilişki kurmasını kolaylaştırır ve geliştirir. Bu tür problemler çocuklara gerçek hayatta karşılaştıkları problemleri çözerken, okulda öğrendikleri bilgi ve becerilere başvurmayı öğretir. Anacak problem çözme ile ilgili literatür incelendiği zaman çocukların sözel problemleri çözmede bazı sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Inoue (2005), öğrencilerin sözel problemleri çözmede başarısız olmalarının bir nedenin okul uygulamaları ile günlük yaşam uygulamaları arasındaki farklılıklar olduğunu vurgulamıştır. Reusser ve Stebler (1997), öğrencilerin problem çözmede yaşadıkları zorlukların sebeplerini

sıralamışlardır. Problemin sunuş yapısındaki değişimin yani problemi ifade ederken kullanılan sözcüklerdeki değişimlerin problemin zorluğunu etkilediğini belirtmişlerdir.

Greer (1997), genellikle okul matematiğinde kullanılan sözel problemlerin, farklı sınıf etkileşimlerinin içine yerleştirilmesinin ve diğer ders aktivitelerine karıştırılmasının öğrencilerin bu problemleri kavramalarına yardım edebileceğini ifade etmiştir.

Aydoğdu ve Olkun (2004), sözel problemlerle ilgili yaptıkları çalışmada problem cümlesinin öğrencilerin işlem seçimlerini etkileyerek onların hata yapmalarına sebep olabileceğini tartışmışlardır. Pape (2003) ise öğrencilerin matematiksel sözel problemleri çözerken, bu problemlerde kullanılan dile ilişkin ve problemlerin matematiksel yapısına ilişkin bazı güçlükler üzerinde durmuştur. Çalışma sonunda dil yapısının problem çözme başarısı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.

Nesher, Hershkovitz ve Novotna (2003) kat ilişkisine dayalı sözel problemlerin çözümüne etki eden faktörler üzerinde çalışmışlardır. Kullandıkları problemlerde toplamları bilinen 3 bilinmeyen ve bu bilinmeyenler arasındaki ikili kat ilişkileri öğretmen ve öğrencilere sunulmuştur. Bu tür ilişkiler içeren problemlerin karmaşıklık düzeylerine ilişkin bir model ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu çalışmada matematik öğretmenlerinin kat ilişkisine dayalı problemlere ilişkin çözümlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bu problemlerin çözümünde kullandıkları stratejileri ve bu stratejileri seçme nedenlerinin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bu amaçla Nesher, Hershkovitz, and Novotna, (2003) tarafından belirlenen kat problemleri temel alınarak bir problem testi oluşturulmuştur. Bu problem testi kullanılarak kat problemlerinin çözümünde kullanılan stratejiler, çözümlerin karmaşıklık düzeyleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma modeline tasarlanmıştır. Araştırma, bir devlet üniversitesinin lisansüstü programına devam eden 14 matematik öğretmeni ile yürütülmüştür.

Araştırmada öğretmenlerin strateji seçimlerinin altında yatan nedenleri belirlemek ve problem çözme sırasında nasıl düşündükleri anlayabilmek amacıyla nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

Nitel araştırma teknikleri nicel araştırmalarda vurgulananların tersine ölçümden ziyade açıklamayı olanaklı kılacak ilişkileri ortaya çıkarmaya ve olay ve olguların içinde gerçekleştiği durumu dikkate almayı önemser (Şimşek ve Yıldırım, 2018).

Veri toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak 3 sorudan oluşan bir Problem Testi kullanılmıştır. Bu Problem Testi Nesher ve arkadaşlarından (2003) yararlanılarak Artut ve Tarım (2010) tarafından geliştirilen problemlerin A grubundaki problemlerinden oluşmaktadır. Problemler aşağıda verilmiştir.

A 1: Pelin, Deniz ve Jankat bilye oynuyorlar. Hepsinin toplam 198 bilyesi var. Pelin'in bilyelerinin sayısı, Deniz'in bilyelerinin 6 katıdır. Jankat'ın bilyelerinin sayısı ise Deniz'in bilyelerinin 2 katıdır. Buna göre her birinin kaç bilyesi vardır?

A 2: Pelin, Deniz ve Jankat bilye oynuyorlar. Hepsinin toplam 198 bilyesi var. Pelin'in bilyelerinin sayısı Jankat'ın bilyelerinin 3 katıdır. Jankat'ın bilyelerinin sayısı ise Deniz'in bilyelerinin 2 katıdır. Buna göre her birinin kaç bilyesi vardır?

A 3: Pelin, Deniz ve Jankat bilye oynuyorlar. Hepsinin toplam 198 bilyesi var. Pelin'in bilyelerinin sayısı Deniz'in bilyelerinin 6 katı, Jankat'ın bilyelerinin ise 3 katıdır. Buna göre her birinin kaç bilyesi vardır?

Verilerin analizi

Öğretmelere A grubu Problem Testi araştırmacılar tarafından bireysel olarak uygulanmıştır. Öğretmenlerden çözümlerini sesli düşünme tekniğini kullanarak yapmaları istenmiştir. Veriler görüşmeler yoluyla toplanmıştır.

Görüşme yoluyla toplanan verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Veriler içerik analizi yapabilmek amacıyla “sürekli karşılaştırma yöntemi ” (constant comparative method) ile değerlendirilmiştir. Sürekli karşılaştırma yöntemi araştırmacının yığın halindeki verileri açık ve öz bir şekilde ortaya koymasını sağlamaktadır (Kvale, 1996). Bu yöntemle veriler çok dikkatli ve sistematik bir şekilde analiz edildiğinden araştırmacılar tümevarımı kullanarak yorum getirme ve önerilerde bulunabilme yeterliliğine erişebilmektedirler (Maykut ve Morehouse, 1994).

İçerik analizi; Nesher ve arkadaşlarının(2003) belirlemiş olduğu strateji seçimleri ve karmaşıklık düzeyi ölçütlerine göre yapılmıştır. Stratejiler bağımsız değişken seçimine göre ve karmaşıklık düzeyi ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyum .96 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Matematik öğretmenlerinin problemlerin çözümünde tercih ettikleri stratejilere ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi matematik öğretmenleri en fazla D’yi bağımsız değişken olarak seçmeyi tercih etmişlerdir.

Tablo 1. Problemlerin çözümünde tercih edilen stratejilerin dağılımı

Problemler	Strateji seçimi		
	P	D	J
A1	-	14	-
A2	1	12	1
A3	1	13	-

Problemlerin karmaşıklık düzeylerine göre matematik öğretmenlerinin elde edilen sonuçlar Tablo 2’ de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde A1 problemde öğretmenlerin tamamı bağımsız değişken olarak D yi seçmiştir. Bu strateji ise en düşük karmaşıklık düzeyini veren stratejidir. A2 problemi için ise 12 öğretmen D yi bağımsız değişken ve 1 öğretmen ise J yi bağımsız değişken olarak almıştır. Bu stratejiler bu problem için orta karmaşıklık düzeyini üretmektedir. A2 problemi için 1 öğretmen ise P yi bağımsız değişken olarak seçmiştir. Bu seçim en yüksek karmaşıklık düzeyini vermektedir. Tablo 2’ ye göre öğretmenlerin 13’ ü bağımsız değişken olarak D yi seçmiştir. Bu seçim A3 problemi için en yüksek karmaşıklık düzeyini vermektedir. Bunun yanı sıra 1 öğretmen ise A3 problemi için bağımsız değişken olarak P’ yi seçmiştir. Bu seçim ise en düşük karmaşıklık düzeyini vermiştir.

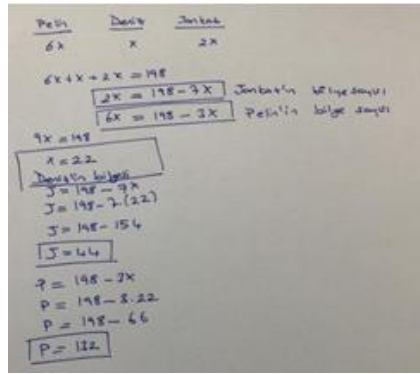
Tablo 2. Problemlerin karmaşıklık düzeylerine göre seçilen stratejilerin dağılımı

Problem	Karmaşıklık Düzeyleri				
	2	3	4	6	8
A1	D=(n=14)				
A2		J=(n=1)	D=(n=12)		P=(n=1)
A3			P=(n=1)	D=(n=13)	

Görüşme bulguları

Araştırmaya katılan matematik öğretmenlerinin kimliklerini açıklamak için görüşme sırasına göre onlar M1, M2, M3, ..., M14 olarak kodlanmıştır. Öğretmenlere problemleri çözerken bağımsız değişkeni belirlerken nasıl düşündükleri sorulmuştur.

çözümleri sırasında bağımsız değişkeni neye göre belirledikleri ve bunu yaparken nasıl bir yol izledikleri sorulmuştur. Öğretmenlerin tamamına yakını (M1, M2, M3, ..., M14) A1 problemi için strateji seçerken bağımsız değişkeni problemin ilişkileri belirleyen ilk cümlesine göre belirlediklerini ifade etmişlerdir. Buna bir örnek olarak M13 kodlu öğretmenin çözümü Şekil 1’ de verilmiştir.

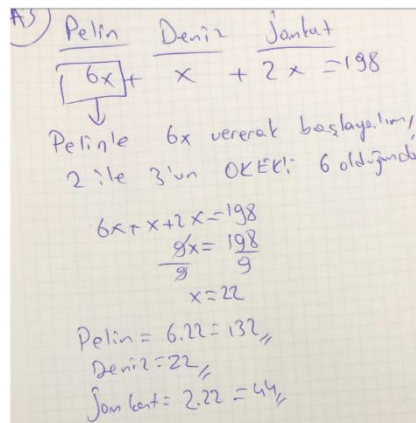

$$\begin{array}{l}
 \text{Pelin} \quad \text{Deniz} \quad \text{Jankat} \\
 6x \quad x \quad 2x \\
 6x + x + 2x = 198 \\
 9x = 198 - 3x \quad \text{Jankat'ın bilye sayısı} \\
 6x = 198 - 3x \quad \text{Pelin'in bilye sayısı} \\
 9x = 198 \\
 x = 22 \\
 \text{Deniz'in bilye sayısı} \\
 J = 198 - 9x \\
 J = 198 - 2(22) \\
 J = 198 - 44 \\
 J = 154 \\
 J = 44 \\
 P = 198 - 2x \\
 P = 198 - 2(22) \\
 P = 198 - 44 \\
 P = 154 \\
 P = 132
 \end{array}$$

Şekil 1. M13 kodlu öğretmenin A1 problemine ilişkin çözümü

Şekil 1 incelendiğinde “Pelin, Deniz ve Jankat bilye oynuyorlar. Hepsinin toplam 198 bilyesi var.” Cümlesini okuyunca hemen Deniz’ e x, Pelin’e 6x ve Jankat’ a 2x yazıp bunların toplamını 198’ e eşitliyor. Elde ettiği denklemi çözerek sonuca ulaştığı görülmektedir.

Öğretmenlerin tamamına yakını (M1, M2, M3, ..., M12, M14) A2 ve A3 probleminin çözümü için bağımsız değişken belirlemede problemin tamamını sonuna kadar okuyup değişkenler arasındaki ilişkileri dikkate alıp bu miktara x olarak adlandırdıklarını belirtmişlerdir. Diğer miktarları buna göre belirlediklerini ifade etmişlerdir. Buna bir örnek olarak M11 kodlu öğretmenin çözümü Şekil 2’ de verilmiştir.

$$\begin{array}{l}
 \text{A3) Pelin} \quad \text{Deniz} \quad \text{Jankat} \\
 6x + x + 2x = 198 \\
 \downarrow \\
 \text{Pelin'e } 6x \text{ vererek başlayalım,} \\
 \text{2 ile 3'ün OKERİ: 6 olduğundan} \\
 6x + x + 2x = 198 \\
 9x = 198 \\
 \frac{9x}{9} = \frac{198}{9} \\
 x = 22 \\
 \text{Pelin} = 6 \cdot 22 = 132 \\
 \text{Deniz} = 22 \\
 \text{Jankat} = 2 \cdot 22 = 44
 \end{array}$$

Şekil 2. M11 kodlu öğretmenin A2 problemine ilişkin çözümü

Şekil 2 incelendiğinde M11 kodlu öğretmenin problemin tamamını okuduktan sonra “2 ile 3’ ün ortak katı 6 olduğu için Pelin’ e 6x vererek işleme başladığı görülmektedir. Deniz’ e ve Jankat’

a 2x bilye oynuyorlar. Hepsinin toplam 198 bilyesi var.” Cümlesini okuyunca hemen Deniz’ e x, Pelin’e 6x ve Jankat’ a 2x yazıp bunların toplamını 198’ e eşitliyor. Elde ettiği denklemi çözerek sonuca ulaştığı görülmektedir.

Görüşme yapılan bütün öğretmenler rasyonel katsayılı denklemler oluşturmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Bunun hata yapma olasılığını arttırdığı özellikle payda eşitlerken hata yapılabileceği, çözümün daha fazla zaman alacağı ve bütün bu nedenlerden dolayı da kullanışlı bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Matematik öğretmenlerinin kat ilişkisine dayalı problemleri nasıl çözdükleri, çözüm için seçtikleri stratejiler ve bu stratejilerin üretmiş olduğu karmaşıklık düzeylerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada öğretmenlerin problem yapılarına göre strateji seçtikleri görülmüştür. Bu stratejiler daha yüksek karmaşıklık düzeyi üretmiş olsa da işlem kolaylığını seçimlerinde ön planda olduğu ortaya koyulmuştur. Bunun yanı sıra bazı problemlerde problemin ilk cümlesine göre strateji belirlendiği de görülmüştür. Bu çalışma Nesher ve arkadaşlarının (2003) belirlemiş olduğu problem setinden üç tanesi kullanılarak yapılmıştır. Sonraki çalışmaların problem setinin tamamının kullanılarak daha geniş bir grup üzerinde yapılması önerilir.

Kaynaklar

- Artut, P. ve Tarım, K. (2010). Öğretmen adaylarının kat problemlerine ilişkin çözümlerinin incelenmesi. 9. Eğitim Bilimleri Kurultayı, KKTC/Lefkoşa, Türkiye.
- Aydoğdu, T. & Olkun, S. (2004). İlköğretim öğrencilerinin toplama-çıkarma içeren standart sözel problemlerde işlem seçme başarıları. *Eğitim Araştırmaları*, 4(16), 27–38.
- Greer, B. (1997). Modelling reality in mathematics classrooms: The case of word problems, *Learning and Instruction*, 7(4), 293–307.
- Inoue, N. (2005). The realistic reasons behind unrealistic solutions: the role of interpretive activity in word problem solving, *Learning and Instruction*, 15, 69-83.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction qualitative research interviewing*. London: Sage Publication Ltd.
- Maykut, P; Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: A philosophic and practical guide*. London: The Falmer Press.
- Nesher, P., HersHKovitz, S. and Novotna, J. (2003). Situation model, text base and what else? *Educational Studies in Mathematics*, 52(2), 151-176.
- Pape, S.J. (2003). Compare word problems: Consistency hypothesis revisited, *Contemporary Educational Psychology*, 28(3), 396–421.
- Reusser, K., Stebler R (1997). Every word problem has a solutions: The suspension of reality and sense-making in the culture of school mathematics. *Learning and Instruction*, 7, 309–328.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A.. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Matematik ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme
Becerileri (Ayten Pınar BAL, Perihan DİNÇ ARTUT)

Matematik ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme Becerileri

Ayten Pınar BAL¹, Perihan DİNÇ ARTUT²

¹Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: apinar@cu.edu.tr

²Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: prhnrt@gmail.com:

Özet: Bu çalışmada matematik ve sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel olarak nasıl düşündüklerinin ve çeşitli değişkenler açısından düşünme biçimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinde tasarlanan betimsel nitelikteki bu çalışma matematik ve sınıf öğretmeni adayları üzerinde yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini bir devlet üniversitesinde yer alan eğitim fakültesindeki; matematik ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise amaçsal örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların %51'ü sınıf öğretmeni adayı, %48'i ise matematik öğretmeni adaydır. Öğretmen adaylarının %73'ü kadın, %27'i ise erkektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Ersoy ve Başer (2003) tarafından geliştirilen matematiksel düşünme ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek üst düzey düşünme eğilimi, akıl yürütme, matematiksel düşünme becerisi ve problem çözme olmak üzere toplam dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin güvenirlik değerleri (Cronbach Alfa Katsayısı) 0.69 ile .72 arasında değişmektedir. Testin tamamı için Cronbach Alpha değeri ise .85 olarak hesaplanmıştır. Verilerin analizinde; betimsel istatistikler, cinsiyet ve branş değişkeni gibi iki grubun karşılaştırıldığı durumlarda ise bağımsız gruplar t-testi (independent t-test) kullanılmıştır. Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının matematiksel düşünme ölçeğinde yer alan tüm maddelere katılmakla birlikte en çok akıl yürütme alt faktörüne katıldıklarını ortaya koymuştur. Cinsiyet açısından öğretmen adaylarının görüşlerinin birbirine yakın olduğu, ancak matematik öğretmen adaylarının sınıf öğretmeni adaylarına göre daha sık “akıl yürütme ve “üst düzey düşünme eğiliminde” oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: matematiksel düşünme, matematik öğretmeni adayı, öğretmen adayı.

Giriş

Matematik düşünme eyleminin en etkin olarak kullanıldığı alanlardan biridir. Matematiğin bu yönü eğitim öğretim sürecinde de öne çıkarılmaya ve daha çok vurgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ülkemizde yürürlükte olan matematik öğretim programında matematiksel düşünme ilgili temel becerilere daha fazla önem verildiği görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Matematik öğretim programlarının, matematiksel düşünme becerilerini geliştirme yönündeki kazanımları, matematiksel düşünmenin ne olduğu, temel bileşenlerin neler olduğu sorularına odaklanmaya yol açmıştır.

Matematik eğitimi araştırmaları incelendiğinde matematiksel düşünmeyi tanımlayan iki yaklaşım olduğu görülmektedir. Bunlardan biri matematiksel sürece (Burton, 1984; Isoda ve Katagiri, 2012; Mason, Burton ve Stacey, 2010; Polya, 1962, 1985; Schoenfeld, 1992) odaklanan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre matematiksel düşünme, hipotez kurma, teoremleri ispatlama ve

genellemeye ulaşma gibi bir süreçtir. Diğer yaklaşım (Dreyfus,1991; Fruendental, 1973; Tall, 1995) ise matematiksel düşünmeyi matematiksel kavramların gelişimi ile açıklamıştır. Günümüzde bir takım eklemelerle Matematiksel düşünme, “tahmin edebilme, tümevarım, tümdengelim, betimleme, genelleme, örnekleme, biçimsel ve biçimsel olmayan usa vurma, doğrulama ve benzeri karmaşık süreçlerin bir birleşim kümesi olarak tanımlanmaktadır” (Liu, 2003).

Düşünmeyi geliştirmek matematik öğretiminin en temel amaçlarından biridir (Ayllón, Isabel ve Ballesta-Claver, 2016). Matematik eğitiminde etkili en önemli temel bileşenlerden birinin öğretmenler olduğu göz önünde bulundurulduğunda öğretmen yetiştirme süreci ve bu bağlamda öğretmen adaylarının matematiksel düşünme becerisine sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel düşünme becerilerinin belirlenmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada matematik ve sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel olarak nasıl düşündüklerinin ve çeşitli değişkenler açısından düşünme biçimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Öğretmen adaylarının matematiksel düşünceleri nasıldır?
- 2) Öğretmen adaylarının matematiksel düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
- 3) Öğretmen adaylarının matematiksel düşünceleri branşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu çalışma matematik ve sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel düşüncelerini belirlemeye yönelik tarama türünde betimsel bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir devlet üniversitesinde yer alan eğitim fakültesindeki; matematik ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise amaçsal örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların %51’ü (127) sınıf öğretmeni adayı, % 48’i (120) ise matematik öğretmeni adaydır. Öğretmen adaylarının %73’ü (180) kadın, %27’i ise erkektir.

Veri toplama Aracı

Araştırmada öğretmen adaylarının matematiksel düşüncelerini belirlemek üzere Ersoy ve Başer (2013) tarafından geliştirilen matematiksel düşünme ölçeği kullanılmıştır. Matematiksel düşünme ölçeği üst düzey düşünme eğilimi, akıl yürütme, matematiksel düşünme becerisi ve problem çözme olmak üzere toplam dört alt boyuttan oluşmaktadır. İlköğretim matematik öğretmen adayları üzerinde geliştirilen ölçeğin yapı geçerliği ve güvenirliği sınılandıktan sonra 20 olumlu, 5 olumsuz olmak üzere toplam 25 maddeyi kapsamaktadır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin güvenirliliği (Cronbach Alfa Katsayısı) 0,78 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmanın verilerinde ise .69 ile .72 arasında değişmektedir. Testin tamamı için Cronbach Alpha değeri ise .85 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin analizi

Verilerin analizinde; betimsel istatistikler, cinsiyet ve branş değişkeni gibi iki grubun karşılaştırıldığı durumlarda ise bağımsız gruplar t-testi (independent t-test) kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının matematiksel düşünme ölçeğine ilişkin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının en fazla “akıl yürütme” alt faktörüne tamamen katıldıkları, “üst düzey düşünme eğilimi” alt faktörüne ve toplam puan açısından ise katıldıkları, “problem çözme” alt faktöründe ise kararsız oldukları görülmektedir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Dağılım

Matematiksel Düşünme Ölçeği	N	X	ss
Üst Düzey Düşünme Eğilimi	247	3,74	,41
Akıl Yürütme	247	4,26	,45
Matematiksel Düşünme Becerisi	247	3,23	,26
Problem Çözme	247	3,10	,34
Toplam Puan	247	3,44	,24

Cinsiyete göre Matematiksel Düşünme Ölçeğinden Alınan Puanlara İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının matematiksel düşünceleri ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek üzere bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme Ölçeğine İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Matematiksel Düşünme Ölçeği	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Üst Düzey Düşünme Eğilimi	Kadın	180	3.73	.41	245	1.148	.252
	Erkek	67	3.79	.41			
Akıl Yürütme	Kadın	180	4.23	.44	245	1.384	.168
	Erkek	67	4.32	.46			
Matematiksel Düşünme Becerisi	Kadın	180	3.24	.25	245	.689	.492
	Erkek	67	3.21	.31			
Problem Çözme	Kadın	180	3.08	.35	245	1.164	.245
	Erkek	67	3.14	.32			
Toplam Puan	Kadın	180	3.43	.24	245	1.127	.261
	Erkek	67	3.47	.23			

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre matematiksel düşünme ölçeğinin alt faktörleri ile toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$t(245)=1.148$, $p>.05$; $t(245)=1.384$, $p>.05$; $t(245)=0.689$, $p>.05$; $t(245)=1.164$, $p>.05$; $t(245)=1.127$, $p>.05$]. Buna göre cinsiyet değişkeninin matematiksel düşünme puanlarının belirlenmesinde önemli bir değişken olmadığı görülmektedir.

Branşlara göre Matematiksel Düşünme Ölçeğinden Alınan Puanlara İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının matematiksel düşünceleri ile branş değişkenleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek üzere bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının branşlarına göre üst düzey düşünme eğilimleri ve akıl yürütme alt faktörleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir [$t(245)=3.243$, $p<.01$; $t(245)=2.174$, $p<.05$]. Buna göre matematik öğretmen adaylarının sınıf öğretmen adaylarına göre akıl yürütme becerisini ve üst düzey düşünme eğilimini daha sık kullandıkları söylenebilir. Ancak öğretmen adaylarının branşlarına göre matematiksel düşünme becerisi, problem çözme alt faktörleri ve toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$t(245)=.789$, $p>.05$; $t(245)=1.410$, $p>.05$; $t(245)=1.708$, $p>.05$]

Tablo 3. Branşlara Göre Öğretmen Adaylarının Matematiksel Düşünme Ölçeğine İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Matematiksel Düşünme Ölçeği	Branşlar	N	X	S	sd	t	p
Üst Düzey Düşünme Eğilimi	Sınıf Öğretmeni Adayı	127	3.66	.40	245	3.243	.001
	Matematik Öğretmeni Adayı	120	3.83	.41			
Akıl Yürütme	Sınıf Öğretmeni Adayı	127	4.20	.43	245	2.174	.031
	Matematik Öğretmeni Adayı	120	4.32	.46			
Matematiksel Düşünme Becerisi	Sınıf Öğretmeni Adayı	127	3.24	.25	245	.789	.431
	Matematik Öğretmeni Adayı	120	3.22	.28			
Problem Çözme	Sınıf Öğretmeni Adayı	127	3.07	.32	245	1.410	.160
	Matematik Öğretmeni Adayı	120	3.13	.37			
Toplam Puan	Sınıf Öğretmeni Adayı	127	3.42	.23	245	1.708	.089
	Matematik Öğretmeni Adayı	120	3.47	.25			

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak araştırmaya katılan öğretmen adaylarının matematiksel düşünme ölçeğinde yer alan tüm maddelere katılmakla birlikte en çok akıl yürütme alt faktörüne katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet açısından öğretmen adaylarının görüşlerinin birbirine yakın olduğu, ancak matematik öğretmen adaylarının sınıf öğretmeni adaylarına göre daha sık “akıl yürütme ve “üst düzey düşünme eğiliminde” oldukları ortaya konmuştur. Bu araştırma öğretmen adaylarıyla yapılmış olup hizmet içi eğitimde olan öğretmenlerin de matematikse düşünmeyle ilgili görüşleri alınabilir.

***Teşekkür:** Bu çalışma, proje bilgileri, Proje No: 9773, Proje Kodu: SBA-2017-9773 ve Proje Adı: Proje Adı: Matematiksel Düşünme Becerilerinin Araştırılması şeklinde olan proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Kaynaklar

- Ayllón, M., Gómez, I., & Ballesta-Claver, J. (2016). Mathematical thinking and creativity through mathematical problem posing and solving. *Propósitos y Representaciones*, 4(1), 169-218. doi:http://dx.doi.org/10.20511/pyr2016.v4n1.89.
- Burton, L. (1984). Mathematical thinking: The struggle for meaning. *Journal for Research in Mathematics Education*, 15(1), 35-49.
- Dreyfus, T. (1991). Advanced Mathematical Thinking Processes. In D. O. Tall (Ed.). *Advanced Mathematical Thinking*. USA: Kluwer Academic Publishers. 25-41.
- Ersoy, E. ve Başer, N. (2013). Matematiksel düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1471-1486.

- Freudenthal, H. (1973). Mathematics as an educational task. The Netherlands: Riedel Publishing Company.
- Isoda, M. & Katagiri, S. (2012). Mathematical thinking How to Develop it in the Classroom. Monographs on Lesson Study for Teaching Mathematics and Sciences – Vol. 1, Retrieved April, 24 2019, from <https://doi.org/10.1142/8163>.
- Mason, J., Burton, L., & Stacey, K. (2010). Thinking mathematically (Second Edition). London: Pearson Education Limited.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). İlkokul matematik dersi öğretim programı. Ankara: Talim Terbiye Başkanlığı Yayınları.
- Liu, P. H. (2003). Do teachers need to incorporate the history of mathematics in their teaching?. The Mathematics Teacher, 96(6), 416.
- Polya, G. (1985). How to solve it. USA: Princeton University Press.
- Polya, G., (1962). Mathematical Discovery: On understanding, learning, and teaching problem solving, New York: Wiley.
- Schoenfeld, A. H. (1992). Learning to Thinking Mathematically: Problem Solving, Metacognition and Sense-Making in Mathematics. In D. Grouws (Ed), Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning, pp.334 – 370, New York: MacMillan. Burton.
- Tall, D. O. (1995). Cognitive growth in elementary and advanced mathematical thinking, in D. Carraher and L. Miera (eds.), Proceedings of XIX International Conference for the Psychology of Mathematics Education, Recife, Brazil. Vol. 1, pp. 61–75. Retrieved July 16, 2018, from <https://digilander.libero.it/leo723/materiali/algebra/dot1995b-pme-plenary.pdf>

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yeni Kamu Personel
Sistemi Örgütü (İpek ÖZKAL SAYAN)

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yeni Kamu Personel Sistemi Örgütü

Doç. Dr. İpek ÖZKAL SAYAN
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
e-mail: ozkal@politics.ankara.edu.tr

2018 yılı Temmuz ayı itibarıyla parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapılmasıyla birlikte Türkiye’de özellikle kamu personel sistemi alanında büyük dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönüşümlerden en önemlisi kamu personel sistemi örgütünün yeniden düzenlenmesi olmuştur. Var olan yapılanma kısmen sonlandırılarak yerine yeni bir teşkilat yaratılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile düzenlenen bu yeni yapının başlıca aktörleri; Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı, Strateji Bütçe Başkanlığı ve İnsan Kaynakları Ofisi’dir. Bunların içinden İnsan Kaynakları Ofisi Türkiye’de “ofis tipi” yeni bir kamu örgütlenmesi olması ve özellikle “insan kaynakları” ifadesini benimseyerek kamuda özel sektör vari bir yapılanmayı kurma görevi üstlenmesi bakımından oldukça önemlidir. Değişen örgüt yapısı Türkiye’de yeni bir kamu personel sistemi anlayışının habercisidir. Özetle bu çalışmada yeni kamu personel sistemi örgütü parlamenter dönemle kıyaslanarak tartışmaya açılacak ve özellikle yeni kamu personel sisteminin örgütlenmeye ilişkin sorun alanlarını tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Kamu Personel Sistemi Örgütü, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı, Strateji Bütçe Başkanlığı, İnsan Kaynakları Ofisi

The New Public Personnel System Organization in Presidential System

In Turkey with switching to the presidential system and the parliamentary systems of government, especially as of 2018, July began taking major transformation in the field of public personnel system. The most important part of these transformations was the reorganization of the public personnel system organization. The existing structure was partially terminated and a new organization was created in its place. The main actors of this new structure organized by the Presidential Decree; Presidency of Administrative Affairs, Strategy Budget Presidency and Human Resources Office. Of these, the Human Resources Office in Turkey "office type" is a new public organization and especially the "human resources" the private sector in public by adopting the phrase is very important to undertake the task of establishing an embodiment. Changing the organizational structure is a harbinger of a new understanding of public personnel system in Turkey. In summary, in this study, the new public personnel system organization will be discussed and compared with the parliamentary period and especially the problem areas of the new public personnel system related to organization will be tried to be determined.

Key Words: Presidential System, Public Personnel System Organization, Presidency of Administrative Affairs, Strategy Budget Presidency, Human Resources Office

Sinop Kefevi Nekropolu (Mtr) İnsan Kalıntılarının
Paleodemografisine Antropolojik Bakış (Mustafa Tolga ÇIRAK, Ayşegül ŞARBAK,
Asuman ÇIRAK)

Sinop Kefevi Nekropolü (Mtr) İnsan Kalıntılarının Paleodemografisine Antropolojik Bakış

Mustafa Tolga ÇIRAK¹, Ayşegül ŞARBAK², Asuman ÇIRAK³

¹Hitit Üniversitesi, mtolgacirak@hitit.edu.tr

²Hitit Üniversitesi, aysesarbak@gmail.com

³Hitit Üniversitesi, asumancirak@hitit.edu.tr

Özet: Paleoantropolojik çalışmalar yapılırken eski toplumlarla ilgili ilk cevaplanması gereken soru toplumun demografik yapısıdır. Dolayısıyla bu sorunun cevaplanması için yapılan araştırmalar Paleodemografi biliminin doğmasına neden olmuştur. Paleodemografi kısaca eski dönemlerde yaşayan toplulukların nüfus hareketlerinin araştırılması bilimidir. Kazılardan ele geçmiş iskeletler üzerinde yaş, cinsiyet, yaş grupları, ölüm oranı gibi birçok konu araştırılarak toplumu anlamak mümkün hale gelebilmektedir. Bu çalışmada Sinop İl merkezi Kefevi Mahallesinde (MTR) 2016 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılardan ele geçirilen iskelet toplumunun demografik özellikleri araştırılmıştır. Kazı alanı bir nekropol olup bu bölgede ele geçen en iyi korunmuş nekropol alanı olarak dikkat çekmektedir. Bu nekropolde toplam 101 adet mezar tespit edilmiştir. Mezar buluntuları değerlendirildiğinde bu toplumun 9 - 12. Yüzyıllar arasında gömüldüğü düşünülmektedir. Tüm mezarlar içerisinde 118 adet bireyin iskeletlerine ulaşılmıştır. İskeletlerin genellikle yatış yönü doğu- batı yönündedir. Bu bireylerin Antropolojik yaşlandırma yöntemleriyle yaş ve cinsiyetleri belirlenerek paleodemografik açıdan yaşam tabloları çıkartılmıştır. MTR Toplumu iskeletlerinden 46 erkek, 32 kadın, 9 adolesan, 25 çocuk ve 6 bireyin bebeklerden oluştuğu saptanmıştır. Bebek ve çocuk ölümlerinin çok olması çağdaş diğer Bizans toplumlarıyla karşılaştırıldığında benzerlik gösterir. MTR Toplumun erkek bireylerinde yaş ortalaması 42,68 yıl olarak hesaplanmış iken kadın bireylerde yaş ortalaması 38 yıldır. Antik Dönem toplumlarında sosyal yapıya bağlı olarak kadın ve erkek bireyler arasında ömür uzunluklarının farklı seyretmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bununla birlikte bebeklerin 2 yaşında ölme nedenleri arasında en önemli sebeplerin süten kesmeyle ilintili olabileceği, gelişen bir enfeksiyonel hastalıkların da bunlara eşlik edebileceği var sayılmaktadır. Tarım toplumu olduğu düşünülen Kefevi (MTR) Toplumunun sosyo-ekonomik yaşam düzeyi ile hayatta kalma olasılığı üzerinde kuvvetli bir ilişki mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: kefevi nekropolü, bizans, paleodemografi, paleoantropoloji

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Drama Yeterliliklerinin
Değerlendirilmesi (Şenel ELALDI, Abdullah DEMİRCİ)

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Drama Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi

Şenel Elaldi¹, Abdullah Demirci²

¹Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okulöncesi Eğitimi, Sivas. E-mail: snlelaldi@gmail.com

²Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okulöncesi Eğitimi, Sivas. E-mail: abduallahdemirci97@gmail.com

Özet: Okul öncesi öğretmen adaylarının drama yeterliliklerinin değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada hem nicel hem de nitel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın nicel bölümünde Betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Okulöncesi Eğitimi Bölümünde öğrenimlerine devam eden ve Drama dersini 4. dönemde almış olan 3 ve 4. sınıf öğretmen adayları (N= 80) oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak okul öncesi öğretmen adaylarının drama yeterliliklerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan 20 maddelik bir anket kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama hesaplamaları yapılmıştır. Nitel boyutta, gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmanın örneklemini oluşturan okul öncesi öğretmen adaylarının (N= 24) dramanın yeterliliklerine ilişkin görüşlerini ortaya koydukları veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve içerik analizi kapsamında analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar genel olarak ele alındığında dramanın yaratıcılık, hayal gücü, iletişim becerilerini geliştirme ve bireyin duygularının farkına varmasını sağlamada olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmıştır. Drama dersinin yeterliliğine yönelik bulgulardan ise katılımcıların dersin içeriğini yeterli bulurlarken, araç gereç teminini ve fiziksel mekânı yeterli bulmadıkları; drama dersi veren öğretmenleri ve bu derse ayrılan süreyi ise orta düzeyde yeterli buldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların drama dersinden beklentilerini drama dersinde sertifikalı uzman eğiticilerin olması, okullarda ders dışı drama etkinlikleri veren kursların olması, materyal ve mekân çeşitliliğinin sağlanması oluşturmıştır.

Anahtar Kelimeler: drama eğitimi, okul öncesi öğretmen adayları, drama yeterlilikleri

Giriş

Eğitimde dramanın kullanılması Platon ve Aristoteles döneminden beri tanımlanmaktadır. Courtney (1974) Oyun, Drama ve Düşünce: Eğitimde Dramanın Entelektüel Geçmişi (Play, Drama & Thought: The Intellectual Background to Drama in Education) adlı kitabında Platon'un oyunu, “çocukların karakterlerinin şekillenmesinde eğitimin temeli” olarak tanımladığını ve bu yüzden erken yaşta başlanması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Courtney'e (1974) göre, dramanın eğitim içerisinde yer alması 19. yüzyıl ortalarına kadar talep görmemiş, en büyük gelişim ise 20. yüzyılda meydana gelmiştir. Bilgi çağı, küreselleşme ve eğitim için yeni ulusal standartların başlamasıyla birlikte dramaya olan ilgi artmış ve dramanın tüm yaş gruplarında belli faydalar sağladığı yönünde görüş birliği sağlanmıştır.

Drama “kültürel, tarihi ve çağdaş meseleler üzerine birçok bakış açısı” kazandırır, öğrencilerin hayal gücünü ortaya koyarak yeteneklerini ve fikirlerini ortaya çıkaran öğrenme ortamları yaratır (Wilhelm, 1998, s.3). Dramanın kültürel bir gelişim sağlamasının yanı sıra bireyin kendine olan güvenini arttırmada, kendisini tanımasını ve kendini gerçekleştirip aşmasını sağlamada da önemli yeri vardır. Bu doğrultuda bireye yaratıcılık becerisi ve eleştirel bir bakış açısı da kazandırmaktadır (Genç, 2003). Wilhelm ve Edmiston'a (1998) göre drama yöntemi “dışarıdan

izleyicilerin olmadığı, hazırlanan senaryoların olmadığı ve öğretmenin sık sık öğrencilerle rol aldığı” etkinliklerden oluşmaktadır. Eğitimde dramanın kişisel gelişimi artırdığı (Avcı Ağün,2013; Bozdağın, 2003; Genç, 2003; Gündoğdu ve Izgar, 2010), akademik başarıyı artırdığı (Akbaş, 2011; Aktepe ve Bulut, 2014; Çam ve Kara, 2007; Önder, 2003; Sedef, 2012; Üstündağ, 1997), iletişim becerilerini artırdığı (Afacan ve Turan, 2012; Av Hartuç, 2015; Başçı ve Gündoğdu, 2011; Yılmaz, 2013) birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalarda desteklenmektedir. Adıgüzel (2013), alanyazında drama kavramı için farklı adlandırmalarla karşılaşılrsa da (eğitsel drama, eğitimde drama, eğitici drama, yaratıcı drama,) nitelik, amaç ve kapsam açısından kavramlarının öz olarak birbirinden farklı olmadığını belirtmiş ve insanın birbirleriyle, doğayla ya da başka nesnelerle etkileşime girmeleri sonucunda yaşadıkları içsel ve dışsal devinimler olarak tanımlamıştır. Eğitsel drama bireylerin başka insanların yerine geçerek çok yönlü gelişimlerinin sağlanması, kişisel eğitim ve öğretimin etkin olmasına ve etkin iletişim becerilerine sahip olmasına imkân sağlayan bir kavramdır (Timbıl, 2008). Eğitsel drama bireyler empati kurma yeteneğine, kendini ve karşılarındaki bireyleri tanımlarına, insancıl düşüncelerine ve hissetmelerine katkı sağlamaktadır (Gürol, 2002). Yaratıcı drama, daha önceden yazılmış bir metne bağlı kalmadan katılım gösterenlerin, şahsi yaratıcı keşifleri, hareketleri, bağımsız düşünce ve fikirleri ile yarattıkları doğaçlama ve canlandırmalardır (Kök, 2010). Yaratıcı dramada kurgu katılımcılar tarafından "öyleymiş gibi yapma" ile sürekli değiştirilip yeniden yapılandırılmaktadır (Karadağ, 2015). Dolayısıyla konular yeniden yapılandırılmaya elverişli ve kimseyi incitmeyecek, etik kurallara uygun olarak seçilmektedir (Erdoğan, 2006). Belirli bir konudan başlayan drama, katılımcıların doğaçlamalarına, daha açık ifade ile anlık/kendiliğinden oluşan durumlara göre şekillenmektedir (Karadağ, 2015).

Bennett (1986), ileri teknoloji ve küreselleşme dönemi göz önüne alındığında, sanatın, özellikle dramanın eğitimde kritik bir rol oynadığını, yaratıcılık ve iletişim açısından dramanın derin insan anlayışı ve başarısını ortaya çıkaran anahtarlardan biri olduğunu belirtmiştir. Nitekim Adıgüzel’e (2013) göre, duyuların dışı vurulmasında dramanın “özedönük” kişinin iç dünyasını yansıtır bir özellik taşımakta; duyuları eğitilmiş olan kişiler daha kolay ve çabuk öğrenmektedir. Bu bağlamda drama bir yöntem, bir disiplin ve bir sanat eğitimi olarak görülmektedir. Bilişsel, duyuşsal ve devinimsel davranışları kazandırmak için etkili bir öğretim yöntemidir. Duyuların eğitimini baz alma ve bütüncül bir estetik anlayış oluşturmada sanat eğitimi olarak görülmektedir. Yaşanılan sürecin betimlenip açıklanma ve kontrol edebilme olanaklarıyla bir disiplin olarak bireylerin çok yönlü gelişebilmelerini sağlamaktadır (Üstündağ, 1998). Toplumun ihtiyaçları değiştikçe, öğretmenlerin yeni şekillerde eğitilmeleri gerekmektedir. Çocuklara iletişim, problem çözme ve yaratıcılıkta yetkinlik gerektiren küresel, teknolojik bir toplumun taleplerini karşılamayı öğretmeleri beklenmektedir (Sousa, 2001). Bu bağlamda, Wilhelm ve Edmiston (1998), her sınıf seviyesindeki her öğretmenin, her konu alanında, dramayı öğretim repertuarının bir parçası haline getirmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca, eğitimdeki yeni yaklaşımlar da eğitimde dramayı öğretmenlerle öğrenciler arasındaki ilişkilerde, problem çözme sürecindeki aşamaları gerçekleştirdiği ve eleştirel düşünmeyi sağladığı için önemli görmektedir (Aral, Baran, Bulut ve Çimen, 2000). Her ne kadar drama eğitimi öğretmenler tarafından desteklenen bir yöntem olsa da, drama eğitiminin belli bir hazırlığı, aşamaları planı ve programı bulunmaktadır. Karakaya (2007) yeterli drama bilgisi olmayan eğitimcilerin drama yapmak istemelerinin bu noktada faydadan çok zarar vereceği görüşünü savunmuş ve bu yüzden öğretmenlerin belli bir eğitimden geçmesinin şart olduğunu belirtmiştir. Eğitimde drama aşamaları; Isınma-hazırlık çalışmaları, Canlandırma (doğaçlama-oluşum) aşamaları ve Değerlendirme-tartışma aşamasından oluşmaktadır (Adıgüzel, 2013). Isınma çalışmalarında bireyin kendini tanıma, gruptaki diğer bireyleri tanıma aşamasından sonra iletişim kurma, ikili iletişimden ziyade daha çok kişilerle iletişim ve etkileşime geçme, grup dinamiğinin oluşması, anıların anlatılması, öykü anlatma ve oyun aşamasına geçme yer almaktadır (Akar Vural ve Somers, 2011; San, 2001; Öztürk, 1999). Canlandırma aşamasında, doğaçlama, rol oynama, pandomim gibi etkinlikler yer almaktadır (Adıgüzel, 2013; Ergün, 1999; Genç, 2005; San, 2001). Değerlendirme aşaması ise eğitimci ve katılımcıların drama çalışmalarında yaşadıkları, hissettikleri, gözlemledikleri, duyumsadıklarını

paylaştıkları gözden geçirdikleri gönüllülük ilkesine dayanarak fikir beyan edilen bir aşamadır (Genç, 2005).

Eğitimde dramanın yeri yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır. Kişinin kendisini ifade edebilme becerilerinin kazandırılması, toplumsallaşması, işbirliği yapması, paylaşması, sorumluluk duygusuna sahip olması, aktif katılımcı olması, iletişim becerilerine sahip olması, beden dili ve mimikleriyle anlaşması, sosyal beceriler edinerek, yaratıcılığın ön plana çıkarılması ve etkin bir şekilde sürece odaklanmalarının sağlanması eğitimde drama ile olumlu şekilde kazandırılmaktadır (Çam ve Kara 2007; San, 1996; Wagner, 1988). Ancak öğretmen adaylarına verilen drama eğitiminde sıkıntılar yaşandığı alanyazında mevcuttur. Bu sıkıntılar genellikle zaman, mekân, öğretmenin yetersizliği gibi durumlardan kaynaklanmaktadır (Gürol, 2002; Kaaland-Wells, 1994; Özgür-İşyar, 2017).

Okulöncesi eğitimde öğretmen adaylarına 2. Sınıfta (4. Yarıyıl) verilen “Drama” dersi 2 saat teori, 2saat uygulama olarak verilen toplam 4 saat ve 3 kredilik bir derstir. Bu dersin içeriğini eğitsel drama teriminin tanımı ve anlamı, benzer terimlerden (Psiko drama, Yaratıcı drama, Drama-Oyun, Drama) farkı, çocuklarla drama uygulamalarının tarihçesi, eğitsel dramanın yapısı ve uygulanma aşamaları, eğitici dramanın yaş gruplarına ve uygulama alanlarına göre sınıflandırılması, eğitsel drama ortamı ve öğretmen nitelikleri, eğitsel drama da özel teknikler, eğitsel dramanın değerlendirilmesi, uygulandığı alanın eğitim amaçlarına uygun eğitici drama örnekleri ve yeni örneklerin geliştirilmesi oluşturmaktadır (www.cumhuriyet.edu.tr).

Çalışmanın gerçekleştirildiği üniversitenin Eğitim Fakültesi Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı'nda drama dersi işlenirken sınıftaki öğrenciler gruplara ayrılır. Dersi veren akademisyen tarafından her gruba bir lider belirlenir. Grup liderlerine konu ya da temalar verilir. Grubun diğer üyeleri erken çocukluk dönemindeki öğrenci grubunu temsil ederler. Grup lideri kendisine verilen temalar doğrultusunda öğrenci rolündeki grup arkadaşlarına yönergeler verir. Öğrenci rolündeki grup üyeleri verilen yönergeler doğrultusunda doğaçlama yoluyla drama uygularlar. Olay kurgusu sonunda sınıftaki öğrenciler tarafından sergilenen davranışlar değerlendirilir.

Çalışmada, okulöncesi öğretmen adaylarının dramaya yönelik yeterliliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmaya dâhil edilen alt amaçlar şunlardır:

1. Drama dersinin okulöncesi öğretmen adaylarının drama öz yeterliliklerine katkısını belirlemek
2. Drama dersinin yeterliliklerini belirlemek
3. Katılımcıların drama dersinden beklentilerine yönelik görüşlerini ortaya koymak

Yöntem

Bu çalışmada hem nicel hem nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel kısımda, betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama modelleri olgunun özelliklerini, geçmişte var olan bir durumu ya da şimdi de var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan çalışmalarda kullanılırlar (Karasar, 2011). Çalışmanın nitel bölümünde, bir olgunun ya da çevre, bireyler, olaylar vb. gibi bazı faktörlerin derinlemesine araştırılmasını içeren durum çalışması kullanılmıştır (Yin, 2009).

Katılımcılar

Nicel bölümde çalışmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir devlet üniversitesinde, Eğitim Fakültesi Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı'nda okuyan 3 ve 4. Sınıf okulöncesi öğretmen adayları (N = 182) oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, gönüllü olarak araştırmaya katılmak isteyen 3 ve 4. Sınıf öğretmen adaylarından oluşmuştur (N= 80). Örneklemin değişkenlere göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Çalışmanın nitel bölümünün katılımcıları çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen ve aynı örneklemden seçilen 24 okulöncesi öğretmen adayından (18 kız ve 6 erkek) oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

Okulöncesi öğretmen adaylarının drama yeterliliklerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan 20 maddelik bir anket ile nicel veriler toplanmıştır. Anket maddeleri hazırlanırken ilgili alanyazından ve uzman görüşlerinden (2 Eğitim Bilimleri doçenti, 2 drama dersi veren doktor öğretim üyesi, 1 okulöncesi Eğitimi doktor öğretim üyesi) faydalanılmıştır. Geliştirilen ankette “Drama öz-yeterliliği” (6Madde), “Drama dersinin yeterliliği” (5Madde), “Drama dersinin katkıları” (5 Madde) ve “Dramaya yönelik beklentiler” (4 Madde)alt boyutları yer almaktadır. Kapsam geçerlik oranları (KGO) Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Anket Maddelerinin Kapsam Geçerlik Oranları

Alt-boyut	Mad Num	N _N	KGO	KGI	Alt-boyut	Mad Num.	N _N	CVC	CVI
Drama öz-yeterliliği	12	10	1.00	0.93	Drama Dersinin Yeterliliği	1	9	0.80	0.84
	13	10	1.00			2	10	1.00	
	14	9	0.80			3	9	0.80	
	15	10	1.00			4	10	1.00	
	16	10	1.00			5	8	0.60	
	19	9	0.80						
Drama Dersinin Katkıları	6	10	1.00	0.88	Dramaya Yönelik Beklentiler	11	9	0.80	0.90
	7	9	0.80			17	10	1.00	
	8	10	1.00			18	10	1.00	
	9	10	1.00			20	9	0.80	
	10	8	0.60						
Uzman Sayısı: 10									
Kapsam Geçerlik Oranı: 0.62									
Kapsam Geçerlik Endeksi: 0.89									
(0.89>0.62) KGI>KGO									

Lawshe (1975) tarafından geliştirilen (akt, Yurdugül, 2005) Kapsam Geçerlik Oranları(KGO) ölçüm aracının kapsam yada yapı geçerliliği için öngörücü faktörlerdir. Uzman görüşleri ile (N = 10), ankette yer alan her bir madde hedeflenen yapıyı ölçüp ölçmeyeceği veya yapı ile ilgili olmasına rağmen, gereksiz olup olmadığı bakımından değerlendirilmiştir. KGO’nın istatistiksel önemini test etmek için Veneziano ve Hooper (1997) tarafından oluşturulan kapsam geçerlik endeksi tablosu kullanılmıştır. Bu değer (0,62) hesaplanan Kapsam Geçerlik Endeksi (0,89) ile maddeleri arasında karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bağlamda, anketin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur [(0.89> 0.62) KGI> KGO].

Araştırmanın nitel bölümünde veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu ile toplanmıştır. Bu formda yer alan görüşme soruları şunlardır: 1. Üniversitede verilen drama eğitimin okulöncesi öğretmen adaylarına katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz? • Okulöncesi öğretmen adayları için dramanın önemini yeterince vurgulandığını düşünüyor musunuz? • Okulöncesi eğitimde aldığınız drama dersinin gelecekte kariyerinizde nasıl fayda sağlayacağını düşünüyor musunuz? 2. Drama dersinde kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? • Bu konuda yeterince bilgili olduğunuzu düşünüyor musun? • Bu konuda kendinizi geliştirmek için ne yapmanız gerekiyor? • Bir uzmandan özel bir eğitim almaya ihtiyacınız olduğuna inanıyor musunuz? •Öğretmenlerin drama dersi verme konusundaki nitelikleri hakkında ne düşünüyorsunuz? 3. Okulöncesi öğretmen adaylarına verilen drama dersinin nasıl işlenmesi gerektiğine yönelik tavsiyeleriniz nelerdir?

Verilerin analizi

Verilerin istatistiksel analizinde frekans, yüzde ve aritmetik ortalama kullanılmıştır. Çalışmanın nitel kısmında, her katılımcının cevabı K1-UÖ / DÖ /E /B (K: Katılımcı; 1: Katılımcı No; UÖ: üçüncü sınıf öğrencisi / DÖ: Dördüncü sınıf öğrencisi ; E: Erkek / B:Bayan) şeklinde kodlanmıştır. Verilerden elde edilen kodlar ve temalar içerik analizi ile oluşturulmuş ve “Dramanın okulöncesi öğretmen adaylarına sağladığı katkılar”, “Drama dersinden beklentiler”, “Drama dersinde yaşanan zorluklar”, ve “Drama dersine yönelik öneriler” temaları ortaya çıkmıştır.

Bulgular

Çalışmaya katılan okulöncesi öğretmen adaylarının dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Çalışmadaki Değişkenlere Göre Dağılımları

Değişkenler		N	f
Cinsiyet	Erkek	18	22.5
	Kız	62	77.5
Mezun olunan lise	Meslek Lisesi	31	38.8
	Normal Lise	49	61.3
Sınıf	3. sınıf	53	66.3
	4. sınıf	27	33.8
Toplam		80	100

Tablo 2'de verilen değişkenlerin dağılımı incelendiğinde, çalışmaya katılan okulöncesi öğretmen adaylarının% 77.5'inin kız öğrenciler,% 22.5'inin erkek öğrenciler olduğu görülmektedir. Katılımcıların% 38.8'i meslek liselerinden,% 61.3'ü ise normal liselerden mezun olmuştur. Katılımcıların% 66.3'ü üçüncü sınıf,% 33.8'i ise dördüncü sınıf öğrencileridir.

Alt boyutlarda yer alan her bir maddenin aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (SD) değerleri incelenmiş ve aşağıda ayrı ayrı verilmiştir. Drama Öz-yeterliği alt boyutuna ilişkin maddeler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Drama Öz-Yeterliği Alt Boyutunda Yer Alan Maddelerin Aritmetik Ortalama Standart Sapma Frekans ve Yüzde Değerleri

Drama Öz-yeterliği			D		S		N		H	
Maddeler	$\bar{X}$	SD	f	%	f	%	f	%	f	%
12. Drama teknikleri hakkında bilgi sahibiyim	2.60	.74	8	10.0	36	45.0	32	40.0	4	5.0
13. Drama dersini severim	3.07	.85	29	36.3	31	38.8	17	21.3	3	3.8
14. Drama dersinde rahatım	2.98	.86	26	32.5	30	37.5	21	26.3	3	3.8
15. Drama dersinde aktifim	3.02	.83	26	32.5	33	41.3	18	22.5	3	3.8
16. Drama dersine isteyerek katılırım	2.95	.87	25	31.3	29	36.3	23	28.8	3	3.8
19. Çocukların yaş ve gelişimlerine uygun drama etkinliği planlayabilirim	2.97	.79	23	28.8	33	41.3	23	28.8	1	1.3

Tablo 3'te belirtildiği gibi, ortalamaları en yüksek olan maddeler “Drama dersini severim” ($\bar{X}$ = 3.07; SD = .85) ve “Drama dersinde aktifim” ($\bar{X}$ = 3.02; SD = .83) iken, ortalaması en düşük olan madde “Drama teknikleri hakkında bilgi sahibiyim” ($\bar{X}$ = 2.60; SD = .74) olduğu görülmektedir. Drama dersinin yeterliliği alt boyutunda yer alan maddeler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Drama Dersinin Yeterliliği Alt Boyutunda Yer Alan Maddelerin Aritmetik Ortalama Standart Sapma, Frekans ve Yüzde Değerleri

Drama Dersinin Yeterliliği			D		S		N		H	
Maddeler	$\bar{X}$	SD	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Drama dersinin içeriğini yeterli buluyorum	3.82	.44	68	85.0	10	12.5	2	2.5	-	-
2. Drama dersi veren öğretmenleri yeterli buluyorum	2.67	.96	16	20.0	34	42.5	18	22.5	12	15.0
3. Süreyi yeterli buluyorum	2.69	.98	19	23.8	27	33.8	24	30.0	10	12.5
4. Fiziksel mekânı yeterli buluyorum	1.91	.89	5	6.3	13	16.3	32	40	30	37.5
5. Araç-gereç teminini yeterli buluyorum	1.72	.81	4	5.0	6	7.5	34	42.5	36	45.0

*D: Daima; S: Sık sık; N: Nadiren; H: Hiçbir zaman

Drama dersinin yeterliliği alt boyutu ile ilgili Tablo 4'te verilen maddeler incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip madde “Drama dersinin içeriğini yeterli buluyorum” ($\bar{X}$ = 3.82; SD = .44) iken en düşük ortalamaya sahip maddelerin “Araç gereç teminini yeterli buluyorum” ($\bar{X}$ = 1.72; SD = .81) ve “Fiziksel mekânı yeterli buluyorum” ($\bar{X}$ = 1.91; SD = .89) maddeleri olduğu görülmektedir. Drama dersinin katkıları alt boyutunda yer alan maddelerin betimsel verileri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Drama Dersinin Katkıları Alt Boyutunda Yer Alan Maddelerin Aritmetik Ortalama Standart Sapma, Frekans ve Yüzde Değerleri

Drama dersinin katkıları			D		S		N		H	
Maddeler	$\bar{X}$	SD	f	%	f	%	f	%	f	%
6. Drama yaratıcılığı geliştirir	3.80	.46	66	82.5	12	15.0	2	2.5	-	-
7. Hayal gücünü geliştirir	3.75	.63	66	82.5	10	12.5	2	2.5	2	2.5
8. İletişim becerilerini geliştirir	3.75	.56	64	80	13	16.3	2	2.5	1	1.3
9. Bireyin kendini tanımaya katkı sağlar	3.70	.60	62	77.5	12	15.0	6	7.5	-	-
10. Bireyin duygularının farkına varmasını sağlar	3.64	.69	59	73.8	15	18.8	4	5.0	2	2.5

*D: Daima; S: Sık sık; N: Nadiren; H: Hiçbir zaman

Tablo 5'de verildiği gibi, bu alt boyutun tüm maddelerinin yüksek ortalamaya sahip olması drama dersinin okulöncesi öğretmen adaylarına olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Öte yandan en yüksek ortalamaya sahip maddeler “Drama yaratıcılığı geliştirir” ” ($\bar{X}$ = 3.80; SD = .46) , “Drama hayal gücünü geliştirir” ” ($\bar{X}$ = 3.75; SD = .63) , “Drama iletişim becerilerini geliştirir” ” ($\bar{X}$ = 3.75; SD = .56) iken en düşük ortalamaya sahip maddenin “Bireyin duygularının farkına varmasını sağlar” ” ($\bar{X}$ = 3.64; SD = .69) olduğu görülmektedir. Drama dersine yönelik beklentiler alt boyutunda yer alan maddelerin betimsel verileri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Drama Dersine Yönelik Beklentiler Alt Boyutunda Yer Alan Maddelerin Aritmetik Ortalama Standart Sapma, Frekans ve Yüzde Değerleri

Drama dersine yönelik beklentiler			D		S		N		H	
Maddeler	$\bar{X}$	SD	f	%	f	%	f	%	f	%
11. Drama dersinde ders kitabı olmalıdır	2.67	1.07	28	35.0	26	32.5	23	28.8	3	3.8
17. Drama dersinde sertifikalı uzman eğitici olmalıdır	3.01	.86	27	33.8	30	37.5	20	25.0	3	3.8
18. Okulun ders dışı drama etkinlikleri veren kursları olmalıdır	2.98	.89	12	15.0	27	33.8	16	20.0	25	31.3
20. Drama uygulamalarına yönelik seminer, panel, konferans gibi etkinliklere öğrenci katılımları sağlanmalıdır	2.41	.82	6	7.5	32	40.0	31	38.8	11	13.8

*D: Daima; S: Sık sık; N: Nadiren; H: Hiçbir zaman

Tablo 6'da verildiği gibi, katılımcıların drama dersine yönelik beklentilerinde en yüksek ortalamaya sahip madde “Drama dersinde sertifikalı uzman eğitici olmalıdır” ($\bar{X}$ = 3.01; SD = .86) iken, en düşük ortalamaya sahip maddenin “Drama uygulamalarına yönelik seminer, panel,

konferans gibi etkinliklere öğrenci katılımları sağlanmalıdır” ($\bar{X} = 2.41$; $SD = .82$) olduğu görülmektedir.

Araştırmanın nitel bulgularında, okulöncesi öğretmen adaylarının ($N = 24$; 18 kız ve 6 erkek) görüşlerinden elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. *Üniversitede verilen drama eğitimin okulöncesi öğretmen adaylarına katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz? Okulöncesi öğretmen adayları için dramanın öneminin yeterince vurgulandığını düşünüyor musunuz? Okulöncesi eğitimde aldığınız drama dersinin gelecekte kariyerinizde nasıl fayda sağlayacağını düşünüyorsunuz?* Sorularına verilen cevaplardan “Dramanın okulöncesi öğretmen adaylarına sağladığı katkılar”, *Öğretmenlerin drama dersi verme konusundaki nitelikleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Drama dersinde kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu konuda yeterince bilgili olduğunuzu düşünüyor musunuz? Bir uzmandan özel bir eğitim almaya ihtiyacınız olduğuna inanıyor musunuz?* Sorularının yanıtları “Drama dersinden beklentiler”, ve “Drama dersinde yaşanan zorluklar” temaları, *Okulöncesi öğretmen adaylarına verilen drama dersinin nasıl işlenmesi gerektiğine yönelik tavsiyeleriniz nelerdir?* Sorusuna verilen yanıtlardan “Drama dersine yönelik öneriler” teması oluşturulmuştur.

Dramanın Okulöncesi Öğretmen Adaylarına Sağladığı Katkılar

Katılımcıların görüşlerinden elde edilen verilerin analizi ile “Dramanın okulöncesi öğretmen adaylarına sağladığı katkılar” temasına ilişkin kodlar: iletişim becerileri, kendine güven, empati kurma, yaratıcılık, özeleştirme, kendini ifade edebilme olarak ortaya çıkmış ve bu tema altında yer almıştır. Bazı katılımcıların dramanın okulöncesi öğretmen adaylarına sağladığı katkılara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir:

Drama öğrencilerin birbiriyle kaynaşmasını sağlıyor. Drama etkinliklerine katılım sağlayan öğrencinin özgüveni artıyor. Arkadaşlarıyla daha iyi iletişim içine girebiliyor (K 11/UÖ/B).

Topluluğa karşı kendimizi özgüvenli hissetmemi sağlıyor. Neyi yapıp yapamadığımı fark ediyorum (K 2/UÖ/B).

Drama yaparken iletişim kuruyoruz ve kendimize olan güvenimiz artıyor (K 7/DÖ/B).

Alıntılarda belirtildiği gibi dramanın bireye öz-yeterliliklerini fark ettirdiği, iletişim becerilerini kuvvetlendirdiği aynı zamanda özgüven duygusu kazandırarak kendini ifade etmeye katkı sağladığı aşikârdır.

Drama Dersinden Beklentiler

Bu tema altında yer alan kodlar: yeterli içerik, uygulamaya fazla zaman ayırımı, alanında uzman hocaların derse girmesi ve verimliliğin artırılması olarak sıralanmaktadır. Bazı katılımcıların bu tema altında yer alan görüşleri şöyledir:

Genel olarak derslerimize kendi branşımız dışındaki hocalar giriyor. Drama dersinde de öyleydi. Fakat bize yardımcı olmak için elinden geleni yaptı. Gerek teorikte gerek pratikte çok yardımcı oldu. Alanında uzman birisi gelse çok daha iyi olabilirdi (K3/DÖ/E).

Sınıftaki en pasif öğrenciyi bile uygulamalara katabilen bir hoca olmalı. Gerektiğinde etkinliklere katılabilmeli (K 7/DÖ/B).

Verimliliğin artırılması ders aldığımız hocalarla doğru orantılı. En büyük beklentim süre az olsa da verimli ders işlenmesinin sağlanması (K 18/UÖ/B).

Teorik olarak verilen içerik yeterli gibi duruyor ancak uygulamada beklentilerimizi karşılayamıyor (K 23/UÖ/B).

Doğrudan alıntılardan da anlaşıldığı gibi katılımcıların drama dersinden en önemli beklentilerini drama dersinde etkili uzman hocaların ders vermesi teorik bilgilerden ziyade uygulamaya ağırlık verilmesi oluşturmaktadır.

Drama Dersinde Yaşanan Zorluklar

Bu temayla ilişkili olarak ortaya çıkan kodlar şunlardır: role bürünememek, ezberi unutmak, yeterince araç-gereçler kullanamamak, süre sıkıntısı yaşamak, drama salonunun yetersizliği. Bazı öğrencilerin bu temaya ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

Tam adapte olmuşken ders bitiyor (K 4/DÖ/E).

Drama salonumuz hiç kullanışlı değil ve drama yapmak için gerekli araç-gereçte çok fazla temin edilemiyor. Eğer bunlar sağlansa derslerimiz daha verimli işlenir (K 13/UÖ/B).

Drama salonu (fiziksel alan) sahne hiç işlevsel değil (K 9/DÖ/E).

Ezberimi çabuk unutuyorum. Bu sıkıntıyı gidermek için daha çok derse ve rolüme konsantre olmalıyım (K 17/UÖ/B).

Drama dersi bir dönem daha alınabilirdi (K 20/UÖ/B).

Katılımcılar drama dersindeki sıkıntıları ifade ederlerken en çok eksik ya da yetersiz araç gereç, mekânın uygunsuzluğu, ders süresinin yetersizliğine değindikleri görülmektedir.

Drama Dersine Yönelik Öneriler

Bu temayla ilişkili olarak ortaya çıkan kodlar şunlardır: tecrübeli, donanımlı hocaların ders vermesi, ders saatinin artırılması ve materyal ve mekân çeşitliliği. Bu temaya ilişkin bazı öğrenci görüşleri aşağıda yer almaktadır:

Yeterli zaman, gerekli mekân, araç-gereç sağlandığında iyi sonuçlar alınabilir (K 10/DÖ/B).

Ders saati arttırılmalı. Yeterli zaman sağlandığında daha iyi sonuçlar alınabileceğine inanıyorum (K 4/DÖ/E).

Mekan çeşitlendirilmesi yapılırsa rollerimize daha iyi bürünebileceğimizi düşünüyorum (K 13/UÖ/B).

Okulöncesinde drama dersi çok önemli bu yüzden drama dersinin içeriğini ve süresini yeterli bulmuyorum, daha fazla olabilir (K 20/UÖ/B).

Drama dersi öğretmenlerinin alanında uzman kişiler olması gerektiği ve yeterli donanımına sahip olmasının ders işlenişine katkıda bulunacağı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu doğrultudaki bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır:

Kendi alanında eğitim veren hocaların daha etkili olduğunu düşünüyorum. Farklı branştan olan hocaların drama hocalarına göre daha az yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden alanında uzman hocaların drama dersi vermesi sağlanmalı (K 7/DÖ/B).

Katılımcılar drama dersinde dile getirdikleri sorunlarına yönelik bu tema altında çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Bu önerileri de araç gereç temini, fiziki mekânın düzenlenmesi, donanımlı ve drama konusunda tecrübeli öğretmenlerin ders vermesi gibi sıralamak mümkündür.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Okulöncesi öğretmen adaylarının dramaya yönelik yeterliliklerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, drama dersinin öğrencilerin dramaya yönelik öz-yeterlilik algılarında olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmıştır. Alanyazında drama uygulamalarının öğrenciler üzerinde olumlu yönde anlamlı etkisini ortaya çıkaran çalışmaları görmek mümkündür (örn. Altıntaş ve Kaya, 2012; Çelik, 2017; Gencel Evin, 2009; Sağır ve Gürdal 2002; Oğuz-Namdar ve Kaya, 2019; Susar-Kırmızı, 2007; Üstündağ, 1997; Yeğen, 2004). Katılımcıların drama özyeterliliklerine ilişkin en yüksek ortalamaya sahip maddelerden drama dersini sevdikleri ($\bar{X} = 3.07$; $SD = .85$) ve drama dersinde aktif oldukları ($\bar{X} = 3.02$; $SD = .83$) ortaya çıkmıştır. Üstündağ (1997) tarafından yapılan çalışmada da, drama dersinin zevkli ve eğlenceli bulunduğu ifade edilmiştir. Çam, Özkan ve Avınç (2009); Güneysu (2002); Saraç (2015); Ural Keleş (2009); Yılmaz (2013) tarafından yapılan çalışmalarda da öğrencilerin drama dersinde severek eğlenerek ders işledikleri ortaya çıkmıştır. Öte yandan drama dersinin öğrencilerde aktif katılımı artırdığı sonucu Şahin ve Oktay (1998); Yılmaz (2013) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Nitel bulgular da dramanın bireye öz-yeterliliklerini fark ettirdiği, iletişim becerilerini kuvvetlendirdiği aynı zamanda özgüven duygusu kazandırarak kendilerini ifade etmeye katkı sağladığını sosyal becerilerini geliştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçla paralel olarak Bozdoğan (2003) ve Avcı Agun (2013) tarafından yapılan çalışmalarda da dramanın öğrencilerin kendine güven ve saygısını geliştiren yönleri ortaya çıkarılmıştır. Genç (2003) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin kendini tanıyabilme, ifade edebilme ve varlıklarını ortaya koyabilmelerinde dramanın önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir. Önder (2003) tarafından yapılan çalışmada da duygularının farkına varılması, ifade edilmesi ve özgüven duygusu kazandırma açısından dramanın öğrenciler üzerindeki olumlu özelliklerine değinilmiştir. Biber, İspir ve Ay'ın (2015) çalışmasında dramanın iletişim becerilerini artırdığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan, dramanın öğrencilerin sosyal becerilerini artırdığı birçok araştırma bulgusunda ortaya çıkmıştır (Afacan ve Turan, 2012; Akoğuz, 2002; Aslan, 2008; Av Hartuç, 2015; Başçı ve Gündoğdu, 2011; Çam ve Kara, 2007; İkinci Vural, 2006; Güven Metin, 1999; Elaldı ve Yerliyurt, 2016; Yılmaz, 2013). Altıntaş (2010) drama yöntemi ile öğretiminin öğrencilerin istedik davranışları geliştirmeye etkisini araştırdığı deneysel çalışmasında, öğrencilerin yöneme

alışkın olmamaları sebebiyle kendilerini kalabalık önünde rahat hissetmedikleri etkinliklere katılma ve grup çalışmalarında söylenenleri yapma konusunda çekingenlikleri olduğu için belirli bir süre deneyim süreci geçirmeleri sağlanmıştır. Bu deneyim sürecinden sonra etkinlikler olumlu seyretmiş ve deney grubu lehine anlamlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Deney grubunda drama yöntemi uygulanan öğrencilerin sosyal becerilerinde geleneksel yöntemle ders anlatılan kontrol gruplarındaki öğrencilere göre daha fazla gelişme olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların drama teknikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olup olmadıklarını ölçen maddeye yönelik ortalamaları orta düzeyde çıkmıştır ($\bar{X} = 2.60$; $SD = .74$). Nitel bulgularda da ezberi unutma, role bürünememe gibi kişisel yeterliliklerine bağlı sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Av Hartuç (2015) tarafından yapılan araştırmada da drama derslerinde ortaya çıkan sorunlardan bahsedilirken canlandırmaların kimi zaman tıkanması, rollerin oluşturulamaması, ayrıca araç gereç eksikliği, eğitim sisteminin ezbere dönük oluşu, ders saatinin yetersiz oluşu, öğretmenlerin yeterli donanımına sahip olmayışları dile getirilmiştir. Kaaland-Wells (1994), drama faaliyetlerine katılmak için bireyin kendisini hazırlıksız hissetmesinin güvensizlik yaratacağını ve role bürünmede bir engel olarak karşısına çıkacağını belirtmiştir. Yıldırım (2008) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenlerin dramanın aşamalarını uygulamaya yönelik bilgiye sahip olmadıkları ve dolayısıyla uygulama alanında kendilerini yetersiz olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Dramanın dersinin yaratıcılığı” ($\bar{X} = 3.80$; $SD = .46$), hayal gücünü ($\bar{X} = 3.75$; $SD = .63$), iletişim becerilerini ($\bar{X} = 3.75$; $SD = .56$) geliştirmede ve bireyin duygularının farkına varmasını sağlamada ($\bar{X} = 3.64$; $SD = .69$) olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmıştır. Dramanın öğrencilerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini ortaya çıkarttığı sonucu alanyazında birçok çalışmanın bulgusunda ortaya çıkmıştır (Örn. Can Yaşar, 2009; Dan, 2000; McNaughton, 2004; Sedef, 2012). Annarella (2000) araştırmasında, drama dersinde öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerinin sağlandığı ve öğrencilerin yaratıcılıklarını ortaya çıkarma fırsatı buldukları, hayal güçlerinin olumlu yönde geliştiği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan, Akhan ve Arık Karamık’a (2019) göre, ezberci eğitim sisteminin körelttiği hayal gücü eğitimde drama yöntemi ile aktif hale gelebilir ve böylece drama dersleri ile öğrenciler hem yaratıcılıklarını geliştirebilir hem de yaratıcı düşünme ve hayal gücü becerilerini gösterebilirler. Afacan ve Turan (2012) tarafından öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin algılarının belirlenmesinde drama yönteminin etkisi incelenmiş ve öğretmen adaylarının iletişim becerilerinde dramanın olumlu katkısı ortaya çıkarılmıştır. Başçı ve Gündoğdu’nun (2011) çalışmasında da dramanın öğretmen adaylarının iletişim becerilerini artırdığı saptanmıştır. Çam ve Kara (2007) tarafından yapılan çalışmada da öğretmen adaylarının grupla bir işi yapma yürütme becerileri, ilişkiyi başlatma ve sürdürme becerileri ile kendini kontrol etme becerilerini kazandırma konusunda dramanın etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Drama dersinin yeterliliğine yönelik katılımcılar dersin içeriğini yeterli bulurlarken ($\bar{X} = 3.82$; $SD = .44$), araç gereç teminini ($\bar{X} = 1.72$; $SD = .81$) ve fiziksel mekânı yeterli bulmadıkları ($\bar{X} = 1.91$; $SD = .89$) ortaya çıkmıştır. Drama dersi veren öğretmenleri ($\bar{X} = 2.67$; $SD = .96$) ve bu derse ayrılan süreyi ise ($\bar{X} = 2.69$; $SD = .98$) orta düzeyde yeterli buldukları ortaya çıkmıştır. Nitel bulgulardan ortaya çıkan sonuçlar da katılımcılar drama dersinde yeterince araç-gereç kullanamamak, süre sıkıntısı yaşamak, drama salonunun yetersizliği sorunlarına değinmişlerdir. Bu sonuçlarla paralel olarak, Gürol (2002) tarafından yapılan çalışmada da okul öncesi öğretmenleri ve okulöncesi öğretmen adaylarının drama derslerinde en çok karşılaştıkları sorunların başında fiziki imkân yetersizliği, uygulama eksikliği, yeterince araç gereç temininin sağlanamaması gibi sorunlar ortaya konulmuştur. Elitok-Kesici (2014) tarafından yapılan çalışmada da drama dersine ilişkin olumsuz görüşler arasında drama dersi veren öğretmenlerin bu dersle ilgili herhangi bir eğitim almaması, drama dersiyile ilgili kaynak yetersizliği, fiziki ortam yetersizliği sorunları ele alınmıştır. Drama dersinin işleneceği özel bir sınıfa ihtiyaç duyulması nedeniyle derslerin amacına uygun olarak işlenmediği ve bu dersi veren öğretmenlerin de kendilerini yetersiz hissettikleri ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcıların drama dersine yönelik beklentilerinde drama dersinde sertifikalı uzman eğitimcilerin olması ($\bar{X} = 3.01$; $SD = .86$), okullarda ders dışı drama etkinlikleri veren kursların olması ($\bar{X} =$

2.98; $SD = .89$), derste bir ders kitabı takip edilmesi ($\bar{x} = 2.67$; $SD = 1.07$) ve drama uygulamalarına yönelik seminer, panel, konferans gibi etkinliklere öğrenci katılımlarının sağlanması ($\bar{x} = 2.41$; $SD = .82$) önerileri yer almıştır. Nitel bulgular da alanında uzman hocaların derse girmesi, verimliliğin artırılması ve uygulamaya fazla zaman ayrılması, materyal ve mekân çeşitliliğinin sağlanması beklentileri nicel bulguları desteklemektedir. Özgür-İşyar (2017) tarafından yapılan çalışmada da drama yöntemi hakkında yazılmış eser ve kitapların okullarda öğretmenlerin faydalanması adına bulundurulabileceği ve ders kitaplarına drama dersinde yer verilebileceği; bu kitaplarda da drama yöntemini uygulamaya yönelik daha anlaşılır, daha aydınlatıcı, daha kapsamlı planlar konulabileceği ifade edilmiştir. Bu çalışmada ayrıca öğretmenlerin drama yöntemi ile ilgili liderlik sertifikası edinebilecekleri ve kendi okullarında drama koordinatörü olarak görevlendirilebileceklerine de yer verilmiştir.

Sonuç olarak okulöncesi öğretmen adaylarının drama yeterliliklerinin değerlendirildiği bu çalışmada dramanın dersinin yaratıcılık, hayal gücü, iletişim becerilerini geliştirme ve bireyin duygularının farkına varmasını sağlamada olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmıştır. Drama dersinin yeterliliğine yönelik bulgulardan ise katılımcıların dersin içeriğini yeterli bulurlarken, araç gereç teminini ve fiziksel mekânı yeterli bulmadıkları; drama dersi veren öğretmenleri ve bu derse ayrılan süreyi ise orta düzeyde yeterli buldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların drama dersinden beklentilerini drama dersinde sertifikalı uzman eğiticilerin olması, okullarda ders dışı drama etkinlikleri veren kursların olması, derste bir ders kitabı takip edilmesi, drama uygulamalarına yönelik seminer, panel, konferans gibi etkinliklere öğrenci katılımlarının sağlanması, uygulamaya fazla zaman ayrılması, materyal ve mekân çeşitliliğinin sağlanması oluşturmuştur. Bu bağlamda drama dersine ayrılan ders saati ve mekâna yönelik düzenlemeler yapılabilir. Drama dersi veren öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlaması için hizmet içi eğitimlerle destekler sağlanabilir. Farklı bölümlerde bulunan öğretmen adaylarının da dahil edildiği daha geniş örneklem kapsamında çalışmalar yapılarak öğrencilerin drama yeterlilikleri karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, H.Ö. (2013). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Afacan, Ö. ve Turan F. (2012). Fen bilgisi öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin algılarının belirlenmesinde yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 211-237.
- Akar Vural, R. ve Somers, J. W. (2011). *Hümanist ilköğretim programları için ilköğretimde drama: kuram ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Akbaş, Ş. (2011). *Fen eğitiminde problem çözme stratejisi olarak drama uygulamalarının başarı, tutum, kavramsal anlama ve hatırlamaya etkisi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akhan, N. E. ve Arık Karamık, G. (2019). Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyumlarının yaratıcı drama ile sağlanması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 141-152.
- Akoğuz, M. (2002). *İletişim becerilerinin geliştirilmesinde yaratıcı dramının etkisi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Aktepe, V. ve Bulut, A. (2014). Yaratıcı drama destekli matematik öğretimin öğrencilerin akademik başarısına etkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 1081-1090.

- Altıntaş, H. (2010). *İlköğretim 4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin işlenişine yönelik hazırlanan drama yönelimi eğitim programının istenen davranışları kazandırmaya etkisi* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Altıntaş, E., ve Kaya, H. (2012). Fen bilgisi öğretmen adaylarının drama yöntemiyle fen ve teknoloji dersinin işlenmesine yönelik öz-yeterlik ve tutumları. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(4), 287-295.
- Annarella, L. A., (2000). *Using creative drama in the writing and reading process*. The Educational Resources Information Center. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED445358.pdf> adresinden erişildi.
- Aral, N., Baran, G., Bulut, ve Çimen, S. (2000). *Drama*. İstanbul: Ya-Pa Yayın Pazarlama San. ve Tic. A.
- Aslan, N. (2008). *Drama lideri. Eğitimde drama*. (Ed. N. Aslan). Ankara: Oluşum Yayınları. s. 25-29.
- Av Hartuç, D. (2015). *İlkokul 2. sınıf hayat bilgisi dersinin drama yöntemi ile öğretimine ilişkin bir uygulama önerisi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Avcı Agun, B. (2012). *İlköğretim 4. sınıf matematik öğretiminde hazırlıklı – planlı dramaya uygun etkinliklerin geliştirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Başçı, Z. ve Gündoğdu, K. (2011). Öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin tutumları ve görüşleri: Atatürk Üniversitesi örneği. *İlköğretim Online*, 10(2), 454-467.
- Bennett, M. J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10(2), 179–196.
- Biber, B. T., İspir, O. A., ve Ay, Z. S. (2015). Matematik tarihinin öğretimi için alternatif bir öğretim yöntemi: Yaratıcı drama. *İlköğretim Online*, 14(4), 1384–1405.
- Bozdoğan, Z. (2003). *Okulda rehberlik etkileri ve yaratıcı drama*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerinin drama eğitiminin etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Courtney, R. (1974). *Play, drama & thought: The intellectual background of drama in education* (3rd ed.). New York: Drama Book Specialists.
- Cumhuriyet Üniversitesi Lisans Ders İçerikleri (2019). <http://egitim.cumhuriyet.edu.tr/userfiles/file/EgitimFakultesi/lisansdersicerik/okuloncesi.pdf> adresinden erişildi.
- Çam F. ve Kara Y. (2007). Yaratıcı drama yönteminin bazı sosyal becerilerin kazandırılmasına etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 145-155.
- Çam, F., Özkan, E. ve Avinç, İ. (2009). Fen ve teknoloji dersinde drama yönteminin akademik başarı ve derse karşı ilgi açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi: köy ve merkez okulları örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 459-483.
- Çelik, M. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı drama yöntemlerini kullanmaya yönelik özyeterliklerinin incelenmesi. *JRES*, 4(2), 124-134.
- Dan, U. (2000). Drama in education: from theory to study cases. *Contemporary Theatre Review*, 10,2, 1-9, DOI: 10.1080/10486800008568581.

- Ekinci Vural, D. (2006). *Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik hedeflere uygun olarak hazırlanan aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Elaldı, Ş. ve Yerliyurt, N. (2016). The Efficacy of drama in field experience: A qualitative study using Maxqda. *Journal of Education and Learning*, 6(1),10-26 DOI: 10.5539/jel.v6n1p10
- Elitok Kesici, A. (2014). Drama dersine ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 186-203.
- Erdoğan, G. (2006). *İlköğretim 8. sınıf (14-15 Yaş) öğrencilerinin depresif belirti ve öz kavram düzeylerine yaratıcı drama çalışmalarının etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergün, S. (1999). *Çağdaş oyunculuk ve drama. Türkiye 1. drama liderleri buluşması*. Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi. Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Gencel Evin, İ. (2009). Yaratıcı drama yönteminin sosyal bilgiler dersi başarısı ve derse yönelik tutum üzerindeki etkileri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 318(34), 5-13.
- Genç, N. (2003). Eğitimde yaratıcı dramanın alımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 196-205.
- Genç, N. (2005). Eğitimde drama ve/veya dramada eğitim. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 89-104.
- Gündoğdu, R. ve Izgar, H. (2010). Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerin çatışma çözme becerisine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 81-100.
- Güneysu, S. (2002). *Eğitimde drama* (Der: Adıgüzel, H. Ö.). Yaratıcı drama,46-57. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Gürol, A. (2002). *Okulöncesi eğitim öğretmenleri ile okul öncesi öğretmen adaylarının eğitimde dramaya ilişkin kendilerini yeterli bulma düzeylerinin belirlenmesi* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Güven Metin, G. (1999). *Dramanın 5 6 yaş çocuklarının sosyal duygusal gelişimlerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
- Kaaland-Wells, C. (1994). *Classroom teachers' perceptions and uses of creative drama*. Youth Theatre Journal, 8(4), 21-6.
- Karadağ, B. (2015). *Sınıf öğretmeni adaylarına metaforik algıları doğrultusunda yaratıcı drama yöntemiyle demokratik değerlerin kazandırılması* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Karakaya, N. (2007). İlköğretimde drama ve bir örnek uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 103-139.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kök, A. (2010). *İlköğretim okulları görsel sanatlar dersinde müze bilinci öğrenme alanına yönelik yaratıcı drama uygulamaları ve öğrenci görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- McNaughton, M. J. (2004). Educational drama in the teaching of education for sustainability. *Environmental Education Research*. <http://www.ingentaconnect.com/>.

- Oğuz Namdar A. ve Kaya Ö.S.(2019). Öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemini kullanmaya yönelik özyeterlik algıları ve tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 901—914.
- Önder, A. (2003). *Okul öncesi çocukları için eğitici drama uygulamaları*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul.
- Özgür-İşyar, Ö. (2017). *Sınıf öğretmenlerinin eğitimde drama kullanımına ilişkin yeterlilik algıları ve drama kavramına yönelik metaforları ile görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Öztürk, A. (1999). *Yaratıcı drama ve müzik. Türkiye 1. drama liderler buluşması*. Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi, 76-81. Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Sağırlı, E. H.ve Gürdal, A. (2002). *Fen bilgisi dersinde drama tekniğinin öğrenci tutumuna etkisi*. V.Ulusal Fen Bilimleri Ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16- 18 Eylül, ODTÜ, 86, Ankara.
- San, İ. (1996). Yaratıcılığı geliştiren bir yöntem ve yaratıcı bireyi yetiştiren bir disiplin: eğitsel, yaratıcı drama, *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, 7(Ocak-Şubat).
- San, İ. 2001. *Eğitimde dramanın kısa tarihçesi. Çağdaş Eğitimde Kültür ve Sanat*. İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Yayınları: 14. s. 81-89.
- Saraç, A. (2015). *Sosyal bilgiler dersinde drama yöntemi kullanılmasının tutum, başarı ve kalıcılığa etkisi* (Yüksek lisans tezi).Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir
- Sedef, A. (2012). *Yaratıcı drama etkinliklerinin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerine, bilimsel yaratıcılıklarına ve öz düzenlemelerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Sousa, D. (2001). *How the special needs brain learns*. Tousand Oaks, CA: Corwin.
- Susar Kırmızı, F.(2007). Yaratıcı drama yönteminin okuduğunu anlama başarısına etkisi ve yöneme ilişkin öğrenci görüşleri. *Eğitim Araştırmaları*, 7(29), 59-71.
- Şahin, F. ve Oktay, A. (1998). İlkokul öğrencilerinde el yapması modeller ve dramatizasyonla biyolojik kavramlar ve aralarındaki ilişkilerin öğretilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10, 265-277.
- Timbıl, N. (2008). *İlköğretim II. kademe fen öğretiminde aktif öğrenme yaklaşımı ve drama tekniği kullanılmasının öğrenci başarılarına etkilerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Ural Keleş, P. (2009). *Kavramsal değişim metinleri, oyun ve drama ile zenginleştirilmiş 5e modelinin etkililiğinin belirlenmesi: “canlıları sınıflandıralım” örneği* (Doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Üstündağ, T. (1997). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretiminde yaratıcı dramanın erişkiye ve derse yönelik öğrenci tutumlarına etkisi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı drama eğitim programının öğeleri. *Eğitim ve Bilim/Education and Science*, 22 (107), 30-37.
- Wagner, B. 1988. *Educational drama and language arts: What research shows*. Portsmouth, NH: Heinemann.

- Wilhelm, J. & Edmiston, B. (1998). *Imagining to learn: Inquiry, ethics, and integration through drama*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Wilhelm, J. D. (1998). Not for Wimps! Using drama to enrich the reading of YA literature. *Alan Review*, 25 (3), 36-40.
- Yeğen, G. (2004). *Eğitim Fakültelerindeki yaratıcı drama eğitimi*. Türkiye’de drama liderleri buluşması ve 6. ulusal drama semineri kitabı. Drama Liderliği Oluşum Yayınları. Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Yıldırım, N. (2008). *İlköğretim birinci kademe sınıf öğretmenlerinin yaratıcı drama yöntemine ilişkin yeterlilik ve uygulama düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yılmaz, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde bir yöntem olarak dramanın kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 123-145.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: design and methods* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Yurdugül, H. (2005). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28–30 Eylül Denizli. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf> adresinden erişildi.

Tersine Kaynaştırma Okullarında Görev Yapan Okul Öncesi
Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarına Yönelik Yeterlilikleri
(Şenel ELALDI, Taner ÇİFÇİ, Nazlı Sıla YERLİYURT)

Tersine Kaynaştırma Okullarında Görev Yapan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarına Yönelik Yeterlilikleri

Şenel Elaldı¹, Taner Çifçi², Nazlı Sıla Yerliyurt³

1 Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okulöncesi Eğitimi, Sivas. E-mail: snlelaldi@gmail.com

2 Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi, Sivas. E-mail: tanercifci@gmail.com

3 MEB Okulöncesi Öğretmeni, Kastamonu E-mail: nazli_sila@hotmail.com

Özet: Bu araştırmada tersine kaynaştırma okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterlilikleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, mezun olunan fakülte, yaş, özel eğitim dersi almaları, kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları, katıldılarsa katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı, kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri, uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri) açısından incelenmiştir. Veriler araştırma kapsamında yer alan özel eğitim anaokullarında görev yapan öğretmen ve yöneticilerden MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 3NİK kitapçığında yer alan “kaynaştırma eğitiminde öğretmenler için kontrol listesi” anket maddeleri haline getirilerek toplanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama hesaplanmıştır. Anket maddeleri ile değişkenlerin aralarındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ki kare (chi-square) testi kullanılmıştır. Bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran diğer öğretmenlerle işbirliği yapmada daha fazla olumlu tutum sergiledikleri; çalışmada yer alan tüm yaş grubundaki öğretmenlerin aile ile işbirliğine önem verdiği; öğretmenlerin çoğunluğunun aldıkları özel eğitim dersini yetersiz bulduğu; katılımcıların çoğunun uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Tersine kaynaştırma uygulamalarının yer aldığı okullardan daha çok örneklemin yer aldığı nitel bulgularla desteklenen çalışmaların yanı sıra, tersine kaynaştırma uygulamalarının etkililiği, sürecin nasıl işlediğini ortaya çıkaracak çalışmaların da yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: tersine kaynaştırma, okul öncesi eğitimi, okul öncesi öğretmenleri, kaynaştırma uygulama yeterlilikleri

Giriş

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması her tür ve kademedeki eğitimlerini kesintisiz sürdürebilmelerinin sağlanması kanunlarla da güvence altına alınmıştır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (METK)’nin 8. Maddesinde eğitimde fırsat ve imkân eşitliği başlığı altında yer alan “Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” hükmü yer almaktadır (METK, 1973). Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin amaçları 5. Maddede yer almaktadır. Bu amaçlardan biri de özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin “Toplum içinde bağımsız yaşamaları ve kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmelerine yönelik temel yaşam becerilerini geliştirmelerinin sağlanmasıdır”. Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimine erken yaşta başlanır” hükmü özel eğitimin temel ilkelerinin yer aldığı 6. Madde içerisinde yer almaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2012). Dolayısıyla özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özel eğitim hizmetlerinden yararlandırılması amaçlanmaktadır.

Özel gereksinimli çocuklar; bedensel, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinde farklı sebeplerle oluşan yetersizliklerden kaynaklanan gelişim sınırlılıkları sebebi ile tipik gelişim özelliği gösteren çocuklar için planlanan eğitim hizmetlerinden tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar ve genel eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesine ihtiyaç duymaktadırlar (Özgür, 2013). Özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri sınıflandırırken her ne kadar bireye ait yetersizlik her bireyin kendine özgü olsa da eğitimlerinde uygun düzenleme ve planlamaya kılavuzluk etmesi açısından bu yetersizliklerin tanınıp, ihtiyaçlarının ortaya konması ve ortak özellikleri doğrultusunda eğitim ihtiyaçlarına göre sınıflandırma yapılması gerekmektedir (MEB, 2006). Bu bağlamda (1)Zihinsel öğrenme yetersizliği olan bireyler,(2) İşitme yetersizliği olan bireyler, (3)Görme yetersizliği olan bireyler, (4)Ortopedik yetersizliği olan bireyler, (5) Dil ve konuşma güçlüğü olan bireyler, (6)Özel öğrenme güçlüğü olan bireyler, (7) Duygusal, davranışsal ve sosyal uyum güçlüğü olan bireyler, (8) Otistik özellikler gösteren bireyler, (9) Üstün zeka ve üstün yeteneği olan bireyler ve (10) Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gösteren bireyler olarak sınıflandırma yapmak mümkündür (MEB, 2006, 15).

Özel gereksinimli bireylerin bütünsel gelişimlerinin desteklenmesi ve topluma uyum sağlama süreçlerinin sağlanması özel eğitimin temel ilkelerindendir ve toplumsal bütünlük ve kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır (MEB, 2012). Bu bağlamda, özel eğitim gereksinimi olan bireylere verilen eğitimin niteliği her ne kadar iyi olursa olsun eğer bu eğitim bireyi içinde yaşadığı toplumun bir üyesi haline getiremiyorsa, o toplumun bir bireyi olarak kabul görmesini sağlayamıyorsa bu eğitimin işe yaradığını söylemek doğru değildir (Yılmaz, 2013).Bu yüzden akranlarından farklı gelişim özellikleri gösteren özel gereksinimli çocuklar (Ataman, 2005) için ülkemizde Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği hükümleri, Anayasa (Madde 42) ve 573 sayılı “Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (Madde 12) gereği her tür ve kademedeki kaynaştırma yoluyla eğitim uygulaması yapılmaktadır.

Kaynaştırma uygulamalarıyla özel eğitim gereksinimi olan bireylere destek eğitim hizmetleri sunularak tipik gelişim özellikleri sergileyen akranlarıyla birlikte aynı ortamda eğitimlerini sürdürmelerini sağlama amaçlanmaktadır (Eripek, 2003; Friend ve Bursuck, 2006; MEB, 2012). Dolayısıyla, kaynaştırma özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin normal gelişimli bireylerle eğitsel ve sosyal olarak bütünleşmelerinin sağlanmasıdır (MEB, 2008). Kaynaştırma yoluyla eğitim yaklaşımı sayesinde toplumda birlikte yaşayan yetersizliği olmayan ve engelli bireyler birbirlerinden etkileşim yoluyla edinebilecekleri pek çok olumlu davranış geliştirebilecektir (MEB, 2010). Sucuoğlu’na (2004)göre, kaynaştırma uygulamaları yoluyla özel gereksinimli bireylerin akranlarıyla birlikte aldıkları eğitim, onların topluma etkin katılım ve yaşam kalitelerini artırma şanslarını da yükseltmektedir. Türkiye’de 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’yla kaynaştırma uygulamaları başlatılmış ve günümüzde de artan sayıları ile özel gereksinimli öğrenciler genel eğitim okullarında akranlarıyla birlikte eğitim almaya devam etmektedirler (Sucuoğlu, Bakkaloğlu, İşcen Karasu, Demir ve Akalın, 2014).

Alanyazında kaynaştırma eğitimi, genel olarak daha önceleri engelleri yüzünden ayrıştırılan öğrencilerin genel eğitim sınıflarına dahil edilmesini ifade eder (Broderick, Mehta-Parekh ve Reid, 2005; Cronis ve Ellis, 2000; McCarty, 2006; McMillan, 2008; Sucuoğlu, 2004; Özgür, 2013; Voltz, Brazil ve Ford, 2001). Öte yandan, kaynaştırmanın tanımında önceden var olan bir sisteme “uyması” gereken özel ihtiyaçları olan çocuk yerine, her çocuğun bireysel ihtiyaçlarının karşılanması için ayarlanması gereken genel eğitim ortamı da yer almaktadır (Rudd, 2002). Kaynaştırma uygulamaları: (1) Tam zamanlı kaynaştırma, (2) Yarı zamanlı kaynaştırma ve (3)Tersine Kaynaştırma olarak sürdürülebilmektedir. Tam zamanlı kaynaştırmada özel eğitime ihtiyacı olan öğrencinin kaydı normal sınıftadır; öğrenci tam gün boyunca normal sınıfta eğitim almaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde (Madde 23/2-a)belirtildiği gibi özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini öncelikle yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı kurumda sürdürmeleri sağlanır (MEB, 2008). Okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında tipik gelişim özellikleri gösteren akranları ile aynı sınıflarda eğitim gören özel gereksinimli çocuklara özel eğitim destek hizmetleri, özel araç-gereçler ve eğitim materyalleri sağlanır. Bu çocuklar için gerekli çevre düzenlemeleri yapılır ve kayıtlı oldukları

okulun eğitim programı doğrultusunda bireysel eğitim programları hazırlanır. Tam zamanlı kaynaştırma yoluyla eğitim hizmetlerine yönelik özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin öğrenimlerini sürdürecekleri sınıfların mevcutları düzenlenirken Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde belirtilen sayılar esas alınmalıdır. Bu sayılar tam zamanlı kaynaştırma uygulamalarının yapıldığı okul öncesi eğitim kurumlarında sınıf mevcutları özel gereksinimli 2 çocuğun bulunduğu sınıflarda 10 öğrenciyi, 1 çocuğun bulunduğu sınıflarda 20 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir (MEB, 2008, 3). Diğer eğitim kademelerinde sınıf mevcutları özel gereksinimli 2 çocuğun bulunduğu sınıflarda 25 öğrenciyi, 1 çocuğun bulunduğu sınıflarda 35 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Okullarda özel gereksinimli çocukların sınıflara eşit şekilde dağıtılmaları sağlanmalıdır. Türkiye’de görülen kaynaştırma uygulamalarının çoğunluğu tam zamanlı kaynaştırma modelinde yapılmaktadır (MEB, 2010).

Yarı zamanlı kaynaştırmada özel eğitime ihtiyacı olan öğrencinin kaydı özel eğitim sınıflarındadır. Ancak bu çocuklar başarılı olabilecekleri derslerde ya da ders dışı etkinliklerde yetersizliği olmayan akranlarıyla bir arada kaynaştırma sınıfında eğitim almaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Madde 23/2-b). Yarı zamanlı kaynaştırma uygulaması bağlamında bazı derslerde normal sınıfta eğitim alması gereken öğrencilerin dağılımı yapılırken bir sınıfa en fazla iki yetersiz öğrenci gidebilecek şekilde eşit olarak dağıtmaya çalışılmalıdır.

Yarı zamanlı kaynaştırma modeline Türkiye’de çok sık rastlanmaz ancak doğru uygulanması halinde özel gereksinimli çocuklar için faydalı bir uygulamadır. Başarılı olabileceği derslerde genel eğitim sınıflarına devam eden çocuklar yeni sosyal beceriler öğrenir. Dolayısıyla yarı zamanlı kaynaştırma uygulamaları özel gereksinimli öğrencilerin akademik gelişimlerinin yanında sosyal gelişimleri için de oldukça önemlidir (Batu ve Kırcaali İftar, 2011).

Tersine kaynaştırma uygulamaları, özel ihtiyaçları olan öğrencilerin öğretiminin tipik gelişim özellikleri sergileyen öğrencilerle birlikte özel eğitim ortamlarında, özel eğitim öğretmeni tarafından gerçekleştirildiği ve özel ihtiyaçlı öğrenciler için akran modelleri oluşturulan bütünleştirme uygulamalarıdır (Schoger, 2006). Tersine kaynaştırmada tipik gelişim gösteren bireylerin istekleri doğrultusunda özellikle okul öncesi eğitimde, çevrelerindeki kaynaştırma uygulaması yapan özel eğitim okullarında açılan sınıflara kayıt yaptırılarak eğitim hizmeti alırlar (MEB, 2008, 78). Bu sınıfların mevcutları 5’i özel eğitime ihtiyacı olan öğrenci olmak üzere; okul öncesi eğitimde en fazla 14, ilköğretim ve ortaöğretimde 20, yaygın eğitimde 10 öğrenciden oluşur (MEB, 2006).

Kaynaştırma programı içerisinde yer alan öğrencilerin normal öğrencilerin takip ettiği program dâhilinde eğitim almaları zordur. Bu yüzden kaynaştırma yoluyla eğitim öğretimlerine devam eden öğrencilerin bağlı olduğu eğitim kurumunda oluşturulan birim tarafından geliştirilmiş olan ve engelli çocukların, öğretmenlerin, ana babaların özel ihtiyaçlarını karşılamak için hazırlanan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) adı verilen özel eğitim programları kullanılır (MEB, 2010, 124). 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 4. Madde (f) bendinde “özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirerek uygulanması esastır” ifadesine dayanarak BEP yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir (MEB, 2008, 86). Her kaynaştırma kararı alınmış öğrenci için eğitimlerini sürdürdükleri okul ve kurumlarda eğitimde göstermiş oldukları performans ve ihtiyaçları doğrultusunda BEP’lerini hazırlamak amacıyla bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme birimi oluşturulur (MEB, 2010, 130). Dolayısıyla, BEP; özel eğitim ihtiyacı olan bireyin eğitsel gereksinimlerini karşılamak üzere kaynaştırma eğitim ortamından en üst düzeyde yararlanmasını öngören yazılı dokümandır. BEP, öğrencinin yetersizliğinden kaynaklanan farklı ihtiyaçların neler olduğu belirlemek ve sağlanması planlanan özel eğitim hizmetleriyle öğrencinin bilgi ve beceri eksiklerinin nasıl giderileceğini açığa kavuşturmak açısından ve bireyi bağımsız bir yaşama hazırlamak açısından önemlidir. Ayrıca okul personeli ve ebeveyn

arasında bir iletişim aracı görevini üstlenir. Çocuğun ihtiyaçları, nelerin sağlanabileceği ve karşılaşılabilecek sonuçların neler olabileceği konusunda her iki tarafın da eşit söz hakkına sahip olmasını sağlar (MEB; 2008, 92). Ancak özel gereksinimli bireyin normal gelişim gösteren bireylerle kaynaştırma eğitimi yapılırken öğrencinin yetersiz yönleri kadar yeterli yönlerinin de

bilinmesi, normal sınıf içinde tek bir yetersizlik türüne yönelik yerleştirme yapılması, eğitimin okulda olduğu kadar okul dışı ortamlarda da devam ettirilmeye çalışılması, olumsuz davranışlardan çok olumlu davranışların, yetersizliklerden çok çocuğun yeterli yönlerinin görülüp pekiştirilmeye çalışılması esas alınmalıdır (MEB, 2008, 84).

Okul öncesi eğitim; isteğe bağlı olarak zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş, 3 yaş (36 ayını dolduran, 2013 yılının 1. ve 9. ayları arasında doğan çocuklar), 4 yaş ve 5 yaş (66 aydan küçük olan 2011 yılının 4. ve 12. ayları arasında doğan çocuklar) grubundaki çocukların eğitimini kapsar (MEB, 2017, XIII). Okul öncesi eğitim kurumları bağımsız anaokulları olarak kurulabildikleri gibi ayrıca gerekli görülen yerlerde ilköğretim okullarına bağlı ana sınıfları halinde veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak da açılabilirler. Türkiye genelinde 2017- 18 istatistiklerine göre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Eğitim Okulu Bünyesindeki Anasınıfları sayısı 145, öğrenci sayısı 1113, öğretmen sayısı 325, derslik sayısı ise 264 olarak açıklanmıştır (MEB, 2018, 40).

Ülkemizde kaynaştırma eğitiminin uygulandığı ilk eğitim kademesi okul öncesi eğitimi sınıflarıdır (MEB, 2010). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği Madde 29'da belirtildiği üzere 37-72 ay arasındaki özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için okul öncesi eğitimi zorunludur. Ancak, bireylerin gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak okul öncesi eğitim dönemi süresi bir yıl daha uzatılabilir. Aynı maddenin ikinci bendinde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin okul öncesi eğitimlerini, öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarında kaynaştırma uygulamaları kapsamında sürdürmelerinin esas olduğu; ancak, bu bireyler için okul öncesi özel eğitim okulu/kurumu ve özel eğitim sınıfları da açılabilirliği belirtilmiştir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006).

Okul öncesi dönemde özel eğitim gereksinimi olan çocuklara sağlanan hizmetler, çocuğun daha ileriki dönemlerinde büyüme ve gelişiminde anlamlı farklılıklar yaratmaktadır (Diken, 2009). Okul öncesi dönem, çocukların tüm gelişim alanlarındaki ilerlemelerinin en hızlı olduğu kritik dönemlerden biridir ve dolayısıyla özel gereksinimli çocuklar bu dönemde ihtiyaçları doğrultusunda eğitim süreçlerine dahil edilirlse sonraki yıllarda topluma uyumları kolaylaşacak, gelişimleri hızlanacaktır (Toran, Ertüer ve Ünsever, 2017; Yavuz, 2005). Yetersizliği olan çocuklar eğitimlerine bağımsız anaokulları, kreşler, anasınıfları gibi genel eğitimin verildiği okullarda kaynaştırma öğrencisi olarak devam edebildikleri gibi, engel tür ve derecelerine bağlı özel eğitim anaokullarında veya özel eğitim anasınıflarında da eğitimlerini sürdürebilmektedirler. Tersine kaynaştırma eğitimi ile yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin eğitim aldığı bu kurumlarda gönüllük esasına dayalı olarak normal gelişim gösteren öğrencilerin de eğitim almaları sağlanmaktadır (Atkın, 2011).

Okul öncesi çağındaki çocukların gelişimleri genellikle akranları veya kardeşlerinin gelişimleriyle karşılaştırılmakta ve şüpheli bir durumun varlığı daha çok bu karşılaştırmalar sonucu ortaya çıkmaktadır (Vuran, 2013). Yetersizliğin çocuk üzerindeki etkilerine bağlı olarak aileler bazen çocuklarındaki gelişim geriliğini fark edememekte ya da görmezden gelebilmekte veya kabullenmeme davranışları sergilemektedirler (Allen ve Kelly, 2015). Bu durumlar erken tanı ihtimalini ortadan kaldırmakta ve çocuklardaki yetersizliklerde ileriki yaşlarda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Johnson ve Gunnar, 2011). Ancak bu durumda alınacak önlemler için birtakım gecikmeler yaşanmakta ve bu gecikmeler çocuğun eğitim süreçlerine de yansımaktadır. Dolayısıyla yaşamın ilk yıllarındaki eğitimin çocukların gelişimlerine ve ileriki yaşantılarına etkisi göz önünde bulundurulduğunda, çocukların mümkün olan en erken yaşta okul öncesi eğitim almalarının gerektiği söylenilebilir (Güven ve Azkeskin, 2014). Bu özel eğitim kurumlarının ve burada görev yapan öğretmenlerin normal gelişim gösteren öğrencilerin yanı sıra yetersizliği olan öğrencilerin gelişimlerine de hassasiyet göstermeleri beklenir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'de pilot bir uygulama olan tersine kaynaştırma uygulamalarının yapıldığı iki özel eğitim anaokulunda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin ve yöneticilerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, mezun olunan

fakülte, yaş, özel eğitim dersi almaları, kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları, katıldılarsa katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı, kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri, uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri) ele alınması, aralarında anlamlı ilişki olup olmadığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

1. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır
2. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile mezun olunan fakülte arasında anlamlı bir ilişki vardır
3. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır
4. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile özel eğitim dersi almalarını arasında anlamlı bir ilişki vardır
5. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları arasında anlamlı bir ilişki vardır
6. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma konusunda katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır
7. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır
8. Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır

Yöntem

Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırmalar için kullanılır (Karasar, 2009; McMillan ve Schumacher, 2010). Bu bağlamda, tersine kaynaştırma pilot uygulamasını gerçekleştiren Sivas ve Siirt illerinde bulunan iki okul öncesi özel eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin yeterliliklerinin belirlenmesi amacıyla MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 3N1K kitapçığında yer alan “kaynaştırma eğitiminde öğretmenler için kontrol listesi” anket maddeleri haline getirilerek kullanılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, mezun olunan fakülte, yaş, özel eğitim dersi alması, kaynaştırma konusunda eğitime katılması, kendini kaynaştırma eğitimi verme konusunda yeterli görmesi ve uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemesi) kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterlilikleri bu çerçevede ele alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2018-2019 öğretim yılında Sivas ve Siirt illerinde yer alan iki Özel Eğitim Anaokulunda görev yapan öğretmenler oluşturmuştur. Örneklem seçimine gidilmemiş evrenin tamamına ulaşarak 31 öğretmen (4 yönetici ve 27 öğretmen) ile çalışma yürütülmüştür. Örneklem değişkenlere göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada her iki özel eğitim anaokulunda görev yapan öğretmenlere MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 3N1K kitapçığında yer alan “kaynaştırma eğitiminde öğretmenler için kontrol listesi” (KEÖYKL) anket maddeleri haline getirilerek kullanılmıştır. Öğretmenler için 21 madde olan bu anket formundaki maddeler Hiç (1), Nadiren (2), Sık Sık (3) ve Her Zaman (4) şeklinde 4’lü likert derecesiyle hazırlanmıştır. Ankette

okul öncesi öğretmenlerine yönelik 7 kişisel bilgiye (cinsiyet, mezun olunan fakülte, yaş, özel eğitim dersi alması, alıyorsa bu dersi yeterli görmesi, kaynaştırma konusunda eğitime katılması, kendini kaynaştırma eğitimi verme konusunda yeterli görmesi ve uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemesi) ve 21 kaynaştırma eğitimi uygulamasına ilişkin olmak üzere toplam 29 maddeye yer verilmiştir. Bu 21 maddeden oluşan anket içeriğinin madde kapsam geçerlik oranları (KGO) Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Anket Maddeleri Kapsam Geçerlik Oranları (KGO)

Maddeler	N _G	KGO
1.Sınıftaki kaynaştırma öğrencilerimin bireysel özelliklerinin farkındayım	12	1.0
2.Öğrencime kendini dışlanmış farkı hissetmeyeceği bir ortam oluştururum	10	0.67
3.Öğrencimle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkilemem	11	0.83
4.Öğrencimin performans düzeyini belirleme çalışmaları yaparım	12	1.0
5.Öğrencimin öncelikli ihtiyaçlarını yaparım	12	1.0
6.Öğrencimin kısa ve uzun dönemli amaçlarını belirlerim	12	1.0
7.Öğrencim için öğretimi kolaylaştırıcı ve destekleyici etkinliklerde bulunurum	12	1.0
8.Öğrencimin diğer öğrencilerle etkileşime geçmesini özendirici çalışmalar yaparım	10	0.67
9.Genel sınıfın performansı ne olursa olsun kaynaştırma öğrencimi engel türü ve yapabildiklerine göre değerlendiririm	12	1.0
10.Öğrencime akademik çalışmalara başlamadan önce söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb. konularda eğitim veririm	12	1.0
11.Diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencisini kabulü ve olumlu tutum göstermeleri, oyuna alma, derslerinde yardımcı olmaları, vb. çalışmalar yaparım	10	0.67
12.Öğrencim hakkında diğer öğretmenlerle işbirliği yaparım	12	1.0
13.Aile ile işbirliği yaparken kazanılan her becerinin ev ortamında pekiştirilmesini sağlarım	11	0.83
14.Öğrencime başarabileceği görevler verip doğru yanıtlayabileceği sorular sorarım	11	0.83
15.Öğrencimi asla başarısız olduğu noktada bırakmam yardımımı başarılı olana kadar sürdürürüm	10	0.67
16.Öğrencimin doğru cevap ve hareketlerini zaman geçirmeden ve açık bir biçimde pekiştiririm	10	0.67
17.Öğretilecek konuların ve verilecek görevlerin onun performans düzeyine uygun olmasına dikkat ederim	12	1.0
18.Öğretilecek konular ya da davranışlar özellikle zor ve karmaşık olanları analiz ederek birbirlerini izleyen alt konu ya da davranışları sırasıyla öğretirim	11	0.83
19.Aynı kavramları çeşitli durum ve ilişkiler içerisinde öğrenciye öğretirim	12	1.0
20. Öğrenilen konu ya da davranışların zaman zaman tekrarlanmasını sağlarım	12	1.0
21. Öğrencimin bir defada pek çok kavramı öğrenemeyeceğini bildiğimden kavramları öğrencime tek tek öğretirim	12	1.0
Uzman Sayısı: 12 N _G : <i>Gerekli</i> diyen uzman sayısı		
Kapsam Geçerlik Ölçütü (KGÖ): 0.56 Kapsam Geçerlik İndeksi : (KGI): 0.889		
[(0.89>0.56) KGI> KGÖ]		

Kapsam geçerlik oranları (KGO), ölçme aracının kapsam ya da yapı geçerliği için kestirim özelliği taşıyan faktörlerdir ve Lawshe (1975) tarafından geliştirilmiştir (Akt. Yurdugül, 2005, 2). Mevcut çalışmadaki anket maddelerinin her birisi hedeflenen yapıyı ölçüp ölçmediği, ya da yapı ile ilgili ancak gereksiz olup olmadığı açısından uzman görüşleri (N=12) doğrultusunda değerlendirilmiştir. Elde edilen KGO’larının istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için Veneziano ve Hooper (1997) tarafından oluşturulan kapsam geçerlik ölçütleri tablosundan yararlanılmıştır. Bu değer (0.56) maddelerin hesaplanan Kapsam Geçerlik İndeksi (0.89) ile karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda anketin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır [(0.89>0.56) KGI> KGÖ].

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmış, frekans, yüzde, aritmetik ortalama hesaplanmıştır. Anket maddeleri ile değişkenlerin aralarındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ki kare (chi-square) testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Örneklemini Oluşturan Öğretmenlerin Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Erkek	8	25.8
	Kız	23	74.2
Mezun Olunan Fakülte	(1) Eğitim Fakültesi	28	93.5
	(2) Diğer	2	6.5
Yaş	(1) 20-25	7	22.6
	(2) 26-30	10	32.3
	(3) 31-35	9	29.0
	(4) 36-40	3	9.7
	(5) 41 ve üzeri	2	6.5
Özel Eğitim Dersi	(1) Alanlar	29	93.5
	(2) Almayanlar	2	6.5
Özel Eğitim Dersinin Yeterliliği	(1) Evet Yeterli	8	25.8
	(2) Hayır Değil	23	74.2
Kaynaştırma Hizmet-içi Eğitimi	(1) Katılanlar	17	54.8
	(2) Katılmayanlar	14	45.2
Katılanların Katılım Sayısı	(1) Bir kere	10	31.3
	(2) İki kere	1	3.1
	(3) Üç kere	5	15.6
	(4) Dört kere	1	3.1
Kaynaştırma Eğitiminde Kendilerini Yeterli Görmeleri	(1)Evet	14	45.2
	(2) Hayır	17	54.8
Uzun Yıllar Kaynaştırma Eğitimi İçinde Olmak İstemeleri	(1)Evet	11	35.5
	(2)Hayır	20	64.5
Toplam		31	100

Çalışma kapsamındaki iki özel eğitim anaokulunda görev yapan ve örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin %74.2’si kadın %23’ü ise erkektir. Bu öğretmenlerin %93.5’i eğitim fakültesi mezunu %6.5’i ise mesleki eğitim mezunudur. Katılımcıların %32.3’ü 26-30 yaş grubu aralığında, % 22.6’sı 20-25 yaş grubu aralığında, %29.0’u 31-35 yaş grubu aralığında, %9.7’si 36-40 yaş grubu aralığında %6.5’i ise 41 ve üzeri yaş grubu aralığındadır. Öğretmenlerin %93.5’i özel eğitim dersi almış, %6.5’i ise almamıştır. Özel eğitim dersini %25.8 öğretmen yeterli bulurken, %74.2’si yetersiz bulmaktadır. Öğretmenlerin %54.8’i kaynaştırma hizmetiçi eğitimine katılırken, %45.2’si katılmamıştır. Katılan öğretmenlerden %31.3’ü bir kere, %3,1’i iki kere, %15,6’sı üç kere, %3,1’i dört kere katılmıştır. Öğretmenlerden %45.2’si kendilerini kaynaştırma eğitiminde yeterli görürken, %54.8’i yetersiz görmektedir. Uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak isteyen öğretmenler %35.5 iken, olmak istemeyenler %64.5’dir.

Öğretmenlerinin kaynaştırma uygulama durumlarını belirlemek amacıyla her bir maddenin aritmetik ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SD) değerleri incelenmiş ve Tablo 3’de verilmiştir (Bkz. Ekler 1). En yüksek ortalamaya sahip maddeler: “Sınıftaki kaynaştırma öğrencilerimin

bireysel özelliklerinin farkındayım” ($\bar{X} = 3.45$; $SD = .80$) ve “Öğrencimin öncelikli ihtiyaçlarını yaparım” ($\bar{X} = 3.41$; $SD = .92$) iken, en düşük ortalamaya sahip maddeler: “Aynı kavramları çeşitli durum ve ilişkiler içerisinde öğrenciye öğretirim” ($\bar{X} = 2.90$; $SD = .87$) ve “Öğrencime akademik çalışmalara başlamadan önce söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb. konularda eğitim veririm” ($\bar{X} = 2.93$; $SD = .81$) olduğu belirlenmiştir. Araştırma hipotezleri test edilirken aralarında anlamlı farklılık bulunan değişkenler tablo haline getirilerek aşağıda sunulmuştur.

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezini test etmek için anket maddeleri ile cinsiyet değişkeni arasında bağımlılık olup olmadığı belirlenmiş bunun için ise Ki-Kare (Chisquare) testi kullanılmıştır.

Ankette yer alan “Öğrencim hakkında diğer öğretmenlerle işbirliği yaparım” maddesi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık bulunmuştur [$X^2 = 6.325$; $p < 0.05$] (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Sınıftaki Kaynaştırma Öğrencileri Hakkında Diğer Öğretmenlerle İşbirliği Yapmanın Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare (Chisquare) Testi Sonuçları

Gruplar		Diğer Öğretmenlerle İşbirliği					X ²	Sd	p
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam			
Cinsiyet	Kadın için %	2 8.7 %	1 4.3 %	10 43.5 %	10 43.5 %	23 100.0 %	6.325	3	.017 *
	Erkek İçin %	0 .0 %	3 37.5 %	3 37.5 %	2 25.0 %	8 100.0 %			
Toplam İçin %		2 6.5%	4 12.9%	13 41.9%	12 38.7%	31 100.0%			

Tablo 4’de görüldüğü üzere bayan öğretmenlerin (%8,7) erkek öğretmenlere (%0) göre daha fazla “Hiç” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Ayrıca “her zaman” ve “sık sık” seçeneklerinde görüldüğü üzere bayan öğretmenlerin (%43.5; %43.5) erkek öğretmenlerden (% 25.0;%37.5) daha fazla işbirliği yapmaya açık oldukları ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Aile ile İşbirliği Yaparken Kazanılan Her Becerinin Ev Ortamında Pekiştirilmesinin Sağlanmasının Yaş Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Aile ile İşbirliği							
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam	X ²	Sd	p
Yaş	20-25 için %	0 .0 %	1 14.3 %	6 85.7 %	0 .0 %	7 100.0 %	19.187	12	.017 *
	26-30 için %	0 .0 %	1 14.3 %	6 85.7 %	0 .0 %	10 100.0 %			
	31-35 için %	0 .0 %	2 22.2 %	3 33.3 %	4 44.4 %	9 100.0 %			
	36-40 için %	0 .0 %	1 33.3 %	1 33.3 %	1 33.3 %	3 100.0 %			
	41-üstü için %	0 .0 %	0 .0 %	1 50.0 %	1 50.0 %	2 100.0 %			
	Toplam İçin %	3 9.7%	6 19.4%	11 35.5%	11 35.5%	31 100.0%			

“Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi test edilirken “Aile ile işbirliği yaparken kazanılan her becerinin ev ortamında pekiştirilmesini sağlarım” ile “Öğrencimi asla başarısız olduğu noktada bırakmam yardımıma başarılı olana kadar sürdürürüm” anket maddeleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Bkz. Tablo 5 ve Tablo 6).

Tablo 5’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin aile ile işbirliği yaparken kazanılan her becerinin ev ortamında pekiştirilmesinin sağlanması durumunun yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ki-kare testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur [$X^2=19.187$; $p<0.05$]. Tablo incelendiğinde, aile ile işbirliği yapma değişkeninde “Hiç” seçeneğini işaretleyenlerin olmadığı görülmüştür. Bu durum tüm yaş grubundaki öğretmenlerin aile ile işbirliğine önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca “Her zaman” aile ile işbirliği içinde olduğunu belirten 31-35 yaş grubunda olan öğretmenlerin oranının (%44.4) diğer yaş grubunda olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile mezun olunan fakülte arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi test edilmiş ancak anket maddeleri ile öğretmenlerin mezun oldukları fakülte arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın bu hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Öğrenciyi Başarısız Olduğu Noktada Bırakmadan Yardımı Başarılı Olana Kadar Sürdürmenin Yaş Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Yardıma Başarılı Olana Kadar Sürdürme								
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam	X ²	Sd	p	
Yaş	20-25 için %	0 .0 %	0 .0 %	4 57.1 %	3 42.9 %	7 100.0 %	21.01	12	.036 *	
	26-30 için %	2 20.0 %	1 10.0 %	2 20.0 %	5 50.0 %	10 100.0 %				
	31-35 için %	2 22.2 %	0 .0 %	5 55.6 %	2 22.2 %	9 100.0 %				
	36-40 için %	0 .0 %	2 66.7 %	0 .0 %	1 33.3 %	3 100.0 %				
	41-üstü için %	0 .0 %	0 .0 %	2 100.0 %	0 .0 %	2 100.0 %				
	Toplam		4	3	13	11				31
	İçin %		12.9%	9.7%	41.9%	35.5%				100.0%

Öğretmenlerin öğrenciyi asla başarısız olduğu noktada bırakmadan yardımı başarılı olana kadar sürdürmeyi sağlama durumlarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ki-kare testi yapılmış ve sonucu Tablo 6’da verilmiştir. Gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur [$X^2=21.014$; $p<0.05$]. Tablo incelendiğinde, yardımı başarılı olana kadar sürdürmeyi sağlama değişkeninde “Hiç” seçeneğini işaretleyen öğretmenlerin 26-30 ve 31-35 yaş aralıklarında olduğu; 36 ve üzeri yaş aralığında olan öğretmenlerle 20-25 yaş aralığında olanların bu seçeneği işaretlemedikleri görülmektedir. Ayrıca 20-30 yaş aralığında olan öğretmenlerin “her zaman” seçeneğini cevaplama oranlarının yüksekliği, genç öğretmenlerin diğer öğretmenlere nazaran öğrencilerine başarılı olana kadar daha fazla destekte bulunduklarını göstermektedir.

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile özel eğitim dersi almaları arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi test edilmiş ve “Öğrencimle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkilemem” anket maddesi ile özel eğitim dersi alma durumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır (Bkz. Tablo7).

Tablo 7. Sınıftaki Kaynaştırma Öğrencileriyle Aşırı İlgilenerek ya da Görmezden Gelerek Onu Etkilememenin Özel Eğitim Dersi Alma Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Öğrencimle Aşırı İlgilenerek ya da Görmezden Gelerek Onu Etkilemem					X ²	Sd	p
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam			
Özel Eğitim Dersi Alma	Evet için %	0 .0 %	4 13.8 %	12 41.4 %	13 44.8 %	29 100.0 %			
	Hayır İçin %	0 .0%	2 100.0 %	0 .0%	0 .0%	2 100.0 %	14.431	3	.002 *
Toplam İçin %		2 6.5 %	4 12.9 %	12 38.7 %	13 41.9%	31 100.0 %			

Katılımcıların, öğrenciyle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkileme açısından (Tablo 7) özel eğitim alan grup ile özel eğitim almayan grup arasında yapılan ki-kare testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur [$X^2 = 14.431$; $p < 0.05$]. Her iki grupta yer alan öğretmenlerin “Hiç” seçeneğini işaretlememiş görülmektedir. Özel eğitim dersi alan grupta “her zaman” seçeneğine katılım oranı % 44.8 iken özel eğitim almayanlarda bu seçeneğin işaretlenmediği görülmektedir. Bu bulgu ile, özel eğitim dersi alınmasının öğrenciye nasıl davranılacağına yönelik olumlu tutum geliştirmede önemli olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezine yönelik yapılan analiz sonucunda, “Öğrencimle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkilemem” ve “Öğrencime akademik çalışmalara başlamadan önce söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb. konularda eğitim veririm” anket maddeleri ile kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılma değişkeni arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır (Bkz. Ekler, Tablo 8 ve Tablo 9).

Sınıftaki kaynaştırma öğrencileriyle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkilememenin kaynaştırmaya yönelik hizmet-içi eğitime katılma değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ki-kare testi sonucunda değişkenler arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$X^2 = 6.463$; $p < 0.05$] (Bkz. Ekler, Tablo 8). Tablodaki yüzdelikler göz önünde bulundurulduğunda, hizmet içi eğitime katılmayanların “Her zaman” (%57.1) seçeneğinde yoğunlaştıkları ve “Hiç” seçeneğini seçmedikleri görülmektedir. Bu bulgu öğretmenin hizmet-içi eğitim almasının kaynaştırma eğitiminde aşırı ilgi ya da görmezden gelme gibi öğrenciye yönelik davranışları sergileyip sergilememesinde etkili olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Her iki grupta da akademik çalışmalara başlamadan önce söz alma, sınıf içi ve dışı sorumlulukları alma vb. konularda eğitim verilmesi “Sık sık” düzeyindedir (Bkz. Ekler, Tablo 9). Kaynaştırma hizmet-içi eğitimine katılanlarda “Hiç” eğitim vermeyenlerin oranı %11.8 olduğu ortaya çıkmıştır. Katılmayanlarda ise “Hiç” seçeneği seçilmemiştir. Bu bulgunun hizmet-içi eğitimin öğrencilere söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb.

konularda akademik çalışmalardan önce eğitim verme ile ilişkili olarak öğretmenlerde bir gelişim yaratmadığını ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

“Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma konusunda katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi test edilmiş ancak okul öncesi öğretmenlerinin katıldıkları hizmet-içi eğitim sayısı ile anket maddeleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Dolayısıyla bu hipotez reddedilmiştir.

“Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi de değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmediğinden dolayı reddedilmiştir.

Araştırmada yer alan “Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları ile uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi test edilmiş ve “Sınıftaki kaynaştırma öğrencilerimin bireysel özelliklerinin farkındayım” maddesi ile öğretmenlerin uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$X^2=2.224$; $p<0.05$] (Bkz. Ekler, Tablo 10).

Katılımcıların çoğunluğunun (N=20; %65) uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Yüzdelik oranları incelendiğinde, her iki grubun da “Hiç” seçeneğini seçmedikleri görülmektedir. Uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak isteyen katılımcıların öğrencilerin bireysel özelliklerinin farkında olmaya yönelik “Her zaman” seçeneğinde yoğunlaşma oranları % 63.6 iken diğer grubun oranı ise %60’dır. “Sık sık” seçeneğinde ise kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemeyen katılımcıların oranları daha yüksek olduğu görülmektedir (%30).

Tartışma

Bu çalışmada tersine kaynaştırma uygulama okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, mezun olunan fakülte, yaş, özel eğitim dersi almaları, kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları, katıldılarsa katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı, kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri, uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri) ele alınması, aralarında anlamlı ilişki olup olmadığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmaya dahil edilen öğretmenlerin %74.2’sinin kadın, %23’ünün ise erkek olduğu, bu öğretmenlerin %93.5’inin eğitim fakültesi mezunu, %6.5’inin ise mesleki eğitim mezunu olduğu, %32.3’ünün 26-30 yaş grubu aralığında, % 22.6’sının 20-25 yaş grubu aralığında, %29.0’unun 31-35 yaş grubu aralığında, %9.7’sinin 36-40 yaş grubu aralığında, %6.5’inin ise 41 ve üzeri yaş grubu aralığında olduğu, öğretmenlerin %93.5’inin özel eğitim dersi aldığı, %6.5’inin ise almadığı, özel eğitim dersini %25.8 öğretmen yeterli bulurken, %74.2’sinin yetersiz bulduğu, öğretmenlerin %54.8’inin kaynaştırmaya yönelik hizmet-içi eğitime katılırken, %45.2’sinin katılmadığı, katılan öğretmenlerden %31.3’ünün bir kere, %3,1’inin iki kere, %15,6’sının üç kere, %3,1’inin dört kere katıldığı, öğretmenlerden %45.2’sinin kendilerini kaynaştırma eğitiminde yeterli gördükleri, %54.8’inin ise yetersiz gördükleri, uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak isteyen öğretmenler %35.5 iken, olmak istemeyenlerin ise %64.5 olduğu saptanmıştır.

Mevcut çalışmada, diğer öğretmenlerle işbirliği yapma konusunda bayan öğretmenlerin (%43,5) erkek öğretmenlere nazaran daha (%25,0) fazla olumlu tutum sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Kaynaştırma uygulamalarında diğer öğretmenlerle iletişim ve işbirliği içinde olunması kaynaştırma eğitiminin daha sağlıklı yürütmesine yardımcı olmaktadır (Batu ve Kırcaali-İftar, 2006). Ayrıca, özel gereksinimli bireylerin gelişimlerinin her yönden iyi değerlendirilmesi, özel ihtiyaçları, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda özel eğitim hizmetleri sunulması için ilgili bireyler

ve kurumlarla işbirliği sağlanması 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname’de yer almaktadır (MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006).

Katılımcıların yaş değişkeni ile aile ile işbirliği yapma boyutunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada yer alan tüm yaş grubundaki öğretmenlerin aile ile işbirliğine önem verdiği ortaya çıkmıştır. Ailelerin, özel eğitim sürecinin her boyutuna aktif olarak katılımları ve işbirliğine gidilmesi Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde de yer almaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2012). Sucuoğlu (2006) kaynaştırma uygulamalarının bir ekip işi olduğunu, öğretmen kadar anne babanın da bu ekipte yer alan aktif uygulayıcılar olduklarını belirtmiştir. Bu çalışma sonucu da öğretmenlerin anne babaları kaynaştırma uygulamalarının içinde tutmaya çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca öğretmenlerin öğrenciyi asla başarısız olduğu noktada bırakmadan yardımı başarılı olana kadar sürdürmeyi sağlama ve yaş değişkeni arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır. 20-30 yaş aralığında olan genç öğretmenlerin, diğer öğretmenlere nazaran öğrencilerine başarılı olana kadar daha fazla destekte bulundukları ortaya çıkmıştır. Özdemir ve Ahmetoğlu (2012) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin yaşları ve deneyimleri arttıkça kaynaştırmaya ilişkin olumlu tutumlarının da azaldığını tespit etmişler ve bunun nedeninin öğretmenlerin yaşlarının ve mesleki deneyimlerinin artmasına bağlı olarak hissettikleri mesleki tükenmişlikten kaynaklanabileceğini açıklamışlardır. Dolayısıyla, öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik yeterlik algılarının düşük ya da yüksek olması kaynaştırma uygulamalarına yönelik olumlu ya da olumsuz tavırlar sergilemelerine yol açmaktadır (Sharma, Loreman, ve Forlin, 2011). Kaner (2010) yaptığı çalışmada, kaynaştırma uygulamalarına yönelik yüksek yeterlilik sergileyen öğretmenlerin sınıflarındaki yetersizliği olan öğrencilerin başarıları için çok daha fazla destek sağladıklarını, bu öğrencilerin de öğrenmelerini tam geliştirebilmeye yönelik olarak ders planlarını hazırlayıp uyguladıklarını belirtmiştir. Yavuz’a(2017) göre, kaynaştırma uygulamalarında yüksek yeterlilik algısına sahip öğretmenlerin hedeflere ulaşma çabaları da daha fazladır.

Özel eğitim dersi alan öğretmenlerin %25.8 bu dersi yeterli bulurken, %74.2’si yetersiz bulmuştur. Alanyazında yer alan bazı çalışmalar, öğretmenlerin üniversite eğitiminde özel eğitim dersi almalarına rağmen, bu eğitimin yetersizliği ya da uygulama eksikliği yüzünden mezun olduklarında da kendilerini kaynaştırma konusunda eksik bulduklarını ortaya çıkarmıştır (Örn. Akcan ve İlgar, 2016; Altun ve Gülben, 2009; Babaoğlu ve Yılmaz, 2010; Demirci, Mammadov ve Yılmazoğlu, 2018).

Mevcut çalışmada özel eğitim dersi alıp almama ile “öğrenciyi aşırı ilgilenecek ya da görmezden gelerek etkilememe” değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Özel eğitim dersi alan öğretmenlerin % 44.8’i öğrenciyi etkilememeye her zaman dikkat ettiğini , %13.8’i ise nadiren etkilediğini belirtmiştir. Özel eğitim dersi almayan öğretmenlerde ise bu duruma her zaman uyulmadığı nadiren dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır. Aküzüm ve Altunhan (2017) tarafından yapılan çalışma, sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerinin her ne kadar kendilerini yetersiz bulduklarını söyleseler de öğrencilerini tanıma ve onlara nasıl bir yaklaşım sergileyeceğini bilme konusunda olumlu tutumlar sergilediklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durumda özel eğitim dersi alan ve almayan öğretmenlerde kaynaştırmaya yönelik genel görüş ve kabulde farklılık olmamakla birlikte, uygulama ve yeterlikler açısından farklılık ortaya çıkmaktadır (Temel, 2000). Bu araştırma bulgusuna göre öğretmenler her ne kadar aldıkları özel eğitim dersini yetersiz görseler de öğrenciye nasıl davranılacağına yönelik olumlu tutum geliştirmede faydası olduğu söylenebilir.

Mevcut araştırma bulgusuna göre okul öncesi öğretmenlerin %54.8’inin kaynaştırmaya yönelik hizmet-içi eğitimine katılırken, %45.2’sinin katılmadığı ortaya çıkmıştır. En çok hizmet içi eğitime katılım sayısı bir kere de yoğunlaşırken (N=10; %31.3) en az iki ve dört kere katılımda görülmüştür (N= 1; % 3.1). Hizmet içi eğitime katılım sayısı ile kaynaştırma uygulamalarının

etkililiğine yönelik anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır. Ancak, kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerle katılmayanlar arasında “öğrenciyi aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek etkilememe” değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Hizmet içi eğitime katılmayanların “Her zaman” (%57.1) seçeneğinde yoğunlaştıkları ve “Hiç” seçeneğini seçmedikleri görülmektedir. Bu bulgu öğretmenin hizmet-içi eğitim almasının kaynaştırma eğitiminde aşırı ilgi ya da görmezden gelme gibi öğrenciye yönelik davranışları sergileyip sergilememesinde etkili olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu sonuca paralel olarak çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç ise hizmet içi eğitiminin öğrencilere söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb. konularda akademik çalışmalardan önce eğitim verme ile ilişkili olarak okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir gelişim yaratmadığıdır. Demirci ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada da kaynaştırma uygulamasına ilişkin hizmet içi eğitim alanlar ile almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olması beklenirken farklılık çıkmamıştır.

Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarındaki kaynaştırma öğrencilerinin bireysel özelliklerinin farkında olmaları ile uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak isteyen katılımcıların öğrencilerin bireysel özelliklerinin farkında olmaya yönelik “Her zaman” seçeneğinde yoğunlaşma oranları % 63.6 iken diğer grubun oranı ise %60’dır. Her iki grubun da “Hiç” seçeneğini seçmedikleri görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum öğretmenlerin özel eğitim kökenli olmamalarından ya da göreve başlamadan önce de özel eğitimle ilgili herhangi eğitime tabi tutulmamalarından kaynaklanabilir (Avcıoğlu, Eldeniz Çetin ve Özbey, 2005; Öztürk ve Eratay, 2010). Kristina ve Widayanti (2017) tarafından yapılan çalışmada da kaynaştırma eğitime tabi tutulan ve eğitim deneyimi kazanan öğretmenlerin uygulamalarda olumlu tutum sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Tersine kaynaştırma uygulama okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterliliklerinin incelendiği bu çalışmanın sonuçlarına göre; okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterlilikleri ile cinsiyet, yaş, özel eğitim dersi almaları, kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitime katılmaları, uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içinde olmak istemeleri değişkenleri arasında anlamlı ilişki saptanırken; mezun olunan fakülte, katıldıkları hizmet içi eğitim sayısı ve kaynaştırma eğitiminde kendilerini yeterli görmeleri değişkenleri açısından bir ilişki saptanamamıştır. Bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran diğer öğretmenlerle işbirliği yapma konusunda daha fazla olumlu tutum sergiledikleri; çalışmada yer alan tüm yaş grubundaki öğretmenlerin aile ile işbirliğine önem verdiği; öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%74.2) aldıkları özel eğitim dersini yetersiz bulduğu; katılımcıların çoğunun (%65) uzun yıllar kaynaştırma eğitimi içerisinde yer almak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgularla her ne kadar çalışmanın yapıldığı bağlamda genellemeye gidilse de, Türkiye’deki kaynaştırma eğitimi uygulamalarında öğretmen yeterliliklerini yansıtmaması bakımından ele alınarak yorumlanabilir. Özellikle tersine kaynaştırma uygulamalarının yer aldığı okullardan daha çok örneklemin yer aldığı nitel bulgularla desteklenen çalışmaların yanı sıra, tersine kaynaştırma uygulamalarının etkililiği, sürecin nasıl işlediğini ortaya çıkaracak çalışmaların da yapılması önerilir.

Kaynaklar

Akcan, E. ve Ilgar, L. (2016). Kaynaştırma sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma konusundaki yeterliliklerinin araştırılması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 27-39.

- Aküzüm, C., ve Altunhan, M. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri ile kaynaştırma eğitimi yeterliklerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 779-802
- Allen, L. R. ve Kelly, B. B. (2015). *Transforming the workforce for children birth through age 8*. Washington (DC): National Academies Press (US).
- Altun, T. ve Gülben, A. (2009). Okul öncesinde özel gereksinim duyan çocukların eğitimindeki uygulamalar ve karşılaşılan sorunların öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 253 -272.
- Ataman, A. (2005). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim giriş* içinde. (s.11-30). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Atkın, B. (2013). Kaynaştırma. H. Avcıoğlu (Ed.). *İlköğretimde özel eğitim* içinde (s. 19-64). Ankara: Nobel.
- Avcıoğlu, H., Eldeniz Çetin, M. ve Özbey, F. (2005). *Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf ve branş öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. Özel Eğitimden Yansımalar* (s.79-89). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Babaoğlu, E., ve Yılmaz, Ş. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlilikleri. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 345-354
- Batu, S.ve Kırcaali İftar, G. (2011). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök.
- Broderick, A., Mehta-Parekh, H., ve Reid, D. (2005). Differentiating instruction for disabled students in inclusive classrooms. *Theory Into Practice*, 44(3), 194-202.
- Cronis, T.G. ve Ellis, D.N. (2000). Issues facing special educators in the new millennium. *Education*, 120(4) 639-648.
- Demirci, A.B., Mammadov,E.,ve Yılmazoğlu, M.R. (2018). Kaynaştırma eğitimine ilişkin rehberlik ve sınıf öğretmenleri ile eğitim fakültesindeki öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi: Kocaeli örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1),163-186.
- Diken, İ.H. (2009). Erken tanılama ve erken eğitim, S. Batu (Ed.). *0-6 Yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri* içinde (s. 401-415). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Eripek, S. (2003). *Okulöncesi dönemde özel eğitim*. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi.
- Kırcaali-İftar G. (1998). *Kaynaştırma ve destek özel eğitim hizmetleri*. S. Eripek (Ed.), *Özel eğitim içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. 17-26
- Friend, M. P., ve Bursuck, W. D. (2006). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers*. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
- Güven, G., ve Azkeskin, K. E. (2014). Erken çocukluk eğitimi. İ. H. Diken (Ed.). *Erken çocukluk eğitimi ve okul öncesi eğitim* içinde (s. 2-50). Ankara: Pegem Akademi.
- Johnson, D.E. ve Gunnar, M. R. (2011). Growth failure in institutionalized children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 92–126. doi: 10.1111/j.1540-5834.2011.00629.x
- Kaner, S. (2010). Özel gereksinimli olan ve olmayan öğrencilerin öğretmenlerinin öz-yetkinlik inançları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(1), 193-217.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Kristina, I.F. ve Widayanti, C. G. (2017). Teachers' attitude and expectation on inclusive education for children with disability: A frontier study in Semarang, *Central Java, Indonesia. Advanced Science Letters*, 23(4), 3504-3506. Doi: <https://doi.org/10.1166/asl.2017.9149>
- McCarty, K. (2006). *Full inclusion: The benefits and disadvantages of inclusive schooling. An Overview*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED496074.pdf> adresinden erişildi
- McMillan, J.H. (2008). *Educational research, fundamentals for the consumer*. USA: Pearson Education.
- McMillan, J. H., ve Schumacher, S. (2010). *Research in education: evidence-based inquiry* (7th ed.). Boston: Pearson
- MEB (2018). *Millî Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 2017-2018)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*. Retrieved from http://mevzuat.MoNE.gov.tr/html/26184_0.html
- MEB (2008). Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları konulu Özel Eğitim Rehberlik Ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 02.09.2008 tarih ve 3601 sayılı resmi yazısı
- MEB (2010). *Okullarımızda (3N 1 K) Neden, Nasıl, Niçin: Kaynaştırma kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:1-88.
- MEB (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. http://orgm.MoNE.gov.tr/MoNE_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeli_gi_son.pdf adresinden erişildi
- MEB (2017). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2015/16*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- MEB(2018). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1. Dönem 2016/17*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Millî Eğitim Temel Kanunu (1973). Resmi Gazete (24/6/1973 tarih ve 14574 sayılı)5(12), 2342. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden erişildi
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm> adresinden erişildi
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2012). Resmi Gazete (31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı) https://orgm.MoNE.gov.tr/MoNE_iys_dosyalar/2012_08/27113614_ozelegitim21temmuz2012.doc adresinden erişildi
- Özdemir, H. ve Ahmetoğlu, E. (2012). Okul öncesi öğretmenlerinin yaşları ve mesleki deneyimleri açısından kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 2(1),68-74.
- Özgür, İ. (2013). *Engelli çocukları ve eğitimi özel eğitim*. Adana: Karahan.
- Öztürk, C. ve Eratay, E. (2010). Eğitim uygulama okuluna devam eden zihin engelli öğrencilerin öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı hakkında görüşlerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 145-159
- Rudd, F. (2002). *Grasping the promise of inclusion*. ERIC database ED471855.

- Schoger, K.D. (2006). Reverse inclusion: Providing peer social interaction opportunities to students placed in self-contained special education classrooms. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 2(6) 1-10.
- Sharma, U., Loreman, T. ve Forlin, C. (2011). Measuring teacher efficacy to implement inclusive practices. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 1-10. doi: 10.1111/j.1471-3802.2011.01200.x
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları (1980-2005). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 15-23.
- Sucuoğlu, B. (2006). *Etkili kaynaştırma uygulamaları yeni ilköğretim programları ve öğretmen yeterlikleri ışığında*. Ankara: Ekinoks Kitapevi.
- Sucuoğlu, N. B., Bakkaloğlu, H., Akalin, S., Demir, Ş. ve İşcen-Karasu, F. (2015). The effects of the preschool inclusion program on teacher outcomes in Turkey. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 36(4), 324-341, Doi.10.1080/10901027.2015.1105328
- Temel, Z. F. (2000). Okul öncesi eğitimcilerinin engellilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 148-155.
- Toran, M., Etgüer, D., ve Ünsever, Ö. (2017). Ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklara yönelik algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(3),15-30.
- Voltz, D.L., Brazil, N., ve Ford, A., (2001). What matters most in inclusive education: a practical guide for moving forward. *Intervention in School and Clinic* 37(1) 23 – 30.
- Vuran, S. (2013). *Özel eğitim*. Ankara: Maya.
- Yavuz, C. (2005). *Okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
- Yavuz, M. (2017). Kaynaştırma uygulamalarında çalışan öğretmenlerin kaynaştırma yeterlilik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 401-415. http://www.inesjournal.com/Makaleler/561314595_25-id-1445.pdf adresinden erişildi
- Yılmaz, A. (2013). İlköğretim okullarında kaynaştırma eğitimi uygulamalarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13(31), 111-127
- Yurdugül, H. (2005). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması*, XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28-30 Eylül Denizli. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf> adresinden erişildi

Ekler**Tablo 3.** Her Bir Maddeden Elde Edilen Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Frekans ve Yüzde Değerleri

Maddeler	$\bar{X}$	SD	Her Zaman		Sık Sık		Nadiren		Hiç	
			f	%	f	%	f	%	f	%
1.Sınıftaki kaynaştırma öğrencilerimin bireysel özelliklerinin farkındayım	3.45	.80	19	61.3	8	25.8	3	9.7	1	3.2
2.Öğrencime kendini dışlanmış farkı hissetmeyeceği bir ortam oluştururum	3.29	.86	16	51.6	9	29.0	5	16.1	1	3.2
3.Öğrencimle aşırı ilgilenerek ya da görmezden gelerek onu etkilemem	3.16	.89	13	41.9	12	38.7	4	12.9	2	6.5
4.Öğrencimin performans düzeyini belirleme çalışmaları yaparım	3.06	.99	13	41.9	10	32.3	5	16.1	3	9.7
5.Öğrencimin öncelikli ihtiyaçlarını yaparım	3.41	.92	20	65.5	6	19.4	3	9.7	2	6.5
6.Öğrencimin kısa ve uzun dönemli amaçlarını belirlerim	3.38	1.05	21	67.7	5	16.1	1	3.2	4	12.9
7.Öğrencim için öğretimi kolaylaştırıcı ve destekleyici etkinliklerde bulunurum	3.29	.93	16	51.6	11	35.5	1	3.2	3	9.7
8.Öğrencimin diğer öğrencilerle etkileşime geçmesini özendirici çalışmalar yaparım	3.25	.85	14	45.2	13	41.9	2	6.5	2	6.5
9. Genel sınıfın performansı ne olursa olsun kaynaştırma öğrencimi engel türü ve yapabildiklerine göre değerlendiririm	3.41	.95	20	64.5	7	22.6	1	3.2	3	9.7
10.Öğrencime akademik çalışmalara başlamadan önce söz alma, sınıf içi ve dışı sorumluluklar almayı bilme, ders izleme, ödev yapma vb. konularda eğitim veririm	2.93	.81	7	22.6	17	54.8	5	16.1	2	6.5
11.Diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencisini kabulü ve olumlu tutum göstermeleri, oyuna alma, derslerinde yardımcı olmaları, vb. çalışmalar yaparım	3.12	.99	14	45.2	10	32.3	4	12.9	3	9.7
12.Öğrencim hakkında diğer öğretmenlerle işbirliği yaparım	3.12	.88	12	38.7	13	41.9	4	12.9	2	6.5
13.Aile ile işbirliği yaparken kazanılan her becerinin ev ortamında pekiştirilmesini sağlarım	2.96	.98	11	35.5	11	35.5	6	19.4	3	9.7
14.Öğrencime başatabileceği görevler verip doğru yanıtlayabileceği sorular sorarım	3.16	1.00	14	45.2	12	38.7	1	3.2	4	12.9
15.Öğrencimi asla başarısız olduğu noktada bırakmam yardımımı başarılı olana kadar sürdürürüm	3.00	1.00	11	35.5	13	41.9	3	9.7	4	12.9
16.Öğrencimin doğru cevap ve hareketlerini zaman geçirmeden ve açık bir biçimde pekiştiririm	3.32	.94	17	54.8	10	32.3	1	3.2	3	9.7
17.Öğretilecek konuların ve verilecek görevlerin onun performans düzeyine uygun olmasına dikkat ederim	3.35	.98	19	61.3	7	22.6	2	6.5	3	9.7
18.Öğretilecek konular ya da davranışlar özellikle zor ve karmaşık olanları analiz ederek birbirlerini izleyen alt konu ya da davranışları sırasıyla öğretirim	3.12	1.02	14	45.2	11	35.5	2	6.5	4	12.9
19.Aynı kavramları çeşitli durum ve ilişkiler içerisinde öğrenciye öğretirim	2.90	.87	7	22.6	17	54.8	4	12.9	3	9.7
20. Öğrenilen konu ya da davranışların zaman zaman tekrarlanması sağlarım	2.96	.87	8	25.8	17	54.8	3	9.7	3	9.7
21. Öğrencimin bir defada pek çok kavramı öğrenemeyeceğini bildiğimden kavramları öğrencime tek tek öğretirim	3.32	.97	18	58.1	8	25.8	2	6.5	3	9.7
Toplam	3.19	.93	304	46.7	227	34.9	62	9.5	58	8.9

Tablo 8. Sınıftaki Kaynaştırma Öğrencileriyle Aşırı İlgilenerek ya da Görmezden Gelerek Onu Etkilememenin Kaynaştırmaya Yönelik Hizmet-içi Eğitime Katılma Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Öğrencimle Aşırı İlgilenerek ya da Görmezden Gelerek Onu Etkilemem					X ²	Sd	p
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam			
Kaynaştırma Hizmetiçi Eğitimine Katılma	Evet için %	2 11.8 %	1 5.9 %	9 52.9 %	5 29.4 %	17 100.0 %	6.463	3	.040 *
	Hayır İçin %	0 .0 %	3 21.4 %	3 21.4 %	8 57.1 %	14 100.0 %			
Toplam İçin %		2 6.5%	4 12.9%	12 38.7%	13 41.9%	31 100.0%			

Tablo 9. Öğrenciye Akademik Çalışmalara Başlamadan Önce Söz Alma, Ders İzleme gibi Konularda Eğitim Vermenin Kaynaştırmaya Yönelik Hizmet-içi Eğitime Katılma Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Öncelikli ihtiyaçlar					X ²	Sd	p
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam			
Kaynaştırma Hizmet-içi Eğitimine Katılma	Evet için %	2 11.8 %	0 .0 %	11 64.7 %	4 23.5 %	17 100.0 %	8.402	3	.038 *
	Hayır İçin %	0 .0 %	5 35.7 %	6 42.9 %	3 21.4 %	14 100.0 %			
Toplam İçin %		2 6.5%	5 16.1%	17 54.8%	7 22.6%	31 100.0%			

Tablo 10. Sınıftaki Kaynaştırma Öğrencilerinin Bireysel Özelliklerinin Farkında Olmanın Uzun Yıllar Kaynaştırma Uygulamasında Yer Alma Değişkenine Bağlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar		Öğrencilerin Bireysel Özelliklerinin Farkında Olma					X ²	df	p
		hiç	nadiren	Sık sık	Her zaman	toplam			
Uzun Yıllar Kaynaştırma Eğitiminde Yer Alma İsteği	Evet İçin %	0 0 %	2 18.2 %	2 18.2 %	7 63.6%	11 100.0 %	2.224	3	.004 *
	Hayır İçin %	0 .0%	2 10.0 %	6 30.0	12 60.0	20 100.0 %			

Evaluating the Perspectives of Preservice Preschool Teachers and
Academicians on Montessori (Şenel ELALDI, Özlem KİRİŞ)

Evaluating the Perspectives of Preservice Preschool Teachers and Academicians on Montessori

Şenel Elaldi¹, Özlem Kiriş²

¹ Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okulöncesi Eğitimi, Sivas. E-mail: snlelaldi@gmail.com

² Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Okulöncesi Eğitimi, Sivas. E-mail: ozlem-ALRABESEM-86@hotmail.com

Abstract: This study aims to evaluate the perspectives of preservice preschool teachers and academicians who attended a 180-minute seminar titled “Introducing Montessori Education to Preservice Teachers” on Montessori. Phenomenology design, one of the qualitative research approaches, was applied. In order to determine the study group, purposeful sampling method was used. Data collected through interview forms prepared for academicians and preservice preschool teachers by the researchers and interviews were conducted with 12 preservice preschool teachers (10 females and 2 males) and 6 academicians (4 females and 2 males) who attended the 180-minute the Montessori seminar organized within the scope of “Community Service” course. The content analysis method was used in the analysis of the data obtained through the Interview Forms. The themes emerging from the views of the participants were: “Contribution of Montessori Education to Preschoolers”, “Perspectives on Montessori Education after the Montessori Seminar”, “Comparison of Montessori Education and MoNE System”, “Problems Encountered in Montessori Education” and “Recommendations for Montessori Education”. In general, the findings revealed that although Montessori has many advantages such as providing opportunities for self-learning, developing self-care skills and gaining the ability to think independently, it also has some disadvantages such as more emphasis on individuality, emphasis on internal discipline rather than reward and punishment, being outdated and inclusion of multiple age groups within a classroom.

Key Words: Montessori education, preservice preschool teachers, phenomenology, academicians

Introduction

The early years (0-6 years) are critical stages in development and learning (Başal, 2005; Bredekamp & Copple, 1997). It is important that children receive the appropriate education to help them reach their potential and complete mental, physical, social-emotional, psychomotor and language development significantly in early years (Bredekamp & Copple, 1997). Behavioral examples such as knowledge, skills and habits that can be gained through various activities in this period affect children's personality formation and future learning life (Başal, 2005). Therefore, gaining knowledge, skills and habits to a child, uncovering his/her potential, and preparing him/her successfully for life is closely related to quality preschool education (Zembat, 2005). Preschool education includes the period from the birth of the baby to the first year of primary school and plays an important role throughout the life of the individual. This education is a process of education and development in which mental, emotional, physical, language and motor developments are completed to a great extent and personality begins to form and shape. It is given in the family and through preschool education institutions (Oktay, 2007). In other words,

preschool period is the education process of a child from the day s/he was born until the day s/he started primary school. It is the first educational step that is responsible for the academic, emotional and social development of a child (Yavuzer, 2002).

In Turkey, preschool education program has been developed with the aim of ensuring that students attending pre-school education institutions complete their cognitive, psycho-social and emotional, motor and language development in a healthy way and are ready for primary school. The program is a developmental program based on the developmental characteristics and levels of children and aims to develop all development areas. In this sense, this program is accredited to all private and public institutions (the Ministry of National Education General Directorate of Basic Education and the Ministry of Family, Labor and Social Services General Directorate of Child Services) in providing pre-school education in Turkey (Ministry of National Education[MoNE], 2013). While some of these institutions, established to support children's cognitive, physical and emotional development and education in the best way, have implemented the Preschool Program of the Ministry of National Education as pre-school programs, some prefer to use preschool programs based on the views of thinkers who have influenced the theories of preschool education most in the world such as Froebel, Dewey, Piaget, Gessel and Montessori (Akyol, 2017).

The Montessori educational model was formed in the early 1900s in Rome, Italy, by a pioneer within early childhood, Maria Montessori (1870-1952) (Bainter, 2005; Edwards, 2003). Her innovative ideas were first formed to support the development of poor or mentally disabled children (Lopata, Wallace & Finn, 2005), but later spread as a program for all children, even up to high school ages (Edwards, 2003). Montessori education today is based on Maria Montessori's theory of child development and her philosophies of schooling (Lillard, 2005). The Montessori educational approach was very popular in the early 1900s in Italy; then its popularity shifted to Europe and India (Edwards, 2002) for several decades. "Her ideas apparently turned out to be too radical for the educational mainstream" (Crain, 2011, p. 72). One of the particular strengths of the Montessori approach has been its adaptability to various international social situations (Lillard, 2013).

Objectives and Principles of Montessori Education

Maria Montessori's teaching method was influenced by several educational philosophers: Rousseau, Pestalozzi, Seguin, and Itard (Edwards, 2002). Montessori agreed with Rousseau, Pestalozzi, and Froebel that children have their own ways of coming to know the world (Elkind, 2003). Montessori (1967) indicated that a young child has the unique capacity to assimilate or take in one's surroundings; this capacity enables the child to absorb each experience in a powerful and direct way (cited in Edwards, 2002). Montessori saw children as very sensitive to sensory stimulation, capable of sustaining mental concentration when genuinely interested in their work, loving of repetition (the tendency to repeat the same thing over and over again), loving cleanliness and order, preferring work to play and didactic materials to toys, and having a deep sense of personal dignity (Standing, 1984, pp. 40-43). Edwards (2002) identifies Montessori's this belief in "an active child, eager for knowledge and prepared to learn, seeking perfection through reality, play, and work" (p. 6). In other words, Montessori believed children were active learners who were eager for knowledge and ready to learn through reality, play, and work. Montessori (1967) also defined a child as one who "absorbs his environment, takes everything from it, and incarnates it in himself" (p.66; cited in Edwards, 2002). The child actively constructed not only his/her own understanding of the world but also his/her own sense of inner discipline or ability to control and direct his/her focus and actions (Chattin-McNichols, 1992). Therefore, the Montessori learning environment is based on a child's developmental needs for freedom within limits as well as a carefully prepared environment that can expose children to materials and experiences (Chattin-McNichols, 1992). "Freedom within limits" means freedom to choose and use materials with purpose and care in order to direct one's own learning, to interact with others, and to move freely (Johnson & Roopnarine, 2000). In other words, learning environment in Montessori is designed

to take full advantage of the child's desire to learn and his or her unique ability to develop personal capabilities (Chattin-McNichols, 1992; Roopnarine & Johnson, 2013).

An important part of Montessori education is the focus on educating the whole child, not only the mental or academic aspects of development (Weinberg, 2011). Therefore, the goal of Montessori education is “to help children become academically proficient and to help them step into the best parts of themselves” (Smith, 2013, p. 46). In Montessori education, core components provided today include a continuum of learning through multi-age classes; large blocks of time for uninterrupted work; interrelated, inquiry-based learning across core content areas; and practical applications of lessons to real-world activities (La Grange School, 2008; cited in McDurham, 2011). Montessori intended to provide exposure to younger and older peers extending the possibilities for learning by imitation through multi-age grouping. “Slightly older children might serve as the best kinds of models for learning to re-enact structured sequences of action, from which much Montessori learning stems” (Lillard, 2005, p.201). According to the American Montessori Society (2004), multi-age grouping encourages peer teaching which helps the child as both teacher and learner. On the other hand, in Montessori education, teachers organize daily and weekly programs; thus, they provide children with extended periods of time that allow them to participate in games, projects and / or classes in the integrated curriculum. (Bredekamp & Copple, 1997). In this vein, Hackmann and Valentine (2000) provided the following guidelines for schools considering the use of the flexible interdisciplinary block schedule: The model should provide enough time for each discipline so that students can have sufficient opportunities to master the content. The program should allow the use of strategies for a variety of teaching practices such as interdisciplinary teaching, cooperative learning, technology integration, use of experiments, authentic assessments, active learning, independent study and small or large group activities. Multi-age (cited in McDurham, 2011). In Montessori education, self-directed learning through student choice refers to an academic setting dependent on the student's autonomous freedom and choice (Montessori, 2005). According to Condon and Collier (2002), “Choice allows students to participate in activities in which they believe they will succeed and with which they feel comfortable” (p. 27). As for the other core component of Montessori education, practical applications of lessons to real-world activities, it is related to the combination of school experience and social life. According to Montessori (1994), “a school of experience in the elements of social life” (p. 64) in which students were allowed to earn money by their own work and experience the value of work in manual as well as intellectual forms.

Montessori teaching style is strongly connected to the tradition of “craft” (Cossetino, 2009), as the teachers are trained to use scripted responses to student activity. Using the analogy of the craft of cooking, Cossetino (2009) explains that “once mastered, that repertoire is meant to be deployed improvisationally” (pp. 524-525). Accordingly, in a Montessori classroom, the teacher is referred to as a directress who directs children toward learning opportunities rather than by teaching (Standing, 1984). The Montessori teacher's role is to establish a good relationship with students and parents (Hanson, 2013). the Montessori teacher handles fewer students in each class. Such an arrangement allows the teacher and the student to work in a collaborative manner. It is through the interaction between the child and the teacher that individualized attention is provided to each child (Wolf, 1996). “Teamwork between the teacher and the children is only possible in an atmosphere of trust” (Lillard, 1997, p. 15). Therefore, the teacher is committed to balancing freedom with guidance. Though the Montessori teacher seems to be more “hands-off” and gives students space for learning independently, the Montessori teacher's relationship with students can be strong and well-developed (Issah, 2010).

Regarding classroom materials, one of the marks of Montessori education is the standard use of particular “manipulative materials designed by Montessori” herself (Lopata, Wallace, & Finn, 2005, p. 6) in the classroom. According to Miller (2011), “no traditional early childhood didactic materials are in sight, but teachers plan materials within the criteria of Montessori philosophy for all of the Montessori curriculum areas” (p. 35). Presentation and introduction of these sensory items is the teacher's responsibility (Lillard, 1997). Rambusch (2013) indicated that “if the teacher

shows the child how to arrange a set of cubes, she should then leave the child free to attempt this himself and not volunteer advice unless asked” (p. 40). The important point here is that it is not the teacher’s use of the materials that develops learning, but the teacher’s voice as he/she suggests that the children “use the materials to teach themselves” (Montessori, 1967, p 26; as cited in Edwards, 2002). Montessori believed that nature should offer inspiration to the student and that a teacher must expose his/her students to nature. As a result, natural materials like wood, cotton and glass are used. Additionally, all materials must be made in smaller sizes for the child to handle them without demanding the help of an adult (Edwards, 2002).

In Turkey, first Montessori education has started to be given in Istanbul in 1995 (Korkmaz, 2005). Since then, this education has been implemented in some universities’ practice kindergarten schools and private preschool institutions. The results of the practices revealed that there was positive progress on the development of children (Kayılı, 2010; Toran, 2011). However, this alternative education method has been applied only to a limited level in private schools and their qualitative characteristics have been under discussion (Yıldırım, 2019).

A 180-minute seminar titled “Introducing Montessori Education to Preservice Teachers” and organized by the preservice preschool teachers who have attended Education Faculty of a state university in the Middle Anatolia region within the scope of “Community Service” course was held for the preservice teachers and academicians on Montessori education in 2018- 2019 academic year. After the necessary official correspondences with the Provincial Directorate of National Education, Governorship and University of the related city, a specialist who has worked as one of the employees of the Provincial Directorate of National Education R & D Unit gave the seminar at the Center Amphitheater of the related university.

This study aimed to evaluate the perspectives of preservice preschool teachers and academicians who attended this 180-minute seminar on Montessori. In accordance with this purpose, the sub-aims given below have been included in the study:

1. to reveal pros and cons of Montessori education from the views of the participants
2. to determine the contribution of Montessori education to preschoolers
3. to find out which education systems the participants find most appropriate (the MoNE system or other alternative systems such as Montessori)

Method

Phenomenology design, one of the qualitative research approaches, was used in the study. Qualitative research is a research approach in which data is produced without any statistical procedures or other numerical tools (Yıldırım & Şimşek, 2013). The main aim of phenomenological studies is to take personal experiences about a phenomenon to a more general level (Creswell, 2007). In the study, a semi-structured interview technique was used as a data collection tool.

Participants

Purposeful sampling method was used to determine the study group. In this sampling, the criteria that are considered to be important for selection are determined and it is thought that the sample selected according to these criteria can represent the research population with all its characteristics (Yıldırım & Şimşek, 2013). Accordingly, interviews were conducted with 12 preservice preschool teachers (10 females and 2 males) and 6 academicians (4 females and 2 males) who attended the 180-minute the Montessori seminar organized within the scope of “Community Service” course.

Data Collection Tools

As data collection tools, “Academician Interview Form” and “Interview Form for Students” were prepared by the researchers in the light of the literature and expert opinions (2 Associate Professors and 1 assistant professor in the field of Educational Sciences, 1 Associate Professor” and 1 assistant professor in the field of Preschool Education, 1 Turkish teacher and 1 preschool teacher). After the necessary arrangements were made, the interview forms were piloted to 2 academicians and 5 preservice preschool teachers selected from outside the study group. In addition to interview forms, a voice recorder was used to collect data. Some of the questions asked to the participants in order to reveal their views on the Montessori education are as follows:

1. *How do you evaluate the Montessori Method applied in preschool education?*
 - *How do you evaluate the Montessori Method in terms of its purpose and its educational attainments?*
 - *How do you evaluate the contributions of the Montessori practices given preschoolers?*
 - *Do you think that practices taking part in the Montessori Method are sufficient for all age groups in preschool education?*
 - *What are the aims of practices in the Montessori Method in preschool education?*
2. *Did your perspective on Montessori education change before and after attending the seminar? How?*
 - *Would you like your child to be educated in a Montessori kindergarten? Why?*
 - *Do you think that Montessori has an important effect on child development?*
 - *When comparing Montessori education system with today's MONE system, what kind of advantages and disadvantages stand out?*
3. *What are your recommendations for organizing and implementing today's Montessori learning environments?*

Data Analysis

The content analysis method was used in the analysis of the data obtained through the Interview Forms. First, the data obtained by the voice recorder and interview forms were transferred to the computer in order to analyze them. Then, content analysis was conducted on the results of these interviews. The answers of the participants to each question were read one by one, and the expressions that were related to the question were coded into the identified categories. Names of the participants were not used within the framework of research ethics. Therefore, each participant's response was coded as P1-S/ A-M / F (P: Participant 1: Participant No: S: Student /A: Academician; M: Male / F: Female). Interviews lasted an average of 30 minutes. Direct quotations from the data the participants were given with participant codes.

Findings

From the opinions of the participants, the following themes related to Montessori education have been created: “Contribution of Montessori Education to Preschoolers”, “Perspectives on Montessori Education after the Montessori Seminar”, “Comparison of Montessori Education and

MoNE System”, “Problems Encountered in Montessori Education” and “Recommendations for Montessori Education”.

Contribution of Montessori Education to Preschoolers

When the participants’ answers of the questions “How do you evaluate the Montessori Method applied in preschool education and its contributions to preschoolers?”, “What are the aims of practices in Montessori Method in preschool education?” and “Do you think that Montessori has an important effect on child development?” were analyzed, the codes such as *improving self-care skills, cultivating the independence of children, contribution to the preparation of literacy activities, contribution to individual skill development, boosting self-confidence and sense of success, contribution to the experience of what s/he has learned, contribution to the development of cognitive and motor skills, stimulating creativity, contribution to fulfill her/his responsibilities* emerged under the theme “Contribution of Montessori Education to Preschoolers”. Almost all the participants stated that Montessori has contributed to children’s development positively. Especially they stressed the contribution on cognitive and self-care skills. Some views of the participants regarding this theme are given below:

Especially at an early age, we pay a little more attention to Montessori education. Because at an early age, the child will gradually get out of egocentrism and gain more individual and group work and activate high-level cognitive skills. As a matter of fact, this is a critical point for the child's cognitive development. Therefore, I think in the preschool process, Montessori will be more useful in 36-72 months or 3-6 age group classes. P5-A-M

I think Montessori contributes to the well-development of preschoolers’ self-care skills. Montessori practices also improves small muscle motor skills such as eating, drinking, washing. P2-A-F

Montessori contributes significantly to preparation for literacy studies. we make use of sound cards, reading cards in this method. P3-A-F

Montessori makes a significant contribution to the child's ability to do things on his/her own. With this method, the child feels a better sense of success. Provides great opportunities for self-confidence. P1-A-M

Although I do not have any knowledge about month ranges, I know that it makes a great contribution in terms of preparation for life, self-care skills, and self-confidence. P16-S-F

It will certainly contribute to preschoolers positively. Development in younger children will be faster. Different development areas in children will be supported through the Montessori Method and there will be significant progress in the development of self-care skills and motor skills. P7-S-M

This method increases children's self-confidence because they do everything by themselves. P14-S-F

Perspectives on Montessori Education after the Montessori Seminar

With the analysis of the answer of the question “Did your perspective on Montessori education change before and after attending the seminar? How?”, the codes such as *over-glorification, out of date, not suitable for our understanding of education, recognizing group aspects besides individual aspects, be informed in detail about this method, highlighting the positive aspects of this method, while opening up to this method, changing the attitudes towards it* emerged under the theme “Perspectives on Montessori Education after the Montessori Seminar”. While most of the participants (N= 7) stated that their perspectives did not change positively or negatively, some participants' perspectives changed positively (N= 5) and some changed negatively (N= 5) after the seminar. Some views of the participants who stressed that their perspectives did not change positively or negatively are given below with the codes emerging under this theme:

I have already known about the Montessori system. The expert speaker didn't direct me too much. There are limitations. As with any other approaches, there are benefits, but this method is not exactly in line with our understanding of education. P2-A-F

It didn't change much in my perspective. However, it was mentioned that not only the individual aspects but also the group aspects. In fact, the things explained about the Montessori method were not different from what we have already known. P5-A-M

No changes have occurred. I've just learned more about the Montessori. P8-S-F

My perspective has not changed since I've already had information about the Montessori education. But my knowledge of Montessori education has increased more. P10-S-M

Some views of the participants who mentioned that their perspectives changed positively are given below:

I'd not known anything about the Montessori method before. I've learned about this method after attending the seminar and it has increased my curiosity for further research on this topic. P12-S-F

After the seminar, I've learned about this topic. My point of view before the seminar was that this method would not work because it was not widespread, but after the seminar, I understood the importance and benefit of the Montessori method. I mean that I changed my perspective thanks to the seminar. P15-S-F

The views of some participants who stressed that their perspectives on Montessori education changed negatively are given below:

I think that Montessori education was over glorified at the seminar. Once upon a time, Montessori education was proposed as an approach in Europe, but it is not really a very popular program in the world today. So until the seminar, I had clear information in my mind that this system is not very up to date. However, the spokeswoman glorified this system so much that frankly I couldn't help myself from thinking whether we had a mistake. P5-A-M

Before attending the seminar, I thought Montessori education was very good. After the seminar I do not recommend it because it is individual oriented. P7-S-M

After the seminar, I had the idea that Montessori did not fit our understanding of education. P17-S-F

Comparison of Montessori Education and MoNE System

From the analysis of the questions Would you like your child to be educated in a Montessori kindergarten? Why? and When comparing Montessori education system with today's MoNE system, what kind of advantages and disadvantages stand out?, the theme “Comparison of Montessori Education and MoNE System” emerged. The codes related to the theme were aligned as *eclectic school preference, away from a uniform approach, insufficient, combining the two is better, specialist teachers, group activities rather than individual activities the importance of feedback and reinforcement, preparation for life, rather than theoretical knowledge giving importance to practices.*

Most of the participants (N=12) stated that the education system should be eclectic and the preschool education program in Turkey is already eclectic and actually getting something from Montessori. The MONE program can address almost all children and all levels of development. Therefore, there is no need to stick to a single approach. Some views of the participants supporting this idea are given below:

First, let me tell you a little about myself. I do not send my own child to a Montessori school. I don't care if the education is Montessori or not. I give importance to the quality of the teacher. A well-qualified teacher is more important than the approach used in preschool period. Pre-school education program in Turkey is already eclectic and actually, it's taking things from Montessori. I prefer a more eclectic school than a Montessori school. P5-A-M

Today's education system is eclectic; it can address almost all children, and all age levels but since Montessori is a somewhat outdated approach, I see it as a uniform approach. That's why I find today's approach more accurate. P3-A-F

It should be eclectic. In today's National Education System, practices are given less importance. Whereas in Montessori Education, a child is prepared for life by practice-oriented training. Therefore, the combination of the two is better and more preferable in an eclectic form. P10-S-M

As a matter of fact, while MONE system equips the student with the theoretical knowledge, Montessori prepares for life. So it is not possible to compare the two at this point. In a simple analogy, we can say that while Montessori is a street, MONE system is a library. P17-S-F

Three participants expressed their positive ideas for Montessori education rather than the MONE system. Their views are given below:

A Montessori school is better than the schools within the scope of the MONE, due to providing more experience in everyday life and more practical training. P11-S-F

Montessori education enables a child to experience what s/he has learned and therefore, it is more advantageous. P7-S-M

The fact that there are fewer students in Montessori classrooms and the teacher in this education has the chance to take care of all the students, but this is not available in schools under the MoNE. P9-S-F

Two participants remarked that the schools within the scope of the MoNE are more advantageous to support group work and to give importance to feedback and reinforcement.

I would prefer normal schools because I think that children should be given feedback and reinforcement. P13-S-F

Group work should be given more importance as it is seen in normal education system. P15-S-F

Problems Encountered in Montessori Education

When analyzed the answers of the questions Do you think that practices taking part in the Montessori Method are sufficient for all age groups in preschool education?, Would you like your child to be educated in a Montessori kindergarten? Why? and When comparing Montessori education system with today's MoNE system, what kind of advantages and disadvantages stand out? some codes emerged related to the theme "Problems Encountered in Montessori Education". The codes taking part under this theme are: *some problems in socialization and creative thinking, inadequacy of this approach alone for today's education, far from the spirit of sharing, lack of reward-punishment system, lack of qualified teachers, educating 3 - 6 years of age range together*. Some views of the participants are given below:

Montessori gives the child the ability to think independently, but on the one hand, it is not an approach that drives the child to socialize and to think creatively just like today's programs. P1-A-M

After getting Montessori education in kindergarten, children will attend primary school and they may encounter some problems there due to not being permanency of this education at primary school. We have only had Montessori in kindergartens. P4-A-F

I see it as a disadvantage that children between 3 and 6 years of age receive their education together. P2-A-F

Today's conditions, the structure of our schools and the high number of students in our schools will create problems to give Montessori education. P8-S-F

I think children are educated as far from the spirit of sharing in Montessori education. It makes children become selfish. P17-S-F

When the school is named as Montessori, that school does not become a Montessori school. First of all, the infrastructure should be prepared. On the other hand, it is not easy to apply this method in crowded classes and without having well-equipped staff. P7-S-M

I think that the lack of reward-punishment system is not suitable for our society. P11-S-F

Montessori has an individualist and emancipatory system, and our society is not so open to individualism. P13-S-F

Recommendations for Montessori Education

The answer of the question What are your recommendations for organizing and implementing today's Montessori learning environments? The theme "Recommendations for Montessori Education" emerged. Under this theme, the emerging codes are: *making arrangements according to today's educational needs, combining with other methods, well-equipped stuff, allowing each child to use each material equally, more group work activities, be opened more Montessori classes and schools, more emphasis on social development, minimizing independence from the environment, using materials enriching creativity and, informing families about Montessori.* Some direct quotations of the participants are given below:

Today, it is better to apply the Montessori method by making some arrangements that can meet today's educational needs rather than taking it as it is. Because, when we look at the existing Montessori schools, we see that they use the materials and program developed in the early 1900s unconditionally. However, the needs of that time are not the same as the needs of today or the developmental characteristics of children of that time are not the same as the characteristics of today's children. Therefore, perhaps technological developments or materials can be included, multiple functions can be loaded into the materials and more importantly, an appropriate preschool learning environment that meets today's needs should be created. P1-A-M

Since our children always compete with the exam, children who have received Montessori education remain weak. Therefore, this method should be used by combining with other methods. P4-A-F

In Montessori educational environments, a different application should be included in each course hour and each student should be able to use each material in equal time. P5-A-M

More group work activities should be included in order to help children become more integrated and socialized. P6-A-F

More Montessori classes and schools should be opened because this schools enable education with fewer students and the teacher in these schools take care of all students one by one. P12-S-F

Montessori education affects the motor development of the child positively but does not affect the social development as it is individual. Therefore, more emphasis should be given on social development of the child as well. P10-S-M

Integrated classes are available in Turkey. I think that such a method would be more difficult for teachers than for children. Because teachers are not equipped to provide this education. Therefore, first of all well-equipped teachers should be trained. P13-S-F

I do not think that this system will be permanent unless well-equipped teachers are trained. P15-S-F

Independence from the environment should be minimized. I do not think that our society can accept such independent individuals. P7-S-M

Instead of ready-made materials and single-purpose materials, multi-purpose materials that enrich creativity can be used. P16-S-F

Today, there are a large number of families who are unaware of the advantages of Montessori education. First of all, families should be informed about this education and education environment should be organized in cooperation with families and family support should be enabled while giving this education. P17-S-F

Discussion

This study aimed to evaluate the perspectives of preservice preschool teachers (N= 12) and academicians (n=6) attending a 180-minute seminar titled “Introducing Montessori Education to Preservice Teachers” on Montessori education. According to the views of the participants related to the contribution of Montessori education to preschoolers, Montessori cultivates the independence of children and self-care skills, enables individual skill development, stimulates

creativity, boosts self-confidence and sense of success, contributes to the development of cognitive and motor skills and prepares literacy activities. The central idea in Montessori education is to foster a child's desire to learn through a facilitated and controlled environment, in which the child directs his/her own learning through personal interests and engagement (Montessori, 1995). In other words, Freedom and autonomy is a substantial part of the curriculum that emphasizes a child's needs and desires to obtain knowledge on their own rather than knowledge being instructed to them. Students seek out their own tasks for learning in a Montessori classroom. Therefore, allowing freedom as an integrated part of the curriculum cultivates a child's independence and strengthens his/her need to become a self-regulated learner (Montessori, 1995). There is research evidence that Montessori education provides differentiation at the level of social skills (Glenn, 2003; Kayılı & Kuşcu, 2012; Lillard, 20005; Tepeli & Yılmaz 2012) and self-regulation skills (Akawi, 2010; Bierman, Nix, Greenberg, Blair, & Domitrovich, 2008; Raver & McCoy, 2011).

The results revealed that the participants' perspectives on Montessori education after the Montessori Seminar changed both positively negatively. While some participants stressed that they were equipped with sufficient explanatory information, some stated that they thought that this method has been exaggerated and seen as an advertising material. While Eser (2019) mentioned the criticisms of Montessori education in her study, she stressed some similar criticisms that the Montessori Method has faced as being outdated, seen an advertising material. Since the Montessori Method is not patented, this method can be used by any school. Although some accreditation institutions exist, most of the schools are not accredited. The lack of this locus of control (s) and implementation of the method and the lack of legal requirements to use its name bring about some differences in the implementation of the method and cause to be used as an advertisement material (Eser, 2019).

When the participants compared Montessori education and the MoNE System, they stressed that using eclectic method has been the best practice. Therefore, integrating the Montessori method into the MoNE system is the best way. When the general characteristics of the current MoNE Preschool Education Program are examined, it is seen that it is a developmental program aimed at the development levels of children and all development areas. As an approach, the program has an arm spiral feature which includes the acquisition of attainments through different activities when needed during the education process. In other words, in the MoNE Preschool Education Program, an eclectic education model has been adopted based on the different approaches and models of pre-school education programs in various countries. The main features of the program are: child-centered, flexible, spiral, eclectic, balanced, game based, exploring learning, developing creativity, encouraging the use of daily life experiences and environmental opportunities for educational purposes (Ministry of Education [MoNE], 2013). Therefore, when the common features of Waldorf, Montessori, High Scope and Reggio Emilia approaches are examined, some similarities can be seen in MoNE curriculum (Toran, 2015). In the classes given Montessori education, the day starts salutation and ends with the evaluation. Similarly, in the MoNE Preschool Education Program, there is time of greetings upon arrival and departure of school. In addition, self-care skills in MoNE Preschool Education Program are similar to daily life skills in Montessori education (Ulutaş & Tutkun, 2015). However, according to Eser (2019), Montessori education has become a private school movement. The main reason for this is that the MoNE systems have not been willing to include alternative methods in their structures.

Under the theme "Problems Encountered in Montessori Education", the participants stressed that instead of social interaction, individual freedom and individual learning is encouraged. However, creativity is often restrained in Montessori. They also mentioned that educating different age groups together has caused problems in children's individual skill development. Similarly, while expressing some of the criticisms for Montessori, Kayılı (2010) expressed that the Montessori class gives particular importance to individuality and does not allow children to interact with each other. On the other hand, it does not give children the opportunity for imagination, creativity and spontaneous learning. However, one of the key aspects of Montessori's program is the

combination of multiple ages within a classroom, using both “individual and small-group learning” (Lopata, Wallace, & Finn, 2005, p. 6), but each child is the center of his or her own educational growth (Epstein, 1996). In this vein, in a study conducted by McClelland (2004), it was determined that students in multi-age classrooms demonstrated more positive attitudes toward school, greater leadership skills, higher levels of self-esteem, more pro-social behaviors, and fewer aggressive behaviors than did students in single-graded classes. On the other hand, the American Montessori Society (2004) provided the following rationale for multi-age groupings: “Multi-age grouping helps children develop a community understanding and supports social development. Older children act as models and sometimes teachers of younger children. It helps develop personality and collaboration”. In addition, there is less worried competition because not all children are expected to have the same skills and perform equally, which ensures that the individuality of each person in the group is respected and that each child has his/her own strengths to contribute to the group (Lillard, 2008).

Regarding recommendations for Montessori education, integrating this method into the current technologies of the 21st century comes first. It must be accepted that some of the most important characteristics expected in children in the 21st century are digital literacy, creative thinking skills, effective communication skills and high productivity skills (Powell, 2016). When Maria Montessori designed her own approach, there were no available technologies and therefore; it is not so easy to include them in the Montessori class. Although the integration of existing technologies into an educational model that has focused on concrete, tangible activities for more than a hundred years and emphasizing learning with materials is seen as a contradiction, Montessori classes are highly compatible with technology as they allow students to build their own learning (Tosco, 2015). Thus, the adapted form of the Montessori's belief that education should make the child ready for life to the 21st century is that children should be equipped with technological knowledge (MacDonald, 2016). According to Powell (2016), Maria Montessori lived at the time that technological and social change happened worldwide. In her own time, she understood the importance of technological innovations for the development of humanity and was not afraid. Montessori saw the undiscovered power of the human mind as an important resource for the peaceful advancement of humanity and often warned against methods of education that bypass the senses. For example, the following words of Montessori can shed light on the use of technology in education: “... Today, education is still largely the transfer of knowledge. If it does not act with the needs of time and, if it remains at the same old level, it cannot fulfill its purpose” (Montessori, 1948; as cited in Powell, 2016).

The need for well-equipped teachers is another recommendation that has been stressed by the most of the participants. It should be noted that the teacher has special roles like as an assistant coach and a good observer in the education process and in order to establish relationships with children, teachers should carry some certain characteristics such as love for children and his/her work, professionalism, optimism, belief in the child's potential, Therefore, a teacher is expected to be well-equipped, peaceful, calm, cool, humble and patient (Çakıroğlu, 2012). Well-equipped teachers are also needed in Montessori education to manage resources, to lead activities, and to permit children to influence the flow of activities (Crain, 2011; Jones & Nimmo, 1994).

Conclusion and Suggestions

This study attempted to reveal preservice preschool teachers' and academicians' views on Montessori Education after the seminar held on “Introducing Montessori Education to Preservice Teachers”. The findings obtained from the participants of this study have shown that Montessori is not an indispensable method of today. The Preschool Education Program within the MoNE is an eclectic program and it already encompasses the features envisaged in alternative approaches and is based on the developmental characteristics and stages of the child. From the views it was also emerged that the advertising feature of Montessori outweighs and overestimates. As with any

teaching method, there are pros and cons of this method, too. From the participants' point of view some pros that this method has include providing opportunities for self-learning, developing self-care skills and gaining the ability to think independently. Some cons revealing from the findings of this study are more emphasis on individuality, emphasis on internal discipline rather than reward and punishment, being outdated and inclusion of multiple age groups within a classroom. In line with the findings it is recommended to conduct longitudinal studies examining the academic achievements and social skill development of children receiving preschool education from preschool institutions using Montessori method in their future school life. It is also recommended that preservice preschool teachers should have the opportunity to experience Montessori classes or schools in the context of Teaching Practice or School Experience courses. More studies based on experimental comparisons of the educational programs used in preschool institutions may provide in-depth insights into the effectiveness of these programs. Therefore, more extensive experimental research is suggested for future researchers.

References

- Akawi, R. L. (2011). *An investigation into the relationship between self-regulation skills and academic readiness in head start children* (PhD Dissertation), State University of New York, Proquest Number: 3489661.
- Akyol, A. K. (2017). *Okul öncesi eğitim programları*. Ankara: Hedef Basın Dağıtım.
- the American Montessori Society (2004). *Montessori early childhood programs*. Retrieved from <https://amshq.org/About-Montessori/Inside-the-Montessori-Classroom/Early-Childhood>
- Bainter, T. R. (2005). Montessori Schools. In S. W. Lee (Ed.), *Encyclopedia of school psychology* (pp. 329-330). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Başal, H. A. (2005). *Okul öncesi eğitimin ilke ve yöntemleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Bierman, K. L., Nix, R. L., Greenberg, M. T., Blair, C. & Domitrovich, C. E. (2008). Executive functions and school readiness intervention: impact, moderation, and mediation in the Head Start REDI Program. *Development and Psychopathology*, 20, 821–843.
- Bredenkamp S., & Copple, C. (1997). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
- Chattin-McNichols, J. (1992). *The Montessori controversy*. Albany, NY: Delmar.
- Condon, R., & Collier, C. (2002). Student choice makes a difference in physical education. *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 73(2), 26-31.
- Cossentino, J. (2009). *Culture, craft, & coherence: the unexpected vitality of Montessori teacher training*. *Journal of Teacher Education*, (5), 520.
- Crain, W. C. (2011). *Theories of development: Concepts and applications* (6th ed.). Boston, MA: Prentice Hall.
- Creswell JW. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. (2nd Edition). London: Sage
- Edwards, C. P. (2002). Three approaches from Europe: Waldorf, Montessori, and Reggio Emilia. *Early Childhood Research & Practice*, 4(1), 1-14.
- Edwards, C. P. (2003). Fine designs from Italy: Montessori education and the Reggio Emilia approach. *Montessori Life*, 15(1), 34-39.

- Elkind, D. (2003). Montessori and constructivism. *Montessori Life*, 15(1), 26-29.
- Epstein, A. S. (1996). *Models of early childhood education*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Eser, H. K. (2019). *Din ve ahlak eğitimi bağlamında Montessori yönteminin çocukların sosyal yaşamındaki tezahürleri (Palet İlkokulu örneği)* (Master's Thesis). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Glenn, C. M. (2003). *The longitudinal assessment study (LAS): Eighteen year follow up*. Final report. Eric Document Number: Ed478792. Retrieved from Eric Database
- Hanson, P. (2013). A Montessori odyssey. *Montessori Life*, 25(3), 32-34.
- Issah, M. (2010). How I feel about being a Montessori teacher. *Montessori Life*, 22(2), 32-33.
- Kayılı, G. (2010). *Montessori yönteminin anaokulu çocuklarının ilköğretime hazır bulunuşluklarına etkisinin incelenmesi* (Master's Thesis). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kayılı, G. & Kuşcu, Ö. (2012). Examination of social competence and school adjustment of primary school children who had pre-school education with the Montessori Method. *Journal of Teaching and Education*, 1, 309-405.
- Korkmaz, E. (2005). *Montessori metodu ve Montessori okulları: Türkiye'de Montessori okullarının yönetim ve finansman bakımından incelenmesi* (Master's Thesis). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Lillard, P. P. (1997). *Montessori in the classroom: A teacher's account of how children really learn* (2nd ed.). New York: Schocken Books.
- Lillard, A.S. (2005). *Montessori: The science behind the genius*. New York: Oxford University Press.
- Lillard, A.S. (2008). Montessori life. *A publication of the American Montessori Society*. 4(20), 20-25.
- Lillard, A. S. (2013). Playful learning and Montessori education. *American Journal of Play*, 5(2), 157-186.
- Lopata, C., Wallace, N. V., & Finn, K. V. (2005). Comparison of academic achievement between Montessori and traditional education programs. *Journal of Research in Childhood Education*, (1), 5.
- McDurham, R., A. (2011). *Comparison of academic achievement for seventh and eighth grade students from Montessori and Non-Montessori school programs* (PhD Dissertation), Educational Leadership, Tarleton State University, the USA. UMI Number: 3462630
- Miller, D. F. (2011). Montessori infant and toddler programs: How our approach meshes with other models. *Montessori Life*, 23(3), 34-39.
- Ministry of Education (MoNE) (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara. Retrieved from <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf>
- Montessori, M. (1995). *The absorbent mind*. New York: Hold Paperbacks.
- National Association for the Education of Young Children (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8. A position statement of the National Association for the Education of Young Children* <https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/PSDAP.pdf>
- Oktay, A. (2007). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi eğitim*. İstanbul: Epsilon Yayınları

- Rambusch, N. M. (2013). What makes a Montessorian? *Montessori Life*, 25(2), 36-37.
- Raver, C. C. & McCoy, D. C. (2011). Caregiver emotional expressiveness, child emotion regulation, and child behavior problems among head start families. *Social Development*, 20(4), 742-761.
- Roopnarine, J., & Johnson, J. E. (2013). *Approaches to early childhood education*. NJ: Merrill/Prentice Hall.
- Smith, O. (2013). The spirit of the teacher. *Montessori Life*, 25(3), 46-49.
- Standing E. M. (1984). *Maria Montessori: Her life and work*. New York: Penguin Books.
- Tepeli, K. & Yılmaz, E. (2012). Üç farklı programa göre eğitim alan okul öncesi çocukların sosyal kural algılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 197-207.
- Toran , M. (2015). *Steiner pedagojisi ve Waldorf okulları. Z. F. Temel içinde, Okul öncesi eğitimde alternatif yaklaşımlar*. Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Ulutaş, İ., & Tutkun, C. (2015). *Montessori eğitim yöntemi ve uygulama örnekleri. Z. F. Temel içinde, Okul öncesi eğitimde alternatif yaklaşımlar*. Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Weinberg, D. R. (2011). Montessori, Maslow, and self-actualization. *Montessori Life*, 23(4), 16-21.
- Wolf, A. D. (1996). *Nurturing the spirit in non-sectarian classrooms*. Hollidaysburg, PA: Parent Child Press.
- Yavuzer, H. (2002). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yıldırım A, Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2019). *Montessori yöntemine dayalı öğretim tasarımının birinci sınıf öğrencilerinin hazırbulunuşluklarına matematik ve okuma yazma becerilerine etkisi* (PhD Dissertation). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Zembat, R. (2005). *Okul öncesi eğitimde nitelik. Okul öncesi eğitimde güncel konular*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygısı ile Çalgı Dersi
Başarılarının İlişkisi ve Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin
Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Gölce COŞKUN ŞENTÜRK)

Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygısı ile Çalgı Dersi Başarılarının İlişkisi ve Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Gülce COŞKUN ŞENTÜRK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla. E- mail: gulcecoskun@mu.edu.tr

Özet: Müzik, dans, spor gibi birçok alanda oldukça sık karşılaşılan ve performans sergileyen kişi için en önemli problemlerinden biri olan performans kaygısı, bireylerin çoğunlukla bir başkasının önünde performans sergileme durumunda ortaya çıkmaktadır. Müzik eğitiminin temel alanlarından biri olan çalgı eğitiminde yaşanan performans kaygısı, gerek konser anında sahne üzerinde, gerek sınav anında gerekse de bireysel derslerde öğretmenle birebir ders yaparken öğrencilerin eğitim sürecini olumsuz etkilemektedir. Öğrencinin eğitimi sürecinde yaşadığı kaygıyı aşamaması durumunda öğretmenlik mesleğine de taşınan performans kaygısı öğretmenlerin mesleklerini iyi icra edememesine kadar büyük sorunlara yol açmaktadır. Buradan hareketle müzik öğretmeni adaylarının performans kaygılarının bazı demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak ve müzik performans kaygıları ile çalgı dersi başarıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada öğrencilerin kaygı ile başa çıkma yöntemlerine ilişkin görüşleri de değerlendirilmiştir. Bu kapsamda hem nicel hem de nitel olan çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören 123 kişiye “Müzik Öğrencileri Performans Kaygısı Ölçeği (Performance Anxiety Scale for Music Students)” ve kişisel bilgi formu uygulanmış ve araştırmanın nicel verileri toplanmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise veriler nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Bu aşamada araştırmanın ilk aşamasındaki uygulama sonunda araştırma hakkında verilen bilgiler doğrultusunda gönüllü olarak çalışmanın ikinci aşamasına katılmak ve kaygı durumuna ilişkin görüşlerini belirtmek isteyen 18 kişi ile görüşme yapılmıştır. Araştırmanın nicel verileri sıklık, açıklayıcı, tek yönlü varyans (ANOVA), bağımsız örneklem t-testi ve pearson ilişki analizleri ile yorumlanırken, nitel verilerin çözümlemesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde katılımcıların ölçekten aldıkları toplam puan ortalamasının düşük seviyelerde (2.15) olduğu, kadınların ölçeğin tüm alt boyutlarında ve ölçek genelinde erkeklere oranla $p < .01$ düzeyinde daha fazla müzik performans kaygısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan müzik performans kaygısı ile çalgı dersi başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı olmasa da negatif yönde ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde hiç solo performans deneyimi olmayanların çalgı dersi başarı ortalaması 79.76 iken altı ve üzerinde solo performans deneyimi olan katılımcıların çalgı dersi başarı ortalaması 90.67 olarak saptanmıştır. Bu doğrultuda çalgı notu ve solo performans sayısı arasında istatistiksel olarak pozitif yönde $p < .05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölçek ve alt boyutların puan ortalamaları sınıf değişkenine göre incelendiğinde son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin diğer sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyine oranla

yüksek olduğu ve bu durumun ölçeğin kaçınma alt boyutunda $p<.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılığa sebep olduğu görülmektedir. Elde edilen bulguya son sınıf öğrencilerinin çoğunlukla hazırlandıkları sınavlar nedeniyle dersanelere daha çok zaman ayırarak çalgı çalışmaya az zaman ayırmak zorunda kalmasının neden olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen verilere göre müzik öğretmeni adaylarının performans kaygısı ile başa çıkma yöntemlerinden en çok dua etmeyi, nefes egzersizi yapmayı ve sosyal destek almayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Katılımcılar özellikle çalgı dersi öğretmenleri ile olan olumlu ya da olumsuz ilişkilerinin kaygılarını arttıran ya da azaltan en temel sebepler arasında geldiğini, performans yeterliklerinin az olduğu zamanda daha çok kaygı duyduklarını ve kaygıyı azaltmak için daha çok çalışıp prova yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Mevcut durumun tespit edilmesi ve öğrencilerin performans kaygısı ile başa çıkma yöntemlerinin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşünülen bu çalışmanın daha sonra performans kaygısıyla başa çıkmaya yönelik olarak yapılabilecek deneysel çalışmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Performans kaygısı, müzik eğitimi, çalgı dersi, başarı, başa çıkma.

Etkili Baba Eğitiminde Program: Program Geliştirmeden
Uygulamaya (Halil UZUN, Gülen BARAN)

Etkili Baba Eğitiminde Program: Program Geliştirmeden Uygulamaya

Dr. Öğr. Üyesi Halil Uzun¹, Prof. Dr. Gülen Baran²

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, e-mail: uzunhalil@gmail.com

²Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-mail: barangln@gmail.com

Özet: Çocukların sağlıklı yetişkinler olmaları, sağlıklı ilişkilerin olduğu bir aile ortamında büyümelerine bağlıdır. Anne baba tutum ve davranışları çocukların çok yönlü gelişimini ve kişilik yapısını önemli ölçüde etkiler. Ebeveynlerin sergiledikleri tutumlar kadar, sosyal yaşamdaki rolleri de çocuk yetiştirme konusunda etkilidir. Toplumsal gelişim ve değişimlerle doğru orantılı olarak kadının toplum içindeki rolü değişmiş, bununla birlikte çocuğun yaşamında etkili ebeveyn olma tartışmalarında babanın 20. yüzyılın başlarından itibaren farklı algılanan rolü de değişime uğramıştır. Annelerin ekonomik hayata katılmaları, çok farklı alanlarda çalışma hayatının içinde olmaları ve doğumdan kısa bir süre sonrasında iş yaşamına tekrar katılmak zorunda kalmaları, babaların çocuğun hayatında sadece ev dışında çalışan bir kişi olmaktan farklı sorumluluklar almalarına, çocukla yakınlık kurmasına ve çocuk yetiştirmedeki sorumluluğu paylaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte babanın aile içindeki otoriter rolü daha uyumlu, sıcakkanlı ve ılımlı bir baba rolüne dönüşmüştür. Kız ya da erkek çocuk için babanın iyi bir özdeşim modeli olması, çocukları ile etkili iletişim kurması ve anne-babanın uyumlu bir ilişki içerisinde olmaları çocukların gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. 1980'li yılların ilk yarısından itibaren, babanın çocuk gelişimi ve aile yaşantısındaki etkileri üzerine yapılan araştırmalarda artış gözlenmeye başlanmıştır. Bu araştırmalar, erken çocukluk döneminde çocukların babalarının kendilerini izlemelerinden, fikir vermelerinden, yeni şeyler öğretmelerinden, onlarla oynamaktan, kısacası babalarıyla birlikte olmaktan keyif aldıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu dönemde babalarıyla etkin zaman geçiren çocukların, gelişimleri için gerekli olan birçok bilgiyi, beceriyi ve duygusal desteği elde ettikleri belirtilmektedir. Bu noktada baba eğitiminin baba-çocuk ilişkisini iyileştirme ve çocuğun gelişimine katkı sağlamadaki rolü açıktır. Bu çalışmada baba eğitiminin önemi, baba eğitim programlarının hazırlanması, etkili bir baba eğitim programının uygulanması sürecinde dikkat edilmesi gereken noktalar, okul öncesi dönemde çocuğu olan babalara yönelik hazırlanan bir Baba Eğitim Programı örneğinden yola çıkılarak aktarılacaktır. Bu kapsamda programın geliştirilmesi süreci, ihtiyaç analizinin yapılması, program içeriğinin oluşturulması, uzman görüşüne sunulması ve uzman görüşleri doğrultusunda programa son şeklinin verilmesi aşamalarına yer verilmiştir. Baba eğitiminin amacına ulaşabilmesi açısından, her aşamada dikkat edilmesi gereken noktalar vurgulanacak, babaların katılımını sağlamak ve eğitimi işlevsel ve kalıcı hale getirmek amacıyla kullanılacak yöntem ve teknikler üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda Baba Eğitim Programı'na ilişkin oturum ve etkinlik örneklerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Baba eğitimi, Baba eğitim programı, Erken çocukluk döneminde baba eğitimi, Program geliştirme, okul öncesi eğitim

Kilis'teki Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çocukların Eğitim
Durumlarının İncelenmesi (Durmuş BURAK, Halil UZUN, Zeynel AMAÇ)

Kilis'teki Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çocukların Eğitim Durumlarının İncelenmesi

Durmuş Burak¹ Halil Uzun² Zeynel Amaç³,

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, E-mail: dburak@kilis.edu.tr

²Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, E-mail: haliluzun@kilis.edu.tr

³Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, E-mail: zamac@kilis.edu.tr

Özet: Suriye'deki iç savaş nedeniyle milyonlarca insan mağdur olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR) (2019) verilerine göre 13.1 milyon insan insani yardıma muhtaç yaşamakta, 6.1 milyon insan Suriye içinde yer değiştirmek zorunda kalmış ve en önemlisi 6 milyondan fazla insan başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Komşu ülke olma, dini ve kültürel benzerlik nedeniyle Suriyelilerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Göç İdaresi'nin Kasım 2019 verilerine göre Türkiye yaklaşık 3.7 milyon Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır ve bunlardan 1.1 milyonu eğitim çağındaki çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye'de yaşamlarını devam ettiren 6-18 yaş çağı nüfusu çocuğun eğitim alması hem bugün hem de yarınlar için oldukça önemlidir. Çünkü Şirin'in (2017) ifade ettiği gibi bu çocukların eğitim ortamına alınmaması onların fuhuş çeteleri, organ mafyaları ve en önemlisi DAESH, PKK/YPG gibi terör örgütleri tarafından kendi saflarına çekilme riskini artırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki sosyal ve kültürel uyum için eğitim en önemli araçların başında gelmektedir. Bu araştırmanın amacı, Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler'e (GKAS) Türkiye'de verilen eğitim hizmetleri, Kilis'teki mevcut eğitim durumlarını incelemek ve bu bağlamda çözüm önerileri sunmaktır. Temel nitel araştırma desenindeki bu çalışmada, doküman incelemesi tekniğiyle veriler toplanmış Milli Eğitim Bakanlığı ve Göç İdaresi'nden elde edilen veriler tablolastırılıp sunulmuştur. Bu bildiride önce mülteci çocukların sosyo-duygusal özellikleri ve mülteci çocukların karşılaşabileceği riskler ele alınmış daha sonra da GKAS'a sunulan eğitim hizmetleri hakkında bilgi verilmiştir. Kilis gibi kendi nüfusunda fazla GKAS barındıran bir şehirdeki mevcut durum, olası çözüm önerileri ve mevcut durumun oluşturduğu fırsatlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim hizmetleri, geçici koruma altındaki Suriyeliler, Kilis.

Giriş

İç ve dış göçler özellikle düzensiz göçler günümüzde dünyada ve Türkiye'de en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Ülkelerini zor şartlarda terk etmek zorunda kalan mültecilerin - özellikle son yıllarda Suriyelilerin- dramı gün geçmeden Ege denizinde kıyıya vurmuş bir çocuk, bir Avrupa ülkesi sınırında atılan tekme ve benzeri insanlık onurunu ayaklar altına alan görüntülerle dünya gündemindeki yerini sürdürmektedir. Yaşanılan ülkeyi terke zorlayan ve kitlesel nüfus hareketlerine yol açan olaylardan biri de "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreçtir. İlk olarak Tunus'ta ortaya çıkan ve giderek genişleyen bu hak talepleri süreci; Libya, Cezayir, Fas, Mısır, Suriye, Ürdün, Bahreyn gibi ülkelere de yayılmış; büyük halk desteğiyle meydanlarda demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi meşru talepler dile getirilmiştir. Tunus, Cezayir ve Mısır'da hükümetler, olaylar çok yayılmadan istifa etmiştir. Ancak geçiş süreci, her ülkede bu kadar kolay atlatılamamıştır. Başta Suriye olmak üzere bazı ülke hükümetlerinin sert tepkisi ve

gayriinsani uygulamaları sonucu, binlerce insan yaşamını yitirmiş ve özellikle komşu devlet ülkelerine yönelik kitlesel nüfus hareketleri meydana gelmiştir (Nurdoğan ve Öztürk, 2018; Öztürk, 2012). Türkiye, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca göç hareketlerine ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin göç gerçeği son yıllarda özellikle ülkenin doğu ve güneyindeki komşu ülkelerde yaşanan savaş ve istikrarsızlık ortamıyla daha da karmaşık ve kitlesel bir boyut kazanmıştır. Suriye'de yaşanan siyasi iç karışıklığın savaşa dönüşmesiyle 2011 yılından itibaren Türkiye'ye başlayan göç bunun en yakın örneğidir. Bu uluslararası göç hareketliliğinin en kırılgan gruplarından biri de çocuklardır (Düzel ve Alış, 2018). Geçici koruma altındaki çocuk kavramı ise genel itibarıyla bu göçlerle birlikte ülkemize gelen çocukları kapsamaktadır. Türkiye'deki Suriyeli vatandaşların durumuna ilişkin açıkladığı verilerle, kayıtlı Suriyeli vatandaş sayısını 2.854.968, kamplarda kalan Suriyeli sayısını ise 260.320 olarak açıklamaktadır. Bu durumda kamp dışında yaşayan 2.594.648 Suriyeli vatandaşın söz edilmektedir ki bu sayının 1.28 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 2018 Mayıs ayı verilerine göre ise Türkiye'de kayıtlı 3.589.384 Suriyeli bulunmaktadır ve bu sayının 1.64 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır (GİGM, 2018). Bu sayılar bize düzensiz göç ile Türkiye'ye gelen Suriyelilerin ülkede kaldıklarını ve sayılarının da her geçen yıl giderek arttığını göstermektedir (Düzel ve Alış, 2018). Ülkemizde geçici koruma altındaki Suriyeliler ile ilgili toplantıların yanı sıra farklı kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli raporlar da yayınlanmıştır. Bu kurumlara örnek olarak AFAD, SETA, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi, USAK & Brookings Enstitüsü, Human Rights Watch, UNICEF verilebilir. Raporlar son gelişmeleri anlamak ve değerlendirmek konusunda önemli katkı sağlamakla birlikte konu ile ilgili akademik makalelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yönden gelişmesinde eğitim yaşamsal bir öneme sahiptir. Bilginin üretimi, kullanımı ve toplumsal gelişmeye olan etkisi ele alındığında eğitim, toplumların en öncelikli konularının başındadır (Baykan, Çiftçi ve Arıkan, 2013). Toplumda kurumsal eğitim okul öncesi dönemle başlar. Okul öncesi dönem; doğumdan ilkökula kadar geçen süreyi kapsayan dönemdir. Okul öncesi eğitim ise doğumdan başlayarak, zorunlu eğitime kadar geçen zaman diliminde, çocukların gelişim özellikleri, bireysel farklılıkları ve yetenekleri göz önüne alınarak bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerine yardım etmek amacıyla aileler ve kurumlar tarafından uygulanan eğitim anlamına gelmektedir. Bu eğitimin amacı çocukların yaşına, zihinsel, duygusal, sosyal gelişimine uygun çevresel koşulları sağlamak. Kişilik gelişimlerine öncelik vererek ilkökula hazırlamak, anne babalarının çocuk yetiştirme ile ilgili görüşlerini etkilemek ve bu konu ile ilgili tavır ve alışkanlıklarını yönlendirmektir. Okul öncesi eğitim de MEB in amacı ise toplumun değerlerini benimsemiş, milli ve manevi değerleri

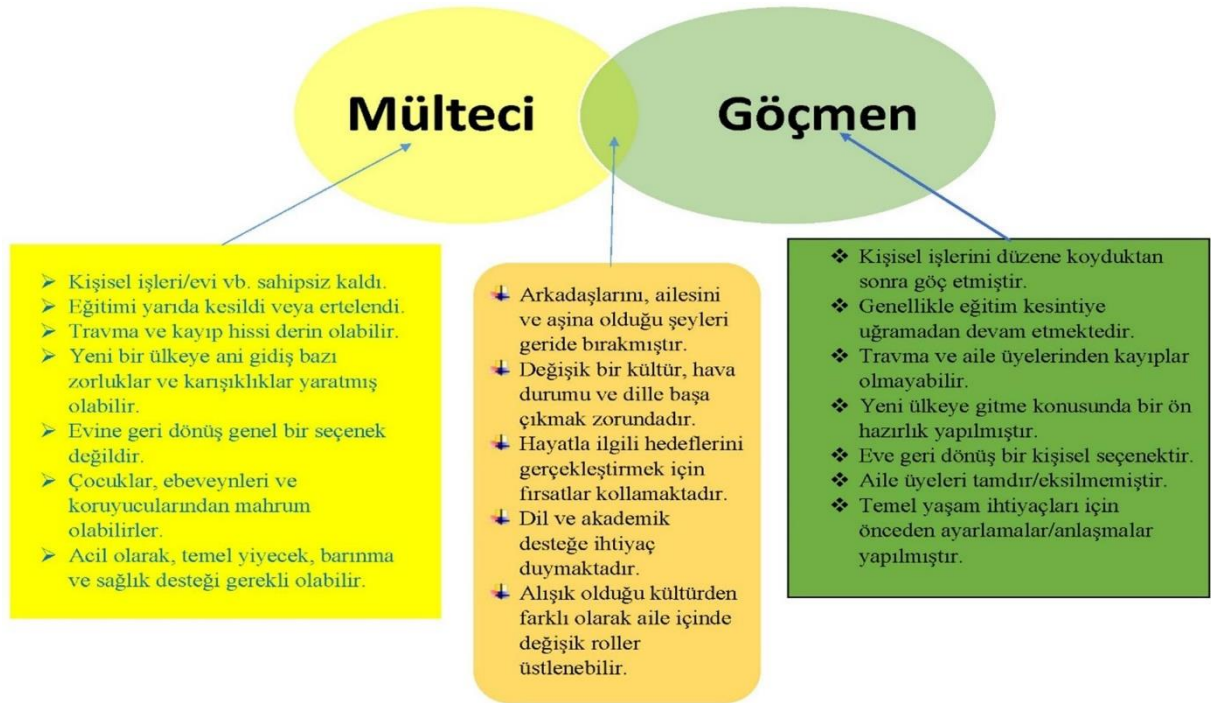
kazanmış, tüm gelişim alanları desteklenmiş, yaratıcılık özellikleri beslenen bağımsız bireyler yetiştirmektir. Okul öncesi eğitim çocukları ilkokula hazırlamanın yanı sıra öz bakım becerilerinin kazanılmasında, yaratıcılıklarının arttırılmasında, çocukların dil gelişimi, duyu motor gelişim bilişsel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesinden ötürü önemlidir. Eğitim şartlar ne olursa olsun her çocuğun hakkıdır. AB ve BM mültecilerin uyum sorunlarını aşabilmesi için dil öğretimini desteklemektedir. Avrupa Komisyonu, mültecilerin göç ettikleri ülkelerde kısa ve orta vadede iletişim kurabilmeleri için dil ihtiyaçlarının belirlenmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir (Çangal, 2013; Topkaya ve Akdağ, 2016). Suriyeliler Türkçeyi diğer insanlarla iletişim ve etkileşim kurmak için öğrenmekte ancak Suriyelilere Türkçe öğretme konusunun istenen düzeyde olmadığı belirtilmektedir (Yaşar ve Amaç, 2018). Günümüz iletişim ortamları göz önünde bulundurulduğunda yabancı dilin, o dili kullanan insanlarla iletişime geçmek için öğrenildiği açıktır (Akpınar Dellal, 2011; Akpınar Dellal ve Çınar, 2011; Biçer ve Alan, 2017)

Türkiye’ye sığınan Suriyeli mültecilerin hukuki statüsü, konunun en çok tartışılan boyutlarından birini oluşturuyor. Türkiye’de mültecilik mevzuatının temelini 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi oluşturuyor. Bu sözleşmeye “coğrafi sınırlama” ile taraf olan Türkiye, sadece Avrupa’dan Türkiye’ye gelen kişilere mülteci statüsü veriyor (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1961). Avrupa dışından gelmiş kişiler ise Türkiye’ye geçici olarak sığınabiliyor ve kendilerine “sığınmacı” statüsü veriliyor. Bu sebeple, Türkiye’ye kaçan Suriyeli mülteci” değil “sığınmacı” statüsüne sahipler. “Sığınmacı” statüsü, mültecilikten doğan bazı doğal hakları içermediğinden, Türkiye yönetmelik ve genelgeler çıkararak Suriyeliler lehine özel uygulamaları yürürlüğe soktu. Türkiye, 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği uyarınca, “sığınmacı” statüsü verdiği Suriyelilere “geçici koruma” sağlıyor. Geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar hukuken “makul bir süre için Türkiye’de kalma” iznine ve “üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilene kadar geçici sığınma hakkına sahipler. Türkiye’nin izlediği “açık kapı politikası” çerçevesinde, pasaportu bulunmayanlar dâhil, kabul ettiği tüm Suriyeli sığınmacılara sağladığı “geçici koruma” rejimi, uluslararası kuruluşlar tarafından uluslararası hukuka ve insani yükümlülöklere uygun olarak değerlendiriliyor (UNCHR, 2017).

Türkiye’nin mülteci çocuk sayısı bakımından dünyada en çok mülteci çocuğa ev sahipliği yapan ülke konumunda olduğunu belirten UNICEF’in ülkemizdeki Suriyeli çocuklara ilişkin Ocak 2017’de yayımladığı veriler, özellikle eğitim ve çocuk koruma alanında ciddi ihtiyaçların söz konusu olduğuna vurgu yapmakta, artan okul kayıt oranlarına karşılık 380 bin Suriyeli çocuğun eğitime katılamadığının tahmin edildiğini belirtmektedir (UNICEF, 2017). Türkiye’ye gelen göçmen çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için öncelikle kayıt altına alınmaları gerekmektedir. Kayıt altına alınan çocuklar devlet koruması altında yerleştirildikleri

kurumlara bağı olarak bu hizmetlerden yararlanırlar (Düzel ve Alış, 2018). Yerel nüfuslarına oranla en çok Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan iller, sırasıyla Kilis (kendi nüfusunun üzerinde), Hatay (yüzde 25), Şanlıurfa (yüzde 20), Gaziantep (yüzde 17) ve Mardin (yüzde 12) olarak listelenmektedir (Özpınar, Çilingir ve Düşündere, 2016). Başta bu şehirler olmak üzere GKAS insanların yaşadıkları bütün şehirlerde sosyal yaşam, eğitim ve ekonomik iyileştirme/istihdam konusunda birçok proje ve çalışma ulusal ve uluslararası STK'lar ile kamu kurum kuruluşları işbirliği ile yürütülmektedir.

Aşağıda Şekil 1'de Mülteci ve Göçmenlerin bazı sosyo-duygusal özelliklerine yer verilmiştir. Buna göre, göçmen ve mülteciler aşına olduğu şeyleri, ailesini, arkadaşlarını ve sevdiklerini geride bırakan, farklı bir kültür, iklim ve dil ile başa çıkmak zorunda kalan, hayatla ilgili hedeflerini gerçekleştirmek için fırsatlar kollayan, dil ve akademik desteğe ihtiyacı olan bireyler olarak tanımlanmaktadır.

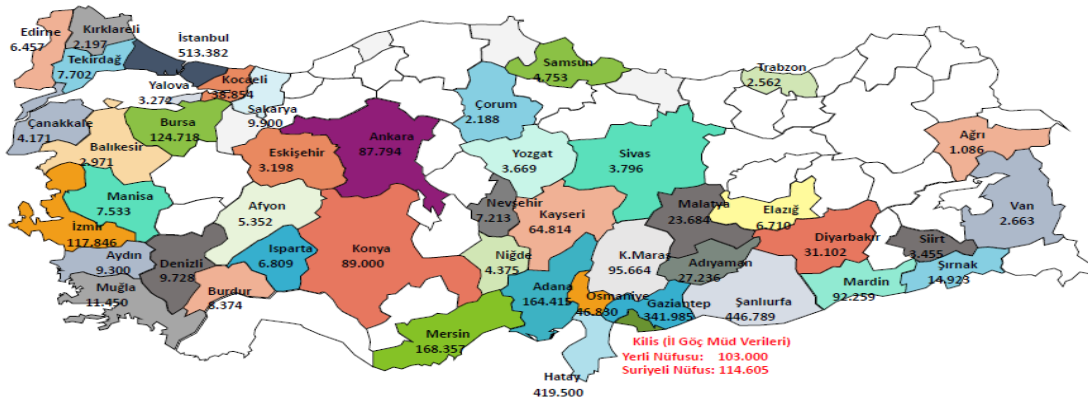

Şekil 1. Mülteci ve göçmenlerle ilgili bilgiler (<http://teachingrefugees.com/student-background/106-2/> web adresindeki bilgilerden uyarlanmıştır.)

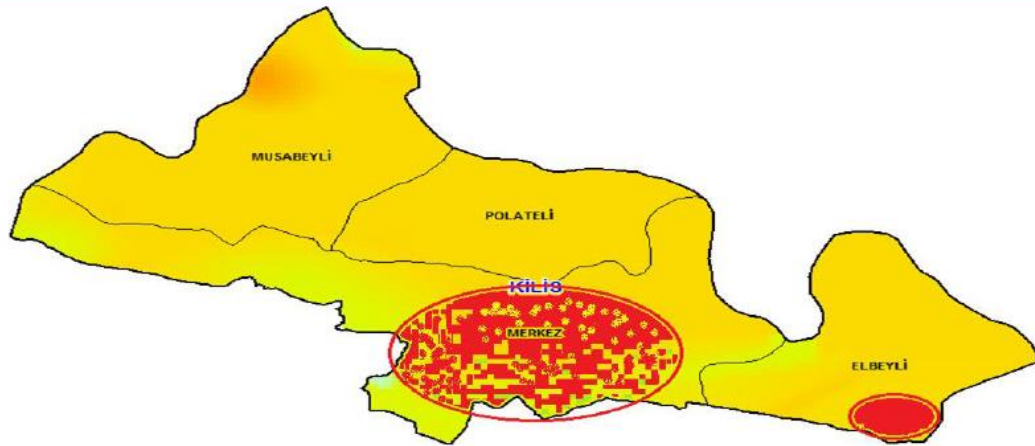
Ülkemizde bulunan eğitim çağındaki Suriyeli çocukların ancak %65'ı şu an okullarda öğrenim görmektedir (MEB, 2019). Bu araştırmanın amacı, Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere (GKAS) Türkiye'de verilen eğitim hizmetleri, Kilis'teki eğitim durumlarını incelemek ve bu bağlamda çözüm önerileri sunmaktır. Temel nitel araştırma desenindeki bu çalışmada, doküman incelemesi tekniğiyle veriler toplanmış Milli Eğitim Bakanlığı ve Göç İdaresi'nden elde edilen

veriler tablolastırılıp sunulmuştur. Bu bildiride önce mülteci çocukların sosyo-duygusal özellikleri ve mülteci çocukların karşılaşabileceği riskler ele alınmış daha sonra da GKAS'a sunulan eğitim hizmetleri hakkında bilgi verilmiştir. Kilis gibi kendi nüfusunda fazla GKAS barındıran bir şehirdeki durum, olası çözüm önerileri ve mevcut durumun oluşturduğu fırsatlar tartışılmıştır.

Bulgular

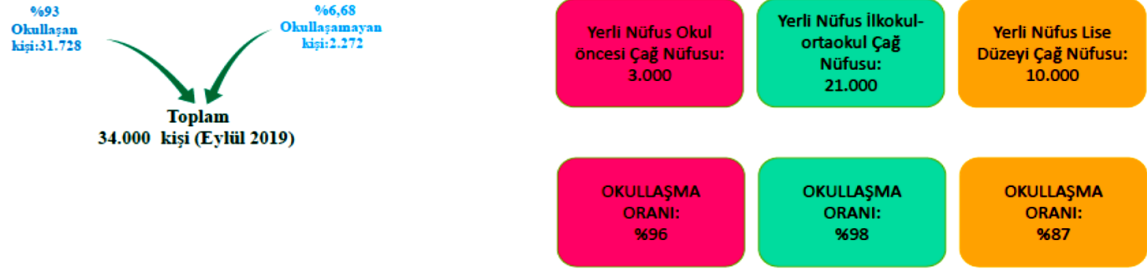

Şekil 2. Türkiye'deki GKAS'ın illere göre dağılımı

Şekil 3. Kilis il merkezi ve ilçelerine göre GKAS dağılımı

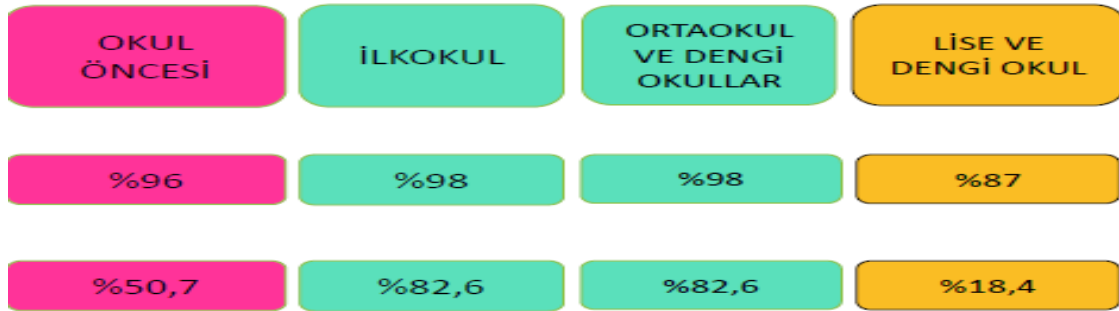
Şekil 3'e bakıldığında Geçici Koruma altındaki Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Kilis il merkezinde ve sınır bölgesine yakın olan Elbeyli ilçe merkezinde ikamet ettiği, Polateli ve Musabeyli ilçelerine ise çok az sayıda Suriyelinin yerleştiği görülmektedir.

Şekil 4. Kilis'te eğitime katılması öngörülen Türk çağ nüfusu

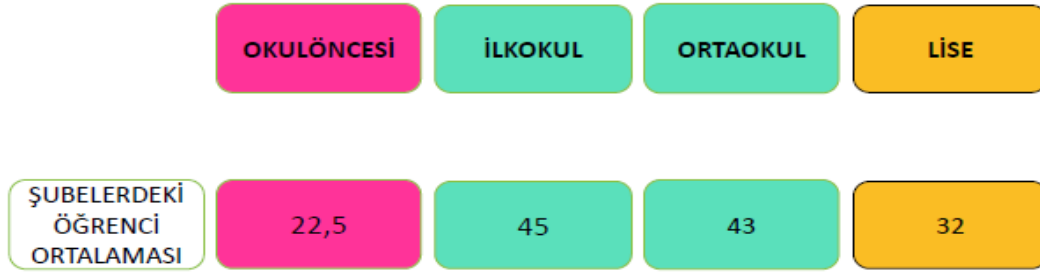

Şekil 5. Kilis'te Eğitime Katılması Öngörülen Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çağ Nüfusu

Şekil 6. Kilis'te çağ nüfusunun okullaşma oranı

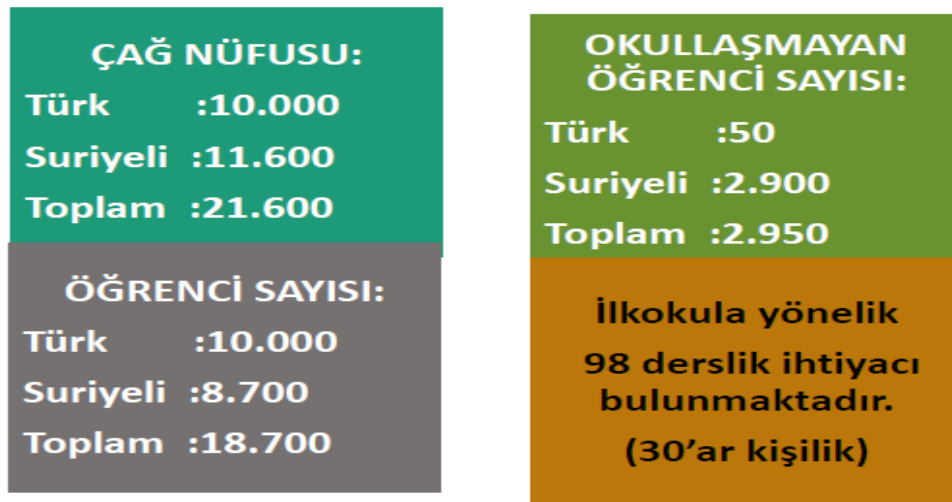
Şekil 6'ya bakıldığında Türk çocukların okul öncesi eğitiminde %96, ilkökulte %98, orta ve dengi okullarda %98 ve lise ve dengi okullarda %87 oranında okullaştığı görülmektedir. Buna karşın Suriyeli çocukların %50,7 okul öncesi eğitiminden, %82,6 'sının ilkökulte eğitiminden, %82,6'sının ortaokul ve %18'inin lise eğitiminden yararlandığı görülmektedir.

Şekil 7. Kilis'te farklı eğitim basamaklarındaki şubelerde bulunan öğrenci ortalamaları

Şekil 8. Kilis'te okul öncesi eğitim basamağına ilişkin sayısal veriler

Şekil 9. Kilis'te ilkokul basamağına ilişkin sayısal veriler

ÇAĞ NÜFUSU: Türk :11.000 Suriyeli :11.200 Toplam :22.200	ÖĞRENCİ SAYISI: Türk :10.800 Suriyeli :7.000 Toplam :17.800	OKULLAŞMAYAN ÖĞRENCİ SAYISI: Türk :200 Suriyeli :4.200 Toplam :4.400
Ortaokula yönelik 147 derslik ihtiyacı bulunmaktadır. (30'ar kişilik)		

Şekil 10. Kilis'te ortaokul basamağına ilişkin sayısal veriler

ÇAĞ NÜFUSU: Türk :10.100 Suriyeli :12.000 Toplam :22.100	ÖĞRENCİ SAYISI: Türk :8.100 Suriyeli :2.200 Toplam :10.300
OKULLAŞMAYAN ÖĞRENCİ SAYISI: Türk :2.000 Suriyeli :9.800 Toplam :11.800	Liseye yönelik 392 derslik ihtiyacı bulunmaktadır. (30'ar kişilik)

Şekil 11. Kilis'te mevcut liselere ilişkin sayısal veriler

Şekil 4,5,6,7,8,9,10 ve 11'e bakıldığında, Kilis'te okullaşmamış okulöncesi çağ nüfusunun okullaşması için 40 derslik; ilkökul çağ nüfusunun okullaşması için 98 derslik; okullaşmamış ortaokul çağ nüfusunun okullaşması için 147 derslik; okullaşmamış ortaokul çağ nüfusunun okullaşması için 392 derslik ihtiyacı bulunmaktadır. Bununla birlikte ikili eğitime geçen okulların normal eğitim verebilmesi için 200 derslik; kalabalık sınıfların en fazla 30 kişilik sınıflara dönüştürülmesi için 200 derslik; telafi ve hızlandırılmış eğitim ile tekrar okullaştırılan öğrenciler için 40 derslik olmak üzere toplamda yaklaşık 1120 dersliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Kilis'te geçici koruma altındaki Suriyelilerden dolayı yaşanan derslik sorununu çözmek için İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından;

- 32 ilkökul ile 2 ortaokul ikili eğitime geçirilmesi,
- Bahçesi uygun durumda olan okul bahçelerine konteyner sınıf eklenmesi,

•İl merkezine 10 km uzakta bulunan ve kapanan Öncüpınar kampındaki okulların aktif hale getirilerek yaklaşık 3000 öğrencinin bu okullara taşınması çalışmaları yürütülmektedir.

Bununla birlikte 600 gönüllü Suriyeli Eğitici ile saha araştırmaları yapılmış, belediye ilan panoları, el ilanları ve belediye anonsları ile okullaşmamış çocukların okullara kayıt yaptırılması için duyurular yapılmış, mahalle muhtarlarıyla iletişim grupları oluşturularak okullaşmamış öğrencilerin tespit edilmesi ve okullara kayıtları sağlanmıştır. Bu doğrultuda Telafi 1 programına 2000, Telafi 2 programına yaklaşık 1000 ve hızlandırılmış eğitim programına 800 olmak üzere toplam 3800 öğrencinin okula yeniden kazandırılması sağlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Suriyeli öğrenci sayısının fazlalığı Kilis'te eğitim sistemini baskılamaktadır. Birçok sınıfta Suriyeli öğrenci sayısı Türk öğrenci sayısından fazla olması nedeniyle Türk veliler çocuklarının yeterli eğitim alamadıklarından yakınmaktadırlar ve çocuklarının Suriyeli öğrencilerle birlikte aynı sınıfta olmalarını istememektedirler.

2009-2011 yılları arasında (Suriyeli göçünden önceki dönemde) Kilisli öğrencilerin merkezi sınavlardaki (TEOG, ÖSYM vb.) başarıları üst sıralarda iken bu durum yıllar geçtikçe gerilemiş ve başarı sıralamasında alt sıralara düşmüşlerdir. Bunun sebepleri arasında Suriyeli öğrenci sayısının fazla olması ve 2016 yılında Kilis şehir merkezi düşen 400 roket neticesinde güvenlik vb. endişelerle deneyimli öğretmenlerin başka şehirlere göç etmesi gösterilebilir.

Suriyeli nüfusun fazla olması sosyal yaşamın her alanında hissedilmeye başlanmış, il merkezindeki nüfus artışından dolayı kiralık ev sorunu ortaya çıkmış ve mevcut kiraların fiyatları enflasyonun üzerinde artış göstermiştir. Bu da memur, polis, öğretmen gibi personelin Kilis'i tercih etmesine engel teşkil etmektedir. Bunlarla birlikte Kilis, şu an “yorgun ev sahibi” sendromu yaşamaktadır. Suriyelilerin kısa sürede ülkelerine dönecekleri beklentisiyle, Kilisli Suriyelilere her türlü yardımı yapmış ancak savaşın uzun sürmesi nedeniyle “misafirlik” uzamıştır. Bu da Kilis'in geleceği hakkında insanlarda ümitsizlik oluşturmaktadır. Kilis Belediyesi'ne belediye hizmetleri için aktarılan devlet katkısı Türk nüfus hesaplanarak gönderilmekte ama yerel nüfus kadar da Suriyeli nüfusu olduğu gerçeği belediye hizmetlerinin aksamasına, dolayısıyla insanları rahatsız etmeye başlamıştır.

Sonuç olarak;

- Kilis'e yeni okul ve derslik inşası (1.120 derslik ihtiyacı),
- Yeni okul yapımı için arsa temini,
- Var olan ve yıpranan okulların tamir bakım ve onarımı,

- Okulların ikiye katlanan cari giderlerine (doğalgaz-su-elektrik-temizlik malzemeleri-İnternet vb) destek verilmesi,
- Öğrencilere yönelik UNICEF tarafından okullara verilen mali desteğin devam ettirilmesi,
- Okullardaki öğrencilere temizlik ve hijyen setleri dağıtılması,
- Okulda hizmet gören temizlik ve güvenlik elemanı desteği verilmesi,
- Sportif-sosyal ve kültürel faaliyetlere sponsor olunması,
- Okullara kırtasiye desteği verilmesi,
- Öğrencilere kırtasiye desteği,
- Mesleki ve teknik okulların kapasitelerinin artırılması,
- Türk ve Suriyeli velilere yönelik çok kültürlü yaşam ve kent kültürüne uyum vb. konularda konferanslar/seminerler/bilgilendirme faaliyetlerinin düzenlenmesi,
- Okullaşmanın önündeki engellerin kaldırılması, okula gidemeyen çağ nüfusunun okullaşmasına katkı sunulması,
- Okullardaki akademik başarının artırılmasına yönelik çalışmalara destek verilmesi,
- Okullara donatım araç ve gereçleri desteği verilmesi,
- Okullarda şiddetin önlenmesi ile ilgili çalışmalara destek verilmesi,
- Artan su giderleri için okul bahçelerine kuyu açma vb. gibi çözümlerin sağlanması,
- Okullardaki spor, bilim ve sanat etkinliklerine destek sağlanması önemlidir.

Mevcut durumda Kilis Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin sosyal uyumu ve ülkelerine geri dönüşü için önemli uygulama pratiklerine sahiptir ve bu durum Suriyeli misafirler için bazı fırsatları ortaya çıkarmaktadır.

- Kilis göç politikaları oluşturabilmek için bir laboratuvar görevini üstlenebilir.
- Kuzey Suriye'ye dönüş konusu yakın ilişkiler (Sınır yakınlığı, komşuluk, akrabalık vb.) nedeniyle Kilis üzerinden sağlanabilir.
- Birlikte yaşama kültürü oluşturmak için Kilis örnek bir şehir haline getirilebilir.
- Sosyal uyum politikaları Kilis özelinde somutlaştırılabilir.
- Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin akademik kaynakları, bilgi birikimi ve tecrübesi Kuzey Suriye'ye dönüş ve o bölgelerin yeniden inşası için öncü olarak kullanılabilir.
- Kilis Milli Eğitim Müdürlüğü'nün tecrübeleri Kuzey Suriye'ye "eğitimsel dönüş" bağlamında yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Akpınar Dellal, N. (2011). *Çocuklara yabancı dil eğitimi ve dil edinimi nedir? Niçin? Nasıl?* Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.
- Akpınar Dellal, N. ve Çınar, S. (2011). Yabancı dil eğitiminde iletişimsel yararcı yaklaşım, öğretmen rolleri, davranışları ve sınıf içi iletişim. *Dil Dergisi*, 154, 21-36.
- Aydınlı, D. (2017). *Kitlesel göç hareketlerinin uluslararası koruma rejimine etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler ve geçici koruma* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Hacettepe Üniversitesi
- Baykan, A. A., Çiftçi, S. ve Arıkan, Y. (2013, Mayıs). 4+ 4+ 4 eğitim sisteminin birleştirilmiş sınıflara yansımaları. 12. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Biçer, N. ve Alan, Y. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Suriyelilerin ihtiyaçlarına yönelik bir eylem araştırması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 862-878.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR). (2017). *Sıkça sorulan sorular Türkiye'deki Suriyeli mülteciler hakkında sık sorulan sorular*. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/02/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR). (2019). *Figures at a glance: Statistical yearbooks*. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- Çangal, Ö. (2013). *Yabancılar Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi: Bosna-Hersek örneği*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Düzel, B. ve Alış, S. (2018). Düzensiz göçle gelen Suriyeli mülteci çocuklar bağlamında Türkiye'de refakatsiz göçmen çocukların durumu ve başlıca risklerin değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 6(AGP Özel Sayısı), 258-274.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). (2018). *Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler*. Erişim Adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme. (1961, 5 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 10898). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf>
- Nurdoğan, A. K. ve Öztürk, M. (2018). Geçici koruma statüsü ile Türkiye'de bulunan Suriyelilerin vatandaşlık hakkı. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(3), 1163-1172.
- Özpinar, E., Çilingir, Y. S. ve Düşündere, A. T. (2016). *Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve sosyal uyum*. TEPAV Yayını (Değerlendirme Notu). Ankara: TEPAV

- Öztürk, H. (2012). Arap baharı ve mülteci sorunu. Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM). *Genç Bakış*. Erişim adresi: <http://www.turksam.org/gencbakis/a2785.html>
- Şirin, S. R. (2017). *Bir Türkiye hayali*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Teaching Refugees. (2019). Characteristics of a refugee: Refugees vs immigrants. Erişim adresi: <http://teachingrefugees.com/student-background/106-2/>
- Topkaya, Y., ve Akdağ, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Suriyeli sığınmacılar hakkındaki görüşleri (Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 767-786.
- UNICEF. (2017). *Over 40 per cent of Syrian refugee children in Turkey missing out on education, despite massive increase in enrolment rates*. Erişim adresi: https://www.unicef.org/media/media_94417.html
- Yaşar, M. R. ve Amaç, Z. (2018a). Teaching Syrian students in Turkish schools: Experiences of teachers. *Sustainable Multilingualism*, 13, 232-244. doi:10.2478/sm-2018-0019

A Young Brother at the Forefront of a Nuclear War:
The Role of Robert F. Kennedy in the Resolution of the Cuban
Missile Crisis (Ibrahim YORGUN)

A Young Brother at the Forefront of a Nuclear War: The Role of Robert F. Kennedy in the Resolution of the Cuban Missile Crisis

Ibrahim YORGUN
Middle East Technical University
iyorgun@metu.edu.tr

Abstract: The event of 1962 known as the Cuban Missile Crisis was the conglomeration of a series of diplomatic negotiations, maneuvers resembling a chess game which was more complex than it appears today. In this complexity, though his own views evolved throughout the ExComm meetings, Robert F. Kennedy had undoubtedly the key role in many aspects as the brother and the closest advisor to the President John F. Kennedy. As the meeting facilitator during the discussions of ExComm with his flexible views and as the secret messenger and negotiator of his elder brother with the Soviets, influenced the process and the dissolution of the crisis positively. This study will argue the significance of Robert Kennedy's role in decision making and the resolution steps of the Cuban Missile Crisis. Robert Francis (Bobby) Kennedy was an American politician, a Democratic Senator from New York, and a well-known civil rights activist. Referred as an icon of modern American liberalism, he was the younger brother of John F. Kennedy, i.e., the President's confidante and acted as his closest advisor along with his influential post as the US Attorney General. His role in such a significant event during the Cold War was also an indicative of how the US President at that time ruled American Foreign Policy and his country, which resembled a series of meetings of a board of trustees for a big private company. Another pinpoint of Kennedy administration concerning the crisis was that being a dominant foreign policy issue, Cuba, as physically the closest but everlasting enemy to the States, was at one of its peaks during Kennedy administration. On the one hand, communist led Castro administration was aligning with the Russians and requesting for military protection from Moscow; but on the other hand, Kennedy and his team were planning either to overthrow Castro or to invade the island to turn it into a place where they assumed the Cuban island would be immune to communism. Their understanding would appear itself as the famous 'quarantine' term during the crisis. The Cuban Missile Crisis was a confrontation between the Soviet Union, Cuba and the United States in October 1962, during the Cold War. In September 1962, the Cuban and Soviet governments began to build bases in Cuba for a number of medium and intermediate-range ballistic nuclear missiles with the ability to strike most of the continental United States. The Soviets publicly balked at the U.S. demands when the crisis became a public issue, but in secret back-channel communications involving Bobby Kennedy and initiated a proposal to resolve the crisis. Two weeks later the confrontation ended when on October 28, 1962 President John F. Kennedy and the United Nations Secretary-General U Thant reached an agreement with the Soviets to dismantle the missiles in exchange for an agreement to never invade Cuba. In his negotiations with the Soviet Ambassador Anatoly Dobrynin, U.S. Attorney General Robert Kennedy informally proposed that the Jupiter missiles in Turkey would be removed within a short time after this crisis was over. Cuban Missile Crisis proved how important the flexible and unorthodox way of crisis management was. In this particular crisis management, many actors were involved ranging from Soviet leader N. Khrushchev to McNamara and from ExComm to Former secretary of State Dean Acheson with various and time to time controversial ideas. However, one of the most striking and significant ones came from Robert F. Kennedy, the Attorney General and the younger brother of the President. Although the Cuban Missile Crisis was a very complex issue involving nuclear war, back door diplomacy, ExComm meetings, containment policy and superiority race of the big powers, it taught us some lessons. Robert F. Kennedy emerged as one of these lessons by demonstrating how rigid and hawkish ideas may end up with rather dovish and moderate ones when country and humanity were concerned as well as proved how brotherhood, trust may help the crisis to resolve. Evolution of Robert F. Kennedy's ideas, even within a month period, indicated his adoption capacity to new situation in world politics, which in fact originated as very fix and rigid views. As personal characteristics of Robert F. Kennedy, flexibility, intelligence, brotherhood, idealism all contributed to help resolve the Cuban Missile

Crisis. When the world was right on the brink of a nuclear war, these traits along with the trajectory of the crisis worked hand in hand for the solution of a serious problem and more towards a positive direction. This stood as a permanent model and should be used as examples even for today's complicated political and humanitarian issues.

Keywords: Cuban Missile Crisis, ExComm, Cold War, Turkey, Robert F. Kennedy

Çok Amaçlı De Novo Programlama Problemlerinin Çözümünde
Bulanık Global Kriter Yöntem Kullanımı (Nurullah UMARUSMAN)

Çok Amaçlı De Novo Programlama Problemlerinin Çözümünde Bulanık Global Kriter Yöntem Kullanımı

Nurullah Umarusman¹

¹Aksaray Üniversitesi, nurullah.umarusman@aksaray.edu.tr

Özet: Matematiksel modeller yardımıyla ele alınan işletme problemleri yalnızca planlanan kısıtlara bağlı olarak belirlenen amaçların optimizasyonu ile ilgilenmektedir. Bu optimizasyon sürecinde, genellikle amaç fonksiyonlarının başarımla düzeyiyle ilgilenilmektedir. Her ne kadar amaç fonksiyonlarına odaklanılsa da amaçlar, kısıtların sağladığı sınırlar içinde gerçekleşmektedir. Üretim süreçlerinde yüksek verimli sistemler kurulmak isteniyorsa, kısıtların kaynak miktarları tam kapasitede kullanılmalıdır. Bu şekilde oluşturulan bir sistem ise optimal sistem olarak isimlendirilir. Optimal sistem tasarımı olarak bilenen De Novo varsayımına göre bütün kaynaklar, bütünleşik bir bütçe kısıtı kullanılarak sınırlandırılmalıdır. Bir sistem tasarımı, yeniden tasarımı ve optimizasyonu, sistem sınırlarının ve kısıtlarının amaca yönelik olarak yeniden şekillendirilmesini içermelidir. De Novo Programlama problemlerinin çok amaçlı yapılarının çözümü için genel bir yöntem yoktur. Bu sebeple Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin çözümünde Çok Amaçlı Karar Verme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada Çok Amaçlı Karar Verme yöntemlerinden Global Kriter Yönteminin bulanık küme teorisine göre geliştirilen bir yaklaşımı olan Bulanık Global Kriter Yöntem kullanılarak Çok Amaçlı De Novo Programlama probleminin çözümü ilk kez gerçekleştirilmiştir. Öneride bütçe, bulanık küme teorisine göre esnekleştirilmiş ve Bulanık Global Kriter yöntemin adımlarına göre uzlaşık çözüm elde edilmiştir

Anahtar Kelimeler: : Bulanık Global Kriter Yöntem De Novo Programlama, Optimal Sistem Tasarımı.

1.Giriş

Geleneksel matematiksel programlamada mevcut kısıtlara ve kısıt değerlerinin sabitlenmiş bir değerine bağlı olarak bir veya daha fazla amaç fonksiyonu başarılmak istenir. Çözüm sonucunda ise kısıtların kaynak kullanım miktarları açısından incelenen problemde genellikle kullanılmayan kaynak miktarı ve/veya hammadde ihtiyacı ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu durum işletmeler için hem kaynak açısından üretimin optimal olmasını engeller hem de amaçların değerlerinde beklentilerin aksi yönünde değişimler ortaya çıkar. Bu sebeple işletmeler, maksimum kar ve ya minimum maliyet düşüncesinden sıyrılıp kaynakları tam kapasitede kullanabilecek optimal üretim modelini oluşturmalıdır. Optimal bir modelin oluşturulmasındaki en kritik nokta değişkenlerin ve parametrelerin doğru olarak belirlenmesidir. Bir sistemin matematiksel modelinin kurulmasındaki temel hedef, amaç/amaçların mümkün olan en yüksek değerde başarılması ve kısıt kaynaklarının tam kapasitede kullanılmasıdır.

İşletmeler üretim planlamalarını kısa vadede oluştururken sahip oldukları kaynakları, belirlenen kısıtlar ve hedefler doğrultusunda kullanmaktadır. Kısa vadede bazı kaynaklar sabit olsa da optimal şartlar için kaynaklar uzun vadede veya sonraki planlama safhasında değiştirilmeli ve yeniden yapılandırılmalıdır. Kaynak miktarlarının optimal seviyesinin belirlenememesi, yeterli optimizasyonun sağlanamamasına ve kısıtlı kaynakların verimli kullanılmamasına yol açar (Zeleny,1984). Zeleny (1976) tarafından önerilen De Novo Programlama, kısıtları yeniden düzenleyerek, sabitlenmiş kısıtlar altında ulaşılan çözümlerden daha uygun sonuçlar elde eder. Bu nedenle De Novo yaklaşımı bir sistemi optimize etmek yerine amaçların başarılması mümkün olan en yüksek değerde ve kısıtların tam kapasite ile kullanılması ile bir optimal sistemin nasıl oluşturulması gerektiğini belirtir. Zeleny (1982) bir optimal sistemin tasarımı ve bir sistemin optimize edilmesi arasındaki farkı göstermek için iki duruma işaret etmektedir; birincisi mevcut kaynaklar hangi değişken/değişkenlere göre amaç fonksiyonunu gerçekleştirilirken, kısıtlar da tam kapasitede kullanılmaktadır. İkincisi ise hangi tip kaynaklar ve bunların miktarları ne kadar kullanılmalı ki elde edilen sonuç mümkün olanların en iyisi olsun. Babic ve Pavic, (1996)'e göre bir optimal sistem, üretim aşamasına geçilmeden önce düzenlenmelidir. Çünkü optimal bir üretim planı, optimal seviyede hammadde miktarlarının belirlenmesi ile sağlanabilir. Bu çalışmada, bir işletmenin üretim süreci Çok Amaçlı Doğrusal Programlama modelinde kurulmuş daha sonra De Novo varsayımına göre problem yeniden düzenlenmiştir. Çok Amaçlı De Novo Programlamaya dönüştürülen problemin çözümü ise Bulanık Global Kriter Yöntemine göre gerçekleştirilmiştir.

2. ÇOK AMAÇLI DE NOVO PROGRAMLAMA FORMÜLASYONU

Çok Amaçlı Doğrusal Programlama problemlerine kolay bir şekilde uygulanabilen De Novo Programlama ilk kez Zeleny (1976) önerilmiştir. Klasik Doğrusal Programlama modeli göz önünde bulundurularak De Novo modeli aşağıdaki gibi formüle edilir.

$$\text{Maksimize } Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

Kısıtlar; (M1.1)

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i$$

$$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n$$

Burada;

x_j : Karar değişkenleri,

c_j : Anaç fonksiyonu katsayıları,

a_{ij} : Teknolojik katsayılar,

b_i : Kısıtların sağ taraf sabitleri,

m : kısıt sayısı,

n : Karar değişkeni sayısı.

(M1.1)'de b_i kullanılabilir kaynakların seviyelerini göstermek üzere, b_i sabiti yeni bir değişken (x_{n+i}) olarak düşünülüp modele eklenir. Bu yeni değişkenle birlikte De Novo model

$$\text{Maksimize } Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

Kısıtlar; (M1.2)

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j - x_{n+i} \leq 0$$

$$\sum_{j=1}^n p_i x_{n+i} \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n$

elde edilir. Burada;

x_j : Karar değişkenleri,

c_j : Anaç fonksiyonu katsayıları,

a_{ij} : Teknolojik katsayılar,

b_i : Kısıtların sağ taraf sabitleri,

m : kısıt sayısı,

n : Karar değişkeni sayısı.

p_i : (x_{n+i}) kaynağının birim fiyatı,

B : Toplam bütçe,

$\otimes$: " $\leq$ " veya " $=$ " (Bütçe kısıtı yönü).

De Novo Programlamayla kaynakların uzun vadede yeniden yapılandırılmasına, kısıt kaynakların daha verimli kullanılmasına ve sistemlerdeki savurganlığı önleyerek optimal bir sistem geliştirir. De Novo Programlama kaynakların henüz satın alınmadan önce planlanmasını varsayar. Çünkü planlama aşamasında kaynaklar kontrol edilebilmesi mümkündür. (M1.2)'nin çözülmesi ile sadece değişkenlerin optimal seviyelerinin hesaplanması değil aynı zamanda model (M1.1)'deki kısıt kaynaklarının b_i optimal seviyelerinin hesaplanması sağlanır. Model (M1.2)'de kısıtlar aşağıda yapılan düzenleme ile daha basit oluşturulur. i -inci kaynak için p_i kaynakların birim fiyatı olduğundan $p_1 a_{1j} + p_2 a_{2j} + \dots + p_m a_{mj} = A_j$ yazılabilir. A_j , j -inci ürünün birim değişken maliyetini göstermektedir. A_j kullanılarak De Novo model

$$\text{Maksimize } Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

Kısıtlar;

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n$

(M1.3)

Sırtçantası Problemi olarak yeniden düzenlenir. (M1.2) ve (M1.3) ile kurulan optimal sistemde bütün kısıtlar tam kapasitede kullanılır. Bir başka ifade ile bütün kısıtlar aktiftir. Kaynakların ele alınışları açısından (M1.2) ve (M1.3) modelleri arasındaki temel fark, (x_{n+i}) 'nin yeni bir karar değişkeni olarak modele eklenmiş olmasıdır. Sırtçantası Problemi olarak yeniden düzenlenir. (M1.2) ve (M1.3) ile kurulan optimal sistemde bütün kısıtlar tam kapasitede kullanılır. Bir başka ifade ile bütün kısıtlar aktiftir. Kaynakların ele alınışları açısından (M1.2) ve (M1.3) modelleri arasındaki temel fark, (x_{n+i}) 'nin yeni bir karar değişkeni olarak modele eklenmiş olmasıdır.

Çok amaçlı matematiksel modeller iki veya daha fazla amaçlı fonksiyonu içeren optimizasyon problemleridir. Tek amaçlı optimizasyon problemlerinde çözümün hedefi, amaç fonksiyonunun en iyi değerini veren değişkenlerin belirlenmesidir. Bu sebeple amaç fonksiyonunun optimum değeri tektir. Diğer yandan, çok amaçlı optimizasyon problemleri birden fazla maksimizasyon ve minimizasyon yönlü amaçların her ikisine de sahip olabilirler. Zeleny (1984) tarafından önerilen Çok Amaçlı De Novo Programlama problemi (M1.2) ve ya (M1.3) göre düzenlenebilir. Bu çalışmada (M1.2)'e göre düzenlenen model aşağıda verilmiştir.

$$\text{Maksimize } Z = \sum_{j=1}^n c_{kj} x_j$$

$$\text{Minimize } W = \sum_{j=1}^n c_{sj}x_j$$

Kısıtlar; (M1.4)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

De Novo Programlamada kaynaklar, bütünleşik tek bütçe kısıtı kullanılarak sınırlandırılır. Bir başka deyişle kaynaklar maksimum miktarları bütçe tarafından yönetildiği için sınırlıdır. Bu ise De Novo yaklaşımının en önemli özgesidir (Zeleny, 1984). De Novo modeli ile sadece çıktıların en iyi karışımının belirlenmesinin yanı sıra aynı girdilerin de en iyi birleşimi belirlenir (Tabucanon, 1988). Eğer yüksek verimli sistemler oluşturulmak için bütün kaynakların tam kapasitede kullanılması gerekir. Sonuç olarak, sistem tasarımı yeniden tasarımı ve optimizasyonu, sistem kısıtlarının amaca yönelik olarak şekillendirilmesini içermelidir. Sistem tasarımı alternatiflerin bir seçimi değil, en etkin alternatiflerin ortaya çıkarılması işlemidir (Zeleny, 1990).

Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin genel bir çözüm tekniğinin olmamasına karşın Zeleny (1986) optimal sistem tasarımının oluşturulması için meta-optimum çözümü, Shi (1995) meta-optimum çözüm için 6 farklı optimum yol oranı önermiştir. Live Lee (1990a), Li ve Lee (1990) ve Li ve Lee (1993) bulanık küme teorisi çerçevesinde 3 farklı yöntem geliştirmiştir. Sasaki ve Gen (2003) Melez Genetik Algoritma kullanarak bulanık çok amaçlı optimal sistem tasarımı probleminin çözümü için bir yöntem önermiştir. Bu yöntemlerin yanı sıra, farklı bilim insanları Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin çözümünde Çok Amaçlı Karar Verme yöntemlerini kullanmaya başlamıştır. Çok Amaçlı De novo Programlama probleminin çözümü için Umarusman (2013) Minmaks Hedef Programlamanın, Umarusman ve Türkmen (2013) Uzlaşık Programlama yönteminin, Zhuang and Hocine (2018) Meta-Hedef Programlamanın, Umarusman (2018) Minmaks tabanlı Bulanık Hedef Programlamanın ve Banik and Bhattacharya (2018) Ağırlıklı Hedef Programlamanın, Umarusman (2019) Öncelikli Hedef Programlama ve Global Kriter Yöntemin kullanılmasını önermiştir.

3.OPTİMAL SİSTEM TASARIMINDA BULANIK GLOBAL KRİTER YÖNTEM

Global Kriter Yöntem, Çok Amaçlı Karar Verme yöntemlerinin tercih bilgilerinin kullanılmadığı sınıflandırması içerisinde yer alan bir yöntem olup, ilk çalışmalar Yu (1973) ve Zeleny (1973) tarafından yapılmıştır. Global Kriter Yöntem, birden fazla amaç fonksiyonunu matematiksel olarak birleştirip tek amaç fonksiyonuna dönüştüren bir skaler fonksiyondur. Uzaklık fonksiyonunun bir bileşeni olarak kriter uzayında ideal nokta ve çözüm noktası arasındaki mesafenin minimizasyonunu gerçekleştirir (Marler ve Arora, 2004). Bir başka ifadeyle k-tane amaç fonksiyonu tek amaçlı optimizasyon problemine dönüştürülür (Tabucannon, 1988). Global Kriter Yöntem matematiksel formülasyonu aşağıda verilmiştir.

$$\text{Min} \sum_{i=1}^i \left(\frac{f_i(x^*) - f_i(x)}{f_i(x^*)} \right)^p$$

Kısıtlar; (M1.5)

$$Ax \leq b$$

$$x \geq 0.$$

Burada $f_i(x^*)$, i-inci amaç fonksiyonunun pozitif ideal çözümüdür. Çok Amaçlı Doğrusal programlama problemlerinin çözümünde; pozitif ideal çözümler;

Maksimizasyon yönlü amaçlar için

$$\sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^*) - Z_k(x)}{Z_k(x^*)} \right]^p \quad (1.1)$$

ve minimizasyon yönlü amaçlar için

$$\sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^*)}{W_s(x^*)} \right]^p \quad (1.2)$$

olmak üzere Umarusman ve Türkmen (2013) maksimizasyon ve minimizasyon yönlü amaçlar için Global Kriter Yöntemi genelleştirmiştir.

$$Min G = \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^*) - Z_k(x)}{Z_k(x^*)} \right]^p + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^*)}{W_s(x^*)} \right]^p \quad (M1.6)$$

Kısıtlar;

$$Ax \leq b$$

$$x \geq 0.$$

Burada;

$Z_k(x)$: Maksimizasyon yönlü amaç fonksiyonu,

$Z_k(x^*)$: x^* optimum noktada k -inci amaç fonksiyonun değeri,

$W_s(x)$: Minimizasyon yönlü amaç fonksiyonu,

$W_s(x^*)$: x^* optimum noktada s -inci amaç fonksiyonun değeri,

p : ($1 \leq p < \infty$).

Global amaç fonksiyonunda yer alan her bir amaç fonksiyonu oran olarak ifade edilmiştir. Amaç fonksiyonlarının farklı boyutlu olması sebebiyle birimsizleştirmek önemlidir. Problem için en iyi seçilen çözüm, seçilen p - değerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Salukvadze (1974) tarafından önerilen $p=2$ için bu sapmalar en büyük ağırlığa sahip en geniş sapma ile orantılı olarak ağırlıklandırılırken, Boychuk and Ovchinnikov (1973) tarafından önerilen $p=1$ için bütün sapmalara eşit önem verilir. $p>2$ olduğunda ise sapmaların ağırlıkları çok daha fazla olacaktır. Amaçların pozitif ideal çözümlerine göre normalizasyon yapılması sebebiyle global amaç değeri $[0; 1]$ aralığında olacaktır.

3.1. Bulanık Global Kriter Yöntem

Bulanık Global Kriter Yöntem için Leung (1984) tarafından geliştirilen algoritmanın temeli uzaklık fonksiyonuna dayanmaktadır. Bu fonksiyon $1 \leq p < \infty$ arasında çözüm aramakta olup, çok amaçlı karar problemlerinin çözümünde kullanılan yöntemlerin temelini oluşturmaktadır. Aslında Leung'un algoritmasında Global Kriter Yöntem ve Uzlaşık Programlama arasında bir çözüm araştırılmaktadır. Ayrıca ideal çözümler kullanılarak her bir amaç fonksiyonundaki değişim Bulanık Küme Teorisi açısından değerlendirilip, amaç fonksiyonu değeri en yüksek olan amaca göre çözüm şekillenmektedir. Bu çalışmada Leung'un Bulanık Global Kriter Yöntem için önerdiği algoritma ilk kez Çok Amaçlı De Novo Programlama problemi için yeniden düzenlenmiştir. Düzenlenmiş algoritmanın adımları aşağıda verilmiştir.

Adım 1: (M1.4)'ün her bir amaç fonksiyonuna ait pozitif ideal çözüm kümesi $I^{1*} = \{Z_1^{1*}, Z_2^{1*}, \dots, Z_l^{1*}; W_1^{1*}, W_2^{1*}, \dots, W_r^{1*}\}$ belirlenir.

$$Maksimize Z = \sum_{j=1}^n c_{kj} x_j$$

$$\text{Minimize } W = \sum_{j=1}^n c_{sj}x_j$$

Kısıtlar, (M1.4)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

Adım 2: I^{1*} kullanılarak uzlaşık çözümün belirlenmesi. Uzlaşık çözümün elde edilmesinde aşağıdaki formülasyon kullanılır.

$$\text{Min } d_p^1 = \left\{ \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^{1*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{1*})} \right]^p + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^{1*})}{W_s(x^{1*})} \right]^p \right\}^{\frac{1}{p}}$$

Kısıtlar; (M1.7)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$$1 \leq p < \infty$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

$p = 1$ ve ∞ için çözüm yapılarak çözüm belirlenir.

İlk olarak $p = 1$ için;

$$\text{Min } d_1^1 = \left\{ \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^{1*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{1*})} \right]^1 + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^{1*})}{W_s(x^{1*})} \right]^1 \right\}^{\frac{1}{1}}$$

Kısıtlar; (M1.8)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

(M1.8)'in çözümüyle x^{11} ve $I^{11} = \{Z_1^{11}, Z_2^{11}, \dots, Z_l^{11}; W_1^{11}, W_2^{11}, \dots, W_r^{11}\}$ elde edilir.

$$\text{Min } d_\infty^1$$

Kısıtlar; (M1.9)

$$\left[\frac{Z_k(x^{1*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{1*})} \right] \leq d_\infty^1$$

$$\frac{W_s(x) - W_s(x^{1*})}{W_s(x^{1*})} \leq d_\infty^1$$

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$.

(M1.9)'un çözümüyle $x^{1\infty}$ ve $I^{1\infty} = \{Z_1^{1\infty}, Z_2^{1\infty}, \dots, Z_l^{1\infty}; W_1^{1\infty}, W_2^{1\infty}, \dots, W_r^{1\infty}\}$ elde edilir.

Adım 3: Adım 1'e benzer şekilde maksimum tolerans değerin $(B + b)$ 'e bağlı olarak pozitif ideal çözümler belirlenir.

$$\begin{aligned} \text{Maksimize } Z &= \sum_{j=1}^n c_{kj} x_j \\ \text{Minimize } W &= \sum_{j=1}^n c_{sj} x_j \end{aligned}$$

Kısıtlar, (M1.10)

$$\begin{aligned} &\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B + b \\ x_j &\geq 0, i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l \text{ ve } s = 1, 2, \dots, r \end{aligned}$$

(M1.10)'un çözümüyle pozitif ideal çözüm kümesi $I^{0*} = \{Z_1^{0*}, Z_2^{0*}, \dots, Z_l^{0*}; W_1^{0*}, W_2^{0*}, \dots, W_r^{0*}\}$ elde edilir.

Adım 4: Adım 2'ye benzer olarak, I^{0*} kullanılarak

$$\text{Min } d_p^0 = \left\{ \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^{0*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{0*})} \right]^p + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^{0*})}{W_s(x^{0*})} \right]^p \right\}^{\frac{1}{p}}$$

Kısıtlar; (M1.11)

$$\begin{aligned} &\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B + b \\ 1 &\leq p < \infty \\ x_j &\geq 0, i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l \text{ ve } s = 1, 2, \dots, r \end{aligned}$$

$p = 1$ ve ∞ için çözüm yapılarak çözüm belirlenir.

İlk olarak $p = 1$ için;

$$\text{Min } d_1^0 = \left\{ \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^{0*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{0*})} \right]^1 + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^{0*})}{W_s(x^{0*})} \right]^1 \right\}^{\frac{1}{1}}$$

Kısıtlar; (M1.12)

$$\begin{aligned} &\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B + b \\ x_j &\geq 0, i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l \text{ ve } s = 1, 2, \dots, r \end{aligned}$$

(M1.8)'in çözümüyle x^{01} ve $I^{01} = \{Z_1^{01}, Z_2^{01}, \dots, Z_l^{01}; W_1^{01}, W_2^{01}, \dots, W_r^{01}\}$

$p = \infty$ için;

$$\text{Min } d_\infty^0$$

Kısıtlar; (M1.13)

$$\begin{aligned} &\left[\frac{Z_k(x^{0*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{0*})} \right] \leq d_\infty^1 \\ &\frac{W_s(x) - W_s(x^{0*})}{W_s(x^{0*})} \leq d_\infty^1 \end{aligned}$$

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B + b$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$.

(M1.9)'un çözümüyle $x^{0\infty}$ ve $I^{0\infty} = \{Z_1^{0\infty}, Z_2^{0\infty}, \dots, Z_l^{0\infty}; W_1^{0\infty}, W_2^{0\infty}, \dots, W_r^{0\infty}\}$ elde edilir.

Bütçe kısıtının B 'de $B + b$ 'ye artışıyla pozitif ideal çözüm değerleri maksimizasyon yönlü amaç fonksiyonları için $Z_k^{1*} \leq Z_k(x) \leq Z_k^{0*}$ ve minimizasyon yönlü amaçlar için $W_s^{1*} \geq W_s(x) \geq W_s^{0*}$ aralığında olacaktır.

Adım 5: Bu adımda $[Z_k^{1*}, Z_k^{0*}]$ ve $[W_s^{0*}, W_s^{1*}]$ kullanılarak her bir amaç fonksiyonu için Bulanık Doğrusal Programlama modeli kurularak çözüm gerçekleştirilir.

$$\begin{aligned} Z_k(x) &\geq Z_k^{1*}; Z_k^{0*} \\ W_s(x) &\leq Z_k^{0*}; W_s^{1*} \end{aligned}$$

Kısıtlar;

(M1.14)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B; (B + b)$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

Bu adımda her bir amaç fonksiyonu için belirlenen bulanık çözüm sonucunda $\alpha^* = \max(\alpha_k^*, \alpha_s^*)$ belirlenir.

Adım 6: Adım 5'te belirlenen bu α^* değeri kullanılarak final çözümü verecek olan model aşağıdaki gibi düzenlenir.

$$\text{Min } d_p^1 = \left\{ \sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^{1*}) - Z_k(x)}{Z_k(x^{1*})} \right]^p + \sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^{1*})}{W_s(x^{1*})} \right]^p \right\}^{\frac{1}{p}}$$

Kısıtlar;

(M1.15)

$$\sum_{j=1}^n A_j x_j \otimes B + (1 - \alpha^*)b$$

$$1 \leq p < \infty$$

$x_j \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n, k = 1, 2, \dots, l$ ve $s = 1, 2, \dots, r$

$p = 1$ ve ∞ için (M1.15)'in çözümü gerçekleştirilir.

4.UYGULAMA

Bu çalışmada Çok Amaçlı De Novo Programlama probleminin Bulanık Global Kriter Yöntemle çözülebileceğini göstermek amacıyla Zeleny (1986)'dan alınan üretim problemi kullanılmıştır. Bu problem 3 değişkenli, 6 kısıt fonksiyonu ve 3 maksimizasyon yönlü amaç fonksiyona sahip bir üretim problemidir. Bu problemde kaynaklara ayrılan bütçe ise 4658.75 para birimidir. Problem Aşağıda verilmiştir.

$$\text{Maks } Z_1: 50x_1 + 100x_2 + 17.5x_3$$

$$\text{Maks } Z_2: 92x_1 + 75x_2 + 50x_3$$

$$\text{Maks } Z_3: 25x_1 + 100x_2 + 75x_3$$

Kısıtlar;

(P1)

$$12x_1 + 17x_2 \leq 1400$$

$$3x_1 + 9x_2 + 8x_3 \leq 1000$$

$$\begin{aligned}
10x_1 + 13x_2 + 15x_3 &\leq 1750 \\
6x_1 + 16x_3 &\leq 1325 \\
12x_2 + 7x_3 &\leq 900 \\
9.5x_1 + 9.5x_2 + 4x_3 &\leq 1075 \\
x_1, x_2, x_3 &\geq 0.
\end{aligned}$$

Bu problemde her bir kısıtta kullanılan kaynağın birim fiyatı ise sırasıyla; $p_1 = 0.75$; $p_2 = 0.6$; $p_3 = 0.35$; $p_4 = 0.5$; $p_5 = 1.15$ ve $p_6 = 0.65$ para birimidir. Çok Amaçlı Doğrusal Programlama modelinde oluşturulan (P1), Çok Amaçlı De Novo Programlama modeli (M1.4)'e göre aşağıdaki gibi düzenlenir.

$$\begin{aligned}
\text{Maks } Z_1: 50x_1 + 100x_2 + 17.5x_3 \\
\text{Maks } Z_2: 92x_1 + 75x_2 + 50x_3 \\
\text{Maks } Z_3: 25x_1 + 100x_2 + 75x_3 \\
\text{Kısıtlar;} \\
23.475x_1 + 42.675x_2 + 28.7x_3 &\leq 4658.75 \\
x_1, x_2, x_3 &\geq 0.
\end{aligned} \tag{P2}$$

Çok Amaçlı De Novo Programlama problemi (P2)'nin Bulanık Global Kriter Yöntem algoritmasına göre çözümü aşağıda verilmiştir.

Adım 1: ilk olarak (P2)'deki her bir amaç fonksiyonu için pozitif ideal çözüm kümesi bulunur.
 $Z^{1*} = \{10916.81; 18257.93; 12174.43\}$

Adım 2: Adım 1'de belirlenen pozitif ideal çözümlere göre
 $p = 1$ $Z^{11} = \{10916.81; 8187.675; 10916.81\}.$
 $p = \infty$ $Z^{1\infty} = \{10916.81; 76437.6; 10916.81\}$

Adım 3: Bu adımda bütçe kısıt için 831.75 para birimi arttırıldığı düşünülürse (P2) aşağıdaki gibi tekrar düzenlenir.

$$\begin{aligned}
\text{Maks } Z_1: 50x_1 + 100x_2 + 17.5x_3 \\
\text{Maks } Z_2: 92x_1 + 75x_2 + 50x_3 \\
\text{Maks } Z_3: 25x_1 + 100x_2 + 75x_3 \\
\text{Kısıtlar;} \\
23.475x_1 + 42.675x_2 + 28.7x_3 &\leq 5490 \\
x_1, x_2, x_3 &\geq 0.
\end{aligned} \tag{P2a}$$

Bu adımda, (P2a) için pozitif ideal çözüm kümesi

$$Z^{0*} = \{12864.67; 21515.65; 14346.69\}$$

olarak belirlenir.

Adım 4: Adım 3'teki pozitif ideal çözümler kullanılarak $p = 1$ ve $p = \infty$ için çözüm yapıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

$$\begin{aligned}
p = 1 & \quad Z^{01} = \{11693.29; 21515.65; 5846.645\} \\
p = \infty & \quad Z^{0\infty} = \{11693.29; 21515.65; 5846.645\}
\end{aligned}$$

Adım 5: $Z^{0*} = \{12864.67; 21515.65; 14346.69\}$ ve $Z^{1*} = \{10916.81; 18257.93; 12174.43\}$ kullanılarak her bir amaç fonksiyonu için bulanık model kurularak çözüm yapılır. Her bir amaç fonksiyonunun tatminkarlık derecesi içerisinde

$$\alpha^* = \max(0.4998507; 0.4998503; 0.4998501) \Rightarrow \alpha^* = 0.4998507$$

olmalıdır. $\alpha^* = 0.4998507$ ikinci amaç fonksiyonunun tatminkarlık derecesini göstermektedir. Bu üyelik derecesine göre bütçe kısıtı yeniden düzenlenecektir.

Adım 6: Bu $\alpha^* = 0.509$ için düzenleme yapılır ise (P1)

$$\text{Maks } Z_1: 50x_1 + 100x_2 + 17.5x_3$$

$$\text{Maks } Z_2: 92x_1 + 75x_2 + 50x_3$$

$$\text{Maks } Z_3: 25x_1 + 100x_2 + 75x_3$$

Kısıtlar;

$$23.475x_1 + 42.675x_2 + 28.7x_3 \leq 5074.449$$

$$x_1, x_2, x_3 \geq 0.$$

olarak elde edilir. Bu aşamada $p = 1$ veya ∞ için çözüm araştırılabilir. “p” için tercih karar vericiye bırakılır. Bu çalışmada $p = \infty$ için çözüm yapılmıştır ve elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

$x_1 = 185,536$; $x_2 = 16,85$ ve $x_3 = 0$ değişkenlerine bağlı olarak her bir amaç fonksiyonunun değeri

$$Z^\infty = \{10850; 1833.15; 6325.425\}$$

elde edilir. Bu sonuca göre $x_1, x_2 = 16,85$ ’den üretim yapılması önerilirken, x_3 ’ten üretilmemesi önerilmektedir. Bu beklenen bir durum olup, De Novo varsayımına göre amaçlara katkısı en yüksek olan ürünlerin üretilmesi gerekmektedir.

5.SONUÇ

Verilen bir sistemim optimizasyonu yerine bir optimal sistem tasarımı gerçekleştirilen De Novo Programlama, bütçe kısıtına bağlı olarak kaynakların yeniden düzenlenmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca, bozulan çözüm sonucu veren De Novo varsayımıyla amaca katkısı olan değişkenlere karar vericiyi yönlendirmektedir. Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin kesin bir çözüm yöntemi olmamasına karşın, Çok Amaçlı Karar Verme yöntemleri optimal sistem tasarımı son 10 yılda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmayla Bulanık Global Kriter Yöntem kullanılarak Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin çözülebileceği ortaya konulmuştur. Aslında bu yöntemdeki algoritma iki durumu da ortaya koymaktadır: Bunlardan birincisi, Adım 2 ve Adım 4’te çözümler belirlenirken kullanılan yöntemler $p = 1$ için Global Kriter Yöntem ve $p = \infty$ için Uzlaşık Programlamadır. İkincisi ise, uzlaşık çözümü araştırmada Bulanık Küme Teorisi açısından, tatminkarlık seviyesi en yüksek olan amaca göre çözüm gerçekleştirilmesidir. Diğer yandan $p = \infty$ için kullanılan Uzlaşık Programlamada çözüme negatif ideal çözümler dahil edilerek amaç fonksiyonlarının pozitif ideal çözümden sapmaları sınırlandırılabilir.

Kaynaklar

- Babić, Z., and Pavić, I. (1996). Multicriterial production programming by de novo programming approach. *International Journal of Production Economics*, 43(1), 59-66.
- Banik, S., and Bhattacharya, S. (2018). Weighted goal programming approach for solving multi-objective de novo programming problems. *International Journal of Engineering Research in Computer Science and Engineering (IJERCSE)*, 5(2), 316-322.
- Boyчук, L. and Ovchinnikov, V. (1973). Principal methods of solution of multicriterial optimization problems. *Soviet Automatic Control* 6, 1–4.

- Leung, Y. (1984). Compromise programming under fuzziness, *Control and Cybernetics*, 13 203-215.
- Li, R. J., and Lee, E. S. (1990a). Multi-criteria de novo programming with fuzzy parameters. *Computers Math. Applic.*, 19(56), 13-20.
- Li, R. J., and Lee, E. S. (1990b). Approaches to multicriteria de novo programs. *Journal of mathematical analysis and applications*, 153, 97-111.
- Li, R. J., and Lee, E. S. (1993). Fuzzy multiple objective programming and compromise programming with pareto optimum. *Fuzzy Sets and Systems*, 53, 275-288.
- Marler, R.T. and Arora, J.S. (2004). Survey of multi-objective optimization methods for engineering. *Structural Multidisciplinary Optimization* 26, 369–395.
- Salukvadze, M. (1974). On the existence of solution in problems of optimization under vector valued criteria. *Journal of Optimization Theory and Applications* 12(2), 203–217.
- Sasaki, M., and Gen, M. (2003). Fuzzy multiple objective optimal system design by hybrid genetic algorithm. *Applied Soft Computing*, 2(3), 189-196.
- Shi, Y. (1995). Studies on optimum-path ratios in multicriteria de novo programming problems. *Computers Math. Applic.*, 29(5), 43-50.
- Tabucanon, M. T. (1988). *Multiple criteria decision making in industry* (First ed.). New York: Elsevier.
- Umarusman, N. (2013). Min-max goal programming approach for solving multi-objective de novo programming problems. *International Journal of Operations Research*, 10(2), 92-99.
- Umarusman, N. (2018). fuzzy goal programming problem based on minmax approach for optimal system design. *Alphanumeric Journal: The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 6(1), 177-193.
- Umarusman, N. (2019). Using Global Criterion Method to Define Priorities in Lexicographic Goal Programming and an Application for Optimal System Design. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (1), 326-341
- Umarusman, N., and Türkmen, A. (2013). Building optimum production settings using de novo programming with global criterion method. *International Journal of Computer Applications*, 82(18), 12-14.
- Yu, P.L. (1973). A class of solutions for group decision problems. *Management Science* 19(8), 936–946.
- Zeleny, M. (1973). *Compromise programming*, in: Cochrane, J.L. and Zeleny, M. (Eds.), *Multiple Criteria Decision Making*, pp. 262–301, University of South Carolina, Columbia, SC.
- Zeleny, M. (1976). Multi-objective design of high-productivity systems. *In.Proc. Joint Automatic Control Conf.*, paper APPL9-4, New York.
- Zeleny, M. (1982) *Multiple Criteria Decision Making*. New York: McGraw Hill,

Zeleny, M. (1984). *Multicriterion design of high-productivity systems: Extension and application*. (Ed.) Y.H. Yacov and V. Chankong, Decision Making With Multiple Objective (pp. 308- 321). New York: Springer-Verlag.

Zeleny, M. (1986). Optimal system design with multiple criteria: De Novo programming approach. *Engineering Costs and Production Economics*, 10, 89–94.

Zeleny, M. (1990). Optimizing given systems vs. designing optimal systems: The de novo programming approach. *Int. J. General System*, 17, 295-307.

Zhuang, Z. Y. And Hocine, A. (2018). Meta goal programing approach for solving multi-criteria de Novo programing problem. *European Journal of Operational Research*, 265(1), 228-238

Çocuk Gelişimi Lisans Öğretim Programlarının İncelenmesi (Osman

Tayyar ÇELİK)

Çocuk Gelişimi Lisans Öğretim Programlarının İncelenmesi

Dr. Osman Tayyar ÇELİK
Pamukkale Üniversitesi, otayyar44@gmail.com

Özet: Günümüzde bilgi ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişimler bireylerin sahip olması gereken bilgi ve becerileri de değiştirmektedir. Buna bağlı olarak eğitim sistemlerinin de bu değişimlere cevap verebilmek amacıyla girdilerini değiştirmesi gerekmektedir. Çevredeki hızlı değişimlere bireylerin uyarlanması başta eğitim kuramları ve daha özeldi ise üniversiteler gelmektedir. Bu kapsamda üniversitelerdeki lisans ve ön lisans düzeyindeki öğretim programlarının gelişmelere ve güncel ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla öğretim programları üzerine yapılan araştırmaların programların değerlendirilmesine yeniden, düzenlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada Türkiye’deki üniversitelerde lisans düzeyinde yürütülen çocuk gelişimi programlarındaki öğretim programlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de 20’si devlet üniversitesi, 11’i vakıf üniversitesi olmak üzere 31 üniversitede çocuk gelişimi lisans programı aktif olarak yürütülmektedir. Kurumsal web sitesinden öğretim programına ulaşılabilen 20 üniversitenin çocuk gelişimi lisans öğretim programı araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenerek temalar ortaya çıkarılmış, frekans ve tablolarla sunulmuştur. Araştırma sonucunda programlarda yürütülen derslerde üniversiteler arasında farklılığın olduğu, disiplinler arası derslerin sınırlı olduğu, zorunlu ve seçmeli ders oranlarının üniversitelere göre farklılık gösterdiği, seçmeli derslerin sınırlı sayıda olduğu ve alanla ilişkisi olmayan seçmeli derslerin bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca programlarda yer alan dersler Türkiye Yükseköğretim Yeterlikleri Çerçevesinde değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: çocuk gelişimi, öğretim programı, üniversite

Sigorta Prim Üretimlerindeki Güncel Değişimlerin Sigorta
Acentelerinin Pazar Payına Etkisi ve Öneriler (Davut KARAMAN, Ali ŞAHİN)

Sigorta Prim Üretimlerindeki Güncel Değişimlerin Sigorta Acentelerinin Pazar Payına Etkisi ve Öneriler

Dr. Öğr. Üyesi Davut Karaman¹, Ali Şahin²

¹Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, davut.karaman@alanya.edu.tr

²Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, altsosahin@gmail.com

Özet: Sigortacılık sektörü özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından hizmet sektörünün etkili unsurlarından biri olmakla birlikte hizmet sektörleri içinde önemli bir paya sahiptir. Sigortacılık sektörünün öneminin artması ve sigorta konusunda daha bilinçli bir konuma gelinmesi ile birlikte, son yıllarda ülkemizde sigortacılık sektörü her geçen büyüme devam etmektedir. Hızlı gelişen bir pazar konumunda olan sigortacılık sektöründe ise sigorta prim üretimi yapan birimler (acente, merkez, banka ve broker) arasında da rekabet artmaktadır. Dolayısıyla sigorta prim üretimi yapan aktörler hem mevcut pazar paylarını kaybetmemek hem de yeni müşteriler kazanmak için pazarlama faaliyetlerinde güncellemeler yapmak zorundadır. Bu çalışmada müşteri ile doğrudan sigorta faaliyeti amacıyla ilişki içerisinde olan sigorta acentelerinin ve diğer prim üreticilerinin pazar paylarındaki değişimler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Son on yıllık süreyi kapsayan, 2009-2018 yılları arasındaki sigorta prim üretim verileri değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre toplam sigorta prim üretimi 4,4 kat artmakta iken, sigorta acentelerinin pazar payı ise %61,88'den %54,72'ye düşmektedir. Bununla birlikte merkez pazar payının %9,77'den %11,04'e, bankaların %18'59 dan %22,44'e, brokerlerin %9,75'ten %11,78'e yükseldiği görülmektedir. Müşteri memnuniyetinin önemli belirleyicilerinden olan ilişkisel pazarlama, acente ve etkin müşteri faaliyetleri karmasının sigortalı üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır. Sigorta sektörünün en büyük prim üreticisi konumunda olan sigorta acentelerinin pazar payı kayıplarını önleme amacıyla acentelerin daha etkili, güncel pazarlama faaliyetlerinde bulunmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: sigorta, banka, pazarlama, müşteri memnuniyeti, ilişkisel pazarlama.

Giriş

Son yıllarda yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler özellikle hizmet sektörlerinde rekabeti önemli şekilde etkilemektedir. Emek yoğun yapıda faaliyet gösteren hizmet sektöründe; işletmeler müşterilerle birebir iletişim kurmaktadır. Bu iletişim süreci ise müşteri memnuniyeti ve sadakati oluşturma açısından önemli bir role sahiptir (Karaman, 2018a: 23). Hizmet sektörünün önemli aktörlerinden biri de sigortacılık sektörüdür. Sektörde görülen yoğun rekabet ortamı sigorta prim üreticilerinin de pazarlama faaliyetlerini müşteri odaklı stratejilere göre belirlemelerini gerektirmektedir (Akpınar, 2016: 45-46).

Sigorta öngörülemeyen bir olay sonucunda, ortaya çıkacak maddi zararları veya kayıpları önlenmek amacıyla belli bir ücret (prim) karşılığında risklerin paylaşıldığı bir sistemdir (Alpay,

2001: 1). Türkiye’de sigorta prim üretimleri direkt satış, banka, broker ve acenteler kanalıyla yapılmaktadır (Özcan, 2019: 93).

5684 Sayılı Sigortacılık Kanununa göre;

- ✓ **Acente;** “*ticarî mümessil, ticarî vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tâbi bir sıfatı olmaksızın bir sözleşmeye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimî bir surette sigorta şirketlerinin nam ve hesabına sigorta sözleşmelerine aracılık etmeyi veya bunları sigorta şirketleri adına yapmayı meslek edinen, sözleşmenin akdinden önce hazırlık çalışmalarını yürüten ve sözleşmenin uygulanması ile tazminatın ödenmesinde yardımcı olan kişi*”,
- ✓ **Broker;** “*sigorta veya reasürans sözleşmesi yaptırmak isteyenleri temsil ederek, bu sözleşmelerin yaptırılacağı şirketlerin seçiminde tamamen tarafsız ve bağımsız davranarak ve teminat almak isteyen kişilerin hak ve menfaatlerini gözeterek sözleşmelerin akdinden önceki hazırlık çalışmalarını yürütmeyi ve gerektiğinde sözleşmelerin uygulanmasında veya tazminatın tahsilinde yardımcı olmayı meslek edinen kişi*”
- ✓ **Sigorta şirketi;** “*Türkiye’de kurulmuş sigorta şirketi ile yurt dışında kurulmuş sigorta şirketinin Türkiye’deki teşkilâtı*”

olarak ifade edilmektedir.

Sigorta şirketleri genellikle büyük bedelli poliçelerde genel merkez ve bölge müdürlükleri tarafından, başka aracı olmaksızın **direkt (merkez) satış** olarak ifade edilen sigorta pazarlama yöntemini kullanmaktadırlar.

Bankaların ise kredi kullanımlarının artması gibi nedenlerden dolayı sigortacılık faaliyetlerinde de önemli bir artış görülmektedir. Genellikle bankalar tarafından kredi kullanımlarında kredi veren bankadan sigorta yapma gerekliliği şeklinde bir yönlendirme yapılmaktadır.

Görüldüğü üzere ülkemizde sigorta prim üretimlerinin dört farklı kanalı bulunmaktadır. Dolayısıyla her geçen gün gelişen, büyüyen sigorta sektöründe her kanal kendi pazar payını artırmak için farklı faaliyetler yapma gereksinimi duyacaktır. Yapılan bir araştırmaya göre sadece satış öncesi değil satış sonrasında da müşterilere hizmet sunmaya devam etmek, müşteri ilişkilerini geliştirmek ve sürekli iletişim halinde kalmak sigorta müşterilerinin bağlılığını olumlu yönde etkilemektedir (Yurdakul ve Dalkılıç, 2006: 255). Başka bir araştırma sonucuna göre ise sigortacılık sektöründe müşterilere yönelik olarak yapılan üstün hizmet değeri oluşturma faaliyetleri müşteri bağlılığını artırmakla birlikte işletmeye duyulan güveni de olumlu yönde etkilemektedir (Taşkın ve Bengül, 2014: 503).

Metodoloji ve Bulgular

Sigorta satış kanalları olan acente, merkez, broker ve bankaların sigorta prim üretimlerinin son 10 yıllık verileri (2009-2018 arası) Türkiye Sigorta Birliği’nden (TSB) alınarak değerlendirilmiştir. 2019 yılı henüz sona ermediği için çalışmaya dahil edilmemiştir.

Araştırma sonucu elde edilen verilerden yıllara göre sigorta satış kanallarının prim üretimleri ve toplam sigorta prim üretimi Tablo 1’de sunulmuştur. Toplam sigorta prim üretimi 2009 yılında 12.435.971.259 TL’den 2018 yılında 54.653.580.368 TL’ye çıkarak, sektörde 4,4 kat oranında bir büyüme gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Sigorta Prim Üretimleri (TL)

Yıl	Acente	Merkez	Broker	Banka	Toplam
2009	7.695.718.222	1.215.816.011	1.213.091.421	2.311.345.605	12.435.971.259
2010	8.497.241.218	1.222.463.136	1.303.695.537	3.105.994.377	14.129.394.268
2011	10.138.138.914	1.381.905.291	1.659.250.933	3.985.786.044	17.165.081.182
2012	11.943.292.256	1.338.565.935	2.040.694.423	4.504.097.011	19.826.649.625
2013	14.496.136.046	1.566.471.686	2.496.781.024	5.670.226.977	24.229.615.733
2014	15.310.275.593	1.990.461.708	2.820.210.463	5.868.604.918	25.989.552.682
2015	18.295.973.861	2.339.634.342	3.476.427.404	6.913.862.024	31.025.897.631
2016	24.719.570.282	2.600.918.840	4.322.625.721	8.843.682.096	40.486.796.939
2017	25.911.945.708	4.356.755.076	4.972.025.491	11.313.963.269	46.554.689.544
2018	29.910.594.126	6.034.633.144	6.443.040.653	12.265.312.445	54.653.580.368

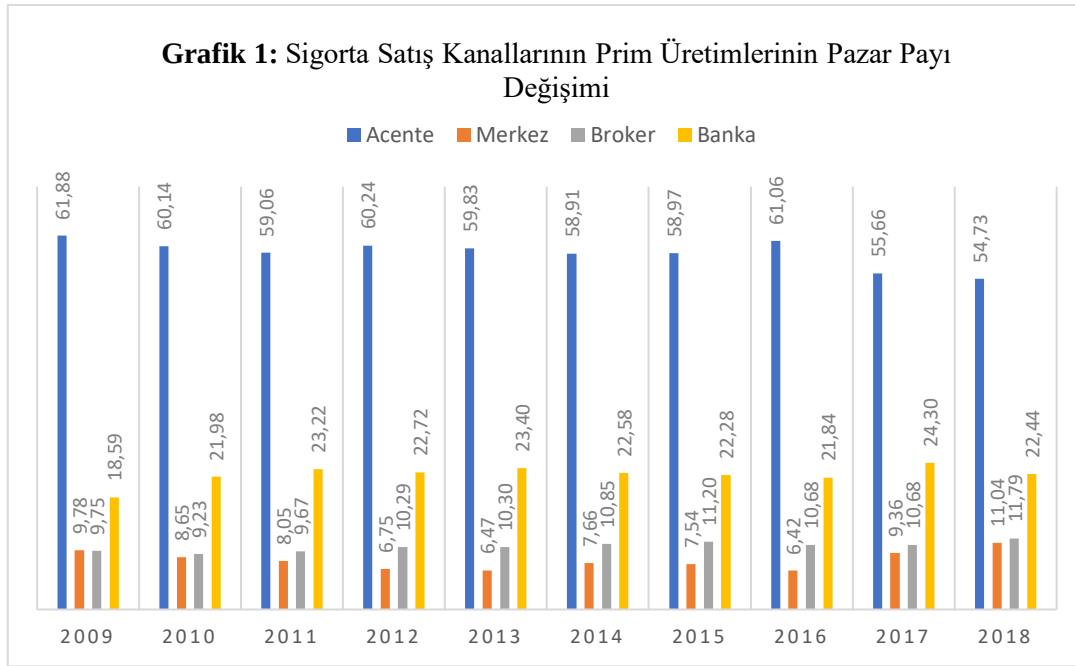
Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, Satış Kanalı, 2019.

Tablo 1’deki verilerden hareketle sigorta satış kanallarının pazar paylarındaki değişim oranları ise aşağıda Tablo 2’de ise sunulmuştur.

Tablo 2. Sigorta Satış Kanallarının Pazar Paylarındaki Değişim Oranları

Yıl	Acente	Merkez	Broker	Banka	Toplam
2009	0,6188	0,0978	0,0975	0,1859	1,0000
2010	0,6014	0,0865	0,0923	0,2198	1,0000
2011	0,5906	0,0805	0,0967	0,2322	1,0000
2012	0,6024	0,0675	0,1029	0,2272	1,0000
2013	0,5983	0,0647	0,1030	0,2340	1,0000
2014	0,5891	0,0766	0,1085	0,2258	1,0000
2015	0,5897	0,0754	0,1120	0,2228	1,0000
2016	0,6106	0,0642	0,1068	0,2184	1,0000
2017	0,5566	0,0936	0,1068	0,2430	1,0000
2018	0,5473	0,1104	0,1179	0,2244	1,0000

Tablo 2’deki pazar payı oranlarının karşılaştırmalı olarak yıllara göre değişimi ise Grafik 1’de gösterilmiştir.

Büyüyen, gelişen sigortacılık sektöründe sigorta satış kanallarının bu pazardan aldıkları paylarda yıllara göre değişim görülmektedir. 2009 ile 2018 yılları arasında sigorta satış kanallarının pazar payları incelendiğinde;

- Acentelerin pazar payının %54,73 - %61,88 aralığında olduğu,
- Merkezin %6,42 - %11,04 aralığında olduğu,
- Broker %9,23 – 11,79 aralığında olduğu,
- Bankaların ise %18,59 - %24,30 aralığında olduğu

görülmektedir. Değişimin ise acentelerde genelde azalma yönünde ilerlediği ve 2018 yılında en düşük seviyede olduğu; merkez, broker ve bankalardaki değişimin yönünde farklılık olmakla birlikte genellikle artış yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 1 incelendiği zaman büyüyen sigortacılık sektöründe acentelerin pazar payının her geçen yıl azaldığı görülmektedir. 2009 yılında pazar payının %61,88 sahip olan acentelerin 2018 yılındaki pazar payı %54,73 olarak gerçekleşmiştir. Son on yılda sigortacılık sektöründe yaşanan 4,4 kat oranındaki büyümenin yanında acente prim üretimlerinin pazar payı %7,16 oranında azalmaktadır.

2009 yılından 2018 yılına kadar olan on yıllık süreçte diğer sigorta satış kanallarının pazar payının (yıllar arasında farklı değişimler olmakla birlikte) nihai değişimleri ise şöyledir:

- Merkez sigorta prim üretimleri %9,78'ten %11,04'e,
- Broker sigorta prim üretimleri %9,75'ten %11,79'a,
- Banka sigorta prim üretimleri ise %18,59'dan %22,44'e yükselmiştir.

Bu kapsamda 2009 ile 2018 yıllarına ait verilerin kullanımı ile oluşturulan Tablo 3'te görüldüğü üzere merkez pazar payı %1,26, broker pazar payı %2,03, bankaların pazar payı %3,86 olmak üzere toplamda bu üç satış kanalın payları %7,16 artarak sigorta acentelerinin pazar yapısını azaltmaktadır.

Tablo 3. Sigorta Satış Kanallarının Pazar Paylarındaki Değişim Yüzdeleri

	Acente	Merkez	Broker	Banka
Değişim	(-)%7,16	(+)%1,26	(+)%2,03	(+)%3,86

2009-2018 yılları arasındaki on yıllık ortalama pazar payı değişimleri ise Tablo 4'te sunulmuştur. Ortalama pazar paylarındaki değişimler incelendiğinde acente ve merkez sigorta satış kanallarının pazar payında azalış, broker ve bankaların pazar paylarında ise artış görülmektedir.

Tablo 4. Sigorta Satış Kanallarının 2009-2018 Yılları Arasındaki Ortalama Pazar Paylarındaki Değişim Yüzdeleri

	Acente	Merkez	Broker	Banka
Değişim	(-)%59,05	(-)%8,17	(+)%10,44	(+)%22,34

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde müşteri profilinin her geçen gün daha değişken ve karmaşık hale gelmesi yeni müşteri kazanımını ve mevcut müşteriyi elde tutmayı giderek zorlaştırmaktadır. Bu nedenle satışlardan daha önemli olarak satış sonrası hizmet sunumları ve müşterilerle olan ilişkilerin niteliği daha etkili hale geldiği görülmektedir (Gülmez ve Kitapçı, 2003: 81). Sigortacılık sektörü hem dünyada hem de ülkemizde gelişmeye devam etmektedir. Dolayısıyla sigorta şirketleri farklı satış kanalları ile daha fazla müşteriye ulaşabilme amacını gütmektedir. Bunun bir sonucu olarak ise aynı sektördeki farklı satış kanalları arası rekabet ve daha fazla pazar payı elde etme çabası ortaya çıkmaktadır. Satış kanalları arasında ise satış sonrası müşteri ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından sigorta acenteleri önemli bir avantaja sahiptir. Çünkü acente müşterisi, acentesine her an ulaşabilme ve farklı konularda da acentesinden destek alabilme beklentisi taşımaktadır. Dolayısıyla acentenin bu kapsamda müşterisi ile oluşturacağı bağ, acentelerin pazar payında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada sigorta satış kanalları arasındaki son on yıl içerisinde pazar paylarındaki değişim acenteler ekseninde ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre acentelerin sektör içindeki pazar payı genel olarak her geçen yıl azalmaya devam etmektedir.

Acentelerin pazar payını azaltan en büyük nedenlerden biri olarak bankaların pazar payının önemli derecede artması şeklinde değerlendirilmektedir. Çünkü acentelerin pazar payı %7,16 oranında azalır iken, bankaların pazar payı %3,86 oranında artmaktadır. Bu noktada son yıllarda banka kredilerinde görülen artış ve bankaların kredi işlemi sırasında birçok sigortayı zorunlu kılması ya da müşteriler açısından kredi ve sigorta işlemlerini eş zamanlı ve aynı yerden yapma pratikliği gibi nedenler banka sigorta prim üretiminin artmasındaki önemli etkenler olarak görülmektedir.

Büyüyen sigortacılık sektöründe acentelerin pazar payı kayıplarını önlemek için acentelerin müşterilerine yönelik yeni pazarlama stratejilerinin belirlenmesi, acente kaynaklı pazarlama sorunlarının güncel olarak tespit edilerek (yetersiz bilgilendirme, nitelikli personel vb) (Karaman, 2018b) gerekli adımların uygulamaya konulması acenteler açısından yararlı olacaktır.

Literatür araştırmalarından elde edilen bulgular kapsamında ilişkisel pazarlama faaliyetleri sigorta müşterilerinin sadakati üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Taşkın ve Bengül, 2013). Sigorta acentelerinin müşterileri ile olan ilişkilerinde izlemesi gereken önemli yöntemlerden biri olan ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin (satış öncesi ve sonrası müşteri ile etkili iletişim, güven vb.)

nitelikli olarak artırılması ve acentelerin bu konuda bilgilendirilmesi acentelerin azalan pazar payını önlemede yararlı olacağı düşünülmektedir.

Değişen dünya konjonktüründe, teknolojik gelişmelerin etkisiyle müşterilerin istek ve beklentileri de sürekli değişmektedir. İşletmeler açısından sektörde mevcut pazar payını muhafaza etmek ve artırmak her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Bu nedenle işletmelerin güçlü kalabilmesi için güncel olarak müşteri beklentilerinin tespit edilmesi ve bu kapsamda pazarlama faaliyetlerin belirlenmesi daha yararlı olacaktır.

Bu çalışmada genel sigorta prim üretimleri dikkate alınmıştır. Daha sonra yapılacak araştırmalarda alt sigorta branşlarındaki değişimlerin de incelenmesi sigorta satış kanallarının pazar paylarındaki değişimin detaylarını ortaya koymak adına yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca sigorta acentelerinin güncel ilişkisel pazarlama faaliyetlerini uygulama yöntemleri de araştırılması, sorunların tespit edilmesi ve çözümlerin sunulması acentelerin pazar payına olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akpınar, Ö. (2016). Sigorta Sektöründe Pazarlama Süreci: Acentelerin Rolü ve Önemi. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 45-61.
- Alpay, Timuçin. (2001). Temel Sigortacılık Bilgileri ve Uygulamalı Hasar Yönetimi 1. Yüce Yayınları, İstanbul.
- Gülmez, M., Kitapçı O., (2003). İlişki Pazarlamasının Gelişimi ve Yakın Geleceği. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 81-89.
- Karaman, D. (2018a). Hizmet Sektöründe İlişkisel Pazarlamanın Önemi: Teorik Bir Araştırma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 23-40.
- Karaman, D. (2018b). Sigortacılık Sektörünün Güncel Sorunlarının Belirlenmesi: Alanya’da Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 29-37.
- Özcan, H. (2019). Banka Sigortacılığı ve 10 Yıllık Prim Üretimleri Üzerine Bir Araştırma. 2. *Uluslararası Bankacılık Kongresi*, Çorum.
- Sigortacılık Kanunu, 5684 sayı, 03.06.2007 (<https://www.segem.org.tr/sgrKanunu.asp>)
- Taşkın, E., Bengül, S. S. (2013). Sigorta Sektöründe İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma Ve Model Önerisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, EYİ 2013 Özel Sayısı, 503-521.
- Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, 2019, www.tsb.org.tr
- Yurdakul, M., Dalkılıç, N. (2006). İlişkisel Pazarlama Anlayışının Sigorta Müşterilerinin Bağlılığı Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 255-270.

İş Hayatında Algılanan Mobbing ve Öfke Yönetimi Üzerine Bir
Araştırma (Müjdat AVCI, Ergün KARA, Ceren ÇELİK)

İş Hayatında Algılanan Mobbing ve Öfke Yönetimi Üzerine Bir Araştırma

Müjdat AVCI¹, Ergün KARA², Ceren ÇELİK³

¹Doç Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, mujdatavci@osmaniye.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, ergunkara@osmaniye.edu.tr

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, celik.ceren89@hotmail.com

Özet: Modern çehresi son iki yüz yıldır oluşan, küreselleşmeye bağlı günümüz dünyasının zorlu yaşam koşullarıyla beraber daha farklı boyutlara ulaşan Mobbing, günümüz çalışma hayatı açısından önlem alınması ya da çözüme kavuşturulması gereken bir olgudur. Bu çalışmanın temel amacı, iş hayatında sık karşılaşılan mobbing ve ardından ortaya çıkan öfke duygusunun incelemeye konu edinilen hizmet sektöründeki çalışanlar üzerinde var olup-olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla, Adana il merkezinde faaliyet gösteren 2 büyük işletmede örnek olay analizi bağlamında bu tesislerde görev yapan bireyler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiş ve araştırma sorularından yola çıkılarak hazırlanan formda açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Yapılan çalışma, “Örnek Olay incelemesi” modelindedir. Araştırmanın verileri, yapılan literatür taraması sonucunda mobbing ve öfke ile ilişkili hazırlanan mülakat soruları, yorumları ve sonuçlarına yer verilerek analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda işletme yöneticilerine ve çalışanlarına yönelik olarak çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mobbing , Öfke Yönetimi, İş Hayatı

Giriş

Son yıllarda küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin de katkısıyla, sosyal ve fiziki çevre koşullarındaki değişimler bireylerin tutum, düşünce ve davranışlarına da yansımaktadır. Tutum, düşünce ve davranışlardaki söz konusu değişimler çalışma ortamında stres, güvensizlik, rekabet, huzursuzluk, gerginlik, çaresizlik ve öfke çatışmaları gibi birtakım sıkıntıların ortaya çıkmasına ve beraberinde mobbing olarak ifade edilen psikolojik, sosyal ya da ekonomik baskı ya da yıldırma davranışlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerden oluşan çalışma ortamları, zaman zaman bir takım çatışma ya da gerginliklerin ortaya çıkmasına müsait alanlardır. Böylesi durumlarda güçlü ve zayıf çatışmasının ortasında kalan bazı bireyler psikolojik, sosyal vb. baskı ya da yıldırma edimlerine yani mobbinge maruz kalabilmektedirler. Karşılaşılan söz konusu saldırıların artması ise beraberinde doğal bir tepki olan ‘öfke düzeyi’ni olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışma toplam 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, mobbing kavramının tanımı, nedenleri, mücadele yöntemleri, çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri ve çalışanların mobbing karşısındaki tutum ve davranışlarının neler olduğundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde, öfke kavramının tanımı ve öfke ile mobbing arasında literatür bağlantısı açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise araştırmanın verileri, yapılan literatür taraması sonucunda mobbing ve öfke ile ilişkili hazırlanan mülakat soruları, yorumları ve sonuçlarına yer verilerek analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise, işletme yöneticilerine ve çalışanlara yönelik olarak çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Kavramsal Çerçeve

- **Mobbing Kavramı:** Mobbing kavramını ilk olarak hayvan davranışları üzerinde çalışmalar yapan (etolojist) Lorenz kullanmıştır (Davenport vd., 2003’den akt.: Altuntaş, 2010: 2997). 1980’li yıllarda söz konusu olguyu ele alan ve yaptığı tanımlamayla işyerindeki psikolojik tacizi açıklamaya çalışan Leymann, tanımında sosyo-psikolojik

faktörler üzerinde durmuştur. “İş Hayatında Güvenlik ve Sağlık” konulu bir raporunda mobbingden bahseden ve işyerinde çalışanların bir kısmının diğerlerine huzursuzluk vermeleri, birbirlerini taciz etmeleri, kötü muamele göstermeleri kısaca birbirlerine psikolojik şiddet uygulamaları anlamında kullanan (Leymann, 1996: 167-168) Leymann, olguyu, bir kişi ya da grup tarafından işyerinde çalışan kişi veya kişiler üzerinde sistematik bir şekilde baskı yaratarak bunaltma, korkutma, tehdit etme gibi taktiklerle çalışan(lar)ın istifa aşamasına getirilmesi olarak tanımlamıştır (Leymann, 1996: 65).

Tablo 1. Psikolojik Yıldıırma (Mobbing) Tanımları

Referans	Yıl	Terim	Tanım
Brodsky	1976	Taciz	Başkasına ısrarla devam eden, tahrik edici, baskı davranışları mağdurda yılgınlık oluşturmaktadır.
Theylefors	1987	Günah Keçisi İlan Etme	Grubun, kişiye belli sürelerde saldırganlık uygulaması.
Matthiesen, Rakness, Rrökkum	1989	Yıldıırma	Birden fazla kişinin grup içindeki bireye sürekli saldırması.
Leymann	1990	Yıldıırma, Psikolojik Terör	Bir veya daha fazla kişinin sistematik olarak bir kişiye uyguladıkları kasıtlı davranışlardır.
Kile	1990	Sağlığı Tehdit Eden Liderlik	Lider tarafından astlarına uygulanan gizlice yapılan taciz edici davranışlardır.
Wilson	1991	İşyeri Travması	Bireye iş arkadaşı veya yöneticisi tarafından uygulanan bilinçli, kötü niyetli davranışlardır.
Adams	1992	Zorbalık	Özel ve kamu sektöründe yaygın olan eleştirici, korkutucu, aşağılayıcı davranışlardır.
Vartia	1993	Taciz	Yönetici ya da birimdeki üst kişi veya çalışma arkadaşları tarafından tekrar edilen olumsuz davranışlardır.
Ashfort	1994	Zorbalık	Yönetimin yüceltme ya da astlarının fikirlerini dinlememe, eleştirme, aşağılama davranışlarıdır.
Björkqvist, Sterman, Hjeltback	1994	Taciz	Sürekli bahaneler üreterek bireyi ruhsal ve fiziksel açıdan tahrip edici davranışlardır.

Kaynak: (Einarsen, 2000: 379-401)

- **Mobbingin Nedenleri:** Bireysel ve örgütsel olabilmektedir. İlk olarak bireysel sebeplerden çıkan anlaşmazlıklar gelmektedir. Tarafların kişisel tutum ve davranışlarından hareketle ortaya çıkan bir davranış olabilirken, mobbingte bulunan kişi saldırgan eylemlerine yönetimi ve iş arkadaşlarını da katabilmektedir. İkinci sırada kurumsal nedenler gelmektedir. Kurumlardaki hiyerarşik ve otoriter yönetim tarzı mobbing için uygun bir ortam hazırlayabilmektedir (Yılmaz ve Kaymaz, 2014: 73-80). Üçüncü olarak sosyal nedenlerden bahsetmek gerekir. Bunlar artan göç, işyerlerinde çalışan-örgüt uygunluğuna önem verilmeyişi ve hemşerilik aği etkileşimi vb.dir. Bu ve buna benzer sosyal nedenler işyerlerinde mobbingin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

- **Mobbingin Çalışanlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri, İş Hayatında Çalışanların Mobbing Üzerindeki Tutum ve Davranışları:** Mobbing mağdurunun mobbinge karşı verdiği tepkiler farklılık gösterebilir. Mağdurlar kendilerini yeteneksiz, şanssız, değersiz ve daha az

önemsendikleri için destekçilerinin de az olduklarını düşünebilirler. Yalnızlık kaçınılmaz bir hal alırken ve fiziksel-zihinsel sıkıntılar, hastalıklar, iş gücü kaybı ortaya çıkarken yoğun çaresizlikle ciddi derecede alkol ve uyuşturucu problemleri ortaya çıkabilir ve intihara kadar gidebilecek bir ruh hali içine girebilirler. Bunların yanında, terleme, titreme ve kendini hasta hissetme gibi fiziksel belirtiler ve endişe, panik atak, öfke ve güven eksikliği gibi psikolojik belirtiler yaşadıkları tespit edilmiştir (Hoel vd., 2004: 1).

Psikolojik yıldırıma maruz kalan kişiler karşılaştıkları sorunları ne kendilerine itiraf edebilmekte ne de çevrelerindeki insanlarla paylaşabilmektedirler. Bazen hiç kimseye konuşmama tavrı aslında kişinin içindeki durumun ciddiyetini tam olarak kavrayamamasından dolayıdır. Öte yandan mağdurların maruz kaldığı mobbinge bağlı olarak onlarda ortaya çıkan yıpranma, şiddet davranışının süresine ve sıklığına göre değişmektedir (Güngör, 2008).

• **Öfke Kavramı:** “Öfke ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te “engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap” olarak tanımlanan öfke (TDK, 2009: 1531), Kısaç (1999) tarafından “bireyin planları, istek ve gereksinimleri engellendiğinde ya da haksızlık, adaletsizlik ve kendi benliğine yönelik bir tehdit algılandığında yaşadığı temel bir duygu” şeklinde ifade edilmiştir. Yukarıda belirtilen ve literatürde yer alan diğer tanımlara bakıldığında öfke olarak ifade edilen davranış şeklinin engellenme ve tehdit gibi tutum ve davranışlar karşısında organizmanın/bireyin amacına ulaşamamanın verdiği yoksunluk karşısında sergilediği saldırganlık benzeri davranışlar olduğu görülmektedir.

Öfke davranışının, birey açısından olumsuz olduğu kadar olumlu yönleri de vardır. Öfkenin olumlu yönleri şu şekilde ifade edilebilir ((Novaco, 2008: 385’den akt.: Kocaman, 2017: 36) :

- Öfke adrenalin salgısını arttırarak bireyi dinç tutar.
- Devamlı olumsuz hareketleri sıradanlaştırarak canın yanmasını önler.
- Karşı tarafa hissedilen olumsuz duyguların isimlendirilmesini kolaylaştırır.
- Endişe duygusu eyleme (savaşa) dönüşerek güç kaygısını ortadan kaldırır.
- Saldırganlık duygusu uyaran olarak kabul edilerek davranış şekli güçlenir.
- Stres anında uyaran görevini üstlenerek kışkırtıcı olarak olayı ayırıştırır.

• **Öfke İle Mobbing Arasında Literatür İlişkisi:** Birey açısından hayatın her anında ortaya çıkan mobbing (psikolojik yıldırma), farkında olmadan uykusuzluk, iştahsızlık, ani öfkelenme, depresyon, sıkıntı, endişe, ağlama krizleri, yaşama arzusu kaybı, zevk almama, unutkanlık, alınganlık gibi birçok psikolojik ve biyo-fizyolojik sonuçlar doğurmaktadır (Karatuna ve Tınaz, 2010: 64). Bireyin yaşadığı psikolojik ve biyo-fizyolojik sorunlar, aynı zamanda onun özellikle çalışma ortamı ve diğer sosyal yaşam alanlarında sosyal ilişkiler başta olmak üzere çeşitli sıkıntılar yaşamasına yol açacaktır. Çünkü iş ortamında mobbing sonucu yüklenilen stres ve diğer negatif duygular bireyin aile ve diğer sosyal çevresine yansıma potansiyeline sahiptir. Bunun gerçekleşmesi ise, bireyin yalnızlaşmasından sağlıksız ilişkilere kadar birçok patolojik durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Leymann’a göre mobbing çatışmanın abartılmış halidir (Leymann, 1996: 33). Çatışmaları nitelendirecek olursak, güç, mevkii, din, eğilimler, menfaatler ve diğer çekişmelerin söz konusu olduğu toplumsal bir süreci kapsamaktadır. İşyerindeki çatışma ise, erişimi zor olan kaynakların paylaşımı, statü, amaç, değer, algı farklılığı gibi çeşitli nedenler sonucu uyuşmazlık, zıtlık, anlaşmazlık ve birbirine ters düşme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Tınaz, 2006). Tüm bu durumlar ise güçlü olan tarafın zayıf olan tarafa psikolojik ve diğer boyutlarda yıldırma davranışı sergilemesine zemin hazırlayan nedenlerdir.

Yöntem

Bu araştırma “Örnek Olay İncelemesi” modelindedir. Bu örnek olay çalışmasında ‘durum’, hizmet sektöründe faaliyet gösteren iki farklı işletmede çalışan bireylerde algılanan

“mobbing” ve “öfke yönetimi” üzerine bir araştırma yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Adana il merkezli faaliyet gösteren A ve B isimli işletmelerde örnek olay analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Adana ilinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren iki farklı işletmede çalışanlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede A işletmesi ile B işletmesi üzerinde araştırma yapılmış ve burada çalışan bireyler örnekleme dahil edilmiştir. Araştırma kapsamında işletmelerin orta düzey yöneticileri ve çalışanlarıyla görüşmeler yapılmıştır. Bu araştırmada elde edilen veriler yalnızca örnek olay incelemesine konu olan A işletmesi ve B işletmesi için geçerli olup, bu işletmelerin özelinde sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Teknikleri

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Bu iki tekniğin bir arada kullanılması, veri çeşitlenmesi olgusuna bir örnektir. Gözlem ve görüşmelerin yapılması verilerin analizi ve değerlendirilmesi yaklaşık iki aylık bir çalışma dönemini (Ekim-Kasım 2019) kapsamıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğinin tercih edilme nedeni, belirlenen konunun sınırlı ve ulaşılabilir sayıda yönetici ve çalışanların görüşmelerine yönelik olmasıdır. Görüşmede kullanılan görüşme formu, araştırma konusuyla ilgili gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra oluşturulmuştur. Bu aşamada araştırmanın amacına ulaşmada daha uygun olduğu düşünülerek görüşme formu uygulaması tercih edilmiş, hazırlanan formda açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Üzerinde araştırma yapılan şirketlerin isimleri gizlenmiş ve (A), (B) olarak kodlama yoluna gidilmiştir. “Nitel görüşmelerde, görüşmecinin kendi fikirlerini görüşülene benimsetmemesi amacıyla yapılandırılmış soru formundan ziyade yarı-yapılandırılmış veya yapılandırılmamış formlar kullanılmaktadır” (Mil, 2007: 21). Bu bağlamda konu il ilgili olarak 6 erkek ve 5 kadın olmak üzere toplam 11 kişi ile 8 soru çerçevesinde mülakat yapılmıştır. Ancak, 1 erkek katılımcının verdiği cevaplarla soruların örtüşmemesi sonucu söz konusu katılımcının verileri iptal edilmiştir. Bu yüzden geriye kalan toplam 10 katılımcının verileri dikkate alınmıştır. “İş hayatında mobbing ve öfke yönetimi arasında nasıl bir bağlantı vardır?” sorusundan yola çıkılarak belirlenen amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma soruları hazırlanmıştır. Oluşturulan sorulardan “1., 2., 3., 4. ve 5. sorular” (Kanten vd., 2018: 942-943), “6., 7., ve 8. sorular” için ise (Şen, 2017: 146-147)’den alınarak uyarlama yoluna gidilmiştir.

1. Öfke kelimesi size ne çağırıştırıyor?
2. Çalışma hayatında öfkenizi; içe atma, dışa vurma veya kontrol etme yollarından hangisini kullanarak ifade etmektesiniz?
3. Öfkenizi ifade etme tarzı üzerinde hangi bireysel özelliklerinizden faydalanırsınız?
4. Çalışma hayatınızda hangi faktörler sebebiyle öfke duygusunu yoğun olarak yaşamaktasınız?
5. Çalışma hayatınızda ne sıklıkla öfkelenmektesiniz?
6. Çalıştığınız kurum içerisinde çalışma arkadaşlarınızla iletişime geçmek isterken imalar ve hareketler yoluyla konuşma isteğiniz reddedildi mi?
7. Çalıştığınız kurum içerisinde bir üstünüz tarafından gözünüzü korkutmak için size ağır işler verilmekte midir?
8. Çevrenizde çalışanlarına ya da çevresindeki insanlara mobbing (psikolojik yıldırma, şiddet) uygulayan kişiler var mı? Varsa bu durum karşısında siz ne yaparsınız?

Görüşmeler yönetici ve çalışanların istedikleri tarih ve saatlerde, kendi çalışma ortamlarında randevulararak yapılmıştır. Görüşmeler katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınmıştır. Kayıtlı birlikte görüşme sürecinde önemli olduğu düşünülen noktalar ayrıca not edilmiştir. Katılımcıların yanıtları ve davranışlarına göre bazı sorular onay için tekrar sorulmuştur. Ayrıca katılımcıların yanıtları doğrultusunda bazı görüşmelerde soruların sıraları değiştirilerek sorular tekrar sorulmuş böylece bütünlüğün bozulmasına engel olunmuştur.

Görüşmeler 2019 yılının Ekim-Kasım aylarında gerçekleştirilmiş ve her görüşme ortalama yarım saat sürmüştür.

Nitel Araştırma, Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bu araştırmada geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanabilmesi için “çeşitleme” yöntemi kullanılmıştır. Veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi, farklı özelliklere sahip katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesi ve bu şekilde farklı algıların ve yaşantıların ortaya konarak çoklu gerçekliklere ulaşılması bakımından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 267). “Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için, veriler hazırlanırken kavramsal çerçeve dikkate alınmış, farklı veri kaynakları kullanılmıştır. Araştırma bulguları, gözlem, görüşme ve doküman analizi olmak üzere üç farklı veri kaynağından elde edilmiştir. Araştırmanın dış geçerliliği için ise örneklemin genellenmesine izin verecek şekilde çeşitleme yöntemine gidilmiştir” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 263).

Analiz ve Bulguların Yorumlanması

Verilerin toplanması ve analizinde her iki işletmede çalışan bireylerin vermiş olduğu bilgilerden yararlanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde betimleyici analiz tekniği kullanılmıştır. Adana ilinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren A Şirketi ile B Şirketinde çalışan bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda araştırma soruları çerçevesinde alınan yanıtların düzenlenmiş hali aşağıda sunulmaktadır.

1. *Öfke kelimesi size ne çağrıştırıyor?*

Katılımcı 1	: Haksızlık kelimesini çağrıştırıyor.
Katılımcı 2	: Sinir.
Katılımcı 3	: Kontrol edilemeyen güç.
Katılımcı 4	: Karşıdaki kişinin yanlış yapması.
Katılımcı 5	: Sinir ve stres.
Katılımcı 6	: Bir anlık gelen sinirle yapılan davranışların kontrolsüzce karşı tarafa iletilmesi.
Katılımcı 7	: Şiddet, yıkıp dökmek.
Katılımcı 8	: Sinir nefret.
Katılımcı 9	: Sinir stres.
Katılımcı 10	: Birine sinirlenmek.

Öfke kavramının katılımcılara çağrıştırdığı anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Çoğunlukla katılımcıların verdiği cevaplar birbiriyle benzerlik gösterirken, en yüksek düzeyde çağrıştırdığı kelime olarak ‘sinir’ ve ‘stres’ olduğu gözlemlenmiştir.

2. *Çalışma hayatında öfkenizi; içe atma, dışa vurma veya kontrol etme yollarından hangisini kullanarak ifade etmektesiniz?*

Katılımcı 1	: Kontrol etme.
Katılımcı 2	: Kontrol etme.
Katılımcı 3	: Kontrol etme.
Katılımcı 4	: Ben bu konuda başarısızım hep dışarı atıyorumdur.
Katılımcı 5	: Hizmet sektöründe çalıştığım için işyerinde içe atma ama sivil hayatımda ise kontrol etme taraftarıyım fakat bazı olaylar sonucu dışa vurum da olabiliyor.
Katılımcı 6	: Aslında içe atma ama büyük oran da kontrol edebilme.
Katılımcı 7	: %60 içe atma, %40 kontrol etmek. Fakat içe atmanın bana geri dönüşü ağır oluyor biyolojik sıkıntılarla sonuçlanıyor.
Katılımcı 8	: Öfkeme sahip çıkabiliyorum, kontrol edebiliyorum.
Katılımcı 9	: Kontrol etme.
Katılımcı 10	: Kontrol etme.

Katılımcılar hizmet sektöründe çalıştıklarından dolayı, öfkelerini ifade etme yollarına verdikleri cevaplara bakıldığında 7 kişi ‘Kontrol etme’ derken, 3 kişi ise kişisel özelliklerinden dolayı ‘Dışa vurduklarını’ ifade etmiştir.

3. Öfkenizi ifade etme tarzı üzerinde hangi bireysel özelliklerinizden faydalanırsınız?

- Katılımcı 1** : İletişim becerilerinden faydalanarak öfkelendiğim konuyu daha genel ve komik bir şekilde anlatarak hem ortamı yumuşatmak hem de kendi öfkemi de kontrol etmek için bu yolu tercih ederim.
- Katılımcı 2** : Sabrederek.
- Katılımcı 3** : Dinleme, empati ve kendi kendime sakinleştirme özelliğim vardır.
- Katılımcı 4** : Mimiklerimden hemen anında yüzüm düşer her şeyi anında belli ederim.
- Katılımcı 5** : Konuşmayı tercih ederim ama sinir yükseldikçe ses yükseldiği için beden dili devreye girmektedir.
- Katılımcı 6** : En büyük avantajım sakin yapılı bir insan olduğum için çok fazla sinirlenebilen bir insan değilim ama tabi her insan gibi bir bam teli mevzu da olabiliyor, onlar da çok nadir olduğu için kontrol edebiliyorum.
- Katılımcı 7** : Güler, karışıklık veririm eğer anlamazsa da boş veririm.
- Katılımcı 8** : Neşeli birisi olduğum için daha çok bastırabiliyorum.
- Katılımcı 9** : Mimik hareketleri ve susmak.
- Katılımcı 10** : Genelde beden dilimi ve mimiklerimi daha çok kullanırım.

Katılımcılar hizmet sektöründe olup sürekli insanlarla birebir iletişim içerisinde olduklarından verdikleri cevaplar genellikle duygularını kontrol edebilme yönünde olmuş ve herhangi bir gerginlik durumunda olayı sakin karşılayarak susmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir.

4. Çalışma hayatınızda hangi faktörler sebebiyle öfke duygusunu yoğun olarak yaşamaktasınız?

- Katılımcı 1** : Görevini tam olarak yerine getirmeyen insanlar ya da verilen görevi ciddiye almayan insanlardır.
- Katılımcı 2** : Mesleğimden dolayı yani finans uzmanı olduğum için stres.
- Katılımcı 3** : Adaletsizlik, fikrimin doğru olduğuna inandığım ve gerçekten objektif bakabildiğim durumlarda ısrarla karşı tarafın kendi fikrini bir emirmiş gibi empoze etmesi.
- Katılımcı 4** : İş yoğunluğundan.
- Katılımcı 5** : Çalışma hayatım boyunca adaletsizlik ve eşitsizlik konusunda öfkelenirim.
- Katılımcı 6** : Genellikle misafirlerle birebir iletişimde bulunduğum zaman beklemediğim bir tepki ve tavır.
- Katılımcı 7** : Hizmet sektöründe çalıştığım için genellikle müşteriler yüzünden.
- Katılımcı 8** : Sektörden dolayı insan memnuniyeti zor olduğu için müşterilerden ve yöneticilerimin baskısından dolayı
- Katılımcı 9** : Baskıdan dolayı.
- Katılımcı 10** : Genelde ayrımcılık yani adaletsizlikten dolayı.

Katılımcıların verdiği cevaplar statüsü gereği farklılık göstermektedir. Yönetici statüsüne sahip olan katılımcılar, çalışanlarının sorumluluğu ve işletme sorumluluklarından dolayı bir baskı olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışanlar ise, müşteri memnuniyeti başta olmak üzere ortaya çıkan adaletsizliğin önemini vurgulamışlardır.

5. Çalışma hayatınızda ne sıklıkla öfkelenmektesiniz?

- Katılımcı 1** : Çok nadiren.
- Katılımcı 2** : Borsa düştüğü ve zarar ettiğim zaman.

- Katılımcı 3** : Çok nadir. Çünkü çalışma ortamım hep huzurlu kişilerle denk geldiği için buna fırsatım kalmıyor. Huzurum bozulmasın ya da aramın bozulmasını istemediğim için belli eden taraf değil genelde içine atan birisiyimdir.
- Katılımcı 4** : İlk işe başladığımda daha sıkı ama şimdi 7. yılımda daha da azalıyor biraz da tecrübeye bağlı olduğunu düşünüyorum.
- Katılımcı 5** : Çalıştığım sektörden dolayı çok fazla adaletsizlik olduğunu düşündüğümünden gün boyu sürekli öfkelenmekteyim.
- Katılımcı 6** : Çok nadir.
- Katılımcı 7** : Elimden geldikçe öfkelenmemeye çalışıyorum.
- Katılımcı 8** : Çok nadiren.
- Katılımcı 9** : Çok sıklıkla, ağır tempoda ve yönetici olunca tüm sorumluluk size ait bundan dolayı çok sık.
- Katılımcı 10** : Oransal olarak üç günde bir öfkelenirim.

Öfke nedenlerini etkileyen faktörleri belirleyebilmek için bu araştırma kapsamında katılımcılara öfkelenme sıklıkları sorulmuştur. Bir kısım katılımcı öfkelenme sıklığının tecrübeye bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticiler ise sorumlulukları ağır olduğu için çok sık cevabını vermiş, genelde ise kişisel özelliklerinden dolayı çok nadiren öfkelenediklerini belirtmişlerdir.

6. Çalıştığınız kurum içerisinde çalışma arkadaşlarınızla iletişime geçmek isterken imalar ve hareketler yoluyla konuşma isteğiniz reddedildi mi?

- Katılımcı 1** : Önemli olan bu soruda statü farklılıkları olursa eğer yani bir üst düzey ve alt düzey yönetici arasında yaşanmaz ama eşit düzey statü ise reddedilme söz konusu olur.
- Katılımcı 2** : Hayır olmadı.
- Katılımcı 3** : Genelde konuşma şeklim ve sohbetimden dolayı böyle bir yaklaşım görmedim ama imadan çok rahatsız olduğum bir davranıştır. Bunu direkt karşıdaki tarafa belli ederim bunu içime atmam. İmaları asla sevmem.
- Katılımcı 4** : Hiç olmadı böyle bir şey.
- Katılımcı 5** : Ben genelde tatlı dille sorunun çözülme taraftarıyım. Fakat reddedildi, vakit kazanmak için erteledikleri oldu ya da o olayı kapatmak adına başka zamana attıkları da oldu.
- Katılımcı 6** : Evet, ama genellikle onun yapacağı işin yarım kalmasını istemediği için geçiştirerek cevap veriyor ya da uzaktayken göz hareketiyle imada bulunuyor gelme diye.
- Katılımcı 7** : Çok dobra bir insan olduğum için direkt olarak susturulum çünkü diğerlerinin de aklını çelmemek için.
- Katılımcı 8** : Hayır ne çalışma arkadaşlarımdan ne de yöneticilerimden böyle bir şey yaşamadım.
- Katılımcı 9** : Yok olmadı hiç.
- Katılımcı 10** : Evet oldu. Direkt ben de muhatap almayarak yoluma devam ettim.

Katılımcıların çalıştığı pozisyonlara göre vermiş olduğu cevaplar farklılık göstermektedir. Üst kademedeki yöneticilerin bu gibi durumlarla pek karşılaşamayacağını fakat aynı pozisyondaki çalışanların birbirini görmezden geldiğini, bazı katılımcıların iş yoğunluğuna göre tepki verdiği veya durumu ertelediklerini ifade etmişlerdir.

7. Çalıştığınız kurum içerisinde bir üstünüz tarafından gözünüzü korkutmak için size ağır işler verilmekte midir?

- Katılımcı 1** : Evet, eski işyerimde genel müdürle tartıştığım için bir hafta içerisinde pazarlama belgesi gönderip 45 kişi ile görüşme yapmamı istemişti. Tabi 26 yıllık iş hayatım da bir iki kere rastladım.
- Katılımcı 2** : Tabii oldu, 20 yıllık iş hayatımda bir kere izin alıp gidip tüm iş yükünü bana bıraktılar.
- Katılımcı 3** : Asla hiç görmedim.
- Katılımcı 4** : Hiç olmadı.

- Katılımcı 5** : Her zaman verilir. Özellikle özel sektörlerde 7 yıldır mesleğin içerisindeyim ve severek yapıyorum fakat her yerde göz korkutma olayı vardır.
- Katılımcı 6** : Hiç verilmedi.
- Katılımcı 7** : Evet, uzun saatler çalışmak, kendinize ait olmayan işleri yapmak ve hatanızı aramak.
- Katılımcı 8** : Bu işyerinde verilmedi ama daha önceki iş yerimde işten ayrılmam için hiç izin yapmadan çalıştığım oldu.
- Katılımcı 9** : Hizmet sektöründe çalıştığım için genelde zaten dışarıya göre işimiz ağır ve ekstra daha uzun çalışma saatleri var.
- Katılımcı 10** : Şu anda hayır olmadı. Ama daha önce çalıştığım yerde başkasının işini de size veriyorlardı, yapmazsan da herkesin için de laf vurulurdu.

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda çoğunluğun kendilerine verilen işleri görevlerinin dışında işler olarak düşündükleri için bu taleplerin ya da tutumların mobbing olabileceğini ve yaşamın her anında denk gelinebileceğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan asıl önemli olanın ise bu davranışların ne sıklıkla ve ne şekilde gerçekleştiği konusuna işaret etmişlerdir.

8. Çevrenizde çalışanlarına ya da çevresindeki insanlara mobbing (psikolojik yıldırma, şiddet) uygulayan kişiler var mı? Varsa bu durum karşısında siz ne yaparsınız?

9.

- Katılımcı 1** : Benim yönetici olduğum işyerinde buna cesaret edebilecek kimse yoktur. Ve ben de asla yapmam. Ama eski işyerimde yaşamıştım bu olayı ve tepkimi de koymuştum direkt olarak. Genel müdür yardımcısıyla bu olayı konuşmuş bunun yanlış olduğunu ve devam ederse benim de tepki vereceğimi söylemiştim.
- Katılımcı 2** : Yok olmadı.
- Katılımcı 3** : Hiç görmedim istemezdim böyle bir durumu. Hiç denk de gelmedim.
- Katılımcı 4** : Şu anda çalıştığım şirkette yok ama daha önce çalıştığım yerde böyle bir davranışa şahit oldum ve direk üst yönetimle görüşmüştüm.
- Katılımcı 5** : Çok fazla vardır. Sabırlı olmayı tercih ederim ancak kademe kademe şikâyetle bulduğum oldu.
- Katılımcı 6** : Evet, gördüğüm kadarıyla bana bu şikâyetle gelenler için kendi işine odaklanmalarını ve başkalarına kulak asmamalarını ve kontrol etmesini söylerim. Daha çok bireysel olarak çözmeye çalıştım bir üste taşımadım. Şu anda bir üste taşımak bana etik bir davranış olarak gelmiyor. Bilmiyorum belki yaş aldıkça ya da tecrübe kazandıkça farklı düşünebilirim. Ben daha bireysel olduğum için birebir halletmeye çalışıyorum.
- Katılımcı 7** : Var, daha önce üst yöneticilerime bildirdim sorunu ama ondan da fırça yedim. Ne yazık ki adaletsizlik günümüzde yoğun olduğu için bir şey söylenemiyor.
- Katılımcı 8** : Oldu ama genelde çok bir şey söyletmiyorlar.
- Katılımcı 9** : Yok olmadı. İlk yapacağım iş empati yapmak ondan sonra vereceğim karara göre doğrudan söylerdim.
- Katılımcı 10** : Daha önce denk geldim. Çalışma şeklimle belli ederim. Üst yöneticilere iletmem.

Verilen cevaplarda yönetici ve çalışanlar çalıştıkları iş yerinde mobbing stratejisinin uygulandığı fakat çözüm bulma noktasında çekinceler yaşadıkları belirtilmiştir. Ayrıca kendi işlerinde herhangi bir sorun yaşamamak adına genellikle sessiz kaldıkları ya da sessiz kalınması gerektiği ifade edilmiştir. Yine çalışanlar sessiz kalmaları yönünde yöneticiler tarafından bu duruma inandırıldıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanında müdahale edecekleri kişi ile samimiyet derecesine göre sorunun daha bireysel yolla çözülmesi gerektiğini aksi durumda kişinin/yöneticinin vereceği tepki sonucunda yaşanacak durumdan çekindikleri için sorunu dile getirme konusunda geri durduklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, iş hayatında algılanan mobbing ve öfke yönetimi konusunun çalışanlar ve yöneticiler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırma verilerinden yola çıkılarak hizmet sektörü içerisinde yer alan kişilerin çalışma ortamlarında başarılı ya da sakin ve uyumlu bireylerin mobbinge maruz kaldığı görülmektedir. Yapılan araştırma neticesinde ortaya çıkan mobbing davranışlarının en büyük sebebinin adalet ve eşitlikten uzak uygulamalar olduğu tespit edilmiştir.

Hizmet sektöründe iş ortamları yoğun ve tempolu olduğundan kişiler arasında gerginlikler ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu bu gerginlikler tolere edilmek yerine kasıtlı davranışlar haline dönüşebilmektedir. Görüşülenlerin verdiği cevaplara bakıldığında özellikle çalışan konumunda olan bireylere kendi görevleri dışında kalan işler verilmekte ve bu da zaman zaman ani öfke patlamalarına sebebiyet vermektedir. Fakat yine verilen cevaplara bakıldığında bireylerin bu durumu yöneticilere bildirmediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak da verilen işi yapmadığı ve yaşadığı mobbingi yöneticilere bildirdiği takdirde işten atılabileceği korkusudur. Diğer taraftan, bir başka soruda çalışanlar, çalışma ortamında şahit oldukları mobbinge müdahale etmemeleri gerektiğini de dile getirmişlerdir. Böyle durumlarda suçlu durumuna düşebileceklerini veya olaya müdahale eden üçüncü bir şahsın asıl suçlu olarak görülebileceğini ya da kendisinin de mobbinge maruz kalabileceğini ifade etmişlerdir.

Çalışmada öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının da mobbinge anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüş, öfke kontrollerini ise bulunduğu duruma, tecrübeye ve samimiyet ilişkisine göre ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Yüksek mobbing algısı olan ortamlarda bulunan kişiler aynı zamanda stresi de yoğun yaşadıkları için öfke düzeylerinde de artışın söz konusu olduğu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da bildirilmektedir. Katılımcılar bulundukları sektörden dolayı öfke duygusunu yoğun olarak yaşadıklarını ve bunu kişisel özellikleriyle bağdaştırarak, işyerinde oluşabilecek her türlü baskıdan uzak durmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma analizleri ve yapılan gözlemler sonucunda sağlıklı bir örgüt yapısı ve daha huzurlu, insani ve verimli bir çalışma ortamı için hem çalışanlara hem de kurumlara şu önerilerde bulunulabilir:

Çalışanlar için;

- Mobbingin söz konusu olduğu durumlarda çekinmeden yasal yollara gerekli başvuru yapılmalıdır. Bu başvurular maddi-manevi tazminat hakkı, kurumun cezalandırılması ya da departman değişikliği talebi şeklinde olabilir.
- Mobbing durumunda çalışma ortamındaki diğer çalışanlarla birlikte hareket edilmeli ve şahitlik vb. durumlarda çalışanlar arası destek sağlanmalıdır.
- Çalışma ortamında çalışanlar arasında iş ve arkadaşlık bağlarının güçlendirilmesine çalışılmalıdır.
- Çalışanlar sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek mobbing hakkında farkındalık çalışmaları yapmalıdırlar.

Kurumlar için;

- Çalışanların sınırları net olarak belirlenmiş görev ve sorumluluklarını gösteren bir iş tanım belgesi oluşturulmalıdır.
- Çalışanlara eşit çalışma ve eşit kariyer imkânları verilmelidir.
- Periyodik aralıklarla kurum kültürü, mobbing ve öfke yönetimi vb. konularda eğitimler, seminerler ve konferanslar düzenlenmelidir.
- Şirketler kendi bünyesinde mobbing için bir danışma kurulu oluşturmalı ve bu birim aktif olarak çalışmalıdır.
- Kurum tarafından çalışanların aidiyet duygusunu artırıcı etkinlikler düzenlenmelidir.

Kaynaklar

- Altuntaş, C. (2010). Mobbing kavramı ve örnekleri üzerine uygulamalı bir çalışma, Journal of Yaşar University, 18(5), ss. 2995-3015.
- Einarsen, S. (2000). Harrasment And Bullying At Work: A Rewiev Of The Scandinavian Approach, Aggression and Violent Behavior, 5(4), pp. 379-401.
- Güngör, M. (2008). Çalışma Hayatında Psikolojik Taciz. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Hoel, H., Faragher, B., & Cooper, C. L. (2004). Bullying is detrimental to health, but all bullying behaviours are not necessarily equally damaging. British Journal of Guidance & Counselling, 32(3), 367–387.
- Karatuna, I. ve Tınaz, P. (2010). İşyerinde Psikolojik Taciz. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyon Yayınları, Ankara.
- Kanten, P., Gümüştekin, G. ve Durmaz (2018). Öfke yönetimini etkileyen öncüller: hemşireler üzerinde nitel bir araştırma, 6. Örgütsel Davranış Kongresi, Bildiriler Kitabı, 2-3 Kasım, Isparta, ss. 940-952.
- Kısaç, İ. (1999). Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke ifade biçimi düzeyleri. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi, 1(1), 63-74
- Kocaman, F. (2017). Hekimlerin Mobbing Algıları İle Öfke Ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkiler, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Leymann, H. (1996). “The Content And Development Of Mobbing At Work”, Davenport, N., Shewartz, R. D., Eliot, G. P. “Mobbing: İşyerinde Duygusal Taciz” (Çeviri: O. C. Önertoy), Sistem Yayınları, İstanbul.
- Mil, B. (2007). Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme [Interview as a qualitative research technique], In Yuksel, A., Mil, B. & Bilim, Y. (Eds.), Nitel Araştırma [Qualitative Research], Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şen, N. (2017). İş hayatında psikolojik şiddet (Mobbing): trabzon örneği, İmgelem, (ISSN: 2602-4446), Sayı: 1. Aralık.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Beta Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2009). Türkçe Sözlük. (10. Basım). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. Yayın No: 549.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, H. ve Kaymaz, A. (2014). Kurumsal Bir Risk Unsuru: Mobbing (İş Yeri Psikolojik Taciz). Kidder (Denetim), 73-81.

Engelli Eski Hükümlü ve Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak
Şekilde Yaralananların İstihdamıyla İlgili Mevzuat ve İstihdam
Zorunluluğu (Eyüp Sabri KALA)

Engelli Eski Hükümlü ve Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İstihdamıyla İlgili Mevzuat ve İstihdam Zorunluluğu

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Sabri KALA*

**Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul / Türkiye*

Özet: Toplumda yetersiz hayat şartları içerisinde yaşayan, hayatını insan onuruyla bağdaşır şekilde devam ettirebilmek için devletin korumasına ve hizmete ihtiyaç duyan sosyal gruplar “dezavantajlı gruplar” olarak nitelendirilmektedir. İşsizler, yoksullar, çocuklar, gençler, yaşlılar, göçmenler, bağımlılar, engelliler, eski hükümlüler, terör mağdurları, eğitimsizler, tek ebeveynli aileler, sosyal güvenliği olmayanlar, kadınlar, Romanlar bu gruplar arasında yer almaktadır. Sosyal, hukuk devleti olmanın gereği olarak bu grupları desteklemek devletin ana görevleri arasında yer almaktadır. Bu maksatla yasal düzenlemeler yapılmakta, her grubun ihtiyacına göre çeşitli destekler sağlanmakta, koruyucu hükümler getirilmektedir.

Özellikle engelli ve eski hükümlülerin çalışma hayatına katılmaları, işverenlerin bu grupta yer alanları istihdam etme noktasında yeterince istekli olmamaları nedeniyle oldukça zorlaşmaktadır. Terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralananlar açısından bakıldığında ise, desteğe muhtaç hale gelmiş bu kişilerin ortada bırakılmamaları toplum açısından sosyal bir sorumluluk, devlet açısından da bir görev oluşturmaktadır. Devlet tarafından üstlenilen sorumluluklar bir kenara bırakılacak olursa, özel sektörü zorlayıcı tedbirlerin alınması, yasal zorunluluklar getirilmesi noktasında hassas davranılması gerekliliği de göz önünde bulundurulmaktadır. Bu noktada özel sektör üzerine yüklenecek yükümlülükler sosyal sorumluluk boyutlarında değerlendirilebilecek oranlarda gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada, dezavantajlı gruplar arasında yer alan engelliler, eski hükümlüler ve terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede yaralananların çalışma hayatına katılımını sağlamak ve istihdam içerisinde sayılarını ve oranlarını arttırabilmek üzere yapılan yasal düzenlemeler ele alınarak incelenecek, bu kişilerin istihdam edilebilmeleri için kendilerinde bulunması gereken şartlar ile hangi işverenlerin hangi şartlarda ve ne oranlarda bu tür kişileri istihdam etmeleri gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Eski Hükümlü, Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Derecede Yaralanan, İstihdam, Dezavantajlı Gruplar

GİRİŞ

Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelli, eski hükümlü ve terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralananların pozitif ayrımcılık yapılarak özel ve kamuya ait işyerlerinde istihdam edilme zorunluğu mevzuatta düzenlenmiş bulunmaktadır. Her işverene böyle bir istihdam zorunluluğu söz konusu olmadığı gibi, her engelli, eski hükümlü ve terörle mücadelede yaralananın da bu zorunlu istihdam kontenjanından yararlanma hakkı bulunmamaktadır. Çalışmamızda öncelikle özel ve kamu işyerleri için istihdam zorunluluğu getiren mevzuat

sıralanacak, bilahare istihdam zorunluluğu kapsamındaki işyerleri ve istihdam zorunluluğu kapsamında bu haktan yararlanabilecek kişiler ve yararlanma şartları irdelenecektir.

I. Özel ve Kamu İşyerlerinde Engelli Eski Hükümlü ve Terörle Mücadelede Yaralananlarla İlgili İstihdam Zorunluluğu Getiren Düzenlemeler

1. 1982 Anayasası

Anayasa, vatandaşlar arasında ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşitlik ilkesine dayanmaktadır. 2010 yılı değişikliğiyle Anayasaya “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” ifadesi eklenerek sayılan gruplara pozitif ayrımcılık yapılması esası benimsenmiştir. “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir” denilmekte, dezavantajlı grupların istihdam dışında tutulamayacağı hususu anayasal garanti altına alınmakta, küçük, kadın ve bedenen yahut ruhen yeterli olmayanların çalışma şartlarında özel düzenlemeler yapılabileceği ifade edilerek korumacı tedbirlere yer verilmektedir.

2. 03.12.2008 tarih ve 5825 Sayılı “Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”

Kanunun 27. maddesinde, engellilerin diğer bireylerle eşit şartlarda çalışma haklarının olduğu, işe alım, devam, kariyer gelişimi gibi konularda ayrımcılığın önlenmesi gereği ifade edilmekte, engellilerin kamu kesiminde istihdam güvencesi, işe giriş, çalışma ve diğer aşamalarda gerekli programların yürütülmesi ve bu tür personelin istihdam edildiği işyerleriyle ilgili düzenlemeler yapılmasını devlet üstlenmektedir.

3. 4857 Sayılı “İş Kanunu”

Kanunun 30. maddesiyle, belirli büyüklükteki özel ve kamu işyerlerinde engelli, eski hükümlü ve terör nedeniyle malul sayılmayacak şekilde yaralananlarla ilgili istihdam zorunluluğu kotaları belirlenmektedir.

4. 854 Sayılı “Deniz İş Kanunu”

Kanunun 13. Maddesinde, Deniz İş Kanunu kapsamındaki işverenlere veya işveren vekillerine ait işyerlerinde, İş Kanunu ve bununla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde engelli ve eski hükümlü gemi adamı çalıştırma zorunluluğu bulunduğu ifade edilmektedir.

5. 657 Sayılı “Devlet Memurları Kanunu”

Kanunun 53. maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarının, mevcut dolu kadrolarının toplamının yüzde üçü oranında engelli istihdam etmek zorunda oldukları düzenlemesi yer almaktadır. İşe alımların merkezi sınavla yapılması hükme bağlanmaktadır. Merkezi sınavla ve yerleştirmeye memurluğa alınma, engellilerin memuriyete alınmalarıyla ilgili şartların belirlenmesi gibi hususların yönetmelikle düzenleneceği ifade edilmektedir.

6. 5378 Sayılı “Engelliler Hakkında Kanun”

7. 5510 Sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”

8. 926 Sayılı “Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu”

9. 09.08.2009 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”

Yönetmelik, kamu kurum ve kuruluşlarında çalıştırılacak işçilerin işe alımıyla ilgili usul ve esasları belirlemektedir. 9. maddede, kapsam dahilindeki kamu kurum ve kuruluşlarına işçi statüsünde yapılacak alımların bu yönetmeliğe göre yapılacağı,, engellilerin sınava başvurusu sırasında refakatçiye ihtiyaç duyup duymadıklarının sorulması hükmü yer almaktadır. 7. maddede, yapılacak işin niteliği gerektirmedikçe işçi taleplerinde engeli bulunmama şartının aranmayacağı, engellilik oranı konusunda üst sınır belirlenemeyeceği ve engelli gruplarında ayrımcılık yapılamayacağı hükümleri yer almaktadır. Zihinsel engellilere ayrıca ayırım yapılamayacağı belirtilerek bu gruba daha fazla korumacılık sağlanmaktadır.

10. 25.04.2009 tarihli “Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”

Yönetmelikte, engelli, eski hükümlü, terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralanan kavramlarının tanımları yapılmış, bunların kayıt işlemleri, çalıştırma yükümlülüğü, işe yerleştirilmeleri hususları düzenlenmiştir.

11. 19.09.2009 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”

Bu yönetmelikle, kamu kurum ve kuruluşlarında eski hükümlü ve malul sayılmayacak şekilde yaralananların işçi statüsünde istihdamıyla ilgili usul ve esaslar belirlenmektedir.

12. 26.11.2013 tarihli “Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik”

Yönetmelikle, gerçek veya tüzel kişilerin korumalı işyerleri açmalarıyla ilgili usul ve esaslar belirlenmekte, toplam işçi sayısına göre en az yüzde yetmiş beş oranında zihinsel ve ruhsat engelli çalıştırılması hükme bağlanmaktadır. Yönetmelik hükümlerine göre istihdam edilecek engellinin en az yüzde kırk zihinsel veya ruhsal engelli olması gerekmektedir.

13. 07.02.2014 tarihli “Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engelli bireylerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik”

Yönetmelik, merkezi engelli kamu personel seçme sınavı (EKPSS), bu sınava ve kuraya göre devlet memurluğuna yerleştirme işlemleri, istihdam edilen engelli memurların takip ve denetimi ve istihdam edilecek engelli memurla ilgili sair konuların esas ve usullerini düzenlemektedir. Yönetmeliğe göre, kamu kurum ve kuruluşları engelli kadrolarına EKPSS veya kura suretiyle yerleştirme yapabileceklerdir. İŞKUR, EKPSS sonuçlarını yerleştirmelerde kullanabilecektir.

II. Engelli İstihdamı Zorunluluğu

Engelli istihdamıyla ilgili ana mevzuat hükümleri İş Kanunu, Deniz İş Kanunu ve Devlet Memurları Kanunu’nda yer almaktadır. Ayrıca farklı yönetmeliklerle engelli tanımı ve engelli istihdamının usul ve esasları açıklanmış bulunmaktadır.

1. Engelli Tanımı ve Engelliler Bakımından İstihdamı Zorunluluğunun Kapsamı

İş Kanunu, Deniz İş Kanunu ve Devlet Memurları Kanunu engelli istihdamını belirli şartlarla zorunlu kılmakla birlikte, engelli tanımını ve hangi engellilerin bu kontenjan hakkından yararlanabileceğini düzenlemektedir.

Konuyla ilgili olarak Engelliler Hakkında Kanunun 3. maddesinde “c) *Engelli; fiziksel zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile*

birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireydir” denilmekte, engellilik durumu ise “bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel gereksinimlerini, uluslararası yöntemleri temel alarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanımlamalar” olarak tanımlanmaktadır.

“Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” kapsamında “*Engelli: Doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilerden tüm vücut fonksiyon kaybının en az yüzde kırk olduğu sağlık kurulu raporu ile belgelenenleri*” olarak tanımlanmıştır. “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” de engelliği aynı ifadelerle tanımlamaktadır.

Tanımlamadan anlaşılacağı üzere, bir engellinin gerek kamuda gerekse özel sektörde işçi olarak zorunlu istihdam kontenjanından yararlanabilmesi için maddede sayılan engel durumlarından dolayı en az yüzde kırk oranında tüm vücut fonksiyon kaybının olması ve bunun sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmiş olması gerekmektedir.

“Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik” 4/ç maddesinde kamu personeli olarak çalıştırılacak engelli tanımı “*ç) Engelli: Doğuştan veya sonradan; bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yetenekleri bakımından engel oranının yüzde kırk veya üzerinde ve çalışabilir durumda olduğunu mevzuat hükümlerine göre alınacak sağlık kurulu raporu ile belgeleyenleri*” şeklinde yapılmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalıştırılacak işçilerin, 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı olması, affa uğramış olsa bile bazı suçlardan dolayı mahkumiyeti bulunmaması, kamu kurum ve kuruluşunun özel kanunlarındaki şartları taşıyor olması da gerekmektedir. (Kamu Kurum ve Kuruluşlarında ... Yönetmelik m.4)

Özel işyerlerinde istihdam edilecek engellilerin Türkiye İş Kurumu’na kayıt yaptırmaları ve engellilikle ilgili belgelerini sunması gerekmektedir. Kamu işyerleri için ise ayrıca Engelli Kamu Personeli Seviye Sınavı uygulanmaktadır.

“Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik” gereği, devlet memuru olarak istihdam edilecek engelliler EKPSS veya kura ile memurluğa yerleştirileceklerdir. Devlet memurluğuna yerleştirmede ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu engellilerde EKPSS’den alınan puan; ilk, orta, ilköğretim ve özel eğitim iş uygulama merkezi veya okulu mezunu engellilerde ise kura usulü uygulanacaktır (Yönetmelik m. 13.)

Son olarak Korumalı İşyerlerinde istihdam edilebilecek engelliler açısından konuyu ele aldığımızda, bu tür işyerlerinde istihdam edilecek engellilerin, zihinsel veya ruhsal engelli olması, engel durumunun en az yüzde kırk seviyesinde olması ve Türkiye İş Kurumu’na kayıtlı olması gerekmektedir. (Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik m.14).

2. İşverenler ve İşyerleri Bakımından Engelli İstihdamı Zorunluluğunun Kapsamı

Engelli istihdamı zorunluluğunu düzenleyen kanun maddelerine bakıldığında;

- İş Kanununun 30. maddesinde “İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ... işçiyi ... meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler”,
- Deniz İş Kanununun 13. Maddesinde “Bu kanunun kapsamına giren işveren veya işveren vekilleri, işyerlerinde İş Kanununun ve bununla ilgili tüzüğün bu konuda koyduğu hükümler, esaslar, ölçüler ve şartlara göre engelli ve eski hükümlü gemi adamı çalıştırmak zorundadır”,
- Devlet Memurları Kanununun 53. Maddesinde “kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda yüzde üç oranında engelli çalıştırmak zorundadır” denilmektedir.

Bahsi geçen maddeler birlikte değerlendirildiğinde, gerek İş Kanunu’na göre, gerekse Deniz İş Kanununa göre özel sektör işverenleri elli ve üzerinde işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde üç oranında engelli işçi çalıştırmak zorundadırlar. Kamuya ait işverenler ise elli ve üzerinde işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde dört oranında engelli işçi çalıştırmak durumundadırlar. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşları da yüzde üç oranında engelli devlet memuru statüsünde çalıştırmak zorundadır.

Özel sektör işyerlerine engelli işçi alımı “Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” hükümleri kapsamında yapılmaktadır. Kamuda engelli işçi alımı ise “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre yapılmaktadır. Yönetmeliğin 1. maddesinde, “Bu yönetmeliğin amacı, kamu kurum ve kuruluşlarına iş kanunları hükümlerine göre çalıştırılmak üzere, sürekli veya geçici işçi alınmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir” denilmekte, “Kapsam” başlıklı 2. maddesinde ise hangi kamu kurum ve kuruluşunun bu yönetmeliğe göre sürekli veya geçici işçi alınabileceği, hangilerinin ise yönetmelik kapsamı dışında olduğu belirtilmektedir.

Elli ve daha fazla işçi çalıştırılmasıyla ilgili olarak, aynı ilde birden çok işyeri olan işverenin istihdam etmekle zorunlu olduğu engelli işçi sayısı, işyerindeki işçi sayısının toplamına göre hesaplanacaktır (İş Kanunu m.30). Bu durumda, aynı işverenin farklı illerde işyerlerinin olması halinde, her bir ildeki işyerleri açısından engelli istihdamı zorunluluğu o ildeki işçi sayısı toplamına göre ayrı ayrı hesaplanacak, genel toplam işçi sayısı toplamı elli ve üzerinde olsa bile, ellinin altında işçi çalıştırdığı illerdeki işyerlerinde engelli istihdamı zorunluluğu olmayacaktır. Örnek verilecek olursa, İstanbul’daki işyerlerinde yüz işçi, Bursa’daki işyerlerinde kırk dokuz işçi çalıştıran özel sektör işverenin toplam işçi sayısı yüz kırk dokuzdur. Ancak farklı ilde olduğu için genel toplam işçi sayısı yüz kırk dokuz olarak hesaplanmayacak, Bursa’daki işyerlerindeki işçi sayısı ellinin altında olduğu için Bursa’daki işyerlerinde engelli işçi çalıştırma zorunluluğu olmayacak, İstanbul’da çalıştırdığı yüz işçi dikkate alınarak yüzde üç oranında engelli işçi çalıştırma zorunluluğu olacaktır.

Toplam işçi sayısı tespitinde, belirli ve belirsiz süreli çalışan tüm işçilerin toplamı olarak hesap yapılacaktır. Kısmi süreli çalışanlar, çalıştıkları sürelerle göre tam süreli çalışmaya dönüştürülmek suretiyle hesaplama dahil edileceklerdir. Yüzdelik orana göre istihdam edilecek engelli işçi sayısı hesaplamasında yarım ve altında kalan kesirler dikkate alınmayacak, yarım ve üstü kesirler tama dönüştürülecektir. İşyerinde çalışmaktayken engelli hale gelenlere o iş yerinde öncelik tanınacaktır (İş Kanunu m.30). Örnek verilecek olursa aynı ilde seksen üç işçi çalıştıran özel sektör işvereni $83 \times 3 / 100 = 2,49$ olduğundan ve yarıma kadar kesirler dikkate alınmadığından iki engelli işçi çalıştırmak zorundadır. Seksen dört işçi çalıştıran özel sektör işvereni ise $84 \times 3 / 100 = 2,52$ olduğundan ve yarımdan fazlası tama dönüştürüldüğünden üç engelli işçi çalıştırmak zorundadır.

Konuyu Korumalı işyerleri açısından ele aldığımızda, “Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik”in 3/1/c maddesine göre, “*Korumalı işleri: işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyerini*” ifade etmektedir. Bu tür işyerleri gerçek veya tüzel kişiye ait olabilmektedir (Yönetmelik m. 1/2; 3/1/a). Korumalı işyeri statüsünde olan işyerlerine Devlet tarafından uygulanan muhtelif teşvikler bulunmaktadır. Bu statüdeki işyerlerinde çalıştırılacak engelli işçi sayısının oranı toplam işçi sayısının yüzde yetmiş beşinden aşağı olmayacaktır (Yönetmelik m.14/1)

Kamu kurum ve kuruluşlarında devlet memurluğu kadrosunda yüzde üç engelli istihdamıyla ilgili olarak, “Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik” hükümleri uygulanmaktadır. Yönetmeliğe göre, “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” nun ekinde yer alan I, II, III ve IV sayılı cetvellerde sayılan kamu kurumları ile döner sermayeli kuruluşlar, kanunlarla kurulan fonlar ve kefalet sandıkları; İl özel idareleri ve belediyeler ve bunların kurdukları birlikler ile bunlara bağlı müessese, işletme ve döner sermayeli kuruluşlar; ve 657 Devlet Memurları Kanununa göre Devlet memuru istihdam eden diğer kamu kuruluşlarına atanacak engelliler için bu yönetmelik hükümleri uygulanacaktır.

II. Eski Hükümlü ve Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Derecede Yaralanan İstihdamı Zorunluluğu

İş Kanununda “*İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi veya ... terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler*” denilmektedir.

Maddeden anlaşılabacağı üzere, engelli işçi çalıştırma zorunluluğu hem özel hem kamu işyerleri için söz konusu iken, özel işyerleri açısından eski hükümlü ve terör sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralanan çalıştırma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kamu işyerleri açısından bakıldığında ise, kamu işverenlerinin yüzde iki eski hükümlü veya terör sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralanan çalıştırma zorunluluğu söz konusudur. Diğer bir anlatımla kamu işverenine yüzde ikilik zorunlu istihdam konusunda seçimlik yetki verilmiştir. Yüzde ikilik kontenjanı, tamamı eski hükümlü, tamamı terör sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananlar veya her iki gruptan karma şekilde kullanılabilir.

1. Tanım ve Yararlanacakların Kapsamı

İş Kanunu’nda eski hükümlü ve terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralanan ifadeleri bulunmakla birlikte bunların tanımı yapılmamaktadır. İlgili tanımlar “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” te yapılmaktadır. Buna göre, “*Eski Hükümlü: Affa uğramış olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, cinsel saldırı veya çocuğun cinsel istismarı suçlarından mahkum olmamak şartıyla, kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezası alan ya da ceza süresine bakılmaksızın zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından hüküm giyenlerden cezasını tamamlayanlar, cezası ertelenenler, koşullu salıverilenler, denetimli*

serbestlikten yararlananlardan eski hükümlü belgesi ile durumlarını belgelendirenleri” (Yönetmelik m.4/1/a); “Terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralanan: 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu veya 16/6/1927 tarihli ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu kapsamına giren ve askerlik hizmetini yaparken 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21 inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananlardan sağlık raporu ve terörle mücadelede yaralandığını gösteren komutanlık yazısı ile durumlarını belgelendirenleri” (Yönetmelik m. 4/1/ğ) ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımlama kapsamında kalan ve yönetmeliğin 5. maddesinde sayılan istisnalar hariç Türk vatandaşı olup on sekiz yaşını tamamlamış ve kamu kurum ve kuruluşlarının özel kanunlarında yer alan özel şartları taşıyan eski hükümlü ve terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede malul olanlar, zorunlu istihdam kontenjanından faydalanarak kamu kurum ve kuruluşlarında işçi olarak çalışabileceklerdir (Yönetmelik m. 5).

2. İşverenler ve İşyerleri Bakımından Kapsam

Özel sektör işverenleri ve işyerlerinin eski hükümlü ve terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede yaralanan çalıştırma mecburiyetleri bulunmamaktadır. Kamuda ise, “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre istihdam sağlanmaktadır. Yönetmeliğin 2. maddesinde kapsam dahilindeki ve dışındaki kurumlar belirlenmektedir. Kapsam dahilinde olan kurumlardan çalışan işçi sayısı elliyi aşan işyerlerinde yüzde iki oranında eski hükümlü ve/veya terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralanan geçici veya sürekli işçi çalıştırılacağı hükme bağlanmaktadır.

SONUÇ

Sonuç itibariyle, engelliler açısından bakıldığında çalışan sayısı elli ve üzerinde olan özel sektör işyerlerinde yüzde üç, kamuya ait işyerlerinde yüzde dört oranında engelli işçi çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. Korumalı işyeri statüsündeki işyerlerinde ise zihinsel veya ruhsal engelli istihdamı zorunluluğu olup, zorunluluk oranı yüzde yetmiş beştir. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşları yüzde üç oranında engelliye devlet memuru statüsünde istihdam etmek zorundadır. Engelli kontenjanından yararlanacakların engel oranlarının en az yüzde kırk olması gerekmektedir.

Eski hükümlü ve terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede yaralananlar açısından özel sektör işverenlerinin herhangi bir istihdam zorunluluğu bulunmamaktadır. Elli ve üzerinde işçi çalıştıran kamu kurum ve kuruluşları ise yüzde iki oranında eski hükümlü ve/veya terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede yaralanan istihdam edilmek zorundadır.

Yapılan yasal düzenlemeler, sosyal bir sorun olan dezavantajlı grupların hayata, istihdama katılmaları yönünde atılmış olumlu bir kamu politikası oluşturmaktadır. Engelli, eski hükümlü ve terör nedeniyle malul olmayacak derecede yaralananların istihdamında pozitif ayrımcılık ve korumacılık sağlanarak, sosyal bir sorumluluk yasal zorunluluklarla desteklenmiştir. Yasal zorunluluklar getirilirken denge unsuru da göz önünde bulundurulmuş, makul oranlarda istihdam zorunlulukları getirilmiş, kamu işverenleri ve işyerleri özel sektöre oranla daha fazla istihdam yükümlülüğü altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

Anayasa ve Kanunlar

- Anayasa. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 854 sayılı Deniz İş Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.854.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.926.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 4857 sayılı İş Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (E.T. 06.11.2019)

Yönetmelikler

- Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engelli bireylerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik (R.G. 07.02.2014). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20145780.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (R.G. 19.09.2009). <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13447&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> (E.T. 06.11.2019)
- Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (R.G. 09.08.2009). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.200915188.pdf> (E.T. 06.11.2019)
- Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik (R.G. 26.11.2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19050&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (E.T. 06.11.2019)
- Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (R.G. 25.04.2009). <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13013&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (E.T. 06.11.2019)

Resmin Çağdaş Sanatla Birlikte Hareketli Bir Görüntüye
Dönüşmesi Video Art (Reyhan ULUDAĞ ERASLAN)

Resmin Çağdaş Sanatla Birlikte Hareketli Bir Görüntüye Dönüşmesi Video Art

Reyhan ULUDAĞ ERASLAN

*İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Tasarımı Bölümü,
r.uludag@iku.edu.tr*

Özet:

Bu çalışmada; "Bir film üzerinde sıralanmış resimlerin gösterici yardımıyla ekrana ard arda düşürülmesi sonunda hareketin yeniden kurulmasıyla ortaya çıkan görünüş, görüntülük üzerindeki hareketli resimler bütünü." tanımından yola çıkarak video sanatının sanat tarihinde ki resimleri hareketli birer görüntüye dönüştürmesi incelenmektedir.

Bu kapsamda, Nil Yalter, Bill T. Jones, Bill Viola, Norman McLaren, Sam Taylor-Wood ve AES +F Grubunun çalışmaları ele alınmıştır. Ele alınan örnek sanatçılar desenin ve resmin durağan yapısını bozarak, hareket ve performans ile birleştirdikleri eserler oluşturmuşlardır. Bu çalışmaların sanat tarihindeki resimlerle bağlantıları üzerinde de durulmuştur. Araştırmalar sonucunda video sanatçılarının resim sanatı tarihinden referans alarak eserler ürettikleri ve tuval resmini hareketli birer görüntüye dönüştürdükleri net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görüntü, Resim, Video Art, Sanatçılar.

Video kavramı Latince 'de görüyorum anlamını ifade etmektedir. Video gerçek görüntülerin imgelerini üretmektedir, sesleri kaydetmektedir ve bunu fotoğraf kadar gerçeğe yakın, film gibi hareketli ve sesli, en önemlisi eşzamanlı olarak yapmaktadır. "Ben bir gözüm, mekanik bir göz" ifadesi ile tanımlanan kamera, gözün gördüğü gerçekliği yeniden mekanik bir göz olarak kaydetmesine dayanmaktadır. Dziga Vertov,'un 'Kameralı Adam' filmi konuyla ilgili iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kameranın bir göz olarak fütürist bakış açısı ile nasıl kullanıldığını bize göstermektedir (Akay, 2002:31).

Video Sanatının ortaya çıkışını; teknolojik gelişmelerle ve Sanat tarihinde ki dönüşümle anlatabiliriz.

Teknolojik olarak bakıldığında; fotoğrafın bulunması, temsil sisteminin doğasında keskin değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur ve olmaktadır. Yapay bir göz olarak kamera, geleneksel resmetme tekniklerinden (Kılıç, 2008:71) farklı olarak gerçeğin temsillerini daha önce olmadığı kadar hızlı, hakiki ve basitçe üretebilmektedir. Bakan gözün yerine geçen kamera, ürettiği temsillerde daha önce alışık olunmayan bir resmetme geleneğinin temellerini atmaktadır.

Fotoğraf, günümüze kadar devinimli bir şekilde plastik sanatların tüm dallarını etkilemekle birlikte video sanatının da temelini oluşturmaktadır (Antmen, 2007: 171-172).

Televizyon ise ekran kavramının ortaya çıktığı ve en çok kullanım alanı bulduğu görüntü üretme teknolojisi televizyon yayın sistemleridir. Tarihsel olarak görüntü yüzeyi olarak bakılan televizyon ekranının serüveni gözden geçirildiğinde, görüntü yüzeyinin sadece teknolojik bir dönüşüme maruz kalmadığı, bu teknolojik dönüşümün toplumsal ve kültürel bir değişimle paralel geliştiği görülmektedir. Televizyon ile de hareketli görüntüye çok hızlı bir şekilde ulaşmaya başlanmıştır.

Video Sanatının ortaya çıkışını, sanat tarihi bağlamında incelediğimizde ise; Modern sanat tarihinin ve video sanatının temel çıkış noktalarından biri olarak bilinen Fütürizm akımıdır. Fütürist sanatçılar alışlagelmiş çizgilerin, düzlemlerin, mekânların ve tüm kuralların yok edildiği bir sanat anlayışının yanında yer almışlardır. Geçmiş yerine geleceğe bakılması gerektiğini savunmuşlar ve makine çağının vurgulanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Kinetik sanatta ise sanat eserinin statik bir şekilde hareketsiz durmaması gerektiği fikri, kinetik sanat hareketi ile ortaya çıkmıştır. Bu düşünce tarzı ile video sanatı arasında da bir bağlantı kurmak mümkündür. Kinetik sanat, eserlerde dinamik bir hareket oluşturarak izleyiciye hareketi yansıtmayı amaçlamıştır. Bu düşünce aslında resimlerin hareketli birer görüntüye dönüşmesine de öncü olmuştur denilebilir.

Daha sonra Dada hareketi ortaya çıkmıştır. Dada hareketinin doğuşu ile farklı sanat disiplinleri iç içe geçmeye, sanat kavramının ifade ettiği değerler de değişmeye başlamıştır. Dadanın geleneksel sanata karşı güçlü duruşu video sanatının ortaya çıkmasında büyük bir etkiye sahiptir. Modern sanatın kendi geleneklerinin oluşmasında ve var olan köklü geleneklerin yıkılmasında başı çeker. Rönesans'tan sonra sanata yüklenen tüm yüce değerleri sanatın üzerinden alarak, sanatın ve sanatçının özgürleşmesini sağlamaktadır.

Kitle sanatının ortaya çıkışı, 1800'lerden önce 180 milyon civarında olan Avrupa nüfusunun 1900'lere gelindiğinde 460 milyon civarında olması ve bu nedenle gerçekleşen Endüstriyel Devrimin kaçınılmaz olduğu kadar, Kitle sanatının ortaya çıkışı da kaçınılmazdır. Popüler kültür olgusu 1950'lerin başından itibaren reklamın ticari kapsamının küresel boyutlara ulaşması, başta televizyon olmak üzere hareketli görüntü kültürünün kitleleri etkisi altına alması, kavrayıcı ve bütünleyici bir kitle kültürü olarak popüler kültür olgusu, Pop Sanat'ın ortaya çıkışını kaçınılmaz bir hâle getirmiştir.(Uludağ, 2014: 54)

“Pop art terimi, modern olan, sanayiye ve toplumbilime ilişkin özellikler gösteren ve kentsel nitelikler taşıyan doğaya özgü yeni bir anlamın keşfiyle ortaya çıkmış çağdaş gerçekçilik alanının tümünü kucaklar.” (Restany, 1998:347)

Video bir araç olarak kendi araçsal özelliklerini sanatın ortamına taşıırken, Pop Art sanatçılarının oluşturduğu yeni geleneklerden yararlanmışır(Altunay, 2013:23).

Sanatın işlevlerini öne çıkaran, sanatını estetik yönlerini kavram olarak sorgulayan Kavramsal Sanat 1960'lı yıllarda başlamıştır.

Dada'yla olan benzerliklerinden dolayı zaman zaman Neo-Dada olarak da adlandırılan Fluxus hareketi gündelik hayatın, sanatın kendisi olduğu düşüncesini daha da ileriye götürmüş, sanatı yaşamın kaotik dinamikleriyle beslemiştir. Dada'yla karşılaştırıldığında daha kaotik bir yapıyı içeren Fluxus hareketi; yapıtları önceden tasarlamamayı/hesaplamamayı/kurgulamamayı (İng: non-determined), sanatın bir yaşam gibi (İng: life-like) olması düşüncesini önererek, Dada'yla temelleri atılan bu düşünce yapısının yaygınlaşmasını sağlamıştır (Lynton, 1991:130).

Dada hareketi ile başlayan sanatçıların sınırsız olma fikri Fluxus ile daha da netleşmeye başlamaktadır.

Video sanatının temellerinin atıldığı sanat hareketi olan Fluxus, ABD’li mimar ve grafik tasarımcı olan George Maciunas öncülüğünde 1962 yılında ortaya çıkmıştır. Dönemin en etkili avangart örnekleri Fluxus döneminde görülmektedir. Kavram olarak bir sanat akımı olarak değil de bir sanat hareketi olarak görülmektedir. Anlamı akış olan Fluxus da her şey bir akış içinde yer almaktadır. Sanatı planlı ve rastlantısal olarak tanımlamaktadır (Altunay, 2013:23).

Fluxus hareketinin sanatı bir akış gibi görmesi ve sanatçıların bu şekilde çalışmalar yapması sonucunda Video sanatı da çıkış için kendine bir yol bulmuş olacaktır.

Video sanatının ortaya çıkışı olarak kabul edilen erken dönem video sanatı uygulamaları 1960’lı yılların sonuna doğru ‘deneysel video’, ‘sanat televizyonu’, ‘yeni televizyon’ , ‘sanat videosu’ ve hatta dönemin yasalarını sınırlayan ilk uygulamaları nedeniyle “gerilla televizyonu” ya da “alternatif televizyon” olarak farklı isimlerle tanımlanmışlardır (Andrews, 2006:41).

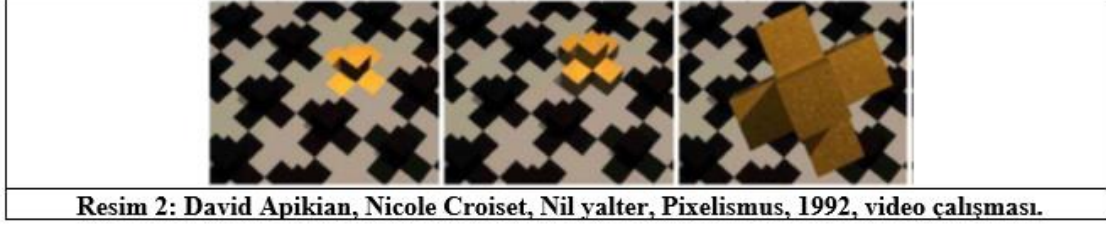
Farklı alanlarda öncü video sanatçıları olarak; Nam June Paik, Vito Acconci, Wolf Vostell, Ulrike Rosenbach, Merta Roslar, Joseph Beuys, Peter Campus, ve Nil Yalter, sayılabilir (Andrews, 2006:40) .

Video sanatını ilk uygulamalarından günümüze kadar gelen örneklerine baktığımızda resim sanatından eserleri kullanarak bunları hareketli birer görüntüye dönüştüren birçok video sanatçısını görmekteyiz. Bu sanatçıların uygulamalarında kendilerine ait tarz da hissedilmektedir. Nil Yalter, Bill T. Jones, Bill Viola, Norman McLaren, Sam Taylor ve AES +F topluluğu başlıca sanatçı örnekleridir.

Video Sanatının öncülerinden biri olan, *Nil Yalter*; Kahire doğumlu Türk asıllı bir sanatçıdır (1938-); 1965 yılından itibaren Paris’te yaşamaya başlar. Paris’e bir ressam olarak giden Yalter, yaptığı ilk video çalışması ile aynı zamanda Fransız video sanatı tarihinin ilk işlerini de gerçekleştirmiş olur (Altunay, 2013:82).

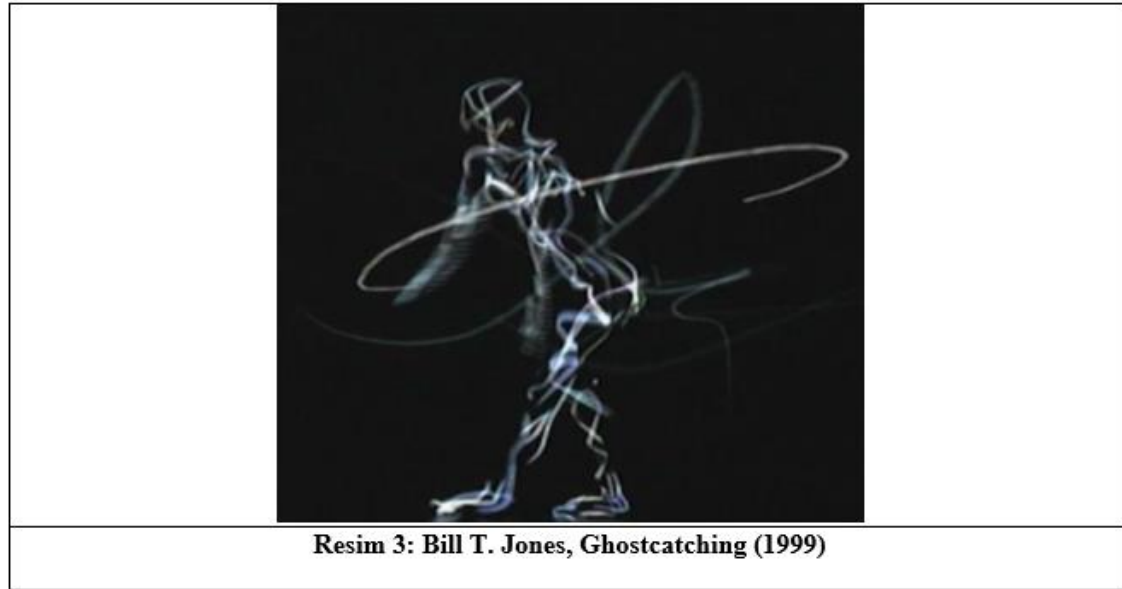
Paris’e gidişinden tam 14 yıl sonra, 1993 yılında İstanbul’a giden Nil Yalter eski bir Bizans kilisesi olan ve Fatih Sultan Mehmet’ten sonra bir süre cami olarak kullanılan Edirnekapı’daki Kariye (Chora) Müzesi’ni görür. Bu eski kilise içindeki mozaik ve freskler karşısında büyülenen Yalter, Paris’e geri döndüğünde bu müzenin 28 farklı resmini yapar. Yalter’i asıl bu eserin görselleri üzerinde dijital bir çalışma yapma olanağı ciddi şekilde ilgilendirir ve mozaikler ile pikseller arasında kurduğu ilişki onu Kasimir Malevitch’in kuramsal metinlerine ve resimlerine kadar yönlendirir. Bu deneyimini David Apikian ve Nicole Croiset ile birlikte gerçekleştirdiği "Pixelismus" adlı etkileşimli video çalışmasına aktarmayı başarır. Hazırladığı CD’de video, üçboyutlu görselleştirme, animasyon, ses, durağan görüntüler ve etkileşimlilik gibi sayısal medyanın farklı formlarını bir arada kullanır. (Resim 1) (Resim 2)

Yalter'in Pixelismus isimli çalışması, resim sanatından alınan bir eserin hareketli görüntü haline dönüştürülmesine güzel bir örnektir.

Bill T. Jones; dans, tiyatro, video ve çizimleri birlikte kullanarak eserler üreten bir sanatçı. 1952 yılında New York'ta doğan sanatçı dans eğitimleri aldı. Jones, Ghostcatching (1999) çalışması ile dans çizim ve bilgisayar efektlerinin birlikte kullanıldığı bir dijital sanattır. Hareketin yakalandığı sensörler ile desenler ortaya çıkmaktadır. İnsan vücudunun dans ile birleştirilerek oluşturduğu estetik yapı efektlerle çizgisel hale getirilerek etkili bir video çalışması ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda Bill T. Jones'un çalışması, desen, ritim ve hareketin birlikte kullanıldığı örneklerdendir. Bu video art çalışması sanat tarihinde ki birçok desen ile örtüştürülür. (Resim 3)

Bill Viola (1951-); video sanatında kendine ait tarzı olan çağımıza damgasını vuran sanatçılar arasındadır. Elektronik sanat, ses - görüntü teknolojileri ve yeni medya alanında farklı çalışmaları ile bu alanlardaki öncü isimlerden biridir.

45. Venedik Bianeli'ne Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen katılan sanatçı Buried Secrets (Örtülü Sırlar) adını verdiği bir dizi video çalışmasını sergilemiştir. Bu çalışmaların arasında Viola'nın en bilindik işlerinden biri olan The Greeting (Kutlama) adlı eseri de vardır. İtalyan Maniyerist ressam Jacopo da Pontormo'nun (1494-1557) The Visitation (Ziyaret) adlı tablosunun çağdaş bir yeniden yorumlanmasını içermektedir. Örnekte görüldüğü üzere (Resim 4) ressam Jacopo da Pontormo'nun yapmış olduğu yağlı boya resmi Viola'nın video çalışması ile birlikte hareket kazanmıştır. Sanatçı yağlıboya resminin video çalışmalarında yaşamasının daha etkili hale gelmesini sağlamaktadır.

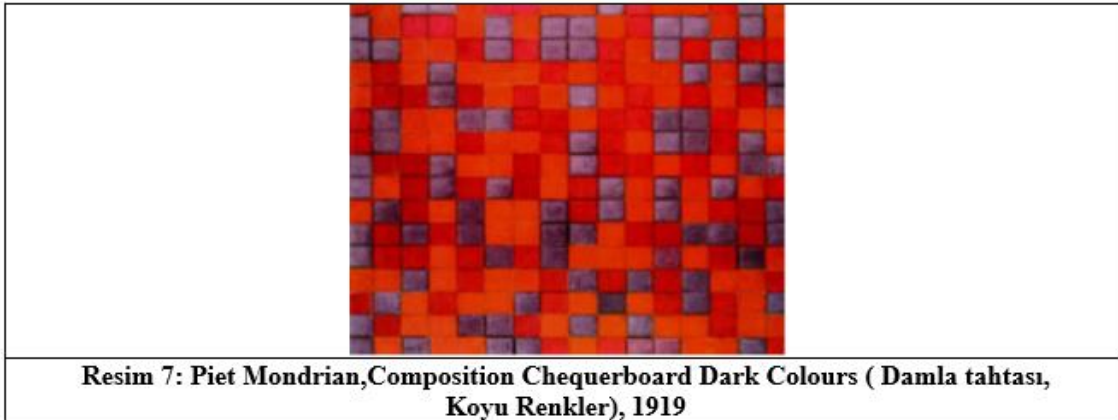
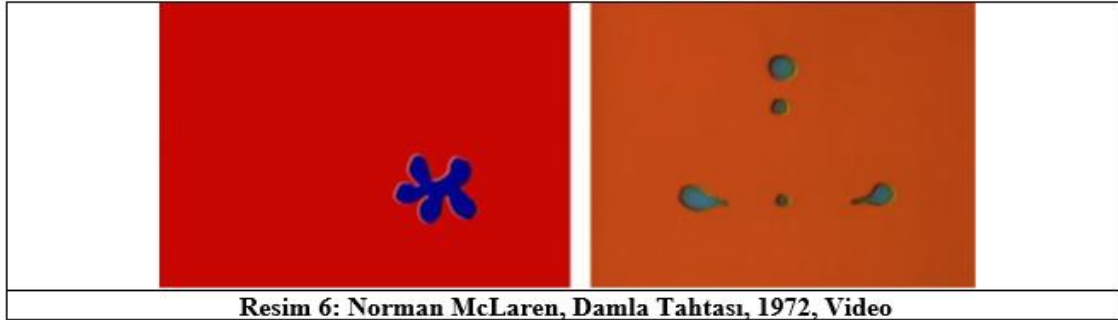
Viola'nın belli başlı eserlerinden biri olan The Passions da, ağır çekim tekniğini kullanarak Rönesans resim geleneklerinden esinlendiği duygu yüklü bir video çalışmasıdır. (Resim 5)

Bill Viola, Hieronymus Bosch'un resimlerini referans almıştır. Resim sanatından alınmış eserlerin hareketli görüntülerini net bir şekilde gördüğümüzü söyleyebiliriz.

Norman McLaren (1914 – 1987); Kanada Ulusal Film kurulu için yaptığı çalışmalar ile tanınan Kanadalı sanatçı; farklı birçok uygulamaya öncü olmuştur. Film, animasyon, video sanatı, görsel müzik, grafik gibi alanlarla ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Bu uygulamaların birçoğunu birleştirerek de çalışmalar oluşturmuştur.

McLaren'ın yapmış olduğu "Benek" isimli eseri Piet Mondrian'ın yapmış olduğu "Damla Tahtası" isimli eseri ile de büyük benzerlikler göstermektedir. (Resim 6) Mondrian'ın resimleri minimalistir. Yalın renk ve biçimler içerir. Norman McLaren'ın yapmış olduğu video çalışması da minimalist bir uygulamadır. Seçilen renk ve biçimler de örtüşmektedir. (Resim 7)

Sam Taylor-Wood (1967); Londra'da doğmuştur. Heykeltıraşlık eğitimi alan sanatçı çalışmalarında fotoğraf ve videoyu kullanmaktadır. Sanat tarihinden tema ve ikonları ele alarak yeniden yorumlamaktadır. Geçmiş ile bu günü birleştirerek; yitim, keder ve acı gibi duyguları eserlerinde hissettirmeyi amaçlamaktadır. Bu duyguların Barok dönemde olduğu gibi aynı zamanda günümüzde de hissedilen duygular olduğunu eserlerinde vurgulamaktadır. Çalışmalarında kamerası, sabit bir bakış açısı ile bir çerçeve oluşturarak kendini göstermektedir. Bu şekilde gerçekliğin özgün bir anına odaklanarak varoluş ve yok oluş zıtlığını aynı çerçeve içinde izleyiciye sunmaktadır.

Taylor'ın "Ölü Doğa (Resim 8), Stili Life" (2001), isimli çalışmasında Caravaggio (Resim 9) ya da Zurbaran'ın natüremort resimlerini çağrıştıran klasik ve ikonik bir düzenleme bulunmaktadır. Yüksek hızda zaman atlama tekniği ile oluşturulan video çalışmasında, taze ve güzel görünen meyveler, önce küften çiçekler açıp sonra tamamıyla çürüyerek neredeyse yok olmaktadır. Bu hızlandırılmış süreçte çürümenin ve yok olmanın güzelliğiyle hayret uyandırıcı canlılığı görülmektedir.

Resim 8: Sam Taylor - Wood Ölü Doğa / Stili Life, 2001, video çalışması.

Resim 9: Caravaggio, Natürmor, 1598, Tuval üzerine yağlıboya.

AES +F; yenilikçi bir sanat grubudur. AES 1987 yılında Tatiana Arzamasova (1955), Lev Evzovich (1958) ve Evgeny Svyatsky (1957) Rus sanatçılar tarafından kurulmuştur. 1995 yılında fotoğraf sanatçısı Vladimir Fridkestoplü gruba katılımının ardından grubun ismi 1995 yılında AES+F olarak yenilenir.

Grup, uygulamaları sırasında bir ekip olarak çalışmaktadır. Heykel, video, resim ve fotoğraf gibi birçok sanat dalını birlikte kullanırlar. (Resim 10, 11) AES +F grubunun en önemli özelliklerinden biri; sanat tarihinde yer alan birçok resmi, ikonu ve simgeyi aynı video içinde harmanlayarak oluşturmasıdır. Grubu diğer video sanatçılarından ayıran özellik de; tek bir video çalışması içinde farklı dönem, üslup ve hatta sanatçıya ait resim çalışmalarının birlikteliğinden oluşan uygulamalar yapmalarıdır. Çalışmalarında Théodore Géricault, Michelangelo Merisi da Caravaggio, Henri Paul Gauguin, Michelangelo Buonarroti, Leonardo da Vinci, Rembrandt Van Rijn, Jan Vermeer gibi sanat tarihindeki önemli ressamıların kendilerine referans olarak almışlardır. Bu sanatçıların resimlerini birleştirerek farklı ve yeni bir video çalışması oluşturmuşlardır.

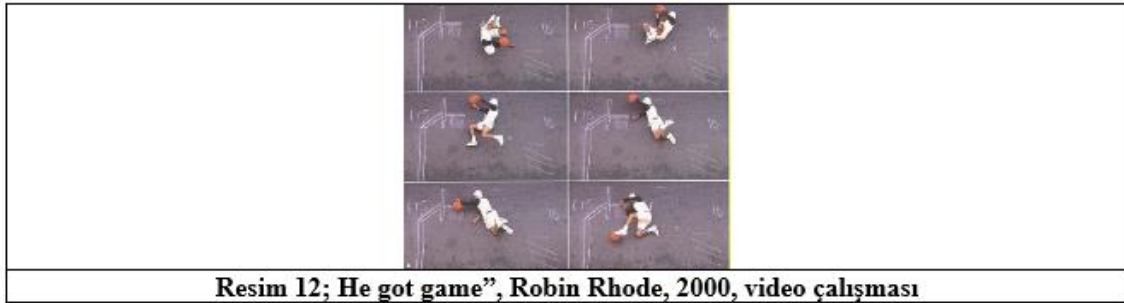

Resim: AES+F Last Riot 2 panorama 2006 (c)AES+F Courtesy Triumph Gallery and Multimedia Art Museum, Moscow

Robin Rhode ve Joseph Beuys ise çalışmalarında Deseni direkt kullanan sanatçılardır.

Robin Rhode yapmış olduğu video çalışmalarda kendi çizimleri ile gerçek yaşamı birleştirerek video art eserler oluşturmuştur. (Resim 11)

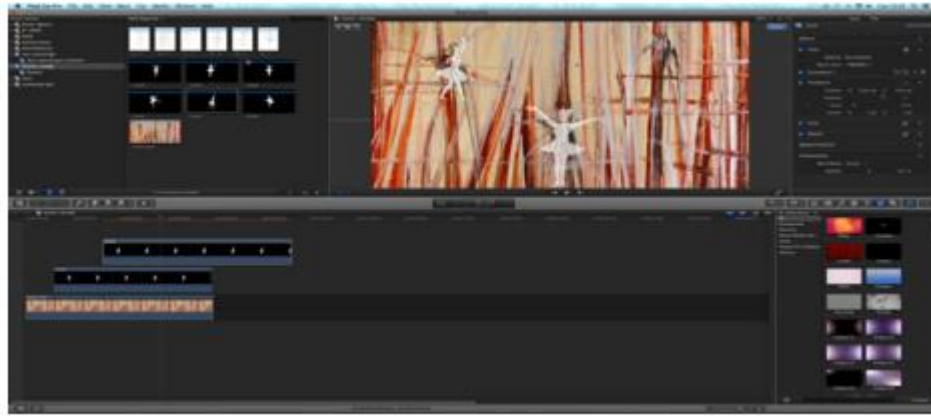

Joseph Beuys, 1965 yılında How to Explain Pictures to a Dead Hare (Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Açıklamalı?) adlı performansını gerçekleştirir. Beuys diğer tüm farklı sanat materyalleri yanında el ile çizim tekniğini kullanmaktan hiçbir zaman vazgeçmez. Beuys'a göre yaşamı boyunca yaptığı tüm çizim denemeleri kendisi için de henüz tamamlanmamış olmakla birlikte en önemli gereçlerden biridir (Paust, 2005). Ona göre "düşünmek, plastik sanattır". (A.g.e. Sanatın Ortamında Video, 73.)

Reyhan Uludağ'ın çalışmalarında da Tuval üzerine yapılmış bir resmin aynı zamanda video art ile hareketlendirildiğini görmekteyiz. “Mistik” isimli çalışmasında (Resim 13) Resmin üzerinde ki dans eden balerinler A4 kâğıtlara çizilerek fphotoshop tekniği (Resim 15) ile hareketli hale getirilerek gerçekten resmin üzerinde dans ediyormuş gibi görünen bir Video art çalışmasıdır.

Resim13: Mistik, Tuval Üzerine Yağlıboya, 180 x 60cm. 2011 / Resim 14:Balerin desenleri, A4, 2013
(Uludağ Ersalna Reyhan, “Resim Sanatının Video Sanatına Etkileri” Sanatta Yeterlik Tezi)

Resim 15: Balerin Fotoshop Programı çalışması, 2014
(Uludağ Ersalna Reyhan, “Resim Sanatının Video Sanatına Etkileri” Sanatta Yeterlik Tezi)

Reyhan Uludağ’ın diğer bir çalışması ise; “Metropolitan ve İnsancıklar” video art çalışmasıdır. Bu çalışmada; resimde bulunan çizgisel ve soyut insan figürleri (Resim 16) yavaş yavaş gerçek insanlara ve insan kalabalıklarına dönüşmektedir. Resimsel etki video art ile gerçek fotoğrafa dönüşerek gerçeklikle resim arasında bir geçiş yapılmıştır. (Resim 17)

Resim 16: Çoğul mu, tekil mi? Karışık Teknik, 100 x 110 cm. 2010
(İKÜ Sanat Galerisi, Reyhan Uludağ “Metropol An Sergisi”, Kataloğu, 2019)

Resim 17: “Metropolitan ve İnsancıklar” 01.28 dk. Video Art, 1920x1080, Full HD
(İKÜ Sanat Galerisi, Reyhan Uludağ “Metropol An Sergisi”, Kataloğu, 2019)

Sonuç olarak; Duchamp ’ın söylediği gibi Video Sanatının ortaya çıkması ile tuval resmi bitmemiştir ve hatta video ile resimler hareketli birer görüntüye dönüşmeye başlamıştır. Video sanatçıları, videoyu basit bir kayıt aracı olarak görmekten çok, resmetmek ya da üç boyutlu heykeller üretmek üzere sanatsal bir ifade aracı olarak ele almışlardır.

Videonun görsel sanatlar sürecine dâhil olma serüveni toplumsal ve teknolojik gelişmeler ve de sanat ortamında ki gelişmeler doğrultusunda incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ilk çıktığı günden günümüze kadar resim sanatından etkilendiği hatta resim sanatından referans aldığı görülmektedir. Bu etkilenme Nil Yalter, Bill T. Jones, Bill Viola, Norman McLaren, Sam Taylor ve AES +F topluluğu gibi başlıca örnek sanatçıların yapıtları üzerinden bakıldığında sanat

tarihi bağlamında ki resimlerin video sanatı ile hareketli birer görüntü haline getirme cabası net bir şekilde belgelenmektedir. Bu sanatçılar haricinde desen ve resmi çalışmalarında kullanan Robin Rhode, Joseph Beuys'un çalışmaları ile de örnekler arttırılmıştır.

Video sanatı, mekanik ve hareketli resim yapmanın en iyi yoludur.

KAYNAKLAR

A History of Video Art, The Development of Form and Function, Chris Meigh-Andrews, Berg, Oxford and New York, 2006

Akay, Ali. Sanatın Durumları, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005

Altunay, Alper. Sanatın Ortamında Video, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013

Antmen, Ahu. Çağdaş Sanatta Fotoğraf Kullanımı ve Türkiye'de Fotoğraf Temelli Sanat Üzerine Düşünceler, Fotoğraf Neyi Anlatır, der. Caner Aydemir, İstanbul: Hayalbaz Kitaplığı, 2007

Aydemir, Caner. der. Fotoğraf Neyi Anlatır, İstanbul: Hayalbaz Kitaplığı, 2007

Ballard, Barbara. Designingthe Mobile User Experience, The Atrium John Wiley&Sons Ltd.2007

Barthes, Roland. Camera Lucida, çev. Reha Akçakaya, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın, 2000

Barthes, Roland. Göstergebilimsel Serüven, çev. Mehmet Rifat-Sema

Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005

Batur, Enis ed. Modernizmin Serüveni. çev. Turhan Ilgaz İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998

Bayrak, Bengisu, Fotoğraf, Resim, Sinema ve Video Sanatının Devinimli İlişkisi: Alıntılama ve Anlamlandırma, Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008

Bozkurt, Muammer. Video Sanatı, İstanbul: Bilişim Yayınevi, 2005

Giderer, Hakkı Engin. Resmin Sonu, Ankara: Ütopya Yayınları, 2003

Kahraman, Hasan Bülent. Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri, İstanbul: Everest Yayınları, 2002

Kılıç, Levent, Fotoğraf ve Sinemanın Toplumsal Tarihi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008.

Knowledge, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002

Lynton, Norbert. Modern Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991

Lyotard, Jean-François. The Postmodern Condition : A Report on Restany, Pierre. Pop Art, Modernizmin Serüveni. ed. Enis Batur, çev. Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998

Wollen, Peter. Sinemada Göstergeler ve Anlam, çev. Zafer Aracagök, İstanbul: Metis Yayınları, 1989

ARTTHROB: Contemporary Art in South Africa,
<http://www.artthrob.co.za/99nov/artbio.html>

Resim 1: Kazimir Malevich, 1915, Tuval üzerine Yağlıboya resim.
<http://ilikethisart.net/?p=14242>

Resim 2: David Apikian, Nicole Croiset, Nil yalter, Pixelismus, 1992, video çalışması.
<http://www.virtual-worlds.net/vw98/david.htm>

Resim 3: Bill T. Jones, Ghostcatching (1999)
<http://music.columbia.edu/~mando/HTML/CMCindex.html>

Resim 4 Bill Viola, The Greeting (Kutlama) / Jacapo da Pontormo The Visitation (Ziyaret)
Sanatın Ortamında Video kitabından alınmıştır.

Resim 5: Bill Viola, The Passions, 1986
<http://nga.gov.au/viola/passions.cfm>

Resim 6: Norman McLaren, Damla Tahtası, 1972, Video
<http://lydiacaplan.blogspot.com/2012/04/animator-profile-norman-mclaren.html>

Resim 7: Piet Mondrian, Composition Chequerboard Dark Colours (Damla tahtası, Koyu Renkler), 1919
http://www.freemanart.ca/mondrian_authentication.htm

Resim 8: Sam Taylor - Wood Ölü Doğa / Stili Life, 2001, video çalışması.
http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/hicbir-sey-sonsuzadeksurmez_78.html

Resim 9: Caravaggio, Natürmor, 1598, Tuval üzerine yağlıboya.
<http://www.sanatveinsan.org/yabanci-ressamlar/2719-caravaggio-michelangelocaravaggi>

Resim 8: Sam Taylor - Wood Ölü Doğa / Stili Life, 2001, video çalışması.
http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/hicbir-sey-sonsuzadeksurmez_78.html

Resim 9: Caravaggio, Natürmor, 1598, Tuval üzerine yağlıboya.
<http://www.sanatveinsan.org/yabanci-ressamlar/2719-caravaggio-michelangelocaravaggi>

Resim 10: AES+F Last Riot 2 panorama 2006 (c)AES+F Courtesy Triumph Gallery and Multimedia Art Museum, Moscow

<http://www.mot-art-museum.jp/>

Resim11: AES + F, *Tondo #24*, from the Last Riot 2 series, 2005-07. © AES+F and
courtesy Triumph Gallery, Moscow and Multimedia Art Center, Moscow
<http://www.scoop.co.nz/stories/CU0806/S00018.htm>

Resim 12, "He got game", Robin Rhode, 2000, video çalışması
<http://www.lehmannmaupin.com/artists/robin-rhode>

Robotik Kodlama Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

(Sema ALTUN YALÇIN, Sakıp KAHRAMAN, Zeynel Abidin YILMAZ)

Robotik Kodlama Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Sema ALTUN YALÇIN¹, Sakıp KAHRAMAN², Zeynel Abidin YILMAZ³

¹ *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail:saltun_11@hotmail.com*

² *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail:kahramansakip@gmail.com*

³ *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, E-mail:z07yilmaz@gmail.com*

Son dönemde popüler olan robotik kodlama ve onun uygulamaları her seviyedeki öğrenciler için eğitim sistemine entegre edilmeye başlanmıştır. Bilişsel ve duyuşsal özellikler arasındaki ilişki dikkate alındığında robotik kodlamaya karşı tutumun kodlama eğitimi başarısı üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, robotik kodlama ve onun uygulamalarına karşı öğrencilerin tutumlarını ölçmeye hizmet edecek geçerli ve güvenilir bir ölçeğin geliştirilmesi son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma Robotik Kodlama Tutum Ölçeği (RKTO) geliştirmeyi ve ölçeğin geçerliği ve güvenilirliğini test etmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak, geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri 196 ortaokul 7. sınıf öğrencilerinden toplanan veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Robotik Kodlama Tutum Ölçeğinin yapı geçerliğini belirlemek için yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda 22 maddeden oluşan beş faktörlü bir yapı ortaya konmuştur. Mevcut modelin örneklem verisi ile uyumlu olup olmadığının saptanması için yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonuçları kabul edilebilir model uyumları ortaya koymuştur. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 91 olarak bulunmuştur. Sonuçlar, geliştirilen Robotik Kodlama Tutum Ölçeğinin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin robotik kodlama ve uygulamalarına karşı tutumlarını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Robotik kodlama, tutum, ortaokul öğrencisi

Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Nanoteknoloji Kavramı
Hakkındaki Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi (Zeynel Abidin YILMAZ)

Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Nanoteknoloji Kavramı Hakkındaki Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi

Zeynel Abidin YILMAZ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, M.R. Eğitim Fakültesi, E-mail:z07yilmaz@gmail.com

Bu çalışmada, fen bilgisi öğretmen adaylarının nanoteknoloji kavramı hakkındaki farkındalık düzeylerinin belirlenmesini amaçlanmıştır. Araştırmaya Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan bir devlet üniversitesindeki fen bilgisi öğretmenliği 2. , 3. ve 4. sınıflardan oluşan toplam 64 öğretmen adayı katılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışma da on bir sorudan oluşan bir görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında, fen bilgisi öğretmen adaylarının büyük bir kısmının nanoteknoloji kavramını okullar, televizyon, internet, kitap ve gazete/dergi gibi kaynaklar vasıtasıyla duyduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğretmen adayları tarafından nanoteknoloji kavramını çoğunlukla “teknoloji” olarak ifade ederken, bir kısmı “teknolojiye dair gelişmeler” olarak nitelendirilirken bazıları ise “maddenin atomik hali” olarak belirtilmiştir. Öğretmen adayları gelecekte çok fazla kullanım alanının olabileceğini belirtirken özellikle nanoteknolojik ürünleri “askeriye ve tıp” alanlarında daha sıklıkla kullanılabileceğini, günümüzde ise “tekstil ve elektronik” alanlarında kullanıldığını belirtmişlerdir. Adaylarının çoğunluğu nanoteknolojinin bilime “faydasının gün geçtikçe daha da çok olurken, yeni geliştirilecek ürünlerde oluşacak zararların da çok daha azaltılacağını”, olumlu olarak nanoteknoloji “hayatımızı kolaylaştırır” ve “riskleri yok” diye nanoteknolojiyi ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bir çoğunluğun nanoteknolojik ürünlerin “Türkiye’de çok fazla gelişmediği ve dünyanın gerisinde” kaldığını bu yüzden “müfredata girmesi” gerektiğini vurgulamışlardır. Nanoteknolojinin ilişkili olduğu bilim dallarından en fazla fizik alanıyla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının belirttiği önemli bir husus ise gelecekteki nanoteknoloji sayesinde bir saç teline çizgi roman yazmak mümkün olabileceği gibi nanoteknolojik uygulamaların özellikle sağlık alanında çalışmalar yaparak insanların hastalıklarının giderilmesinde yapay organlar veya mikro robotlar vasıtasıyla yararlı olmasını bekleyip bu alandaki ürünler üzerine yoğunlaşılması noktasında beklenti içinde oldukları tespit edilmiştir. Dikkat çeken önemli bir husus ise öğretmen adaylarının bir çoğunun konu ile ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu, ancak özellikle üniversitede nanoteknoloji kavramı ile ilgili ders alan öğrencilerinin geleceğe dair uygulamalarda daha yaratıcı oldukları tespit edilmiştir. Nanoteknoloji kavramı gün geçtikçe ülkemizde ve dünyada gelişen teknolojilerle birlikte hayatımızın içinde daha fazla yer alacak, dolayısıyla gelecekte ülkemizi dünyada teknoloji alanında daha iyi yere getirebilecektir. Bunun için özellikle eğitimin her aşamasındaki öğrencilerimiz nanoteknolojik uygulamaları içeren derslerle sıklıkla karşılaştırılmalı ve farklı disiplin alanlarındaki kullanımları zenginleştirilerek bu tür uygulamalara müfredatta daha çok yer verilmelidir. Geniş kitlelere ulaşmada son derece etkili olan medyada da konuya daha çok yer verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nanoteknoloji, fen eğitimi, fizik eğitimi, teknolojik uygulamalar

Geçmişten Günümüze Kütahya’da Doğum Âdetleri (Münire BAYSAN)

Geçmişten Günümüze Kütahya’da Doğum Âdetleri

Dr. Öğrt. Üyesi Münire BAYSAN¹

*Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
munire.baysan@dpu.edu.tr*

Doğum hayatın geçiş evrelerinden ilkinin oluşturur. Aile ve toplum için büyük öneme sahip olan ve soyun idamesi anlamına gelen bu olay beraberinde pek çok ritüeli de getirmektedir. Somut olmayan kültürel miras değerleri içerisinde yer alan doğuma dair pratikler, anne adayının çocuk sahibi olmayı istemesi ile başlamaktadır. Doğum öncesi, esnası ve sonrasına dair Anadolu’nun farklı bölgelerinde de bu pratikler uygulanmaktadır. Kütahya düğün, giyim, yemek, takı gibi pek çok alanda Osmanlı Devleti zamanında şehzadeler şehri olması nedeni ile saray kültürüne ait birçok unsuru yöresel kültürü içerisinde katarak zenginleşmiş ve hâlen bu ihtişamı yaşatmaya devam etmektedir.

Bu çalışma ile Türk halk kültürüne dair önemli unsurları içerisinde barındıran doğum öncesi, esnası ve sonrasına dair pratikler değişen ve farklılaşan yönleri ile incelenecektir. Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Merkezi (BAP) tarafından “Kütahya’nın Doğum-Düğün ve Ölüm Âdetleri” adlı proje kapsamında yapılan bu çalışma; şehrin merkezinde yaşayan ve halkın “yerli” tabiri ile ifade ettiği aileler ile gerçekleştirilen karşılıklı görüşme ve gözlem yöntemi neticesinde elde edilmiş bilgilerden hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: doğum, âdet, gelenek, Kütahya.

¹ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
munire.baysan@dpu.edu.tr.

İşyeri Arkadaşlığı İle İşe Adanma Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları
Üzerine Bir Araştırma İle (Mithat TURHAN)

İşyeri Arkadaşlığı İle İşe Adanma Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma İle

Mithat TURHAN¹

¹Mersin Üniversitesi Silifke Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi, E-mail: mithat@mersin.edu.tr

Özet: Yapılan bu araştırma ile işyeri arkadaşlığı ile işe adanma arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Hatay ilinde faaliyet göstermekte olan özel hastane de çalışmakta olan 150 sağlık personeli oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında veri toplanmasında işyeri arkadaşlık davranışlarını ölçmek için Nielsen ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen ve Şahinbaş'ın (2018) yaptığı araştırmada kullanılan İşyeri Arkadaşlığı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışanların işe adanmışlık düzeylerini ölçmek için ise Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen Utrecht İşe Adanmışlık Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, faktör analizi, Pearson Korelasyon analizi ve regresyon analizine tabi tutulmuş olup yapılan analiz ve testler IBM SPSS 23 Demo versiyonu kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda işyeri arkadaşlığı ile işe adanma arasında pozitif ilişki olduğu ve işyeri arkadaşlığının işe adanmışlığı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Arkadaşlığı, İşe Adanmışlık, Hastane.

Giriş

Pek çok kişi zamanlarının büyük bir kısmını işyerlerinde geçirmektedir. Bu süreçte çalışma arkadaşlarıyla kurulan ilişkiler ve arkadaşlıklar gelişmekte işe adanma, işe bağlılık davranışları iş yerinde kurulan arkadaşlıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır (Nielsen, 2000: 629). Günümüz örgütlerinde işletmelerin başarısının temelinde çalışanlarının işe adanmışlıkları büyük önem taşımaktadır. İş görenlerin işe adanmışlıklarının düşük olması çalışanların işten ayrılma niyetlerini ve iş gücü maliyetlerini arttırırken, verilen hizmet kalitesinin de düşmesine neden olabilmektedir (Gill ve Mathur 2007: 328.) İşyerinde kurulan resmi olmayan sosyal ilişkilerin işle ilgili ve duygusal anlamda destek sağlanması, pozitif kimlik gelişiminin desteklenmesi ve diğer çalışma arkadaşlarına yardım davranışlarının gösterilmesi gibi bireyler açısından pek çok yararının olduğu ifade edilmektedir. İşyerinde kurulan arkadaşlıklar aynı zamanda örgüt açısından işyerinde bulunan iş görenler arasında işbirliğinin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Günümüzde her geçen gün artan rekabetin etkisiyle örgütlerin yenilik yapma kapasitelerinin de artması gerektiği bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda iş yerinde kurulan arkadaşlıklar, iş görenlerin işe adanmalarına, örgüte bağlılıklarının artmasına, yaratıcı ve yenilikçi yönlerinin gelişmesine ve örgüt süreçlerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Pillemer ve Rothbard, 2018: 1). İşe adanma, iş görenin, yapmış olduğu işteki öz-disiplinli davranışlarını ifade etmektedir. Bu kapsamda çalışanın örgüt tarafından belirlemiş olduğu kurallara uyması, işinde özverili şekilde çalışması, örgütte karşı karşıya kalınan sorunların üstesinden gelinmesinde problem çözücü roller üstlenerek inisiyatif alması ve yaratıcı çözümler ortaya koyması işe adanmış iş görenin özellikleri arasında değerlendirilmektedir. Örgütlerin belirlemiş olduğu amaçları gerçekleştirmelerinde belirlenmiş rol gerekleri önemli olmaktadır. İşe adanmışlık ile iş görenlerin kendileri için belirlenmiş iş tanımlarının ötesinde, gönüllü olarak kendilerinden beklenen rolün de ötesine geçecek davranışları göstermeleri daha olası hale gelmektedir. Diğer bir ifadeyle işe adanmışlık, iş görenlerin iş tanımlarında belirlenmiş rollerinin de ötesinde davranış göstermeleri konusunda iş görenler için bir motivasyon kaynağı görevi görmektedir (Liu vd., 2009: 340). Daha fazla çaba göstermeye hazır, istekli ve motive olmuş iş görenlerin varlığı ise örgütlerin işleyişinin kolaylaştırılmasına ve örgütsel hedeflere ulaşılmasında örgütlere yardımcı olmaktadır.

1. Teorik Çerçeve

1.1. İş Yeri Arkadaşlığı

İş yeri arkadaşlığı bir işyerindeki insanlar arasındaki paylaşılan değerleri, ilgileri, güveni ve karşılıklı bağlılığı kapsayan saf tanışıklığın ötesinde olan ancak romantizmi kapsamayan ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkiler, giderek artan bir şekilde ekip çalışması gibi modern yönetim stratejilerinin bir parçası olan ve paylaşılan yüksek açıklık, resmi olmama ve kapsayıcılık normlarını içermektedir (Berman, West, Richter, 2002: 217). Örgütte kurulan ilişkiler canlı sistemin ve örgütlerin temelini oluşturmaktadır. Bilginin sağlıklı şekilde paylaşımı, kaynakların dağıtımı, karar verme süreci ve destek sistemlerinin iyiliği örgütte kurulan ilişkiler temelinde hayat bulmaktadır. İş görenler, yöneticileriyle, astlarıyla ve diğer çalışma arkadaşlarıyla ilişki kurmaktadır. Bu ilişkiler zamanla gelişerek yakın bağlar kurulmasını sağlar ve arkadaşlık ilişkisine dönüşür. İş görenler iş yerlerinde kurdukları arkadaşlıkları işyerinde ve de işyeri dışında, örgütsel rollerinin zorunlu kıldığı alanların dışında da, sürdürmek isteyebilirler. İşyeri arkadaşlıkları iş görenlerin sosyal ve duygusal destek aldıkları bir kaynak olarak değerlendirilmekte olup kurulan arkadaşlık ilişkileri onlara mutlulukta vermektedir. İşyeri arkadaşlıkları ile işyeri deneyimleri ve etkinlikleri ile ilgili benzersiz bilgilerin paylaşımları mümkün olurken diğer iş arkadaşlıklarında bulunmayan derinlik ve etkinlikte işle ilgili soruların çözümüne yönelik olarak kendi aralarında iletişim kurmaları sağlanır (Sias, P. M., Heath, R. G., Perry, T., Silva, D., Fix, 2004: 322).

İşyerinde kurulan arkadaşlık ilişkileri; iş görenlerde sosyal olarak desteklendikleri fikrini oluşturarak bir destek algısı oluştururken, iş arkadaşlarına ve çalışmış oldukları işyerlerine güven duymalarını sağlamaktadır. İşyerinde kurulan yakın arkadaşlıkların iş görenlere mutluluk verdiği ve iş görenleri motive ettiği ifade edilmekte (Karacaoğlu, Aksoy ve Şahin, 2019: 180), iş görenlerin çalışma hayatında ve yaşamında sevinç kaynağı olmakta ve insanların yaşamlarına renk katmaktadır. Bununla birlikte kişilerarası kurulan ilişkilerin sayısı ve kalitesi mutluluğun ve yaşam doyumunun en önemli göstergesi olarak tanımlanabilir. Bireyler aidiyet hissettiklerinde ve başkalarıyla ilişki kurduklarında gelişir ve olgunlaşırlar (Pillemer ve Rothbard, 2018: 1). İşyerinde kurulan arkadaşlık ile iş görenlerin yapmış oldukları işe ve kurumlarına kısa sürede uyum göstermeleri mümkün olurken çalışanların karşı karşıya kaldığı stresin azaltılmasında ve arzu edilen performans hedeflerine ulaşılmasında katkı sağlanırken yapılan işten duyulan tatminsizliği de azaltmaktadır (Alparslan, Çiçek ve Soydemir, 2015: 176; Karacaoğlu, Aksoy ve Şahin, 2019: 180).

İş yerinde kurulan arkadaşlıkların, iletişim kapasitesini arttırdığı, iş görenlerin ve yöneticilerin işlerini tamamlamaları için yardımcı olduğu ve organizasyonel değişim sürecinin kabullenilmesinde yöneticilere yardımcı olacağı ifade edilmektedir (Berman, West, Richter, 2002: 217). Bunun yanı sıra işyeri arkadaşlığı ile işle ilgili çıktılar arasında ilişki olduğu ifade edilmektedir. İşle ilgili çıktılar olarak iş görenlerin örgütsel bağlılıklarının, iş tatminlerinin ve işe adanmışlıklarının artması, işten ayrılma niyetlerinde azalma gibi örgüt açısından yarar sağlayacak olumlu sonuçları beraberinde getirmektedir. Ayrıca örgütlerde kurulacak resmi olmayan (informal) örgüt yapılarının temelinde işyeri arkadaşlığı bulunmaktadır. Resmi olmayan örgüt yapıları sahip olduğu sosyal ağlarla birlikte özellikle işletmenin zor dönemlerden geçtiği kriz zamanlarında işbirliğine daha açık çalışanların varlığını beraberinde getirmektedir. Birbirleriyle iyi ilişki kuran ve geçinen kişilerin işlerini daha iyi yaptıklarına inanılmaktadır. Dolayısıyla iş yerinde diğer çalışanlarla uyumlu olan ve arkadaşlık kuran iş görenlerin varlığı örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde daha etkin takımların oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan iş yerinde kurulan arkadaşlıklarla birlikte takımların ve grupların kullanılması imkânları da artmaktadır (Nielsen, Jex ve Adams, 2000: 629-630). İşyeri arkadaşlıklarının sebep olabileceği bir takım olumsuzlukların (ofis aşkları, cinsel taciz iddiaları vb.) ortaya çıkabileceği gerçeğine karşın işyerinde kurulan arkadaşlıkların bu olumsuzluklardan daha fazla yarar sağladığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla yöneticilerin iş yerinde kurulan arkadaşlıkları önlemek yerine ifade

edilen olumsuzlukların ortaya çıkmasının önüne geçecek politikaları geliştirip gerekli örgütsel uygulamaları hayata geçirmeleri beklenen yarardan mahrum kalınmaması sonucunu da beraberinde getirecektir (Furkan , 2018: 55).

1.2.İşe Adanma

İşe adanmışlıkla literatürde “work engagement-employee engagement” şeklinde ifade edilirken Türkçe karşılığı olarak işe cezbolma, işe angaje olma, işe kapılma, işe bağlanma, işe tutkunluk ve işe gönülden adanma şeklinde çevrilmiştir (Büyükbeş ve Gökaslan, 2018: 138). İşe adanma kavramı Kahn tarafından 1990 yılında yapılan bir çalışma ile literatürdeki yerini almıştır. Kahn’a göre iş görenlerin anlık psikolojik durumları kişinin yapmış olduğu işe karşı tutumunu etkilemekte ve işle kendisini bütünleştirme ya da işten kendisini uzak tutma seçenekleri ön plana çıkmaktadır (Kayar ve Erdem, 2019: 80). Literatürde işe adanmışlık kavramı iki farklı yaklaşımla ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi Maslach ve Leiter tarafından ileri sürülen, işe adanmışlığın enerji, işe katılım ve işte etkinlik ile üç boyutta karakterize edildiği yaklaşımdır. Bu üç boyut tükenmişliğin zıttı olarak ele alınmaktadır. İş görenlerin işte yaşamış olduğu deneyimler sonucunda tükenmiş hissetmeleri ile sahip oldukları enerji tükenmişliğe, işe katılımları sinizme, işte etkinlikleri ise etkinsizliğe dönüşmektedir. İşe adanmışlık ile ilgili ikinci yaklaşım ise Schaufeli tarafından ortaya konulan ve dinçlik, adanma ve yoğunlaşma ile karakterize edilen yaklaşımdır. Schaufeli işe adanmışlık ile tükenmişliği birbirinden bağımsız olmasına rağmen negatif korelasyona sahip kavramlar olarak değerlendirmiş ve tek bir sürecin sonundaki iki zıt uç olarak ifade etmiştir (Chughtai, A. A., Buckley, 2008: 47-48). Bu çalışmada da işe adanma kavramı Schaufeli tarafından ortaya konulan bakış açısı ile değerlendirilecektir.

Schaufeli işe adanmayı ; dinçlik (vigor), adanma (dedication) ve yoğunlaşma (absorbtion) ile karakterize edilen işle ilgili, pozitif ve tatmin edici bir düşünce yapısı olarak tanımlanmaktadır (Bakker ve Demerouti, 2008: 209).

Dinçlik; iş görenin çalışma sırasında sahip olduğu enerjisini ve zihinsel ve fiziksel olarak olarak dirençli ve dayanıklı olmasını ve bilişsel canlılığını göstermektedir (Bakker ve Demerouti, 2008: 209; Shirom, 2010: 70)). İş görenin işini yaparken enerjik olması sahip olduğu kapasitesini tam olarak işine yansıtılabileceği anlamına gelmektedir. Bu kapsamda iş görenin sahip olduğu dinçlik iş görenin işini yaparken gayret göstermesini sağlarken zorluklara karşı daha fazla karşı koyabilmesi anlamına gelecektir.

Adanmışlık, iş görenin işine yönelik sahip olduğu değer, kişinin kendisini işiyle özdeşleştirmesini ve işine yönelik olarak sahip olduğu heyecanı, coşkuyu, gururu ve ilgisini kapsamaktadır (Hakanen, Bakker ve Schaufeli, 2006: 498). Bu çerçevede bireyin işine yönelik sahip olduğu pozitif duygu durumu iş görenin örgütün değerlerini benimsemesini ve kurumuna sadakatle bağlılığını ve kuruma katkı sağlayacak çaba içine girmesi sonucunu beraberinde getirmektedir (Şahinbaş, 2018: 3).

Yoğunlaşma, iş görenin yaptığı işe bütünüyle odaklanmasını, çalışanın yaptığı işi mutlu şekilde yapmasını ve işini yerine getirirken zamanın ne şekilde geçtiğini anlayamaması şeklinde ifade edilmektedir (Bakker ve Demerouti, 2008: 210). Yoğunlaşmayla birlikte iş görenlerin daha berrak bir zihne sahip olmaları mümkün olurken aynı zamanda zihnin ve vücudun ahenkli bir şekilde çalışması sağlanır. Yoğunlaşma ile birlikte iş üzerinde odaklanma sorunları bertaraf edilirken, iş üzerinde tam olarak kontrol sağlanabilmekte, zamanın çok çabuk geçmesi ve yapılan işten zevk alınması sonuçları gerçekleşmektedir (Schaufeli, 2002: 75).

İşe adanma ile iş görenlerin zihinsel, psikolojik ve duygusal enerjilerinin ve potansiyellerinin işe kanallı edilmesi mümkün olabilmektedir. Bu durum ise örgütler açısından benzersiz ve önemli bir motivasyon kaynağı olarak ön plana çıkmakta ve iş görenlerin yüksek performans göstermeleri mümkün hale gelmektedir (Rich, Lepine ve Crawford, 2010: 617). İşe adanmış çalışanlar aktif olarak kendilerine işlerine vererek kendileri üzerine rollerini yerine getirmek adına fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak sahip oldukları kişisel enerjilerini kullanırlar. Ayrıca işe adanmış çalışanlar kendilerini işlerini etkin şekilde yapmaya psikolojik olarak hazırlamış, duyarlı, işiyle

kendini bütünleştiren ve görevine odaklanan kişiler olarak ifade edilmektedir. Sahip oldukları potansiyeli işlerine yansıtırlarken diğer çalışma arkadaşlarının da işleri ile bağ kurmalarını sağlayarak kendilerini yaptıkları işlere vermelerini sağlar. İş görenin işe adanmışlığı kişinin işini yerine getirmek üzere ortaya koymuş olduğu fiziksel, zihinsel ve duygusal davranışlarında gözlemlenebilir. Bu kapsamda iş görenin işini yaparken zihinsel olarak uyanık olması, işine odaklanması, işine dikkat ve özen göstermesi, işiyle duygusal olarak kendini bütünleştirmesi durumunda iş görenin işine adanması durumu ortaya çıkar. Kısaca iş görenlerin işe adanmasının sağlanması onların kalbine, zihinlerine yatırım yapılmasına dayanmaktadır (Rich, Lepine ve Crawford, 2010: 619). Bu kapsamda iş görenlerin yaptıkları işlere karşı olumlu tutuma sahip olmaları ve yapmış oldukları işlere yönelik minnet duymaları, yaptıkları işten keyif almaları, fazladan gayret göstermeye istekli olmaları ve arzulu şekilde çalışmaları söz konusu olmaktadır. Bir diğer ifadeyle iş görenlerin işlerine fiziken, zihnen ve duygusal olarak bağlı olmaları kendilerini yaptıkları işlerle bütünleştirmeleri kuvvetle muhtemel hale gelmektedir (Bolelli, 2019: 252-253).

1.3.İşyeri Arkadaşlığı ve İşe Adanma Arasındaki İlişki

İş görenlerin çalışma arkadaşlarından ve yöneticilerinden almış olduğu destek iş görenlerin temel ihtiyaçlarından birisi olan ait olma ihtiyaçlarını karşılamakta ve onların içsel olarak motive olmalarını sağlamaktadır. Bu durum ise çalışanların işe adanmışlıklarının gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle iş görenler sahip olduğu yetenekleri ve ortaya koyacakları çabaları işin başarılı şekilde yürütülmesi için ortaya koymakta istekli olmakta ve yürütülmekte olan işlerin başarılı şekilde tamamlanması ve başlangıçta belirlenmiş hedeflere ulaşılabilmesini kolaylaştırmaktadırlar (Bakker ve Demerouti, 2008: 212). İşe adanmışlık çalışanların zorluklarla baş etmelerinde onlara direnç kazandırmaktadır (Liu vd., 2009: 340). İşe adanmış çalışanlar yüksek enerjiye ve öz yeterlilik algısına sahiptirler. Sahip oldukları bu enerji ve öz yeterlilik algısı çalışanların örgüt içerisinde pozitif davranışlar göstermesini sağlarken spor faaliyetleri, hobiler ve gönüllülük esasına dayalı faaliyetlerin yerine getirilmesi gibi iş dışındaki özel hayatında da bireylere ihtiyaç duyduğu enerji ve coşkuyu sağlamaktadır (Bakker ve Demerouti, 2008: 210). İşe adanmışlığın ortaya çıkabilmesi için, iş görenin yerine getirmekte olduğu faaliyetleri yapmak için ihtiyaç duyduğu fiziksel, duygusal ve zihinsel kaynaklara sahip olduğunu hissetmesi gerekmektedir (Çiftçi, 2019: 169). Dolayısıyla ifade edilen bu kaynaklara güç sağlayacak unsurlardan birisi de iş yerinde kurulan arkadaşlıklar olacaktır. İşe adanmış çalışanlar, yüksek enerjili, kendi hayatlarını etkileyen olaylar üzerinde kontrole ve etkiye sahip kendi kendine yetebilen bireyler olarak ifade edilmektedir. İşe adanmış kişilerin sahip oldukları olumlu tutumlar ve ortaya koymuş oldukları etkinlik düzeyleri nedeniyle iş görenler takdir, tanınma ve başarı açısından kendileri açısından olumlu geri bildirimler yaratırlar. İşe adanmış çalışanlar uzun ve yoğun bir çalışma gününden sonra kendilerini yorgun hissetmelerine rağmen, işlerini başarılı şekilde yapmış olmanın verdiği huzur ile yorgunluklarını hoş bir durum olarak tanımlamaktadırlar. Kendilerini işe adanmış iş görenler çok güçlü içsel bir güdüye sahip olduklarından yapmış oldukları işler onlar için bir eğlencedir (Bakker, Albrecht ve Leiter, 2011: 5). Çalışmış oldukları örgütlerde iş arkadaşları tarafından desteklenen çalışanlar, kendilerini daha fazla işlerine adadıkları ve böylelikle kendilerini iş yoluyla ifade etme eğilimine sahip oldukları ileri sürülmekte bu durum ise iş görenlerin iş yapma performanslarının da önemli ölçüde artmasını sağlamaktadır (Caymaz, Erenel ve Gürer, 2013: 133).

2.Araştırma Yöntemi

Araştırmada özel hastane çalışanlarının işyeri arkadaşlık davranışlarının işe adanma üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma evrenini Hatay'da görev yapmakta olan sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Toplam 250 anket dağıtılmış eksik doldurulan ve geri dönen anketler

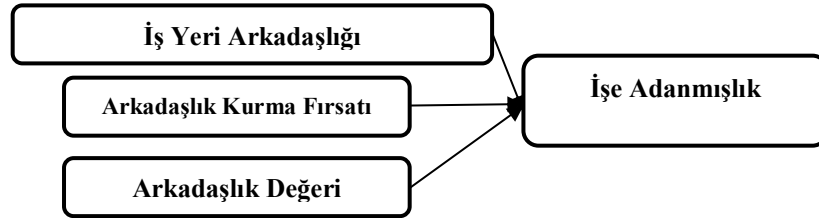
çıkartıldıktan sonra 150 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı olan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların bireysel özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim ve gelir düzeyi) yer verilirken, ikinci bölümde işyeri arkadaşlığını ölçmek için Nielsen ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen ve Furkan (2018) tarafından yapılan çalışmada kullanılan ve arkadaşlık kurma fırsatı , arkadaşlık değeri olmak üzere 2 boyuttan ve 12 sorudan oluşan, 5’li Likert-tipi soru formunda hazırlanan “İşyeri Arkadaşlığı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışanların işe adanmışlık düzeylerini ölçmek için ise Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen, toplam 17 sorudan oluşan ve 7’li Likert-tipi soru formunda hazırlanan Utrecht İşe Adanma Ölçeği kullanılmıştır. Bu çerçevede araştırma modeli olarak aşağıda Şekil-1’de görülen model değerlendirilecek olup aşağıda sunulan hipotezlerin sınanması yapılacaktır.

H1: İş yeri arkadaşlığı ile işe adanmışlık arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H2: İşyeri arkadaşlığı alt boyutlarından olan arkadaşlık kurma fırsatı ile işe adanma arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H3: İşyeri arkadaşlığı alt boyutlarından olan arkadaşlık değeri ile işe adanma arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H4: İş yeri arkadaşlığının işe adanma üzerinde pozitif etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada iş yeri arkadaşlığının yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi uygulanmış ve iç tutarlılığına ilişkin güvenilirliğini test etmek amacıyla da Cronbach’s Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma modeli üzerinde belirlenen hipotezleri test etmek için ise korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 23 demo for Windows programı kullanılmıştır.

3.Araştırma Bulguları

Araştırmaya dâhil olan örneklem grubuna ait bireysel özelliklere ilişkin dağılım Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	83	55,3
	Kadın	67	44,7
Medeni durum	Evli	54	36
	Bekâr	96	64
Görev Dağılımları	Uzman Hekim	24	16
	Pratisyen Hekim	16	10,7
	Hemşire	54	36
	Diğer Sağlık Personeli	39	26

Tablo 1’deki bulgulara göre, katılımcıların % 55,3’ü erkek, % 64’ü bekâr , % 36’sı hemşirelerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Arkadaşlık Kurma, Arkadaşlık Değeri ve İşe Adanmışlık Boyutlarına Ait Özet İstatistikler

	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Arkadaşlık Kurma	150	3,62	,98
Arkadaşlık Değeri	150	3,43	,90
İşe Adanmışlık	150	5,11	1,33

Tablo 2’de görüleceği üzere yapılan analizler neticesinde arkadaşlık kurmaya ilişkin ortalamanın (ort=3,62), arkadaşlık değerine ilişkin ortalamanın (ort=3,43) olduğu tespit edilmiş olup her iki boyutun da yüksek aritmetik ortalamalara sahip olduğu görülmektedir (Özdamar, 2003:32). Çalışanların işe adanmışlıklarına ilişkin aritmetik ortalama değeri ise (ort=5,11) yüksek ortalama sahip olduğu görülmektedir.

3.1. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için cronbach alpha değerleri hesaplanmıştır. Arkadaşlık kurma, arkadaşlık değeri boyutlarına ilişkin ve işe adanmışlığa ilişkin cronbach alpha değerleri sırasıyla ,652 , ,642 ve ,793 olarak tespit edilmiştir. Bu güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir değerler sınırı içerisinde olduğunu söylemek mümkündür (Uzunsakal ve Yıldız, 2018: 19). İşyeri arkadaşlığı ölçeği için uygulanacak faktör analizi öncesi yapılan KMO testi sonucu ise Tablo 3’te görüleceği üzere (0,791) olduğundan, ölçeğin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3-İş Yeri Arkadaşlığı Ölçeğine İlişkin KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü	,791
Yaklaşık. Chi-Square	552,196
Bartlett Küresellik Testi	df
	28
	Sig.
	,000

Tablo 4. İş Yeri Arkadaşlığı Ölçeği Boyutlarına Ait Toplam Varyans Açıklayıcılık Tablosu

Boyutlar	Özdeğerler		
	Toplam	Varyans Yüzdesi	Toplam %
1	4,030	50,374	50,374
2	1,251	66,006	66,006

İş yeri arkadaşlığı ölçeğinde 12 maddeye yapılan faktör analizi sonucu 2 boyut belirlenmiştir. Verilere uygulanan temel bileşenler analizinde varimax faktör döndürme seçeneği kullanılmıştır. Araştırmada iş yeri arkadaşlığı ölçeğinde toplam 12 ifade bulunmakta birden fazla faktöre yüklenen 4 ifade ölçekten çıkartılmıştır. 8 ifadenin iki faktör altında, toplam varyansın % 66,006’sını açıkladığı yukarıda yer alan Tablo- 4’te görülmektedir. Sosyal bilimlerde açıklanan varyansın %40 ile % 60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve

Büyüköztürk, 2016: 197). Tablo 5’te ise iş yeri arkadaşlığı ölçeğine ilişkin faktör yükleri ve faktör boyutlarının belirlendiği tablo yer almaktadır.

Tablo 5- İş Yeri Arkadaşlığı Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Döndürülmüş Bileşen Matrisi

	Boyutlar	
	Arkadaşlık Kurma	Arkadaşlık Değeri
İş arkadaşlarımı tanımak için fırsatım var.	,774	
Kurumumda, gayri resmi olarak konuşma ve başkalarıyla görüşme şansım var.	,870	
İş yerimde yakın arkadaşlıklar kurma fırsatım var.	,815	
Gayri resmi konuşma, iş tamamlandığı sürece kuruluşum tarafından hoş görülür.	,749	
İş yerindeki insanlara güvenebilirim.		,658
Pek çok iş arkadaşşıma çok fazla güvenebileceğimi hissediyorum.		,686
İş arkadaşlarımı göreceğim diye işe gitmeyi istekle bekliyorum.		,835
Çalıştığım herhangi birinin gerçek bir arkadaş olduğuna inanmıyorum.		,693

Döndürme Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyonu

Tablo.6 Arkadaşlık Kurma, Arkadaşlık Değeri ve İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Korelasyonlar^a

		İşe Adanmışlık
İşe Adanmışlık	Pearson Correlation	1
	Sig. (2-tailed)	
	N	150
Arkadaşlık Kurma	Pearson Correlation	,281**
	Sig. (2-tailed)	,001
	N	150
Arkadaşlık Değeri	Pearson Correlation	,427**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	150
İş Yeri Arkadaşlığı (Genel)	Pearson Correlation	,407**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	150

**0.01 anlamlılık düzeyine sahip (2-yönlü).

Yukarıda yer alan Tablo 6’da ise yapılan korelasyon analizi sonucuna göre arkadaşlık kurmanın ve arkadaşlık değerinin ve iş yeri arkadaşlığının (genel) işe adanmışlık ile sırasıyla ($r=0,281$; $p=0,01$) ; ($r=0,427$; $p<0,001$); ($r=0,407$; $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla iş görenlere arkadaşlık kurmaları için gerekli yönetsel ve örgütsel ortamların yaratılmasının iş görenlerin kendilerini işe adanmalarını sağlamaktadır. Bu kapsamda H1, H2, H3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 7. İşe Adanma Davranışını Tahminlemeye Yarayan Regresyon Modeli

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Tahmin Edilen Standart Hata	Sig.F. Değişimi
1	,384 ^a	,148	,142	1,23381	,000

a. Yordayıcılar(Sabit) İş yeri arkadaşlığı

Tablo 7’de görüleceği üzere iş yeri arkadaşlığı ile işe adanma davranışı arasındaki korelasyon katsayısı ($r=0,384$) ve Determinasyon katsayısının ($R^2=0,148$) olduğu gözlemlenmektedir. Bireylerin işyerinde arkadaşlık kurmalarının işe adanma davranışlarını göstermeleri üzerinde % 14,8’lik bir etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bireylerin işe adanmışlıklarının % 14,8’lik kısmı iş görenlerin iş yeri arkadaşlıkları ile açıklanmaktadır.

Tablo 8. Katsayılar^a

Model	Standardize Edilmeyen Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.
	B	Std Hata	Beta		
1 (Sabit)	2,569	,513		5,009	,000
İş yeri arkadaşlığı	,689	,136	,384	5,064	,000

a. Bağımlı Değişken: İşe Adanmışlık

Yukarıda yer alan Tablo 8’de işyeri arkadaşlığına ait regresyon katsayıları incelendiğinde, iş yeri arkadaşlığının ($p<0,001$) işe adanmışlık davranışını tahminlemede istatistik öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede H4: İş yeri arkadaşlığının işe adanma üzerinde pozitif etkisi vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmada Hatay ilinde faaliyet göstermekte olan özel hastane çalışanlarının iş yeri arkadaşlığı ile işe adanmışlıkları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda arkadaşlık kurmanın ve arkadaşlık değerinin ve iş yeri arkadaşlığının (genel) işe adanmışlık ile sırasıyla ($r=281$; $p=0,01$) ; ($r=0,427$; $p<0,001$); ($r=0,407$; $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca iş yeri arkadaşlığının ($p<0,001$) işe adanmışlık davranışını tahminlemede istatistik öneme sahip olduğu gözlemlenmiştir.

İşine adanmış bir iş gören, yaptığı iş ile ilgili olup örgütünün faydasına olacak şekilde yapılan işin performansını arttırmak üzere çalışma arkadaşlarıyla birlikte çalışır. Örgütte ortaya konulan performans tüm çalışanların gayretlerinin toplamından oluşmaktadır (Bostancı ve Ekiyor, 2015: 39). İşine adanmış iş görenler iş moralinin düşük ve hayal kırıklıklarının yüksek olduğu durumlarda çalışma arkadaşlarına enerjilerini yayararak, olumlu duygularını diğer arkadaşlarına da yaymak suretiyle diğerlerine moral verir ve ruh hallerinin yüksek tutulmasını sağlar. Böylelikle işine adanmış çalışanlar diğer çalışanları da olumlu yönde etkileyerek grup performansının artışı da beraberinde getirir (Bakker ve Demerouti, 2008: 209). Dolayısıyla, yöneticiler örgütlerde yapılan işin performansını arttıracak iş görenlerin, kendilerini işlerine adanmalarını sağlamak üzere iş yerinde kurulacak arkadaşlıkları desteklemelidir. Bu kapsamda çalışanlarla birlikte toplantılar, piknikler, doğum günü kutlamalarının yapılması, yöneticinin çalışanlara adil ve eşit muamelede bulunması, çalışanların görüşlerini dikkate alması, daha yalın örgüt yapılarının hayata geçirilmesi, iletişim kanallarının daha etkin şekilde kullanılması uygulamalarının hayata geçirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alparslan, A. M., Çiçek, H., Soydemir, S. (2015). Birey-örgüt uyumunu güçlendiren öncül: İşyeri arkadaşlığı. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(32), 175-194.

- Ángel Calderón Molina, M., Manuel Hurtado González, J., Palacios Florencio, B., Luis Galán González, J. (2014). Does the balanced scorecard adoption: enhance the levels of organizational climate, employees' commitment, job satisfaction and job dedication?. *Management Decision*, 52(5), 983-1010.
- Bakker, A. B., Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career development international*, 13(3), 209-223.
- Bakker, A. B., Albrecht, S. L., Leiter, M. P. (2011). Key questions regarding work engagement. *European journal of work and organizational psychology*, 20(1), 4-28.
- Berman, E. M., West, J. P., Richter, Jr, M. N. (2002). Workplace relations: Friendship patterns and consequences (according to managers). *Public Administration Review*, 62(2), 217-230.
- Bolelli, M. (2019). İşe tutkunluk ile öznel iyi olma ilişkisinde kuşakların etkilerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 247-272.
- Bostancı, H., Ekiyor, A. (2015). Çalışanların işe adanmasının örgüt içi girişimciliğe etkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(1), 37-51.
- Büyükbeşe, T., Gökaslan, M. O. (2018). İşe gömülmürlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir alan çalışması. *Mukaddime*, 9(2), 135-154.
- Caymaz, E., Erenel, F., & Güner, B. (2013). Liderlik karizması, adanmışlık ve gruba aidiyetin gönüllü çalışma performansına etkileri: AKUT Arama Kurtarma Derneği örneği. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 129-147.
- Chughtai, A. A., Buckley, F. (2008). Work engagement and its relationship with state and trait trust: A conceptual analysis. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 10(1), 47.
- Çiftçi, D. O. (2019). Lider üye etkileşiminin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracı rolü. *Business and Economics Research Journal*, 10(1), 167-186.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Pegem Akademi: Ankara.
- Gill, A. S., Mathur, N. (2007). Improving employee dedication and pro-social behavior. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(4), 328-334.
- Hakanen, J. J., Bakker, A. B., Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of school psychology*, 43(6), 495-513.
- Karacaoglu, K., Aksoy, M. S., Şahin, S. (2019). Örgütlerde Algılanan Mağduriyetin İntikam Niyetine Etkisinde İşyeri Arkadaşlığının Düzenleyici Rolü: Kayseri'de Bir İşletme Uygulaması. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 177-188.
- Kayar, Z., Erdem, R. (2019). Hemşirelerde ahlâkî sıkıntının işe adanma davranışı üzerine etkisi-The effects of moral distress on work engagement behavior in nurses. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 77-103.

- Liu, C., Liu, Y., Mills, M. J., & Fan, J. (2013). Job stressors, job performance, job dedication, and the moderating effect of conscientiousness: A mixed-method approach. *International Journal of Stress Management*, 20(4), 336.
- Nielsen, I. K., Jex, S. M., & Adams, G. A. (2000). Development and validation of scores on a two-dimensional workplace friendship scale. *Educational and Psychological Measurement*, 60(4), 628-643.
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Pillemer, J., Rothbard, N. P. (2018). Friends without benefits: Understanding the dark sides of workplace friendship. *Academy of Management Review*, 43(4), 635-660.
- Rich, B. L., Lepine, J. A., Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of management journal*, 53(3), 617-635.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness studies*, 3(1), 71-92.
- Shirom, A. (2010). *Feeling Energetic At Work: On Vigor's Antecedents, Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research*, Psychology Press, New York, 2010.
- Sias, P. M., Heath, R. G., Perry, T., Silva, D. (2004). Narratives of workplace friendship deterioration. *Journal of Social and Personal relationships*, 21(3), 321-340.
- Şahinbaş, F. (2018). *Pozitif Örgütsel Davranış Yaklaşımıyla İşyeri Arkadaşlığı ve İşe Adanma İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunsakal, E., Yıldız, D. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.

Annelerin Çocuk Oyunlarına Katılımları, Anne Çocuk Etkileşimi ve
Anne Davranışları (Elif SEZGİN)

Annelerin Çocuk Oyunlarına Katılımları, Anne Çocuk Etkileşimi ve Anne Davranışları

Elif SEZGİN

B.Uludağ Üniversitesi, elifyalcintas@uludag.edu.tr

Özet: Anne-çocuk etkileşiminin okul öncesi çocuklarının sosyal-duygusal yeterliliklerine önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle oyun esnasında anne çocuk etkileşimi daha çok gerçekleşir. Her çocuk anne ya da babasıyla oyun oynamak ister. Çocuklar yalnız oynamayı ya da arkadaşları ile oyun oynamayı çoğunlukla tercih etmekle birlikte anne ve babası ile de oyun oynamayı isterler. Özellikle çocukların kendilerinin yapılandıkları ve yönlendirdikleri oyunlara anne ve babalarının katılması onlar için memnun edici bir durumdur. Fakat günümüz yaşam koşulları, iş yaşamının yoğunluğu çocukla birlikte oyun oynamayı engelleyebilir. Bununla birlikte teknolojinin aile ortamında çok kullanılması anne –çocuğun birlikte oyun oynamasını engelleyebilir. Oyun yerine televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçlar ve dijital oyunlar gelmiştir. Evde eğitici oyuncakların kullanımı ve birlikte vakit geçirme durumları azalmıştır. Bununla birlikte aileler çocuklarıyla oyun oynamaktan ziyade akademik becerilerini desteklemeyi tercih etmeleri de anne çocuk birlikte oyun oynamasını engelleyen diğer bir durumdur. Annelerin çocuklarının oyununa katılmaları oyunu algılama biçimleri tarafından etkilenir. Örneğin, oyunu çocuğun bilişsel gelişimini desteklemede önemli bir rolü olduğuna inanan anneler, çocuklarının oyununa daha fazla katılır, çocuklarını oyun oynaması için destekler ve teşvik ederler. Oyunu sadece bir eğlence aracı olarak gören, akademik becerileri kazandırmaya yönelik aktivitelerin oyundan daha önemli olduğuna inanan anneler ise çocuklarının oyunlarına katılmaz ve çocuklarını teşvik etmezler. Oyun esnasında annelerin çocuklarıyla etkileşimleri ve oyuna katılım şekilleri de değişmektedir.

Bu araştırmada, okul öncesi dönemde oyuna anne katılımlarını etkileyen faktörler, annenin oyuna katılım şekli ve oyun esnasında anne ve çocuk etkileşimi literatür ışığında tartışılmıştır. Annelerin çocuk oyunlarına etkin katılımlarına ve etkileşimlerini destekleyici önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anne çocuk etkileşimi, Oyun, Anne katılımı

Erken Çocukluk Döneminde Öz Düzenleme ve Erken Akademik
Beceriler (Elif SEZGİN)

Erken Çocukluk Döneminde Öz Düzenleme ve Erken Akademik Beceriler

Elif SEZGİN

B.Uludağ Üniversitesi, elifyalcintas@uludag.edu.tr

Özet: Öz-düzenleme, insanların duyguları, bilişi ve davranışları düzenleme kapasitelerini tanımlayan kapsamlı bir yapıdır. Her ne kadar terminoloji hakkında önemli tartışmalar olsa da, davranış düzenleme yürütme işlevlerinin(dikkat, çalışan belleğin ve ketleyici kontrolün bütünleşmesinin davranışsal görünümünü ifade eder. Davranışsal öz düzenleme becerileri, özellikle okul ortamında çocukların başarılı bir şekilde uyum sağlamaları için önemlidir. Yapılan çalışmalar, davranışsal öz düzenlemenin bilişsel bileşenlerini (yani dikkat, çalışan belleği ve engelleyici kontrol) akademik sonuçlarla ilişkilendirmiştir. Dikkati odaklama yeteneği çocukların akademik başarısını öngörmektedir. Güçlü çalışan bellek daha iyi okuma ve matematik becerileri ile de ilişkili olduğu gösterilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, davranışsal öz düzenleme okul çağındaki çocukların akademik becerilerinin desteklemekte ve öngörmektedir. Erken çocukluk dönemi başarılı okul için gerekli olan dikkat, ketleyici kontrol, çalışan bellek gibi önemli yürütücü işlevlerin ve okuryazarlık becerilerinin gelişimi için çok önemli bir dönem olarak tanımlanmıştır. Öz düzenleme becerilerinin desteklenmesi çocukların erken akademik beceriler ve bilişsel alan başta olmak üzere çoğu alanın gelişimini desteklemektedir. Okula hazırlık için kritik olan erken akademik beceriler bu dönemde kazandırılması ileriki yıllardaki akademik başarısını etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada, alan yazında çocukların öz düzenleme becerilerinin erken akademik becerileri ile ilişkisini inceleyen araştırma sonuçlarını ve öz düzenlemenin erken akademik başarı ile ilgili olduğu mekanizmaları incelemek ve karşılaştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada, çocukların öz düzenleme ve erken akademik becerilerini desteklenmesine yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz düzenleme, davranış düzenleme, erken akademik beceriler, erken çocukluk dönemi

Bilim/Sözde-Bilim Ayrımı Tartışması Yoluyla Yürütülen
Argümantasyon Etkinliklerinin Sözde-Bilimsel İnanışlara Etkisi (Emine
ÇAVUŞ, Ümit DURUK, Abuzer AKGÜN)

Bilim/Sözde-Bilim Ayrımı Tartışması Yoluyla Yürütülen Argümantasyon Etkinliklerinin Sözde-Bilimsel İnanışlara Etkisi

Emine ÇAVUŞ¹, Ümit DURUK², Abuzer AKGÜN³

¹Adıyaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman, E-mail: ecavus1980@hotmail.com

²Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adıyaman, E-mail: uduruk86@gmail.com

³Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adıyaman, E-mail: aakgun@adiyaman.edu.tr

Özet: Bireylerin sözde-bilimsel inanışlara sahip olması bilim anlayışlarına ilişkin argümanların yetersiz kalmasına neden olarak bilimin çağdaş paradigmlar eşliğinde yorumlanmasını engelleyebilir. Geleceğin toplumunda farklı türde roller üstlenmesi muhtemel olan öğrencilerin sözde-bilimsel iddia ve uygulamaları eleştirel bir gözle değerlendirebilmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Çünkü bu uygulamalar bireylerin genel yaşamı, sağlığı ve hatta ekonomik durumları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu bilgiler ışığında, mevcut çalışmada argümantasyon tabanlı öğrenme doğrultusunda etkinlikler gerçekleştirilmiş ve bu etkinliklerle öğrencilerin sözde-bilimsel inanışlarının bilim, sözde-bilim ayrımı tartışması yolu ile azaltılması amaçlanmıştır. Çalışma karma araştırma yöntemlerinden biri olan yakınsayan paralel desen doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle, uygulamada yer alan etkinliklere esas olarak genel sağlık alanına ilişkin sözde-bilimsel inanışlardan refleksoloji, falcılık alanına ilişkin inanışlardan astroloji ve grafoloji, paranormal inanışlardan ise levitasyon ve kaşık bükme senaryoları kullanılmıştır. Bu senaryolar bilim-sözde bilim ayrımı tartışmasının yanı sıra argümantasyon temelli uygulamalara katılan deney grubu öğrencilere kavram karikatürü yolu ile sunulmuştur. Uygulama beş hafta sürmüştür. Çalışmaya 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Adıyaman İli merkezinde yer alan bir devlet okulunda aynı sınıfta öğrenim görmekte olan 22 yedinci sınıf öğrencisi gönüllü olarak katılmıştır. Veri toplama aracı olarak; bilim-sözde bilim ayrımı ölçeği, kavram karikatürü yolu ile sunulan sözde-bilimsel senaryolar ve görüşme formu kullanılmıştır. Bilim-sözde bilim ölçeğinden elde edilen verilerin analizinde t-testi kullanılırken, diğer veri toplama araçları içerik analizi yolu ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin sözde-bilimsel inanışlarında niceliksel anlamda azalma olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Sözde-Bilim, Argümantasyon

Ottoman Language Policies And Minority Education After 18th
Century (Emrah DOLGUNSÖZ)

Ottoman Language Policies And Minority Education After 18th Century

Asst. Prof. Dr. Emrah DOLGUNSÖZ¹

¹Bayburt University, Dept. of ELT, edolgunsoz@gmail.com:

Abstract: Language education has a crucial role especially for multi-national societies and states. In any modern state and society, every individual has the equal right to develop, teach and learn his native language and an additional language when needed. This democratic right is being regulated by language policies in today's world; however, before a century or more, it was not so. Ottoman Empire as a multi-national state embraced several cultures and several unique languages ranging from Arabs to Greeks. Despite such a diversity, Ottoman language policy was irregular when compared modern states which caused several social and educational drawbacks. For the native language perspective, the Empire always kept its stance towards Anatolian Turkish language by employing Ottoman language as official language. On the other hand, irregular second language learning policies ended up with problems in international affair which lead to the uncontrollable growth of minority schools formed by non-Muslims and this distance fed foreign language phobia among Turkish natives. This study reviewed how Ottoman language policies adversely affected the unity of the multilingual Empire by examining multilingual education models in the Empire.

Keywords: Ottoman Empire, language policies, minority schools

Do We Skip Words While L2 Reading? An Eye Movement Analysis

(Emrah DOLGUNSÖZ)

Do We Skip Words While L2 Reading? An Eye Movement Analysis

Asst. Prof. Dr. Emrah DOLGUNSÖZ¹

¹Bayburt University, Dept. of ELT, edolgunsoz@gmail.com:

Abstract: Reading is a process in which readers fixate on words, acquire information and create meaningful wholes out of textual information. In this process, readers do not fixate on every single word. Short, frequent and easier words are sometimes skipped and take no fixation. This process is also valid for second language reading. Eye tracking technique is quite a beneficial technique to measure word skipping. Hence, this study aimed to examine word skipping rates in EFL (English as a Foreign Language) with 75 EFL learners by using eye tracking. Participants read a text including short and long words while their eye movements were recorded. The findings revealed that word skipping was affected by EFL reading proficiency and most skipped words were articles (a, an, the) when compared to content words. Additionally, more skilled readers were observed to have employed less fixations and skipped more during L2 reading while less skilled learners launched several fixations and skipped less. Further uses of eye tracking as an interdisciplinary technique was also discussed in terms of second language research.

Keywords: word skipping, eye tracking, second language, reading

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Hızları ve Okuduğunu
Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişki (Keziban TEKŞAN, Enes ÇİNPOLAT)

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Hızları ve Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişki

Keziban Tekşan¹, Enes Çinpolat²

¹Ordu Üniversitesi, E-mail: kezibanteksan@gmail.com

²Ordu Üniversitesi, E-mail: enescinpolat@gmail.com

Özet: Teknolojinin küreselleşmesi ve gelişmesinin ardından bilgiye ve teknolojiye ulaşım imkânı hızla artmıştır. Bu durum her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkisini göstermiştir. Öğretim süreçlerinde teknolojinin önemi yadsınamaz derecede artmıştır. Ayrıca çevrimiçi ortamlar her kesimde olduğu gibi öğrencilerin hayatlarında da önemli bir yer almıştır. Böylelikle bilgiye ulaşma dijital bir hâl almaya başladığı için telefon, tablet ve bilgisayarların hayatımızdaki kullanımı yaygınlaşmıştır. Kişilerin teknolojiyi kullanımlarında dijital okuryazarlık becerilerinin yüksek olması gerekmektedir. Bunların yanı sıra bilgi kirliliğinin artması ile yapılacak araştırmalarda kişilere daha dikkatli davranmak düşmektedir. Bu durumda doğru bilgiye ulaşmayı başarabilmek için kişilerin bilgileri hızlı okuyarak kontrol etmeleri ve okuduklarını anlamaları gerekmektedir. Çalışma Türkçe öğretmeni adaylarının dijital okuma hızlarının ve okuduğunu anlama düzeylerinin arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmaktadır. Çalışma, ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun seçiminde ise ulaşılabilirlik açısından uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Böylelikle 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde Ordu Üniversitesi Türkçe öğretmenliği lisans programında öğrenim gören gönüllü 44 öğrenci çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, çevrimiçi uygulanan “hızlı okuma ve anlama testi” kullanılmıştır. Bu test bir okuma metni ve bu metne ilişkin on beş anlama sorularından oluşmaktadır. Dijital ortamda uygulanan testin sonuçları, test bitiminde okuyucuya sunulmaktadır. Verilerin analizinde IBM SPSS istatistik programı dâhilinde bulunan testler kullanılmış ve Türkçe öğretmeni adaylarının okuma hızlarının ve okuduğunu anlama düzeylerinin arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuca göre hızlı okuma ile okuduğunu anlama arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmeni adayları, okuma hızı, okuduğunu anlama, ilişki.

Giriş

Okuma becerisi temel dil becerilerinden biridir. Akyol (2006: 1), okumayı “ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda, düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci”; Gündüz ve Şimşek (2013: 15) “bir yazıyı bütün unsurlarıyla görme, algılama, kavrama ve anlamlandırma etkinliği” olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan da görüleceği üzere okuma eyleminin içinde anlam kurma yer almaktadır. Okuma eyleminde metindeki görsel bilgiler zihindeki görsel olmayan bilgilerle birleştirilerek anlama bağı kurulmaktadır (Johnson, 2008).

Bilişim teknolojilerinin gelişimi ile birçok bilgi internet ortamına aktarılmıştır. Yani bilgiye ulaşımında yeni bir sayfa açılmıştır. Böylelikle teknolojik araçların ekranlarından yapılan okuma şekli, ekran okuma (dijital okuma) adıyla anılmaya başlanmıştır (Güneş, 2010). Yaşadığımız bu dönemde insanların her türlü bilgiye dijital araçlarla ulaşması sonucunda zamana ve mekâna

bağılılık azalmıştır (Odabaş, Odabaş ve Sevmez, 2018). Yani günümüzde dijital araçlar (telefon, tablet vb.) bilgilerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Bireye düşen görev ise bu bilgiler arasında ihtiyacına uygun olan doğru bilgiyi seçme ve kullanmadır. Bu durumda bireyler hızlı okumalar yapmalı ve çevrimiçi bilgileri hızlıca tarayabilmeli ve bunları anlayabilmelidir. Ayrıca “Dillon (1992) kolay depolama, geri getirme, yapının esnekliği ve kaynakları kaydetme gibi avantajlardan dolayı elektronik metinlerin kullanımının ve okunmasının daha çok tercih edileceğini ifade etmektedir.” (Akt. Baştuğ ve Keskin, 2012).

Okuma hızı bir bireyin dakikada okuduğu kelime sayısını belirtmek için kullanılır. Hızlı okuma da bu hızın artırılmasıyla ilişkilidir. Hızlı okuma yapan bireyin dakikada okuduğu kelime sayısından çok, metni anlamlandırma süresi önemlidir (Kırkılıç ve Maden, 2009). Buna göre “hız, bir metnin sonuna ulaşma süresini değil, bir metinden bilgileri alma süresini” belirtir (Güneş, 2009: 5).

Okuduğunu anlama; bireyin “okuma” etkinliğiyle sağladığı bilgi girdilerinin zihinsel işlemlere tabi tutularak, okunan metnin iletilisinin anlaşılmasındaki süreçlerin tümü olarak tanımlanabilir (Saracaloğlu ve Karasakaloğlu, 2007: 2). Bu nedenle okuduğunu anlama oldukça karmaşık zihinsel bir süreçtir.

Gelişen eğitim ortamları ile dijital ortamlarda (ekran okuma) yapılan hızlı okumalarda, anlama odaklanma, anlamı yapılandırma, gerekli bilgileri seçme, düzenleme, bütünleştirme, değerlendirme ve paylaşma gibi beceriler önem kazanmıştır. Bu becerileri öğretecek kişilerin başında ise öğretmenler gelmektedir. Böylelikle öğretmenlerin söz konusu becerilere sahip olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının okuma hızları ve okuduğunu anlama düzeylerinin incelenmesi gerekli görülmektedir.

Araştırmanın temel amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının ekran okuma hızları ve okuduğunu anlama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmanın alt amaçları aşağıda sunulmuştur:

- Türkçe öğretmeni adaylarının ekran okuma hızlarının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi.
- Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesi.

Yöntem

Desen

Araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma hızları ve okuduğunu anlama düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği için ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. İlişkisel çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayıp tahmin yürütebilmek için tasarlanan deneysel olmayan araştırma çalışmasıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Ordu Üniversitesi Türkçe öğretmenliği lisans programında öğrenim gören gönüllü 44 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki katılımcıların 33’ü kadın, 11’i ise erkektir. Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Creswell, 2013).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak, online uygulanan “hızlı okuma ve anlama testi” kullanılmıştır. Bu test bir okuma metni ve bu metne ilişkin anlama sorularından oluşmaktadır. Dijital ortamda uygulanan testin sonuçları, test bitiminde okuyucuya sunulmaktadır.

Verilerin analizinde IBM SPSS 24 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre farklılıkların incelenmesi amacıyla bağımsız gruplar t-testi, sınıf değişkenine göre yapılan incelemede ise tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Değişken arasındaki ilişki, Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Pearson korelasyon katsayısı iki değişkenin de sürekli olması ve değişkenlerin normal dağılım göstermesi durumunda kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2008: 107).

Ölçme araçlarından elde ettikleri puanların normal dağılım gösterdiği için gösterdiği için parametrik testler kullanılmıştır. Literatürde, dağılımın normal olduğunu varsaymak için -2 ile +2 arasındaki çarpıklık ve basıklık katsayıları yeterli kabul edilir (George ve Mallery, 2003).

Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma hızları ve okuduğunu anlama yüzdelerinin cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı fark gösterip göstermediği Tablo 1’de sunulan bağımsız gruplar t testi ile incelenmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	X	Ss	sd	t	p
Okuma hızı	Kadın	33	152.48	41.31	42	-2.758	.009*
	Erkek	11	204.90	84.01			
	Toplam	44					
	Cinsiyet	N	X	Ss	sd	t	p
Anlama yüzdesi	Kadın	33	54.78	13.39	42	-1.355	.183
	Erkek	11	60.81	10.58			
	Toplam	44					

Tablo 1 incelendiğinde, okuma hızı açısından kadınlar ($X = 152.48$) ve erkekler ($X = 204.90$) arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark olduğu ($t_{(42)} = -2.758$, $p < .05$) görülmektedir. Ancak, okuduğunu anlama düzeyinde kadınlar ve erkeklerin arasında anlamlı bir fark olmadığı ($t_{(42)} = -1.355$, $p > .05$) görülmektedir.

Tablo 2. Okuma Hızı ve Okuduğunu Anlama Arasındaki İlişki

	1	2
Okuma hızı (1)	1	
Anlama yüzdesi (2)	.124	1
Ortalama	165.59	56.29
Standart Sapma	58.64	12.90

$p > .05$

Tablo 2’de verilen Türkçe öğretmeni adaylarının okuma hızları ve anlama düzeyleri arasındaki ilişkiye göre öğretmen adaylarının okuma hızı ve okuduğunu anlama düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r = .124$, $p = .422$).

Sonuç ve Tartışma

Katılımcıların okuma hızları ortalaması $X = 165.59$; okuduğu anlama yüzdelерinin ortalaması $X = 56.29$ ’dur. Ekran okuma (dijital okuma) hızının kâğıttan okumaya göre %25 daha yavaş olduğuna daha önceki araştırmalarda ulaşılmıştır (Baccino, 2009; Gregoire, 2010’dan akt. Güneş, 2010). Muter ve Maurutto (1991) ise yetişkinler üzerinde yaptıkları çalışmada ekran okuma hızı ve kâğıttan okuma hızı arasında anlamlı fark tespit edememişler. Bu değerlere göre öğretmen adaylarının okuma hızı ve anlama düzeylerinin orta orta seviyede olduğu söylenebilir. Dedebali ve Saracoğlu (2010) sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma hızlarının kolay seviyedeki metinlerde 200-300 kelime olması gerektiğini belirtmektedir. Coşkun (2002) yaptığı araştırmada, lise öğrencilerinin okuma hızlarının ortalamasını 147,7 kelime olarak tespit etmiştir. Yurtdışında yapılan çeşitli araştırmalar (Tinker ve McCullough, 1968; Haris ve Sipay, 1990) gelişmiş ülkelerde orta düzeydeki bir lise öğrencisinin dakikada 250 kelime okuyabildiğini belirtmektedir. Bir kişinin anlayarak 250-300 kelime okuyabileceği ve bu sayının daha da artmasının anlamayı azaltacağı söylenmektedir (Sticht, 1984’ten akt. Harris and Sipay, 1990). Ayrıca çok iyi okuyucuların özel eğitimle dakikada 400 kelime okuyabildikleri bilinmektedir (Bamberger, 1990).

Okuduğunu anlama düzeyi açısından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı; ancak okuma hızında erkek öğrencilerin ($X = 204.90$) lehine anlamlı bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadın katılımcıların dakikadaki okuma hızlarının ortalaması ise $X = 152.48$ ’dir.

Öğretmen adaylarının okuma hızları ve okuduğunu anlama düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tazebay (1995) yaptığı çalışmada ilkökul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin sesli ve sessiz okuma hızları ile anlama düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Akçamete (1989) üniversite öğrencilerinde, Coşkun (2002) lise öğrencilerinde ve Dökmen (1994) hem lise hem de üniversite öğrencilerinde yaptıkları çalışmalarda okuma hızı ile okuduğunu anlama düzeyi arasında düşük pozitif yönlü bir ilişki saptamışlardır. Bunun yanı sıra, Harris ve Sipay (1990) okuma hızı ve anlama düzeyi arasındaki ilişki için her zaman geçerli olacak bir hüküm vermenin anlama düzeyini etkileyen birçok etkenin olması sebebiyle mümkün olmadığını belirtmişler.

Kaynaklar

- Akçamete, G. (1989) Üniversite öğrencilerinin okumalarının değerlendirilmesi. *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 735- 753.
- Akyol, H. (2006). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bamberger, R. (1990). *Okuma alışkanlığını geliştirme*, (Çev. Bengü Çapar). Anara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baştuğ, M., & Keskin, H. (2012). Okuma becerilerinin okuma ortamı açısından karşılaştırılması: Ekran mı kâğıt mı?. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 73-83.
- Büyükoztürk, Ş. ve diğerleri (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. Çeviri Editörü: Ahmet Aypay. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coşkun, E. (2002). *Lise 2. sınıf sessiz okuma hızları ve okuduğunu anlama düzeyleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. New York: Sage.
- Dedebali, N. C., & Saracaloğlu, A. S. (2010). Hızlı okuma tekniğinin sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma hızlarına ve okuduğunu anlama düzeylerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 171-183.
- Dökmen, Ü. (1994). *Okuma becerisi, ilgisi ve alışkanlığı üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. Ankara: MEB Yayınları.
- George, D., & Mallery, M. (2003). *Using SPSS for Windows step by step: a simple guide and reference*. Boston: Allyn and Bacon.
- Gündüz, O., & Şimşek, T. (2013). *Uygulamalı okuma eğitimi el kitabı*. Ankara: Grafiker.
- Güneş, F. (2009). *Hızlı okuma ve anlamı yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güneş, F. (2010). Öğrencilerde ekran okuma ve ekranik düşünme/Thinking based on screen and screen reading of students. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 1-20.
- Harris, A. J., & Sipay, E. R. (1990). *How to increase reading ability* (Ninth Edition). New York. Longman.
- Johnson, A. P. (2008). *Teaching reading and writing: A guidebook for tutoring and remediating students*. Maryland: Rowman & Littlefield Education.
- Kırkkılıç, A., & Maden, S. (2009). Hızlı okuma için yapılandırıcı bir model önerisi: Hızlı okuma ve anlamı yapılandırma (Prof. Dr. Firdevs Güneş). *Electronic Turkish Studies*, 4(3).
- Muter, P., & Maurutto, P. (1991). Reading and skimming from computer screens and books: the paperless office revisited?. *Behaviour & Information Technology*, 10(4), 257-266.
- Odabaş, H., Odabaş, Z. Y., & Sevmez, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde dijital/e-kitap okuma kültürü: Selçuk Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 139-171.

- Saracaloğlu, A. S., & Karasakaloğlu N. (2007, Eylül). Sınıf öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama düzeyleri ile öğrenme ve çalışma stratejilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. XVI. Eğitim Bilimleri Kongresi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Tokat.
- Tazebay, A. (1995) *İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Becerilerinin Okuduğunu Anlamaya Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tinker, M. A., & Mccullough. M. C. (1968). *Teaching elementary reading*. (Third Edition). New York. Appleton-Century-Crofts.

Türkçe Öğretmen Adaylarının Konuşma Öz Yeterliği ve Eleştirel
Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişki (Üzeyir SÜĞÜMLÜ, Enes ÇİNPOLAT)

Türkçe Öğretmen Adaylarının Konuşma Öz Yeterliği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişki

Üzeyir Sügümlü¹, Enes Çinpolat²

¹Ordu Üniversitesi, E-mail: u.sugumlu@gmail.com

²Ordu Üniversitesi, E-mail: enescinpolat@gmail.com

Özet: Türkçe dersi dört temel dil becerisi üzerinden yürütülmektedir. Bu beceriler; dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazmadır. Dinleme/izleme ve okuma anlamaya dayalı; konuşma ve yazma anlatmaya dayalı becerilerdir. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019), öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra zihinsel becerilerine de odaklanır. Eleştirel düşünme becerisi, zihinsel becerilerden biri olarak kabul edilir. Dil becerilerinden konuşma ile zihinsel becerilerden eleştirel düşünmenin ilişkili olduğu düşüncesi, araştırmanın hipotezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkçe öğretmen adaylarının konuşma becerisi öz yeterlikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırma, Türkçe öğretmen adaylarının konuşma öz yeterlikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir. Çünkü konuşma becerisinin zihinsel süreci, düşünme ile doğrudan bağlantılıdır. Araştırma, ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Güz Yarıyılı'nda bir devlet üniversitesinin Türkçe Öğretmenliği Programında öğrenim gören araştırmaya gönüllü katılan 130 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama araçlarını Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Öz Yeterliği Ölçeği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, ölçeklerin öğrencilere çevrimiçi yoluyla gönderilmesi ve öğrencilerin ölçek maddelerini çevrimiçi yoluyla yanıtlaması şeklinde toplanmıştır. Toplanan veriler, IBM SPSS 24 programı ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı, basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde anlamlılık değeri, .05 olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bootstrap uygulanmış ve düzeyleri verilmiştir. Veriler, tablolarla sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmen adayları, konuşma becerisi öz yeterliği, eleştirel düşünme.

Giriş

Türkçe dersi; farklı disiplinlerle ilişkili, içinde birçok beceriyi barındıran çok yönlü bir ders (Sulak ve Sügümlü, 2019) olmasının yanı sıra dört temel dil becerisi üzerinden yürütülmektedir. Bu beceriler; dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazmadır. Dinleme/izleme ve okuma, anlamaya dayalı; konuşma ve yazma, anlatmaya dayalı dil becerilerdir. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019), öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra zihinsel becerilerine de odaklanır. Programda, öğrencilerin dil becerileri ile zihinsel becerileri birlikte kazanmaları ve bu becerileri kullanarak bireysel ve sosyal yönden kendilerini geliştirmeleri ve etkili iletişim kurmalarının önemi vurgulanmaktadır. Bu nedenle dil becerileri ile zihinsel becerileri ilişkilendirilerek Türkçe öğretmeni yetiştirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Zihinsel becerilerden eleştirel düşünme becerisi, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) dil becerilerinin bütünüyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Programda eleştirel düşünme; amaçlarda, yetkinliklerde, dil becerilerinde yer almaktadır. Konuşma becerisi ise programın amaçlarında, yetkinliklerinde, dil becerilerinde ve Türkçe ders kitaplarındaki etkinlik uygulamalarında yer almaktadır. Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin konuşma becerisine yönelik etkinlikleri ile öğrencilerin konuşma becerisinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. (5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019; 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019; 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019; 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019).

Dil becerilerinden konuşma ile zihinsel becerilerden eleştirel düşünmenin ilişkili olduğu düşüncesi, araştırmanın hipotezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkçe öğretmen adaylarının konuşma becerisi öz yeterlikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırma, Türkçe öğretmen adaylarının konuşma öz yeterlikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir. Çünkü konuşma becerisinin zihinsel süreci, düşünme ile doğrudan bağlantılıdır.

Yöntem

Desen

Araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile konuşma öz yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelediği için ilişkisel tarama deseninde yürütülmüştür. İlişkisel çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayıp tahmin yürütebilmek için tasarlanan deneysel olmayan araştırma çalışmasıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Güz Yarıyılı'nda bir devlet üniversitesinin Türkçe Öğretmenliği Programında öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü katılan 130 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılıklı olmayan örneklem yöntemlerinden uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır (Creswell, 2013; Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama araçlarını, Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Konuşma Öz Yeterlik Ölçeği oluşturmaktadır. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği, "Critical Thinking Disposition Scale" adı ile İngilizce olarak geliştirilmiştir (Sosu, 2013). Akın vd. (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 5'li likert tipinde hazırlanmış olup "Eleştirel açıklık", "Yansıtıcı şüphecilik" adlı iki alt faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ise .78 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Konuşma Öz Yeterlik Ölçeği, Katrancı ve Melanlıoğlu (2013) tarafından öğretmen adaylarının konuşma öz yeterliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 5'li likert tipinde hazırlanmış olup "Topluluk Önünde Konuşma", "Etkili Konuşma", "Konuşma Kurallarını Uygulama", "Konuşma İçeriğini Düzenleme" ve "Konuşmasını Değerlendirme" şeklinde beş alt faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, ölçeklerin öğrencilere çevrimiçi yoluyla gönderilmesi ve öğrencilerin ölçek maddelerini çevrimiçi yoluyla yanıtlaması şeklinde toplanmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 24 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı, basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde anlamlılık değeri, .05 olarak kabul edilmiştir. Ayrıca korelasyon ve basit doğrusal regresyon hesaplanmasında bootstrap uygulanmıştır. Ölçme araçlarından elde edilen puanlar normal dağılım gösterdiği için parametrik testler kullanılmıştır. Literatürde, dağılımın normal olduğunu varsaymak için -2 ile +2 arasındaki çarpıklık ve basıklık katsayıları yeterli kabul edilir (George ve Mallery, 2003).

Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyet değişkenine göre eleştirel düşünme eğilimleri, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Eleştirel düşünme eğiliminde cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kadın	80	43.22	5.91	128	.138	.891
	Erkek	50	43.08	5.72			
	Toplam	130					

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı fark gösterip göstermediği Tablo 1’de sunulan bağımsız gruplar t testi ile incelenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği ($t_{(128)} = .138, p > .05$) görülmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyet değişkenine göre konuşma öz yeterlikleri, Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Konuşma öz yeterliğinde cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Konuşma Öz Yeterlik	Kadın	80	91.60	13.14	128	.244	.807
	Erkek	50	91.00	14.35			
	Toplam	130					

Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı fark gösterip göstermediği Tablo 2’de sunulan bağımsız gruplar t testi ile incelenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin konuşma öz yeterliklerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği ($t_{(128)} = .244, p > .05$) görülmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre eleştirel düşünme eğilimleri, Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Eleştirel düşünme eğiliminde sınıf düzeyi değişkenine ilişkin bulgular

	Kareler Toplamı	<i>sd</i>	Kare Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>
Gruplararası	2,048	2	1.024	.030	.971
Gruplariçi	4370,229	127	34.411		
Toplam	4372,277	129			

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'te öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık ($F_{(1,127)} = .030, p > .05$) göstermediği görülmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre konuşma öz yeterlikleri, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Konuşma öz yeterliğinde sınıf düzeyi değişkenine ilişkin bulgular

	Kareler Toplamı	<i>sd</i>	Kare Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>	Anlamlı Fark
Gruplararası	1690,142	2	845.071	4.860	.009	1.sınıf- 3.sınıf
Gruplariçi	22082,135	127	173.875			
Toplam	23772,277	129				

Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma öz yeterliklerinin sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Tablo 3'te öğrencilerin konuşma öz yeterliklerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık ($F_{(2,127)} = 4.860, p < .05$) gösterdiği görülmektedir. Yapılan Tukey HSD posthoc testi ile üçüncü sınıf öğrencileri ($\bar{X} = 95.95, SS = 12.46$) ve birinci sınıf öğrencileri ($\bar{X} = 87.11, SS = 13.09$) arasında üçüncü sınıf öğrencilerinin lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ve konuşma öz yeterlikleri arasındaki ilişki, Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Eleştirel düşünme eğilimi ve konuşma öz yeterliği arasındaki ilişki

Değişkenler	1	2
Eleştirel Düşünme Eğilimi (1)	1	
Konuşma Öz Yeterliği (2)	.46*	1
Ortalama	43.16	91.36
SS	5.82	13.57

$k=1000$, * $p<.01$. N=130; SS: Standart Sapma

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri ve konuşma öz yeterlikleri pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = .46, p < .01$; 95% $CI = .31, .59$) olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri yükseldikçe, konuşma öz yeterliklerinin de yükseldiği söylenebilir.

Eleştirel düşünme eğiliminin konuşma öz yeterliğini ne ölçüde yordadığını belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizine başlamadan önce bir takım ön koşulların sağlanmış olması gerekmektedir. Öncelikle değişkenler arasındaki ikili ilişkiler

incelenerek ve çoklu eş doğrusallığın olmamasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla ilk olarak oto korelasyon durumu Durbin-Watson değeri ile incelenmiş ve elde edilen değerlerin (1.73) normal sınırlar arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Field, 2013). İkinci aşamada bağımsız değişkenin açıklayamadığı varyans oranı olan tolerans değeri ($1-R^2$) ile varyans büyütme faktörü (VIF) incelenmiştir. Tolerans değeri ($1-R^2= 1.00$) .20 değerinden daha büyük ve varyans büyütme faktörü (VIF = 1.0) 10 değerinden daha düşük olduğu için çoklu bağıntı probleminin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Field, 2013).

Gerekli ön koşulların sağlanmasından sonra yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda, eleştirel düşünme eğiliminin konuşma öz yeterlik toplam varyansının %21'ini açıkladığı belirlenmiştir ($F_{(1,128)} = 35.43, p < .001$). Eleştirel düşünme eğiliminin regresyon modeline pozitif katkısının anlamlı ($\beta = .46, p < .001$; 95% CI = .71, 1.46) olduğu belirlenmiştir. Konuşma öz yeterliğinin yordayıcısı, Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Konuşma öz yeterliğinin yordayıcısı

	B	SE	β	t	p
Sabit	44.501	7.945		5.601	<.001
EDE	1.086	.182	.46	5.952	<.001

Not. $k=1000$, $R^2 = .21$, $\Delta R^2 = .21$, $p < .001$, EDE: Eleştirel Düşünme Eğilimi

Sonuç ve Tartışma

Araştırman elde edilen bulgulara göre, Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin ve konuşma öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Şen (2009) Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme tutumlarını incelediği çalışmasında, eleştirel düşünme tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Zaif (2008) öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerini incelediği çalışmasında kadın öğretmen adayları lehine bir sonuca ulaşmıştır. Ocak, Eymir ve Ocak (2016) ise öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin bazı alt faktörlerde kadınlar lehine olduğunu bazı alt faktörlerde ise anlamlı fark olmadığını tespit etmişlerdir. Yine Ocak, Eymir ve Ocak (2016) öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğine ulaşmışlardır. Katrancı (2013) öğretmen adaylarının konuşma öz yeterliklerinin incelediği çalışmasında, cinsiyet değişkenine göre konuşma öz yeterliğinin kadın öğretmen adaylarının lehine anlamlı farklılık gösterdiğini, sınıf düzeyi değişkenine göre ise anlamlı farklılığın tespit edilmediğini belirtmiştir. Sözlü iletişim becerisinin incelendiği çeşitli çalışmalarda da kadınların lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Kılıçgil, vd., 2009; Özerbaş, Bulut ve Usta, 2007). Ancak bazı çalışmalarda da iletişim becerilerinin bu çalışmada olduğu gibi cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (Baykara-Pehlivan, 2005; Çiftçi ve Taşkaya, 2010; Yılmaz ve Çimen, 2008).

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin ve konuşma öz yeterliklerinin sınıf düzeyi değişkenine göre incelendiğinde ise eleştirel düşünme eğilimlerinin anlamlı farklılık göstermediği ancak konuşma öz yeterliğinin 1. ve 3. sınıflar arasında 3. sınıflar lehine anlamlı farklılık gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Yılmaz ve Çimen (2008) yaptıkları çalışmada beden eğitimi öğretmen adaylarının iletişim becerilerinin sınıf düzeyine göre anlamlı göstermediğini ancak 4. sınıf öğrencilerinin ortalama puanlarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Baykara-Pehlivan (2005) yaptığı çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının iletişim becerilerinin sınıf düzeyine göre anlamlı fark gösterdiğini, bu farklı 1. ve 4. sınıflar arasında 4. sınıfların lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın ana amacını oluşturan eleştirel düşünme eğilimi ve konuşma öz yeterliği arasındaki ilişkide ise pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Yapılan basit doğrusal regresyon analizinde ise eleştirel düşünme eğiliminin konuşma öz yeterlik toplam varyansının %21'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Kaynaklar

- Akın, A., Hamedoglu, M. A., Arslan, S., Akın, Ü., Çelik, E., Kaya, Ç., & Arslan, N. (2015). The Adaptation and Validation of the Turkish Version of the Critical Thinking Disposition Scale (CTDS). *International Journal of Educational Researchers*, 6(1), 31-35.
- Baykara-Pehlivan, K. (2005). Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma. *İlköğretim Online*, 4(2), 17-23.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. Çeviri Editörü: Ahmet Aypay. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. New York: Sage.
- Çiftçi, S., & Taşkaya, S. M. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının öz yeterlik ve iletişim becerileri arasındaki ilişki. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 921-928.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. London: Sage.
- George, D., & Mallery, M. (2003). *Using SPSS for Windows step by step: a simple guide and reference*. Boston: Allyn and Bacon.
- Katrancı, M., & Melanlıoğlu, D. (2013). Öğretmen adaylarına yönelik konuşma öz yeterlik ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 651-665.
- Kılıçgil, E., Bilir, P., Özdiñç, Ö., Eroğlu, K., & Eroğlu, B. (2009). İki farklı üniversitenin beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin değerlendirilmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 19-28.
- MEB (2019). *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Anıtepe Yayıncılık.
- MEB (2019). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2019). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2019). *8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Ocak, G., Eymir, E., & Ocak, İ. (2016). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 63-91.
- Özerbaş, M. A., Bulut, M., & Usta, E. (2007). Öğretmen adaylarının algıladıkları iletişim becerisi düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8 (1), 123-135.
- Sosu, E. M. (2013). The development and psychometric validation of a Critical Thinking Disposition Scale. *Thinking Skills and Creativity*, 9, 107-119.
- Sulak, S. E., & Süğümlü, Ü. (2019). Türkçe Öğretiminde Strateji, Yöntem ve Teknikler. H. Akyol ve A. Şahin (Ed.). *Türkçe Öğretimi içinde* (ss. 335-370). Ankara: Pegem Akademi.

- Şen, Ü. (2009). Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 1(2), 69-89.
- Yılmaz, İ., & Çimen, Z. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(3), 3-14.
- Zayif, K., (2008). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

The Effects of Mobbing in the Workplace on Service Innovation
Performance: The Mediating Role of Boreout (Fahri ÖZSUNGUR)

The Effects of Mobbing in the Workplace on Service Innovation Performance: The Mediating Role of Boreout

Fahri ÖZSUNGUR

Av., Dr.,

*Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University,
International Trade and Finance*

Abstract

Purpose: The study aims to explore the mediating role of boreout by revealing the effects of mobbing and their effects on service innovation performance employees in the retail industry.

Design/methodology/approach: This study was conducted with 209 participants recruited from retail companies registered to Adana Chamber of Commerce in the province of Adana Turkey in October 2019. The research was analyzed by the SEM method based on the social exchange theory.

Findings: Findings revealed that boreout and mobbing were negatively associated with service innovation performance and mobbing was positively associated with boreout. According to another finding, boreout partially mediated the effect of the mobbing on service innovation performance.

Originality/value: The study reveals the boreout, mobbing status of the employees serving in the retail industry and service innovation performance of the retail companies. Theoretical background, discussion, managerial implications, limitations and recommendations for future studies are discussed.

Keywords: Boreout, mobbing, service innovation performance, retail industry

Dini Grupların Sosyal İnşa Sürecinde Yapısallaşması (Fatih ÖZTAŞ)

Dini Grupların Sosyal İnşa Sürecinde Yapısallaşması

Fatih ÖZTAŞ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş, e-mail: fatihoztas@ksu.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı, dini grupların yapı ve aktör açısından yapısallaşması sürecini Berger ve Luckmann'ın sosyal inşa kuramı çerçevesinde analiz ederek ortaya çıkan organizasyonun genel çerçevesini "oligarşinin tunç kanunu" bağlamında değerlendirmektir. Bu açıdan toplumsal olarak inşa edilen dünyalar bir yandan muhafaza edilirken diğer yandan da döngüsel bir şekilde yeniden kurularak sürdürülen bir süreci ifade eder. Bireyin/aktörün merkezi rol oynadığı gerçeklik ise Berger ve Luckmann'a göre hem geçmişi hem de geleceği içermektedir. Gerçekliğin entelektüel boyutu ise öznel olanın nesnelleşmesinde, toplumsal realite haline gelmesinde ve içselleşmesinde önemli işlevlere gönderme yaptığı gibi gelenekselleşerek modern dönemde de varlığını sürdüren tutum ve alışkanlıkların anlamlarında da açıklayıcı olmaktadır. Pre-modern olarak ele alınabilecek inşaların bu süreçte gelenekselleşerek modern dönemde de varlığını sürdürmesi bu duruma işaret etmektedir. Toplumsal olarak inşa edilen dini organizasyonlar da bu süreçte yaşayabilmek için çeşitli seviyelerde bir iş bölümü geliştirmektedir. Bu da bürokratikleşen bir yapının "karizmanın rutinleşmesi" çerçevesinde kurumlaşması demektir. Dolayısıyla bu süreçte meşru egemenlik/otoriteyle oluşturulan grup içi dikey ilişkinin yapısının toplumsal inşa süreçleri olan dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme süreçleriyle nasıl nesnel gerçeklik kazandığının teorisi çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Literatür taramasına dayanan çalışmanın neticesinde dini gruplar nezdinde toplumsal inşayla oluşturulan ve aynı zamanda diyalektik bir döngüyü ifade eden gerçekliklerin insan üstü bir boyuta taşındığı ve bu tarz grupların sürdürülen yapısının da gerçeklik algısının sonucuyla da bağlantı kurulabilecek bir şekilde oligarşiyi önceleyen bürokratik formatta olduğu söylenebilir.

Anahtar Kavramlar: Sosyal İnşa, Oligarşinin Tunç Kanunu, Diyalektik, Yapı, Aktör

Giriş

Gerçekliğin inşasında, makro ve mikro sosyolojide yani yapı ve aktör merkezli çözümlemelerde toplum ve bireyin belirleyiciliği farklılaşmaktadır. Natüralistik ya da pozitivistik sosyoloji yapıyı öne alarak toplumun belirleyici olduğu bir anlayışı merkezileştirirken, anlamacı sosyoloji mikro/aktör yönelimiyle toplumdan/yapılardan daha çok bireyi öne çıkarmaktadır. Yapı ve kalıplara odaklanan makro yaklaşım fonksiyonalist tutumuyla "işte orada var olan" (Macit, 2018: 6) bir gerçeklikten bahsederken, aktör/birey yönelimli mikro yaklaşım gerçekliğin subjektif anlam ifade eden eylemler aracılığıyla kurulduğunu söylemektedir. Durkheim ve yapısal işlevsel geleneğin "sosyal olguları şeyler gibi inceleyin" (Durkheim, 2013:13) kuralında bireyin dışında bir gerçeklik olarak ele alınan toplum kişiyi üretir. Weber ve anlamacı sosyoloji geleneği ise "bilgi (cognition) nesnesi, eylemin subjektif anlam-bileşimidir." (Weber, 1947:101) anlayışı doğrultusunda insanların eylemde bulunma ve sosyal yapıları değiştirme yeteneğini vurgulayarak diğerinin aksine aktif bir bireyi öne çıkarmaktadır.

Toplumsal inşa kuramı, sosyolojideki iki ana gerçeklik çözümlemesinin arasına bir nevi köprü kurarak sürece diyalektik bir boyut katmaktadır. Bu açıdan toplum hem nesnel bir olgusalılığı sahiptir hem de öznel anlamı ifade eden eylem vasıtasıyla inşa edilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 28). Tekli gerçeklik yerine çoklu gerçekliği savunan bu görüş, gündelik yaşam gerçekliğinin hem öznel hem de nesnel boyutları olduğunu söylemektedir. Her ne kadar Durkheim'in yapısal işlevsel geleneği benimsenerek, toplumsal kurumlar bağlamında görülebilecek bir nesnel toplumsal gerçekliğin varlığı kabul edilse de yine de toplumsal düzen “şeylerin doğasının” bir parçası değildir. Nesnel toplumsal yapının kendi özel karakterinin kökenleri insan dışsallaştırmasında ya da eskiden beri var olan bir yapı içinde etkileşen insanlarda görülmek zorundadır (Poloma, 2012:267-284). Bu açıdan Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik çözümleri hem geçmişini hem de geleceği içermesi yönüyle günlük hayatın burada ve şimdi olan gerçekliğin öznel olarak deneyimlenmesi üzerinde odaklanmaktadır.

Kendi içinde tamamlanmamış bir dünyada gerçeklik özneler arası yüz yüze etkileşimde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte aktörler doğaçlamayla kendi metinlerini kendileri yazarak diğer bütün toplumsal etkileşim hallerinin ondan çıktığı toplumsal etkileşiminin protipini oluşturmaktadırlar (Wallace-Wolf, 2012:379-389). Dolayısıyla toplum bir insan ürünüdür. Fakat bu insanla toplum arasında tek taraflı bir ilişki demek değildir. İnsan ürünü olması hasebiyle hem topluma doğru bir etki hem de toplumdan üretici üzerine karşı etki yönüyle insan toplum ilişkisi diyalektik bir süreçtir. Berger'e göre bu döngü diyalektik sürecin “anları/durumları” (moments) olarak üç aşamadır. Bunlar dışsallaşma (externalization), nesnelleşme (objectivation) ve içselleşme'dir (internalization). Diyalektik süreçte üretim durumunu oluşturan dışsallaştırma evresi, insanların hem fiziki hem de zihni faaliyetleriyle dünyaya doğru sürekli taşmalarıdır. Dışsallaştırılan gerçekliğin meşrulaştırılması ve öteki gerçekliklerin hiçleştirilmesi ile zaman içinde kurumlaşmasıyla oluşan nesnelleşme, kendi asli üreticilerini kendilerinden çok dışa dönük bir olgusalılık (facticity) olarak karşılayan bir realitenin bu faaliyetinin sonucunda ulaşılan bir noktadır. İçselleşme ise nesnelleşen gerçekliğin asli ve tali sosyalleşme süreciyle kendine mal edilmesini ifade eder. İçselleştirilmiş olanın bu döngüde tekrar rol ve eylemlerle ifade edilmesiyle süreç tamamlanmış olur (Berger, 2011:51-53; Wallace-Wolf, 2012:379-389; Metin, 2011:74-92; Balkız-Öğüt, 2012:35-39). Dolayısıyla özetle Berger'e göre toplum dışsallaşırken bir insan ürünüdür. Nesnelleşirken ise sui generis (nev-i şahsına münhasır) olur. İçselleşme boyunca insan artık, toplumun bir ürünü haline gelmektedir (Berger, 2011:51-53).

Berger ve Luckmann'ın yukarıda kısaca verilen sosyal inşa kuramının kavramsal çerçevesinin bize dinin toplumsal inşasını gözleme adına dini grupların yapısını incelemeye yol gösterici olduğu düşünülmektedir. Bu temel saikle tarihten günümüze meşrulaştırmanın önemli bir sağlayıcısı ve aynı zamanda birey ve toplum için anlamlar verisi olan dinin gruplardaki inşa sürecinde aldığı fiziki ve zihni yapının açıklanmaya çalışılması elzem görülmektedir. Dini gruplar gündelik hayat içerisinde üretilmekte, dışsallaştırılmakta, nesnelleşmekte ve içselleştirilmektedir. Bu süreçte kurumlaşmayla birlikte yapının şekillenerek insanın kendisinin ürettiği dünyayı unutulması ve dahası üretici ile ürünü arasındaki diyalektik bilinçte kaybolduğu bir yabancılaşmaya da sebep olmaktadır.

İnşadan Somutlaştırmaya: Dini Algının Statikleşmesi

Din; tarih boyunca düşünürleri, filozofları, teologları ve sosyal bilimcileri meşgul etmiş, üzerinde çok konuşulmuş bir kurumdur. Fakat dinin toplumsal hassasiyetinin de etkisiyle toplumsal bütünün alt sistemi olarak insan ve toplum hayatı üzerinde oldukça etkili olmuş olan din konusunda sosyal bilimsel araştırma yapmanın zor bir alanı oluşturduğu söylenebilir. Yine de dinin insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen, insanın tutum ve davranışını, toplumların işleyişini

ve tek biçimleşen toplumsal düzenlilikleri belirleyen ve meşrulaştıran faktörlerden birisi olması bu alana yönelmenin zarureti ortaya koymaktadır (Bodur, 2016:7). Neticede din hem nesnel hem de öznel olan “nomos” oluşturarak toplumsal dünyada insanın neleri yapıp neleri yapmayacağı konusunda ölçütler ortaya koymaktadır.

Sosyoloji geleneğinde, (özellikle klasik) geleneksel toplumdan modern topluma din ele alınırken dini tamamen toplumun inşası olarak görme eğilimi vardır. Dini gruplar için bu söylenebilir de dinlerin kendisi (özellikle ilahi dinler) ele alındığında bu kısmi kalmaktadır. Berger’in gündelik hayat dünyasından ayrı bir gerçeklik olarak bahsettiği bir kalıp olarak kutsal kozmos (Luckmann, 2003:56) kavramsallaştırması ilahi bir algıyı inşaya dahil edebilmektedir. Bu açıdan İslam özelinde düşünüldüğünde Kur’an ve Sünnet’in otoritesinden ilhamla oluşacak sosyo-politik süreçlerin ve fenomenlerin sosyal inşa süreciyle sosyal realite halini geldiği düşüncesi (Bodur, 2015:246.) bunu daha iyi özetlemektedir. Dinin toplumsal formunun karakterize edilmesiyle dünya görüşündeki kutsal kozmosun ayrımlaşması, bir dereceye kadar, sosyal yapıdaki dini rollerin hususileşmesi ve ayrı dini bir nitelik iddia eden (Luckmann, 2003:63) yapı olarak dini gruplarda ise yapısal anlamda sosyal inşanın aşamalarını gözlemlemek mümkündür. Yalnız bu gruplarda dışallaşmadan sonraki süreci ifade eden kurumlaşmayla birlikte sosyal gerçekliklerin “şeyleşme” yönünde algılanmaya başlaması sürecin dinamik yapısını statikleştirmektedir. Bu durum Berger ve Luckmann’a göre “anlamların kaybolması” olarak yabancılaşmadır, insan kendi ürettiği gerçekliğe yabancılaşarak toplumsal olarak kurulmuş bilgi sisteminden uzaklaşmaktadır (Wallace-Wolf, 2012:379-389).

“Şeyleşme”yi ortaya çıkaran süreç, nesnel toplumsal gerçekliğin yaratılma esnasında oluşan kurumlaşma sonucudur. Kurumlaşmanın ise temelinde mutataştırma yer alır. Kurumlaşmadan önce gerçekleşen ve tüm insan faaliyetlerinin tabi olduğu mutataştırma (alışkanlık haline getirme: habitualization) sık sık tekrarlanan eylemler ortaya çıkar. Mutataştırılmış eylemlerin fail tipleri tarafından karşılıklı biçimde tipleştirilmesiyle de kurumlaşma gerçekleşir. Dolayısıyla kurumlaşmayı ortaya çıkaran eylem tipinin ilk failleri, söz konusu eylemin kendi ürünleri olduğunun ve dolayısıyla değiştirilebilir olduğunun farkında olabilirler. Fakat bu eylem ve davranış kalıpları sonraki nesillere aktarıldığında bir hatıradan daha fazla anlam ifade ederler. Gelenekleşen davranış kalıplarının ilk faillerinden kopmasıyla sonraki nesiller için değişmez bir gerçeklik haline gelirler (Berger ve Luckmann, 2008: 82,109; Metin, 2011:74-92). Dini grupların da geline süreçte insani sayılabilecek birçok olguyu sanki insani ürünlerden başka şeylermiş gibi kurumlaştırarak gerçeklik olarak sunduğu söylenebilir. Genel olarak bu tarz yapıya hizmet eden kurumlaşmalar “*veryüzünde söylenebilecekler söylenmiştir*” (Çağrı, 2019, 04.12) mottosuyla üretici ile ürünü arasındaki diyalektiğin bilinçte yitip gitmesine sebep olarak insansızlaştırılmış bir dünyanın sağlayıcısı olabilmektedirler.

Dini ideoloji ve söylemin yanı sıra siyasi ve sosyal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan statik dini organizasyonlar, gerçekliklerini somutlaştırırken ana dinin kuruluşunda önemli anlamlar ifade eden kavramsallaştırmalara başvurarak dinin meşrulaştırıcı gücünü aktif olarak kullanırlar. Böylece İlahi irade ile uyumlu olduğuna inandıkları kendi anlayışları doğrultusunda geliştirmiş oldukları inanç ve davranış örüntüleri (Bodur, 2016:26) aslında kendisinin oluşturduğu gerçekliğin altına girmeyi ifade eder. İnşa kuramının diyalektiği yok edilerek özgür bireyden kendi kaderinin tutuklusu kişiler ortaya çıkarılır. İlahi olandan ilhamla dini gruplarda oluşturulan kişi kültü, aynı dar kültür içerisinde geçmişten getirilen ne varsa taklit geleneği ile “biz”i oluşturan yapının kutsallaştırılması (Güler, 2017:300) ve bunun ilahi bir misyonla bütünleştirilmesi, kutsal metinlerin literal yorumları vb. birçok somutlaştırma dinsel meşrulaştırmayla üyeler nezdinde ritüellerin şeyleşmesini sağlar. Böylece teke indirilen gerçeklikle birey, tali sosyalleşme sürecinde

içselleştirme yaparken “anlamalı öteki”yle (Berger ve Luckmann, 2008: 206) kendisini özdeşleştirmekte ve bir nevi kurama göre yarı-otomatikleşerek “yabancılaşma”ktadır.

Meşru Egemenlik/Otoriteyle Kurulan Güç

Belli bir aidiyeti belirten dini grup yapılarının yaşayabilmek için çeşitli seviyelerde iş bölümüne gitmesi gerekmektedir. Grupların bürokratik yapısını ortaya çıkaran bu yapısallaşma süreci grup içi güç ilişkilerini ve bunun mahiyetini de belli bir oranda somutlaştırmaktadır. Dini gruplardaki otoritenin yapısının ortaya çıkmasında lider ve ona bu otoriteyi atfeden grup üyeleri arasındaki karşılıklı ilişki önemli bir etkidir. Bu ağla birlikte oluşan meşru egemenlik/otorite neticede kullanılan gücün muhatabı olan kişilerce de (bunu üretenlerin bir yanını oluştursa da) bu güç kullanımını haklı veya kabul edilebilir olarak değerlendirilir. Geleneksel din anlayışının meşrulaştırıcı gücünün etkin referanslarıyla da dini gruplardaki lider merkezli oligarşik yapı rızaya dayalı bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla burada pazar ekonomisinde ekonomik kaynakların tekelci kontrolüne veya zorlama, tehdit ve baskıya dayanana güç kullanımından farklılaşan bir otoriteyle (Furseth-Repstad, 2011:252) karşılaşmaktayız.

Weber, otorite tipolojisini geleneksel, karizmatik ve yasal-rasyonel olmak üzere üç tipte ele almaktadır. Alışkanlık ve alternatif egemenlik çeşitleri üzerinde düşünmemekten ileri gelen geleneksel otorite tipinde yöneticinin görev ve sorumlulukları örf ve adetlere (Bodur, 2016:43) göre belirlenmektedir. Yönetme yetkisi babadan oğula geçer. Zamanla “Böyle gelmiş, böyle gider.” algısının zihinlerde yerleşmesiyle de artık başka türlü hayale bile gelmez. Modern toplumlarda birçok dini grup veya dini cemaatlerde başta bulunan kişinin, lider konumunu bir hak gibi algılayıp bu hakkı kendi aile bireylerinden birine devretme isteği ve bunun gerçekleşerek bu şekilde devam etmesi gibi demokratik süreci dışlayan otorite şekli Weber’in bu tipolojisini akla getirmektedir. Çoğunlukla ilahi bir davet ve görev olarak kendini gösteren karizmatik olma özelliği kişisel bir egemenliği öne çıkarmaktadır. Dini gruplar “özel güçler”le kendisini anlamlandırırken ezoterik inanç yapısının da etkisiyle oluşan karizmatik lider algısı bağlamında şeyh/mürit gibi kavramsallaştırmalarla ortaya çıkan güç bu tipolojiyle değerlendirilebilir. Son tipoloji olarak ise Weber, yasal-rasyonel otoriteden bahseder. Daha çok modernliğin ortaya çıkışıyla ilişkilendirdiği bir egemenlik çeşidi olarak bu tipoloji konumuzun biraz dışında kalmaktadır (Furseth-Repstad, 2011:258-261).

Kutsal metinlere bir şekilde dayandırılan (kutsal metinlerin lafzı yorumuyla daha çok) sosyolojik faktörleri dikkate almadan statik bir şekilde dini yorumlama neticesinde kültürel, siyasi, tarihi ve sosyal olgularla inşa edilmiş, hatta kutsal metin öncesine giden gerçeklikleri (Kutlu,2012:85) dini olarak günümüze taşımaya çalışmanın sonucu, güç açısından daha çok geleneksel/karizmatik otoriter yapılar olacaktır. Dini gruplar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında yukarıda dile getirilenleri doğrularcasına hâkim elit zümrenin nasıl inşa edilerek şekleleştirildiği detaylı olarak görülebilir (bkz. Bodur, 2016; Yavuz, 2017a, Yavuz, 2017b). Sorgulamaya yer bırakmayan itaat kültürünün gruba katılanlarda oluşturulması, mehdi, mesih gibi kavramlarla liderlik misyonunun güçlendirilmesi, karar alma ve strateji belirleme süreçlerinin dini grup lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güdümünde kalması ve örgütün hedeflerinin liderin çıkarlarıyla bütünleştirme gibi olguları içerisinde barındıran yapıları Michels’in “Oligarşinin Tunç Kanunu”nda belirttiği gibi oligarşiyi önceleyen bireysel özgürlüğü dışlayan (Atkinson, 2015:260) bürokratik oluşumlar (Lipset, 2008) sınıfında değerlendirilebilir.

Sonuç

Toplumsal inşa olan dini grupların gerçeklik kazanmasındaki süreci açıklamada “sosyal inşa kuramı”nın açıklayıcı olduğu görülmektedir. Dini gruplar nezdinde inşa edilen gerçeklikler hem

geçmiş hem de geleceği kapsamaktadır. Bu açıdan gruplar aynı zamanda insanın üretkenliğini ifade eden dışsallaştırmadan içselleştirmeye varan gerçeklik döngüsünde gelenek sağlayıcı da olabilmektedir. Oluşturulan gelenekler grubu kurumlaştırdığı gibi “ilahi” olanı yorumlama ve anlamada sınır da olabilmektedir. İnşa kuramı bağlamında olasılığı imkân dahilinde bahsedilen ve diyalektik süreci bir noktada dondurma girişimi olarak mutataştırma ile ortaya çıkan gerçekliğin somutlaştırılması dini grupların geneli açısından başvurulacak bir yol olarak görülmektedir. “Tek gerçekliğe sahip olma” anlamında tarihin dondurularak geleceğe taşınmasında statik bir din anlayışı bu yapıların ana felsefesini vermesi açısından açıklayıcı olmaktadır. Bu anlamda modern dönemde de statik din anlayışından elde edilen bulguların işlevsel olarak dünyevi alanda güç, statü için bu tarz yapılarda fazlasıyla kullanılması insanın yok sayıldığı bir din anlayışının tezatını ortaya koymaktadır.

Dini grupların kurumlaşan yapılarının, Weber’in otorite tipleriyle hareketle kişi kültürünü merkezine alan karizmatik öğelerin de içerisinde olduğu geleneksel otorite tipine yakın olduğu söylenebilir. Bu anlamda otoriter yapıları çağrıştıran şeyh-mehdi /mürit vb. hiyerarşi belirten kavramlarla ifade edilen ilişki biçimi geleneksel cemaat tipi örgütlenmeleri andırmaktadır. Dinin meşrulaştırıcı gücüyle de bu yapıların elit zümresi bir anlamda seçkin sınıfı oluşturmaktadır. Seçkin sınıfının dışında kalan grup üyeleri içinde bulunulan konum dini yabancılaşmayla birlikte bir kader olarak değiştirilemeyecekler arasında yer alabilmektedir. Dini gruplardaki bu yapı, “oligarşinin tunç kanunu” açısından kurumlaşmayla ortaya çıkan bir anlamda dini bürokrasinin güçlenmesiyle oligarşiyi oluşturarak hâkim elit zümreyi somutlaştırdığı söylenebilir.

Kaynakça

- Atkinson, S. (Ed.). (2015). *Sosyoloji Kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balkız, B. ve Öğütle, V. S. (2012). “Peter L. Berger Ve Thomas Luckmann’ın “Gerçekliğin Sosyal İnşası” Teorisi Ve Eleştirisi”. *Sosyoloji Dergisi*, 27. 33-49.
- Berger P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Çev. Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma.
- Berger, P. L. (2011). *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*. Çev. Çoşkun, A. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bodur, H. E. (2015). “Dini-Moral Değerler (Sermaye) Perspektifinden Türkiye’de İslam Çalışma Ahlakı”. *İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*, Erzurum, 245-261.
- Bodur, H. E. (2016). *Klasikten Bugüne Dini Hareketler*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Çağrı, M. (2019, 04.12). ‘Selef’ Kutsayıcılığı. Karar.
- Durkheim, E. (2013). *The Rules of Sociological Method*. Ed. Steven Lukes, England: Palgrave Macmillan.
- Güler, İ. (2017). “İslam’da Otorite ve Kişi Kültürünün Oluşmasının Psikoanalitik ve Dini Saikleri Üzerine”. *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*. ss. 299-310. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Kutlu, S. (2012). *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*. Ankara: OTTO.

- Lipset, S. M. (2008). “Robert Michels, Demokrasi Ve Oligarşinin Tunç Kanunu”. Çev. Dereli, T., Çalışma ve Toplum, 4, 11-38.
- Luckmann, T. (2003). Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Problemi. Çev. Çoşkun, A. - Aydın, F. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Macit, M. (2018). “Din ve Sosyoloji”, Eds. Polat, F. – Çiftçi A. , Din Sosyolojisi 2. Ünite, Erzurum: ATAAÖF Yayınları.
- Michels, R. (2001). Political Parties. Trans. Eden and Paul, C. Kitchener: Batoche Books.
- Poloma, M. M. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Çev. Hayriye Erbaş, 5. Baskı, Ankara: Palme Yayınları.
- Slattery, M. (2015). Sosyolojide Temel Fikirler. Yayına Haz. Tatlıcan, Ü. ve Demiriz, G. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi. Çev. L. Elburuz, L.-Ayas, M. R. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (1947). The Theory of Social and Economic. New York: O.U.P.
- Yavuz, Ş. Y. (Ed.). (2017a). Beklenen Kurtarıcı İnancı, İstanbul: Kuramer.
- Yavuz, Ş. Y. (Ed.). (2017b). İslam Düşünce Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet. İstanbul: Kuramer.

Lise Öğrencilerinin Sigara İçme Davranışlarının Değerlendirilmesi

(Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN, Namık CAN)

Lise Öğrencilerinin Sigara İçme Davranışlarının Değerlendirilmesi

Fatma SİNECEN¹, Osman SİNECEN², Namık CAN³

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, Aydın

² Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü, Denizli

³ Çağ Tekstil, Kalite Kontrol Birimi, Denizli

ÖZET

Günümüzde en fazla kullanılan bağımlılık yapıcı maddeler arasında sigara başta gelmektedir. Elde edilmesi kolan olan sigaranın liselerde birçok öğrenci için özenti olarak başlandığı düşünülmektedir. Sigara kullanımının yaygınlaşarak devam etmesi ülkemiz için önem arz etmekte ve devlet politikası olarak sigaraya savaş açılmaktadır. Sigaranın ilerleyen yaşlarda sağlık sorunlarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada liselerde öğrenim gören öğrencilerin sigara içme davranışlarının ve sigaranın olumsuz etkilerine yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Denizli merkezde ortaöğretim düzeyinde eğitim gören 425 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin algı düzeylerinin belirlemek için araştırmacılar tarafından belirlenen beş maddelik bir anket uygulanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu Denizli merkezde ortaöğretim düzeyinde eğitim gören 425 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, anne ve baba eğitim durumu, ailenin ekonomik durumu ve sigara içme davranışlarına yönelik olarak elde betimsel istatistikler olarak gösterilmiştir.

Veri toplama araçları olarak; araştırmacı tarafından geliştirilen “ortaöğretim öğrencilerinin sigaranın sağlığa olan zararları hakkındaki bilgi düzeylerini belirleme” anketi kullanılmıştır.

Öğrenciler sigara içmenin verdiği sağlık sorunlarına karşı oluşturulan bilgi düzeyleri incelendiğinde öğrencilerin en fazla kabul ettikleri sorun sigara içilen ortamın çocuklar için zararlı olduğudur. Ayrıca sigara içmenin sağlığa zararlı olduğu ve hamileyken içilen sigarın bebeğe arar vereceği sorunlarına yüksek oranda katıldıkları görülmüştür. Oluşturulan model öğrencilerin sigara içme davranışlarının % 8,2’sini açıklamakta (Nagelkerke R²) ve sigara içme davranışına sahip olan öğrencilerin % 81’ini doğru olarak sınıflandırmaktadır.

Yapılan çalışmada sigara içmenin lise öğrencilerinde giderek artışı ve sigara içmede arkadaş çevresinin önemli olduğu ortaya konulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin sigaranın sağlığa zararlı olduğunu bildikleri ve buna rağmen sigara kullandıkları ortaya konulmaktadır. Sigara döneminde kritik bir dönem olan lise döneminin dikkat edilmesi gerekmektedir. Sigaraya başlamanın en fazla görüldüğü dönem lise dönemi olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sigara İçme, Lise Öğrencileri, Davranış

EVALUATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' SMOKING BEHAVIOR

ABSTRACT

Today, smoking is one of the most used addictive substances. It is thought that smoking, which is easy to obtain, started as a wannabe for many students in high schools. It is important for our country that smoking continues to spread and wars are being waged as a state policy. Smoking causes health problems in later years.

The aim of this study is to determine the knowledge level of high school students about the negative effects of smoking behavior and smoking behavior. The study group of the research consists of 425 students studying at secondary education level in Denizli. In order to determine students' perception levels, a five-item questionnaire was applied.

The study group of the research consists of 425 students studying at secondary education level in Denizli. Gender, class levels, educational status of parents, economic status of the family and smoking behaviors of the students were shown as descriptive statistics.

As data collection tools; determining the level of knowledge of secondary school students about health hazards of smoking "questionnaire developed by the researcher.

When the students' knowledge levels against smoking health problems are examined, the most accepted problem is that the smoking environment is harmful for children. In addition, it is seen that smoking is harmful to health and they are highly involved in the problems that cigarettes smoked during pregnancy will give the baby a call. The model explained 8,2% of the students' smoking behaviors (Nagelkerke R²) and correctly classified 81% of the students with smoking behaviors.

In this study, it has been shown that smoking is gradually increasing among high school students and friends circle is important in smoking. It was revealed that the students who participated in the questionnaire knew that smoking was harmful to health and they still smoke. High school period, which is a critical period during smoking, should be considered. The most common period for starting smoking is seen as high school.

Keywords: Smoking, High School Students, Behavior

1. GİRİŞ

Dünyanın birçok ülkesinde karşılaşıldığı gibi ülkemizde de sigara kullanımı sık karşılaşılan bir sağlık sorunudur. Sigaradan kaynaklı akciğer kanseri ve kronik bronşit gibi birçok hastalığın görülme sıklığının artması bu durumun sonucudur.

Gelişmiş ülkeler sigaradan kaynaklı sağlık sorunlarının ve oluşturduğu tehlikenin farkına vararak sorunla ilgili mücadeleye yıllar önce başlamışlardır. Yasal kurallar ve sigara kullanımını önlemeye yönelik işlemler uygulayarak sigara kullanımı oranlarını düşürmeye çalışmışlardır. Ülkemizde son yıllarda sigara kullanımını azaltmaya yönelik önlemler alınmaya başlanmıştır. Sigara reklamlarının kısıtlanması, yeni fiyat politikaları ve sigara kutularının üzerine yaşanan sağlık problemlerini bilgilendirici resimlerin konulması başlıca önleme politikalarının başında gelmektedir.

Lise öğrencileri kendilerini kanıtlamak istedikleri ve daha fazla cesaret gösterme eğiliminde oldukları adolesan dönemdedirler. Başlıca bağımlılık davranışlarının en fazla görüldüğü dönem bu dönemdir. Bu dönemde öğrencilerin gelecek dönemlere yansıtacak olan bağımlılık ve bağımlılık verici madde kullanımlarının en yüksek olduğu dönemdir (Kann 2000). Adolesan döneminde yaşanan olumsuz sağlık alışkanlıkları tüm ülkelerde temel sağlık sorunlarının başında gelmektedir (Haggerty 1989). Adolösan döneminde edinilen olumsuz sağlık

davranışlarının etkileri yetişkinlik dönemlerini kendini göstermekte ve can kayıplarına neden olabilmektedir (Moolchan 2000, Puskar 1999, Tamar 1997).

TUİK 'in yapmış olduğu araştırmalar doğrultusunda 2016 yılında yapmış oldu araştırma sonuçları Türkiye'de 15 yaş üzeri bulunan gençlerin yüzde 26,5'u sigara bağımlılığı yaşamaktadır. Yapılan araştırma sonuçları 2014 yılına göre sigara kullanımında bir azalma yaşandığını göstermektedir. Erkeklerde sigara kullanımı azalırken kadınlarda sigara kullanımı artış göstermektedir (TUİK 2016). Ülkemizde sigara karşı öneller alınması sigara oranlarını düşürmektedir. Sigarayla mücadele kapsamında yeni düzenlenmeler ve yasalar yürürlüğe konulmaktadır (Genelge 2009).

Bu çalışmada Denizli ilinde bulunan liselerde öğrenim gören öğrencilere yönelik sigara içme davranışları ve sigaranın olumsuz etkileri üzerine bilgi düzeylerinin ölçülmesine yönelik değerlerin saptanmasını amaçlamaktadır.

2. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Akfert ve diğ. (2009) yaptıkları çalışmada sigara ve alkol kullanımın aile içi sorunlarla olan ilişkisinin araştırmaya amaçlamışlardır. Çalışmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yakın Doğu Üniversitesinde eğitim gören psikoloji bölümü öğrencilerinin 192 tanesine anket uygulaması yaparak veri toplamışlardır. Çalışma sonucunda aile içinde sorunlar yaşanan gençlerin sigara kullanma oranlarının anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunduğu saptanmıştır.

Güler ve diğ. (2009) yılında yapmış oldukları çalışmada lise öğrencileri arasında sigara, alkol ve intihar düşüncelerinde oluşan sıklık derecelerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 9 farklı liseden 7700 öğrenciden anket yöntemiyle veri toplanarak bu öğrenciler içerisinde 905 kişilik bir örneklem oluşturularak uygulama yapılmıştır. Çalışmada öğrencilerin sigara kullanım oranlarının diğer ülkelerde yapılan çalışmalara benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

Akkuş ve diğ. (2017) yılında yapmış oldukları çalışmada lise öğrencilerinin sigara ve alkol kullanma oranları ve bu oranları etkileyen etmenlerin bulunmasını amaçlamışlardır. Yaptıkları çalışmada 3 lisede öğrenime devam eden 1995 öğrenciye anket yöntemiyle veri toplanmasını sağlamışlardır. Çalışmada elde ettikleri sonuçlar akademik, ailesel ve bireysel değişkenlerin önemli derece sigara bağımlılığını etkileyen faktörler olduğu saptanmıştır.

Kaylı ve Yazarbaş (2016) yılında yapmış oldukları çalışmada Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Bilimleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin sigara kullanma durumları, sigaraya karşı oluşturdukları tutumlar, sigaraya karşı alınmış olan önlemlerin bilinmesi ve sigarayı bırakma yöntemlerinin anlaşılması durumlarına karşı öğrencilerdeki bilinç düzeyinin araştırılmasını amaçlamışlardır. Meslek Yüksek Okulunda okuyan 213 öğrenciye anket çalışması yapılarak öğrencilerden verilerin toplanması sağlanmıştır. Çalışmada öğrencilerin sigaranın zararlarını çok iyi bilmelerine rağmen sigara kullanım oranlarının yüksek olduğu ve öğrencilerin sigara kullanmalarında aile durumlarının önemli bir etmen olduğu saptanmıştır.

Emekdar ve diğ. (2017) yılında yapmış oldukları çalışmada ortaokul ve lise öğrencilerinde sigara içme durumlarının Tokat ilindeki düzeylerini saptamayı amaçlamışlardır. Çalışmada ortaokul ve lisede öğrenim gören 1069 öğrenciye anket uygulayarak veriler toplamışlardır. Yaptıkları çalışmada ortaokulda her 10 öğrenciden birinin, lisede her 5 öğrenciden birinin sigara kullandığını ve sigara kullanımında cinsiyet ve akademik başarı değişkenlerinin önemli bir yeri olduğunu saptamışlardır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada, araştırma deseni olarak tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2012) göre tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu ve olduğu gibi tasvir etmeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde, olay, olgu veya nesne üzerinde herhangi bir değişiklik yapılamaz. Tarama yolu ile elde edilen ilişkiler bir neden sonuç ilişkisinden ziyade, bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde diğer değişkenin kestirilmesi anlamında yorumlanır.

Araştırmanın çalışma grubunu Denizli merkezde ortaöğretim düzeyinde eğitim gören 425 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, anne ve baba eğitim durumu, ailenin ekonomik durumu ve sigara içme davranışlarına yönelik olarak elde betimsel istatistikler aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Veri toplama araçları olarak; araştırmacı tarafından geliştirilen “ortaöğretim öğrencilerinin sigaranın sağlığa olan zararları hakkındaki bilgi düzeylerini belirleme” anketi kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Tablo 1. Öğrencilere ait betimsel istatistikler

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	124	29,2
	Erkek	301	70,8
Sınıf	9. Sınıf	125	50,80
	10. Sınıf	102	29,4
	11. Sınıf	123	24,0
	12. Sınıf	75	28,9
Ebeveyn Varlığı	Sağ – Beraber	377	88,7
	Sağ – Ayrı	21	4,9
	Anne yok	7	1,6
	Baba Yok	20	4,7
Ailenin Ekonomik Durumu	Gelir giderden az	125	29,4
	Gelir gidere denk	270	63,5
	Gelir giderden fazla	30	7,1
Sigara içme davranışı	Sigara İçiyor	80	18,8
	Sigara İçmiyor	345	81,2

Tablo 1 ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, araştırmaya katılan 125 öğrencinin (% 29,2) Kız, 301 öğrencinin ise (% 70,8) erkek öğrencilerden oluştuğu belirlenmiştir. Diğer yandan 125 öğrencinin (%50,8) 9. Sınıf olduğu, 377 öğrencinin (%88,7) Anne ve Babasının sağ ve beraber

olduğu, 270 öğrencinin ailesinin (%63,5) Gelirlerinin ve Giderlerinin birbirine denk olduğu ve 345 öğrencinin (%81,2) Sigara içme alışkanlığına sahip oldukları belirlenmiştir.

Öğrencilerin algı düzeylerinin belirlemek için 5 maddeden oluşan bir anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ortaöğretim öğrencilerinin sigaranın insan sağlığına olan zararları hakkındaki görüşleri

Önermeler	Evet		Hayır		Fikrim Yok	
	n	%	n	%	n	%
Sigara içmek sağlığa zararlı mı?	395	92,9	16	3,8	14	3,3
Sigara içenlerin ortalama ömrü içmeyenlere göre daha az mıdır?	338	79,5	29	6,8	58	13,6
Sigara içilen ortam çocuklara zararlı mıdır?	411	96,7	7	1,6	7	1,6
Sigara içen hamile bir kadın bebeğini riske sokar mı?	390	91,8	10	2,4	25	5,9
Sigara içmek cinsel gücü azaltır mı?	166	39,1	29	6,8	230	54,1

Tablo 2 ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, öğrencilerin “Sigara içilen ortam çocuklara zararlı mıdır?” önermesine %96,7 oranı ile en yüksek düzeyde katılım gösterirken, “Sigara içmek cinsel gücü azaltır mı?” önermesine ise %39,1 oranı ile en düşük düzeyde katılım göstermişlerdir.

“Ortaöğretim Öğrencilerinin sigara içme alışkanlığını yordayan değişkenler nelerdir?” sorusuna cevap aranan soruya cevap vermek amacı ile Binary Logistic Regressyon analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, ebeveyn varlığı ve ailenin ekonomik durumu değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmış ve bu değişkenlere göre öğrencilerin sigara içme alışkanlıkları kestirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3. Sigara içme davranışını yordayan değişkenlerin Lojistik Regrasyon ile analizi

Değişkenler	β	SH	Odd Oranı	p
Cinsiyet	0,809	0,262	2,245	0,002
Sınıf Düzeyi	0,502	0,387	1,652	0,195
Ailenin Ekonomik Durumu	-0,432	0,992	1,540	0,663
Sabit	-1,994	0,910	0,137	0,029

Sabit: sigara içme durumu

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, bağımsız değişken olarak kullanılan cinsiyet, sınıf düzeyleri, ebeveyn varlığı ve ailenin ekonomik durumu değişkenleri beraberce kullanıldığında, bir model olarak bu değişkenlerin öğrencilerin sigara içme davranışını anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir ($\mu^2 = 23,102$; $sd = 9$, $n = 425$, $p < 0.05$). Oluşturulan model öğrencilerin sigara içme davranışlarının % 8,2’sini açıklamakta (Nagelkerke R^2) ve sigara içme davranışına sahip olan öğrencilerin % 81’ini doğru olarak sınıflandırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada öğrencilerin %18,8’inin sigara içtiği saptanmıştır. Liselerde öğrencilerin akran çevresiyle ve kendini ispatlama çalışmalarıyla sigaraya başlama oranları yüksektir.

Öğrenciler arkadaş ortamlarında sigara içilmesi ve adolosan dönemin getirdiği kendini ispatlama isteği nedeniyle sigara kullanımına ilgi duymaktadırlar.

Öğrenciler sigara içmenin verdiği sağlık sorunlarına karşı oluşturulan bilgi düzeyleri incelendiğinde öğrencilerin en fazla kabul ettikleri sorun sigara içilen ortamın çocuklar için zararlı olduğudur. Ayrıca sigara içmenin sağlığa zararlı olduğu ve hamileyken içilen sigarın bebeğe arar vereceği sorunlarına yüksek oranda katıldıkları görülmüştür. Yapılan kamu spot çalışmalarında çocukların yanında sigara içmenin üzerine değinilmesi ve sigaranın televizyonda çocuklar için olumsuz örnek olmaması için sansürlenmesi öğrencilerde sigaranın çocuklar için zararlı olduğu ve sigara içilen ortamın çocuklara zarar verdiği bilinci olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ailede hamile ve çocukların yanında sigara kullanan bireylerin uzaklaşıp sigara içmeleri ve çocukların sigara içilen ortamlara alınmaması bu bilincin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Öğrencilerin verdikleri cevaba göre sigaranın oluşturdukları sorunlardan en az bildikleri sorun sigaranın cinsel gücü azaltması olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin adolosan döneme yeni girmeleri ve cinsellikle yeni tanışmaları ve cinselliği tabu olarak görmeleri nedeniyle oranın düşük çıkmış olabilmektedir. Öğrencilerde yeni başlayan cinsellik durumuna karşı sigaranın zara verebileceği algısı daha oluşmamıştır.

Yapılan çalışma doğrultusunda sigara içme davranışıyla cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Erkek öğrencilerin sigara içmeye daha yatkın oldukları gözlemlenmektedir. Erkek öğrencilerin toplumda rol model aldıkları kişilerin ve dizi kahramanlarının sigara kullanmalı nedeniyle kendileriyle özdeşleştirerek daha fazla sigaraya başlamaktadırlar. Erkeklerin daha fazla sigara içilen ortamda bulunması ve ailede sigara içen bireylerin genelde baba olması erkek öğrencilerde sigaraya başlamayı artırmaktadır.

Sigaraya mücadele edilmesinde adolosan dönem son derece önem arz etmektedir ve bu dönemde sigarayla mücadele edilmesi gelecek yıllarda başlama oranını düşürecektir. Öğrencilerin sigara almasının engellenmesi ve öğrencileri özendirici dizi karakterlerinin önüne geçilmesi sigaraya olan merakı azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Kann L, Kinchen SA, Williams BI, et al. Youth Risk Behaviour Surveillance - United States, 1999. MMWR 2000; 49: 1-31.

Akfert, S. K., Çakıcı, E., & Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40), 40-47.

Haggerty RJ. Problem behavior in adolescence. *Acta Paediatr Jpn* 1989; 31: 107-14.

Moolchan ET, Ernst M, Henningfield JE. A review of tobacco smoking in adolescents: treatment implications. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2000; 39: 682-93.

Puskar KR, Tusoie-Mumfor DK, Sereika S. Health concerns and risk behaviors of rural adolescents. *J Community Health Nurs* 1999; 16: 109-19.

Tamar D, Ögel K, Çakmak D. Ergenlik döneminde madde kullanımı. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları* 1997; 2: 501-17.

Guler, N., Güler, G., Ulusoy, H., & Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Medical Journal*, 31(4), 340-345.

Akkuş, D., Karaca, A., Konuk Şener, D., & Ankaralı, A. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 36-45.

Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1042

Genelge Tütün ve Tütün ürünleri
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-9.htm>

Kaylı, D. S., & Yazarbaş, G. (2016). Ege Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Sigara İçme Durumları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 134-138.

Emekdar, G., Çıtıl, R., Önder, Y., Bulut, Y. E., Yaşayancan, Ö., Kazancı, N. Ö., ... & Eğri, M. (2017). Tokat İli Ortaokul ve Lise Öğrencilerinde Sigara İçme Prevalansı ve Etkileyen Faktörler. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 7(1), 58-66.

Öğretmen ve İdarecilerin Mesleki Etik Üzerine Düşünceleri
Denizli/ Pamukkale İlçesi Örneği (Namik CAN, Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN)

Öğretmen ve İdarecilerin Mesleki Etik Üzerine Düşünceleri Denizli/ Pamukkale İlçesi Örneği

Namık CAN¹, Fatma SİNECEN², Osman SİNECEN³

¹ Çağ Tekstil, Kalite Kontrol Birimi, Denizli

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, Aydın

³ Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü, Denizli

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca bilgi eğitimle gelişmiş ve ilerlemiştir. Eğitimin tüm meslek dallarında hatta toplum vicdan ve ahlakına etkisi çok fazladır. Öğretmenlerin etik değerlere bakışları ve uygulamadaki tutarlılıkları öğrencilerine örnek teşkil eder. Bu bağlamda denizli ilinde öğretmen ve idarecilerin etik davranışlarına olan eğilimlerini ve etik davranış ölçeğinin alt boyutları (Görev bilinci, Erdemlilik, İnsani duyarlılık, Mesleki Yükümlülük ve Ahlaki düşünce) ile ilişkisini incelemesi amaçlanmıştır. Ölçek 5'li likert ölçeği ile uygulanmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği için Chronv-bach Alfa testi sonucu 0,904 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarında ise en düşük Cronbach alfa katsayısı 0,822 ile mesleki yükümlülükte bulunmuştur.

Bu araştırmada tarama modeli uygulanmıştır. Denizli Pamukkale ilçesindeki ortaokullarda görevli 145 öğretmen ve 34 idareci çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çelebi ve Akbağ'ın (2012) geliştirdiği Öğretmen Etik Davranışlar Ölçeği ile demografik değişkenleri tanımlamak için 6 soru uygulanmıştır. 2019-2020 öğretim yılı başında uygulanan çalışma 13 okulda randomize bir şekilde uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan 145 öğretmenin (%81) branşları Türkçe (33), matematik (24), fen bilimleri (16), sosyal bilgiler (19), İngilizce (19), bilgisayar (8), müzik (6), din kültürü (12), teknoloji tasarım (4) ve beden eğitimi (4) olarak bulunmuştur. Çalışmaya katılan idarecilerin etik davranış ölçeğinin alt boyutlarından görev bilinci 4,27 ortalama ile en yüksek düzeyde bulunmuştur. Erdemlilik alt boyutu ile insani duyarlılık alt boyutları ise idarecilerde en düşük ortalamaya sahip (3,67) olarak bulunmuştur. Ölçeğin tüm soruları incelendiğinde 3,94 ortalama ile yüksek düzeyde bir etik davranış göstermişlerdir. Öğretmenlerde ise en yüksek değere sahip alt boyut 4,12 ortalama ile erdemlilik olarak görülmüştür. Öğretmenlerde ve idarecilerde görev bilinci alt boyutunda idareciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuşken

erdemlilik alt boyutunda öğretmenler lehine anlamlılık vardı ($p=0,000$). İnsani duyarlılık ve mesleki yükümlülük alt boyutları idareci ve öğretmenlerde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Ahlaki düşünce alt boyutunda ise öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,018$). Cinsiyet göz önüne alındığında erkeklerin sorulara verdiği yanıtlarda yüksek ortalamaya sahip olan alt boyutlar görev bilinci, mesleki yükümlülük ve ahlaki düşünce olarak görülürken kadınlarda erdemlilik ve insani duyarlılık alt boyutları daha yüksek ortalama bulunmuştur.

Sonuç olarak Denizli Pamukkale ilçesinde öğretmenlerin daha insani ve erdemli düşünce odaklı olmasına rağmen idarecilerde görev ve yükümlülüklerinin verdiği sorumluluk bilinci ağır basmaktadır. Çalışmanın sonunda öğretmenler ve idarecilerin tüm alt boyutlarda en düşük ortalama puanları 3,69 ortalama bulunmuştur. Cinsiyet açısından hem idareci hemde öğretmenlerde erkeklerin daha fazla görev bilinci ve mesleki yükümlülük sahibiyken kadınlarda insani duyarlılık ağır basmıştır. Bu araştırma sonuçlarının daha geniş örneklem grupları üzerinde çalışılması gerekmektedir. Kavramsal olarak Etik çok geniş kapsamlı bir konu olduğu için daha sonrasında nitel çalışmayla desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, İdareci, Etik Davranış, Erdemlilik, Duyarlılık

ABSTRACT

Humanity has evolved and progressed with educational information throughout its history. Education has a great impact on all branches of profession and even on the conscience and morality of society. Teachers' views on ethical values and consistency in practice are examples of their students. In this context of Denizli teachers and their tendency to ethical behavior administrators and horsemen dimensions of ethical behavior scale (Duty consciousness, righteousness, humanitarian sensitivity, Professional Liability and moral thought) it was aimed to investigate the relationship. The scale was administered with a 5-point Likert scale. For the reliability and validity of the scale, Chronbach Alpha test result was found to be 0.904. On the other hand, the lowest Cronbach's alpha coefficient was found to be 0.822.

In this research, screening model was applied. The sample of 145 teachers and 34 administrators working in secondary schools in Denizli Pamukkale district is the sample of the study. Çelebi and Akbağ (2012) developed by teachers to identify demographic variables and Ethical Behavior Scale 6 questions was applied. The study was conducted at the beginning of the 2019-2020 academic year in a randomized manner in 13 schools.

The branches of 145 teachers (81%) participated in the study were Turkish (33), mathematics (24), science (16), social studies (19), English (19), computer (8), music (6), religious culture (12), technology design (4) and physical education (4). Task awareness among the ethical dimensions of the ethical behaviors scale was found to be highest with an average of 4.27. The virtue sub-dimension and the human sensitivity sub-dimensions were found to have the lowest average among administrators (3.67). When all the questions of the scale were examined, they showed a high level of ethical behavior with a mean of 3.94. In teachers, the sub-dimension with the highest value was seen as virtue with an average of 4.12. A statistically significant relationship was found in favor of administrators in the task awareness sub-dimension of teachers and administrators, whereas there was a significant difference in favor of teachers in the virtue sub-dimension ($p = 0.000$). The sub-dimensions of human sensitivity and professional obligation did not create a significant difference between administrators and teachers. There was a significant difference in moral thought sub-dimension in favor of teachers ($p = 0.018$). When the gender was taken into consideration, the sub-dimensions of males' responses to questions were seen as task awareness, professional obligation and moral thought, while the sub-dimensions of virtue and human sensitivity were higher in women.

As a result, although the teachers are more human and virtuous thinking focused in Denizli Pamukkale district, the responsibility consciousness given by their duties and obligations predominates. At the end of the study, the lowest mean scores of teachers and administrators in all sub-dimensions were found to be 3.69. In terms of gender, in both administrators and teachers, men have more duty awareness and occupational obligation, whereas women's human sensitivity is predominant. The results of this research should be studied on larger sample groups. Since ethics is conceptually comprehensive, it is suggested that it should be supported with qualitative study.

Key Words: Teacher, Administrator, Ethical Behavior, Virtue, Sensitivity

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bilgi eğitimle gelişmiş ve ilerlemiştir. Eğitimin tüm meslek dallarında hatta toplum vicdan ve ahlakına etkisi çok fazladır. Öğretmenlerin etik değerlere bakışları ve uygulamadaki tutarlılıkları öğrencilerine örnek teşkil eder (Aydın, 2016, s. 170). Bu bağlamda Denizli ilinde öğretmen ve idarecilerin etik davranışlarına olan eğilimlerini ve etik davranış ölçeğinin alt boyutları (Görev bilinci, Erdemlilik, İnsani duyarlılık, Mesleki Yükümlülük ve Ahlaki düşünce) ile ilişkisini incelemesi amaçlanmıştır.

Etik, etik ilkeler, meslek etiği, etik kodlar, meslek ahlakı, iş ahlakı, etik dışı davranışlar gibi kavramlar son yıllarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun en önemli sebebi, insan eylemlerinin büyük bir kısmının etik değerlerle ilgili olmasıdır (Özel, 2018, s. 689).

Son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan biri de **meslek etiğidir**. Birçok meslek dalı ile ilgili etik ilkeler belirlenmekte ve meslek üyelerinin bu ilkelere uymaları beklenmektedir (Akar Vural, 2018).

Meslek etiği, özellikle doğrudan doğruya insanla ilgili mesleklerde uyulması gereken davranış kuralları olarak tanımlanabilmektedir (Kocabıyık, 2019, s. 11). Meslek etiği ilkeleri, uyulması gereken ilkeleri belirlediği gibi yapılmaması gereken etik dışı davranışların da belirleyicisi olmaktadır (Berdibek, 2019, s. 15).

Bu Çalışmanın Amacı: Eğitimin tüm meslek dallarında hatta toplum vicdan ve ahlakına etkisi çok fazladır. Öğretmenlerin etik değerlere bakışları ve uygulamadaki tutarlılıkları öğrencilerine örnek teşkil eder.

Bu bağlamda Denizli ilinde öğretmen ve idarecilerin etik davranışlarına olan eğilimlerini ve etik davranış ölçeğinin alt boyutları (Görev bilinci, Erdemlilik, İnsani duyarlılık, Mesleki Yükümlülük ve Ahlaki düşünce) ile ilişkisini incelemesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi: Ölçek 5’li likert ölçeği ile uygulanmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği için Chronv-bach Alfa testi sonucu 0,904 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarında ise en düşük Cronbach alfa katsayısı 0,822 ile mesleki yükümlülükte bulunmuştur.

Çelebi ve Akbağ’ın (2012) geliştirdiği Öğretmen Etik Davranışlar Ölçeği ile demografik değişkenleri tanımlamak için 6 soru uygulanmıştır. 2019-2020 öğretim yılı başında uygulanan çalışma 13 okulda randomize bir şekilde uygulanmıştır. Ölçek 5’li likert ölçeği ile uygulanmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği için Chronv-bach Alfa testi sonucu 0,904 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarında ise en düşük Cronbach alfa katsayısı 0,822 ile mesleki yükümlülükte bulunmuştur.

Bu araştırmada tarama modeli uygulanmıştır. Denizli Pamukkale ilçesindeki ortaokullarda görevli 145 öğretmen ve 34 idareci çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çelebi ve Akbağ’ın (2012) geliştirdiği Öğretmen Etik Davranışlar Ölçeği ile demografik değişkenleri tanımlamak için 6 soru uygulanmıştır. 2019-2020 öğretim yılı başında uygulanan çalışma 13 okulda randomize bir şekilde uygulanmıştır.

Etik Davranışlar Ölçeği Alt Boyutlarının Değer ve Normları:

1. “Görev Bilinci” alt boyutunda; profesyonellik, işe güven, ödev, sorumluluk, yararcılık, disiplin, buyurma gücü,
2. “Erdemlilik” alt boyutunda; dürüstlük, iyilikçilik, eşitlik, adalet, vicdan, alçak gönüllülük, acıma, kişinin tinsel ve ruhsal yetkinliği,
3. “İnsani Duyarlılık” alt boyutunda; sevgi, saygı, uyumluluk, fedakârlık (özgecilik), sadakat, yardımseverlik, işbirliği,
4. “Mesleki Yükümlülük” alt boyutunda; toplumsal ahlak, kurallara saygı, devamlılık.
5. “Ahlaki Düşünce” alt boyutunda; ahlaksal yargılamada başarıyı değil, düşünceyi esas alma, iyi-kötü, mutluluk, özgürlük (Aslan ve diğerleri, 2009; Bolay, 1997; Cevizci, 2010) olarak ifade edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Değişkenlerine Yönelik Veriler

Yaş Değişkeni	N	%
24 Yaş Altı	10	5,6
25-34 Yaş Arası	41	22,9
35-44 Yaş Arası	75	41,9
45 Yaş ve Üstü	53	29,6
Ortalama	179	100

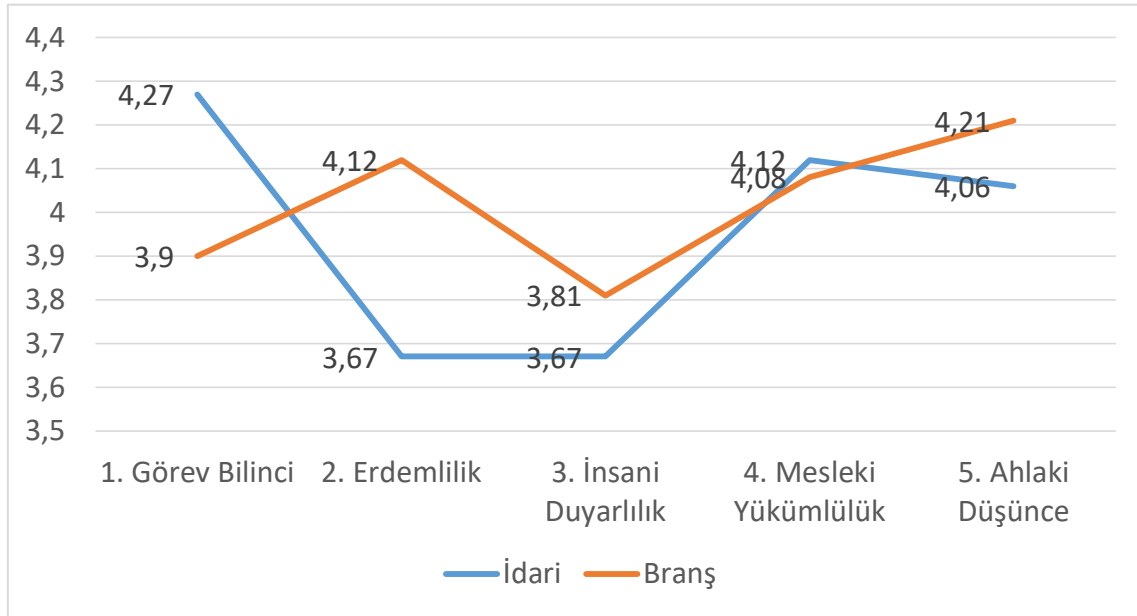
Katılımcıların %41.9’u (75) 35-44 yaş aralığında, %29.6’sı (53) 45 yaş ve üstü, %22.9’u (41) 25-34 yaş aralığında ve %5.6’sı (10) ise 24 yaş altıdır.

Tablo 2. İdareci ve Branş Öğretmenlerinin Mesleki Etik Alt Boyutları ile İlişkisi

	İdari	Branş	p
1. Görev Bilinci	4,27±0,62	3,9±0,76	0,000
2. Erdemlilik	3,67±0,89	4,12±0,81	0,000
3. İnsani Duyarlılık	3,67±1,18	3,81±1,24	0,116
4. Mesleki Yükümlülük	4,12±1,01	4,08±1,10	0,462
5. Ahlaki Düşünce	4,06±0,54	4,21±0,65	0,018

Ölçeğin tüm soruları incelendiğinde 3,94 ortalama ile yüksek düzeyde bir etik davranış göstermişlerdir. Öğretmenlerde ise en yüksek değere sahip alt boyut 4,12 ortalama ile erdemlilik olarak görülmüştür. Öğretmenlerde ve idarecilerde görev bilinci alt boyutunda idareciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuşken erdemlilik alt boyutunda öğretmenler lehine

anlamlılık vardı ($p=0,000$). İnsani duyarlılık ve mesleki yükümlülük alt boyutları idareci ve öğretmenlerde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır ($p>0.05$). Ahlaki düşünce alt boyutunda ise öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,018$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kocabıyık'ın 2019 çalışması Muş ilinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında görev yapan öğretmenlerle yapılmıştır. Öğretmenlerin mesleki etik ilkeleri ile cinsiyet, yaş, branş, mesleki kıdem değişkenleri arasında anlamlı farklar bulunurken, eğitim durumu değişkeninde bir fark tespit edilmemiştir. Öğretmenlerin eğitim inançlarının cinsiyet ve yaşlarına göre farklılık gösterdiği; branş, kıdem ve eğitim durumlarına göre ise anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Yapılan pearson korelasyon analizi sonucunda öğretmenlerin mesleki etik ilkeleri ile eğitim inançları arasında düşük düzeyde pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çalışmanın sonunda öğretmenler ve idarecilerin tüm alt boyutlarda en düşük ortalama puanları 3,69 olarak bulunmuştur. Cinsiyet açısından hem idareci hem de öğretmenlerde erkeklerin daha fazla görev bilinci ve mesleki yükümlülük sahibiyken kadınlarda insani duyarlılık ağır basmıştır.

Denizli Pamukkale ilçesinde öğretmenlerin daha insani ve erdemli düşünce odaklı olmasına rağmen idarecilerde görev ve yükümlülüklerinin verdiği sorumluluk bilinci ağır basmaktadır.

Bu araştırma sonuçlarının daha geniş örneklem grupları üzerinde çalışılması gerekmektedir.

Kavramsal olarak Etik çok geniş kapsamlı bir konu olduğu için daha sonrasında nitel çalışmayla desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, A. E. ; Çelebi, N. ; Akdağ, B. ; Yüksel, M.; Canel, N. ; İmamoğlu, S. & Dündar, S. (2009). A Study on professional ethic perceptions of teachers and school principals. European Journal of Educational Studies. 1(3), 145- 173.
- Aydın, İ. (2016). Yönetmelik mesleki ve örgütsel etik (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Berdibek, Erkan. Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Etik İlkeleri Kapsamındaki Davranışlarının Okul Yöneticilerinin Algılarına Göre Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Örneği). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır, 2019
- Bolay, S. H. (1997). Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü (7. Baskı). Ankara, Akçağ Basım Yayın.
- Cevizci, A. (2010). Felsefe sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.Çelebi, Nurhayat; AKBAĞ, Müge. Genel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Etik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. International Online Journal of Educational Sciences, 2012, 4(2): 425-441
- Çelebi, N., & Akbağ, M. (2012). Genel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Etik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. International Online Journal of Educational Sciences, 4(2).
- Kocabıyık, Arzu, Öğretmenlerin Mesleki Etik İlkeleri ile Eğitim İnançları İlişkisinin İncelenmesi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2019.
- Özel, K. C. (2018). Etik ve etik - hukuk arasındaki ilişki. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 9(33), 685- 708.

Üretim Odaklı İşletmelerde Kişiler Arası İletişim Ve Performans
İlişkisi (NamiK CAN, Fatma SİNECEN, Osman SİNECEN)

Üretim Odaklı İşletmelerde Kişiler Arası İletişim ve Performans İlişkisi

Namık CAN¹, Fatma SİNECEN², Osman SİNECEN³

¹ Çağ Tekstil, Kalite Kontrol Birimi, Denizli

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, Aydın

³ Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü, Denizli

ÖZET

Küreselleşmenin etkisi ile pazarlar büyüdü, ülkeler arasındaki etkileşimler arttı ve rekabet ortamları oluştu. Üretim odaklı işletmeler iç pazarların yanında dış pazarlarla da etkileşime girdi ve rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve ileriye gidebilmek için çeşitli düzenlemeler ve değişiklikler yapmak durumundadır.

İletişim hayatın her alanında yer alan oldukça etkili bir unsurdur. İş hayatında da iletişimin önemli bir yeri vardır. İşletmelerde kişiler arasındaki iletişimin iyi bir şekilde sağlanması hem çalışanın hem de işletmenin performansına olumlu yönde etki edecektir. İşletme içerisinde sağlıklı bir iletişim ağının oluşturulması ile işletme içerisindeki işleyişin düzenli bir şekilde devam etmesi sağlanabilir. Kişiler arası iletişim üzerinde etkisi olan birçok unsur vardır. İşletmeler çalışanlar arası iletişim boyutunu ve iletişime hangi unsurun ne derece etki ettiğine dair çalışmalar yapıp, sonuçlara göre gerekli görülen düzenlemeler yapılabilir. Bu şekilde işletme içindeki iletişim ağı güçlendirilmiş olur. İletişim ağının iyi bir şekilde sağlanamadığı işletmelerde çalışanların performanslarının yüksek olması beklenemez.

Bu çalışmada üretim odaklı işletmelerde kişiler arası iletişim ve performans ilişkisi incelenmiştir. Üretim odaklı işletmelerde farklı değişkenlere göre kişiler arası iletişim ve performans derecesi değerlendirilmiştir. Denizli ilindeki Çağ Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. çalışanları çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Katılımcıların kişiler arası iletişim ve kişisel performans durumları üzerinde öğrenim durumunun, kurum içi çalışma statüsünün, maaştan memnuniyet durumlarının etkili olduğu görülmüştür. Alınan maaş arttıkça kişiler arası iletişimin büyük ölçüde etkilenmediği, ancak performansı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İletişim ile ilgili eğitim alanların almayanlara göre kişiler arası iletişimde ve kişisel performans da daha başarılı oldukları görülmüştür. Genel olarak kişiler arası iletişimin kişisel performans üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların iletişim ile ilgili ifadeler olumlu yönde cevap verirken, performans ile ilgili ifadeler çekimser cevap verdikleri görülmüştür.

GİRİŞ

İletişim her alanda ve hayatın her evresinde karşılaşılan bir kavramdır. Çeşitli alanlarda ele alınana iletişim kavramı örgütler açısından da oldukça önemlidir. Bu çalışmada da örgütsel iletişim kavramı yer almaktadır (Eren, 2000: 333).

Hızlı değişim ve gelişimin yaşandığı bugünlerde örgütler açısından varlığın sürdürülebilmesi, büyüüp, gelişebilme açısından bilgiye duyulan gereksinim de artmıştır. Örgütler gereksinim duydukları bu bilgileri karşılayabilmek için iletişimden yararlanmaktadırlar. Örgüt içi ve dışı kurulan sağlıklı iletişim ile örgütlerin belirledikleri hedeflere ulaşabilmesi ve kurumsallaşarak büyüebilmesi desteklenebilir (Ertürk, 2000: 157-158).

Örgütler kendi içlerinde büyüüp, gelişirken, çevresel değişiklikleri de göz ardı etmeyip, ayak uydurabilmelidir. Örgütler piyasadaki rekabet ortamıyla baş edebilmek için sürekli olarak Pazar araştırması yapar ve talepler doğrultusunda üretime geçerse başarıyı yakalayabilir. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte örgütler daha geniş bir çevre içerisine girmiştir. Bu çevredeki değişken ve etkenler de artış gösterdiği için daha kapsamlı ve etkili bir araştırma- geliştirme çalışması gerekmektedir (Bakan ve Büyükeşe, 2004).

Örgüt içerisinde çalışanlar arası ya da yönetici, çalışan arasında kurulan etkili iletişim örgütün hedeflerine ulaşabilmesi ve gelişebilmesinde oldukça önemlidir. İş görenlerin tam bir motivasyon içerisinde, örgüt hedef ve faaliyetlerinden haberdar bir şekilde özveriyle çalışmaları örgütün de başarı sağlamasına olanak tanır (Paksoy, Acar ve Özalp, 2002). Örgütler hedeflerini gerçekleştirebilmek, büyüüp, gelişebilmek için iç ve dış çevreyle sürekli olarak etkileşim halindedir. Örgütsel iletişim ağı bu etkileşim sürecinin temelini oluşturan en etkili unsurdur (Çetin, Akın ve Erol, 1998: 232).

Kişiler arası iletişime etki eden birçok değişken vardır. Bu değişkenlerin iletişime ne oranda etki ettiği ile ilgili çalışmalar yapılarak, elde edilen sonuçlara göre düzenlemeler yapılabilir. Örgüt içindeki kişiler arası iletişim hem çalışan açısından hem de işletme açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin bu alanda önlemler almaları gerekmektedir. Kişiler arası iletişimin performans üzerinde etkilidir. Hem kişisel performans hem de işletme performansı açısından oldukça önem taşımaktadır (Türkmen, 1999: 50).

İletişim yaşamın her alanında olduğu gibi işletmelerin başarısı açısından da çok büyük önem taşımaktadır. İşletmelerde kişiler arası iletişim hem çalışanların hem de genel olarak işletmenin performansına doğrudan etki edebilmektedir. Kişiler arasındaki iletişim çalışanları olduğu gibi işletmeleri de birçok yönden etkilemektedir (Dereli, 2010: 62-63).

Amacı: Bu araştırma ile üretim odaklı işletmelerde kişiler arası iletişimin performansa etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. İşletmelerdeki iletişimin kişilerin performansları üzerindeki etki oranının belirlenmesi ve ne tür etkilere sahip olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Kişilerin

performansının artırılması için işletmelerde iletişim konusunda yapılabilecek düzenlemelerin bulunması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışmanın konusu ile ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılarak konu kapsamındaki kavramlar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu çalışma konu itibarıyla; iletişim, şirketlerdeki kişiler arası iletişimin niteliklerini ve performansa etkilerini kapsamaktadır. Belirlenmiş olan bu konu ile ilgili bulguların daha anlaşılır ve net bir şekilde ortaya konulabilmesi amacı ile literatür çalışmalarının yanı sıra Denizli ilindeki Çağ Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. örneklem olarak alınmıştır. Çağ tekstil çalışanlarına (N=208) 2018 yılının haziran ve temmuz aylarında anket çalışması yapılmıştır. Araştırma konusu hakkında doğru ve güvenilir bilgi edinilmesi açısından tekstil işletmesinde çalışanların görüşlerinin alınması

Araştırma evreninde belirlenmiş olan 208 kişinin tamamının konu ile ilgili görüşlerinin alınması planlanmaktadır. Anket çalışmasından elde edilen veriler SPSS programı yardımı ile değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan anket çalışması ile işletmelerdeki iletişimin performans üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Tanımlar

İletişim: Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. Oldukça kapsamlı olan iletişim kavramının tek bir cümle ile ifade edilmesi oldukça zordur. Benzer içerikli birçok tanımı mevcuttur.

Örgütsel İletişim: Örgütsel iletişim, örgüt çalışanlarını ve örgütün birimlerini birbirine bağlayan bir eşgüdümleme aracıdır. Örgütün ulaşmak istediği seviyeye gelmek için uyguladığı program, yöneltme, yönlendirme ve eşgüdüm sağlamak için iç ya da dış paydaşlarla gerçekleştirdiği bilgi alışverişidir.

Performans: Personelin çalıştığı bölüm ile bir bütün olarak örgütün, belirli bir sürede, daha önceden belirlenmiş hedeflere hangi oranda ulaşabildiğinin ölçütüdür.

Örgütsel Performans: Bir iş kolunda çalışan örgütün ne kadar başarılı olduğunu gösteren örgütsel performans, çalışan her bireyin kendi işinden oluşturduğu performansların toplamıdır.

Performans Değerlendirme: Performans değerlendirme, yapılan işteki başarı ya da başarısızlığın ölçülmesidir. Performans değerlendirme bir örgütteki çalışanların izlenmesi, ölçülmesi ve geliştirilmesidir.

BULGULAR**Katılımcıların Demografik Verileri**

Araştırmanın bu bölümünde yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmesi yer almaktadır. Araştırmaya katılan katılımcı sayısı 205 kişidir. Katılımcılar kişisel değişkenlerine göre değerlendirildiğinde katılımcıların yaş ortalaması 33'tür. Katılımcılar ağırlıklı olarak erkeklerden (167) oluşmaktadır. Anket yapılanların öğrenim durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak lise (113) mezunlarından oluşmaktadırlar. Daha sonra %25,4 ile ön lisans, %14,6 ile lisans ve %4,9 ile yüksek lisans mezunu olanlar gelmektedir. Medeni durumları göz önüne alındığında katılımcıların çoğunluğunun evli (132) olduğu görülmüştür.

Tablo. 1: Araştırmaya Katılanların Kişisel Değişkenleri

Değişkenler		Değer
Yaş	Ort.	33±11,75
Cinsiyet	Kadın	38 (%18,5)
	Erkek	167 (%81,5)
Öğrenim Durumu	Lise	113 (%55,1)
	Ön lisans	52 (%25,4)
	Lisans	30 (%14,6)
	Yüksek Lisans	13 (%4,9)
Medeni Durumu	Bekar	73 (%35,6)
	Evli	132 (%64,4)

Tablo 2'de katılımcıların mesleki değişkenleri verilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%72,7) işçi statüsünden bulunmaktadır. Katılımcıların %18 teknik eleman ve %9,3'ü ise idari personeldir. Kurumda çalışma yılı ortalaması 13 yıl olduğu belirlenmiştir. Bu da çalışanların iş yerinden memnun olduğunu ve fazla rotasyon olmadığını göstermektedir. İş tecrübesine bakıldığında 17 yıl olduğu görülmektedir ve kurumda çalışma sayısından büyük olduğu göz önüne alındığında çalışanların diğer kurumlardan buraya geçiş yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların %75,1'i görevine üretim bandın da başlamıştır. Daha sonra %16,1'i büroda ve %8,8'i satış temsilciliğinde işe başlamıştır. Çalışma grupları ortalama 24 kişilik gruplardan oluşmaktadır. Buna göre grup çalışmalarının işletmenin verimliliği açısından önem taşıdığı söylenebilir. Çalışılan kollar incelendiğinde katılımcıların yarısından biraz fazlası (%52,2) üretim alanında çalışmaktadır. Sırasıyla idari hizmetler (%11,2), teknik bakım (%10,7), paketleme (%10,3), satış hizmetleri (%8,3) ve boyama bölümünde (%7,3) çalışanlar gelmektedir.

Tablo. 2: Araştırmaya Katılanların Mesleki Değişkenleri

		Değer
Statü	İşçi	149 (%72,7)
	Teknik Eleman	37 (%18)
	İdari Personel	19 (%9,3)
Kurumda Çalışma Yılı	Ort.	13±4,75
İş Tecrübesi	Ort.	17±5,25
Göreve Başlama Şekli	Büro	33 (%16,1)
	Üretim Bandı	154 (%75,1)
	Satış Temsilciliği	18 (%8,8)
Çalışma Grupları	Ort.	24±18,75
Çalışılan Kollar	Üretim	107 (%52,2)
	Boyama	15 (%7,3)
	İdari Hizmetler	23 (%11,2)
	Satış Hizmetleri	17 (%8,3)
	Teknik Bakım	22 (%10,7)
	Paketleme	21 (%10,3)

Tablo 3’de araştırmaya katılanların iletişim ve performans ait cevapları incelenmiştir. Örgütsel İletişim ve Performans sorularıyla ilgili verilen cevaplara bakıldığında katılımcılar örgütsel iletişime katıldıkları görülmektedir. Genel olarak katılımcıların kişisel performansları konusunda sorulan sorulara “kararsızım” cevabını vermişlerdir.

Tablo. 3: Araştırmaya Katılanların İletişim Ve Performansa Ait Cevaplarının Ortalamaları

		Değer	
Örgütsel İletişim	Ort.	3,67	Katılıyorum
Performans	Ort.	3,42	Kararsızım

Örgütsel İletişim ile Kişisel Performansların Demografik verilerle İlişkisine Dair Bulgular

Tablo 4’de katılımcıların iletişim becerilerinin ve performanslarının cinsiyetle karşılaştırılması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,781$). Cinsiyetin örgütsel iletişime etki etmediği bulunmasına rağmen kadın katılımcıların iletişim konusunda erkek katılımcılara oranla daha başarılı oldukları görülmüştür. Ancak kadın katılımcı sayısının az olması bu oranı yükselmiş olabilir.

Performans ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,802$). Cinsiyetin performansa etki etmediği bulunmasına rağmen kadınların performanslarının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. İletişimlerinin daha iyi olması kadınların performansını da artırdığı söylenebilir.

Tablo. 4: Çalışanların Örgütsel İletişim Ve Performanslarının Cinsiyet Faktörü İle İlişkisi

	Cinsiyet	Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	Kadın	3,72	0,92	0,781
	Erkek	3,52	1,04	
Performans	Kadın	3,54	1,05	0,802
	Erkek	3,42	0,92	

Tablo 5’de araştırmaya katılan kişilerin iletişim ve performanslarının öğrenim durumlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile öğrenim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,041$). Örgütsel iletişimde yüksek lisans eğitimi alanların oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (3,76). Daha sonra sırasıyla lisans (3,62), ön lisans (3,32) ve lise (3,14) mezunları gelmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe çalışanların iletişim becerileri de artmaktadır. Eğitimin örgütsel iletişimde önemli bir faktör olduğu görülmüştür.

Örgütsel performans ile öğrenim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,001$). Performans alanında yüksek lisans (3,92) yapanların performanslarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Daha sonra sırasıyla lisans (3,71), ön lisans (3,48) ve lise (3,46) mezunları gelmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe çalışanların kişisel performansları da artmaktadır. Eğitim durumunun performans üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Tablo. 5: Çalışanların Örgütsel İletişim Ve Performanslarının Öğrenim Durumları İle İlişkisi

	Öğrenim Durumu	Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	Lise	3,14	0,94	0,041
	Ön lisans	3,32	0,92	
	Lisans	3,62	0,96	
	Yüksek Lisans	3,76	1,01	
Performans	Lise	3,46	0,81	0,001
	Ön lisans	3,48	0,99	
	Lisans	3,71	1,05	
	Yüksek Lisans	3,92	0,99	

Tablo 6’da katılımcıların iletişim becerilerinin ve kişisel performanslarının statü durumlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile statü durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,003$). Katılımcılardan idari personel (4,02) statüsünde çalışanların iletişim becerilerinde daha başarılı olduğu görülmüştür. İdari personelin bilgi alışverişi için sürekli iletişim halinde bulunmaları gerekmektedir. Daha sonra sırasıyla teknik eleman (3,94) ve işçi (3,54) statüsündekiler gelmektedir. Çalışanların statüsüne göre iletişim becerilerinin farklılık gösterdiği görülmüştür.

Çalışanların kişisel performansları ile kurum içi çalışma statüsü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,001$). Katılımcılardan idari personel (4,24) statüsünde çalışanların kişisel performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür. Daha sonra sırasıyla teknik eleman (3,85) ve işçi (3,47) statüsündekiler gelmektedir. Çalışanların statüsüne göre kişisel performanslarının farklılık gösterdiği görülmüştür.

Tablo. 6: Çalışanların Örgütsel İletişim Ve Performanslarının Kurum İçi Çalışma Statüsü İle İlişkisi

	Kurum İçi Çalışma Statüsü	Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	İşçi	3,54	0,90	0,003
	Teknik Eleman	3,94	0,81	
	İdari Personel	4,02	0,96	
Performans	İşçi	3,47	1,02	0,0001
	Teknik Eleman	3,85	1,14	
	İdari Personel	4,24	1,07	

Tablo 7’de katılımcıların iletişim ve performanslarının maaş durumlarıyla karşılaştırması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile maaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,212$). Örgütsel iletişimin çalışanların aldıkları maaşa göre farklılık göstermediği bulunmasına rağmen genel olarak alınan maaş artıkça örgütsel iletişimde güçlendiği görülmüştür.

Kişisel performans ile maaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,048$). Çalışanların aldıkları maaş artıkça kişisel performanslarının da arttığı görülmüştür.

Tablo. 7: Çalışanların Örgütsel İletişim Ve Performanslarının Aldıkları Maaş İle İlişkisi

	Maaş	Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	1500 altı	3,36	1,01	0,212
	1500-2500	3,54	0,94	
	2500-3500	3,62	0,96	
	3500 üzeri	3,88	1,03	
Performans	1500 altı	3,32	0,98	0,048
	1500-2500	3,60	0,89	
	2500-3500	3,74	0,93	
	3500 üzeri	3,94	0,97	

Tablo 8’de katılımcıların iletişim ve performanslarının maaşlarının ihtiyaçları karşılama durumlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile alınan maaştan memnuniyet durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (0,001). Aldığı maaştan memnun olan çalışanların memnun olmayanlara göre örgütsel iletişimde daha başarılı oldukları görülmüştür.

Kişisel performans ile alınan maaştan memnuniyet durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (0,040). Aldığı memnun olan çalışanların memnun olmayanlara göre kişisel performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür.

Tablo. 8: Çalışanların Örgütsel İletişim Ve Performanslarının Aldıkları Maaştan memnuniyet durumları İle İlişkisi

	Memnuniyet Durumu	Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	Evet	3,98	1,01	0,001
	Hayır	3,27	0,91	
Performans	Evet	3,71	1,06	0,040
	Hayır	3,38	0,93	

Tablo 9’da araştırmaya katılan kişilerin iletişim ve performanslarının iletişim eğitimi durumlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Örgütsel iletişim ile iletişim eğitimi alma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,035$). İletişim ile ilgili eğitim alanların almayanlara oranla örgütsel iletişimde daha başarılı oldukları görülmüştür.

Kişisel performans ile iletişim eğitimi alma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,012$). İletişim ile ilgili eğitim alanların almayanlara oranla kişisel performanslarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo. 9: Araştırmaya Katılanların İletişim Ve Performans İle İletişim Eğitimi Değişkeninin Karşılaştırılması

		Değer	SS	P
Örgütsel İletişim	Evet	3,84	0,94	0,035
	Hayır	3,39	0,92	
Performans	Evet	3,71	0,98	0,012
	Hayır	3,42	0,91	

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölüm tartışma ve sonuç olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Tartışma bölümünde yapılmış olan bu çalışmanın sonuçları ile literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçları karşılaştırılmıştır. Sonuç kısmında ise yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilere ve bu verilere göre belirlenmiş olan önerilere yer verilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmada üretim odalı işletmelerde kişiler arası iletişim ve performans ilişkisi araştırılmıştır. Birebir bu konuyu değerlendiren çalışmaya ulaşılammış olsa da literatürde benzer çalışmalara ulaşılmıştır. Konu ile ilgili çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile bu çalışmada ulaşılan sonuçların karşılaştırılması yapılmıştır.

Şengöz’ün (2000: 99) iletişim becerileri ile satış performansı arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışması incelenmiştir. İletişim becerisinin genel olarak performans üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksel’in (2005: 294-302) iletişimin iş tatmini üzerindeki etkilerini konu aldığı çalışmasında; iletişim düzeyi ile iş tatmini arasında aynı yönde ve oldukça yüksek bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Çalışanın işinden duyguyu memnuniyet derecesi olarak kabul edilmekte

olup, örgütsel çalışmalarda çalışanların işlerine karşı tavırlarının belirlenmesinde kullanılan bir kavramdır. Çalışan performansı konusunda da fikir edinebileceği düşünüldüğü için literatür çalışmasında dikkate alınmıştır.

Özpehlivan'ın (2015: 297) kültürel farklılıkların işletmelerde örgüt içi iletişim, iş tatmini, bireysel performans ve örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkiye etkilerini araştırdığı çalışması incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre örgütsel iletişim boyutlarının örgüte devam bağlılığı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Örgütsel bilgilendirme boyutunun ise normatif bağlılık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özpehlivan'ın çalışma sonuçları ile yapılan bu çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir.

Kaynak'ın (2016: 62) havacılıkta ekip kaynak yönetimi (eky) faktörü, etkin iletişimin insan performansına olan etkisi ve ısrarcılık tutumunun önemini araştırdığı çalışması incelenmiştir. Çalışmaya göre kişiler arası iletişimde yaşanan aksaklıkların çeşitli sorunların oluşmasına neden olduğu bulunmuştur. Uçuş ekibi arasında yaşanan iletişim kopukluklarının; personelin birbirine destek olmasına ve sorunların çözüme kavuşturulmasına engel olduğu görülmüştür. Kaynak'ın çalışma sonuçları ile bu çalışmada elde edilen sonuçlar örtüşmektedir.

Sonuç

Üretim odaklı işletmelerde kişiler arası iletişim ve performans ilişkisinin belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada 205 kişi ile yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler değerlendirilerek, konu ile ilgili belirli sonuçlara ulaşılmıştır. Anket çalışması sonuçlarına göre cinsiyet değişkeninin kişiler arası iletişim ve kişisel performans üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan bayan çalışanların erkeklere oranla daha az sayıda olması bu sonuca etki etmiş olabilir. Katılımcıların medeni durumunun ve işe başlama şeklinin kişiler arası iletişim becerileri üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde kişisel performansa da etki etmediği görülmüştür.

Katılımcıların kişiler arası iletişim ve kişisel performans durumları üzerinde öğrenim durumunun etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi artıkça çalışanların kişiler arası iletişim becerilerinde de bir artış olduğu görülmüştür. Aynı şekil de kişisel performanslarının da eğitim seviyesine göre artığı belirlenmiştir.

Kurum içi çalışma statüsünün kişiler arası iletişim üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan idari personel statüsünde çalışanların iletişim becerilerinde daha başarılı olduğu görülmüştür. İdari personelin bilgi alışverişi için sürekli iletişim halinde bulunmaları gerekmektedir. Daha sonra sırasıyla teknik eleman ve işçi statüsündekiler gelmektedir. Çalışanların statüsüne göre iletişim becerilerinin farklılık gösterdiği görülmüştür.

Kurum içi çalışma statüsünün kişisel performans üzerinde etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan idari personel statüsünde çalışanların kişisel performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür. Daha sonra sırasıyla teknik eleman ve işçi statüsündekiler gelmektedir. Çalışanların statüsüne göre kişisel performanslarının farklılık gösterdiği görülmüştür.

Çalışanların aldıkları maaş değişkeninin kişiler arası iletişim durumuna etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Az farklılıklarla da olsa alınan maaş miktarı artıkça kişiler arası iletişim başarısının da arttığı görülmüştür. Alınan maaştan memnuniyet durumunun kişiler arası iletişim üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aldığı maaştan memnun olan çalışanların memnun olmayanlara göre örgütsel iletişimde daha başarılı oldukları görülmüştür.

Çalışanların aldıkları maaş değişkeninin kişisel performansı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların aldıkları maaş artıkça kişisel performanslarında da artış gözlemlenmiştir. Alınan maaştan memnuniyet durumunun kişisel performans üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aldığı memnun olan çalışanların memnun olmayanlara göre kişisel performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür.

İletişim ile ilgili eğitim alma durumunun kişiler arası iletişim üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İletişim ile ilgili eğitim alanların almayanlara oranla örgütsel iletişimde daha başarılı oldukları görülmüştür.

İletişim ile ilgili eğitim alma durumunun kişisel performans üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İletişim ile ilgili eğitim alanların almayanlara oranla kişisel performanslarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların örgütsel iletişimle ilgili sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlara göre genel olarak örgütsel iletişimin iyi durumda olduğu görülmektedir. Talimatlar açık ve anlaşılır bir şekilde çalışanlara bildirilmektedir. Çalışanları talimatları anlamadığında açıklama isteyebilmekte, işle ilgili değişiklik olduğunda çalışan bilgilendirilmekte, işletme kuralları ve politikaları konusunda çalışanların bilgilendirilmesi örgütsel iletişimin güçlenmesini sağlayacaktır.

Yöneticilerin çalışanlarla iş dışında da samimi ilişkiler kurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların iş dışında da önemsendiklerini bilmeleri örgüt içerisinde çalışanlar arasındaki iletişime olumlu katkı sağlayabilir.

Çalışanların iş ile ilgili konularda, iş takvimi ve gelecek planları hakkında bilgilendirildikleri görülmüştür. Bu şekilde çalışanlar daha hevesli ve istekli bir şekilde çalışma ortaya koyabilir. Örgüt içindeki bu tür güçlü iletişim ağlarının oluşması çalışanların performansına da olumlu yönde yansıyacaktır.

Çalışanların eksikliklerinin toplum için de eleştirilmediği ve yapılan iyi çalışmaların takdir gördüğü belirlenmiştir. Bu tür yapıcı davranışlar örgüt içindeki iletişimi güçlendirecektir. Doğal olarak çalışan performansını da olumlu yönde etkileyecektir.

Katılımcılar ‘yöneticimin talimatlarının yanlış olduğunu düşündüğümde sorgularım’ ifadesine genel olarak ‘kararsızım’ cevabını vermişlerdir. Çalışanların bu noktada kendi görüşlerini belirtmede veya verilen talimatları sorgulama da çekimser kaldıkları görülmüştür.

Katılımcılar ‘yöneticim benim kişiliğim hakkında eleştiriseldir’ ifadesine ‘kararsızım’ cevabını vermişlerdir. Bu ifade ile ilgili iki farklı yorum yapılabilir. Bunlardan biri çalışanların eksik görülen, geliştirilebileceği düşünülen kişisel özelliklerine karşı küçük ağır olmayan eleştiriler yapılabilir. Bu eleştiriler kişinin kendini geliştirmesini teşvik edici şekilde yapılmalıdır. İkincisi ise çalışanların eksik yönlerinin hiç eleştirilmesi, bu eksikliklerin kabul görüldüğü fikrinin ortaya çıkmasına neden olur. Böyle bir durumda çalışan kendini geliştirmek için ekstra bir çaba harcamaz. Yani çalışanların kişilikleri ile ilgili yapılan ölçülü ve yapıcı eleştiriler, onları kendilerini geliştirmeleri yönünde destekleyecektir.

Örgütün gelecek planlarında, alınacak olan kararlarda çalışanlarında fikrinin önemsendiği, sorulduğu görülmüştür. Bu durum çalışanın kendini örgütün bir parçasıymış gibi görmesini sağlayacaktır. Örgüt içinde sağlanan etkili iletişim çalışanların kişisel performanslarını da artıracaktır.

Katılımcıların anket formunda performans ile ilgili ifadelerde genel olarak çekimser cevaplar vermişlerdir. Katılımcılar işlerini zamanında bitirdiklerini, düzenli ve belirli bir amaç doğrultusunda, görev odaklı çalıştıklarını, çalışkan ve hareketli olduklarını belirtmişlerdir. Tüm bunlar çalışanların kişisel performanslarının olumlu yönlerini yansıtmaktadır.

Katılımcılar genel olarak “çok düşük idare ve teşvik seviyesinde bile çalışabilirim” ifadesine ‘kararsızım’ cevabını vermişlerdir. Yani çok düşük idare ve teşvik seviyesindeki çalışma ortamları çalışanların performansını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Katılımcılar çalışmalarını yüksek çalışma temposunda sürdürmede, kaliteli, büyük işler ve sürekli üst düzey sonuçlar vermede çekimser kaldıkları görülmüştür. Genel olarak çalışanların kişisel performans sergiledikleri ancak yüksek oranda performans gösterebildikleri söylenemez.

KAYNAKÇA

- Eren, E., “Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi”, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000.
- Ertürk, Mümin, “İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon,” Beta Basımevi, İstanbul, 2000.
- Bakan, İsmail, Büyükbeşe, Tuba. Örgütsel İletişim ile İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması. Akdeniz University Faculty of Economics

- & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (4), 2004
- Çetin, Canan; Akın, Besim; Erol, Vedat. Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi: Uygulamadan Örnekler. Beta Yayınları, 1998.
- Dereli, Özge, “Örgütsel Kültürün Örgütsel İletişim Üzerine Etkisi: Örgütlerde Resmi Ve Gayri Resmi İletişim Dengelerini Ölçmeye Yönelik Bir Uygulama”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 2010.
- Kaynak, Özlem Munise (2016), “Havacılıkta Ekip Kaynak Yönetimi (Eky) Faktörü, Etkin İletişimin İnsan Performansına Olan Etkisi Ve Israrcılık Tutumunun Önemi”, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Özpehlivan, M., “Kültürel Farklılıkların İşletmelerde Örgüt İçi İletişim, İş Tatmini, Bireysel Performans Ve Örgütsel Bağlılık Kavramları Arasındaki İlişkiye Etkileri: Türkiye-Rusya Örneği”, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, 2015.
- Paksoy, Mahmut, Acar, Ahmet Cevat, Özalp, İnan; (2002), “Örgütsel İletişim”. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şengöz, S., İletişim Becerileri İle Satış Performansı Arasındaki İlişkiler, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000
- Türkmen, İsmail. Yönetimsel Zaman ve Yetki Devri Açısından Yönetimde Verimlilik: (Ampirik Bir Çalışma). MPM, 1999.
- Yalmanbaş, Bilal İsmail. “Örgütlerde İletişim Biçimleri.” 2006.
- Yüksel İ. (2005), İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma, Doğu Üniversitesi Dergisi, 6(2).

Impact of Human Resources Management Strategies on
Innovation Management (Abdullah OGRAK, Heresh Sabr MOHAMMED)

Impact of Human Resources Management Strategies on Innovation Management

Dr. Abdullah Ograk¹, Heresh Sabr Mohammed²

¹Assistant Professor, Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Business aograk47@gmail.com

²PhD. Student, Van Yuzuncu Yil University, hereshshkak1@gmail.com

Abstract

This paper was concerned with studying and analyzing the direct impact of human resources management strategies on innovation management. I have chosen nine five star hotels to conduct the questionnaire process in them through the questions in the questionnaire form. After collecting the data, I have analyzed the data accurately through the use of the SPSS program. I have chosen all the sensitive works as general manager, general manager assistant, human resources manager, chef, chef assistant, coordinator and warehouse manager to manage all aspects of these hotels in order to conduct this research properly and through it showed us the strong relationship between human resources management strategies and innovation management. The analysis of the questionnaire process showed that the successful innovation management is the result of the continuous and successful practice of human resources management strategies so that the hotel or the institution in which the innovation management practice is successful, succeeded in the competition policy and choose a new and successful approach in the provision of production and service. The process of innovation management is a set of interrelated and overlapping chains and the failure of one of these chains leads to the lack of access to the management of innovation in full, in which case can not complete the process of innovation management.

Keywords: human resources management strategies, management performance, employee performance, innovation management.

1. Introduction:

Interest in human resources is managed through well and this is through the continuous practice of human resources management strategies, whether the institution is small or large, because human resources are the source of innovation and the main generator of the development of the institution through mental areas and the containment of experiences and activities, human resource Individuals are the creators of innovation who generate innovation as part of their work and the individuals who work through the management of innovation tend to compete. The competitiveness of an organization lies in attracting qualified individuals who are able to innovate, maintain, develop, train and motivate this human resource so that they can achieve competitive advantage for an organization. As the practice of employing human resources strategies with expertise and capabilities according to the required level, leads to the development of their perceptions towards new production and high quality and the provision of innovative services, these individuals have the ability to use and apply knowledge in a smooth and efficient manner and the strategy of training and learning. The tools of change in individuals' minds and behaviors, as well as strategies to assess performance, rewards, and compensation, are driving the growing interest in participating in innovation. This study, which I worked as part of my Ph.D. program, was converted to show the impact of the strength of HR strategy on the management of innovation in the hotel sector, especially in the five-star hotels in the northern region of Iraq, specifically in the city of Erbil. The five-star city of Erbil is well placed in all aspects and through previous years has developed rapidly because there is intense competition among five-star hotels. Through my work on this paper has shown me that the training of staff in hotels is an important basis for the arrival of hotels to innovation by their employees and get the times during the exercise of their job can develop and in this case the culture of the first person who has the power to train and develop staff is very important and this is through strengthening Strong points and reduce vulnerability in human resources management. Therefore, the hotel management or organization management must remove the threats and in return increase the chances for the prosperity of the management and continue the success of the competition towards attracting buyers and locate in the market.

1.1. Objectives of Paper:

This paper aims to achieve the following objectives:

1. The extent and nature of the impact of human resources management strategies practice on the management of innovation in five-star hotels in the city of Erbil and determine the importance of human resources management strategies in terms of their impact and their ability to predict innovation in these hotels.
2. Investigate the impact of innovation management practice on the individual innovation of those who have a role in different business and responsibilities in the hotels where I studied.
3. Investigate the role and strength of HR strategies in the five-star hotels studied in Erbil.

2.1. Paper Study Importance:

1. The development of the five-star hotel sector in the northern Iraqi region, especially in Erbil city in the last ten years and the presence of high level of innovation in most of them have attracted my attention to pay attention to this subject to ensure the utmost importance of the impact of human resources management strategies on the management of creativity that contributed To improve the performance of these hotels and support their competitiveness, survival and growth.
2. It is expected that the results of the paper will increase the awareness of hotel managers and owners of the importance of creating human resources development and continuing its strategic management to reach the management of creativity This interest can lead to the development of the hotel sector.

2. Literature Review

The literature for this paper includes topics: The concept of strategies, Human Resources Management and HRMS, Business level strategy and human resource management, Innovation Performance, High management performance, High Employee performance, Strategic Management Model, Global capability, Strategy hierarchy, For a resource-based model, The Human Resource Management Strategies - Maturity framework.

1.2 The concept of Strategies:

Strategy is a very important and influential word. Strategy is a pattern of behavior that is exercised properly and over time (Henry Mintzberg, 1998). The strategy has a very broad concept that directs us forward, the strategy decides what is where we want to go, and what is the planning to get to that place through the strategy can identify long-term goals, and also of the characteristics of the strategy is a strong focus on organization and in strategic companies are Use and provide collective intellectual capacity and functional knowledge (David Hutchins., 2008) A characteristic of the strategy is the strong internal consistency of activities that distinguish the company from its competitors (Porter, 1985). For most institutions, the main objective is to achieve outstanding performance (Charles W. Hill & Gareth R. Jones, 1998). Also, one of the objectives of the strategy is to achieve competitive advantage that the exercise of the strategy requires resources and capabilities of the institution internally, where the institution needs to use all its energy from human resources and functional competencies towards production. One of the advantages of the strategy is the constant search for the way in which it can have the resources and resources necessary for its arrival (Rumelt, 1984). Beaumont argued in his book (Beaumont, 1993) with Beer and Spector that institutions have two types of strategy:

1. Foreign strategy: Success in competing in all its characteristics and determining the place in the market, where entering the market and determine the place where the evidence of the success of the institution in the competition.
2. Internal Strategy: This aspect of the strategy encompasses the internal environment of the institution, so that the ability to organize all internal parts of human resources, administrative, physical and moral. The business strategy is concerned with the full compatibility of internal capabilities and their integration with the external environment - competition (Kay, 1999). The HR strategy in organizations is the implementation of a long-term plan, but the strategy must be supported by personnel. There are a number of questions to ask the organization: what kind of employees are employed in the organization, how they are employed, how they are promoted and promoted, and what is the coordination between the internal parts of the organization. The strategy of an organization or organization is a carefully considered administrative situation.

2.2 Human Resources Management and HRMS:

HRM is functional, and SHRM is a strategy where the business strategies of any organization are large or small. SHRM arises when HR strategies and strategies actually work in daily performance (Kazmi, Ahmad, 2001). SHRM explained with HR strategies. , Ie, the relationship between HR strategies and company strategies. SHRM is linked to the most appropriate model, the concept of strategic partner and the presentation of under-resourced resources (Blackman et al., 2010: 237). For SHRM, employees are the forces and human capital that this idea is extensively explored in the 2000s through a long study of the product of employees' place in the development of enterprises.

In terms of strategic human resources management there are two definitions, so far (SHRM). This study makes the third definition. Divana et al. (1981) defines (human resources management) with (strategic management), and the role of human resources management in the achievement and implementation of strategic management in institutions, organizations and hotels. Where the role of human resources management is strategic fit and HRM strategies contribute to the company's strategies effectively.

Fit the key approach to the first definiton. Obviously, HR strategies are commensurate with corporate strategies. It is an outdoor event (Delery, Doty, 1996). This is the first definition of SHRM. Human resources management involves business strategies in organizations. The first definition relates to strategic alignment and strategic partner. The strategic partner is that HR contributes to the development of company strategies during continuing practice.

3.2 Business Level Strategy and Human Resource Management:

The strategic management texts confirm that each level of strategy indicates the strategic environment of the next level in the organization. At the institutional level, the human resources management strategy is practiced and implemented to facilitate the achievement of the objectives of the business strategy. The definition of a human resources strategy can be defined as “making and implementing a range of important decisions regarding human resources management, including those that lead to key management objectives and means of monitoring them” (Dyer, 1984, p. 159). Dyer's definition refers to attention to the dynamic nature of strategy because strategy is considered a pattern in a series of decision-making processes (Boxall, 1992). One characteristic is that HRM strategy is closely linked to business strategy. Management scholars were interested in the nature of the links between HRM strategy and business strategy. They identified and categorized a range of business management links - human resource management through a continuum of interactive series (Kydd and Oppenheim, 1990), as well as in terms of the enterprise environment - human resources strategy - and business strategy links (Bamberger and Phillips, 1991). In the "proactive" approach, the HR specialist has a seat at the strategic table and is also mainly involved in his activities in strategy formulation. In Figure 3, this type of proactive model depicts two-way arrows on the right side showing downward and upward effects on the strategy. At the other end of the spectrum is the “interactive” trend, which sees that the function and responsibility of human resource management in organizations is large or small organizations that are fully subject to your strategy and level of business, and that the strategies and level of doing business ultimately determine human resource management policies and practices. Once an organization's business strategy is defined, without involving HR professionals in this strategy, HR policies and practices are implemented. he illustration in Figure 2 is through a down arrow in one direction of action to a career level strategy. The practice of strategic human resources management is concerned with the challenge of matching the philosophy, policies, programs, practices and processes, the “five processes”, in a manner that stimulates and reinforces the different employee role behaviors appropriate for each competitive strategy (Schuler, 1989). Expanding the concept of strategic management, the Bamberger and Phillips model (1991) illustrates the links between three pillars: environment, human resources strategy and business strategy (see Figure 1). In the hierarchy of the strategic decision-making model, HRM strategy is influenced by contextual variables such as markets, technology, national government policies, and trade unions.

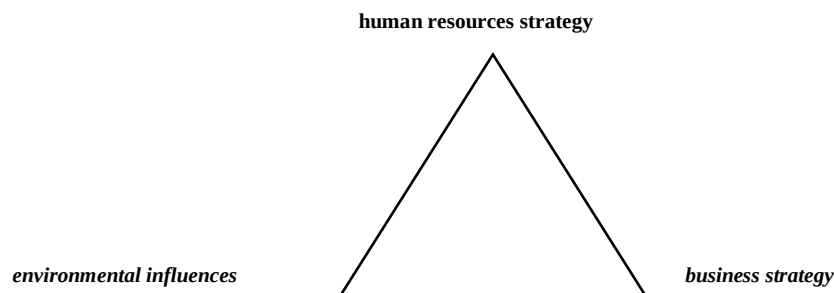

Figure 1. Environment as a mediating variable for HRM strategies Source: Bamberger and Phillips, (1991)

4.2 Innovation Performance:

Innovation performance is another variable of the innovation model, and Williams (1999) emphasized the characteristics of innovation which has a positive impact on research and innovation that lead new products or provide innovative services. They have the characteristics of commercial capabilities (Laursen and Salter, 2006). Emphasis on other corporate concepts in terms of expertise, intellectual capital and SHRM practices in order to innovate innovative products in the definitions of 2000. According to Chen & Huang, innovation is to develop organizational expertise with the human capital of enterprises to produce and provide new services. Institutions lead practices in certain SHRM by providing and increasing organizational development to achieve strategy such as evolutionary performance improvement and innovation. So companies explore the experiences they have through these interesting applications in corporate management. By incorporating their new programmed capabilities and perceptions into the production process, SHRM practices contribute to innovative activities (Scarborough, 2003). Chen and Huang (2009) studied the intermediate role of knowledge management capacity in the relationship between strategic HR applications and innovation performance. What this study highlights is that SHRM practices positively affect the ability of knowledge management and that this positive impact improves the performance of innovation positively. Abuja and Katella (2001) examine the relationship between technological investments and innovation performance. Laursen and Salter (2006) analyze the impact of the open innovation model on innovation performance and state that it generates more creative results. In the current knowledge-based economy of the world, innovation is an important element for gaining a competitive advantage in a rapidly changing and unstable environment (Chen and Jaw, 2009). Innovation is a key element of strategy and performance studies along with knowledge and capacity. Besides, there are only a few empirical studies aimed at knowing whether capacities can form innovative organizations (Knight and Cavusgil, 2004).

5.2 High Management Performance

To understand the importance and role of the performance innovation, we must clearly understand the answers to the following questions:

- What is high performance?
- What factors influence high performance?
- How can high performance be achieved?
- Organizational, team and individual high performance.

High-performance management aims to make an impact on the performance of the firm through its people in such area as productivity, quality, levels of customer service, growth, profits and, ultimately, the delivery of increased shareholder value. during the high performance practice in management successfully all these changes that occur and mentioned above leads finally to the innovation management.

6.2 High Employee Performance

High performance of employees is one of the main drivers of enterprise success, evidence of good management and modern management in the current context of companies trying to adopt a centralized view on resources. The integration of human resources management practices with those of organizational goals and strategies increases the company's competitive advantages towards efficient management. Similarly, managing employee performance within the broader framework of organizational goals is critical for organizations that count individuals from their key assets. As we mentioned before, especially in the hotel sector, the high performance of employees in different disciplines and tasks is one of the prerequisites for the rapid development of innovation. Innovation needs to develop management, ie innovation in management. As a result of management innovation.

7.2 Strategic Management Model

In descriptive and guiding management texts, strategic management appears as a cycle in which many events follow and feed on each other. A strategic management process is usually divided into five events or steps:

1. The direction of the institution
2. Environmental analysis of the institution
3. Strategic formulation of the institution
4. Implement the strategy in a practical manner

5. Evaluate the strategy accurately.

Figure 2 shows the interaction of the five events or steps with each other. The strategic management process involves activities and phases ranging from evaluating the mission and objectives of the organization to the strategic evaluate.

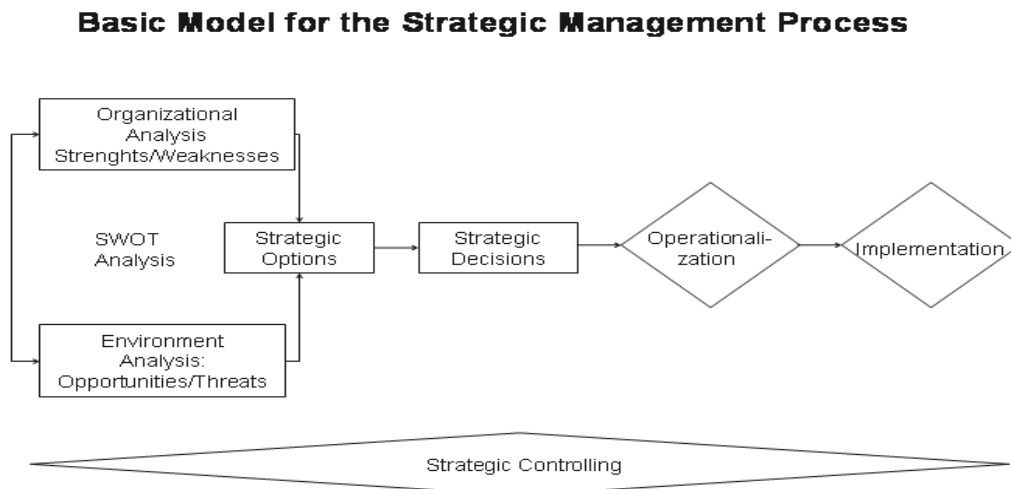

Figure 2. Basic model for the strategic management process.
Source Steinmann/Schreyögg (2000)

The first step in the strategic management *model begins with an assessment of the organization's senior officials and managers for their position and perspective regarding the current mission and objectives of the organization.* The task demonstrates the attempt, values, and expectations of the organization. In fact it is the reason for the existence of the institution, and determines the direction in which senior management is moving. The goal is the desired future program that the institution is trying to achieve (Daft, 1998, p. 46). Environmental analysis looks at the internal organizational strengths and weaknesses of the organization and the external environment for opportunities and threats. If the most important factors for the future of the organization are referred to as strategic factors and are summarized with the abbreviation SWOT, This means four main axes: strengths, weaknesses, opportunities and threats to the institution. The formulation and defining the strategy of the organization includes officials and managers to evaluate the interaction of strategic factors and make important strategic choices that guide the organization to achieve its objectives. Some of the strategies are formulated at the corporate, institutional, hotel, business, and specific career level such as marketing and human resource management. The use of the term "strategic choice" raises the question of who makes decisions in labor organizations, how and why (McLoughlin and Clark, 1988).

8.2 Global Capability:

Resources are assets owned and controlled by corporations, companies and hotels, and capabilities have the capacity to deploy resources (Amit and Schumaker, 1993). Resources are tangible assets such as physical and financial assets, but intangible assets such as human capital. Capabilities are non-tradable assets, which companies can absorb and also become a pattern during activities (Kogut and Zander, 1992). It is understood that companies, institutions and hotels are developing their products and new operations with the capabilities that we have mentioned. They try to maintain their advantage and competitiveness through friction and responsiveness to the conditions of the surrounding and international markets effectively and correctly (Chen and Jaw, 2009).

In addition, they try to develop innovative ideas while using their potential through distinct management processes. Global capabilities are a combination of plug-and-play coordination in companies, and resources that gain an effective competitive advantage on a global scale (Dyer & Singh, 1998). According to Eisenhart and Martin (2000), global capabilities have two distinct advantages. First, global capacity can be systematically adapted to the strategic and competition conditions of the relevant country because competition conditions vary between countries. Second, to modify and nurture internal and external resources and try to integrate, reformulate and reshape them with the global capabilities of institutions in order to seize and expand

opportunities in global markets. Companies enjoy power in global relations as a result of these broad capabilities and also coordinate their activities in accordance with global competition strategies. In other words, the capabilities provided by companies to compete in global markets. Global capabilities also help companies perform competitive advantages such as information exchange and collaboration with prominent suppliers in other countries (Lockstrom, 2011).

Global capabilities must be dealt with in different dimensions. For example, Brock (2012) examines global capabilities under five dimensions: access and market coordination, the nature of global governance, different global structure and roles, and development by leveraging capacity. The global capabilities in this study were examined under four dimensions as did Celucha et al. (2002); the success of global marketing strategies for companies and institutions, the potential for production success in different countries, the level of service provided in the global scale and international capacity and strategy development.

Certainly the role of human capital may come first in companies and institutions that carry out these operations effectively with their employees. Companies, institutions and hotels can develop their global capabilities by investing in their existing human resources. One of the elements of SHRM is to generate, adapt and develop the capacity needed for the HR strategy in line with the corporate strategy.

9.2. Strategy Hierarchy

The strategic management of the company in the organization of its multi-departmental business is related to the important work of the "organizational level" to which the exercise of strategic issues applies. Traditional wisdom defines different levels of strategy:

- (1) Companies
- (2) work
- (3) Function

(See Figure 2). These three levels of strategy constitute what? Form a hierarchy of strategy within only large companies or hotels. In different companies, the process of hierarchy of strategy between top-down and bottom-up strategic planning is different. The company's strategic decisions are in the early stages (Willin and Hunger, 1995).

The enterprise-wide strategy describes the overall direction of the organization towards growth and management of units for different businesses.

These strategies may determine the type and importance of the business the hotel or organization wishes to be in and what business units should be acquired or modified. A multisectoral strategy can include four or more types of initiatives:

- Directing enterprise resources to the most effective and attractive business units, and diagnosing investment priorities.
- Take action by the organization to improve the possible joint performance of business units.
- Seek a good way to improve synergies between relevant and close business units in order to increase performance.
- Diversification decisions.

In organizations, a business-level strategy may deal with decisions and actions related to each business unit. Why the main objective of the business-level strategy? To make the unit more competitive in the market, any reticence with the external competition environment. This level of strategy addresses the question of how to compete and succeed? The management of the business unit should develop an appropriate strategy for its operating situation. In the 1970s, Michael Porter (1980) made a contribution to our understanding of business strategy by formulating a framework describing three competitive strategies:

Low Cost Leadership Strategy: Exercises to increase market share by emphasizing lower unit cost compared to competitors.

- Product differentiation strategy: In this case the manager tries to distinguish between their services and products - such as brand image or quality - from others and competitors.
- Focus strategy: The manager focuses on a group of specific buyers or focus in a regional market.

An important point is that the functional strategy relates directly to the main functional processes within the business unit, including study, research and development, marketing, manufacturing, finance and human resources. The three levels of strategy - corporate, business, and functional - form a hierarchy of strategy within a large multisector or large hotel. The strategic management literature emphasizes that strategies at different levels must be fully integrated. the hierarchy of the strategic decision-making model, the HRM strategy is influenced by contextual variables such as markets, technology, national government policies and trade unions.

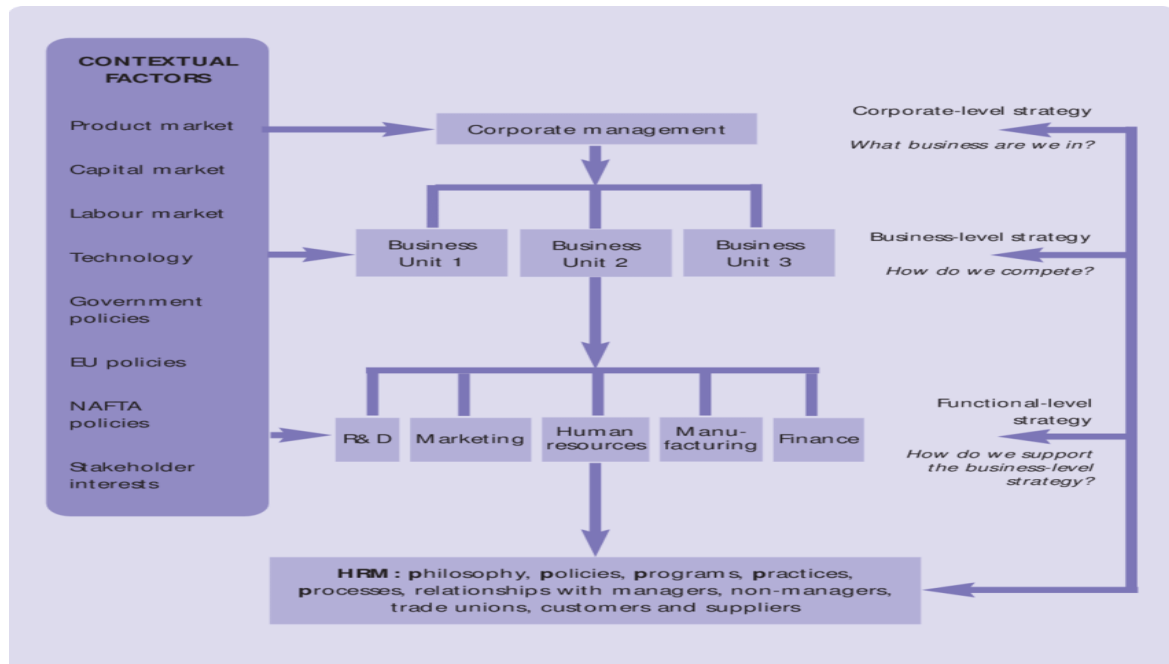

Figure 3. Hierarchy of strategic decision making - Source: Bamberger and Phillips, (1991)

10.2 For a Resource-Based Model

The resource-based model of SHRM is an indicator of the strategic value of the workforce and the issues of teaching and learning in the workplace except that the workplace is large or small. The origin of the resource-based model can be traced back to Selznick (1957), suggesting that all businesses have "distinct competencies and capabilities" that enable them to succeed and outperform their competitors, and to Penrose (1959), who believed that the enterprise as a component of the "pool" of productive resources. She has distinguished between "materialism" and "human resources" and focused on teaching and learning issues including practice and experiences of the management team that manage joint work. Penrose asserts that the organizations are "heterogeneous" (Penrose, 1959, cited in Boxall, 1996, pp. 64-5). Barney (1991) hypothesized that "sustainable competitive advantage" cannot be realized through an analysis of its external market situation, ie, it cannot be verified by studying the external environment of a company or a hotel, but through the internal environment, ie, an accurate analysis of the company's skills, capabilities and capabilities; That competitors find themselves unable to imitate or replicate. Expressing a simple SWOT analysis, the conformity model emphasized the strategic importance of external "opportunities" and "threats", and a resource-based perspective emphasizes the strategic importance of internal "strengths" and "weaknesses". This model, summarized in Figure 5, indicates that institutions achieve sustainable competitive advantages by "implementing strategies that exploit their internal potential and strength, by responding to environmental opportunities, neutralizing external threats, whether large or small, and avoiding weaknesses." (Barney, 1991, p. 99).

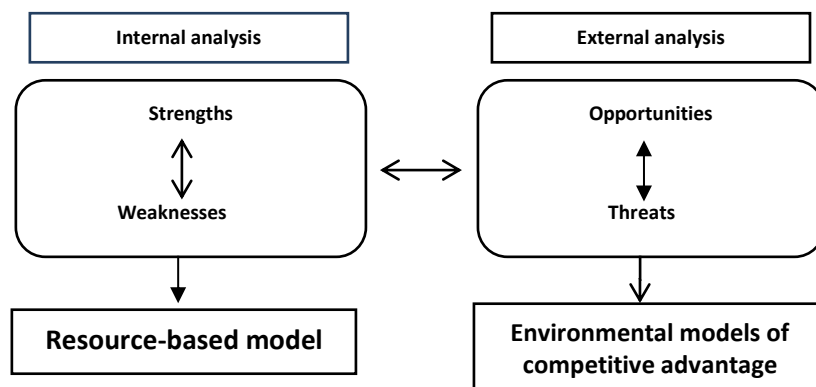

Figure 4. The relationship between SWOT analysis and the resource-based SHRM model Source: Barney 1991

Barney argues that four characteristics of resources, capabilities and capabilities are important in maintaining competitive advantage: value, scarcity, non-merit and non-replacement. From this perspective, the development of a group learning program in the workplace (in an organization) by decision-makers, managers and non-managers, especially how to coordinate the knowledge of workers and employees and their different competencies and skills and the integration of different information technology, is one of the strategic assets that are difficult for competitors to replicate And imitate it. Figure 4 summarizes the relationship between resource heterogeneity, immobility, value, scarcity, counterfeiting, substitution and sustainable competitive advantage. Amit and Shoemaker (1993) makes a similar point to Barney when they emphasize the strategic importance of managers to identify a range of complementary and specialized resources and capabilities that are scarce, durable and not easily tradable and difficult to imitate "to enable the company to earn" economic rent "(profits). Resource-based SHRM, the "strategic asset value of the company goes beyond its contribution to the production process" (page 37).

11.2 The Human Resource Management Strategies - Maturity Framework

Human Resources Management Strategies maturity framework, proposed by Paul Cairns (2003; 2009), is a conceptual framework with sequential development stages in which organizations from one stage to another towards recognizing the true value of human capital (see Figure 5). The framework can be used to analyze the maturity of organizational Human Resources Management Strategies, and is in fact not popular but rather "very difficult" by Inarsdottier et al. (2006, 2009, 2012, 2015) developed a tool to measure the maturity of human resources management strategies in Icelandic organizations. It has been evaluated by CRANET research since 2006 and is measured in five areas that make up the overall SHRM maturity. These five areas consist of four main practices as outlined above, as well as a specific area where HRM status is defined separately (see Figure 5).

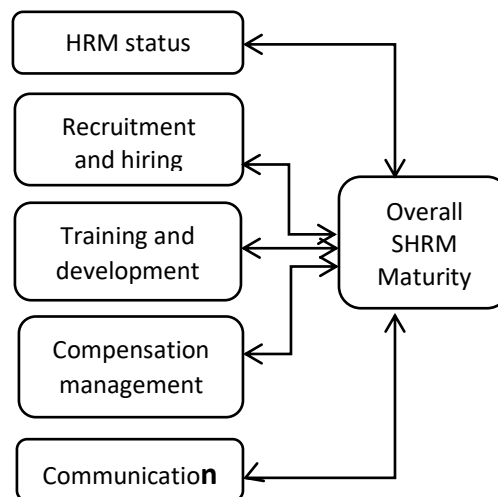

Figure 5. The measure of Strategic Human - Resource Management Maturity.

3. Hypothesis:

For hotels that are the subject of this paper, the human resources management strategies should influence and lead to innovation management. However, this process is not easy but requires a combination of factors on the ground such as:

- * Continuity in the work on human resources management strategies.
- * Functional business strategy in these hotels is consistent with HRMS.
- * Employees who manage the business of these hotels with different specialties, responsibilities and sensitive work are staffed efficiently, have a wide potential in innovation and have innovative ideas and participate in the strategic policy of human resources management.

* The first person in the management authority of the hotel, for example, "the general manager" or the "administrative board" have full authority and wide will and full will on the brownness of the management of the hotel towards the development and innovation and have creative ideas and participate with their staff in providing creative ideas.

* The possibility of competing with the external environment, where without the possibility of success in competition can not succeed in the right direction of human resources management strategy because the right direction of human resources management strategy is the management of creativity. In order to achieve and install the objectives for this study, the following research hypotheses are stated form based on the revelations in the review of literature concerning Impact of HRMS on Innovation Management.

Research Hypothesis Abbreviation: Hypothesis Human Resource Management strategies are positively correlated to Innovation management.

H1: Human resources management strategies (HRMS) positively affects both high management performance and high employees performance.

H2: High performance management and high performance of employees positively affect the "development of management".

H3: Development of management positively affect the "Innovation management".

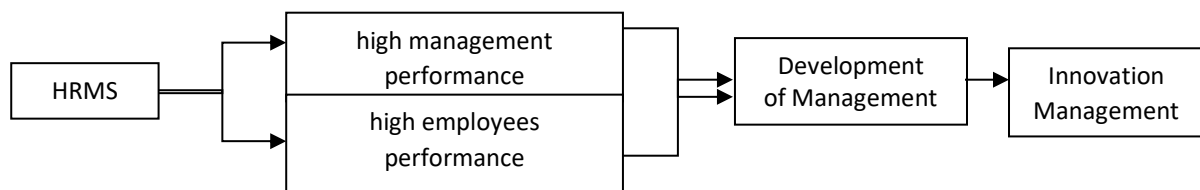

Figure 5. Illustrate the H1, H2 and H3 – source: researcher

During my study on this paper and my full follow-up on the five-star hotels, I showed that in these hotels the practice of human resources management strategy (HRMS) for several years has led to a change in the business philosophy and management style in them so that the management style in these hotels is very different from the management style followed in Four or three-star hotels in the same city and within the same social culture, but the philosophy in which these hotels, which I have a questionnaire process endowed the strategy of human resources management is trying to get out of the traditional work and is heading towards renewal and important for my research this in this hotel Human resources management strategies works and continues to exercise a two-way first: towards "high management performance" and Second: "high employees performance" The result of this process is the "development of management" and the development of management is directed towards innovation in management, and the result is: "Innovation Management".

4. Methodology:

Data Treatment: The Questionnaire prepared was based upon a Likert scale with:

Following mentioned ratings key was used in the Questionnaires.

Key: 1=Strongly not important 2=not important 3= Neutral 4= important

5= Strongly important

The data was then processed into the excel sheet for initial data entry of results and then into the SPSS software for evaluation of the variables to find out if the hypothesis were rejected or accepted.

1.4 Sample and Data Collection

In the process of the questionnaire in this paper I conducted in nine five-star hotels (hotel crystal, hotel dedeman, divan Erbil hotel, Erbil international hotel, Erbil international hotel, Erbil rotana hotel, noble hotel, van royal hotel, hotel grand Swiss and best western plus Erbil) in Erbil city, by providing a (questionnaire form) for each participant in the questionnaire process, that the questionnaire I attended consists of five general questions on gender, education, career title, duration of work and hotel classified and 37 general questions selections from the (likert type scales) Each question in the likert type scales consists of these five options: (strongly not important, not important, neutral, important, strongly important). In each of the nine hotels in

which I conducted, I brought seven people with different and sensitive work in the hotel and these different works were as follows: general manager, general manager assistant, HR manager, HR manager assistant, chef, chef assistant, coordinator and warehouse manager, the the total participants were 63 participants, 58 of them male and 5 of them female. The selection of these functions to participate in the questionnaire process is important for my research, because these specialists and responsibilities Includes all aspects of the important and sensitive work in the hotels where you conducted the questionnaire process, Because the participation of these important and sensitive competencies in all aspects of the hotel's business inevitably leads to obtaining accurate and accurate data.

The following information shows the important information obtained during the questionnaire process.

Table 1. Description of the characteristics of a study sample

Variable	Category	Frequency	%
Gender	Male	58	92.1%
	Female	5	7.9%
Education	Basic Level	0	0.0%
	Upper Secondary Level	2	3.2%
	Lowest Level Tertiary	13	20.6%
	Lower-Degree Level Tertiary	23	36.5%
	Higher-Degree Level Tertiary	23	36.5%
	Doctorate/equivalent	2	3.2%
Career Title	General Manager	9	14.3%
	General. Manager Assistant	9	14.3%
	HR. Manager	9	14.3%
	Chef	9	14.3%
	Chef Assistant	9	14.3%
	Coordinator	9	14.3%
	Warehouse Manager	9	14.3%
Duration of Work	1 – 5 years	13	20.6%
	6 – 10 Years	22	34.9%
	11 – 15 Years	19	30.2%
	16 – 20 Years	9	14.3%
Hotel Classification	5 Star	63	100.0%
	4 Star	0	0.0%
	3 Star	0	0.0%
	2 Star	0	0.0%
	1 Star	0	0.0%
In our hotel (management innovation) is of interest to the hotel management.	Strongly not important	1	1.6%
	Not important	9	14.3%
	Neutral	15	23.8%
	Important	28	44.4%
	Strongly Important	10	15.9%
In our hotel the innovation directly increased on total guests	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	2	3.2%
	Important	43	68.3%

Variable	Category	Frequency	%
	Strongly Important	18	28.6%
In our hotel the innovation effected on increase in prices	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	6	9.5%
	Neutral	10	15.9%
	Important	33	52.4%
	Strongly Important	14	22.2%
I am satisfied by innovations role & influence in our Hotel	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	7	11.1%
	Neutral	15	23.8%
	Important	30	47.6%
	Strongly Important	11	17.5%
The employees training directly effected on creating innovation	Strongly not important	2	3.2%
	Not important	7	11.1%
	Neutral	2	3.2%
	Important	35	55.6%
	Strongly Important	17	27.0%
Hotel administration interested by employee training participation for create innovation idea.	Strongly not important	10	15.9%
	Not important	23	36.5%
	Neutral	19	30.2%
	Important	8	12.7%
	Strongly Important	3	4.8%
In our Hotel the Innovation effected on enhancement of services	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	4	6.3%
	Neutral	5	7.9%
	Important	47	74.6%
	Strongly Important	7	11.1%
The innovation caused of increase of daily guests	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	3	4.8%
	Important	55	87.3%
	Strongly Important	5	7.9%
The development or regular use of the innovation in this Hotel required substantially new skills	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	3	4.8%
	Neutral	1	1.6%
	Important	26	41.3%
	Strongly Important	33	52.4%
The guests satisfactory in our innovations	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	1	1.6%
	Important	44	69.8%
	Strongly Important	18	28.6%

Variable	Category	Frequency	%
In ours Hotel the guests satisfactory in innovations for leisure availability	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	10	15.9%
	Important	42	66.7%
	Strongly Important	11	17.5%
Because of innovation the work management in this hotel became easy	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	9	14.3%
	Neutral	22	34.9%
	Important	28	44.4%
	Strongly Important	4	6.3%
The innovation effected on guests returning to stay in a Hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	7	11.1%
	Neutral	9	14.3%
	Important	46	73.0%
	Strongly Important	1	1.6%
The innovation resources (financial resources, social capital and human resources) found in our hotel.	Strongly not important	4	6.3%
	Not important	20	31.7%
	Neutral	18	28.6%
	Important	21	33.3%
	Strongly Important	0	0.0%
My innovation process linked with strategy of this hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	15	23.8%
	Neutral	13	20.6%
	Important	25	39.7%
	Strongly Important	10	15.9%
I am always excited to present the ideas of innovation to manage our hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	6	9.5%
	Neutral	1	1.6%
	Important	35	55.6%
	Strongly Important	21	33.3%
Previously I had a role to innovate in the services of our hotel.	Strongly not important	6	9.5%
	Not important	7	11.1%
	Neutral	7	11.1%
	Important	32	50.8%
	Strongly Important	11	17.5%
The innovation in our hotel has played a role for the fame of our hotel as a five star hotel in the city of Erbil.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	4	6.3%
	Important	36	57.1%
	Strongly Important	23	36.5%
	Strongly not important	0	0.0%

Variable	Category	Frequency	%
In our Hotel the competition caused of create the innovation	Not important	0	0.0%
	Neutral	3	4.8%
	Important	31	49.2%
	Strongly Important	29	46.0%
The innovations in our hotel have had an impact on the return of guests and staying at the hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	7	11.1%
	Important	53	84.1%
	Strongly Important	3	4.8%
The innovation has led to an increase in the income of our hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	2	3.2%
	Neutral	12	19.0%
	Important	44	69.8%
	Strongly Important	5	7.9%
I believe that the innovation in our hotel positively affected the stay of guests for many days.	Strongly not important	1	1.6%
	Not important	6	9.5%
	Neutral	9	14.3%
	Important	41	65.1%
	Strongly Important	6	9.5%
In my opinion that the quality and preparation of breakfast and the design of cafeteria positively affected the survival of guests in our hotel.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	0	0.0%
	Neutral	0	0.0%
	Important	28	44.4%
	Strongly Important	35	55.6%
The technological innovation has had an impact on the reservation of rooms in our hotel.	Strongly not important	5	7.9%
	Not important	23	36.5%
	Neutral	18	28.6%
	Important	16	25.4%
	Strongly Important	1	1.6%
The culture of innovation is well in our hotel.	Strongly not important	5	7.9%
	Not important	23	36.5%
	Neutral	22	34.9%
	Important	13	20.6%
	Strongly Important	0	0.0%
The Rate of Innovation in our hotel is than the Rate of Innovation in our service	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	8	12.7%
	Neutral	11	17.5%
	Important	41	65.1%
	Strongly Important	3	4.8%
Innovation is a key area within our hotel and I actively working with it in everyday tasks.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	5	7.9%

Variable	Category	Frequency	%
	Neutral	29	46.0%
	Important	27	42.9%
	Strongly Important	2	3.2%
The innovation for me is a radical change to a product, service, activity, or similar.	Strongly not important	3	4.8%
	Not important	2	3.2%
	Neutral	1	1.6%
	Important	34	54.0%
	Strongly Important	23	36.5%
The innovation for me is a small improvement of an existing product, service, activity, or similar.	Strongly not important	26	41.3%
	Not important	29	46.0%
	Neutral	2	3.2%
	Important	4	6.3%
	Strongly Important	2	3.2%
In my opinion, our hotel service is innovative.	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	4	6.3%
	Neutral	11	17.5%
	Important	48	76.2%
	Strongly Important	0	0.0%
In my opinion, taking initiative is encouraged in our hotel	Strongly not important	1	1.6%
	Not important	17	27.0%
	Neutral	23	36.5%
	Important	20	31.7%
	Strongly Important	2	3.2%
In our hotel, there are possibilities for personal development and innovation	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	5	7.9%
	Neutral	5	7.9%
	Important	45	71.4%
	Strongly Important	8	12.7%
In my opinion, In our hotel, the new ideas are taken care of innovation	Strongly not important	1	1.6%
	Not important	14	22.2%
	Neutral	23	36.5%
	Important	22	34.9%
	Strongly Important	3	4.8%
In our hotel, there is time for innovation in the work	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	10	15.9%
	Neutral	5	7.9%
	Important	38	60.3%
	Strongly Important	10	15.9%
Our hotel, offers guidance and support for innovation	Strongly not important	4	6.3%
	Not important	22	34.9%
	Neutral	22	34.9%

Variable	Category	Frequency	%
	Important	15	23.8%
	Strongly Important	0	0.0%
There are possibilities for personal development and innovative idea in our hotel	Strongly not important	0	0.0%
	Not important	5	7.9%
	Neutral	10	15.9%
	Important	47	74.6%
	Strongly Important	1	1.6%
In my opinion, each employee has the opportunity to influence decisions that are made in our hotel	Strongly not important	8	12.7%
	Not important	28	44.4%
	Neutral	15	23.8%
	Important	12	19.0%
	Strongly Important	0	0.0%

Table 1 shows the frequency value and (%) value of all questionnaires questions by selecting one of the five choices in the Likert scale. The values in this table show that the disparity between the responses of the participant and another participant is great, but the answers they are sure to (the human resources management strategies positively impacted on innovation management) have great values as evidence that the selection (important) and (strongly important) have a high value and this led to that the percentage value of them is high. For example, one of the questions that shows the positive impact of human resources management strategies on innovation management is (The innovation for me is a radical change to a product, service, activity, or similar.) The values of the answer on the likert scale were as follows:

Strongly not important: (frequency = 3), (4.8%)

Not important: (frequency = 2), (3.2%)

Neutral: (frequency = 1), (1.6%)

Important: (frequency = 34), (54.0%)

Strongly important: (frequency = 23), (36.3%)

And the question that confirms the little impact of Human Resources Management Strategies on Innovation Management is (The innovation for me is a small improvement of an existing product, service, activity, or similar) so that the answers on the Likert scale to this question are as follows:

Strongly not important: (frequency = 26), (41.3%)

Not important: (frequency = 29), (46.0%)

Neutral: (frequency = 2), (3.2%)

Important: (frequency = 4), (6.3%)

Strongly important: (frequency = 2), (3.2%)

Or:

Table 2. Likert Scale for Items.

	Strongly not important	Not important	Neutral	Important	Strongly Important
In our hotel (management innovation) is of interest to the hotel management.	1	9	15	28	10
In our hotel the innovation directly increased on total guests	0	0	2	43	18
In our hotel the innovation effected on increase in prices	0	6	10	33	14
I am satisfied by innovations role & influence in our Hotel	0	7	15	30	11
The employees training directly effected on creating innovation	2	7	2	35	17

	Strongly not important	Not important	Neutral	Important	Strongly Important
Hotel administration interested by employee training participation for create innovation idea.	10	23	19	8	3
In our Hotel the Innovation effected on enhancement of services	0	4	5	47	7
The innovation caused of increase of daily guests	0	0	3	55	5
The development or regular use of the innovation in this Hotel required substantially new skills	0	3	1	26	33
The guests satisfactory in our innovations	0	0	1	44	18
In ours Hotel the guests satisfactory in innovations for leisure availability	0	0	10	42	11
Because of innovation the work management in this hotel became easy	0	9	22	28	4
The innovation effected on guests returning to stay in a Hotel.	0	7	9	46	1
The innovation resources (financial resources, social capital and human resources) found in our hotel.	4	20	18	21	0
My innovation process linked with strategy of this hotel.	0	15	13	25	10
I am always excited to present the ideas of innovation to manage our hotel.	0	6	1	35	21
Previously I had a role to innovate in the services of our hotel.	6	7	7	32	11
The innovation in our hotel has played a role for the fame of our hotel as a five star hotel in the city of Erbil.	0	0	4	36	23
In our Hotel the competition caused of create the innovation	0	0	3	31	29
The innovations in our hotel have had an impact on the return of guests and staying at the hotel.	0	0	7	53	3
The innovation has led to an increase in the income of our hotel.	0	2	12	44	5
I believe that the innovation in our hotel positively affected the stay of guests for many days.	1	6	9	41	6
In my opinion that the quality and preparation of breakfast and the design of cafeteria positively affected the survival of guests in our hotel.	0	0	0	28	35
The technological innovation has had an impact on the reservation of rooms in our hotel.	5	23	18	16	1
The culture of innovation is well in our hotel.	5	23	22	13	0
The Rate of Innovation in our hotel is than the Rate of Innovation in our service	0	8	11	41	3
Innovation is a key area within our hotel and I actively working with it in everyday tasks.	0	5	29	27	2
The innovation for me is a radical change to a product, service, activity, or similar.	3	2	1	34	23
The innovation for me is a small improvement of an existing product, service, activity, or similar.	26	29	2	4	2
In my opinion, our hotel service is innovative.	0	4	11	48	0
In my opinion, taking initiative is encouraged in our hotel	1	17	23	20	2
In our hotel, there are possibilities for personal development and innovation	0	5	5	45	8
In my opinion, In our hotel, the new ideas are taken care of innovation	1	14	23	22	3
In our hotel, there is time for innovation in the work	0	10	5	38	10
Our hotel, offers guidance and support for innovation	4	22	22	15	0
There are possibilities for personal development and innovative idea in our hotel	0	5	10	47	1
In my opinion, each employee has the opportunity to influence decisions that are made in our hotel	8	28	15	12	0

Table 2. Indicators would measure HRMS components in Erbil five star hotels. By using statistical analysis (quantitative analysis) also, each indicator has been restrained with a Likert scale which comprises of five points like the following:

1. Strongly not Important.
2. not Important
3. Neutral
4. Important
5. Strongly Important

Filling out the questionnaires form on the Likert scale by the 63 respondents was good So that the questions were understood by the participants and answered their conviction and in general they checked the appropriate choice between strongly important, important, neutral, not important and strongly not important, and as shown in the result of the following tables.

Table 3. (Mean) and (Rank) Values for the Respondent's Answers on the Questionnaire Items

		Mean	Rank
1	In our hotel (management innovation) is of interest to the hotel management.	3.59	24
2	In our hotel the innovation directly increased on total guests	4.25	6
3	In our hotel the innovation effected on increase in prices	3.87	15
4	I am satisfied by innovations role & influence in our Hotel	3.71	18
5	The employees training directly effected on creating innovation	3.92	12
6	Hotel administration interested by employee training participation for create innovation idea.	2.54	35
7	In our Hotel the Innovation effected on enhancement of services	3.90	13
8	The innovation caused of increase of daily guests	4.03	9
9	The development or regular use of the innovation in this Hotel required substantially new skills	4.41	2
10	The guests satisfactory in our innovations	4.27	5
11	In ours Hotel the guests satisfactory in innovations for leisure availability	4.02	10
12	Because of innovation the work management in this hotel became easy	3.43	27
13	The innovation effected on guests returning to stay in a Hotel.	3.65	22
14	The innovation resources (financial resources, social capital and human resources) found in our hotel.	2.89	31
15	My innovation process linked with strategy of this hotel.	3.48	26
16	I am always excited to present the ideas of innovation to manage our hotel.	4.13	8
17	Previously I had a role to innovate in the services of our hotel.	3.56	25
18	The innovation in our hotel has played a role for the fame of our hotel as a five star hotel in the city of Erbil.	4.30	4
19	In our Hotel the competition caused of create the innovation	4.41	3
20	The innovations in our hotel have had an impact on the return of guests and staying at the hotel.	3.94	11
21	The innovation has led to an increase in the income of our hotel.	3.83	16
22	I believe that the innovation in our hotel positively affected the stay of guests for many days.	3.71	19
23	In my opinion that the quality and preparation of breakfast and the design of cafeteria positively affected the survival of guests in our hotel.	4.56	1
24	The technological innovation has had an impact on the reservation of rooms in our hotel.	2.76	32
25	The culture of innovation is well in our hotel.	2.68	34
26	The Rate of Innovation in our hotel is than the Rate of Innovation in our service	3.62	23
27	Innovation is a key area within our hotel and I actively working with it in everyday tasks.	3.41	28
28	The innovation for me is a radical change to a product, service, activity, or similar.	4.14	7
29	The innovation for me is a small improvement of an existing product, service, activity, or similar.	1.84	37

30	In my opinion, our hotel service is innovative.	3.70	20
31	In my opinion, taking initiative is encouraged in our hotel	3.08	30
32	In our hotel, there are possibilities for personal development and innovation	3.89	14
33	In my opinion, In our hotel, the new ideas are taken care of innovation	3.19	29
34	In our hotel, there is time for innovation in the work	3.76	17
35	Our hotel, offers guidance and support for innovation	2.76	33
36	There are possibilities for personal development and innovative idea in our hotel	3.70	21
37	In my opinion, each employee has the opportunity to influence decisions that are made in our hotel	2.49	36

Table 3. shows us the value of (Mean) and (Rank) of the questionnaire questions such as 37 items through the Likert scale. The minimum value for (Mean) is (1.84) and maximum value for (Rank) is (37) for question (The innovation for me is a small improvement of an existing product, service, activity, or similar) and the largest value for (Mean) is (4.56) and the minimum value for (Rank) is (1) for the question (In my opinion that the quality and preparation of breakfast and the design of cafeteria positively affected the survival of guests in our hotel).

Where in this table that there is a big difference between the values of (Mean) and (Rank) because the views of respondents were different. So the value of (mean) for 32 items are bigger than 3.0 and the values only for 5 items were less than 3.0 .

2.4 Result and Questionnaire Analyze: using IBM-SPSS 25.0

Case Processing Summary:

Table 4. Case Processing Summary

		N	%
Case	Valid	63	100.0
	Excluded	0	0.0
	Total	63	100.0

Through Table 4. I want to clarify that after 63 forms were distributed to 63 participants in this questionnaire, which contained 42 questions, after checking the questionnaires 63, all the questionnaires were completed successfully, meaning that 100% of the forms participated in the questionnaire process from Before the participants, the damage rate was zero.

Reliability Statistics

Table 5. Reliability Statistics Value.

Cronbach's Alpha	N of Items
0.829	37

Table 5. from total survey 63 samples so, from the data obtained, for (The impact of human resources management strategies on the innovation management) research are indicates the (Cronbach's Alpha = 0.829).

Table 6. Means and Standard deviations for the respondent's answers on the questionnaire items.

	N	Mean	Std. Deviation	theoretical mean	t-test	d.f.	P-Value
The impact of human resource management strategies on the innovation management	63	3.606	0.302	3	15.925	62	0.000 (HS)

Table 6. from total survey samples so, From the data obtained, for (The impact of human resources management strategies on the innovation management) research are indicates the average of Mean value is (3.606), the average of Std. deviation value is (0.302), theoretical mean is (3), t-test is (15.925), d.f. value is (62), P. value is (0.00) (HS) total respondents from this survey are 63 respondents.

Table 7. Respondents Gender Data

Gender	N	Mean	Std. Deviation	t-test	d.f.	P-Value
Male	58	3.604	0.298	-0.201	61	0.841 (NS)
Female	5	3.632	0.386			

Table 7. indicates the gender of survey samples so, from total survey samples so, From the data obtained, are 58 (92.1%) of respondents are male while 5 (7.9%) are females. This indicates that most of the respondents are male. Mean value for male respondents is (3.604) and std. deviation is (0.298) Mean value for female respondents is (3.632) and std. deviation is (0.386).

Table 8. Mean and Std. Deviation for Respondents Education Data

Education	N	Mean	Std. Deviation	F-test One-way ANOVA	P-Value
Upper Secondary Level	2	3.446	0.248	1.307	0.278 (NS)
Lowest Level Tertiary	13	3.491	0.184		
Lower-Degree Level Tertiary	23	3.651	0.357		
Higher-Degree Level Tertiary	23	3.613	0.292		
Doctorate/equivalent	2	3.919	0.229		
Total	63	3.606	0.302		

Table 8. indicates the education of survey samples so, from total survey samples so, 2 (3.2%) of total survey samples education as of the respondents are Doctorate/equivalent, 23 (36.5%) of total survey samples education as of the respondents are Higher-Degree Level Tertiary, 23 (36.5%) of total survey samples education as of the respondents are Lower-Degree Level Tertiary, 13 (20.6%) of total survey samples education as of the respondents are Lowest Level Tertiary, 2 (3.2%) of total survey samples education as of the respondents are Upper Secondary Level, 0 (0.0%) are basic level, So the mean value of the participants based on the education in the table, respectively, are (3.446), (3.491), (3.651), (3.613) and (3.919). And Std. deviation value respectively, are (0.248), (0.184), (0.357), (0.292) and (0.229). So F-test One-way ANOVA for all position persons are 1.307

Table 9. Mean & Std. Deviation for respondents career data.

Career Title	N	Mean	Std. Deviation	F-test One-way ANOVA	P-Value
General Manager	9	3.883	0.233	4.592	0.001 (HS)
General. Manager Assistant	9	3.778	0.276		
HR. Manager	9	3.556	0.313		
Chef	9	3.489	0.156		
Chef Assistant	9	3.357	0.305		
Coordinator	9	3.483	0.233		
Warehouse Manager	9	3.697	0.272		
Total	63	3.606	0.302		

Table 9. indicates the position of survey samples so, 9 (14.3%) of total survey samples positioned as from a general manager, 9 (14.3%) of total survey samples positioned as from a general manager assistant, 9 (14.3%) of total survey samples positioned as from HR manager, 9 (14.3%) of total survey samples positioned as from chef, 9 (14.3%) of total survey samples positioned as from a chef assistant, 9 (14.3%) from of total survey samples positioned as a coordinator manager, 9 (14.3%) from warehouse. So the mean value of the participants based on the position (career title) in the table, respectively, are (3.883), (3.778), (3.556), (3.489), (3.357), (3.483), (3.357), (3.483), (3.697) and (3.606). And Std. deviation , respectively, are (0.233), (0.276), (0.313), (0.156), (0.305), (0.233) and (0.272). And average P-value is (4.592). So F-test One-way ANOVA for all position persons are 4.592

Table 10. Mean and Std. deviation for respondents work duration data

Duration of Work	N	Mean	Std. Deviation	F-test One-way ANOVA	P-Value
1 – 5 years	13	3.509	0.276	0.635	0.595 (NS)
6 – 10 Years	22	3.607	0.309		
11 – 15 Years	19	3.650	0.329		
16 – 20 Years	9	3.652	0.277		
Total	63	3.606	0.302		

(NS) not significant defrence

(HS) Highly significant defrence

Table 10. indicates the duration of work of survey samples so, 13 percent of overall survey contributors or 13 (20.6%) of total survey samples are duration of work from 1-5 years, 22 (34.9%) of total survey samples are duration of work from 6-10 years, 19 (30.2%) of total survey samples are duration of work from 11-15 years, 9 (14.3%) of total survey samples are duration of work from 16-20 years, so the mean value. So the mean value of the participants based on the duration of work as in the table, respectively, are (3.509), (3.607), (3.650) and (3.652). and Std. deviation , respectively, are (0.276), (0.309), (0.329) and (0.277). and average P-value is (0.595).

3.4 Discussion:

During this survey, I conducted a referendum process in nine five-star hotels in the city of Erbil. However, the effect was not very high because there were weaknesses.

1. The management of these hotels did not care enough to train their employees so that the staff themselves were interested in developing themselves in order to stay in their work.
2. In general, the management of these hotels did not give sufficient opportunity for their employees to participate in the trips to develop the management strategy quickly.

3. According to the researcher, one of the weaknesses is the participation of women in the management of these hotels where the referendum process was very low.

5. Conclusion:

In this research I have shown that the right practices of strategic human resources management effectively affect the staff to provide their potential in certain disciplines to produce new and creative ideas to serve the development of management and thus the development of management to reach the management of creativity, but there are effective factors affecting the impact of employees and different professionals who one of these factors is training and development courses for high creative capabilities, where employees participate in training and development courses of strategic advantages. Human Resources Management In order to get the employee involved in these courses to get high efficiency and spirit of creativity, through the correct practice of human resources management strategy changes the behavior and performance of the employee towards creativity, so in my study of this research showed me that in the nine hotels staff freedom to some extent led As a result of the analysis of the data taken it has shown me that the strongest view is the innovation has a radical impact on changes in production and service delivery towards the best and high quality, I showed during this study that the more the performance of strategic, the stronger the management of human resources The more creative, productive and successful management of competition with the external environment, so creativity in the internal environment leads to the success of competition in the external environment. During the questionnaire process, I found that the competition between the hotels for which I have taken the sample is very strong. The possibility of this leads to higher prices of the product and the provision of services at high prices. So our study showed me that the innovations in the hotels that we conducted were the result of linking the work in the internal and external environment of these five-star hotels in Erbil city.

6. Recommendations:

1. This study recommend to the five-star hotel management in Iraqi northern region/ Erbil city more attention to the human resources management strategies and personnel affairs in all aspects.
2. The management of five star hotels in Erbil city more attention to the development of their staff through training and participation in development courses to raise their capabilities so that they can participate in the provision of innovative ideas.
3. Promoting employees on the basis of innovative work and providing opportunity for employee engagement to present their innovations.
4. The management of these hotels should invest the innovative ideas of their employees in the service of innovation management.
5. Management of these hotels should pay more attention to electronic management to facilitate and accelerate their works and activities.
6. The researcher recommends to the management of five-star hotels in Erbil city attention to the increase in the number of females in their departments, where at the moment female participate in the main works and sensitive in these hotels very few.

References

1. Kramar, R. Beyond strategic human resource management: Is sustainable human resource management the next approach? *Int. J. Hum. Resour. Manag.* (2014), 25, 1069–1089, doi:10.1080/09585192.2013.816863. https://www.researchgate.net/publication/317357481_Sustainable_Huma...
2. Kazlauskaitė, R.; Buciuniene, I. The Role of Human Resources and Their Management in the Establishment Sustainability (2019), 11, 1066 15 of 17 of Sustainable Competitive Advantage. *Inz. Ekon.* (2008), 78–84. www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/download
3. Chang, H.-H.; Chien, G.C.L. Input-Process-Output of Hotel Training in Taiwan. *Asia Pac. J. Tour. Res.* (2012), 17, 246–260, doi:10.1080/10941665.2011.625429. <https://www.mdpi.com/pdf-vor>
4. Dyer, L, Reeves, T. (1995) Human Resources Strategies and firm performance; what do we know and where do we need to go? *International journal of human resources management*, (6) (3); 656-570. <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent>

5. Becker, E.B. and Huselid, A.M. 1998–Human Resources Strategies, complementarities, and firm performance. [mgt2.buffalo.edu › files › faculty › ohr › becker › Publications › HumanR...](http://mgt2.buffalo.edu/files/faculty/ohr/becker/Publications/HumanR...)
6. Huselid, M.A. (1995) The impact of human resources management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of management Journal* 38; pp 635-72. [www.markhuselid.com › pdfs › articles › 1995_AMJ_HPWS_Paper](http://www.markhuselid.com/pdfs/articles/1995_AMJ_HPWS_Paper)
7. Nafukho, M.F. Hairston, R. N, and Brooks, K. 2006- human capital theory; implications for Human Resources Development, *Human Resources development International*, (7)(4), 545-551. [https://www.tandfonline.com › doi › abs](https://www.tandfonline.com/doi/abs)
8. Zula, J.K. and Chermack, J.T (2007) Integrative Literature Review: Human Capital Planning: A Review of Literature and Implications for Human Resource Development, *Human Resource Development Review*, (6) (245). [journals.sagepub.com › doi › abs](http://journals.sagepub.com/doi/abs)
9. Somech, A & Drach-Zahavy, A (2011), ‘Translating team creativity to innovation implementation: the role of team composition and climate for innovation’, *Journal of Management*, vol. (39), no. 3, pp. 684–708. [https://books.google.iq › books](https://books.google.iq/books)
10. Slåtten, T (2011), ‘Antecedents and effects of employees’ feelings of joy on employees’ innovative behaviour’, *International Journal Quality & Service Sciences*, vol. (3), no. 1, pp. 93–109. [https://researchdatabox.com › wp-content › uploads › 2018/12 › 03_PIEB...](https://researchdatabox.com/wp-content/uploads/2018/12/03_PIEB...)
11. Unsworth, KL & Parker, S 2003, ‘Proactivity and innovation: promoting a new workforce for the new workplace’, in TDW Holman, CV Clegg, P Sparrow, & A Howard (eds.), *The new workplace: a guide to the human impact of modern working practices*, John Wiley, Chichester, pp. 175–196. [https://www.academia.edu › Proactivity_and_innovation_promoting_a_ne...](https://www.academia.edu/Proactivity_and_innovation_promoting_a_ne...)
12. Stamboulis, Y & Skyannis P (2003), ‘Innovation strategies and technology for experience-based tourism’, *Tourism Management*, vol. (24), no. 1, pp. 35–43. [https://www.academia.edu › Conceptualising_Firm-Level_Innovativeness...](https://www.academia.edu/Conceptualising_Firm-Level_Innovativeness...)
13. Kattara, H & El-Said, O (2013), ‘Innovation strategies: the implementation of creativity principles in Egyptian hotels’, *Tourism and Hospitality Research*, vol. 13, no. (3), pp. 140–148. [journals.sagepub.com › doi › abs](http://journals.sagepub.com/doi/abs)
14. Krause, D, Gebert, D & Kearney, E (2007), ‘Implementing process innovations the benefits of combining delegative-participative with consultative-advisory leadership’, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, vol. 14, no. 1, pp. 16–25. [https://www.researchgate.net › publication › 250961788_Implementing_Pro...](https://www.researchgate.net/publication/250961788_Implementing_Pro...)
15. Martínez-Ros, E & Orfila-Sintes, F (2012), ‘Training plans, manager’s characteristics and innovation in the accommodation industry’, *International Journal of Hospitality Management*, vol. (31), pp. 686–694. [https://www.cabdirect.org › cabdirect › abstract › 20123172778](https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/20123172778)
16. Laursen, K. and N. Foss, (2000), *New HRM Practices, Complementarities, and the Impact on Innovation Performance*, IVS Working Paper no. 05 (Copenhagen Business School, Copenhagen). [https://books.google.iq › books](https://books.google.iq/books)
17. von Hippel, E., 1988, *The Sources of Innovation* (Oxford University Press, New York and Oxford). [web.mit.edu › evhippel › www-old › books › sources › Sofi](http://web.mit.edu/evhippel/www-old/books/sources/Sofi)

18. Kleinknecht, A., (Editor), 1996, Determinants of Innovation: The Message from New Indicators (Macmillan Press Ltd, London). <https://www.amazon.co.uk › Determinants-Innovation-Message-New-Indicat...>
19. Burns, T. and G.M. Stalker, (1961), The Management of Innovation (Tavistock, London). Cohen, S.G. and D.E. Bailey, (1995)- What makes teams work? Group effectiveness research from the shop floor to the executive suite, Journal of Management 23, 239-290. <https://psycnet.apa.org › record>
20. optical pattern generator, (21), (179-80) mask reduction, two-stage step and repeat process, semiconductor innovation in, 21, 181 mass spectrograph detector, GC innovation, 14, 140 <https://web.mit.edu › evhippel › www › books › sources › Index>
21. Ichniowski, C., K. Shaw and G. Prennushi, (1997), The Effects of Human Resource Management Practices on Productivity: A Study of Steel Finishing Lines, American Economic Review 87, 291-313. <https://econpapers.repec.org › RePEc:aea:aecrev:v:87:y:1997:i:3:p:291-313>
22. Hanifi, Saba (2016), Effect of Leadership Style on Organizational Innovation with Mediating Knowledge Management, Khatam University, School of Accounting and Management. <https://osf.io › preprints › socarxiv › download>
23. Hanifi, Saba (2016), Effect of Leadership Style on Organizational Innovation with Mediating Knowledge Management, Khatam University, School of Accounting and Management. <https://econjournals.com › index.php › irmm › article › download › pdf>
24. Yozgat, U., Fındıklı, M., Rofcanin, Y., (2015). Examining Organizational Innovation and Knowledge Management Capacity The Central Role of Strategic Human Resources Practices (SHRPs), Procedia - Social and Behavioral Sciences (181) (2015) 377 - 387. <https://pdfs.semanticscholar.org › ...>
25. Schiele, H. (2012). Accessing supplier innovation by being their preferred customer. Research-Technology Management, (55)(1), 44-50. <https://research.utwente.nl › publications › accessing-supplier-innovation-b...>
26. Tannenbaum, S.I., & Dupuree-Bruno, L.M. (1994). The relationship between organizational and environmental factors and the use of innovative human resource practices. Group & Organization Management, 19(2), 171-202. <https://books.google.iq › books>
27. Rubin, D.B., & Little, R.J. (2002). Statistical analysis with missing data. Hoboken, NJ: J Wiley & Sons. Scarbrough, H. (2003). Knowledge management, hrm and the innovation process. International Journal of Manpower, 24(5), 501-516. <https://pdfs.semanticscholar.org › ...>
28. Scott, S.G., & Bruce, R.A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. Academy of management journal, 37(3), 580-607. <https://pdfs.semanticscholar.org › ffe9>
29. Mumford, M.D. (2000). Managing creative people: Strategies and tactics for innovation. Human resource management review, 10(3), 313-351. <https://www.scirp.org › reference › ReferencesPapers>
30. Laursen, K., & Foss, N.J. (2003). New human resource management practices, complementarities and the impact on innovation performance. Cambridge Journal of economics, 27(2), 243-263. (https://www.researchgate.net › publication › 5208375_New_Human_Resour...)

31. Jimenez-Jimenez, D., & Sanz-Valle, R. (2005). Innovation and human resource management fit: An empirical study. *International journal of Manpower*, 26(4), 364-381. https://www.researchgate.net/publication/235274143_Innovation_and_h...
32. Stiles, P 1999, Transformation at the leading edge, in *Strategic Human Resource Management*, ed L Gratton et al, Oxford University Press, Oxford.
33. Fombrun, C J, Tichy, N M and Devanna, M A (1984) *Strategic Human Resource Management*, Wiley, New York. <https://link.springer.com> > chapter
34. Storey, John; Ulrich, Dave and Wright, Patrick M. 2019. *Strategic Human Resource Management: A Research Overview*. State of the Art in Business Research. London: Routledge. <https://www.routledge.com> > Storey-Ulrich-Wright > book
35. Caverzasi, Eugenio and Tori, Daniele 2018. *The Financial Innovation Hypothesis: Schumpeter, Minsky and the sub-prime mortgage crisis*. Laboratory of Economics and Management (LEM), Sant'Anna School of Advanced Studies, Pisa, Italy. <https://ideas.repec.org/ssa/lemwps> > 2018-36
36. Kale, Dinar 2017, Re-developing Knowledge Creation Capability: Innovating in Indian Pharmaceutical Industry under the TRIPS-Compliant Patent Regime. In: Little, Stephen E.; Go, Frank M. and Poon, Teresa Shuck-Ching eds. *Global Innovation and Entrepreneurship: Challenges and Experiences from East and West*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 229–247. oro.open.ac.uk > view > person > dk4735.default.html
37. Papaioannou, Theo 2016, Marx and Sen on incentives and justice: Implications for innovation and development. *Progress in Development Studies*, (16)(4) pp. 297–313.
38. Sani, A.D. 2012, "Strategic Human Resource Management and Organizational Performance in The Nigerian Insurance Industry: The Impact of Organizational Climate", *Business Intelligence Journal*, Vol(5), No(1) <https://pdfs.semanticscholar.org> > ...
39. Tan, C., and Nasurdin, A. M. 2011, "Human Resource Management Practices and Organizational Innovation: Assessing the Mediating Role of Knowledge Management Effectiveness" *Electronic Journal of Knowledge Management*, Vol(9) Issue(2) www.accolade.com/solution
40. - Karlsson, J. 2013, "The Role of HRM in Innovation Processes", Master Thesis University of Gothenburg. <https://www.jhrm.eu> > 2017/05 > HRM01-2017-04-clanok-p31-41
41. Davila, T., Epstein, M.J., and Shelton, R., 2006. "Making Innovation Work": How to Manage It, Measure It, and Profit from It", New Jersey: Pearson Education, Inc. Prentice Hall. ptgmedia.pearsoncmg.com/images/samplepages.
42. Laursen, K. and N. Foss, 2000, New HRM Practices, Complementarities, and the Impact on Innovation Performance, IVS Working Paper no. 05 (Copenhagen Business School, Copenhagen).
43. Lawler, E.E.I., S.A. Mohrman and G.E. Ledford Jr., 1995, *Creating high performance organizations: practices and results of employee involvement and total quality management in Fortune 1000 companies* (Jossey-Bass, San Francisco). <https://books.google.iq> > books
44. Armstrong, M. (2006). *A Handbook of Human Resource Management Practice* (10th Ed.). London: Kogan Page. <https://www.scirp.org> > reference > ReferencesPapers

45. Twomey, D. F. & Harris, D. L. (2000). From Strategy to Corporate Outcomes: Aligning Human Resource Management Systems with Entrepreneurial Intent. *International Journal of Competitiveness*, 10(3 and 4), pp. 43–55.
46. Ministry of Science, Technology and Innovation, Malaysia, National Survey of Innovation (2002)-(2004), Putrajaya: Malaysian Science and Technology Information Centre, 2006.
47. perceptions of organizational performance”, Academy of Management Journal, Vol. 39, pp. 949-69. https://www.academia.edu › Role_of_HRM_Practices_in_Performance_of_...
48. JJ Phillips - Employment Relations Today, 1991 - Wiley Online Library
49. P Bamberger, B Phillips - Human Resource Management, 1991 - Wiley Online Library
50. M Zur Muehlen - 2004 - books.google.com
51. G Schreyögg, M Kliesch - Schmalenbachs Zeitschrift für ..., 2006 - Springer
52. J Barney - Journal of management, 1991 - journals.sagepub.com
53. <https://hbr.org › 2019/07 › the-one-thing-you-need-to-know-about-manag...>

Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Beklentileri ve Motivasyonları
Üzerine Bir Araştırma (İdris KARSLIOĞLU)

Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Beklentileri ve Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma

İdris KARSLIOĞLU¹

¹Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, E-mail: ikarslioglu@trabzon.edu.tr

Özet: Günümüzde çok sayıda ön lisans mezunu olmasına rağmen iş hayatındaki rekabet, sürekli nitelikli eleman ihtiyacının olması ve meslek mensuplarının ilave özelliklerle donatılması gerekliliği muhasebe eğitiminin önemini artırmaktadır. Staj ve uygulama dersleriyle desteklenen ön lisans eğitimi sonrasında öğrenciler, teorik ve pratik bilgi birikimleriyle iş hayatına atılacaklardır. Bu açıdan incelendiğinde nitelikli eleman yetiştirme konusunda özel bir rolü olan meslek yüksekokullarında eğitim verilirken, öğrencilerin beklentileri göz ardı edilmemeli ve motivasyonlarını artırmak için gerekli alt yapı oluşturulmalıdır. Çalışmanın amacı, Trabzon Üniversitesi (TRÜ) 'ne bağlı meslek yüksekokullarda muhasebe ve vergi bölümünde, derse yazılı 188 ön lisans öğrencisinin beklentilerinin belirlenmesi ve motivasyon düzeylerinin ölçülmesidir. Anket yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin yeni yetenek ve fikirler kazanacakları, prestij kazanacakları, entelektüel gelişimlerinin hızlanacağı, kişisel gelişimlerinin ilerleyeceği, etik kurallara dayalı bakış açısı kazanacakları, problem çözme becerilerinin artacağı, aldıkları eğitimin kariyerlerine temel oluşturacağı ve sosyal statülerinin gelişeceği düşünceleri motivasyon aracı olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda iyi bir işe girecekleri ve para kazanacakları, ufkunun genişleyerek zorluklarla baş edebilecekleri, bu bölümün yeni olanaklar sunacağı, eğitilmiş bir birey olacakları ve ailelerinin beklentilerini karşılayacakları gibi beklentilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra muhasebe alanında çalışmanın yorucu ve stresli olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Motivasyon, Öğrenci Beklentileri

Giriş

Muhasebe mesleği, 1989 yılında çıkarılan 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve Aralık 1992'de Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile tanımlanarak meslek haline gelmiştir. Muhasebe eğitiminin geçmişine bakıldığında ilk olarak 1883 yılında "İstanbul Ticaret Mektebi Âlisi", "Darüşşafaka" ve "Askeri Rüştiye İdadî" gibi eğitim kurumlarında ders olarak yer alan muhasebe, Cumhuriyetle birlikte giderek önem kazanmış ve çeşitli organizasyonlar kapsamında ele alınmıştır. 1990'lı yıllardan önce muhasebecinin yanında yetişen muhasebe elemanı, büro açarak muhasebecilik yapabiliyorken, zaman içerisinde belli mesleki eğitim ve staj şartı ile çeşitli yeterlilikler aranmıştır. Muhasebe eğitimi konusundaki kurumsal çalışma ise Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından 1993 yılında staj merkezinin faaliyete geçirilmesi olmuştur (Kızıl 2016, 70-71).

Günümüz teknolojilerindeki hızlı değişim, bilginin sınır tanımaması ve hızlı üretilip çabuk tüketilmesi, toplumların gelişim sürecini hızlandırmıştır. Hayatımızın her alanında olduğu gibi teknolojinin eğitim hayatıyla da entegre olduğu düşünüldüğünde bu gelişimin daha büyük

boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Bireyin ömrünün büyük kısmını içinde geçirdiği eğitim hayatı, bilgi ve becerilerimizin arttığı, gerekli mesleki ve teknik bilgilerin elde edildiği ve toplumun bir parçası olarak uyum sağlama konusunda alt yapının hazırlandığı bir dönemdir. Eğitim hayatı, ömür boyu öğrenmeyle sürekli hale gelmekte ve birey, her geçen gün yeni şeyler öğrenebilmektedir. Elbette eğitim hayatı boyunca bireyin kendini geliştirmesi, mesleki başarısında da önemli bir etken olacaktır. Muhasebe bilgisinin bilgisayar bilgisiyle birleşimi sonucu muhasebe işlemlerinin otomatik yapılması daha hızlı ve kolay olmaya başlamıştır. Teknolojinin muhasebe uygulamalarında kullanılmasıyla paket programlar ortaya çıkmış ve günümüzde işlemlerin birçoğu paket programlar kullanılarak bilgisayar üzerinden yapıldığından (E-fatura, E-beyanname, E-defter, E-noter, E-sgk vb.) muhasebe işlemleri de bilgisayarlaşmıştır. Ancak bu teknolojiyi kullanabilecek kişilerin belli bir bilgi birikimi ve teknoloji kullanım düzeyinin olması gerekmektedir. Eğitimle iş hayatını birleştiren bu bağlantı, kalifiye elemanların yetiştirilmesi sorununun ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda da meslek yüksekokullarına önemli görevler düşmektedir. Meslek yüksekokulları, çeşitli iş kollarına nitelikli ara eleman yetiştirmekle görevli eğitim kurumları olduklarından özellikle gençlerin yeterli mesleki deneyime zamanında, doğru ve etkili şekilde sahip olmaları meslek yüksekokullarında görecekleri eğitimle doğrudan bağlantılıdır.

Eğitim, planlı ve programlı şekilde yapılan öğrenme faaliyetleri olarak nitelendirilmekle birlikte, bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışlarında istendik ve kasıtlı değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Erden, 2011: 13). Özellikle meslek yüksekokullarında alınan eğitimlerle birlikte staj deneyimleri mesleğe adım atmada önemli başlangıç sayılmaktadır. Elbette öğrencilerin okudukları bölümü tercih etmelerinin birçok nedeni vardır. Eğitim hayatından sonraki meslek seçimi ekonomik, sosyal ve kültürel gerekçelerle birlikte bireyin kendini o mesleğe hazır hissetmesiyle ilgilidir. Beklentilerin karşılanması ve motivasyon düzeyinin yüksek olması eğitim hayatında ve mesleğinde başarılı olmak için öncelikli koşuldur. Motivasyon, bireyin verimini artırmada önemli bir etken olduğundan bilgi ve becerinin kullanımında ilgiyi artırmakta bu da yaratıcılığı etkilemektedir. İyi şekilde planlanmış eğitim-öğretim süreci motivasyonu artırarak başarıyı da beraberinde getirmektedir. Öğrencilerin beklenti ve motivasyonları üzerine birçok çalışma yapıldığı literatür taramasında anlaşılmaktadır. Ancak sorunların tamamen çözüldüğü söylenemez. Tabiki burada öğrencilerin eğitim- öğretim olanakları, iş kaygıları, yaş, cinsiyet, yaşadıkları coğrafi bölge, ekonomik durumları, bölümlerini tercih etme nedenleri vb. kriterlerin incelenerek uygun çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Akpınar ve Yıldız (2018), yaptıkları çalışmanın nitel analizi sonucunda öğrencilerin yalnızca %23,6'sının mezuniyet sonrası muhasebe mesleğini seçmeyi düşündüğü ve sadece %7,4'ünün muhasebe mesleğine yüksek derecede ilgi duyduğunu belirlemişlerdir. Kınay ve diğerleri (2017), yaptıkları çalışmanın sonucunda, öğrencilerin muhasebe eğitimini zorunlu olarak tercih ettikleri, muhasebe mesleğini ikinci meslek olarak tercih ettikleri ve muhasebe bürolarındaki iş koşullarını yeterli bulmadıkları ortaya çıkmıştır. Yıldız (2017), çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının MYO muhasebe bölümlerinde verilen eğitim ve öğretimi genel anlamda yetersiz buldukları ve özellikle “uygulamalı eğitime” ağırlık verilmesini istediklerini tespit etmiştir. Ayrıca meslek mensuplarının istihdam edecekleri mezunlarda “bilgi ve tecrübeden” çok, “güvenilir, işini seven, çalışkan ve sorumluluk sahibi, yeniliklere ve öğrenmeye açık” olma gibi niteliklere öncelik verdiklerini ortaya koymuştur. Yürekli (2017), çalışmasında öğrencilerin, mesleki kariyer olanaklarına ilişkin seminer ve sempozyumların daha fazla verilmesi, belge düzeni dersinin uygulama ve saatinin artırılması, meslekle ilgili tacir ve işletmelerin sorumluluklarının öğretilmesi, meslek mensupları ile daha fazla işbirliği yapılarak sahada daha fazla bulunmaları, Türk Ticaret Kanunu ile Vergi Usul Kanunu ders içeriklerinin daha kapsamlı anlatılması, iş yaşamında avantaj sağlayacak şekilde eğitim içeriğinin düzenlenmesi gibi bir takım beklentilerinin olduğunu belirlemiştir. Çarıkçı (2017), çalışmasında öğrencilerin muhasebe bölümü tercihlerinde muhasebe mesleğinin cazibesi, meslek lisesi ve bilinç dışı olmak üzere 3 faktörün etki ettiğini ve muhasebe mesleğinin cazibesi

boyutunun öğrenci motivasyonu üzerinde güçlü bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Yücenürşen ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını öğrencilerin sosyo-ekonomik, demografik, kültürel bazı özellikleri ve öğrenim gördükleri bölüm, sınıf, öğrenim türü, muhasebe derslerinden beklentileri, kişisel nitelikleri gibi faktörlerin etkilediğini ortaya koymuşlardır. Gönen (2016), çalışmasında meslek yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe mesleğini bir kariyer mesleği olarak gördüklerini ve algılarının da bu yönde olduklarını belirlemiştir. Kandemir ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada öğrencilerin muhasebeye bakış açılarının %52'sinin olumlu, %24'ünün kararsız ve %24'ünün de olumsuz olduğunu ortaya koymuşlardır. Kızıl ve Gencer (2016), yaptıkları çalışmada üniversitelerin iyi bir çalışma ortamına sahip olması, öğretim elemanının dersi sevdirmesi ve uygulamaya yönelik işlemesi ile öğretim elemanının derslere devamının öğrenci başarısını arttıracak, buna karşın öğretim elemanının etkili öğrenim yöntemlerini bilmemesi, not değerlendirmesinin adil olmaması, monoton ve sinirli ders işlemesi, muhasebe mantığının ilk derslerde oturmaması ve sınav sorularının açık ve anlaşılır olmamasının öğrenci başarısını düşüreceği görüşünü tespit etmişlerdir. Dağdeviren ve diğerleri (2016), çalışmalarında muhasebe programındaki öğrencilerin programa ilişkin görüşlerinin orta düzeyde olduğunu, bu düşüncelerinde, mezun olunan orta öğretim kurumunun, tercih sırasının ve cinsiyetlerinin etkisinin olmadığı fakat öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfın bu düşünceler üzerinde etkisinin olduğunu belirlemiştir. Özbek (2015), çalışmasında öğrencilerin motivasyonunu ölçen yargı dışında, derse ilişkin algıyı ölçmeyi amaçlayan diğer yargılara %70 ilâ %85 arasında olumlu katılım gösterdikleri, muhasebe dersinin gerekliliği konusunda farkındalıkları ve isteklilikleri olduğunu belirlemiştir. Atmaca ve Çoşgun (2014), çalışmalarında muhasebe eğitimi benimsenmede motivasyon araçları, muhasebe eğitiminden beklentiler, muhasebe bölümünü seçme nedenleri ve muhasebe eğitime bakış açısı faktörleri arasında doğrusal yönde ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Zeytinoğlu (2012), çalışmasında öğrencilerin motivasyonlarının üst düzeyde olduğu ve başarılı olacaklarına inandıklarını belirlemiştir. Gürdoğan (2012), yaptığı çalışmada öğrencilerin motivasyon düzeylerinden içe yansıtılmış dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk düzeyine ilişkin motivasyon düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Tuncer (2011), çalışmasında meslek yüksekokulu öğrencilerinin gelecek beklentileri arasında cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler lehine anlamlı fark bulmuştur. Ayrıca meslek yüksekokulu öğrencilerinin gelecek beklentileri arasında sınıf değişkenine, mezun oldukları ortaöğretim kurumuna, ailenin yaşadığı yer, gelir durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, öğrencinin kalmakta olduğu yer ve bölüme göre anlamlı fark olmadığı görülmüştür. Özcan ve diğerlerinin (2009), yaptıkları çalışmada bayan öğrencilerin öğrenim gördükleri programdan daha çok memnun oldukları, muhasebe mesleğini “dürüstlük esasında kayıt tutma” olarak nitelendirdikleri, aldıkları eğitimin iş bulmada katkı sağladığı ve toplumun muhasebe mesleğine olumlu baktığı düşünceleri ortaya çıkmıştır. Gençtürk ve diğerleri (2008), yaptıkları çalışmada birinci sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun, bölüme isteyerek gelmediklerini fakat kazandıkları programın çalışma hayatlarında belirleyici olacağını ve okudukları bölümün mesleki kariyerleri açısından önemli olduğunu düşündüklerini tespit etmişlerdir. Byrne ve Flood (2005), muhasebe öğrencilerinin motivasyon ve beklentilerini incelerken öğrenmede etkili olan faktörleri, öğrencilerin algılarını ve muhasebe alanında kariyer planlarını etkileyen değişkenleri ortaya koymuşlardır. Dosch ve Wambsganss (2006), yaptıkları çalışmada yine muhasebe eğitimi ele alarak iş yaşamındaki uygulamaların başarısız olmasında, muhasebe eğitiminin tek etken olmadığını, etik olmayan davranışların da başarısızlık nedeni olabileceğini ifade etmişlerdir. Cheng (2007), muhasebe eğitiminde yer alan ders programlarıyla ilgili yaptığı çalışmada, muhasebe öğrencileri ile öğrenciler arasında farklı beklentiler olduğunu tespit etmiştir. Muhasebe eğitiminin geliştirilmesi gerektiğini özellikle muhasebe alan derslerinin ders programlarına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çalışmada meslek yüksekokullarında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin, muhasebe bölümünü seçme nedenleri, muhasebe bölümünden beklentileri ve motivasyonları üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin beklentilerinin karşılanmaması ve motivasyon düşüklüğünün başarısızlığı getireceği

varsayımından hareketle başarıyı artırmak ve öğrencileri, çağın gerektirdiği mesleki ve teknik bilgiyle donatmak için geliştirilen çözüm önerileri çalışmanın sonuç kısmında yer almaktadır.

1. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın metodolojisi kısmında, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi ile araştırmaya ilişkin bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgular, literatürde çoğunlukla kullanılan frekans ve faktör analizleri ile belirlenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin beklentilerinin belirlenmesi ve motivasyon düzeylerinin araştırılmasıdır. Bu amaçla çalışmada, Trabzon Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında muhasebe eğitimi alan muhasebe bölümü öğrencilerinin görüşleri değerlendirilerek konu hakkındaki düşüncelerinin ölçülmesi hedeflenmiştir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma verilerinin elde edilmesinde veri toplama yöntemlerinden anketle veri toplama yöntemi uygulanmıştır. Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin beklentileri ve motivasyonlarına ilişkin ankette yer alan ifadeler, Çoşgun (2013) tarafından yapılan çalışmadan alınarak hazırlanmıştır. Örneklem tekniği olarak olasılığa dayalı olmayan örneklem tekniklerinden kolayda örneklem tekniğinin kullanıldığı araştırmanın ana kütlesi, Trabzon Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarındaki muhasebe ve vergi bölümünde derse kayıtlı 311 kişiden oluşmaktadır. Ana kütlenin 311 olduğu bir çalışmada minimum örneklem sayısının, %95 güven seviyesinde ve %5 güven aralığında 172 olması gerekmektedir.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde ise aşağıdaki formülden yararlanılmıştır (Kalaycı 2010, 405).

$$n = \frac{[N \cdot t^2 \cdot p \cdot q]}{[d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q]} \quad (1)$$

(1) numaralı formülde;

n : Minimum örneklem büyüklüğünü

N : Hedef kitledeki kişi sayısını

p : İncelenen olayın gerçekleşme olasılığını

q : İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığını

t : Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosundan elde edilen teorik değerini ($\alpha = 0,05$ için t değeri 1,96)

d : Olayın oluş sıklığına göre kabul edilen $\pm$ örneklem hatasını ifade etmektedir.

Buna göre araştırmanın minimum örneklem büyüklüğü:

$$n = \frac{[311 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5]}{[0,05^2 \cdot (311-1) + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5]} = 172,11 \sim 172 \text{ kişidir.}$$

Çalışmada 215 muhasebe bölüm öğrencisine anket uygulanmış ancak incelenen anketlerin 27 tanesi analize uygun olmadığından 188 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Bu sayının ana kütleyi temsil etmeye yeterli olduğu belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu, bölüm öğrencilerinin demografik özelliklerinin yanı sıra muhasebe bölümünü seçme açısından, beklentiler açısından ve motivasyon açısından 5'li likert ölçeğine göre düzenlemiş sorulardan

oluşmuş ve SPSS 21 İstatistik Programı ile analiz edilmiştir. Verilerin dağılımını belirlemek için frekans analizi, muhasebe bölüm öğrencilerinin beklentilerini ve motivasyonlarını etkileyen faktörlerin tespiti için faktör analizi uygulanmıştır. Ankette kullanılan ifadelerin güvenilirliğini ölçmek için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı¹ 0,931 olarak bulunmuştur. Bulunan bu değer, uygulanan anketin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Kalaycı 2010, 405).

1.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamındaki veriler, frekans analizi ve faktör analizi olmak üzere iki ayrı analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın bu kısmında öncelikle gerçekleştirilen analizlerden frekans analizine ilişkin bulgulara, daha sonra ise faktör analizine ilişkin bulgulara yer verilerek söz konusu bulgulara ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1.3.1. Frekans Analizine İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada öncelikle katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Bu amaçla, katılımcılara cinsiyet, yaş, mezuniyet, ailenin gelir durumu vb. sorular yöneltilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>CİNSİYET</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>MEZUNİYETİNİZ</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Kadın	112	59,6	Ticaret Lisesi	83	44,1
Erkek	76	40,4	Anadolu (Düz) Lisesi	65	34,6
Toplam	188	100,0	Diğer	40	21,3
<i>YAŞ</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Toplam	188	100,0
20 yaş ve altı	80	42,6	<i>AİLENİN GELİR DURUMU</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
21 yaş ve üstü	108	57,4	0 – 1.999 TL	97	51,6
Toplam	188	100,0	2.000 – 3.999 TL	69	36,7
<i>BU BÖLÜM İLK TERCİHİNİZ Mİ?</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	4.000 – 5.999 TL	19	10,1
Evet	114	60,6	6.000 TL ve üzeri	3	1,6
Hayır	74	39,4	Toplam	188	100,0
Toplam	188	100,0	<i>TRABZONDA MI İKAMET ETMEKTEYDİNİZ?</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>MUHASEBE BÖLÜMÜNÜ İSTEYEREK Mİ SEÇTİNİZ?</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Evet	87	46,3
Evet	111	59,0	Hayır	101	53,7
Hayır	77	41,0	Toplam	188	100,0
Toplam	188	100,0			

Katılımcıların çoğunluğunun %59,6 ile kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları dikkate alındığında %57,4 ile 21 yaş ve üstünde oldukları anlaşılmaktadır. %60,6'lık kısmı, muhasebe bölümünü seçerken ilk tercihleri olduğunu belirtirken %59'luk kısmı bu bölümü isteyerek seçtiklerini belirtmiştir. Buradan katılımcıların çoğunluğunun muhasebe bölümünü

¹ Cronbach's Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2010: 405):

0.00 ≤ α < 0.40 ise ölçek güvenirli değildir,
0.40 ≤ α < 0.60 ise ölçek güvenirliği düşük,
0.60 ≤ α < 0.80 ise ölçek oldukça güvenirli ve
0.80 ≤ α < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenirli bir ölçektir.

severek ve isteyerek seçtikleri anlaşılmaktadır. Bölümü seçerken mezun oldukları lise türünün de katkısı olduğu %44,1 ile anlaşılmaktadır. Genellikle ticaret lisesi mezunları muhasebe bölümünü tercih etmekteyken %21,3 ile diğer lise türünden mezun olan öğrenciler de bulunmaktadır. Bu öğrenciler, sağlık lisesi, imam hatip lisesi, kız meslek lisesi ve güzel sanatlar lisesi mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin gelir durumu dikkate alındığında %51,6 ile çoğunluğunun gelir düzeyinin 1.999 TL'den düşük olduğu görülmektedir. Öğrencilerin muhasebe bölümünü seçerken ikametlerinin bölüm seçimine engel olmadığı, %53,7'lik kısmının başka şehirlerden geldiği belirlenmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Muhasebe Bölümünü Seçme Nedenleri, Muhasebe Bölümünden Beklentileri ve Motivasyonlarına İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

	Kesinlikle Katılmıyorum (1)		Katılmıyorum (2)		Kararsızım (3)		Katlıyorum (4)		Kesinlikle Katlıyorum (5)		Ortalama
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Muhasebe mesleği sürekli bilginin yenilendiği ve disiplinlerarası ilişkilerin yoğun olduğu bir bilim dalıdır.	8	4,3	17	9,0	42	22,3	62	33,0	59	31,4	3,8
Muhasebe eğitimi sürekli geliştirilmesi gereken değişime açık bir öğretim programıdır.	10	5,3	11	5,9	49	26,1	60	31,9	58	30,9	3,8
Muhasebe eğitimi bana problem çözme yeteneği kazandıracaktır.	11	5,9	15	8,0	39	20,7	69	36,7	54	28,7	3,7
Muhasebe eğitiminde verilen derslerin içeriğinin uygulamaya dönük olması eğitim kalitesini arttıracaktır.	8	4,3	14	7,4	56	29,8	61	32,4	49	26,1	3,7
Muhasebe eğitimiyle ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum.	13	6,9	16	8,5	45	23,9	62	33,0	52	27,7	3,7
Muhasebe hakkında daha çok bilgi edinmek istiyorum.	13	6,9	15	8,0	48	25,5	59	31,4	53	28,2	3,7
Muhasebe eğitimindeki başarımlar kişisel olarak ilerlememde ve gelişmemde yardımcı olacaktır.	10	5,3	19	10,1	47	25,0	72	38,3	40	21,3	3,6
Muhasebe eğitimi bana yeni yetenekler ve fikirler kazandıracaktır.	8	4,3	15	8,0	57	30,3	71	37,8	37	19,7	3,6
Muhasebe eğitimi bana etik kurallara dayalı bir bakış açısı kazandıracaktır.	8	4,3	17	9,0	59	31,4	64	34,0	40	21,3	3,6
Muhasebe alanındaki işlerin stresli olduğunu düşünüyorum.	9	4,8	25	13,3	48	25,5	48	25,5	58	30,9	3,6
Eğitim konusunda ailemin benden beklentilerini karşılamamı sağlayacaktır.	15	8,0	17	9,0	48	25,5	64	34,0	44	23,4	3,6
Muhasebe eğitimi çevre odaklı muhasebe politikaları geliştirmemi sağlayacaktır.	10	5,3	22	11,7	56	29,8	65	34,6	35	18,6	3,5

Muhasebe eğitimiyle kazandığım bilgi düzeyi, kariyerim için temel oluşturacak niteliktedir.	16	8,5	19	10,1	49	26,1	57	30,3	47	25,0	3,5
Muhasebe eğitimi gelecekte bana yeni olanaklar sunacaktır.	15	8,0	27	14,4	40	21,3	68	36,2	38	20,2	3,5
Muhasebe eğitimi iyi bir işe girmemi sağlayacak ve para kazanma gücümü arttıracaktır.	10	5,3	28	14,9	50	26,6	55	29,3	45	23,9	3,5
Muhasebe eğitimi iyi bir işe girmemi sağlayacak ve para kazanma gücümü arttıracaktır.	10	5,3	28	14,9	50	26,6	55	29,3	45	23,9	3,5
Muhasebe eğitimi daha eğitimli bir insan olmamı olanaklı kılacaktır.	10	5,3	20	10,6	58	30,9	66	35,1	34	18,1	3,5
Muhasebe eğitimi ufku genişletecek ve zorluklarla baş edebilmemi sağlayacaktır.	13	6,9	21	11,2	63	33,5	64	34,0	27	14,4	3,5
Muhasebe eğitimi sosyal statümü geliştirecektir.	8	4,3	24	12,8	56	29,8	69	36,7	31	16,5	3,5
Muhasebe eğitimi üniversitede başarılı olmamı ve kendimi kanıtlamamı sağlayacaktır.	11	5,9	27	14,4	51	27,1	57	30,3	42	22,3	3,5
Muhasebe alanındaki çalışma şekli çok yorucudur.	20	10,6	23	12,2	39	20,7	60	31,9	46	24,5	3,5
Muhasebe eğitimi bana prestij kazandıracaktır.	8	4,3	22	11,7	52	27,7	73	38,8	33	17,6	3,5
Muhasebe eğitimindeki verimlilik yeni başarılar elde etmeme olumlu katkı sağlayacaktır.	12	6,4	22	11,7	49	26,1	69	36,7	36	12,9	3,5
Muhasebe eğitimi entelektüel gelişimimi hızlandıracaktır.	13	6,9	22	11,7	61	32,4	63	33,5	29	15,4	3,4
Sahip olduğum yetenek ve beceriler muhasebe için uygundur.	21	11,2	20	10,6	64	34,0	53	28,2	30	16,0	3,3
Muhasebe alanındaki kariyer fırsatları ilgimi çekiyor.	19	10,1	31	16,5	51	27,1	49	26,1	38	20,2	3,3
Muhasebe alanındaki çalışmalar benim için caziptir.	20	10,6	25	13,3	60	31,9	56	29,8	27	14,4	3,2
Okulumuzda dersleri kitap, dergi vb. okuyarak öğrenme alışkanlıkları kazanabilmek için kaynak önerilmektedir.	28	14,9	27	14,4	49	26,1	50	26,6	34	18,1	3,2
Okulumuzda muhasebe derslerinde faydalanılabilecek yeterli sayıda kaynak mevcuttur.	23	12,2	35	18,6	49	26,1	50	26,6	31	16,5	3,2
Mezun olduğum lise türünün muhasebe programını tercihimde etkisi olmuştur.	83	44,1	14	7,4	13	6,9	31	16,5	47	25,0	2,7
Bu bölümü diploma almak için okuyorum.	57	30,3	31	16,5	35	18,6	39	20,7	26	13,8	2,7
Üniversitede hangi bölümü okuduğumun önemli olmadığını düşünüyorum.	107	56,9	21	11,2	28	14,9	12	6,4	20	10,6	2,0

Tablo 2'den anlaşılacağı gibi, katılımcıların çoğu %64,4 ile muhasebe mesleğinin sürekli bilginin yenilendiği ve disiplinlerarası ilişkinin yoğun olduğu bir bilim dalı olduğunu, %62,8 ile muhasebe eğitiminin sürekli geliştirilmesi gereken değişime açık bir öğretim programı olduğunu ifade etmişlerdir. Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin % 65,4'lük kısmı, muhasebe eğitiminin kendisine

problem çözme yeteneği kazandıracağını belirterek aldıkları eğitimin sadece muhasebe alanıyla sınırlı kalmayacağını vurgulamışlardır. %58,5'lik kısmı, muhasebe eğitiminde verilen derslerin içeriğinin uygulamaya dönük olması gerektiğini ifade ederek ancak bu şekilde öğrenmenin kalıcı olacağına ve başarının artacağına inandıklarını vurgulamışlardır. Genel olarak cevaplar incelendiğinde muhasebe öğrencilerinin bölümlerine isteyerek geldikleri ve alanlarında başarılı olmak istediklerinden %60,7'lik oranla önemli bir kısmı, muhasebe eğitimiyle ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2'ye göre, katılımcıların % 68,1'lik kısmının, üniversitede hangi bölümü okuduklarının önemli olmadığı sorusuna olumsuz cevap verdikleri gözlenmektedir. Bu durum öğrencilerin okudukları bölümü önemsediklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların %51,5'lik kısmı mezun oldukları lise türünün muhasebe programını tercihinde etkisi olmadığını ifade ederek aslında mezuniyetlerine bakmadan muhasebe bölümünde okumak istediklerini ortaya koymuşlardır. Katılımcıların yaklaşık %50'lik kısmı bu bölümü diploma almak için okuyorum sorusuna katılmayarak aldıkları eğitimi, mesleki ve teknik bilgilerle bütünleşik, sektöre hazır bir eleman olma yolunda bir basamak olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

1.3.2. Faktör Analizine İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Faktör analizi, aralarında ilişki olan çok sayıdaki değişken veriyi az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren istatistik tekniklerinden birisidir. Faktör analizi uygulanırken faktörlerin elde edilmesi konusunda farklı yöntem kullanılmaktaysa da en yaygın olanı Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis)'dir (Kalaycı 2010, 321). Bu yöntemin kullanılabilmesi için öncelikle veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı belirlenmelidir. Veri setinin analize uygun olup olmadığının belirlenmesinde ise Bartlett testi ve Kaise-Meyer-Olkin (KMO) testleri kullanılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 3'te Bartlett ve KMO testlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Bartlett ve KMO Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,924
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3364,373
	Df	465
	Sig.	,000

Tablo 3 incelendiğinde Bartlett testinin sig.0,000 ve KMO testinin ise 0,924 (% 92,4) olduğu görülmektedir. Bartlett testi (sig.0,000 ile) anlamlı, KMO testi ise 0,924 > 0,50 olduğundan, bu sonuçların veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlendikten sonra, Temel Bileşenler Analizi yöntemi ve Varimax Döndürmesi tekniği ile faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizinde faktör sayısına ve faktörlerin öz değerlerine bakılarak karar verilir. Faktör sayısı, öz değeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınır ve hangi değişkenin hangi faktöre dâhil olduğuna karar verirken de faktör yüklerine bakılır. Bir değişkenlerin faktör yükü mutlak değer olarak hangi faktörün altında en yüksek değere sahipse ilgili değişken o faktöre dâhil edilir. Bir değişkenin faktör yükünün 0,30² ve üzerinde olması gerekir. 0.30'luk faktör yükü açıklanan varyansın %9 olduğunu gösterir ve bu düzeydeki faktör dikkat çekicidir. 0.30-0.59 arasındaki yük değeri orta düzeyde, 0.60 ve üstü yük değeri ise yüksek düzeyde kabul edilir (Büyüköztürk 2002, 474).

Çalışmamızda 0.50 ve üzeri değişkenler dikkate alınmış olup faktör analizinin sonuçları tablo 4, 5 ve 6'da özetlenmiştir.

² Veri sayısı 350 ve üzeri olduğunda faktör yükünün en az 0,30 ve üzerinde olması gerekir (Kalaycı, 2010: 330).

Tablo 6. Özdeğer İstatistiğine Bağlı Faktör Sayısı ve Açıklanan Varyans Yüzdesi

Faktör	Başlangıç Özdeğerler			Döndürülmüş Faktör Yükleri Kareler Toplamı		
	Özdeğerler Toplamı	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)	Özdeğerler Toplamı	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)
1	12,503	40,331	40,331	6,491	20,939	20,939
2	1,807	5,830	46,160	4,871	15,712	36,651
3	1,756	5,663	51,824	2,751	8,873	45,524
4	1,422	4,586	56,410	2,106	6,794	52,317
5	1,191	3,842	60,251	2,047	6,602	58,919
6	1,048	3,380	63,631	1,461	4,712	63,631
7	,953	3,075	66,707			
8	,889	2,866	69,573			
9	,857	2,763	72,336			
10	,744	2,401	74,737			
11	,684	2,205	76,942			
12	,649	2,094	79,036			
13	,589	1,901	80,937			
14	,552	1,780	82,717			
15	,509	1,642	84,359			
16	,455	1,467	85,826			
17	,448	1,445	87,271			
18	,423	1,364	88,634			
19	,402	1,296	89,930			
20	,379	1,223	91,153			
21	,366	1,181	92,334			
22	,348	1,122	93,457			
23	,324	1,047	94,503			
24	,283	,913	95,416			
25	,275	,888	96,304			
26	,250	,807	97,111			
27	,234	,755	97,867			
28	,206	,666	98,533			
29	,172	,556	99,089			
30	,144	,463	99,552			
31	,139	,448	100,000			

Tablo 4'te özdeğer istatistiğine bağlı olan faktör sayıları ve bu faktörlerin açıklanan varyans yüzdelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tabloda özdeğer istatistiği 1'den büyük olan 6 adet faktörün olduğu ve bu faktörlerin toplam varyansın %63,631'ini açıklayabildiği görülmektedir.

Faktörler incelendiğinde birinci faktörün tek başına toplam varyansın %20,939'luk kısmını, ikinci faktörün %15,712'lik kısmını, üçüncü faktörün %8,873'lik kısmını, dördüncü faktörün %6,794'lük kısmını, beşinci faktörün %6,602'lik kısmını ve son faktörün ise toplam varyansın %4,712'lik kısmını açıklayabildiği görülmektedir.

Tablo 7. Döndürülmüş Faktör Matrisi

	Faktörler					
	1	2	3	4	5	6
Muhasebe eğitimi bana yeni yetenekler ve fikirler kazandıracaktır.	,771	,234	,161	,104	,083	,056
Muhasebe eğitimi bana prestij kazandıracaktır.	,764	,206	,114	,062	,058	,055
Muhasebe eğitimi entelektüel gelişimimi hızlandıracaktır.	,761	,252	,183	,154	,062	,116
Muhasebe eğitimindeki başarımlar kişisel olarak ilerlememde ve gelişimimde yardımcı olacaktır.	,740	,247	,224	,157	-,024	,067
Muhasebe eğitimi bana etik kurallara dayalı bir bakış açısı kazandıracaktır.	,735	,304	,080	,087	,136	,065
Muhasebe eğitimi sürekli geliştirilmesi gereken değişime açık bir öğretim programıdır.	,638	,222	,068	,209	,200	,245
Muhasebe eğitimi bana problemleri çözme yeteneği kazandıracaktır.	,587	,454	,049	,162	,148	,213
Muhasebe eğitimi çevre odaklı muhasebe politikaları geliştirmemi sağlayacaktır.	,557	,234	,263	,324	,152	,050
Muhasebe eğitimiyle kazandığım bilgi düzeyi, kariyerim için temel oluşturacak niteliktedir.	,534	,281	,144	,348	,073	,139
Muhasebe eğitimi sosyal statümü geliştirecektir.	,532	,515	,210	-,089	,088	-,217
Muhasebe eğitiminde verilen derslerin içeriğinin uygulamaya dönük olması eğitim kalitesini arttıracaktır.	,531	,199	,210	,322	,348	,307
Muhasebe eğitimi iyi bir işe girmemi sağlayacak ve para kazanma gücümü arttıracaktır.	,292	,773	,110	,202	,058	,120
Muhasebe eğitimi ufkumu genişletecek ve zorluklarla baş edebilmemi sağlayacaktır.	,416	,707	,153	-,010	,131	-,089
Muhasebe eğitimi gelecekte bana yeni olanaklar sunacaktır.	,305	,661	,291	,182	,103	,099
Muhasebe eğitimi daha eğitimli bir insan olmamı olanaklı kılacaktır.	,498	,645	,113	,078	,120	-,012
Muhasebe eğitimi üniversitede başarılı olmamı ve kendimi kanıtlamamı sağlayacaktır.	,509	,586	,173	,011	-,073	-,051
Muhasebe eğitimiyle ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum.	,437	,526	,208	,155	,102	,140
Eğitim konusunda ailemin benden beklentilerini karşılamamı sağlayacaktır.	,317	,524	,094	,195	,240	-,057
Sahip olduğum yetenek ve beceriler muhasebe için uygundur.	,211	,177	,773	,138	,001	,101
Muhasebe alanındaki kariyer fırsatları ilgimi çekiyor.	,156	,360	,686	-,048	,047	,097
Mezun olduğum lise türünün muhasebe programını tercihimde etkisi olmuştur.	,172	-,037	,676	-,104	-,051	-,285
Muhasebe hakkında daha çok bilgi edinmek istiyorum.	,253	,472	,550	,138	,199	,172
Okulumuzda muhasebe derslerinde faydalanılabilecek yeterli sayıda kaynak mevcuttur.	,205	,100	,055	,746	-,019	-,097
Okulumuzda dersleri kitap, dergi vb. okuyarak öğrenme alışkanlıkları kazanabilmek için kaynak önerilmektedir.	,206	,115	-,060	,730	,082	-,185
Muhasebe alanındaki çalışma şekli çok yorucudur.	,111	,067	,058	-,006	,870	-,131
Muhasebe alanındaki işlerin stresli olduğunu düşünüyorum.	,143	,169	-,003	,062	,859	-,045
Bu bölümü diploma almak için okuyorum.	-,122	-,179	-,066	,140	,104	-,716

Üniversitede hangi bölümü okuduğumun önemli olmadığını düşünüyorum.	-,197	,213	,061	,147	,093	-,530

Tablo 5 incelendiğinde matris tablosunda yer alan 6 adet faktör ve her bir değişkenin bu faktörler altındaki faktör yükleri yer almaktadır. Faktör yükü açısından dikkate alındığında matristeki her bir değişkenin mutlak değeri hangi faktör altında en yüksek değere sahipse o faktör altında gruplanmaktadır. Bu gruplanma aşağıdaki gibidir:

Tablo 8. Katılımcıların Muhasebe Bölümünü Seçme Nedenleri, Muhasebe Bölümünden Beklentileri ve Motivasyonlarına İlişkin Faktörler ve Faktör Yükleri

Faktörler	Faktör Yükleri
Faktör 1 (Katılımcıların Motivasyonlarına İlişkin Bilgiler)	
Muhasebe eğitimi bana yeni yetenekler ve fikirler kazandıracaktır.	,771
Muhasebe eğitimi bana prestij kazandıracaktır.	,764
Muhasebe eğitimi entelektüel gelişimimi hızlandıracaktır.	,761
Muhasebe eğitimindeki başarımlar kişisel olarak ilerlememde ve gelişmemde yardımcı olacaktır.	,740
Muhasebe eğitimi bana etik kurallara dayalı bir bakış açısı kazandıracaktır.	,735
Muhasebe eğitimi sürekli geliştirilmesi gereken değişime açık bir öğretim programıdır.	,638
Muhasebe eğitimi bana problemleri çözme yeteneği kazandıracaktır.	,587
Muhasebe eğitimi çevre odaklı muhasebe politikaları geliştirmemi sağlayacaktır.	,557
Muhasebe eğitimiyle kazandığım bilgi düzeyi, kariyerim için temel oluşturacak niteliktedir.	,534
Muhasebe eğitimi sosyal statümü geliştirecektir.	,532
Muhasebe eğitiminde verilen derslerin içeriğinin uygulamaya dönük olması eğitim kalitesini arttıracaktır.	,531
Faktör 2 (Katılımcıların Beklentilerine İlişkin Bilgiler)	
Muhasebe eğitimi iyi bir işe girmemi sağlayacak ve para kazanma gücümü arttıracaktır.	,773
Muhasebe eğitimi ufkumu genişletecek ve zorluklarla baş edebilmemi sağlayacaktır.	,707
Muhasebe eğitimi gelecekte bana yeni olanaklar sunacaktır.	,661
Muhasebe eğitimi daha eğitimli bir insan olmamı olanaklı kılacaktır.	,645
Muhasebe eğitimi üniversitede başarılı olmamı ve kendimi kanıtlamamı sağlayacaktır.	,586
Muhasebe eğitimiyle ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum.	,526
Eğitim konusunda ailemin benden beklentilerini karşılamamı sağlayacaktır.	,524
Faktör 3 (Katılımcıların Muhasebe Bölümünü Seçme Nedenlerine İlişkin Bilgiler)	
Sahip olduğum yetenek ve beceriler muhasebe için uygundur.	,773
Muhasebe alanındaki kariyer fırsatları ilgimi çekiyor.	,686
Mezun olduğum lise türünün muhasebe programını tercihimde etkisi olmuştur.	,676
Muhasebe hakkında daha çok bilgi edinmek istiyorum.	,550
Faktör 4 (Muhasebe Ders Materyallerine İlişkin Bilgiler)	
Okulumuzda muhasebe derslerinde faydalanılabilecek yeterli sayıda kaynak mevcuttur.	,746
Okulumuzda dersleri kitap, dergi vb. okuyarak öğrenme alışkanlıkları kazanabilmek için kaynak önerilmektedir.	,730
Faktör 5 (Muhasebenin Çalışma Alanına İlişkin Bilgiler)	
Muhasebe alanındaki çalışma şekli çok yorucudur.	,870
Muhasebe alanındaki işlerin stresli olduğunu düşünüyorum.	,859
Faktör 6 (Katılımcıların Seçtikleri Bölüme İlişkin Bilgiler)	
Bu bölümü diploma almak için okuyorum.	-,716
Üniversitede hangi bölümü okuduğumun önemli olmadığını düşünüyorum.	-,530

Tablo 6'daki değişkenler, faktör yüklerine bağlı olarak en yüksek ağırlığa sahip oldukları faktörler altında gruplandırılmıştır. Birinci faktör grubu en önemli değişkenler grubudur. Bu grupta yer alan değişkenler ağırlıklı olarak muhasebe bölümü öğrencilerinin motivasyonlarıyla ilgili

olduğundan birinci faktör “*Katılımcıların Motivasyonlarına İlişkin Bilgiler*” olarak, ikinci faktör grubunda yer alan değişkenler öğrencilerin beklentileriyle ilgili olduğundan ikinci faktör “*Katılımcıların Beklentilerine İlişkin Bilgiler*” olarak, üçüncü faktör grubunda yer alan değişkenler öğrencilerin muhasebe bölümünü seçme nedenleriyle ilgili olduğundan üçüncü faktör “*Katılımcıların Muhasebe Bölümünü Seçme Nedenlerine İlişkin Bilgiler*” olarak, dördüncü faktör grubunu oluşturan değişkenler genel olarak ders materyalleriyle ilgili olduğundan dördüncü faktör “*Muhasebe Ders Materyallerine İlişkin Bilgiler*” olarak, beşinci faktör grubu muhasebenin çalışma alanıyla ilgili olduğundan beşinci faktör “*Muhasebenin Çalışma Alanına İlişkin Bilgiler*” olarak ve altıncı faktör grubunu oluşturan değişkenler de seçilen bölümle ilgili olduğundan altıncı faktör “*Katılımcıların Seçtikleri Bölüme İlişkin Bilgiler*” olarak adlandırılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın sonucunda, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin aldıkları eğitimle, yeni yetenek ve fikirler kazanacakları, prestij kazanacakları, entelektüel gelişimlerinin hızlanacağı, kişisel gelişimlerinin ilerleyeceği, etik kurallara dayalı bakış açısı kazanacakları, problem çözme becerilerinin artacağı, aldıkları eğitimin kariyerlerine temel oluşturacağı ve sosyal statülerinin gelişeceğini düşünceleri motivasyon aracı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda alınan eğitimle bu öğrencilerin, iyi bir işe girecekleri ve para kazanacakları, ufkunun genişleyerek zorluklarla baş edebilecekleri, bu bölümün yeni olanaklar sunacağı, eğitilmiş bir birey olacakları ve ailenin beklentilerini karşılamayı düşündükleri temel beklentiler olarak belirlenmiştir. Öğrenciler, bu bölümü severek ve isteyerek tercih ettiklerini, becerileri için muhasebe bölümünün uygun olduğunu belirterek aslında daha üniversiteye gelmeden kendilerini bölüme hazır hissettiklerini ifade etmişlerdir. Eğitim faaliyetleri aşamasında ise faydalanılan kaynak sayısının yeterli olduğunu ve öğrenme alışkanlıklarının kazanılabilmesi için yine çeşitli kaynakların önerildiğini belirterek eğitimleri sırasında yeterli donanım ve altyapının olduğunu vurgulamışlardır. Ancak tüm bu iyimser bakış açısına rağmen bölüm öğrencileri, muhasebe alanında çalışmanın yorucu ve stresli olduğunu düşünmektedirler. Son olarak öğrencilerin bölüme gelişi güzel gelmedikleri herhangi bir bölüm okumaktan ziyade muhasebe bölümünü özellikle seçtikleri belirlenmiş ve sadece diploma almak için üniversiteye gelmedikleri ortaya konulmuştur.

Muhasebe eğitiminin temel amacı, muhasebe mesleğinin gerektirdiği teorik bilgi ve teknik beceriyi geliştirmek, öğrencilere farklı bakış açıları kazandırmak ve bütün bunları çeşitli uygulamalarla öğrencilere aktarmaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde muhasebe eğitiminin amaca hizmet etmesi, yetiştirilecek muhasebe elemanının yeterli bilgi ve beceriye sahip olması, teorik ve uygulamayı birleştirebilmesi ve birtakım kişisel özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple muhasebe eğitimi verilirken de sektörün istek ve ihtiyacı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte eğitim alan bireyin yeniliklere açık olması, mesleğin gerektirdiği yasaları bilmesi, pratik ve araştırmacı olması gerekmektedir. Eğitim bir süreçtir ve bireyin sürekli kendini geliştirmesiyle ilgilidir. Eğitim kurumlarında verilen eğitimler mesleğe yönelik olsa da elbette öğrenci istek ve beklentileri göz ardı edilmemelidir. Çalışma hayatında başarılı olmak, bireyin beklentilerinin karşılanması ve motivasyonunun yüksek olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Eğitim ortamında bireylerin beklentileri karşılandıkça motivasyonları da artacak, aynı zamanda öğrenme daha hızlı ve kalıcı olacaktır.

Sonuç olarak öğrencinin beklentilerinin karşılanması, mesleğinde başarılı olmasını sağlamakta bu da eğitimin kalitesini ortaya koymaktadır. Muhasebe eğitimi alan bir öğrencinin, sadece diplomasının olması değil bunun yanında aldığı çeşitli teorik dersler ve okul hayatı boyunca aldıkları uygulamalı eğitimlerle muhasebe mesleğinin gerektirdiği bilgi ve beceriyi de kazanması gerekmektedir. Beklentilerin karşılanması ve motivasyon, eğitim kurumlarında her zaman önemle dikkate alınması gereken bir konu olmakla beraber yapılan çalışmalar bu sorunların

çözülemediğini göstermiştir. Eğitim kurumlarının bu sorunları dikkate alarak öğrenci başarısızlığına çözüm bulacakları düşüncesiyle çalışmanın faydalı olacağı ortadadır.

Kaynaklar

- Akpınar, S.ve Yıldız, Ş. (2018). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (77), 91-114.
- Atmaca, M. ve Coşgun, N. (2014). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksek Okullarında Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 167-184.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kuramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, Kuram ve Uygulamada Eğitim ve Yönetimi Dergisi, (32), 470-483.
- Byrne, M. ve Flood, B. (2005). A Study of Accounting Students Motives, Expectations and Preparedness for Higher Education, Journal of Further and Higher Education, 29(2), 111-124.
- Çarıkçı, O. (2017). Muhasebe Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Motivasyonları ve Muhasebe Bölümünü Tercihlerinin İrdelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(4), 1223-1233.
- Cheng, K. (2007). The Curriculum Design in Universities from the Perspective of Providers in Accounting Education, Education, 127(4), 581- 590.
- Coşgun, N. (2013). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine Bağlı Meslek Yüksekokullarında Bir Uygulama, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Dağdeviren, İ. E., Mirza, Ş. ve Dağdeviren, F. (2016). Muhasebe Programının Öğrenci Perspektifinden Değerlendirilmesine Yönelik Uşak Üniversitesinde Bir Araştırma, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(30), 491-505.
- Dosch, R. J. ve Wambsganss. J. R. (2006). The Blame Game: Accounting Education Is Not Alone, Journal of Education for Business, 81(5), 250-254.
- Erden, M. (2011). Eğitim Bilimlerine Giriş, Arkadaş Yayınevi: Ankara.
- Gönen, S. (2016). Önlisans Düzeyinde Eğitim Gören Öğrencilerin Muhasebe Eğitiminden Beklentilere Yönelik İzmir ve Denizli İllerinde Bir Araştırma, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 8(2), 67-78.
- Gürdoğan, A. (2012). Öğrencilerin Eğitimde Motivasyon Düzeyleri: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksekokulu Örneği, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, 149-165.
- Kalaycı, Ş. (Ed.). (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara. Asil Yayın.
- Kandemir, T., Kardeş, Z. ve Baykut, E. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açıları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 133-151.

- Kımay, B., Ciğer, A. ve Koç, N. (2017). Muhasebe Önlisans Programı Öğrencilerinin İş Hedeflerini Belirlemeye Yönelik Nitel Bir Araştırma: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Myo Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(21), 53-71.
- Kızıl, C. ve Gencer, K. (2016). Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Başarısına Etki Eden Faktörlerin Tespiti: Yalova Üniversitesi'nde Bir Uygulama, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1(2), 67-110.
- Özbek, C. Y. (2015). Farklı Eğitim Programlarındaki Öğrencilerin Genel Muhasebe Dersine İlişkin Algıları”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 24-34.
- Özcan, İ., Ünal, F. ve Helhel, Y. (2009). Muhasebe Programı Öğrencilerinin Cinsiyet ve Öğretim Durumunun Muhasebe Mesleğine Yönelik Tutumları İle İlişkilendirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 41, 170-181.
- Tuncer, M. (2011). Yükseköğretim Gençliğinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma, Turkish Studies, 6(2), 935-947.
- Yıldız, G. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Öğrencilerinden Beklentileri: Kayseri İlinde Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 73, 169-184.
- Yücenurşen, M., Bezirci, M., Özpeynirci R. ve Peker, A. A. (2016). Muhasebe Eğitimi ve Kalite Boyutları: Türkiye Alan Araştırması, International Journal of Human Sciences, 13(1), 296-308.
- Yürekli, E. (2017). Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine ve Mesleğe Bakış Açılarının Araştırılması, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(1), 319-339.
- Zeytinoğlu, E. (2012). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Motivasyonu ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Dumlupınar Üniversitesi Örneği, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 53, 103-115.

Reklam Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi (İdris KARSLIOĞLU, Aytaç Burak
DERELİ)

Reklam Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi

İdris KARSLIOĞLU¹, Aytaç Burak DERELİ²

¹Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, E-mail: ikarslioglu@trabzon.edu.tr

²Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, E-mail: abdereli@trabzon.edu.tr

Özet: Reklam faaliyetlerinin iletişim ve pazarlama boyutlarının yanı sıra her ticari faaliyette olduğu gibi muhasebe ve finansman boyutu da mevcuttur. Reklamcılar Derneği tarafından yayınlanan 2019 yılının ilk altı ayını kapsan “Türkiye’de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları” raporuna göre toplam medya yatırımlarının %25’i reklam harcamalarından oluşmaktadır. Muhasebeleştirme, kazanç elde etmek isteyen işletmelerin gelir/gider ve maliyet unsurlarının takibi neticesinde oluşan doğru kar/zarar tespiti açısından önemlidir. Aynı zamanda mali tabloların gerçeği yansıtması, kalemlerin dikkatle oluşturulması ve usulüne uygun muhasebe kayıtlarıyla mümkündür. Bu çalışma, işletmeler, organizasyonlar ve kişiler adına reklam faaliyetinde bulun reklam ajanlarının esas faaliyetlerine ilişkin gelir ve giderlerinin nelerden oluştuğu, nasıl muhasebeleştirildiği ve bağımsız düzeyde reklam faaliyetinde bulunun işletmeler, organizasyonlar ve kişilerin reklam giderlerinin muhasebe kayıtları üzerine incelemelerde bulunmaktadır. Reklam faaliyetlerine aracılık eden reklam ajansları, işletmelere reklam faaliyetlerinde çeşitli imkânlar sunmakta ve birtakım giderlere katlanmaktadır. Bu giderler kazanç sağlamak açısından gerekliken işletmelerin kar/zarar durumunu da etkilemektedir. Aynı zamanda tam açıklama ve şeffaflık gereği yapılan hesaplamaların ve muhasebe kayıtlarının gerçeği yansıtması gerekmektedir. Çalışmada, reklamverenlerin reklam giderleri ve reklam ajanslarının faaliyetleri boyunca karşılaştıkları giderler, kullanacakları maliyet hesapları ve bu giderlerin muhasebe kayıtları ile esas faaliyete ilişkin gelirin muhasebe kaydına değinilecektir. Nitel araştırma yöntemi ile ele alınan çalışmada, örnek olay incelemesi uygulanmıştır. Çalışmada, reklamveren işletmenin bir dönemlik reklam harcaması, birden fazla döneme ilişkin reklam harcaması ile reklam ajansının genel giderleri, oyunculara yapılan ödemeleri, dekorasyon harcamaları, mecra harcamaları, telif haklarına dönük harcamalar gibi giderler ile gelir kayıtları muhasebeleştirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular değişen ekonomik yapı, reklam yatırımları ve kanunlar açısından değerlendirilerek reklam harcamalarının muhasebe kayıtlarının tutulması hususunda önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reklam Muhasebesi, Reklam Harcamaları, Reklam Ajansı

Giriş

10.01.2015 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği reklam ajansını “Reklamı, reklamverenin talebi doğrultusunda hazırlayan veya reklamveren adına yayınlanmasına aracılık eden gerçek ya da tüzel kişi” reklamvereni, “Ürettiği ya da pazarladığı malın veya hizmetin tanıtımını yaptırmak, satışını artırmak veya marka algısını güçlendirmek amacıyla hazırladığı ve içinde firmasının ya da markasının yer aldığı reklamları yayınlatan, dağıtan ya da başka yollarla sergileyen gerçek veya tüzel kişi”, ticari reklamı “Ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak, bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklamverenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurular” şeklinde tanımlamaktadır (Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği, 2015).

Reklamcılar Derneği tarafından yayınlanan 2018 yılına ait “Türkiye’de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları” raporuna göre 11.002 milyon TL toplam medya ve reklam yatırımı gerçekleşmiştir. Reklamcılar Derneği üyesi olan medya planlama ve satın alma kuruluşlarının sağladığı veriler doğrultusunda 8.252 milyon TL medya yatırımı gerçekleşmiştir. Bu yatırımların 2.385 milyon TL’si dijital, 3.875 milyon TL’si televizyon, 852 milyon TL’si açık hava, 780 milyon TL’si basın, 269 milyon TL’si radyo, 89 milyon TL’si sinema şeklinde gerçekleşmiştir. Toplam medya yatırımların %25’ini oluşturan yaratıcı işler, yapım, baskı, BTL, sponsorluk ve reklamveren hizmet bedellerini içeren reklam yatırımları ise 2.751 milyon TL şeklinde gerçekleşmiştir (www.rd.org.tr).

Farklı tür işletmeler kar elde etmek için farklı yollar deneseler de reklam faaliyetlerinin kullanım amaçları aynıdır. Üretim işletmeleri ürettikleri ürünleri piyasaya tanıtmak ve gelecekte bu ürünlerin satışlarından kazanç elde etmeyi beklediklerinden reklama ihtiyaç duyarlar. Hizmet işletmeleri, gerek fiyat gerekse de sunulan hizmetin kalitesi açısından rakiplerinden farklı imkânlarla sahip olduklarını göstermek amacıyla reklamı tüketicilere ulaşma aracı olarak kullanılmaktadırlar. Ticari işletmeler ise bir ürünü satın alıp üzerinde herhangi bir işlem yapmadan belli bir kar ile satan işletmeler olarak düşünülürse amacın sadece satışları artırmak olduğu söylenebilir. Reklam verenler, ürünlerini tanıtmak, satışlarını artırmak, markalaşmak, uluslararası pazarlara girmek ve rakipleri ile rekabet etmek için bir takım reklam maliyetlerine fon ayırarak reklam kampanyaları yürütmek amacıyla reklam bütçesi oluştururlar (Ceran ve Karaçor, 2013: 16).

Reklamveren işletmenin, konuya ticari bir işletme mantığıyla yaklaştığı düşünüldüğünde çeşitli gerekçelerle verilecek reklamın fayda ve getiri oluşturabilmesi için belli prosedürleri yerine getirmesi gerekmektedir. Gerekli piyasa araştırmaları yapıldıktan sonra reklam ajanslarıyla görüşülmekte ve alınan fiyat teklifleri değerlendirilerek işletme ve ürünün yapısına uygun şartları sağlayan reklam faaliyeti üzerinde anlaşma sağlanmaktadır. Her reklam faaliyeti, daha fazla tüketiciye ulaşmayı ve buna bağlı olarak satışları artırmayı amaçlamaktadır ancak her reklam sonucunda satışlar istenilen düzeyde artış gösteremeyebilir. Bu durumda reklama harcanan tutar ile reklam sayesinde elde edilecek ilave kazanç karşılaştırılarak yapılan reklam yatırımının yerinde bir karar olup olmadığı da yönetici tarafından takip edilmelidir. Ancak burada dikkat edilecek husus, reklam harcamalarının belli bir dönemi kapsamasına karşılık getirisinin uzun vadede gerçekleşme ihtimalinin olmasıdır.

Reklam faaliyetlerinin iletişim, satış ve özel amaçları vardır bununla birlikte reklam faaliyetleri pazarlama amaçları ile uyumlu olmak zorundadır. Reklamın satış amaçları, mevcut satışların korunması, satışların kısa ve uzun vadede artırılması, tüketicinin fiyata olan duyarlılığının etkilenmesi, araçların satış cabalarının desteklenmesi ve satışları arttırmaya dönük kampanyaların duyurulmasıdır. Reklamın özel amaçları ise kişisel satış programını desteklemek, dağıtım kanalıyla ilişkileri geliştirmek, yeni satış noktaları eklemek, işletmelerin katıldığı fuar, toplantı vb. etkinlikleri duyurmak, işletmeye dönük savunmalarda bulunmak, toplumsal bir konuda fikir belirtmek, işletmelerin halkla ilişkiler amaçlı etkinliklerine katılım sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir (Elden ve Bakır, 2010: 14-17). Tosun (2014: 523), reklam faaliyetini markaların satışlarını arttıran rasyonel ve psikolojik yönden yeni değer katan ekonomik döngü şeklinde ifade ederken reklam aracılığıyla artan harcamaların ekonomik bir canlılık olduğunu belirtmiştir.

Ülkedeki ekonomik yapı, sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel birçok yapıyı etkilemekle birlikte pazarlama ve reklam faaliyetlerine de etki etmektedir (Elden, 2009:169). Reklam faaliyetlerinin iletişim ve pazarlama boyutlarının yanı sıra her ticari faaliyette olduğu gibi muhasebe ve finansman boyutu da mevcuttur. Reklam faaliyetlerinin bu derece fonksiyonel bir yapıya sahip olması pazarlama maliyetlerini de önemli hale getirmektedir. Pazarlama, kişilerin ve kurumların

amaçlarına uygun şekilde mal veya hizmet sunumundan kazanç elde edilmesine kadar geçen süreç olarak tanımlanmaktadır (Haftacı, 2013: 373). Bu süreç boyunca oluşan gider ve harcamalar pazarlama faaliyetinin maliyetini oluşturmaktadır. Pazarlama maliyetlerinin uzun dönemli etkilere sahip olma özelliği, reklam maliyetlerinin cari gider niteliğinden çıkarak yatırım aracı olarak görülmesi görüşünü desteklemektedir. Bu görüşe göre reklam maliyetlerinin, pazarlama faaliyetleri sonucunda oluşan maliyetler içerisinde en çok bütçe ayrılan maliyetler olduğu söylenebilir (Özkul, 2006: 32).

Araştırma kapsamında incelenen muhasebe kayıtları sonucunda işletmelerin, organizasyonların ve kişilerin reklam harcamaları; konkur ücretleri, ajans ödemeleri ve komisyonları, mecra giderleri ve reklam yapım giderleri olduğu anlaşılmıştır. Reklam yapım maliyetleri ise telif hakları için gerçekleştirilen ödemeler, yapım (prodüksiyon) harcamaları, mecra harcamaları, ajans genel giderleri (kira, personel vb.), lojistik, banka ve ödeme komisyonları, iş ortaklı hizmet alımları ve kullanılan demirbaş için ödenen tutarlar şeklinde sıralanabilir. Reklam faaliyetlerine aracılık eden reklam ajansları, işletmelere reklam faaliyetlerinde çeşitli imkânlar sunmakta ve birtakım giderlere katlanmaktadır. Bu giderler kazanç sağlamak açısından gerekliyken işletmelerin kar/zarar durumunu da etkilemektedir. Aynı zamanda tam açıklama ve şeffaflık gereği yapılan hesaplamaların ve muhasebe kayıtlarının gerçeği yansıtmaması gerekmektedir.

Gelir Vergisi Kanununun 40/1 maddesine göre işletmeler, ticari kazancın elde edilmesiyle doğrudan ilişkili olan giderleri dönem gideri yazarak vergiden düşebilmektedirler. Reklam faaliyetinde bulunan ticari işletmeler de bu açıklama kapsamında çeşitli reklam harcamalarını tek düzen hesap planında yer alan “760- Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri (PSDG)” hesabına yazarak doğrudan vergi matrahından düşebilmektedirler. Bu giderler dönem karı oluşmasa dahi gider olarak kabul edilmektedir (Gelir Vergisi Kanunu, 1960). PSDG kapsamında kabul edilen reklam harcamalarına ilişkin giderler vergi matrahı hesaplamada kanunen kabul edilen giderlerdir ancak toplum sağlığına zararlı olan alkol ve tütün mamullerinin reklamı özendirmemek amacıyla özel kanunla sınırlandırılarak Kurumlar Vergisi Kanunu madde 11’e göre %50’si kabul edilmemektedir (Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, işletmeler, organizasyonlar ve kişiler adına reklam faaliyetinde bulun reklam ajanlarının esas faaliyetlerine ilişkin gelir ve giderlerinin nelerden oluştuğu, nasıl muhasebeleştirildiği ve bağımsız düzeyde reklam faaliyetinde bulun işletmeler, organizasyonlar ve kişilerin reklam giderlerinin muhasebe kayıtları üzerine incelemelerde bulunmaktadır. Çalışmada, reklamverenlerin reklam giderleri ve reklam ajanslarının faaliyetleri boyunca karşılaştığı giderler, kullanacakları maliyet hesapları ve bu giderlerin muhasebe kayıtları ile esas faaliyete ilişkin gelirin muhasebe kaydına değinilecektir. Nitel araştırma yöntemi ile ele alınan çalışmada, örnek olay incelemesi uygulanmıştır. Çalışmada, reklamveren işletmenin bir dönemlik reklam harcaması, birden fazla döneme ilişkin reklam harcaması ile reklam ajansının genel giderleri, oyunculara yapılan ödemeleri, dekorasyon harcamaları, mecra harcamaları, telif haklarına dönük harcamalar gibi giderler ile gelir kayıtları muhasebeleştirilmektedir.

2. Reklam Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi

Reklama ayrılan bütçe, çeşitli reklam araçlarını kapsamaktadır. Özellikle değişim hızı dikkate alındığında günümüzde dijital reklamın önem kazandığını görmekteyiz. Bunun doğal sonucu olarak da işletmeler geleneksel reklam faaliyetlerinden ziyade, kullanımı ve faydası daha fazla olan dijital reklam araçlarını kullanacaktır. Türü ne olursa olsun çeşitli reklam araçları ile yapılan reklam faaliyetleri için reklamveren işletmelerin yapacakları harcamalar, tek düzen hesap planında ana hesap olarak yer almamakla birlikte “760-Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (PSDG)” hesabının altında yer alacak “760.01. Reklam Giderleri” hesabı kullanılarak muhasebeleştirilmektedir. Ancak yapılan ödemeler muhasebeleştirilirken muhasebenin dönemsellik kavramı dikkate alınmalıdır. Çünkü dönemsellik kavramı, her dönemin gelir ve

giderinin kendi döneminde kayıt altına alınarak mali tablolara yansıtılması gerektiğini ifade eder (Sevilengül, 2005: 25). Eğer bir gider sadece bu döneme aitse tamamı giderleştirilmelidir. İlgili gider birden fazla dönemle ilgiliyse yapılan ödeme aktifleştirilerek dönem dönem giderleştirilmelidir. Açıklamalardan anlaşılacağı üzere bu dönemin gideri bu dönemin mali tablolarına yansıtılmalı sonraki döneme ait olan giderler ya da giderin sonraki dönemlere ait kısmı ise gelecek dönemlerde itfa edilmek üzere ilgili bilanço hesabında bekletilmelidir.

19.12.2018 tarihinde 476 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla, işlemlerin kayıt altına alınmasını teşvik etmek amacıyla internet ortamında yapılan reklam harcamaları vergi stopajına alınmıştır. Karara göre vergi mükellefi olmasa bile internet ortamında reklam hizmeti verenlere veya internet ortamında reklam hizmeti verilmesine aracılık edenlere internet ortamındaki reklam harcamalarında yapılan ödemelerde vergi stopajı uygulanacaktır. Bu karar 01.01.2019 tarihi itibarıyla geçerli olmak koşuluyla Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunlarında reklam giderleri ile ilgili mükelleflere uygulanacak stopaj oranları tablo 1’de yer almaktadır (476 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Gelir Vergisi Kanunu, 1960, Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006):

Tablo 9. Reklam Harcamaları İle İlgili Stopaj Oranları

Madde	Açıklama	Oran
CBK NO: 476 G.V.K. 94	İnternet ortamında verilen reklam hizmetlerine ilişkin olarak, bu hizmeti verenlere veya internet ortamında reklam hizmeti verilmesine aracılık edenlere; Mükellef olup olmamasına bakılmaksızın gerçek kişilere yapılacak ödemelerden	%15
K.V.K. 15/a	Tam mükellef kurumlara yapılan ödemelerden	%0
K.V.K. 30/a	Dar mükellef kurumlara yapılan ödemelerden	%15
G.V.K. 18	Telif ve patent haklarının satışı dolayısıyla yapılan ödemelerden	%17

Çalışmanın sonraki kısmında reklamveren ya da reklama aracılık eden işletmelerin (ajanslar), reklam faaliyetlerine ilişkin yapacakları ödemeler ile ilgili muhasebe kayıtları örnekler yardımıyla açıklanacaktır.

2.1. Reklamveren İşletmenin Reklam Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi

Reklamveren işletmeler faaliyetleri süresince çeşitli reklam harcamalarına katlanırlar. Bu harcamalar çoğunlukla satışları artırmaya ve hedef kitleleri ile güçlü bir iletişim kurmaya yöneliktir. Söz konusu reklam harcamaları yalnızca bir döneme ait olabileceği gibi uzun süreli getiri sağlayacak şekilde dönemler boyunca da yapılabilmektedir. Muhasebenin dönemsellik kavramı gereği tek bir dönemi kapsayan giderler “760-Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri” hesabında takip edilirken ilgili reklam harcamasının birden fazla dönemi kapsamı durumunda giderin önce aktifleştirilmesi daha sonra ise itfa edildiği dönem dikkate alınarak giderleştirilmesi gerekmektedir (Akgün, 2017: 75). Çalışmada her iki durum dikkate alınarak örnek muhasebe kayıtlarına yer verilmektedir.

2.1.1. Reklam Giderinin Sadece Bir Döneme İlişkin Olması Durumunda Yapılacak Muhasebe Kayıtları

İşletmeye ait gider bir döneme aitse tekdüzen hesap planında tanımlanmış giderle ilgili maliyet hesabı (7’li hesap) kullanılarak ödeme anında muhasebeleştirilmelidir. Bağlı bulunduğu dönem sonunda ilgili gider kalemi sonuç hesaplarına aktarılmalıdır. Maliyet hesaplarının hepsinde olduğu gibi reklam harcamaları da önce yansıtılarak gelir tablosu hesabına aktarılmalı diğer bir kayıtla yansıtma hesabı da kapatılmalıdır. Böylece işletmeler, maliyetlerini takip edebileceği gibi söz konusu giderlerin gelir tablosunda yer almasını ve işletmenin dönem kar veya zararının doğru hesaplanmasını sağlamış olacaklardır.

Örnek - 1: Fotoğraf makinesi satışı yapan DERELİ A.Ş. geliştirdiği yeni ürünü piyasaya sunarken pazarda yer edinebilmek ve satışlarını artırmak amacıyla dijital reklam ajansı ile anlaşarak reklam verecektir. Yapılan reklam harcaması 2019 dönemini kapsamakta olup sözleşme gereği 20.09.2019 tarihinde 30.000 TL + % 18 KDV tutarındaki internet reklam gideri, hizmete aracılık eden gerçek kişiye (Stopaj %15) Ziraat Bankası'ndaki hesaptan gönderilmiştir.

Net ödeme	: 30.000 TL	
Brüt tutar	: 30.000 / 0.85 = 35.294	
KDV	: 35.294 x 0.18 = 6.353	
Stopaj (0.15)	: 35.294 x 0.15 = 5.294	
----- 20.09.2019 -----		
760- PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ		35.294
760.01. Reklam Gideri		
191- İNDİRİLECEK KDV		6.353
360- ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR		11.647
360.01. Sor. Sıf. Öd. Muh.(0.15) 5.294		
360.02. Sor. Sıf. Öd. KDV(0.18) 6.353		
102- BANKALAR HESABI		30.000
102.01. Ziraat Bankası		
Reklam giderinin bankadan ödenmesi		
----- / -----		

Dönem içerisinde yapılan reklam gideri ilgili yılın sonunda yansıtma hesapları aracılığıyla gelir tablosuna aktarılarak kapatılmalıdır. Yapılacak kayıtlar aşağıda yer almaktadır.

----- 31.12.2019 -----		
631- PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİD. HS.		35.294
631.01. Reklam Gideri		
761- PSDG YANSITMA HS.		35.294
İlgili giderin yansıtılarak gelir tablosu hesabına aktarılması		
----- 31.12.2019 -----		
761- PAZ. SATIŞ VE DAĞITIM GİD. YANSITMA HS.		35.294
760- PAZ. SAT. VE DAĞ. GİD. HS.		35.294
760.01. Reklam Gideri		
Yansıtma hesabının kapatılması		
----- 31.12.2019 -----		
690- DÖNEM KARI VEYA ZARARI HS.		35.294
631- PAZ. SAT. VE DAĞ. GİD. HS.		35.294
631.01. Reklam Gideri		
Reklam giderinin dönem kar/zarar hesabına aktarılması		
----- / -----		

2.1.2. Reklam Giderinin Birden Fazla Döneme İlişkin Olması Durumunda Yapılacak Muhasebe Kayıtları

İşletmeler söz konusu reklam harcamaları karşılığında birden fazla yıl getiri elde edeceğini düşündüklerinde veya reklamın ürüne etkisi birden fazla yılı kapsıyorsa bu durumda reklam giderinin tek bir yıla kaydedilerek muhasebeleştirilmesi doğru olmayacaktır. Reklam harcamalarının sonraki yılları kapsayan kısmının giderleştirilmeden bilanço hesabında bekletilmesi gerekmektedir. Söz konusu harcama yıllar itibarıyla ürünün yaşam seyri boyunca itfa edilmelidir. Bu harcamalar giderin faydaya dönüştüğü varsayımıyla amortisman ayrılarak dönem giderine aktarılmalıdır. Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) 38, reklam harcamalarını maddi olmayan durak varlıklar statüsünde değerlendirmektedir. Tekdüzen hesap planı incelendiğinde reklam harcamalarını, “26- Maddi Olmayan Duran Varlıklar” hesap grubunda yer alan “267- Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar” hesabında takip etmek daha uygun olacaktır. Aktife

alınan reklam harcamasının ilgili döneme ait kısmı dönem sonunda giderleştirilmelidir (kgk.gov.tr).

Örnek – 2: Cep telefonu üreten işletme, yeni model üretim olan XYZ marka cep telefonunu Ocak 2020’de piyasaya sürecektir. Yeni modelin 3 yıl piyasada duracağını düşünerek 60.000 TL + % 18 KDV tutarında reklam mecra harcamasını tam mükellef kuruma (stopaj %0) 10.10.2019 tarihinde nakit ödemiştir. Ürün yaşam seyri dikkate alınarak yapılacak muhasebe kayıtları aşağıda yer almaktadır.

Reklam gideri : 60.000

KDV : 60.000 x 0.18 = 10.800

Ürün 3 yıl piyasada kalacağı için reklam giderinin yıllara göre dağılımı:

2020 yılı için 20.000

2021 yılı için 20.000

2022 yılı için 20.000

----- 10.10.2019 -----

267- DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR 60.000

267.01. Reklam Harcamaları

191- İNDİRİLECEK KDV 10.800

100- KASA HESABI

70.800

Reklam giderinin nakit ödenmesi

----- / -----

- 31.12.2020 tarihinde yapılacak muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

----- 31.12.2020 -----

760- PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ 20.000

268- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR

20.000

2020 yılı reklam harcamasının giderleştirilmesi.

----- / -----

- 31.12.2021 tarihinde yapılacak muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

----- 31.12.2021 -----

760- PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ 20.000

268- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR

20.000

2021 yılı reklam harcamasının giderleştirilmesi.

----- / -----

- 31.12.2022 tarihinde yapılacak muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

----- 31.12.2022 -----

760- PAZARLAMA SATIŞ VE DAĞITIM GİDERLERİ 20.000

268- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR

20.000

2022 yılı reklam harcamasının giderleştirilmesi.

----- / -----

2.2. Reklam Ajansının Reklam Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi

Vergi Usul Kanunu (V.U.K.) madde 234’te “birinci ve ikinci sınıf tüccarlar, kazancı basit usulde tespit edilenlerle defter tutmak mecburiyetinde olan serbest meslek erbabının ve çiftçilerin, vergiden muaf esnafa yaptırdıkları işler veya onlardan satın aldıkları emtia içinde tanzim edip işi yapana veya emtiayı satana imza ettirecekleri gider pusulası vergiden muaf esnaf tarafından verilmiş fatura hükmündedir” şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu açıklama kapsamında reklam faaliyetlerinde çalışan (rol alan-oyuncu) işletme dışındaki kişilere ödenecek tutarlar vergiden muafıdır. Söz konusu oyuncular vergi mükellefi değillerse işletmeye herhangi bir belge veya fatura veremeyeceklerinden işveren reklam ajansı tarafından gider pusulası düzenlenmelidir (Vergi Usul Kanunu, 1961).

Örnek – 3: KARSLIOĞLU reklam ajansı, reklamlarda rol almaları karşılığında anlaşma yaptığı iki oyuncuya brüt 12.500 TL gider pusulası düzenleyerek ödemiştir (ücret stopajı % 20'dir). Gerekli kesintiler yapıldıktan sonra kalan net tutar 11.10.2019 tarihinde işletmenin Vakıfbank'taki hesabından ödenmiştir.

Brüt Ücret	: 12.500 TL	
KDV	: 12.500 TL x 0.18 = 2.250 TL	
Ücret Stopajı	: 12.500 x 0.20 = 2.500 TL	
Net Ödenen	: 12.500 TL – 2.500 TL = 10.000 TL	
----- 11.10.2019 -----		
740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		12.500
191- İNDİRİLECEK KDV		2.250
360- ÖDENECEK VERGİ VE FON.		4.750
360.01. Sor. Sıf. Öd. Muh.(0.20)	2.500	
360.02. Sor. Sıf. Öd. KDV(0.18)	2.250	
102- BANKALAR HESABI		10.000
102.01. Vakıfbank		
Oyunculara ödenen ücret		
----- / -----		

Reklam faaliyetlerinde oyunculuk yapan kişinin vergi mükellefi olması durumunda bu kişiler serbest meslek makbuzu düzenleyerek gelirlerini belgelemelidirler. Bu kişiler ödedikleri vergileri kendi beyannamelerinde göstereceklerdir. Bu gibi durumlarda devlete ödenecek kısım, ücret stopajı (% 20) üzerinden ödenen KDV (% 18)'nin düşürülmesi ile elde edilmekte ve 360- nolu hesapta takip edilmelidir. Ayrıca vergi indirimi kapsamına giren KDV ödemeleri de yine 360- nolu hesapta takip edilmelidir.

Örnek – 4: KARSLIOĞLU reklam ajansı, vergi mükellefi olan oyuncu için net 2.000 TL + % 18 KDV tutarında ödemeyi nakit yapmıştır. Oyuncu aldığı ücret karşılığında 12.10.2019 tarihinde serbest meslek makbuzu düzenlemiştir.

Brüt Ücret	: 2.000 / 0.98 (1-(0.20-0.18)) = 2.041 TL	
KDV	: 2.041 TL x 0.18 = 367 TL	
Ücret Stopajı	: 2.041 x (0.20-0.18) = 41 TL	
----- 12.10.2019 -----		
740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		2.041
191- İNDİRİLECEK KDV		367
360- ÖDENECEK VERGİ VE FON.		408
360.03. Ücret Stopajı	41	
360.02. Sor. Sıf. Öd. KDV(0.18)	367	
100- KASA HESABI		2.000
Oyunculara ödenen ücret		
----- / -----		

Reklam ajansı, oyuncu temini için bir başka mükellef işletmenin kadrolu oyuncusu ile anlaşırca KDV tevkifatı söz konusu olur. Tevkifat tutarı brüt ücretten hesaplanan KDV'nin % 90'ı kadardır. Kalan kısım işletme tarafından ödenir.

Örnek – 5: KARSLIOĞLU reklam ajansı 13.10.2019 tarihinde vergi mükellefi başka bir işletmeden oyuncu temin ederek çeşitli reklam faaliyetlerinde kullanacaktır. 4 oyuncu için brüt ücret 100.000 TL olarak anlaşılmıştır. Yapılacak muhasebe kaydı aşağıda yer almaktadır.

Sözleşme tutarı	: 100.000 TL	
KDV	: 100.000 x 0.18 = 18.000 TL	
%90 Tevkifat	: 18.000 x 0.90 = 16.200 TL	
Beyan edilecek tutar	: 18.000 – 16.200 = 1.800 TL	
----- 13.10.2019 -----		

740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	100.000
191- İNDİRİLECEK KDV	18.000
360- ÖDENECEK VERGİ VE FON.	16.200
360.05. Tevkifat tutarı 16.200	
100- KASA HESABI	101.800

Oyunculara ödenen ücret

----- / -----

Reklam ajansının oyuncular için yaptıkları çeşitli harcamalar sunulan hizmetin maliyetini oluşturmaktadır. Ancak yapılan harcamalar film setinin hazırlanması veya dekorasyon içinse söz konusu reklam faaliyeti süresince amorti edilmelidir. Çekilen bir film için yapılan tadilat türü harcamalar “264- Özel Maliyetler” hesabında takip edilmelidir (Akdeniz ve Ateş, 2012: 201).

Örnek – 6: KARSLIOĞLU reklam ajansı 18.10.2019 tarihinde oyuncular için çeşitli sahne kıyafetleri satın alma karşılığında 20.000 TL + % 18 KDV tutarında harcamayı nakit ödemiştir.

----- 18.10.2019 -----	
740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	20.000
191- İNDİRİLECEK KDV	3.600
100- KASA HESABI	23.600

Oyunculara alınan kıyafet ödemesi

----- / -----

Örnek – 7: KARSLIOĞLU reklam ajansı 01.11.2019 tarihinde çekilecek reklam filmi için kiralanılan villada tadilat/dekorasyon yaparak çekime uygun hale getirmiştir. Bu işlem için 30.000 TL + % 18 KDV tutarındaki harcamayı çek düzenleyerek ödemiştir. Çekilen filmin 3 ay süreceği düşünülmektedir.

----- 01.11.2019 -----	
264- ÖZEL MALİYETLER	30.000
191- İNDİRİLECEK KDV	5.400
103- VERİLEN ÇEK. VE ÖD. EM.	35.400

Dekorasyon harcamasının çekle ödenmesi

----- / -----

Harcamanın yapıldığı ay sonunda ve film çekimi boyunca her ay sonu yapılacak amortisman kaydı ise aşağıdaki gibidir:

Normal amortisman: $30.000 / 3 = 10.000$ TL

----- 30.11.2019 -----	
770- GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	10.000
268- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	10.000

2019 yılı amortisman kaydı

----- / -----

Reklam çekimi sırasında reklam ajansının katlandığı elektrik, su, doğalgaz, temizlik, kira, vb. giderlerin oluşması durumunda bu giderler hizmet üretim maliyetini oluşturacağından “740- Hizmet Üretim Maliyeti” hesabına yazılmalıdır.

Örnek – 8: KARSLIOĞLU reklam ajansı 10.11.2019 tarihinde reklam çekiminin yapılacağı alanın temizliği için ilgili şirkete 500 TL + % 18 KDV temizlik giderini nakit ödemiştir.

----- 10.11.2019 -----	
740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	500
191- İNDİRİLECEK KDV	90
100- KASA HESABI	590

Temizlik giderini nakit ödemesi

----- / -----

Reklam ajansı, reklam çalışmalarında müzik, kitap, şiir, vb. varlıkları kullanacaksa ilgili varlıkların telif hakkını almak zorundadır. Telif hakkı alınacak varlık sadece ilgili dönemde kullanılacaksa “740- Hizmet Üretim Maliyeti” hesabına alınmalıdır. Birden fazla dönemde kullanım söz konusu ise maddi olmayan duran varlıklar hesap grubunda yer alan “260- Haklar” hesabı kullanılmalıdır ve bu haklar için dönemsellik kavramı gereği her dönemin sonunda amortisman ayrılmalıdır.

Örnek – 9: KARSLIOĞLU reklam ajansı 15.11.2019 tarihinde güftesini reklamlarda kullanmak üzere bir müzik eserinin telif hakkını brüt 40.000 TL bedelle anlaşılmıştır. Telif hakkı sahibi serbest meslek makbuzu düzenleyerek ücretini nakit almıştır. Kullanılacak müzik, eser niteliği taşıdığı için sahibine yapılan ödemelerden %17 stopaj hesaplanacaktır.

Telif hakkı (brüt)	: 40.000 TL	
KDV	: 40.000 x 0.18 = 7.200 TL	
Stopaj	: 40.000 x 0.17 = 6.800 TL	
----- 15.11.2019 -----		
740- HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		40.000
191- İNDİRİLECEK KDV		7.200
360- ÖDENECEK VERGİ VE FON.		6.800
360.04. Telif Hakkı Stopajı		
100- KASA HESABI		40.400
Oyunculara ödenen ücret		
----- / -----		

Reklam ajansının yapımçı şirketlere oyuncu hizmeti sunması işletmenin esas faaliyet konusu olduğu için sunulan hizmet “600- Yurtiçi Satışlar” olarak değerlendirilerek muhasebeleştirilmelidir.

Örnek – 10: KARSLIOĞLU reklam ajansı 20.11.2019 tarihinde reklam filminde oynamak için başka bir ajansa oyuncu temin etmiştir. Sunduğu hizmet satışı için 100.000 TL + % 18 KDV tutarında çek almıştır.

----- 20.11.2019 -----		
101- ALINAN ÇEKLER HESABI		118.000
600- YURTIÇİ SATIŞLAR HS.		100.000
391- HESAPLANAN KDV HS.		18.000
Hizmet satışı		
----- / -----		

Sonuç ve Değerlendirme

İşletmeler, organizasyonlar ve kişiler, bir takım amaç ve hedeflerine ulaşmak için reklam bütçesi oluşturmak ve bu bütçeyi etkin bir şekilde yönetmek için stratejik reklam yönetimi gerçekleştirmektedirler. Hedef kitleye hızlı bir şekilde erişmenin önemli bir aracı olan reklam kampanyaları, yüksek bütçeleri nedeniyle üzerinde planlı bir çalışmaya ihtiyaç duymaktadır. Hem işletmeler açısından hem de ajanslar açısından reklam faaliyeti sürecinde oluşan çeşitli giderlerin tek düzen hesap planı çerçevesinde kayıt altında tutulması önem arz etmektedir. Asıl amacı kar elde etmek olan işletmeler, faaliyetlerini gerçekleştirirken işlemlerin muhasebeleştirilmesi aşamasında muhasebenin kavram ve ilkelerine de uyum sağlamak zorundadırlar. Bu uyum sürecinde işletmeler, değişen kanun, yönetmelik gibi hususları da dikkate almalıdırlar. Özellikle sektörel gelişimi dikkate alındığında, günümüzde reklam harcamalarının hacminin giderek arttığı görülmektedir. Reklam harcamalarına taraf olan reklamveren işletmelerin ve reklam ajanslarının yapılacak ödeme ve tahsilat işlemlerinde vergi kalemlerini dikkate alarak doğru ve usulüne uygun muhasebeleştirme yapmaları gerekmektedir. Çalışmada reklamveren ve reklam ajanslarının çeşitli reklam harcamalarının muhasebe kayıtları incelenerek muhasebeleştirme sürecinde izlenecek kayıtlar gösterilmektedir. Tek düzen hesap planında yer almamakla birlikte tüm işletmeler için önemli bir gider kalemi olan reklam harcamalarının ana hesap olarak kullanımının

işlem kolaylığı sağlayacağı ve kavram karışıklığını engelleyeceği düşünülmektedir. Bu durumun bundan sonraki çalışmalarda dikkate alınarak reklam harcamalarının tek düzen hesap planında 7'nolu hesap grubunda ana hesap olarak yer alması veya hesap adının “760- Pazarlama, Satış, Dağıtım ve Reklam Giderleri” olarak değiştirilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Akdeniz, K., Ateş, K. (2012). 15 Büyük Sektörde Vergi ve Muhasebe Uygulamaları Rehberi, Hipotez Yayınları: Bursa.
- Akgün, A. İ. (2017). Maliyet Muhasebesi Teori ve Uygulamaları, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Ceran, Y., Karaçor, S. (2013). “Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Reklam: Reklam Maliyetleri ve Muhasebeleştirilmesi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 1.
- Elden, M. (2009). Reklam ve Reklamcılık, Say Yayınları: İstanbul.
- Elden M., Bakır U. (2010). Reklam Çekicilikleri Cinsellik, Mizah, Korku, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Gelir Vergisi Kanunu. (1960, 31 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 10700). Erişim Adresi: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf
- Haftacı, V. (2013). Maliyet Muhasebesi, Umuttepe Yayınlar: Kocaeli.
- Kamu Gözetim Kurumu. “Türkiye Muhasebe Standartları (TMS38)” Erişim Tarihi: 28.10.2019. www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2011Seti/TMS38.pdf
- Kurumlar Vergisi Kanunu. (2006, 13 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 26205). Erişim Adresi: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf
- Özkul, F. U. (2006). İşletmelerde Reklam Giderlerinin Oluşumu ve Maliyetlere Yansıtılması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Reklamcılar Derneği. “Türkiye’de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları 2018 yılsonu raporu”. Erişim Tarihi: 22.10.2019. www.rd.org.tr/Assets/uploads/bf6ab5b5-0d86-4bc3-92a7-da47c165cb61.pdf
- Sevilengül, O. (2005). Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği. (2015, 15 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 29232). Erişim Adresi: www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150110-5.htm
- Tosun, N. B. (2014). Marka Yönetimi, Beta Yayınları: İstanbul.
- Vergi Usul Kanunu. (1961, 4 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 10703). Erişim Adresi: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf
- 476 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı. (2018, 18 Aralık). Erişim Adresi: www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Cumhurbaşkanı_Kararı/476_vuk_ck.pdf

Ankara'da Osmanlı Döneminden Bir Yerleşim: Büyük İstanos (ilkgül

KAYA ZENBİLCİ)

Ankara'da Osmanlı Döneminden Bir Yerleşim: Büyük İstanos

Dr. Öğr. Üye. İlkül KAYA ZENBİLCİ¹

¹Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, E-mail: ilkqul.zenbilci@yobu.edu.tr

Özet: Büyük İstanos geçmişinden geriye çok az şey bırakan Osmanlı dönemi Türk ve Ermeni yerleşimiydi. Evliya Çelebi'nin uğradığında meşhur ip cambazlarını hayretle izlediği ve ilginç kaya oluşumlarını seyahatnamesinde abartılı bir dille aktardığı Büyük İstanos, 19. yüzyıl seyyahlarının ve yabancı misyonerlerin Ankara'dan geçerken batıya çevirdikleri rotalarında sıra içip, Engürüsü'nun (Zir Çayı) kenarındaki bir söğüdün gölgesinde dinlendikleri uğrak noktası olmuştur. Ankara'nın bembeyaz ipeksi tüyleri ile ünlü keçilerinin, halkı için geçim kaynağı olduğu ve 19. yüzyıl Ankarası'ndaki sof üretiminde oldukça önemli bir paya sahip yerleşim, istatistiksel olarak nüfusa ilişkin net bir çıkarım yapma imkânına sahip olunamasa da halkın çoğunluğunu Osmanlı'ya tâbi Ermenilerin oluşturduğu kendi halinde bir Anadolu kasabasıydı. 1934 yılında Rus yönetmenler S. Yutkeviç ve L. O. Arnstam'ın çektiği "Türkiye'nin Kalbi Ankara" adlı uzun metrajlı siyah-beyaz belgesel filmin ilk dakikalarında, Zir Çayı'nın kenarında sıralanan, bacası tütmeğe olan iki-üç katlı birbirine bitişik kerpiç evleri ve dar sokakları ile küçük bir Anadolu kasabası olan Büyük İstanos kayda alınmıştı. 1950'de gerçekleşen büyük bir sel felaketi ve toprak kayması sonrasında yerleşim yeri tamamen boşaltıldı.

Yerleşimden geriye Bizans dönemine ait olduğu ileri sürülen kayaya oyma bir manastır, Osmanlı dönemine ait taş köprü, tahrip edilmiş Ermeni mezarlığı, yıkık durumda bir ev, çoğunluğu toprak altında kalmış ya da temel seviyesinde duvarların izlendiği birtakım yapı kalıntıları kalmıştır. Bu çalışmada tarihi ve modern kaynaklar çerçevesinde yerleşimin tarihçesi aktarılmaktadır; kartografik kaynaklara, kasabaya ilişkin kaleme alınmış seyahat notları ve misyon raporlarına, Ermeni mezarlığı ile diğer kalıntılara değinilmektedir. Yerleşime ilişkin kapsamlı bir çalışmanın bugüne değin yapılmamış olduğu dikkati çeker. Bu çalışmanın amacı yerleşimden geriye kalan son kalıntıları belgelemektir.

Anahtar Kelimeler: kentsel arkeoloji, Büyük İstanos, erken Bizans yerleşimi, Ermeni yerleşimi, Ermeni mezar taşları

A Settlement in the Region of Ankara from Ottoman Period: Buyuk Istanos

Abstract: Buyuk Istanos was an Ottoman Turkish and Armenian settlement. Only few remains survived. Evliya Celebi observed many famous rope acrobats in Buyuk Istanos when he reached the area and he presented interesting rocks of the place by exaggerating in his travel notes. Istanos was the stopover point where 19th century travelers and foreign missionaries drank grape juice on their routes to the west as they passed through Ankara and rested in the shade of a willow by the Engurusu (Zir Stream). Moreover, Ankara's white goats with their silky white hair were the livelihood for the people of the settlement and Istanos had a significant role in the production of fleece wool in 19th century Ankara. We do not have the opportunity to make a clear inference as to population at the settlement, but the majority of the people were Armenians subordinating to the Ottomans and this was an Anatolian town in its own way. Furthermore, in 1934, a black-and-white documentary named

"Turkey's Heart: Ankara" was directed by Russian directors S. Yutkevich and L. O. Arnstam. At the first moments of the film, İstanos as a small town of Anatolia was appeared with its two-to-three storey mudbrick houses adjacent to each other next to Zir Stream, and its narrow streets. The town was completely abandoned after a major inundation and landslide in 1957.

A rock-carved monastery from Byzantine period, a stone bridge from the Ottoman era, a destroyed Armenian cemetery, a ruined house, most of remained beneath the ground or a number of building remains have been examined. In this research, history of the location is mentioned within the framework of historical and modern sources, cartographic sources, travel notes and mission reports written about the town, Armenian cemetery and other ruins are mentioned. Besides, it is noteworthy that no comprehensive study of the settlement has been referring up to date. This study aims to document the last remains of the destroyed area.

Keywords: urban archaeology, Buyuk İstanos, early Byzantine settlement, Armenian settlement, Armenian tombstones

Giriş¹

*İstanos halkının ve
Ankaralı Ermenilerin anısına.*

*"mürettip Refikle sütçü Yorginin
ortanca kızı çıkmışlar akşam piyasasına
parmakları birbirine dolanmış
bakkal Karabetin ışıkları yanmış
affetmedi bu Ermeni vatandaşı
Kürt dağlarında babasının kesilmesini
fakat seviyor seni çünkü sen de affetmedin
bu karayı sürenleri Türk halkının alnına..."*

"Akşam Gezintisi"nden - Nazım Hikmet Ran, 1950

Ankara'nın kuzey batısında yer alan "Büyük İstanos" kasabası, halkının geçim kaynağı olan Ankara keçisinden elde edilen tiftikten üretilen sof ve şâlî dokumacılığı ile ünlüydü. Evliya Çelebi Ankara'dan geçerken İstanos'a uğramış ve kasabadaki ip cambazlarının temâşâsını seyahatnamesinde uzun uzun anlatmıştır. 1800'lü yıllar ile 1900'lerin başlarında seyyahlar ve

¹ Bu araştırmanın başlangıç evresinde, Büyük İstanos'a ilişkin tarihi ve modern kaynaklarda aktarılan oldukça sınırlı bilgiyle, tutarlı ve kanıtlanabilir bilimsel bir sonuç elde edilmesi mümkün görünmüyordu. Açıkçası yerleşimin tarihçesi ile ilgili derli toplu veriler bulunmadığından, kasabanın eski fotoğrafları üzerinden çıkarımlar yapma girişimi daha makul bir yöntem olabilirdi. Bu anlamda Büyük İstanos'a ilişkin veri toplama sürecinde çok değerli bazı bilim adamlarının, Ankaralı Ermeni ailelerine mensup bazı insanların ve Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği üyelerinin bu çalışmaya katkıları olduğunu belirtmeliyim. Eski Ankaralı Ermenilerden Kambourian ailesinin üyesi Nikolas Kambourian'ın bana önerdiği kitaplar İstanos'un geçmişine başka gözle bakmamı sağladı. Bu anlamda kendisine teşekkür ederim. California Eyalet Üniversitesi Ermeni Çalışmaları Programı'ndan Prof. Dr. Dickran Kouymjian'a, Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi üyesi tarihçi Raymond Kévorkian ile bağlantı sağladığı için minnet duyuyorum. Saygıdeğer Kévorkian sorularımı cevapladı ve yoluma ışık tuttu. Kıymetli bilim insanı Kévorkian'a bu çalışmaya yaptığı katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Ermeni cemaatinden Başrahip Tatoul Efendi'ye, Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin üyelerine ve özellikle dernek başkanı Fahri Bayraktar'a tüm yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

yabancı misyonerler için bir durak olan İstanos'un, 1915 yılındaki Ermenilerin tehir süreciyle büyük ölçüde çehre değiştirdiği düşünülebilir. Ancak Ermeni halkın bir kısmının göç ettiği, bir kısmının da İstanos'ta kalmayı tercih ettiği bilinmektedir. 18.-20. yüzyıllarda Avrupa'da hazırlanan pek çok dünya atlasında karşımıza çıkan Anadolu haritasında bu küçük Ankara kasabasının konumuna rastlamak şaşırtıcıdır. Bu bağlamda kartografik kaynaklara çalışmamız içinde yer verilmiştir. Öte yandan pek çok seyahatname, gezi notları ve misyon raporlarında da İstanos'a ilişkin bazı bilgilere rastladık. Çalışma içinde bu bilgilere de değindik.

1934 yılında Rus yönetmenler Sergey Yutkeviç ve Lev Oskaroviç Arnstam'ın çektiği "Türkiye'nin Kalbi Ankara"² (Анкара-сердце Турции) adlı uzun metrajlı siyah-beyaz belgesel filmin ilk dakikalarında, Zir Çayı'nın kenarında sıralanan bacası tütmede olan iki-üç katlı birbirine bitişik kerpiç evleri ve dar sokakları ile küçük bir Anadolu kasabası olan Büyük İstanos görünür (Foto. 1-4). 1957'de gerçekleşen büyük bir sel felaketi ve toprak kayması sonrasında yerleşim yeri tamamen boşaltılır.

Bu çalışma daha önce arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık tarihi gibi kültürel mirasla ilgili araştırmalara konu olmamış bu yerleşime ilişkin kapsamlı bir araştırma sonucunda ortaya çıkan verileri içermektedir. Bölgeye en erken hangi dönemde yerleşildiğine yeterli arkeolojik veri bulunmamaktadır. Çalışma içinde yerleşimin hangi adlarla anıldığına, topoğrafik özelliklerine, tarihçesine, mimari kalıntılara, Zağar Köprüsü'ne, Ermeni mezarlığı ve mezar taşlarına yer verilmiştir. Bu çalışma yalnızca İstanos'a dair bir kentsel arkeoloji çalışması değildir; aynı zamanda kasabadan geriye kalan birkaç tarihi kalıntının ve özellikle Ermeni mezarlığından geriye kalan mezar taşlarının belgelenmesi amacını gütmektedir.

Foto. 1.İstanos'ta bir sokak, S. Yutkeviç-L. O. Arnstam'ın *Türkiye'nin Kalbi Ankara* filminden (Cumhurbaşkanlığı arşivi).

² Film Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. Yıl kutlamaları çerçevesinde çekilmiştir. bk. Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve ayrıca bk. Erkman, M. (2019). Bir Sovyet Belgeseli: Türkiye'nin Kalbi Ankara. *Altüst*, sayı 26. <http://www.altust.org/2019/02/bir-sovyet-belgeseli-turkiyenin-kalbi-ankara/> (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019).

Foto. 2.İstanos'ta bir sokak, S. Yutkeviç-L. O. Arnstam'ın Türkiye'nin Kalbi Ankara filminden (Cumhurbaşkanlığı arşivi).

Foto. 3.İstanos'taki evlerden bir görüntü, S. Yutkeviç-L. O. Arnstam'ın Türkiye'nin Kalbi Ankara filminden (Cumhurbaşkanlığı arşivi).

Foto. 4.İstanos'taki evlerden bir görüntü, S. Yutkeviç-L. O. Arnstam'ın Türkiye'nin Kalbi Ankara filminden (Cumhurbaşkanlığı arşivi).

Yerleşimin Adı

Kasaba tarihi kaynaklara göre *İstanos*, *Stanos* (erm. *Uşəwūnq*), *Astanos*, *Stannos*, *İstanos*, *İstanos*, *Oppida* (Kasparyan, 1968, s. 31) ve *Zir* (Sezen, 2006, s. 257) gibi adlarla anılmıştır. İstanos kelimesinin etimolojisine dair araştırmacı Bilge Umar'ın önerisi "*Akarsu-Ülkesi*" anlamına gelen "*İsta-(wa)na*" öğelerinden türetilmiş "*İstana*" adının Hellen/Rum ağzında büründüğü biçim *İstanos*'tan geldiği yönündedir.³ Büyük İstanos yerleşiminin Ova Çayı'nın⁴ kenarında kurulmuş olması Umar'ın iddiasını güçlendirmektedir.

1530 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerinde "*İstanos karyesi*"⁵ ve "*İstanos-i küçük*" karyesinin adı kayıtlıdır (Özkılınç, 1993, s. 72). Kasaba ilgili tahrir defterindeki kayıttan da anlaşıldığı üzere iki ayrı yerleşim yerinden oluşmaktaydı: Büyük İstanos ve Küçük İstanos. 1640'larde Ankara'dan geçen ve İstanos'a uğrayan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde kasaba "*azîm İstanos*" (*Büyük İstanos*) olarak geçmektedir (Kurşun vd., 1998, s. 216).

19. yüzyıl boyunca kasabanın *İstanos* yerine Farsçada "aşağı" anlamına gelen "*Zir*" olarak anıldığı da bilinir (Timur vd., 2011, s. 366).

18. yüzyıl şer'iye sicillerinde (Defter no. 147/833) yer alan sof satışı yapan kasabalar arasında İstanos adı geçmektedir (Karaman, 2005, s. 194). 1800'lere ait seyahatname, gezi notları, misyon raporları, ansiklopedi maddeleri ve haritalarda kasaba *İstano*, *İstanos*, *İstanas*, *Stano*, *Stanos* gibi adlarla kaydedildiği görülür. İlgili kaynaklara çalışma içinde yer verilmiştir. 19. yüzyılda yayımlanan Salnâme-i Vilâyet-i Ankara nüshalarında İstanos kasaba, "*Zir*" kazâ merkezi olarak kayıtlıdır⁶ (Tablo 1).

Ferda Balancar'ın derlemesini gerçekleştirdiği ve Hrant Dink Vakfı tarafından 2013 yılında yayımlanan "Sessizliğin Sesi III: Ankaralı Ermeniler Konuşuyor" adlı kitapta yer alan röportajlardan birinde, İstanos'un adına ilişkin olarak "*İstanos'a Türkçede Zir diyorlar. Zir, Farsça çukur demektir. İstanos da Rumcada çukur anlamına geliyor. Yani İstanos'un adı Rumcadan geliyor...*" denmektedir (Balancar, 2013, s. 65). Sonuç itibarıyla yerleşimin İstanos ve Zir olmak üzere iki farklı adla anıldığı anlaşılar.

Tablo 1. Salnâme-i Vilâyet-i Ankara'da -yıllara göre- Zir ve İstanos (kazâ, kasaba, nâhiye olarak).

Sene	Salnâme	Kaza/Kasaba/Nahiye	Sayfa numarası
1288	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 35)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 75)
1289	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 31)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 73)

³ Bilge Umar, esasen Ankara'daki İstanos'tan söz etmemiştir. İstanos aynı zamanda Antalya'nın Korkuteli ilçesinin eski adıdır; bk. Umar, B. (1993). *İstanos. Türkiye'deki Tarihsel Adlar Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzenle Bir İnceleme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 350.

⁴Bugünkü adıyla Ova Çayı; bazı kaynaklarda Çarsu olarak geçmektedir. Engürüsü ya da diğer adıyla Ankara Çayı'nın bir koludur; bk. Olgun, H. (2004). *Sincan Kültür Haritası*. Ankara: Sincan Belediye Başkanlığı, s. 175; Pekin Timur, U., Timur, Ö. B., Özcan, A. U. (2011). Assessing Zir Valley and Its Environs in Point of Alternative Tourism Potential by Using GIS. *Natural Environment and Culture in the Mediterranean Region II*. (edt. R. Efe, M. Ozturk, I. Atalay). Birleşik Krallık: Cambridge Scholars Publishing, s. 357-374'te s. 366.

⁵ "İstanos karyesi" olarak geçen yerleşimden kastedilen Büyük İstanos'tur; y.n.

⁶ Sadece 1325 (M. 1907/1908) tarihli salnâmede Zir, nahiye olarak kayıtlıdır. İstanos ise tüm salnâmelerde "Zir" merkez kazâsına bağlı kasaba olarak geçer

1290	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 44)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 95)
1291	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 57)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 99)
1293	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 71)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 109)
1295	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 68)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 116)
1299	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 115, 126, 185)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 160)
		Zir kasabası	(s. 162)
1300	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 92, 109, 125)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 160)
		Zir kasabası	(s. 163)
1307	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 125, 253, 310)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 313)
1308	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 253)
1311	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 158, 259-261, 313, 321, 330)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 324)
1318	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 131, 132, 284)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 122, 132, 287)
1320	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir kazâsı	(s. 133-134, 143-144, 268)
		Zir kazâsı İstanos kasabası	(s. 133-134, 143-144)
1325	Salnâme-i Vilâyet-i Ankara	Zir nâhiyesi	(s. 135, <i>dal, lam</i>)
		Zir kazâsı	(s. 134, 350-351)
		İstanos	(s. 333, 346)

Konum ve Topoğrafya

Büyük İstanos kasabasının yerleşim alanı Ankara'nın bugünkü kent merkezinin 30 km kadar kuzey batısında, Sincan ilçesine 5 km uzaklıkta, Ankara-Ayaş-Bey pazarı karayolu üzerinde yer alan ve Zir Vadisi olarak bilinen Ova Çayı'nın ikiye böldüğü vadinin iki yakası boyunca uzanıyordu (Foto. 5-10). Bu yerleşimin bulunduğu alan günümüzde Yenikent beldesi sınırları içinde kalmaktadır. Ova Çayı'nın Büyük İstanos yerleşim alanını ikiye bölen vadi tabanı deniz seviyesinden ortalama 780-800 m yüksekliktedir. Yerleşime ait kalıntılar ve eski fotoğraflar yerleşilen alanın daha çok Ova Çayı'nın güneyindeki tepelerde yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir. Kasabanın ve Ova Çayı'nın kuzeyinde "Zincirlikaya" adı verilen ve konglomera⁷ denilen ilginç bir tabakalanma sergileyen, deniz seviyesinden 850-900 m'ye kadar yükselen tepe oluşumları yer alır. Bu tepenin güneye bakan kısmı doğal etkenlerle ikiye bölünmüş gibi görünmektedir; -araç yolu dikkate alındığında- yol ile 90 derecelik açı yapan sarp, dik ve ulaşılması güç bir görünüm sergiler. Güney kısımda irili ufaklı delikler ve mağara girişi-çıkışı göze çarpar. Kasabanın bulunduğu güneydeki tepelik alan Ova Çayı baz alındığında çayın yükseltisinden 30-40 m kadar yükselir, oldukça eğimlidir ve ortalama yükselti en tepe noktasında 830-840 m civarındadır.

Büyük İstanos'a ait eski fotoğraflarda görüldüğü üzere yerleşimin çok küçük bir kısmı Zincirlikaya mevkiindeki konglomera oluşumlarının hemen güneyinde yer alan düzlük üzerine doğru -bir kaç hane ile sınırlı olmak üzere- yayılmıştı (Foto. 6-7). Bugün yerleşimden geriye sadece kâgir köprü, bir ev, tahrip durumda bir mezar alanı ve birtakım yapı kalıntıları kalmıştır.

⁷ İrili ufaklı taş ve çakılların toprakla zamanla sıkışarak birleşmesi ile oluşan kütlelere "konglomera" adı verilmektedir. Ayrıca bk. Morris, H. M. (1996). *Scientific Creationism*. Arkansas.

Foto. 5.Zincirlikaya mevkii uydu fotoğrafı (Kaynak: Google Earth).

Foto. 6.Eski bir fotoğrafta Zincirlikaya mevkii, kuzeye bakış (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Foto. 7.Eski bir fotoğrafta Zincirlikaya mevkii, kuzeye bakış (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Foto. 8.Zincirlikaya, kuzeye bakış (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 9.Zincirlikaya, kuzeye bakış (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 10.Zincirlikaya, kuzeye bakış (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Tarihi ve Modern Kaynaklarda Büyük İstanos: Yerleşimin Tarihçesi

Kasabanın tarihçesine ilişkin elimizde çok az bilgi mevcuttur. Genellikle 19.-20. yüzyıl seyyahlarının eserleri ile yabancı misyonerlerin raporlarından birbirini tekrar eden bilgilere ulaşılır. Söz konusu seyahat notları ve misyon raporlarında aktarılanlar kasabanın genellikle topoğrafik, coğrafi ve sosyal yapısına dair özet bilgiler içerir. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde kasabaya ilişkin bazı belgeler bulunmaktadır.

A. O. Kasparyan, verimli bir vadide kurulan İstanos'taki ilk yerleşimin Friglere değin geriye götürülebileceğini belirtir (Kasparyan, 1968, s. 31). Timur ve diğerlerinin çalışmasında *"birtakım yüzey buluntularının varlığı Zir Vadisi bölgesinin Bakır Çağı'ndan Klasik Çağ'ın sonuna uzanan sürekli bir yerleşim alanı olduğunu kanıtlar."* denmektedir (Timur vd., 2011, s. 366).

Anadolu Medeniyetler Müzesi Müdürlüğü'nün 2000 yılında yaptığı Sincan merkez ve bağlı köyler ile Yenikent Beldesi yüzey araştırması çalışmaları sonucunda yazılan raporda Zir Vadisindeki konglomera tipi kaya oluşumları üzerindeki mağaraların mezar olduğu kayda geçilmiştir (Foto. 8-10). Raporun devamında *"Orta Anadolu'da oldukça sık görülen bu mezarların benzerlerinin Gödekırı mevkiinde Üç Odalar diye adlandırılan bölgede yer aldığı; oluşumların belli bir çizgi üzerinde üç yerde toplandığı ve Geç Roma-erken Bizans dönemine tarihlendiği"* belirtilir (Kaya, Arık, Metin, Yıldız, 2000, s. 3). Buna ek olarak; L. E. Vardar'ın 2001 yılında gerçekleştirdiği ve 2002 yılına 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda bilim dünyasına sunduğu "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: 2001" raporunda bu mağaraların Erken Bizans dönemine ait olabilecek kayaya oyma bir şapel, koridorlar ve çeşitli mekânlardan oluşan bir kaya yerleşiminin parçası olduğu dile getirilir (Vardar, 2003, s. 203-205).

İstanos'un adına Osmanlı dönemi kaynaklarında en erken 16. yüzyılda rastlanmaktadır. 1530 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerinde, Anadolu eyaleti Ankara livası Murtazâ-Âbâd kazasına bağlı İstanos karyesi (Büyük İstanos) ve İstanos-i küçük (Küçük İstanos) karyesinin adı geçer (Özkılınç, 1993, s. 72). Bu bilgiye dayanılarak; hiç değilse bölgenin 16. yüzyılın ilk yarısından beri yerleşim yeri olduğu belirtilebilir.

Erken tarihli bir diğer belge; Erman Tamur'un "Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı" adlı yayınında söz edilen 1587 tarihli ferman kayıdır. Belgeye göre İstanos -ferman kaydında- adı geçen sofçu köylerin en büyüğü idi (Tamur, 2003, s. 175). Dolayısıyla en azından 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar bölgede tiftik yetiştiriciliğinin varlığının sürdürüldüğünü dile getirmek yanlış olmayacaktır (Gravür 1).

Raymond H. Kévorkian ve Paul B. Paboudjian'ın "1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler" adlı yayınına bakıldığında; *"Ankaralı Ermenilerin büyük bir bölümü gibi, burayı kuranlar da 15. yüzyılın başında Kilikya'dan gelmişlerdi. 1290'da Sis'te sureti çıkarılmış bir el yazmasının kolofonunda da bu durum doğrulanmaktadır... Yöredeki ikinci büyük Ermeni göç dalgasıysa, 1605'te İran'dan gelen sığınmacılardan oluşuyordu."* denmektedir. Kévorkian ve Paboudjian İstanos'ta Surp Pırgıç ve Karasun Manug olmak üzere iki Ermeni ve ayrıca bir Protestan ibadethanesi olduğunu; kente hâkim bir tepede yer alan Surp Pırgıç Kilisesi'nin özellikle ilkbaharda ziyaret edilen bir hac yeri olduğu vurgulanır. Öte yandan çok sayıda han ve kiraathane bulunan İstanos'un bir pazar yeri ve özerk bir Ermeni idaresi tarafından işletilen hamamları olduğu ifade edilmiştir (Kévorkian ve Paboudjian, 2012).

Gravür 1. Ankara tiftik keçisi, 18. yüzyılın ortalarına ait Jean Baptiste Claude Chatelain'in bir gravürü (Özel koleksiyon).

İstanos'a ilişkin bilinen en erken tarihi kaynaklardan bir diğeri de 17. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. Polonyalı Simeon 1618/1619 yılında Ankara'ya geldiğinde uğradığı İstanos'u, Ankara'daki üç Ermeni köyünden biri olarak zikreder ve Ankara'nın tüm köylerinde sof dokunduğunu dile getirir (Bournatian, 2007, s. 278).

1640'larda Ankara'ya uğrayan Evliya Çelebi, seyahatnamesinin ikinci kitabında İstanos'tan bahseder. Çelebi'nin anlatımına göre; "Büyük İstanos kasabası menzili: Engürü paşasının subaşılığı hükmünde 150 akçe nahiye kazalarından Murtatova nahiyesi sınırında iki tarafı göklere çıkmış daracık derenin kenarında 1000 hâneli, bağısız ve bahçesiz, camii, hamamı ve suk'ı sultânisi bulunan bakımlı bir kasabadır. İçinden ... nehri akar. Kasabanın iki ucunda birer büyük kapı bulunmakta iken; Sultan III. Mehmed döneminde Celalî Karayazıcı olarak tanınan kişi tarafından kapılar sökülümüş⁸ ve kasaba yağmalanmıştır.⁹ Eğer o kapılar tamir edilse dahi bu kasabaya bir taraftan zafer mümkün değildir. Zira iki tarafı samanyolu gibi göklere baş uzatmış, şahin, zağanos ve miskî kartal yuvaları, yalçın sipsivri kızıl ve sarı uçurum kayalardır ki insan bakmaya cür'et edemez. Van, Şebin[karahisar] ve Mardin kalesi kayaları gibi heybetli, tehlikeli ve ibret verici kayalardır. Kimi Bîsütun Dağı gibi altı boşdur, kimi ejderha gibi yukarıdan aşağı süzölmüş, kimi arslan görünüşlü, kimi fil cüssesi gibi türlü türlü acayip yapılı kayalardır. Bu kasabanın ekseriyâ re'ayaları Ermenilerdir. 1000 adet sof ve muhayyer işlenen tezgâh vardır

⁸ Metnin orijinalinde "...kal edüp..." denmektedir; kal etmek: eritmek anlamına gelir; y.n.

⁹ Asıl adı Abdülhalim'dir ve Celalî isyanlarına katılmıştır, bk.; Kaçan Erdoğan, M. (2003). Karayazıcı İsyanı. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, sayı 2, s. 53-66.

derler ama dere içi olduğundan havası gâyet sıcaktır. Lâkin hoş muhayyeri olur, beğenilir ve Ermeni kızları ünlüdür. Ve mağaraları var ki içinde 1000 adet at bağlansa rahatlıkla sığar. Eski zamanlardan kalma, bir yalçın kaya üzerinde harabe kaleciği vardır. Tanrının hikmeti bu şehre girdiğimiz gün insan deryası toplanmış. Meğer ip cambazlarının gösterileri varmış." (c. 2, s. 533).

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine bakıldığında; o dönemde nüfusun çoğunluğunun Ermeniler'den müteşekkil olduğu; yerleşimde harabe durumunda bir kale, camii, hamam ve suk-ı sultânî bulunduğu anlaşılır. İlginç olan Seyahatname'de nüfusun çoğunluğunun gayrimüslim tebaadan oluşmuş olduğu dile getirilmesine rağmen, burada bulunan herhangi bir kiliseden söz edilmemiş olmasıdır. Çelebi'nin metninde aktarılan önemli bir bilgi de halkın sof ve muhayyer dokumacılığı ile uğraştığına işaret eder: "*1000 adet sof ve muhayyer işlenen tezgâh vardır.*" (c. 2, s. 533). Bu bilgi abartılı olsa da halkın çoğunlukla tiftik dokumacılığı ile uğraştığını işaret etmesi açısından önemlidir. Bu bilgilere paralel olarak; Kévorkian ve Paboudjian'ın eserinde İstanoslu zanaatkarların 17. yüzyıldan beri Ankara keşisinin (Gravür 1) kılından ürettikleri sof kumaşla ün saldıkları; bu tekniğin büyük bir olasılıkla, 17. yüzyılın başında İran'dan göç eden Ermeni sığınmacılar tarafından bölgeye getirildiği aktarılır. Kévorkian ve Paboudjian sof üretiminin yanı sıra İstanos'ta ipekböcekçiliği, halı dokumacılığı, nakış, kumaş boyama ve deri işleme zanaatlarının da yapıldığını; tarımda bağcılık ve meyveciliğin başta geldiğini, avcılık, balıkçılık, manda ve keçi yetiştiriciliğinin gelişmiş olduğunu belirtirler (Kévorkian ve Paboudjian, 2012). Kévorkian ve Paboudjian'ın verdikleri bilgiler salnâmelerde de karşımıza çıkar.

Evliya Çelebi'nin İstanos'a ilişkin metninin devamında ip cambazlarının gösterileri ile birlikte Zincirlikaya'nın fizikî tasviri aktarılmıştır:

"... İp pehlivanları üstadının temâşası: 40 yılda bir bütün ip cambazları toplanıp birbirlerini yola getirip imtihan etmek üzere Kalecik'te, İstanos Deresi'nde ve Anadolu'daki Gediz şehri kalesinin kayasında tezgâh kurup ip cambazlığı ederler. Bizler de işsiz güçsüz adamlar bu dere içinde seyredip gördük ki, mavi bulutlara dayanmış yalçın kayalı dar boğazdaki kayaların en yüksek tepesinde, bir kayadan bir kayaya Frenk'in sağlam iplerini bağlamışlar, kayalar kesmesin diye iplerin iki başına postlar bağlayıp güvendikleri adamları silahlarıyla koymuşlar ki usta hünerini gösterirken bir hasmı ipi kesmesin. Kayaların altlarında ve üst taraflarında binlerce insan toplanmış, her taraf insanlarla dolmuş. Aşağı şehir içinde akan nehir kenarında bir hafta öncesinden sofa, sedir ve sekiler yapmışlar, açıklık yerlere çadırlar kurmuşlar, bu kadar bin Tanrı kulu seyre durmuşlar. İki tarafında Engürü paşasının mehterhânesi kütür kütür dövülüp dua ve methiyeden sonra ilk önce ustalar birbirlerini meydana çağırırlar..." (c. 2, s. 533-534). "... Sözün kısası üç gün üç gecede yetmiş ip cambazı ustalarının gösterdikleri becerilerini yazsak cambaz övücüsü oluruz. Ancak bu kadarıyla yetinip 300 kadar çıraklarını başka çıkarıp usta ettiler. Bundan başka her kalfa binlerce oyun sergilediler ve üç günde bütün halktan 600 sof ve sayısız muhayyer kâr edip paşa efendimizden bir kese kuruş bahşiş aldılar, vesselâm..." (c. 2, s. 536).

18. yüzyıla ait bazı kaynaklarda da İstanos'un adına rastlamak mümkündür. 1790-1810 yılları arasında Weimar'da yayımlanan "Der Neue Teutsche Merkur" (DNTM) dergisinin Nisan 1794'te basılan sayısında çıkan "Nachrichten von der Angorischen Ziege" adlı makalede İstanos'tan "...Angora'dan altı saat uzaklıkta olan Ermeni köyünde ince iplik bulunur..." şeklinde söz edilmektedir (DNTM, 1794, s. 257).

31 Ocak 1795'te Göttingen'de çıkan "Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen" (GAGS) adlı derginin 19uncu sayısında, Angora'ya (Ankara) ilişkin bir makalede Angora balından, keşisinden, serin ve kuru yaz ikliminden, Angora ve İstanos'ta en iyi tiftikten üretilip çok yüksek fiyatlara satılan şâlî ve softan söz edilir (GAGS 19, 1795, s. 189).

18. yüzyıl şer'îye sicilleri, İstanbul'ta sof dokumacılığı işinin sürdüğünü kanıtlaması açısından önemlidir. 1695 yılından itibaren Osmanlı maliyesinde malikâne usulü dâhilinde mukataa damgası uygulaması hayata geçer; sofun satışı da mukataa damgasına tâbi olur. Ancak Ankara Şer'îye Sicilleri'ne (Defter no. 147/833) göre, mukataa emînleri Ayaş ve İstanbul kasabalarında esnaftan olmayan bazı yabancıların, tezgâh kurarak çilesi eksik ve tek kat standart dışı şâlîler dokuyarak halka zarar verdiklerini ve mukataa düzeninin bozulduğunu bildirerek, bunun önlenmesi için defalarca emr-i şerif almışlardır (Karaman, 2005, s. 194). Yine aralarında İstanbul'un da bulunduğu Ankara'da şâlî dokunan bazı yerlerde bazı kişiler, üretim şartlarına aykırı olarak eksik ve standart dışı üretim yapmış; damgasız olarak gizlice satmaya kalkışmış; kadimden beri sofcu esnafına mahsus bedestene getirmeyerek başka yerlerde ve sof satmaya yetkisi olmayan kişilere satış yapmışlardır (Karaman, 2005, s. 195).

1810 yılında Boston'da kurulan Amerikan Yabancı Misyon Ajansı'nın (American Foreign Mission Agency/AFMA)¹⁰ 1847-1919 yılları arasını kapsayan "Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Mission" adlı kayıtlarının Reel 582-639 numaralı bölümleri Batı Türkiye Misyonu başlığı altında toplanmıştır. Unit 5 Reel 582 bölümü 1860-1871 yıllarını içine alır ve bu bölümde İstanbul'un Ermeni cemaatinden söz edilmiştir.

1867 yılında Cambridge'de basılan 57inci yıllık raporda İstanbul'ta misyon görevlisi bir öğretmen bulunduğundan söz edilir (AFMA, 1867, s. 56). Raporun devamında şu cümlelerin aktarılması oldukça ilginçtir: "...Bay Richardson özellikle Angora sahasına önem veriyor; eski Galatia'nın bu modern başkentinde Papalığın kalesini karakterize eden bağınazlığın cahilliği ve ahlaksızlığın üzücü bir resmini veriyor. Küçük Protestan grupların katılığı ve aşırı dindarlığı kentte ve köylerinden biri olan İstanbul'ta inançlarının hakikiliğini ve şiddetli girişimler altında bazen zayıflayan gücünü doğruluyor." (AFMA, 1867, s. 65).

1845'te Londra'da yayımlanan "Encyclopaedia Metropolitana Universal Dictionary of Knowledge"ın 22nci cildinde "Natolia" maddesinde Angora keçilerine (Gravür 1) ilişkin bilgi verilirken İstanbul'un da adı geçer. Kasabanın kentten 6 saat uzaklıkta bir Ermeni yerleşimi olduğu, kasabada şâlî ve sof dokunduğundan söz edilir (Smedley, Rose ve Rose, 1845, s. 448).

Charles Texier, "Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie" adlı eserinde İstanbul'tan şu şekilde söz eder: "İstanbul vadinin girişinde ve bir köprü ile geçilen Çarsu nehrinin kıyısında inşa edilmiştir. Nüfusu Türklerden ve Ermenilerden oluşur; ikincisi büyük çoğunluktadır. Evler eski binaların taçlandığı dağın yamacında bir amfiteatro halinde yükselir. Bahçeler nehrin doğu kıyısında ve Hristiyan nüfusun yardımıyla inşa edilen yeni kilise ağaçlar arasında duruyor." (Texier, 1862, s. 494).

Félix Robiou'nun 1866'da Paris'te yayımlanan "Histoire des Gaulois d'Orient" adlı eserinde Ainsworth'un 1839 Mart'ında Ankara'ya yaptığı seyahatten söz edilir. Metinde "...Ainsworth Engürüsü'nün aşağı vadisinde Çarsu'nun sağ kıyı şeridinde pitoresk bir vadi geçidinin doğu ucunu taçlandıran yüksek antik kalıntıların hakim olduğu küçük bir köy olan İstanbul'a gitmiştir." denmektedir (Robiou, 1866, s. 111-112).

İngiliz seyyah William Francis Ainsworth'un 1839 yılında Anadolu'nun çeşitli bölgelerini kapsayan ve üç ay süren seyahatinin raporu, 1841'de Londra'da yayımlanan "The Journal of the Royal Geographical Society of London"un onuncu cildinde yer alır. Ainsworth raporunda 20 Mart

¹⁰ Amerikan Yabancı Misyon Ajansı hakkında bk.; Öztürk, A. (2007). Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 1, s. 63-74.

1939'da uğradığı ve bir gece konakladığı İstanbul'tan şöyle söz eder: "...Kasaba 400 evden oluşur; 350'si Ermeni 50'si Müslümanlara aittir; evler nehrin sağ kıyısını işgal eder ve bir uçurumla sınırlanmıştır. Evler taş döşeli uzun ve düz bir sokak boyunca uzanırlar... Kasabanın defin alanında büyük sütun parçaları ve trakitten kornişler vardır. Muhtemelen bir başka yerden buraya getirilmiş, okunması güç Grekçe kitabesi olan bir mezar taşı mermerden yapılmıştır. Nehrin sol kıyısını bahçeler ve başlıca uğraşı merinos ile kıvırcık (koyunu) olan çalışan Hristiyanlara hizmet eden yeni bir kilise işgal eder..." (Ainsworth, 1841, s. 275-276). Yine Ainsworth'un 1842'de Londra'da yayımlanan "Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia" adlı iki ciltlik seyahatnamesinin birinci cildinde İstanbul'tan aynı şekilde bahsedilmiştir (Ainsworth, 1842, s. 137-138).

"Christian Work or the News of the Churches A Magazine of Religious and Missionary Information" adlı 1867'de Londra'da yayımlanan misyon gazeteleri derlemesinin birinci cildinde yer alan Army Chaplain'in 1 Mayıs 1867 tarihli raporunda, *Angora* ve İstanbul'ta misyoner olarak faaliyet gösteren kimsenin bulunmadığından ve İstanbul'ta, kiliseyi tanıyan bir okul olduğundan bahsedilir (Chaplain, 1867, s. 220).

Fransız arkeolog Georges Perrot'nun Edmond Guillaume ve Jules Delbet ile 1861 yılında uğradıkları Ankara'ya ilişkin gözlemlerine dair notlarını içeren ve 1872'de Paris'te yayımlanan "Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont" adlı kitabın birinci cildinde İstanbul'a kısaca değinilir: "*İstanbul'tan Ankara'ya giden yol Engürüsü boyunca ilerler... yol altı saat sürer ve tüm yol boyunca birinin barınabileceği ne bir ağaç ne de bir çatı, sadece iki çeşme vardır. Ova neredeyse tamamen ekilmiş durumdadır; ancak köylerin hepsi yoldan biraz uzaktadır. Oraya varmadan çok önce, eski çift duvarlı kalesinin pürüzlü surlarının hâkim olduğu Angora görülebilir. Evler, batıya bakan uzun, dar ve uzun bir tepenin yamacında yayılmıştır...*" (Perrot, Guillaume ve Delbet, 1872, s. 225).

Constantine Mostras'ın "Dictionnaire Géographique de l'Empire Ottoman" adlı 1873'te St. Petersburg'da yayımlanan coğrafi yer adlarına ilişkin sözlüğünde yerleşim "İstanos" olarak geçer; Bozok eyaleti *Angora* livasına bağlı ve *Angora*'ya 6 saat uzaklıkta bulunan bir nahiye merkezi olarak tanımlanmıştır (Mostras, 1873, s. 12).

G. de Montrichard, 1873'te Paris'te yayımlanan "Revue des Eaux et Forest"te yer alan "Une excursion en Asie Mineure" adlı 15 Ekim 1872'de geçtiği Ayaş'a ilişkin raporunda *İstanossu* adlı bir nehirden söz eder (de Montrichard, 1873, s. 90). De Montrichard 22 Ekim'de Ankara'dan kuzey-kuzey batı yönüne ilerler ve 6 saatlik yürüyüşten sonra durduğu yer olduğunu belirttiği, "...*nispeten yoğun nüfuslu, kuru ve ağaçsız...*" olarak söz ettiği İstanbul Vadisi'ne ulaşır (de Montrichard, 1873, s. 92).

1874'te Philadelphia'da baskıya giren M. D. J. Thomas ve T. Baldwin'in (edt.) "A Complete Pronouncing Gazetteer or Geographical Dictionary of the World" adlı yer adları sözlüğünde İstanbul "...*Küçük Asya'nın bir kasabası, Angora'nın 20 mil batısı, yaklaşık 800 haneli...*" şeklinde kısaca geçmektedir (Thomas ve Baldwin, 1874, s. 918).

1875'te Konstantinopolis'te (*İstanbul*) basılan "The Famine in Asia Minor: Its History Compiled From the Pages of the Levant Herald" adlı kitapta "The Levant Herald"¹¹ gazetesinden alıntılanan 30 Aralık tarihli bir metin yer alır. Bu metinde Ankara'da belirlenen yerel halk sıralanmıştır; bu sıralamada İstanbul'ta Protestan Ermeni halkın yaşadığı kayıtlıdır (Anonim, 1875, s. 445).

¹¹ 1856-1914 yılları arasında çıkan gazete İstanbul'un en uzun ömürlü İngilizce gazetesi olmuştur; y.n.

İngiliz subayı Frederick Burnaby'nin 1876 yılına ait beş aylık seyahat notlarından oluşan ve 1878'de yayımlanan "On Horseback through Asia Minor" adlı kitabın onuncu bölümünde İstanbul'a dair sınırlı bir anlatım yer alır; *"İstanos, Ankara'ya doğrudan ulaşılan kısa bir mesafede yer alır. Yakınlarda konaklanacak başka bir yerleşim bulunmamaktadır... İstanos tarihi ünü olan bir köydür, gelenek hala yok olmamıştır, burası Büyük İskender'in Gordion düğümünü kestiği yerdir. Köyde yarısı Ermenilere yarısı Türklere ait ve Ova Çayı'nın sağ kıyısında yer alan 400 ev vardır..."* denmektedir (Burnaby, 2007, s. 58).

Fransız coğrafyacı Vital Cuinet'in Louis-Frédéric Hoffmann ile 1889'da "Le Globe: Revue Genevoise de Géographie"nin 28. sayısında yayımlanan "Les vilayets d'Angora et d'Adana" adlı makalesinde, İstanbul'un adı Ankara sancağına bağlı kazalar arasında yer alır. Makalede İstanbul'un Ayaş ile Ankara arasında Engürüsü ve Çarsu'nun kesiştiği noktada, Ermeniler'in yaşadığı, Ankara'nın 30 km batısında küçük bir kasaba olduğu anlatılır. Kasabanın evlerinin dağ yamacında ve nehir karşısında yer aldığı; kasabanın ortasında ise bir Ermeni kilisesi bulunduğu aktarılır. Dağın üst kısmını işgal eden insan eliyle oyulmuş mağaraların dar ve uzun bir koridorla birleştiği ve mağaralarda baca olarak kullanılabilecek kanalların varlığından söz edilir (Cuinet, Hoffmann, 1889, s. 13-14). Burada sözü edilen, Zincirlikaya mevkiindeki mağaralardır (Foto. 8-10).

İstatistik Umumi İdaresi'nin "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik'i Umumisi" adlı -Milâdî 1897 yılını gösteren- yıllığında sancak, kaza ve nahiyelerin sayısı ile birlikte nüfusa dair çeşitli veriler yer almaktadır. Buna göre 1897 yılı itibarıyla Ankara vilâyetinde 5 sancak, 21 kaza, 18 nahiye bulunuyordu. Ankara vilâyetinin sancaklarından biri olan Ankara sancağına bağlı 21 kaza arasında "Zir" kazasının da adı geçmektedir (Güran, tarih yok, s. 3 ve 14). Yıllığa göre ayrıca Ankara vilâyetinde sayımı yapılmış ve tahmini toplam nüfus 1.018.727 kişi idi (Güran, tarih yok, s. 19). Bir başka istatistikî bilgi de vilâyette sayımı yapılmış Ermeni erkek 37.434 ve kadın 36.597 kişi olduğudur (Güran, tarih yok, s. 24). Hem toplam nüfusun hem de Ermeni tebaanın ne kadarının İstanbul'ta yaşadığına dair veri bulunmaz.

Osmanlı sancak sisteminin dönüşümü ve Cumhuriyet sonrası Türkiye'nin idari bölünme sistemi çerçevesinde İstanbul zaman içerisinde kaza, karye ve nahiye olarak değişmiştir. İstanbul ya da diğer adıyla Zir 1849'da Bozok eyâleti Ankara livasına bağlı kaza iken, 1851'de Ankara eyâletinin kazası olur. 1867 yılında Ankara vilâyetine bağlı kaza iken 1893/1894 (H. 1311) tarihli salnâmede Zir kazasına bağlı karye olarak kayıtlıdır. 1907 yılında İstanbul Ankara vilâyetine bağlı nahiye iken; 1926-1957 yılları arasında Ankara iline bağlı bir nahiyedir. 1950 yılında yaşanan büyük bir sel felaketi ve heyelan nedeniyle tamamen boşaltılan yerleşim, 1957 yılında Yenimahalle ilçesinin nahiyesi olarak anılır; 1990'da ise Sincan'a bağlı bir nahiye merkezi olmuştur (Sezen, 2006, s. 525). 1889/1890 (H. 1307) tarihli Salnâme-i Vilâyet-i Ankara'da s. 253'te Zir kazasına ve İstanbul'a ilişkin veriler oldukça önemlidir. Kayıтта; Zir kazâsının Batıda Ayaş, Doğuda Ankara, Güneyde Yabanâbâd ve kuzeyde Sivrihisar ile çevrili olduğu belirtilmiştir. Yine metne göre; İstanbul kasabası Zir'in kazâ merkezidir ve vilâyet merkezine altı saat uzaklıktadır; Çubuk Çayı'nın solunda ve bir dağın eteğinde kuruludur. Kasabada Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere 1233 erkek, 1099 kadın nüfus, 556 ev ve Zir kazâsının genelinde Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere 6312 erkek, 6393 kadın nüfus, 2580 ev, 110 köy, 6 cami, 102 mescid, bir medrese vardır. Bunlara ek olarak 29 su değirmeni, biri kâğıt diğeri ahşap iki köprü, bir hükümet konağı, hayvan derilerinin yüzüldüğü bir selhâne, bir geçit, dört han, 15 sof tezgâhı, altı kahvehane ve 60 dükkân vardır. İstanbul kasabasında bulunan ve banisi bilinmeyen caminin mimari tarzında gösterilen ustalık salnâmede övülmüştür. Salnâmedeki önemli bilgilerden biri de kazâda yer alan okullara ilişkindir. Metne göre kazâda 30 Müslüman, bir Ermeni ve bir Protestan sıbyan mektebi vardır. Kazâda elde edilen mahsuller arasında buğday, pirinç, çavdar, mercimek, nohut, üzüm, elma, armut, kiraz, vişne, dut, şeftali, ayva, kavun ve karpuz yer alır. Ankara sofı adıyla ünlü olan sof ve şâli gibi mensucat kasabaya özgüdür. İstanbul Kasabası'nda haftada bir kez, pazar günleri pazar kurulmaktadır. Yine salnâme metninden öğrenildiği üzere; kazâda 32851 baş tiftik, 24828 koyun,

10104 kıl keçisi, 800 manda, 1600 sığır, 400 beygir ve 60 katır vardır; yıllık 50000 kıyye¹² tiftik, 15000 kıyye yapağı, 500 kıyye siyah-beyaz kıl üretilir (Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1307, s. 253-254).¹³

1893/1894 (H. 1311) tarihli Salnâme-i Vilâyet-i Ankara'da İstanos, Zir kazâsına bağlı kazâ merkezi olarak kayıtlıdır. Kazâya bağlı beş mahallenin adı yine salnâmede yer alır. Bu mahalleler *Sınab, Harun, Anude, Davud* ve *Pordastlı*'dır (Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1311, s. 324 ve 330). 1900/1901 (H. 1318) ve 1902/1903 (H. 1320) tarihli Salnâme-i Vilâyet-i Ankara'da, Ankara'ya altı saat uzaklıkta bulunan Zir kazâsının merkezi İstanos kasabasında tiftikten, ünlü Ankara sofı ve şâli yapıldığı kaydedilmiştir (Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1318, s. 122, 132 / 1320, s. 133).

Henry Otis Dwight, Allen Tupper ve Edwin Munsell Bliss'in revize ettiği 1904'te New York'ta yayımlanan "The Encyclopedia of Missions" adlı ansiklopedinin "*Angora*" maddesinde, kente birkaç kilometre uzaklıktaki İstanos'ta tüm bölgeyi etkileyen ve faaliyette bulunan bir Protestan kilisesi bulunduğu söz edilmesi şaşırtıcı değildir (Dwight, Tupper, Bliss, 1904, s. 43).

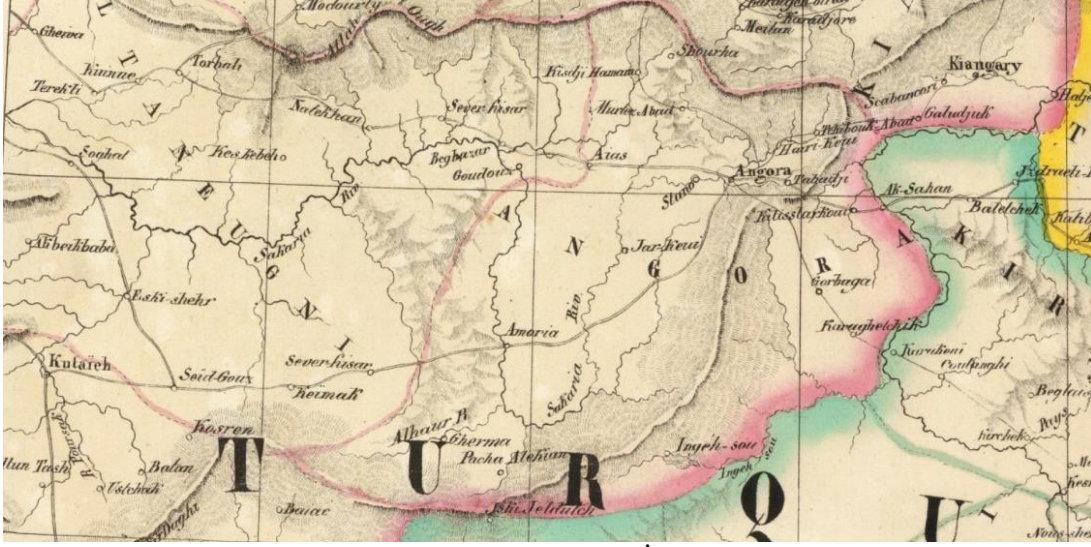
Ankara Vilâyet Genel Meclisi'ne sunulan ve Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi'nin 3 Ağustos 1329 (16 Ağustos 1913) tarihli nüshasında yayımlanan bir takrirden Ankara'da bir iplik fabrikasının kurulması için gereken desteğin verilmesi istenir. Bu takrire verilen yanıt yine aynı tarihli gazetede yayımlanır. Vilâyet Genel Meclisi Nafia Encümeni'nin mazbatasında 1900'lerin başında Ankara'da sadece İstanos'ta tiftik ipliği üretimi gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Varlık, 2014, s. 75).

Kartografik Kaynaklarda İstanos

Belçikalı coğrafyacı Philippe Vandermaelen'in "Atlas Universel de Geographie Physique, Politique, Statistique et Mineralogique" adlı 1827'de Brüksel'de basılan atlasındaki 51 no.lu Türkiye haritasında (fr. Partie de la Turquie d'Asie) İstanos'un (*Stano*) konumu görülmektedir (Vandermaelen, 1827, no. 51) (Harita 1).

¹² Kıyye-i atika: 1282 grama denk gelen ağırlık birimi.

¹³ Salnâmedeki orjinal metin şu şekildedir: *Zir Kazâsı garben Ayaş ve şarken Ankara ve şimâlen Yabanâbâd cenûben Sivrihisar Kazâlarıyla muhatdır. Merkez-i kazâ olan İstanos Kasabası merkez-i vilâyete altı sa'ât mesâfede ve Çubuk Çayı'nın cihet-i yesârında ve bir dağın eteğinde mebnidir. Nefs-i kasabada Müslim ve gayr-ı Müslim 1233 zükûr ve 1099 inâs ve 556 hâne ve Zîr Kazâsının hâvi olduğu umûm kurâda Müslim ve gayr-ı Müslim 6312 zükûr ve 6393 inâs nüfûs 2580 hâne 110 kurâ ve altı aded câmi'-i şerîf yüz iki mescid bir medrese mevcûd olduğu gibi yirmi dokuz aded su değirmeni biri kargir diğeri ahşâb iki cesim köprü bir bâb hükûmet konağı bir selhâne bir derbend dört han on beş adet sof dest-gâhı altı aded kahvehâne altmış dükkân vardır...İstanos Kasabası'nda mevcûd ve bânisi gayr-ı ma'lûm olan câmi'-i şerîfin tarz-ı inşâsında gösterilen âsar-ı mahâret ve nefâset üstadının fenn-i mi'mârideki derece-i liyâkat ve iktidârına bürhân-ı mücemesmdir. Etfâl-i Müslime sibyanına mahsûs olarak otuz ve bir Ermeni ve bir de Protestan mektebi vardır. Mahsûlâtı buğday arpa pirinç çavdar burçak mercimek nohut üzüm elma armud zerdali erik vişne dut şeftali ayva ve kavun ve karpuz ve sanayi' ve ticareti Ankara sofı namıyla meşhur olan sof ve şâli gibi mensucât-, nefiseye münhâsırdır. İstanos Kasabası'nda haftada bir defa pazar günleri pazar küşâd idilmektedir. Kazâda 32851 re's tiftik 24828 koyun 10104 kıl keçi 800 manda 1600 karasığır 400 esb 60 ester mevcûd olub senevi 50000 kıyye tiftik ve 15000 kıyye yapağı 500 kıyye siyah beyaz kıl hâsıl olmaktadır; Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1307, s. 253-254.*

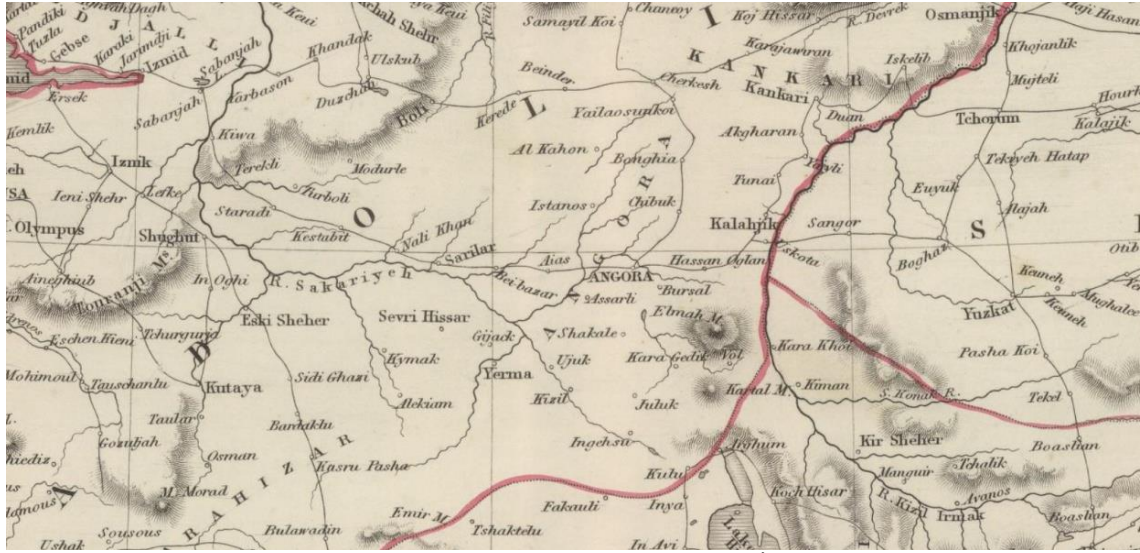
Harita 1. Philippe Vandermaelen'in Türkiye haritasında İstanbul, *Atlas Universel de Geographie Physique, Politique, Statistique et Mineralogique*, Paris, 1827, no. 51, (detay).

1844'te Londra'da yayımlanan İngiliz coğrafyacı ve harita baskı işi ile uğraşan John Arrowsmith'in "The London Atlas of Universal Geography, Exhibiting the Physical & Political Divisions of the Various Countries of the World, Constructed from Original Materials" adlı dünya atlasında yer alan "Map of Asia Minor to illustrate the Journeys of W. I. Hamilton Esqr. 1836-1837" açıklamalı haritasında İstanbul'u da görmek mümkündür (Arrowsmith, 1844, AM) (Harita 2).

Harita 2. John Arrowsmith'in Türkiye haritasında İstanbul ve çevresi, *The London Atlas of Universal Geography, Exhibiting the Physical & Political Divisions of the Various Countries of the World, Constructed from Original Materials*, 1844, (detay).

İngiliz harita baskı ustası Joseph Wilson Lowry'nin 1848 yılında hazırladığı ve Londra'da 1849'da basıma giren "Sharpe's Corresponding Atlas, Comprising Fifty-Four Maps, Constructed upon a System of Scale and Proportion, from the most Recent Authorities" adlı atlasındaki 30 no.lu Türkiye haritasında İstanbul da gösterilmektedir (Lowry, Sharpe, 1849, no. 30) (Harita 3).

Harita 3. Joseph Wilson Lowry'nin Türkiye haritasında İstanos ve çevresi, Sharpe's Corresponding Atlas, Comprising Fifty-Four Maps, Constructed upon a System of Scale and Proportion, from the most Recent Authorities, Londra, 1849, no. 30, (detay).

1851'de J. F. Tallis ve R. M. Martin'in hazırladıkları "The Illustrated Atlas, And Modern History Of The World Geographical, Political, Commercial & Statistical" adlı resimli atlastaki "Asia Minor" haritasında İstanos yer alır (Tallis ve Martin, 1851, no. yok) (Harita 4).

Harita 4. J. F. Tallis-R. M. Martin'in "Asia Minor" haritasında İstanos ve çevresi, The Illustrated Atlas, And Modern History Of The World Geographical, Political, Commercial & Statistical, 1851, harita no. yok, (detay).

1854 yılında Edinburgh'da basılan, İngiliz coğrafyacı ve yazar William Hughes ile baskı ustası Sidney Hall tarafından hazırlanan "General Atlas of the World" adlı genel dünya atlasındaki 36 no.lu haritada Türkiye de yer alır; harita üzerinde İstanos'u görmek mümkündür (Hughes vd., 1854, no. 36) (Harita 5).

Harita 5.W. Hughes-S. Hall'un Türkiye haritasında İstanos ve çevresi, *General Atlas of the World*, Edinburgh, 1854, no. 36, (detay).

Alman coğrafyacı ve kartograf Heinrich Berghaus ile Carl Flemming ve Karl Sohr'un hazırladıkları 1855'te Leipzig'de yayımlanan "Vollstandiger Hand-Atlas der neueren Erdbeschreibung uber alle Theile der Erde in 82 Blattern" başlıklı atlasta 73 no.lu Türkiye haritasında İstanos da gösterilmiştir (Berghaus, Flemming, Sohr, 1855, no. 73). 1860 yılında Hildburghausen'de yayımlanan Joseph Grassl'ın "Grosser Hand-Atlas uber alle Theile der Erde in 170 Karten" adlı atlasındaki 101 numaralı Türkiye haritasında (Specialkarte der Asiatischen Turkey, 1. Blatt, Anadolu, Klein-Asien) İstanos da yer almaktadır (Grassl, 1860, no. 101) (Harita 6).

Harita 6.J. Grassl, Türkiye haritasında İstanos ve çevresi, *Grosser Hand-Atlas uber alle Theile der Erde in 170 Karten*, Hildburghausen, 1860, no. 101, (detay).

F. A. Garnier'in 1862 tarihli ve Paris'te hazırlanan "Atlas spheroidal et universel de geographie" adlı atlasında 6 no.lu ve 1860 yılına ait Türkiye haritasında "İstanos" olarak geçen yer şüphesiz ki İstanos'tur (Garnier, 1862, no. 6). Alman coğrafyacı Carl Ritter ve J. M. Ziegler'in "Geographischer Atlas uber alle Theile der Erde bearbeitet nach der ritterschen Lehre und dem Andenken Dr. Carl Ritter gewidmet" adlı atlası Wintherthur'da 1864 yılında hazırlanır. 20 no.lu harita'da Türkiye üzerinde İstanos'un konumunu bulmak mümkündür (Ritter, Ziegler, 1864, no. 20). Alman kartograf ve avukat Adolf Stieler'in 1875'te Gotha'da yayımlanan "Hand Atlas Uber

Alle Theile Der Erde Und Über Das Weltgebaude" adlı atlasındaki 60 no.lu haritada (Klein-Asien&Syrien Nebst den Westlichen Theilen von Armenien, Kurdistan& Mesopotamien) Türk vilayetlerinden Angora'daki İstanos da gösterilmiştir (Stieler, 1875, no. 60) (Harita 7).

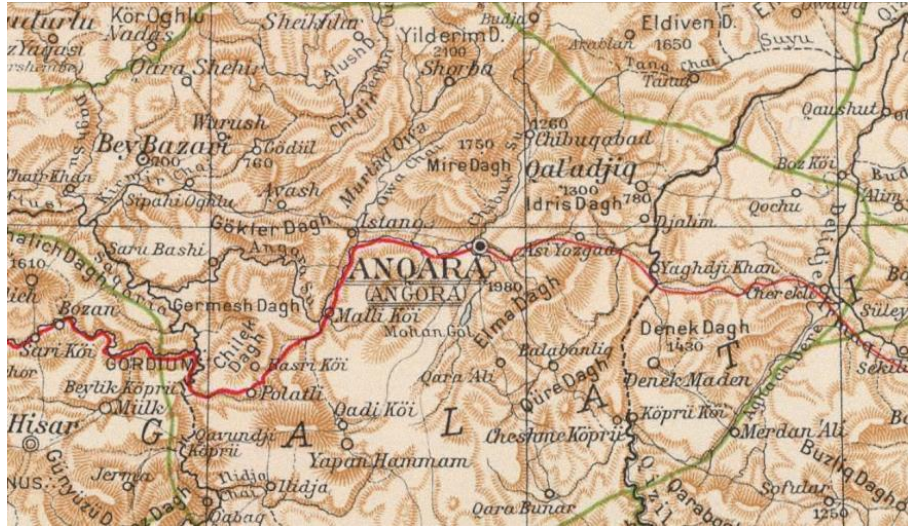
Harita 7.A. Stieler'in "Klein-Asien&Syrien Nebst den Westlichen Theilen von Armenien, Kurdistan&Mesopotamien" haritasında İstanos, *Hand Atlas Über Alle Theile Der Erde Und Über Das Weltgebaude*, Gotha, 1875, no. 60, (detay).

1879'da Londra'da basılan Alexander Keith Johnston'un "The Royal Atlas Of Modern Geography Exhibiting, In A Series of Entirely Original and Authentic Maps" adlı atlasında 30 no.lu haritadaki "Enguri su" (Ankara Çayı) kenarında gösterilen "Istanas" yerleşimi İstanos'u işaret eder (Johnston, 1879, no. 30). Aynı atlas 1912'de Edinburg'da yeniden basılır. 1883'te Londra'da basılan Letts Son and Co. Limited'in "Letts's Popular Atlas"ında 98inci harita "Asia Minor"e (Küçük Asya) aittir ve Angora yakınlarındaki İstanos da haritadaki yerini almıştır (LSCL, 1883, s. 98) (Harita 8).

Harita 8.Letts Son and Co. Limited'in "Asia Minor" haritasında İstanos, *Letts's Popular Atlas*, Londra, 1883, s. 98 (detay).

Rand McNally&Co.'nun 1897 tarihli Chicago basımı iki ciltlik "Rand, McNally & Co.'s Indexed Atlas of the World" adlı atlasında 110 no.lu Türkiye vilâyetlerine göre renklendirilmiş haritada Angora vilâyetinde "İstânas" olarak gösterilen yer İstanos'tur (Rand McNally&Co., 1897, no. 110). Edward Stanford Ltd.'nin Londra'da yayımlanan 1901 yılına ait "Stanford's London Atlas of Universal Geography Exhibiting the Physical and Political Divisions of the Various Countries of the World" adlı dünya atlasında 57 no.lu Türkiye vilâyetleri, Kafkasya ve Rusya haritasında İstanos da yer alır (Edward Stanford Ltd., 1901, no. 57). 1929 yılında İtalyan Turing Kulübü'nün Milano'da hazırlanan "Atlante internazionale del Touring club italiano" adlı atlasının üçüncü edisyonunda yer alan 88 no.lu Türkiye haritasında İstanos (Istano) yer alır (TCI, 1929, s. 88) (Harita 9).

Harita 9.İtalyan Turing Kulübü'nün Türkiye haritasında İstanos, *Atlante internazionale del Touring club italiano*, Milano, 1929, s. 88, (detay).

İstanos'un haritalarda yer alacak değerde önemli bir yerleşim olduğunu vurgulaması açısından bu haritalar oldukça önemlidir.¹⁴

Tarihi Kalıntılar

Erken Bizans Yerleşimi

2001 yılında Vardar'ın yüzey araştırması sonuçlarını içeren raporda Zincirlikaya mevkiindeki oluşumun (Foto. 8-10) Erken Bizans dönemine ait olabilecek bir manastır kompleksi içerdiği aktarılır;

"Sincan ilçesine bağlı Kesiktaş Çiftliği yakınlarında, kuzeyden akan Ovaçayı ile, doğudan akan Ankara Çayı'nın birleştiği mevkide bir kaya manastırı yer almaktadır. Ankara Çayı'nın güneyindeki sarp ve yüksek kayalığın iki farklı kesiminde, kayaya oyma yerleşim kalıntıları, literatürde Zîr ve İstanos isimleri altında bilinmektedir. İki ayrı bölümden oluşan yerleşime, çay

¹⁴ Haritalarda Ankara ve çevresindeki yerleşimlerin, dağ, çay ve nehirlerin adları şu şekilde geçmektedir: Ankara: Angora, Anqara, Enguri, Enguru, Engurieh. Ankara Çayı: Angara su, Angora R. (river), Enguri sou, Enguri su. Ayas: Ajasch, Aias, Aiash, Ayash. Beypazarı: Bei Basar, Bei Bazar, Beibazar, Beybazar. Çarsu: Char su. Çubuk: Chibuk. Çubukabad: Chibuk Abad, Chibukabad, Chibuqabad, Tschibu Kabad. Çubuk Çayı: Chibuk su. Elmadağ: Elmah M. (mountain), Elmah D. (dağı). Hasanoğlan: Hassan Oglan, Hasan Oghlan. Haymana: Haimane, Haimaneh. İstanos: Istanas, Istano, Istanos, Stano. Kadıköy: Kadikoi, Kadi Ko, Kadiköi. Kalecik: Kaledschik, Kaledjik, Kalahjik, Kalaijik, Qal'adjik. Karakeçili: Karaketschili. Kızılcahamam: Kizilcha Hammam. Kızılcahale: Kiziljakale. Malıköy: Mali köi. Murtazâ-Âbâd: Murtez Abad. Mürted Ovası: Murtad Owa. Nallıhan: Nalikan, Nali Khan, Nallychan. Sakarya Nehri: Sangarius, Sakaria, Sakariyeh R. (river), Saqaria. Taşpınar: Tashbunar; y.n.

ile demiryolu arasından yaklaşılabılır. Bunlardan mevcut dolgu seviyesindeki ilk kayaya oyma mekâna, 1.30 m. genişliğinde ve 1.20 m. yüksekliğinde bir kapıdan girilir. Mekân "L" biçimli olup, derinliği 5.50 m. genişliği ise 4.25 m. olarak ölçülmüştür. Yüksekliği ise 1.80 m'dir. Mekânın kapının karşısına gelen dip bölümünün 1.10 m.'lik kısmı ahşap hatıllarla ayrılmıştır. Bu tek gözlü mekânın kuzeyinde, çaya yakın ve daha yüksek kesimde ise ikinci ve ana yerleşimin girişi bulunmaktadır. Girişe, dar kaya yüzeyinin biçimlendirilmesiyle oluşturulmuş basamaklarla ulaşılmaktadır. Girişteki kapı 1 m. genişliğinde ve 1.50 m. yüksekliğindedir. Kısmen tahrip edilmiş kapının iç pervazı profillidir. İçeride iki ana mekân algılanır. İlki, kapının karşısına gelen ve uzunluğu 15 m.'ye yaklaşan koridor ve ona açılan mekânlardır. Koridorun en geniş kesimi 2.40 m., yüksekliği ise 1.90 m.'den alçalmaktadır. Tavanı tonoz şeklinde olup, ortası yüksek, kenarları basıktır. Koridorun güneyinde 4, kuzeyinde ise bir mekân bulunmaktadır. Şapelin profilli lento ve sövelerinden oluşan giriş kapısı, mimarideki özeni yansıtır. Lento üzerinde Yunanca bir yazıt vardysa da, çok tahrip olmuştur. Ana kapının hemen kuzey yanından, 0.65 m. genişliğinde bir geçitle ikinci bir bölüme ulaşılır. Burada da genişliği 2 m.'den giderek daralan ve yüksekliği 1.70 m.'den alçalan, boyu 14 m.'yi aşan bir koridor bulunmaktadır. Koridorun hemen ortasında 1.80 m. genişliğinde bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere kuzeye yönelik olup, bitişiğinde birleşen iki çaya bakar. Koridorun sonuna genişleyen bir mekân yapılmıştır. Dışarıya açılan kaya yarığı ise tuvalet olarak düzenlenmiştir. Kesiktaş erken Bizans dönemi kaya yerleşimi, anlaşıldığı kadarıyla, yaşamın tüm gereksinimlerini karşılayabilecek tarzda, muhtemelen bir inziva yerleşmesi olarak biçimlendirilmişti. Yerleşmenin kendisi ve yer aldığı iki çayın birleşme mevki doğal konumu itibarıyla, Ankara metropoliten alanı için koruyucu ve iyileştirici önlemlerin mutlaka alınması gereken tarihi ve doğal bir potansiyel değerdir. Söz konusu kaya yerleşimin yamacında yer aldığı tepenin üzerinde, ancak 250 m. gerisindeki düzlükte uzunluğu 1.60 m., genişliği ise 7.5 m. boyunda, kalınlığı 90-110 cm. arasında değişen, köşesi yuvarlatılmış "L" şeklinde bir duvar belirlenmiştir. Kısa ve uzun kenarların arasında 13.5 m.lik bir açıklık vardır. Olması beklenen diğer iki yan ise belirlenememiştir. Duvar tekniğinde iri, yassı bloklar yanlarda olmak üzere araları moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvardan başka, çevrede herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ne bir yapı izi ne de bir küçük buluntu görülememiştir, inşası tamamlanmamış izlenimi verir. Bu bakımdan işlevi belirlenememiştir, ancak tek ipucu boyutlarıdır" (Vardar, 2003, s. 203-205).

Zağar Köprüsü (Foto. 11-12)

İstanos'un bulunduğu bölge boyunca doğu-batı yönünde uzanan Ova Çayı'nın üzerine kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş ve İstanos'un doğu ucunda yer alan köprü sağlam durumdadır. Beş gözlü köprü kesme taştan yapılmıştır. Gözlerden merkezdekinin diğer gözlere nispeten daha yüksek ve geniş olduğu dikkati çeker. Köprü'nün batı tarafında selyaranlar mevcuttur. Köprü Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir ve sonradan onarım geçirmiştir (Ankara İli Sincan İlçesi Yüzey Araştırması Raporu, 2000, s. 4 ve Olgun, 2002, s. 180).

Foto. 11.Zağar köprüsü (Kaynak: İlkgül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 12.Zağar köprüsü (Kaynak: İlkgül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Ahşap Köprü (Foto. 13-14)

İstanos'a ait eski fotoğraflarda, yerleşimin ortasından geçen çayın üzerinde ahşap bir köprü bulunduğu görülmektedir. Köprüye kuzey taraftan sol ve sağda olmak üzere iki yanda taşlarla örülmüş yaklaşık 50-60 cm yüksekliğindeki duvarla çevrelenmiş birkaç metrelik yoldan ulaşılyordu. Köprü günümüzde yıkılmıştır.

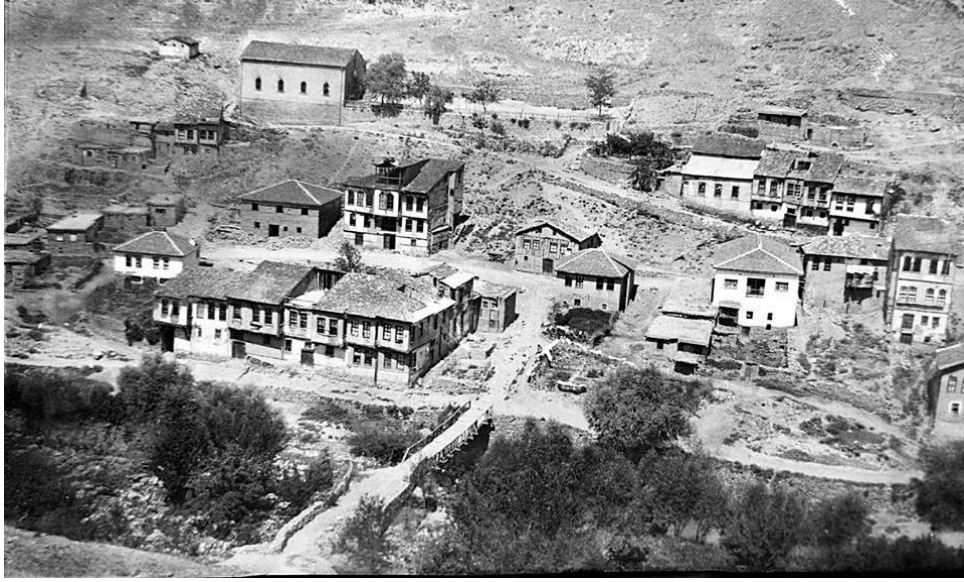

Foto. 13.Eski bir fotoğrafta ahşap köprü, güneye bakış (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Foto. 14.Eski bir fotoğrafta ahşap köprü (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Eski Zir Camii/Kötürüm Beyazıl Camii (Foto. 15)

İstanos'ta muhtemelen geç Osmanlı döneminde inşa edilmiş bir cami olduğunu yerleşimin eski fotoğraflarından öğrenmekteyiz. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün "Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler" adlı yayınında camiye ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilere göre; cami 7.20x9.50 m. ölçülerinde ve dikdörtgen planlıydı. Camiinin kuzey cephesinde yol ile bina arasındaki kot farkından dolayı iki sütun ve blok taşlardan oluşan bir alt kat yapılmıştı. Bu nedenle

doğu, batı ve güney cephelerde fevkani bir durum arz etmekteydi. Camiye kemerli, iki yanı kapalı, dışarıya açık son cemaat yerinden girilmekteydi. Son cemaat yerinde mahfile ulaşan merdivenin yer aldığı kapalı bir birim bulunuyordu. Camiinin harimi kare planlıydı; mihrabı alçıdan ve minberi ahşaptandı. Camiinin iç mekânını altta dikdörtgen açıklıklı yedi pencere, üstte ise kare açıklıklı dokuz pencere aydınlatmaktaydı. Camiinin ahşap çıtalarla yapılmış birbirine geçmeli geometrik ve yıldız motiflerinden oluşan bir kompozisyonla süslenmiş; orta kısmı ise göbekli ahşap tavanı bulunmaktaydı. Ahşap mahfil, kare kesitli ahşaptan iki bağımsız sütun ve duvara bitişik iki sütun olmak üzere dört sütunla taşınan baldeken tarzında bir birim halinde düzenlenmişti. Minaresi son cemaat yerinin doğu duvarına bitişik olup kare planlı ve kesme taştan bir kaide üzerinde yükselmekteydi. Minarenin silindirik gövdesi tuğla ile örülmüş ve tuğlaların üzeri sıvanmış; külah kısmı ise ahşaptan yapılmıştı (Olgun, 2002, s. 206-207).

Foto. 15.Eski bir fotoğrafta Kötürüm Beyazıd Camii (Kaynak: Yenikent Zirililer Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Surp Pırğıç Ermeni Kilisesi (Foto. 16-18)

İstanos'a ilişkin tarihi kaynaklarda, yerleşimde bulunan kiliselere ilişkin çok az bilgi mevcuttur. İngiliz seyyah Ainsworth 1841'de yayımlanan raporunda "...Nehrin sol kıyısını bahçeler ve başlıca uğraşı merinos ile kıvrıcık (koyunu) olan çalışkan Hristiyanlara hizmet eden yeni bir kilise işgal eder..." demektedir (Ainsworth, 1841, s. 275-276).

Modern bir kaynakta İstanos'ta Surp Pırğıç (Foto. 16-17) ve Karasun Manug olmak üzere iki Ermeni ve bir Protestan ibadethanesi olduğu; yerleşime hâkim bir tepe üzerinde yer alan Surp Pırğıç Kilisesi'nin özellikle ilkbahar aylarında ziyaret edilen bir hac yeri olduğu dile getirilir (Kevorkian ve Paboudjian, 2012).

Surp Pırğıç Ermeni Kilisesi eski fotoğraflarda görüldüğü üzere, yerleşimin yer aldığı tepelik alanda, yerleşimin güney kesiminde, doğu-batı yönünde inşa edilmişti (Foto. 16, 18). Kilise üç nefliydi ve orta nefi yan neflerden geniş ve yüksekti. Tonoza örtülü olduğu tahmin edilebilecek nefler dıştan kırma çatı ile örtülmüştü (Foto 16).

Kilisenin batı cephesinde yer alan tek girişi yuvarlak kemerliydi. Kapının iki yanında yer alan birer sütun, sütunların üzerinde bir lento ve iki yanda birer bodur paye; payelerin üstünde bir lento

ve üçgen alınlıkla taçlandırılan bir düzenleme ile vurgulanmış bir girişi vardı. Girişin iki yanına, simetrik uzaklıkta birer yuvarlak kemerli pencere yerleştirilmişti. Batı cephedeki üçgen alınlıklı düzenlemenin üstünde ise bir yuvarlak pencere yer alıyordu. Güney batı köşede çan asmak üzere bir baldeken inşa edilmişti. Baldeken, fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla, kilisenin güney cephe duvarı ile iki paye üzerine oturmaktaydı. Batı cephe düzgün kesme taştan inşa edilmişti (Foto. 17). Kuzey cephede yine yuvarlak kemerli dört pencere yer alıyordu (Foto. 16). Kilise, 1915'teki Ermeni tehciri sonrasında, 1930-1940'larda ilkokul olarak kullanılmıştı (Foto. 17). Yapı muhtemelen 1957'deki sel felaketinde yıkıldı.

Foto. 16.İstanos'un güney yerleşimi ve tepe üzerinde yer alan Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi, güneye bakış (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Foto. 17.Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi, batı cephe (Kaynak: Yenikent Zirliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Foto. 18.İstanos'ta tepe üzerinde kalıntıları kalmış Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi ve evler, güneye bakış (Kaynak: Yenikent Zirtiler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Fotoğraf Arşivi©).

Ermeni Mezarlığı (Foto. 19-34)

18.-19. yüzyıla ait olduğunu tahmin ettiğimiz mezarlık İstanos'un kuzey batısında ve Ova Çayı'nın kuzey yakasında yer alır (Foto. 19). Oldukça tahrip edilmiştir. Çevresi ortalama 280-285 m kadardır. Çoğu mezar taşı ya toprak altında kalmış veya ters çevrilmiş ya da parçalanmıştır. Mezarlıkta *in-situ* durumda çok sayıda mezar taşı vardır (Foto. 20). Üç örnekte Ermenice kitabe vardır (Foto. 21-23). Kitabeli örneklerden birinin üzerinde "24 ... 1881" tarihi okunmaktadır (Foto. 21). Taşlardan 11'i işlidir ve üzerlerinde haç motifi görülür. Haç motifleri bazı taşlarda tekil bir motif olarak kullanılmışken (Foto. 21, 22, 24), bazı örneklerde dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır (Foto. 25-30). İki mezar taşında haç motifi iç içe iki dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiştir (Foto. 28-29). Bir örnekte haç kollarının uçları "epsilon" (ϵ) şeklindedir; haç motifi dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alır (Foto. 30). Bir başka mezar taşında, bir sütunun ayırdığı iki kemerle çevrelenmiş bir süsleme içinde birer haç motifi görülür (Foto. 31). Mezar taşları *Ankara Taşı* olarak da bilinen güllurusu ve gri tonlarındaki andezitten yapılmış; sade haç motifli süslemeleri bakımından yerel işçiliğin örnekleridirler.

Anadolu Medeniyetler Müzesi Müdürlüğü'nün 2000 yılında yaptığı Sincan merkez ve bağlı köyler ile Yenikent Beldesi yüzey araştırması çalışmaları sonucunda yazılan raporda üç mezar taşının fotoğrafına yer verilmiştir (Kaya, Arık, Metin, Yıldızıturan, 2000, res. 44-46). İlk örnekte 10 satırlık Ermenice bir kitabe ve dikdörtgen bir pano halinde stilize palmet ve kıvrım dallarla oluşturulmuş Barok bir süsleme vardır (Foto. 32). İkinci örnekte bir yelpazenin iki yanına birer insan başlı çift kanatlı melek figürü yer alır (Foto. 33). Son mezar taşının ön yüzünün üst kısmında basamaklı bir kaide üzerine yerleştirilmiş uçları süslü haç motifi, alt kısmında ise vazodan çıkan çiçekler (?) vardır. Haçın kollarındaki motifler ve çiçekler, fotoğraftan tam olarak seçilememektedir (Foto. 34). Söz ettiğimiz bu üç mezar taşı bugün kayıptır.

Foto. 19.Ermeni mezarlığı, uydudan görünüm (Google Earth).

Foto. 20.Ermeni mezarlığı, güneye bakış (Kaynak: İlkgül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 21. Haç motifli ve Ermenice kitabeli mezar taşı, 1881 tarihli (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 22. Haç motifli ve Ermenice kitabeli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 23. Haç motifli ve Ermenice kitabeli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 24.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 25.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 26.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 27.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 28.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 29.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 30.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 31.Haç motifli mezar taşı (Kaynak: İlkül Kaya Zenbilci Arşivi, 2018©).

Foto. 32. İşlemeli ve kitabeli kayıp bir mezar taşı (Kaynak: Kaya, Arık, Metin, Yıldızturnan, 2000, res. 44).

Foto. 33. İki melek ve yelpaze motifli kayıp bir mezar taşı (Kaynak: Kaya, Arık, Metin, Yıldızturnan, 2000, res. 45).

Foto. 34. Haç ve vazodan çıkan çiçeklerle (?) süslenmiş kayıp bir mezar taşı (Kaynak: Kaya, Arık, Metin, Yıldızturnan, 2000, res. 46).

Sonuç

Zir Vadisi, konglomera tipi kaya oluşumları bakımından ilginç bir görünüme sahiptir. Bu kayalıklar Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine dahi konu olmuş; Evliya Çelebi kayalıklarda ip cambazlarının gerçekleştirdiği gösterilere, eserinde uzun ve detaylı bir aktarımla yer vermiştir.

Yerleşim 19. yüzyıl boyunca seyyahların uğradığı; ancak hakkında çok az bilgi verdiği bir yerdir. Aslında kasabanın çoğunluğunu Ermenilerin, geri kalanını ise Türklerin oluşturduğu kalabalık bir nüfusa sahip olduğu şüphesiz ki tahmin edilebilir. Fakat tarihi kaynaklarda kasabanın nüfusuna dair bilgi mevcut değildir. Kasabada en azından üç kilise ve bir cami bulunmasına rağmen, seyyahların notlarında bu bilgilere de net ifadelerle rastlanmamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında aktardığımız yapılar/kalıntılar hakkındaki bilgilerin bir kısmı, yerleşime ait eski fotoğrafların yorumlanması aracılığıyla ortaya konuldu.

İstanos, Ankara'daki önemli geç Osmanlı yerleşimlerinden biriydi. Yerleşimi önemli kılan sof üretiminde ve dolayısıyla sof ve şâli ticaretinde büyük bir paya sahip olmasıydı. Ankara'nın ipeksi beyaz tüyleriyle ünlü tiftik keçisi 19. yüzyıldan sonra uzun yıllar değerini kaybetmişti. Günümüzde bu değerli hayvanın üretimi yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

1915'teki Ermeni tehcirinin ardından yerleşimde Türkler yaşamaya devam etmiş; 1950'deki sel felaketinde ise yerleşim yeri tamamen boşaltılmıştı. Ne yazık ki bugün yerleşimden geriye, yukarıda değindiğimiz üzere, Osmanlı dönemine ait Zağar Köprüsü, Ermeni mezarlığı ve harabe bir ev dışında iz kalmamıştır.

15 Mart 2005 tarihli Yenikent Zir Vadisi Koruma Kurulu imzalı bir raporda "Zir Vadisinin mevcut mikro-klima özelliği dikkate alınarak; mikro-klima özelliğini bozmayacak sınırlar içerisinde Zir Vadisinin II. derecede sit alan ilan edilmesi" ibaresi yer almıştır. 2007 yılında ise Türkiye Mühendisler Mimarlar Odası Birliği (TMMOB)-Peyzaj Mimarları Odası, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne Zir Vadisi bölgesinin korunarak kullanıma açılması ve I. dereceden sit alanı ilan edilmesi için bir rapor sunmuştur.

TMMOB mimarlar Odası Ankara Şubesi, Kültür ve Turizm Bakanlığına, Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 18.11.2011 tarihli ve 185 sayılı kararı ile onaylanan, "Ankara ili Sincan ilçesi Yenikent Zir Vadisi Havuzlu Bağlar Mevkii I. derece arkeolojik sit alanının III. derece arkeolojik sit alanı olarak değerlendirilmesine ilişkin" kararının yürütmesinin durdurulması ve iptali hakkında dava açmıştır. Ancak dava reddedilmiştir. En son Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 06.12.2018 tarihli kararına göre Zir Vadisi doğal sit alanı, "doğal sit-sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı" olarak tescil edilmiştir.

Zir Vadisi bölgesinde arkeolojik kazı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların, yaptığımız araştırmaya ek olarak yerleşimin geçmişine daha da ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

(1871/1872). 1288 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.

(1872/1873). 1289 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.

(1873/1874). 1290 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.

(1874/1875). 1291 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.

(1876/1877). 1293 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.

- (1878). 1295 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1881/1882). 1299 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1882/1883). 1300 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1889/1890). 1307 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1893/1894). 1311 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1900/1901). 1318 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1902/1903). 1320 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- (1907/1908). 1325 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*.
- Ainsworth. W. F. (1841). *The Journal of the Royal Geographical Society of London* 10. Londra, s. 275-310.
- Ainsworth. W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia* 1. Londra, s. 137-138.
- Anonim. (1795). *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* 19. Göttingen, s. 189.
- Anonim. (Nisan 1794). *Nachrichten von der Angorischen Ziege*. *Der Neue Teutsche Merkur*. Weimar, s. 249-261.
- Anonim. (1875). *The Famine in Asia Minor: Its History Compiled From the Pages of the Levant Herald*. İstanbul, s. 445.
- American Foreign Mission Agency. (1867). *Fifty-Seventh Annual Report*. Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Mission Unit 5 Reel 582. Cambridge: Riverside Press, s. 56 ve 65.
- Balancar, F. (der.) (2013). *Sessizliğin Sesi III: Ankaralı Ermeniler Konuşuyor*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı.
- Berghaus, H., Flemming C., Sohr, K. (1855). *Vollständiger Hand-Atlas der neueren Erdbeschreibung über alle Theile der Erde in 82 Blättern*. Leipzig.
- Bournatian, G. A. (2007). *The Travel Accounts of Simeon of Poland*. Mazda Publishers.
- Burnaby, F. (2007). *On Horseback Through Asia Minor*. New York: Cosimo Classics.
- Chaplain, A. (1 Mayıs 1867). *Christian Work or the News of the Churches A Magazine of Religious and Missionary Information* 1. Londra, s. 220.
- Cuinet. V. ve Hoffmann L.-F. (1889). *Les vilayets d'Angora et d'Adana*. *Le Globe: Revue Genevoise de Géographie* 28. Paris, s. 1-48.
- Dwight, H. O., Tupper, A., Bliss, E. M. (1904). *Angora*. *The Encyclopedia of Missions*. New York, 42-43.

- Edward Stanford Ltd. (1901). Stanford's London atlas of universal geography exhibiting the physical and political divisions of the various countries of the world. Londra.
- Evliya Çelebi. (2011). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Garnier, F. A. (1862). Atlas spheroidal et universel de geographie dresse a l'aide des documents officiels, recemment publies en France et a l'etranger par M.F.A. Garnier. Paris.
- Grassl, J. (1860). Grosser Hand-Atlas uber alle Theile der Erde in 170 Karten. Hildburghausen.
- Güran, T. (tarih yok). Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897. Tarihi İstatistikler Dizisi 5. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Hughes, W. ve diğerleri. (1854). General Atlas of the World. Edinburgh: Adam and Charles Black.
- Isambert, A. J.-É. (1861). Itinéraire de L'Orient. Paris.
- Kaçan Erdoğan, M. (2003). Karayazıcı İsyanı. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 4, sayı 2, s. 53-66.
- Karaman, D. (Kış/ 2005). Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Mukataası. Bilig 32. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, s. 179-222.
- Kasparyan, A. O. (1968). Պատմագիրք անկիրիոյ եւ Ստանդի հայոց նախաքրիստոնէական եւ հին զաղատական շրջաններն մինչեւ 1918 թուականէ (Patmagirk' ankiwrioy ew Stanozi hayots': nakhak'riston'eakan ew hin gaghatakan shrjanner'en minch'ew 1918 t'uakane). Doniguan Press.
- Kévorkian R. H. ve Paboudjian P. B. (2012). 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler. (çev. M. Saris). Aras Yayıncılık.
- Kurşun, Z. ve diğerleri. (1998). Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Letts Son and Co. Limited (1883) Letts's Popular Atlas being a series of maps delineating the whole surface of the globe, with many special and original features; and a copious index of 23,000 names. Londra: E.C. Factory and works at New Cross.
- Lowry, J. W., Sharpe, J. (1849). Sharpe's Corresponding Atlas, Comprising Fifty-Four Maps, Constructed Upon A System Of Scale And Proportion, From the most Recent Authorities. Londra: Chapman and Hall.
- de Montrichard, G. (1873). Une excursion en Asie Mineure. Revue des Eaux et Forest. Paris, s. 90 ve 92.
- Morris, H. M. (1996). Scientific Creationism. Arkansas.
- Mostras, C. (1873). Dictionnaire Géographique de l'Empire Ottoman. St. Petersburg, s. 12.
- Olgun, H. (2004). Sincan Kültür Haritası. Ankara: Sincan Belediye Başkanlığı.

- Özkılınç, A. ve diğerleri. (1993). 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Öztürk, A. (2007). Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 1, s. 63-74.
- Pekin Timur, U., Timur, Ö. B., Özcan, A. U. (2011). Assessing Zir Valley and Its Environs in Point of Alternative Tourism Potential by Using GIS. Natural Environment and Culture in the Mediterranean Region II. (edt. R. Efe, M. Ozturk, I. Atalay). Birleşik Krallık: Cambridge Scholars Publishing, s. 357-376.
- Perrot, G., Guillaume, E. ve Delbet, J. (1872). Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont 1. Paris, s. 225.
- Ritter, C., Ziegler, J. M. (1864). Geographischer Atlas uber alle Theile der Erde bearbeitet nach der ritterschen Lehre und dem Andenken Dr. Carl Ritter gewidmet. Wintherthur.
- Robiou, F. (1866). Histoire des Gaulois d'Orient. Paris, s. 111-112.
- Sezen, T. (2006). Osmanlı Yer Adları. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Smedley, E., Rose, H. J. ve Rose, H. J. (1845). Natolia. Encyclopaedia Metropolitana Universal Dictionary of Knowledge. Londra, s. 448.
- Stieler, A. (1875). Klein-Asien&Syrien Nebst den Westlichen Theilen von Armenien, Kurdistan&Mesopotamien. Hand Atlas Uber Alle Theile Der Erde Und Uber Das Weltgebaude. Gotha: Justus Perthes, no. 60.
- Tamur, E. (2003). Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı Tükenen Bir Zenginliğin ve Çöken Bir Sanayinin Tarihsel Öyküsünden Kesitler. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Texier, C. (1862). Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie. Paris.
- Thomas, M. D. J. ve Baldwin T. (edt.). (1874). Istanos. A Complete Pronouncing Gazetteer or Geographical Dictionary of the World. Philadelphia, s. 918.
- Touring Club Italiano. (1929). Atlante internazionale del Touring club italiano. Milano.
- Umar, B. (1993). İstanos. Türkiye'deki Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 350.
- Vandermaelen, P. (1827). Atlas Universel de Geographie Physique, Politique, Statistique et Mineralogique. Brüksel.
- Vardar, L. E. (2003). Galatia Bölgesi Kaleleri / Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: 2001. 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 27-31 Mayıs 2002. c. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Döşim Basımevi, s. 203-218.
- Varlık, M. B. (2014). Ankara Millî Mensucat [Türk] Anonim Şirketi 1916-1930. Ankara Araştırmaları Dergisi, c. 2 (1), 74-92.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Kaya, V., Arık, S. Metin, M., Yıldızturn, M. (2000). Ankara İli Sincan İlçesi Yüzey Araştırması Raporu. http://www.envanter.gov.tr/files/belge/ankara/AMMAD_1440.pdf (Ziyaret tarihi: 06.03.2019).
- Erkman, M. (2019). Bir Sovyet Belgeseli: Türkiye'nin Kalbi Ankara. *Altüst*, sayı 26. <http://www.altust.org/2019/02/bir-sovyet-belgeseli-turkiyenin-kalbi-ankara/> (Ziyaret Tarihi: 01.12.2019).

Kütüb-i Sitte Bağlamında “Ameller Niyetlere Göredir.” Hadîsi ve
Vurûd Sebebi Üzerine Bazı Mülâhazalar (Erdoğan KÖYCÜ)

Kütüb-i Sitte Bağlamında “Ameller Niyetlere Göredir.” Hadîsi ve Vurûd Sebebi Üzerine Bazı Mülâhazalar

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ¹

Özet: Hadis İlimleri’nin çeşitlerinden Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin nuzûl sebeplerini inceleyen Esbâbu’n-Nuzûl İlmi gibi hadislerin söyleniş sebeplerini araştıran bir ilim olduğu ele alınmıştır.

Ümmü Kays adlı sahâbiyyenin kendisine evlilik teklifi yapan bir sahâbiye: “Benimle Mekke’den Medine’ye hicret edersen seninle evlenirim” şartını koymuş ve kendiyle Mekke’den Medine’ye hicret ettiği için o sahâbiyle evlenmiş olan Ümmü Kays’ın bu hâdisesini işiten Hz. Peygamber (s.a.s.): “Ameller, niyetlere göredir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti, Allah’a ve Rasûlüne hicret etmekse eline geçecek sevap da Allah ve Rasûlüne hicret sevabıdır. Kimde elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlendirilir.” Hadîsinin tam metni kaynaklarından özellikle el-Kutubu’s-Sitte müelliflerinin (el-Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî, İbn Mâce, en-Nesâî, İbn Mâce) eserleri bağlamında ele aldık ve bu hadisle ilgili bazı yorumları zikrettik.

Hadislerin vurûd sebeplerinin tespit edilmesi hadislerin daha iyi anlaşılması için üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) zaman zaman aynı soruya muhataplarının durumlarına göre değişik cevaplar verdiği hadis kaynaklarında mevcuttur. Bu açıdan hadislerin söyleniş sebeplerinin bilinmesine ihtiyaç hâsıl olmaktadır.

Anadolu’da da bugün bir işin niçin yapıldığını belirtmek için “Amel niyetlere göredir.” Hadisi âdeta bir atasözü gibi dilden dile dolaşmaktadır. Bir kişinin yaptığı eylemin, muhatapları tarafından yanlış algılandığında: “Benim gayem bu değildi. Bunu, şu maksatla yaptım.” diye maksadını açıklarken muhatabına da “Ameller, niyetlere göredir.” Diyerek yaptığı eylemin sebebini açıklarken bu hadisi kullanmaktadır.

Peygamberimizin (s.a.s.) “Ameller, niyetlere göredir.” sözünün hem kendi döneminde hem de günümüzde niyetlerin arka planını ortaya çıkarmaya vesile olduğu vurgulanarak tebliğimiz sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Niyet, Amel, Hadîs, Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs, Hadislerin Söyleniş Sebepleri

Abstract

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. ekoycu@bartin.edu.tr.

Esbabu Vurud al-Hadis one of the kinds of hadith sciences, is a science that investigates the reasons of saying the hadiths such as Esbâbu an-Nuzul Science which examines the reasons of the verses of the Quran.

A companion who made a marriage proposal to named Ummu Kays. Omer b. al-Hattab said "I heard Allah's Messenger (p.b.u.h.) saying, "The reward of deeds depends upon the intentions and every person will get the reward according to what he has intended. So whoever emigrated for worldly benefits or for a woman to marry, his emigration was for what he emigrated for."

From the full text of his hadith, we have dealt with some of the works of al-Qutub as-Sitta (al-Bukhari, Muslim, Abu Dawud, at-Tirmidhi, Ibn Maja, en-Nesai, Ibn Maja) and mentioned some of the interpretations of this hadith.

In Anatolia, to explain why a job is done today, "Action is according to intentions. When a person misperceived his actions by his interlocutors: bu This was not my intention. I've done this for the following purpose. "He explains his purpose to his interlocutor: " Actions is according to intentions.

Our statement was concluded by emphasizing that the words of the Prophet (p.b.u.h.), Actions are according to intentions hem, were both instrumental in revealing the background of intentions both in his own time and today.

Key Words: *Intention, Action, Hadith, Esbab Vurûd al-Hadis, Telling of Hadiths Causes*

1.Hadisin el-Kutubu's-Sitte'deki Metinleri

1.1.Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (ö. 256/870) Rivâyeti

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ، يَقُولُ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَلَى الْمَنْبَرِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ "

1.1.1.İsnâdı:

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî> el-Humeydî Abdullah b. ez-Zubeyr> Sufyân> Yahyâ b. Saîd el-Ensârî> Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî> Alkame b. Vakkâs el-Leysî> Umer b. el-Hattâb> Rasûlullah (s.a.s.)²

1.1.2.Tercümesi:

² el-Buhârînin rivâyet ettiği hadisin isnâdı. Hadisi, el-Buhârî'ye kadar ulaştıran isnâddaki râvi sayısı 6'dır. 1.el-Humeydî Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zubeyr b. İshâ b. Abdillâh b. Humeyd b. Usâme b. Zuheyr b. el-Hârîs b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay el-Kuraşî el-Esedî; 2.Sufyân b. Uyeyne b. İmrân Meymûn Mevlâ Muhammed b. Muzâhim 3.Yahyâ b. Saîd b. Kays Amr b. Sehl b. Sa'lebe b. el-Hârîs b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ğanem b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensârî el-Medenî 4.Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hars b. Hâlid b. Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Temîm b. Murra 5.Alkame b. Vakkâ el-Leysî 6.Ömer b. el-Hattâb b. Nufeyl b. Abdiluzza b. Riyâh. el-Bedru'l-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, ts. c. I, s. 17-18.

“Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, el-Humeydî Abdullah b. ez-Zubeyr'den o da Sufyân'dan şöyle rivâyet etmiştir. Sufyân, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den o da Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî'den şöyle rivayet etmiştir. O, Alkame b. Vakkâs el-Leysî'den Umer b. el-Hattâb'ın Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle işitmiş olduğunu rivâyet etmiştir: “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”³

el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*'in Bed'ul-Vahy bâb başlığıyla kitabını başlatmış ve ilk hadisi olarak bu hadisi zikretmiştir. Bir nev'i “Ben bu kitabıma iyi niyetle, ihlâsla başlıyorum.” Demek istemiştir.

Hadîsin yorumu şöyle yapılmıştır: “İnsanın kazanacağı sevap ve günahlar ile yakından ilgili ve son derece önemlidir. Ahmed b. Hanbel (241/855), Ebû Dâvûd (ö. 275/888), et-Tirmizî (ö. 279/892), ed-Darekutnî (ö. 385/995) gibi büyük âlimler, bu hadisile, **İslamiyet'in üçte birini anlamının mümkün olduğunu** söylemişlerdir. İmam Şafîî, **bu hadisin yetmiş ayrı konuyla ilgisi bulunduğunu, bu sebeple de onu din ilminin yarısı saymak gerektiğini** belirtmiştir. İmâm Buhârî ise, kitap yazarlara bir nasihatte bulunarak, eserlerine bu hadisile başlamalarını tavsiye etmiştir.

İmam en-Nevevî'de *Riyâzu's-Sâlihîn* adlı eserinin ilk bâbını “İhlâs ve Niyet” olarak isimlendirerek bu hadisile başlamış ve hadisin sağlam olduğunu “Hadisin sıhhatinde ittifak vardır.” Şeklinde belirtmiştir. ⁴

³ el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Bed'u'l-Vahy, 1. Aynı hadisin başka isnâdlarla rivâyeti 1.Abdullah b. Mesleme> Mâlik> Yahyâ b. Saîd> Muhammed b. İbrâhîm > Alkame b. Vakkâs > Umer (b. el-Hattâb) İman, 42, 2.Yahya b. Gazaa> Mâlik > Yahyâ b. Saîd> Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris> Alkame b. Vakkâs > Umer (b. el-Hattâb)> Nikâh 5, 3.Müsedded> Hammâd b. Zeyd> Yahyâ> Muhammed b. İbrâhîm> Alkame b. Vakkâs > Umer (b. el-Hattâb) Menâkıbu'l-Ensar 45 4.Muhammed b. Kesîr> Sufyân> Yahyâ b. Saîd> Muhammed b. İbrâhîm > Alkame b. Vakkâs > Umer (b. el-Hattâb) İtk 6, 5.Kuteybe b. Saîd> Abdulvehhâb> Yahyâ b. Saîd> Muhammed b. İbrâhîm> Alkame b. Vakkâs el-Leysî> Umer (b. el-Hattâb) Eyman 23, 6.Ebû Nu'mân> Hammâd b. Zeyd> Yahyâ b. Saîd> Muhammed b. İbrâhîm> Alkame b. Vakkâs el-Leysî> Umer (b. el-Hattâb) Hiyele, 1. Bu rivâyette diğer rivâyetlerde bulunmayan “Ömer b. el-Hattâb'ın Nebî'nin (s.a.s.) hutbede iken “Ey İnsanlar diye hitab ederek “Ameller niyete göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlunedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.” Buyurduğunu işittiğini ifadesidir. 6 rivayetin birbirinden ayrılan bir başka yönü “**niyet**” kelimesi bazı hadislerde بِالْأَيِّمَاتِ çoğul bazı hadislerde de بِالْأَيِّمَةِ şeklinde tekil gelmiştir. Babanzâde Ahmed Nâim (ö. 1353/1934), hadisin tercümesini şöyle yapmıştır: “Ömer b. el-Hattâb (Allah, ondan razı olsun), şöyle demiştir: “Rasûlullah'dan (s.a.s.) işittim buyuruyordu ki: “Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur. Artık nâil olacağı bir dünya veya nikâh edeceği bir kadından dolayı hicret etmiş kimse varsa hicreti (Allah'ın ve Rasûlünün rızasına değil), sebep-i hicreti olan şeye müntehidir.” Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasârı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1980. c. I, s. 1.

⁴ İmam en-Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn- Peygamberimizden Hayat Ölçüleri-*, (M. Yaşar Kandemir vd.) Ensar Neş., İstanbul, 1996. c. I, s. 111-113.

Babanzâde Ahmed Nâim (ö. 1353/1934), *hadisin* *bu bölümünü*: “Her kimin hicreti Allah’a ve Rasûlüne müteveccih ise hicreti Allah’a ve Rasûlüne müntehîdir.” Şeklinde tercüme etmiştir.⁵

1.2.Muslim b. el-Haccâc’ın (ö. 261/875) Rivâyeti

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنُ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَإِنَّمَا لِأَمْرٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا فَهَاجَرَ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

1.2.1.İsnâdı:

Muslim b. el-Haccâc > Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb > Mâlik > Yahyâ b. Sâid > Muhammed b. İbrahim > Alkame b. Vakkâs > Umer b. el-Hattâb > Rasûlullah (s.a.s.)

1.2.2.Tercümesi

Muslim b. el-Haccâc, bize Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb, Mâlik’den rivâyet etmiştir. O da Yahyâ b. Sâid’in Muhammed b. İbrâhîm’den Onun da Alkame b. Vakkâs’tan, Alkame b. Vakkâs’ın Umer b. el-Hattâb’ın Rasûlullah’ın (s.a.s.) şöyle dediğini işitmiş olduğunu rivâyet etti: “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah’a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”⁶

1.3.Ebû Dâvûd’un Süleymân b. el-Eş’as’ın (ö. 255/888) Rivâyeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيِّ، قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرَأٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا فَهَاجَرَ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

1.3.1.İsnâdı:

Ebû Dâvûd > Muhammed b. Kesîr > Sufyân > Yahyâ b. Sâid > Muhammed b. İbrahim et-Teymî > Alkame b. Vakkâs > Umer b. el-Hattâb > Rasûlullah (s.a.s.).

1.3.2.Tercümesi:

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, bize Muhammed b. Kesîr, Sufyân’dan şöyle haber verdi. Sufyân: “Bana Yahyâ b. Sâid, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî’nin, Alkame b. Vakkâs’tan, Alkame b. Vakkâs’ın Umer b. el-Hattâb’ın Rasûlullah’ın (s.a.s.) şöyle dediğini işitmiş olduğunu rivâyet etti: “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah’a ve Rasûlüne ise, onun hicreti

⁵ Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasârî Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, c. I, s. 1.

⁶ Muslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. İmâre, 45.

Allah ve Rasûlûnedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”⁷

1.4.Muhammed b. İsâ et-Tirmizî'nin Rivâyeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيِّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ " . قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ . وَقَدْ رَوَى مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ وَغَيْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْأَثَمَةِ هَذَا عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ وَلَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ . قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ يَتَّبِعِي أَنْ تَصْنَعَ هَذَا الْحَدِيثَ فِي كُلِّ بَابٍ .

1.4.1.İsnâdî:

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî > Abdulvehhâb es-Sekafî > Yahyâ b. Sâid > Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî > Alkame b. Vakkâs > Umer b. el-Hattâb > Rasûlullah (s.a.s.)

1.4.2.Tercümesi:

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, Abdulvehhâb es-Sekafî'den o da Yahyâ b. Sâid'den rivâyet etmiştir. O da Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî o da Alkame b. Vakkâs'tan o da Umer b. el-Hattâb'tan Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle dediğini rivâyet etmiştir. “Ameller niyete göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlû'ne ise, onun hicreti Allah ve Resûlû'nedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa kavuşmaya veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”⁸

14.3.Hadis in et-Tirmizî'ye Göre Sıhhat Derecesi

Ebû İsâ şöyle dedi: “Bu hadis, Hasen Sahîh'tir. Mâlik b. Enes ve Sufyân es-Sevrî ve imamlardan biri dışında Yahyâ b. Sâid'den rivâyet etmiştir. Bu hadisi, Yahyâ b. Sâid el-Ensârî'nin hadisi dışında bilmiyoruz. Abdurrahmân b. Mehdî, bu hadisi her bâba koymamız gerekir.” Dedi.⁹

5.en-Nesâî Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb'ın Rivâyeti

أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ بْنِ عَرَبِيٍّ، عَنْ حَمَّادٍ، وَالْحَارِثِ بْنِ مِسْكِينٍ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ، عَنِ ابْنِ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، ح وَأَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، - وَاللَّفْظُ لَهُ - عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَخَبَّعُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ " .

5.1.İsnâdî:

en-Nesâî > Yahyâ b. Habîb b. Arabî > Hammâd ve el-Hâris b. Miskîn > O, okundu ben de dinledim > İbnu'l-Kâsım > Mâlik (Senedde tahvîl var) Suleymân b. Mansûr > Abdullah b. el-Mübârek- onun

⁷ Ebû Dâvud Suleymân b. el-Eş'as, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Kitâbu't-Talâk, 11.

⁸ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Fedâilu'l-Cihâd, 16.

⁹ et-Tirmizî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Fedâilu'l-Cihâd, 16.

lafzıyla-Yahyâ b. Sâid> Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî> Alkame b. Vakkâs> Umer b. el-Hattâb> Rasûlullah (s.a.s.)

5.2.Tercümesi:

en-Nesâî, Yahyâ b. Habîb b. Arabî'den o da Hammâd ve el-Hâris b. Miskîn'den haber vermiştir. O da “O, okundu ben de dinledim” demiştir. O da İbnu'l-Kâsım'da o da bana Mâlik rivayet etti. Demiştir. (Senedde tahvîl var) Bize Süleymân Mansûr, bize Abdullah b. el-Mübârek kendi lafzıyla haber verdi O da Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî'den o da Alkame b. Vakkâs'tan o da Umer b. el-Hattâb'tan Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle dediğini rivâyet etmiştir. “Ameller niyete göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa kavuşmaya veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”¹⁰

6.İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî'nin (ö. 273/886) Rivâyeti

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، أَنبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ أَنبَأَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيَّ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ : " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ " .

6.1.İsnâdı:

İbn Mâce >Ebû Bekr b. Ebî Şeybe> Yezîd b. Hârûn (Tavvîl var)> Muhammed b. Rumh>el-Leys b. Sa'd Her ikisi de Yahyâ b. Sâid> Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî> Alkame b. Vakkâs> Umer b. el-Hattâb> Rasûlullah (s.a.s.)

6.2.Tercümesi:

İbn Mâce, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den O da Yezîd b. Hârûn rivâyet etmiştir. (Tavvîl var) Muhammed b. Rumh ve el-Leys b. Sa'd her ikisi de bize Yahyâ b. Sâid rivâyet etti demişlerdir. Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Alkame b. Vakkâs'tan şöyle işittiğini söylemiştir. O da Umer b. el-Hattâb'ın İnsanlara şöyle dediğini işittiğini rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) “Ameller niyete göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa kavuşmaya veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”¹¹

2.“Ameller Niyetlere Göredir.” Hadîsi ve Vurûd Sebebi Üzerine Bazı Mülâhazalar

2.1.Hadisın Sıhhat Durumu

¹⁰ en-Nesâî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Tahâret, 75. Nesâî'nin diğer rivâyetlerinin isnâdı: 1. Amr b. Mansûr> Abdullah b. Mesleme> Mâlik> el-Hâris b. Miskîn O bana okudu ve ben dinledim> İbnu'l-Kâsım> Yahyâ b. Sâid> Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî> Alkame b. Vakkâs> Umer b. el-Hattâb> Rasûlullah (s.a.s.), en-Nesâî, *Sunen*, Talâk, 24. 2. İshâk b. İbrâhîm> Süleymân b. Hayyân> Yahyâ b. Sâid> Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî> Alkame b. Vakkâs> Umer b. el-Hattâb> Nebî (s.a.s.), en-Nesâî, *Sunen*, Eymân, 19.

¹¹ İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Züh'd, 26.

Subhî es-Sâlih (ö. 1407/1986), hadisin sıhhat durumu ile ilgili şu yorumu yapmıştır: “Hadîsin daha önce âhâd hadîs olup birinci tabakadan sonra meşhur olmasında bir beis görmeyen hadîs âlimleri vardır. Ma’nen Mütevâtir”¹² olan hadîsler arasında sayarlar halbuki onu yalnız Ömer b. el-Hattâb, ondan yalnız Alkame, ondan yalnız Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî ondan da yalnız Yahyâ b. Saîd el-Ensârî rivâyet etmiş ve hadîs ancak Yahyâ ile meşhûr olmuştur.”¹³

2.2.Hadîsin Sebeb-i Vurûd’unu Bilmenin Önemi

“Sebebu’l-Vurûd”, Hadîsin umûm veya husûs mutlak veya mukayyed veya nesh vb gibi durumlarla tahdîd edilip edilmediği ortaya çıkaran bir metottur.”¹⁴

“Âyetlerin anlaşılmasında nuzûl sebepleri, hadîslerin kavranmasında da vurûd sebepleri fevkalâde önem taşımaktadır.”¹⁵

2.3.Hadîsin Vurûd Zamanı ve Vurûd Sebebi

“Zubeyr b. Bekkâr, *Ahbârü Medîne*, şöyle dedi: “ Muhammed b. el-Hasen Muhammed b. Talha’da b. Abdîrrahmân’dan o da Mûsâ b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris’ten o da basının şöyle dediğini rivâyet etmiştir. “Rasûlullah (s.a.s.), Medine’ye geldiğinde hicret eden bir kadın evlendi. Rasûlullah (s.a.s.) minbere oturdu ve şöyle buyurdu: “Ey İnsanlar Şüphesiz Ameller niyetlere göredir.” Dedi 3 defa. “Öyleyse kimin hicreti Allah’a ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti, bir dünyalığa ise veya bir kadınla nişanlanmak ise hicreti hicret ettiği o şeydedir. Sonra ellerini kaldırdı. Allahım Vebâyı bizden uzaklaştır.” Şeklinde 3 defa dua etti.”¹⁶ Bu hadisi, Hicret Yurdu Medine’ye vâsıl olduktan sonra söylemiştir.”¹⁷

“Sahâbîlerden biri, Ummu Kays adlı bir hanımla evlenmek ister. Fakat o günlerde Ummu Kays medine’ye hicret etmeyi düşünmektedir. Kendisiyle evlenmek isteyen sahabîye, niyeti ciddi ise Medine’ye hicret etmeyi ve orada evlenmeyi teklif eder. Mekke’deki kurulu düzenini terk etmeyi henüz düşünmeyen o sahâbî Ummu Kays’la evlenmek arzusuyla Medine’ye hicret etmek zorunda kalır. Bu durumu bilen sahâbîler, Ummü Kays’ın muhâciri anlamında مُهَاجِرٌ أَمْ قَائِمٌ “Ummu Kays’ın Muhâciri” diye takıldıkları o zatın, hicret sevabı kazanıp kazanmadığını tartışmaya başlarlar. İşte o zaman Peygamber Efendimiz, bu hadîs-i şerîfle meseleye açıklık getirerek herkesin niyetine göre sevap kazanacağını belirtir.”¹⁸

¹² “Ma’nevî Mütevâtir, hadîsin rivâyetinde lafzî bir mütâbakât aranmadığını söylemeye lüzum yoktur. Râvîleri ihtilâf etse de aklen ve âdeten yalan üzere birleşmelerine imkân olmayan bir topluluğun hadîsin manasını edâ etmeleri kâfidir.” Subhî es-Sâlih, *Ulûmu’l-Hadîs ve Mustalahuhu*, (terc. M. Yaşar Kandemir), 4. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Senem Matbaacılık, Ankara, 1986. s. 123.

¹³ Subhî es-Sâlih, *Ulûmu’l-Hadîs ve Mustalahuhu*, (terc. M. Yaşar Kandemir), s. 124.

¹⁴ Celâluddîn es-Suyûtî, *Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs ev el-Lumâ’ fî Esbâbi’l-Hadîs*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmîyye, Beyrut, 1984. s. 11.

¹⁵ Çakan, İsmail Lütî, *Hadislerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, Erkam Yay., İstanbul, 1990. s. 96.

¹⁶ Celâluddîn es-Suyûtî, *Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs ev el-Luma’ fî Esbâbi’l-Hadîs*, s. 72-74.

¹⁷ el-Bedru’l-Aynî, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, c. I, s. 17.

¹⁸ İmâm en-Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri-*, c. I, s. 120.

3.Niyetin Anlamı

Niyet, “maksad” ve “i’tikâd” anlamlarına¹⁹ gelmektedir.

“Niyet, bir işi Allah’a rızası için yapmayı kalpten geçirmektir. İş ya **kalple** ya **dille** veya **diğer organlarla** yapılır. Kalbimizle yaptığımız işler, niyet ve düşüncelerimizdir. Dilimizle yaptıklarımız konuşmalarımızdır. Organlarımızla yaptığımız işler de fiil ve davranışlarımızdır. Sözler ve davranışlar çoğu zaman niyete bağlı olduğu için iyi niyet başlı başına bir ibadet olur.”²⁰

“Niyet, kişinin kalbinde bir şeye karar verip, niçin yaptığını bilerek o fiili işlemeye yönelmesidir. Niyette Allah’ın rızasını kazanma arzusuyla O’nun buyruğunu yerine getirmek üzere fiile yönelen irâde esastır. Dolayısıyla niyet, kalpte başlayan, dil ile söylenen ve fiil ile sürdürülen eylemdir. Niyet edilen amel sağlam, güvenilir bilgiye dayanmalı ve amelin gereğine göre beklenen özen gösterilmelidir.”²¹

3.1.Niyet-Amel İlişkisi Üzerine Bazı Mülâhazalar

İmâm en-Nevevî (ö. 676/1277 İhlâs ve Niyet başlığı altında “Onlara sadece şu emredilmiştir: Bâtıl dinleri bırakarak yalnız Allah’a yönelip itaat Ona itaat etsinler, namazı kılsınlar, zekâtı versinler, işte doğru din budur.”²², “Kurbânların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır. Allah’a sadece sizin ihlâs ve samimiyetiniz ulaşır.”²³, “Gönlünüzdeki duyguları saklasanız da açıklasınız da Allah hepsini bilir.”²⁴ Âyetlerini zikrettikten sonra ilk olarak bu hadisle başlamıştır. Önce Allah’ın rızası doğrultusunda yapılacak işe niyet etmenin isâbetli olacağını Kur’ân’dan bazı âyetler ile istishâd ederek (delillendirerek) hadisi nakletmiştir. Âyetlere hadislerin insicâmı olduğu dikkat çekmek istemiştir.

el-Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh*’ini Türkçe’ye tercüme eden Mehmet Sofuoğlu (ö. 1480/1987) el-Buhârî’nin bu hadisi kitabının açış hadisi yapmasının sebebini şöyle açıklamıştır: “Buhârî, bu “Niyet Hadisi”ni çok büyük dikkat ve titizlikle topladığı kitabına başlangıç yapmakla, bunun *el-Câmiu’s-Sahîh* içindeki mevkiini, Fâtîha’nın Kur’ân-ı Kerîm içindeki mevkiî yerinde tutmuştur. Böylece Buhârî, niyetin insan hayatındaki büyük ehemmiyetini belirtmiş oluyor. Şüphesiz şer’î hükümler ver dînî mükellefiyetler iki esas üzerinde tezâhür eder: 1. Kalbin bir şeye yönelmesi, onu kastetmesi, o şeye varması, onu kabûllenmesi şeklinde tezâhür eden kalbî ameller 2. Organlarla yapılan her türlü ameller, yani hareketler, işler ve davranışlar. Niyet hadisi bütün kalbî amelleri içine aldığından, dinin yarısını toplamıştır. Bütün

¹⁹ İbn Manzûr Ebû’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts. “Nevâ”, c. XV, s. 347. İbn Manzûr, “Taleb ettiği bir şeyi bulduğunda ben, ona niyet etmişim.” Denir şeklinde kelimeyi izah etmiş ve bu kelimeye: “نِيَّةُ الرَّجُلِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ” “Kişinin niyeti, amelinden hayırlıdır.” Hadisinden istishâd getirmiştir. Bu hadisin Nebî’nin (s.a.s.) “Kim bir iyilik yapmaya niyet ederse ona bir hasene (iyilik) yazılır. Onu yaparsa ona 10 hasene yazılır.” Sözüne muhâlif değildir. Bu sözdeki niyetin “Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır.” Manasınadır. İbn Manzûr, “Nevâ”, c. XV, s. 348.

²⁰ İmâm en-Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri-*, c. I, s. 120

²¹ Serinsu, Ahmet Nedim, *İslamiyet-Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, “Niyet”, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 2013. c. II, s. 584.

²² Beyyine, 98/5.

²³ Hac, 22/37.

²⁴ Âl-i İmrân, 3/29.

amellerin oluşu ve ayrıca değer kazanması, evvelâ içimizde gizli niyetlere, ikinci olarak da organların görünürdeki fiili ve hareketlerine dayanmaktadır.”²⁵

Cemal Ağırman’ın, hadisin şerhiyle ilgili yorumunu zikrederim: “Niyet” ve “karşılık” bu hadisin anahtar terimleridir. Niyet, “kişiyi harekete geçiren, eyleme yönelten iç sâik/etmen /güdü/isteklendirme/amaç/gâye” demektir. Niyet “bu işi neden yaptım/neden yapıyorum/neden yapacağım? Sorusunun cevabıdır. Niyet, tikel olarak ortaya konacak eylemin hedef ve amacını, eyleme yönelmenin nedenini zihinde tasarlamak, kalp ve gönülden geçirmektir; genel olarak ele alındığında ise yaşam felsefesinin amaç ve hedefini ortaya koyan düşünsel bir olgu, hayata ve eylemlere anlam katan ruhtur. Bu yüzden hayatın gidişatına yön veren unsurlar, yaşam amacının merkezine yerleştirilen değerlerdir.”²⁶

Gruber Hans-Günter Hristiyanlıktaki niyet-amel ilişkisini şöyle yorumlamıştır: “Niyet, Hristiyanlık bağlamında, öncelikli olarak Ahlâk ve Felsefe çerçevesinde değerlendirilir. Niyet hedefe yönlendirilmiş bir istek hareketidir. İnsanın davranışlarının neye yönelik olarak yapıldığını belirler. Niyet, zihniyet ile fiil arasındaki kesişme noktasıdır. Zihniyet fiillerde bulunan insanı iç yönlendirmesinde genelde etik olarak iyi olana mecbur tutarken, niyet somut eylem hedefini belirler. Böylece hedef ve niyet birbirinden ayrılmaz bir şekilde bir bütün oluştururlar.”²⁷

Subhî es-Sâlih (ö. 1407/1986) Hadiste zikredilen **وَأِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَّا نَوَىٰ** “Herkes niyet ettiği şey vardır.” Cümlesini “Herkes niyetine göre amellerinin karşılığını cezâ veya mükâfât olarak alacaktır.” Şeklinde; **فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ** “Öyleyse kimin hicreti, Allah'a ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir.” Cümlesini “Kimin Hicreti, riyâdan uzak sevâbının Allah indinde olmasını murâd ederek Allah ve Rasûlüne ise Onun Hicreti Allah’a ve Rasûlünedir.” Şeklinde; **فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَتَّكِحُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ** cümlesini ise “Kimin hicreti dünya için, dünyanın en aşağılık bir malını ve az bir metânı elde etmek için ise onu elde eder. Hicreti de hakir, zayıf bir şey için yapılmış olur. Hicret eden ise Allah için o hicretten hiç bir şey elde edemez.” şeklinde yorumlamıştır.²⁸

“إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ” “**Âmeller, yani yapılan işler, niyete göre değer kazanır.**” Sözü, çoğu zaman organlarımızla yaptığımız işleri kapsar, Yoldaki bir taşı, insanlara zarar vermesin düşüncesiyle ve sevap kazanmak ümidiyle kaldırıp atmak bir ibadet sayılır. Birinin malını meşrû olmayan yollardan elde etmeye karar vermişken, Allah korkusuyla bu düşünceden vazgeçmek de aynı şekilde sevap kazanmaya vesile olur. Kalpten geçen düşünceler, iyi niyete dayandığı zaman Allah katında değer kazanır. Bu esnada kalbin uyanık

²⁵ Sofuoğlu, Mehmet, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, Ötüken Yay., İstanbul, 1987. c. I, s. 143-144.

²⁶ Ağırman, Cemal, *Bir Demet Gül 40 Hadîs*, Rağbet Yay., İstanbul, 2010. s. 15.

²⁷ Gruber Hans-Günter, *İslamiyet-Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, I-II, “Niyet”, Ankara Üniversitesi Yay. Ankara, 2013. c. II, s. 585.

²⁸ Subhî Sâlih, *Menhelu'l-Vâridîn Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, Mektebetu Pâmûk, İstanbul, 1970. s. 39.

ve şuurlu olması gerekir. **Dil bir şeye niyet ederken kalp, bu düşünceye katılmazsa, niyet makbul olmaz.** “Allah Tealâ bizim şeklimize, kalıbımıza değil, kalplerimize bakar.”²⁹, niyetlerimize değer verir.”³⁰

3.2.Hadisten Çıkarılan Bazı Sonuçlar

“Ameller, niyetlere göredir.” hadisini şerh edenler, hadisten bazı sonuçlar çıkarmışlardır:

- 1.Yapılan işlerden sevap kazanabilmek için o işlere iyi niyetle başlamak gerekir.
- 2.Niyetin kalben yapılması önemli olduğu için, bunu ayrıca dille söylemek şart değildir.
- 3.Allah rızası gözetilmeden yapılan işlerden sevap kazanılamaz.
- 4.İnsan görüldüğü gibi olmalı, dünyevî bir çıkar için dini kullanmamalıdır.
- 5.İhlâs, niyet sağlamlığı demektir.³¹

SONUÇ

“Ameller, niyetlere göredir.” Hadisi amel ve niyetin beraberce değerlendirmesi gerektiğini bu iki kavramın birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu hem İslâm dininin hem de diğer dinlerin üzerinde durmuş olduğu bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Niyet ve amelin eşgüdüm içinde olması gerektiğinden kişinin niyeti ve ameli neticesinde elde edeceği mükâfat ve cezânın da bu niyet ve amelin bir tezâhürü olması hasebiyle olumlu veya olumsuz yönde netice verebileceği Peygamberimizin (s.a.s.) hadislerin de vurgulanmıştır.

Yapılmaya niyet edilen bir amelde öncelikli olarak Allah’ın rızasının gözetilmesinin esas olması gerektiği bilinmeli yoksa Allah’ın rızası gözetilmeksizin niyet edilen o eylemin ister mükâfat ister cezâ açısından olsun sıradan bir eylem olacağı unutulmamalıdır.

Niyet ve amelin ferdin ve toplumun hayatında iyi veya kötü davranışlar neticesinde daha belirgin bir durum ortaya çıkarabileceği bu açıdan fert ve toplumun hayatının niyet ve amelin ortaklaşa mülâhazası neticesinde sonuç verebileceği her iki kavramın paralellik arz etmeksizin sonuç vermeyeceği hatırdan çıkarılmamalıdır.

حَدَّثَنَا عَمْرُو النَّافِدِ، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَصَمِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

“Muslim b. el-Haccâc, Amr en-Nâkîd> Kesîr b. Hişâm> Ca’fer b. Burkân> Yezîd b. el-Esamm> Ebû Hureyre isnâdıyla zikredilen hadîste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah, sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz fakat kalplerinize ve amellerinize bakar.” Muslim, *el-Câmiu’s-Sahih*, Birr, 42. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, Sunen, Zuhd, hn. 4282.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ الْأَصَمِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ " إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَقُلُوبِكُمْ

İbn Mâce> Ahmed b. Sinân> Kesîr b. Hişâm> Ca’fer b. Burkân> Yezîd b. el-Esamm> Ebû Hureyre isnâdıyla zikredilen hadîste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah, sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz fakat amellerinize ve kalplerinize bakar.” İbn Mâce, *Sunen*, Zuhd, 37.

³⁰ İmâm en-Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*-, c. I, s. 117.

³¹ İmâm en-Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*-, c. I, s. 120-121.

KAYNAKLAR

KUR'ÂN-I KERÎM

AĞIRMAN, Cemal, *Bir Demet Gül 40 Hadîs*, Rağbet Yay., İstanbul, 2010.

BABANZÂDE Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasârı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1980.

el-BUHÂRÎ, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

GRUBER Hans-Günter, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, I-II, “Niyet”, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 2013. c. II, s. 585.

İMAM EN-NEVEVÎ, *Riyâzu's-Sâlihîn- Peygamberimizden Hayat Ölçüleri-*, (M. Yaşar Kandemir Vd.) Ensar Neş., İstanbul, 1996.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, Erkam Yay., İstanbul, 1990.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İBN MANZÛR Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

MUSLİM b. el-HACCÂC, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

SERİNSU, Ahmet Nedim, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, I-II, “Niyet”, Ankara Üniversitesi Yay. Ankara, 2013. c. II, s. 584.

SOFUOĞLU, Mehmet, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, Ötüken Yay., İstanbul, 1987.

SUBHÎ es-SÂLİH, *Menhelu'l-Vâridîn Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, Mektebetu Pâmûk, İstanbul, 1970.

SUBHÎ es-SÂLİH, *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuhu*, (terc. M. Yaşar Kandemir), 4. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Senem Matbaacılık, Ankara, 1986.

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn *Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs ev el-Luma' fî Esbâbi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İlk Prososyal Davranışlar: Erken Çocukluk Döneminde “Yardım
Etme” (Leyla ULUS)

İlk Prososyal Davranışlar: Erken Çocukluk Döneminde “Yardım Etme”

Leyla Ulus¹,

¹İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,
Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi leylaulus@istanbul.edu.tr

Özet: Prososyal davranışlar, başka bir bireye ya da bir gruba yardım etmeye veya fayda sağlamaya yönelik toplum yanlısı eylemleri ifade eder. Hemen tüm toplumlarda, bu davranışlar çok değerlidir ve çocuklarda sosyal yetkinliğin en önemli belirteçlerinden biridir. Çocukların, başka çocuklara yardım etme, işbirliği yapma, paylaşma ve endişe gösterme, başkalarına fayda sağlamaya yönelik davranışlarda gönüllü olarak yer alma, başkalarının sorunları için çözümler bulmaya çalışma gibi prososyal davranışları ileriki yaşamlarında da olumlu sosyal ilişkiler kurmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çocukluktan başlayarak prososyal davranışların gelişim sürecini anlamak araştırmaların ilgi odağı haline gelmiştir. Araştırmalar sosyal davranışların insan yaşamı gelişiminde derin köklere sahip olduğunu göstermektedir. Prososyal davranışların, insan ontolojisinde bebeklik döneminin sonunda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu davranışlardan en ön plana çıkan ise 12-15. aylardan itibaren açıkça gözlenebilen “yardım etme” davranışlarıdır. Bazı araştırmalar erken çocukluk döneminden itibaren yardım ve paylaşım gibi davranışların öğrenilmesi ve pekiştirilmesi gerektiğini; bazıları ise, çocukların başlangıçta, doğalarında var olan ancak büyüdükçe azalan ve daha seçici hale gelen, ayırım gözetmeyen bir prososyal dürtüye sahip olduğunu ve öğrenilmesi gerekmediğini iddia etmektedir. Bu araştırma ile özellikle yaşamın ilk 5 yılında çocukların yardım davranışlarına ilişkin deneysel ve gözlemsel araştırmaları inceleyerek bu davranışları nelerin etkilediği tespit eden faktörlere ve bulguların çocuklara yönelik sosyal motivasyonlar hakkında ne önerdiğine odaklanarak incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “yardım etme” davranışının gelişimi, süreçleri ve çocuğun sosyal gelişimi içinde bu davranışları içselleştirilmesine ilişkin ebeveyn ve eğitimcilere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Prososyal davranış, yardım etme davranışı, sosyal gelişim.

The First Prosocial Behaviours: “Helping” in the Early Childhood Period

Abstract: Prosocial behaviours express socially biased acts intended to aid or benefit another individual or group. In almost all societies, these behaviours are very valuable and one of the most important indicators of social competence in children. Children’s prosocial behaviours, such as helping other children, cooperation, sharing and showing concern, participating voluntarily in behaviours aimed at benefiting others, and attempting to find solutions to others’ problems, are regarded as an important factor for establishing positive social relationships at later ages, too. For this reason, understanding the development process of prosocial behaviours starting from childhood has become the focus of attention of studies. Studies reveal that social behaviours have deep roots in the development of human life. Prosocial behaviours are known to appear in human ontology at the end of babyhood. However, these behaviours become more prominent from the 12th-15th months onwards with clearly observed “helping” behaviours. Some researchers argue that behaviours like helping and sharing need to be learnt and reinforced from the early childhood period onwards; others, however, claim that children have a prosocial impulse inherent in their nature which is indiscriminating at the beginning, but which becomes more selective as they grow older, and which,

therefore, does not need to be learnt. The aim of this study is to investigate these behaviours by examining experimental and observational studies related to helping behaviours, especially in children during the first 5 years of life, and by focusing on factors determining what affects these behaviours and on what the findings suggest about social motivations for children. In line with this aim, suggestions are included for parents and educators related to the development and processes of “helping” behaviours and to the internalisation of these behaviours within children’s social development.

Keywords: Prosocial behaviour, helping behaviour, social development.

Giriş

Sosyal ve duygusal yeterliliğin gelişimi, çocuk gelişimi ve erken öğrenmenin önemli bir parçasıdır. Prososyal davranış, başkalarına fayda sağlama niyetiyle; yardım etmek, paylaşmak, bağışlamak, işbirliği yapmak ve gönüllü olmak gibi "diğer insanlara veya topluma" bir bütün olarak yarar sağlayan ve bazen Türkçe literatürde “Toplum Yanlısı Davranışlar” olarak da rastlanılabilecek sosyal gelişimin boyutlarından biridir. Prososyal davranış, insan yaşamının merkezi bir özelliği ve doğal ve sosyal bilimlerde üzerinde yapılan araştırmaların ana odak noktasıdır. Prososyallik, en az üç nedenden dolayı özellikleri tanımlayan türümüzün en hayati olan özellikleri arasındadır. İnsanların prososyal eğilimi şaşırtıcıdır. İnsanlar neden rutin olarak başkalarına fayda sağlamak için kişisel kazançtan vazgeçmeyi ve onlara kişisel bir kazanç sağlamayan prososyal sonuçlar için tercihler sergilemeyi seçtiler? İnsan toplumunun yaygınlığı göz önüne alındığında, sosyal bilimlerde geniş çaplı araştırmaların bu soruyu ele almaya çalışması şaşırtıcı değildir (Zaki ve Mitchell, 2013).

Prososyal davranışların erken ortaya çıktığı ve insanların sosyal yaşamlarında benzersiz bir rol oynadığı açık olmasına rağmen, bu temel eylemlerin altında yatan ve sürdüren mekanizmalar konusunda çok az fikir birliği vardır.

Bu derlemenin amacı, başkalarına yardım etme davranışının altında yatan sosyal-bilişsel davranış taksonomisini ve erken dönemde ortaya çıkan prososyal davranışların gelişimine ilişkin olan sürece ışık tutmaktır.

1.1. Prososyal Davranışlar

Başkaları adına hareket etmenin birçok yolu vardır. Tipik olarak “prososyal” terimi, bir başkasının yararına olması amaçlanan davranışlar için kullanılır (Eisenberg, 1986). Özellikle bir başkasına fayda sağlama yollarının olumsuz bir deneyimle karşı karşıya kalındığında ortaya çıktığı düşünülebilir. Bunu akılda tutarak, prososyal davranışların üç bileşen gerektirdiği düşünülebilir. Bunlar:

1-Başka bir kişinin bakış açısını benimseme ve bir sorun yaşadıklarını anlama yeteneği;

2-Bu sorunun nedenini belirleme becerisi;

3-Bir diğer kişinin problemin üstesinden gelmesine yardımcı olma motivasyonu.

Birlikte, bu adımların her birini başarılı bir şekilde yönlendirebilmek, etkin prososyal davranışların üretilmesi için gereklidir - ancak yeterli değildir (Dunfield, 2014).

Prososyal davranışlar da dâhil tüm sosyal davranışlar her zaman bir başkasının olumsuz durumunun doğrudan algılanmasıyla motive edilmemektedir. Yetişkinler, hayal edilen veya ima edilen sıkıntılarla açıkça motive edilirler ancak bir problemin doğrudan algılanmaması durumunda bile, sosyal davranışlarda bulunurlar. Prososyal motivasyonun içselleştirilmesinin altında yatan etkileyici doğuştan yanı açığa çıkarmak ve çok küçük çocukların doğrudan algıladıkları olumsuz durumları nasıl tanıdıklarını, yorumladıklarını ve üstesinden geldiklerini

anlamak için pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi Vaish, Carpenter, ve Tomasello, (2009)'nun araştırmasıdır. Bu çalışmada araştırmacılar küçük çocukların olumsuz bir durum yaşayan ancak hiç bir duygu ifade etmeyen bir kimseye sempati duyup duymayacağını test etmişlerdir. Araştırmalarına katılan 18-25 aylık çocuklara yetişkinlere bir diğer kişiyi tahrip ederek ya da bir eşyasını ellerinden alarak (zarar verme durumu) ya da ona zarar vermeyecek benzer bir şey yaptıklarını (nötr durumla) göstermişlerdir. “Mağdur” her iki durumda da hiçbir duygu ifade etmemiştir. Çocukların zararlı olay sırasındaki endişe verici bakış açıları sonraki sosyal davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Araştırmacılar 18 aylık çocukların bile olumsuz durumda olan ancak duygusal hiçbir ipucu göstermeyen birine sempati duyabildiğini ortaya koymuştur. Bu şekilde yaşanan sempati, prososyal davranışlarla doğrudan ilişkilidir. Bu bulgular, insanların gelişiminin erken yıllarından itibaren çok sağlam ve esnek bir şekilde incinmiş durumda olan kişiler için bir duygu hissettiğini ve tereddütsüz onlara yardım davranışı göstermek istediğini göstermiştir (Vaish, Carpenter ve Tomasello, 2009).

1.2.Yardım Etme Davranışı ve Gelişimi

Doğarken, bebekler başkalarının duygularıyla tepki verirler, başkalarının sıkıntı sinyallerine kişisel sıkıntıyla tepki verirler (Geangu, Benga, Stahl ve Striano, 2010). Küçük bebekler, çoğu zaman, diğerlerini incitmekten zevk alacak gibi görünür. Kendileri gibi küçük çocukları ısırp sıkıştırabilir ve oyuncakları veya yiyecekleri kardeşleri veya akranlarının elinden alırlar. Hatta bazen sadece onların tepkilerini görmek için böyle davrandıkları olur (Brownell, 2016). Liszkowski, Carpenter ve Tomasello, (2008) tarafından yapılan bir çalışma bu davranışlara rağmen 12 aylıktan küçük bebeklerin, bir nesneyi arayan bir yetişkini işaret eden bir jestle yönlendirerek bilgilendirdiklerini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, klasik bebek iletişimi görüşlerinin aksine, bebeklerin 12 aylıktan başkalarının bilgi ve bilgisizliğini anlamalarının yanı sıra, ihtiyaç duyulan bilgileri sağlayarak başkalarına yardım etmek için prososyal bir güce sahip olmalarına dayandığını göstermektedir (Liszkowski, Carpenter ve Tomasello, 2008). Bir başka araştırmada, annelerin % 93'ü 13 ila 24 aylık çocukları ev işlerinde yardım etmeye teşvik ettiği ortaya çıkmıştır (Dahl, 2015). Bir başka çalışmada 18-30 aylık çocuklar ebeveynleri ev işleri yaparken çocukların yardımseverliklerini teşvik ederken süpürme ve tozlanma gibi rutin çalışmalara hevesle katıldıkları gözlemlenmiştir (Rheingold, 1982). Yaklaşık 14-18 aylar boyunca yetişkinlerin erişebileceği nesnelere ulaşmalarına ya da yetişkinlerin bir eylemi tamamlamasını engelleyen unsurları ortadan kaldırmaya (teşvik veya övgü olmaksızın bile) yardım ederler. Bu nedenle, çocukların doğası gereği yardıma hazır olduğu ileri sürülmüştür. (Liszkowski ve ark., 2006; Warneken, 2013). Çocukların 18 aylıktan küçükken de yardıma ve paylaşıma katıldığını ve sıkıntılı görünen birilerini rahatlatmaya çalıştıkları gözlemlenebilir (Brownell, Svetlova ve Nichols, 2009). Bu bulgular yaşamın ikinci yılı boyunca, prososyal davranışların eylem anlayışına dayanmaktan ve başkalarının ince işaretlerden gelen duygularını anlamak için açık iletişim kurarak geliştirildiğini göstermektedir. Bebeklerin ilk özverili eğilimleri zaman içinde sosyal etkileşimlerinden dolayı geliştir ve iletişim davranışlarıyla etkilenir. Yani prososyal davranışları, sosyo-ekonomik çevreleri ya da kültürel geçmişleri ne olursa olsun yaşla birlikte artmaktadır (Rochat ve ark.,2009). Hoffman (2001)'a göre, empati ve sempati, prososyal davranışların ana motivasyonudur. Hem empati hem de sempati, insanların karmaşık sosyal hayatını korumak ve düzenlemek için gerekli beceriler olarak düşünülür. Örneğin, empati kuran veya sempatik olan kişiler, prososyal yollarla hareket etme eğilimindedir ve bu nedenle saldırganlık gibi antisosyal davranışları gösterme olasılığı daha düşüktür. Yaklaşık iki-üç yaşından başlayarak ve geç çocukluk dönemi boyunca devam ederek artan karmaşıklıkta gelişen rol alma yeteneğinin devreye girmesiyle birlikte çocuğun diğer insanların duygularının kendi duygularından farklı olduğunun farkına varmaya ve kendi ihtiyaçlarını belirleyerek olaylara kendi yorumlarını katmayı başladığı belirtilmektedir. (Davis 1996). Bunun sonucunda çocuğun, ifadesel sosyal çevreye uygun daha geniş çeşitlilikte karşıdakinin gerçekten neler düşündüğünü ortaya koyan ipuçlarına karşı daha duyarlı olmaya başladığı, hatta birbirleriyle karşıt olabilen pek çok sayıda duyguya aynı anda

empatik ve yardım davranışlarıyla cevap verebilecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca bu sırada dil yeteneğinin hızlı gelişimi sonucu daha karışık sembolik ipuçlarının kullanımının bu süreci güçlendirdiği çocuğun gittikçe karmaşık bir hal almaya başlayan duygularını daha iyi bir şekilde ifade edebildiği, başkalarının durumuna hangi yardımın daha uygun olduğunu anlayabildiği belirtilmektedir. Sonuçta çocuğun başkasının sıkıntısı karşısında, o kişinin yokluğunda dahi empatik olarak etkilenebilecek duruma geldiği, bunun ise, çocuğu prososyal davranışlarda bulunma olarak son derece iyi bir düzeye ulaştırdığı açıklanmaktadır (Hoffman 1994, 166; Davis, 1996, 44). Okul öncesi dönemde birçok çocuk çamaşır makinesine kirli çamaşırları koyma, oyuncaklarını kaldırma ve hatta bulaşık makinesini ebeveynlerinin yanında boşaltma gibi ev işleriyle uğraşmaktadır. 5-6 yaşındaki çocuklar onlardan büyük akranlarının aksine ebeveynlerin zorlaması veya ödül vermesi gerekmez ev işleriyle ilgili katılımlara neşeli ve heveslidir. Ayrıca, çocuklara yardım talimatı verilmiş ya da ödül aldıkları toplumsallaşma uygulamalarının, bu prososyal davranışın ortaya çıkışının arkasındaki itici güç olduğuna dair güçlü bir kanıt yoktur (Warneken ve Tomasello, 2013). Yapılan son araştırmalar çocukların yardım davranışlarının kendiliğinden olduğunu göstermektedir (Hepach, Haberl, Lambert ve Tomasello, 2017). Shapiro'ya (1997) göre, altıncı yaş bireysel empatinin yani olayları başkaları açısından görme ve uygun bir şekilde davranabilme evresinin başlangıcı olduğu belirtilmektedir. Yaklaşık altı yaşlarında çocuk karşısındaki bireyin durumunu kendisini onun yerine koyarak iyi anlamaya başlamaktadır. Çocuk etrafında farklı özellikte kişiler ve davranışları görüp yaşadıkça herkesin kendisine has bir özelliği olduğunu öğrenir. Bu yüzden farklı insanlara farklı zaman farklı biçimde davranabildiklerini kavrar. Bu yaşlarda çocuğun dili gelişir ve soyut düşünme düzeyi artar. Bu yeteneklerinin gelişmesi ile çocuk, daha uzak yerlerdeki (örneğin, Somali'deki aç çocuklar gibi) diğer insanların başına gelenleri de algılayabilir. Onları hiç görmemiştir, aralarında hiç bulunmamıştır ama onları anlar. Bu çok önemlidir. Çünkü insanların sıkıntılarına empatik olarak yaklaşabilir (Shapiro, 1997).

Yapılan bir araştırmada 5 yaşından küçük çocukların, izlenmekte olup olmadıklarına ya da özel olarak hareket ettiklerinden endişe duymadıkları, diğerlerinin varlığının küçük çocukların sosyal paylaşım davranışlarını etkilemediğini göstermektedir (Warneken, 2016). Bununla birlikte, 5 yaşına gelindiğinde, başkalarının davranışlarından haberdar olduklarında, çocukların prososyal davranışa girme olasılığı daha yüksek olduğu görülmüştür (Leimgruber, Shaw, Santos ve Olson, 2012). Buna ek olarak, hem çocuklar hem de yetişkinler, sosyal onay için çoğunlukla yardım ettiklerini veya sosyal ilişkilerini geliştirdiklerini bildirmektedir (Eisenberg, 1986). Çocuk olgunlaştıkça başkalarına karşı olan empatisi de doğal olarak gelişir ve kuşkusuz eyleme geçmenin önemli bir güdüsü, bu empatidir. Örneğin, bazı çalışmalarda öğretmenlere çocukların birer birey olarak ne derecede empati sahibi oldukları sorulmuş; veya çocukların başkalarının üzüntülerine karşı ne tepki gösterdiklerini değerlendirmek amacıyla duygularını gösteren yüz ifadelerini izlemeleri istenmiştir. Araştırma empatisi daha yüksek olan çocukların toplum yanlısı (prososyal) davranışta bulunma olasılıklarının da daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Chapman ve ark. 1987). Prososyal davranış için talepler ve ödüller her ne kadar prososyal tercihleri artırmada her zaman başarılı olmasa da (Warneken ve Tomasello, 2008), okul öncesi dönemde öğretmen aile ve akranların olumlu dönütleri ve teşvikleri prososyal davranışla pozitif ilişkilidir (Padilla-Walker, 2014).

Mevcut araştırmalar prososyal davranışın erken gelişmesine katkıda bulunanlar hakkında bazen çelişkili görüşler sunmaktadır. Bazıları, bebeklerin insanlara ilgisinin ve temel bağlılık ve taklit eğilimlerinin bir araya gelme davranışlarının, ilk sosyal tepkilerinin temelinde yer aldığını öne sürmüşlerdir (Grusec, 2006; Hay ve Cook, 2007; Rheingold, 1982). Bazı araştırmalar da erken dönem sosyal davranışa kritik katkıda bulunanın, bir başkasının içsel durumlarını bir başkasınıkinden farklılaştırma ve bir başkasının adına hareket etmek için kendi duygularını ve ihtiyaçlarını bir başkasıyla ilişkilendirme yeteneğinin geliştirildiğini iddia etmiştir (Bischof-Kohler, 1991; Moore, 2007; Zahn-Waxler ve Radke-Yarrow, 1990). Bazıları ise bazı bebeklerde empati ve fedakarlık için doğuştan biyolojik bir substrat olduğunu savunmaktadır (Tomasello, 2008; Zahn-Waxler, Robinson ve Emde, 1992), çünkü bazı sosyal davranışların resmi olarak

insanlıktan önce ortaya çıktığını ve resmi olarak ortaya çıktığını sosyalleşme, çocukların doğal olarak özgecil olmaya başlayabileceğini öne sürerek başlar (Silk ve ark., 2005; Warneken ve Tomasello, 2016).

1.3.Yardım Etme ve Empati-Sempati

Doğumdan kısa bir süre sonra bebekler empati olarak düşünülebilecek başkalarının ağlama veya sıkıntılarına tepki göstermektedir. Bu duygusal bulaşıcılık empatiye öncülük eder (Sagi ve Hoffman, 1976). Çocuklar 14-18 ay civarında, kendilerini diğerlerinden daha net bir şekilde ayırt ettiklerinden, başkalarının sıkıntılarına daha çeşitli empatik ve sempatik tepkiler gösterirler (Eisenberg, Spinrad ve Sadovsky, 2006). Neredeyse tüm sempati ve empati araştırmaları, çocukların ağlama ya da sıkıntı gibi göze çarpan duygusal işaretlere verdikleri tepkileri değerlendirmiş, böylece çocukların ya duygusal bulaşıcılık ya da duygusal sinyalleri belirleyerek sempati duyma yeteneğinin varlığından söz etmiştir. Bu sempati ve empati yolu kesinlikle vazgeçilmez ve yaygın bir şekilde kullanılsa da, tamamen kurbanın açık duygusal işaretlerini okumaktan kaynaklanabilir. Bununla birlikte, literatürde, duygusal perspektif alma gibi, yani diğer kişinin çeşitli duygusal olmayan duygulara dayanarak ne hissettiğini hayal ederek ya da çıkarıp alarak, açıklayıcı duygusal işaretlerin yokluğunda sempati ve empati kurma olasılığı üzerine de pek çok tartışma olmuştur (Vaish, Carpenter ve Tomasello, 2009). Empati ve eylem arasındaki bu ilişki, küçük çocuklarda daha zayıftır; genellikle empati, yardım etmekle sonuçlanmaz. Bunun nedeni, küçük çocukların genelde karşısındakinin sıkıntısını anlamakla beraber bu üzüntüye neden olan şeyin ne olduğunu anlayamamalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, empatinin davranışlara daha güçlü etki eder hale gelmesi için, önce çocukların başkalarının bakış açılarını anlamayı öğrenmeleri gerekir (Eisenberg ve ark., 2001). Ayrıca, çocukların başkalarına nasıl yardım edeceklerini de öğrenmeleri gerekir. Örneğin iki yaşında bir çocuk acı çeken bir büyük gördüğünde (örneğin, annesi parmağını kesmiş olsun) çocuğun kendisi buna üzülebilir fakat empatik üzüntüsü şimdi ona ne yaptıracaktır? Bazı anekdotlara göre, kendisini en çok rahatlatan şey ne ise, örneğin oyuncak ayısını annesine verecektir. Annesi, onun bu ince düşüncesini takdir etmekle beraber, aslında kendisine bir yara bandı verilmesini tercih ederdi. Ancak çocuğun yaşı çok küçük olduğundan, annesinin bakış açısını anlayamayacak, annesinin ihtiyacının kendisinininkiyle aynı olmadığını fark edemeyecektir. Ebeveynlerin duygularını ve gereksinimlerini çocuklarıyla birlikte tartışmaları, muhtemelen duyguları anlamaya yönelik etkiler yoluyla sosyal çevrenin gelişimini de etkiler. Ebeveynlerin duygu ile ilgili söylemleri, çocukların empatik kaygısı, kardeşlerle kooperatif davranışı ve yardımlaşma ve paylaşma ile ilişkilendirilmiştir (Brownell ve ark., 2013; Garner, 2003). Oysa okul öncesi yıllarda bile, değerli kaynakların kendiliğinden paylaşılması çocuklar için zor olmaya devam etmekte ve özellikle yardım ve işbirliğinin aksine, nadiren görülür. Örneğin, okul öncesi çocuklarda yapılan deneysel bir gıda paylaşımı çalışmasında, 3 ila 5 yaş arasındaki çocuklar, akranlarıyla yalnızca bir parça yiyecek paylaştı ve kendileri için 10 parça ayırmıştır (Birch ve Billman, 1986).

1.4.Yardım Etme ve Özgecilik

Prososyal davranış, diğer bir kimseye yönelimli olsa bile, her zaman gerçekten özgecil olmayabilir. Bir çocuk, sıkıntılı bir arkadaşına sarılabilir veya annenin eldivenlerini getirebilir; bu, çocuğun kendi iyiliğini azaltmadan başkalarının iyiliğini artırabilir. Aslında, bu tür davranışlar, örneğin, karşılıklı bir kucaklama veya övgü ile genellikle ödüllendirilir. Bu davranışlar ne derece özgecildir? Bu sorunun cevabı, özgeciliği nasıl tanımladığımıza bağlıdır (Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010). Farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar farklı tanımlar sunarlar: evrimsel biyolojide, yalnızca vericinin üreme başarısı pahasına alıcının beklenen üreme

başarısını yükselttiği zaman davranış özgecil (fedakâr) kabul edilir (Kitcher, 1998). Bazı araştırmacılar ise insan özgeciliğinin özelliklerini, başka bir kişiye birincil motivasyon olarak ve bilinçli bir ödül beklentisi olmadan (bilinçli yaklaşım) veya bilinçli veya bilinçli bir ödül beklentisiyle (sahte) bilinçli bir eylem olarak gerçekleştirilen kasıtlı ve gönüllü bir eylem olarak tanımlamışlardır. Özgecilik ayrıca normatif veya özerk olarak da tanımlanabilir. Normatif özgecilik, sosyal ödüller ve cezalar tarafından yönetilen ortak yer yardım hareketlerini; özerk özgecilik bunlardan etkilenmez. Özerk özgecilik örnekleri yaygın değildir. Bu tür eylemler aynı zamanda kahramanlık olarak da adlandırılabilir. Genel olarak, normatif özgecilik, bu davranışı gösteren için düşük riskli ve düşük maliyetli iken, özerk özgecilik genellikle yüksek riskli ve yüksek maliyetlidir (Feigin, Owens ve Goodyear-Smith, 2018; Franco, Blau ve Zimbardo, 2011). Grusec, Davidov ve Lundell (2002) özgecil davranışı, bu davranışı yapan kişiye maliyet getiren başkalarına kasıtlı yardım olarak nitelemektedir. Piliavin ve Charng (1990)'a göre özgecil davranışın herhangi bir dış ödül beklemeden gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu davranışın özgecil olabilmesi için alıcının refahının, bağışçının nihai hedefi olması gerektiği gibi görünmelidir. Ayrıca özgecil davranan kimsenin hedeflerinin bazılarını ulaştırmak için bir araç olarak değil, kendi başına bir amaç olarak özgeci davranması beklenmektedir (Kitcher, 1998). Küçük çocuklar özgecil davranmadan önce sosyal olarak davranabilirler. Yeni yürümeye başlayan çocuklar mülklerini paylaşmak konusunda oldukça eksiktirler, ancak ikinci yıl boyunca öz-anlaşımlarının gelişmesiyle birlikte paylaşım, yardım ve işbirliği oranlarında artış görülür (Hay, 2006; Hay ve Cook, 2007). Ancak, gerçek bir yardım, feda içerir, özellikle çocukların yaşları ilerledikçe daha çok maddi beklentiye daha az cevap verebilmelerini beraberinde getirir (Fasig, 2000). Bu nedenle, çocukların özgecil davranma motivasyonları, kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarına tabi kılma motivasyonları, sosyal anlayıştaki gelişmelerle azalır (Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010).

1.5.Yardım Etme ve Paylaşma

Çocuklarda yardım etme ve paylaşma davranışlarının ilişkili olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Radke-Yarrow ve Zahn-Waxler (1976) erken çocukluk döneminde çocukların yardım etme ve paylaşma davranışlarının arasında ilişki bulunmadığını belirtmiştir. Bu çalışmada, yardım etme davranışı hem laboratuvar ortamında, hem de doğal olarak çocuklarda gözlenen ve en sık rastlanan özgecil davranış olarak belirlenmiştir. Bir başka araştırmacı olan Iannotti (1985) de benzer şekilde bağış yapma ve yardım etme davranışının birbirleriyle ilişkili olmadığını bulmuştur. Öte yandan Rubin ve Schneider (1973) bu iki davranış arasında pozitif bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Mevcut çalışmanın sonuçları, bilgimize göre, bebeklerde paylaşımın ilk kontrollü deneysel çalışması, iki yaşına geldiğinde çocukların değerli olmayan kaynakları, ilgisiz bireylerle gönüllü olarak paylaştıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle, bu alıcıya, arzusunu açıkça ifade etmesine bağlıdır. Buna karşılık, 18 aylık çocuklar, potansiyel alıcı, yürümeye başlayan çocuğu kontrol etmekten hoşlandığını ve istediğini belirttiği zaman bile paylaşmadı. Bu nedenle küçük çocuklar, diğer kişinin isteklerini veya ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmadan, yalnızca kişisel kaygı temelinde faaliyet göstermektedir (Brownell, Svetlova ve Nichols, 2009). Prososyal bir davranış olan yardım, genellikle erken yaşta kolayca gözlemlenirken, paylaşımı gözlemlemek her zaman mümkün olmamaktadır. (Levitt, Weber, Clark ve McDonnell, 1985). Paylaşma ve yardım arasındaki bu fark, iki davranış arasındaki bir takım farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Paylaşma tartışmalı bir şekilde daha maliyetlidir, çünkü genellikle zaten bir kişinin elinde bulunan kaynakların yeniden tahsis edilmesini ve kaybedilmesini gerektirir. Bununla birlikte, kişisel bir bedelin olmadığı durumlarda bile, küçük çocuklar özel olarak talep edilmedikçe hala paylaşmak konusunda isteksizdirler (Brownell, Svetlova ve Nichols, 2009). Çocukların yardım etmeyi paylaşmaya tercih etmelerinin nedeni; hem paylaşıırken hem de başkalarına yarar sağlamaya yardımcı olurken, kişisel kaynakları

birakmanın maliyeti yardımın maliyetinden daha ağır olması olabilir. Aynı zamanda, yardımın bir başkasının yardım ihtiyacını derhal yorumlamasını gerektirmesi nedeniyle yardımın daha fazla yönlendirilmiş olması da olabilir (Weltzien, Marsh ve Hood, 2018).

1.6. İlk Prososyal Davranışlarda Yetişkin İletişimin Rolü

Prososyal davranış, sosyal etkileşim potası içerisinde gelişir. Küçük çocukların sosyal anlayışı ve cevaplarının sosyalleşmesi ve şekillenmesi yetişkinlerle ikili etkileşim yoluyla gerçekleşir (Grusec, 2006). Özellikle, yukarıda incelenen çalışmaların çoğunda, yetişkinler çocukların dikkatini çekmek için duygularını, niyetlerini veya arzularını açıkça ifade etmek için, çoğu zaman onları belirgin ve açık hale getirmek için abartılı bir şekilde, çeşitli kapsamlı ipuçları kullanmıştır. Bu iletişim, çocukların dikkatini başkalarının içsel durumlarına ve yetişkinlerin davranışlarını yansıtan nesnelerin veya olayların özelliklerine olan ilgilerini ve çıkarlarını araştırmaya hizmet edebilir (Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010). Bazı araştırmacılar, bebeklerin, yetişkinin neler kattığını tanıması için bir yetişkinin destekleyici, karşılıklı olarak angaje edilmesini istediğini bulmuşlardır (Moll, Carpenter ve Tomasello, 2007). Bu sonuçlar bebeklerin başkalarının davranışlarını yorumlama ve başkalarının ne hissettiğini, ihtiyaç duyduğunu veya istediğini anlama yeteneğini anlama becerisi başlangıçta yetişkinlerin iskele ve iletişimsel desteğine bağlı olabilir (Carpendale ve Lewis, 2004; Ruffman, Slade, Devitt ve Crowe, 2006). Yeni yürümeye başlayan çocuklarla ilgili yapılan bir araştırmada, 24 aylık çocukların yetişkinin açık sözlü ifade ifadelerinden onların isteğine ilişkin daha çok davranış gösterdikleri, ancak yetişkinin sessiz olduğu zamanlarda daha az paylaşım davranışı gösterdikleri bulunmuştur (Brownell, Svetlova ve Nichols, 2009). Bu nedenle, yetişkin iletişiminin diğerinin ihtiyaçlarını, isteklerini ve duygularını daha belirgin hale getirmesi ve başkalarının iç durumlarıyla ilgili karmaşık çıkarımlara olan ihtiyacı azaltması durumunda, prososyal davranış daha olası olabilir (Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010).

2. Sonuç ve Öneriler

İnsan çocukları, iki yaşından önce yaşamın çok erken yaşlarında prososyal davranmaya başlar. Çalışmalar, bir yaşındaki çocukların sıkıntı içinde başkalarını teselli etme, ev işlerine katılma ve erişilemeyen alanlara erişilemeyen nesneleri gösterme yeteneklerini belgelemiştir (Liszkowski, Carpenter, Striano ve Tomasello, 2006; Warneken ve Tomasello, 2007, Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, Wagner ve Chapman, 1992). Yinelemek gerekirse, erken dönem sosyal davranışlar, başkalarının olumsuz bir deneyime sahip olduğunu, uygun bir cevabın ne olacağını belirleyebilme ve son olarak müdahale etme motivasyonunu belirleme yeteneğine dayanır. Bu kısıtlamalar akılda tutulduğunda, bireylerin başkalarıyla ilişki kurarken tanımaları ve cevap vermeleri gereken olumsuz durumları göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Genel olarak düşünüldüğünde, insanlar üç çeşit olumsuz durumdan bahsetmektedir. Bunlar:

- Bir bireyin hedefe yönelik davranışı gerçekleştirmekte zorlandığı araçsal ihtiyaç;
- Bir bireyin belirli bir kaynağa erişiminin karşılanmamasına dayalı maddi arzu;
- Bir bireyin duygusal sıkıntı içinde bulunması (Dunfield, 2014).

Bir birey olumsuz yönde uyarıcı bir duygusal durum yaşadığında bu olumsuz durumların her biri, paylaşma, yardım etme, rahatlatıcı sözel ve fiziksel destek sunma gibi sosyal davranışlarla hafifletilebilir (Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010; Vaish, Carpenter ve Tomasello, 2009).

Çocuklar 18 aylıkken, genellikle kendiliğinden prososyal davranışlarda bulunurlar, örneğin ihtiyacı olan başkalarına yardım eder (örneğin, elleri dolu biri için bir kabine açmak, bittiği bir nesnenin yerini göstermek vb.) yararlı bilgileri gönüllü olarak sunarlar (Warneken ve Tomasello, 2009). Biraz daha büyük çocuklar, adaleti korumak için (örneğin, kaynakları eşit şekilde dağıtmak gibi) daha karmaşık prososyal eylemlerde bulunurlar (Shaw ve Olson, 2012). Bu örüntü, sosyal

davranışların maliyeti yüksek olduğunda ve çocuklardan davranmalarının istendiği söylendiğinde ya da ödüllendirildiği durumlarda bile geçerlidir. Öte yandan, küçük çocuklara sosyalleşme ödülleri kazandırmak, aslında zaten fazladan zevkli bir davranış için dışsal ödüller sağlamanın bu davranışa olan ilgiyi azalttığı “aşırı adalet” görüngüsü ile tutarlı olarak daha sonraki yardım davranışını azaltabildiği de düşünülmektedir (Warneken ve Tomasello, 2009). Prososyal davranışların gelişimine yardımcı olmak, küçük çocuklar için çok önemlidir. Ebeveynler ve öğretmenler çocukların sosyal ve duygusal yetkinliklerini geliştirmelerine yardımcı olmada kilit rol oynamaktadır. Bu noktada çocukla iletişim halinde olan yetişkinler ve eğitimciler, çocuk kitapları kullanarak, etkinlikler planlayarak, etkili geri bildirimler vererek, uygun davranışları modelleyerek ve ipuçları vererek kasıtlı olarak çocukların sosyal ve duygusal davranışlarını destekleyebilirler.

Kaynaklar

- Birch, L. L., & Billman, J. (1986). Preschool children's food sharing with friends and acquaintances. *Child Development*, 387-395.
- Bischof-Kohler D. The development of empathy in infants. In: Lamb ME, Keller H, editors. *Infant development: Perspectives from German-speaking countries*. Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.; 1991. pp. 245–273.
- Brownell, C. A., & Early Social Development Research Lab. (2016). Prosocial behavior in infancy: The role of socialization. *Child Development Perspectives*, 10(4), 222-227.
- Brownell, C. A., Svetlova, M., & Nichols, S. (2009). To share or not to share: When do toddlers respond to another's needs?. *Infancy*, 14(1), 117-130.
- Brownell, C. A., Svetlova, M., Anderson, R., Nichols, S. R., & Drummond, J. (2013). Socialization of early prosocial behavior: Parents' talk about emotions is associated with sharing and helping in toddlers. *Infancy*, 18, 91-119.
- Carpendale, J. I., & Lewis, C. (2004). Constructing an understanding of mind: The development of children's social understanding within social interaction. *Behavioral and brain sciences*, 27(1), 79-96.
- Chapman, M., Zahn-Waxler, C., Cooperman, G., & Iannotti, R. (1987). Empathy and responsibility in the motivation of children's helping. *Developmental Psychology*, 23(1), 140-145.
- Dahl, A. (2015). The developing social context of infant helping in two U.S. samples. *Child Development*, 86, 1080 –1093
- Davis, M. (1996). *Empathy: A social psychological approach*. Boulder, CO: Westview Press
- Dunfield, K. A. (2014). A construct divided: prosocial behavior as helping, sharing, and comforting subtypes. *Frontiers in Psychology*, 5, 958.
- Eisenberg, N. (2014). *Altruistic emotion, cognition, and behavior (PLE: Emotion)*. Psychology Press.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Sadovsky, A. (2006). Empathy-related responding in children. *Handbook of moral development*, ed. Melanie Killen, Judith G. Smetana, New York, Psychology Press,
- Eisenberg, N., Gershoff, E. T., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Cumberland, A. J., Losoya, S. H., Murphy, B. C. (2001). Mother's emotional expressivity and children's behavior problems and social competence: Mediation through children's regulation. *Developmental psychology*, 37(4), 475-490.

- Fasig, L. G. (2000). Toddlers' understanding of ownership: Implications for self-concept development. *Social Development*, 9(3), 370-382.
- Feigin, S., Owens, G., & Goodyear-Smith, F. (2018). Theories of human altruism: A systematic review. *Journal of Psychiatry and Brain Functions*, 1(1), 5.
- Franco, Z. E., Blau, K., & Zimbardo, P. G. (2011). Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism. *Review of general psychology*, 15(2), 99-113.
- Garner, P. W. (2003). Child and family correlates of toddlers' emotional and behavioral responses to a mishap. *Infant Mental Health Journal*, 24, 580-596.
- Geangu, E., Benga, O., Stahl, D., & Striano, T. (2010). Contagious crying beyond the first days of life. *Infant Behavior and Development*, 33(3), 279-288.
- Grusec J.E. (2006). The development of moral behavior and conscience from a socialization perspective. In: Killen M, Smetana JG, editors. *Handbook of moral development*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers; pp. 243–265
- Grusec J.E, Davidov M., Lundell L.(2002). Prosocial and helping behavior. In: Smith PK, Hart CH, editors. *Blackwell handbook of childhood social development*. Malden, M.A.: Blackwell Publishing; pp. 457–474.
- Hay, D. F. (2006). Yours and mine: Toddlers' talk about possessions with familiar peers. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(1), 39-52.
- Hay D.F., Cook K.V. (2007). The transformation of prosocial behavior from infancy to childhood. In: Brownell C.A., Kopp C.B., editors. *Socioemotional development in the toddler years: Transitions and transformations*. New York, Guilford Press; pp. 100–131.
- Hepach, R., Haberl, K., Lambert, S., & Tomasello, M. (2017). Toddlers Help Anonymously. *Infancy*, 22(1), 130-145.
- Hoffman, M. L. (1994). The contribution of empathy to justice and moral judgment. *Reaching out: Caring, altruism, and prosocial behavior*, 7, 161-194. New York. London: Garland Publishing Inc.
- Hoffman M.L. (2001). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*: Cambridge University Press.
- Iannotti, R. J. (1985). Naturalistic and structured assessment of prosocial behavior in preschool children: The influence of empathy and perspective taking. *Developmental Psychology*, 21, 46-55.
- Kitcher, P. (1998). Psychological altruism, evolutionary origins, and moral rules. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 89(2/3), 283-316.
- Leimgruber, K. L., Shaw, A., Santos, L. R., & Olson, K. R. (2012). Young children are more generous when others are aware of their actions. *PloS one*, 7(10), e48292.
- Levitt, M. J., Weber, R. A., Clark, M. C., & McDonnell, P. (1985). Reciprocity of exchange in toddler sharing behavior. *Developmental Psychology*, 21(1), 122.
- Liszkowski, U., Carpenter, M., Striano, T., & Tomasello, M. (2006). 12-and 18-month-olds point to provide information for others. *Journal of cognition and development*, 7(2), 173-187.
- Liszkowski, U., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2008). Twelve-month-olds communicate helpfully and appropriately for knowledgeable and ignorant partners. *Cognition*, 108(3), 732-739.

- Moll, H., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2007). Fourteen-month-olds know what others experience only in joint engagement. *Developmental Science*, 10(6), 826-835.
- Moore C. (2007). Understanding self and others in the second year. In: Brownell CA, Kopp CB, editors. *Socioemotional development in the toddler years: Transitions and transformations*. New York, NY: Guilford Press, pp. 43-65
- Padilla-Walker, L. M. (2014). Parental socialization of prosocial behavior. *Prosocial development: A multidimensional approach*, Oxford University Press, 131-155.
- Piliavin, J. A., & Charng, H. W. (1990). Altruism: A review of recent theory and research. *Annual review of sociology*, 16(1), 27-65.
- Radke-Yarrow, M. ve Zahn-Waxler, C. (1976). Dimensions and correlates of prosocial behavior in young children. *Child Development*, 47, 118-125.
- Rheingold, H. L. (1982). Little children's participation in the work of adults, a nascent prosocial behavior. *Child Development*, 53, 114-125.
- Rochat, P., Dias, M. D., Liping, G., Broesch, T., Passos-Ferreira, C., Winning, A., & Berg, B. (2009). Fairness in distributive justice by 3-and 5-year-olds across seven cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 416-442.
- Ruffman, T., Slade, L., Devitt, K., & Crowe, E. (2006). What mothers say and what they do: The relation between parenting, theory of mind, language and conflict/cooperation. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(1), 105-124.
- Sagi, A., & Hoffman, M. L. (1976). Empathic distress in the newborn. *Developmental Psychology*, 12(2), 175-176.
- Shapiro, L. E. (1997). *How to raise a child with a high EQ: a parent's guide to emotional intelligence*. HarperCollins Publishers.
- Shaw, A., & Olson, K. R. (2012). Children discard a resource to avoid inequity. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141(2), 382.
- Svetlova, M., Nichols, S. R., & Brownell, C. A. (2010). Toddlers' prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child development*, 81(6), 1814-1827.
- Tomasello M. (2008). *Origins of human communication*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vaish, A., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental psychology*, 45(2), 534.
- Warneken, F. (2013). Young children proactively remedy unnoticed accidents. *Cognition*, 126(1), 101-108.
- Warneken, F. (2016). Insights into the biological foundation of human altruistic sentiments. *Current Opinion in Psychology*, 7, 51-56.
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2007). Helping and cooperation at 14 months of age. *Infancy*, 11(3), 271-294.
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2008). Extrinsic rewards undermine altruistic tendencies in 20-month-olds. *Developmental Psychology*, 44, 1785-1788.

- Warneken, F., & Tomasello, M. (2009). The roots of human altruism. *British Journal of Psychology*, 100(3), 455-471.
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2013). Parental presence and encouragement do not influence helping in young children. *Infancy*, 18, 345–368.
- Weltzien, S., Marsh, L. E., & Hood, B. (2018). Thinking of me: Self-focus reduces sharing and helping in seven-to eight-year-olds. *PloS one*, 13(1), e0189752.
- Zahn-Waxler, C., & Radke-Yarrow, M. (1990). The origins of empathic concern. *Motivation and emotion*, 14(2), 107-130.
- Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., Wagner, E., & Chapman, M. (1992). Development of concern for others. *Developmental psychology*, 28(1), 126.
- Zaki, J., & Mitchell, J. P. (2013). Intuitive prosociality. *Current Directions in Psychological Science*, 22(6), 466-470.

Eğitici Oyuncaklar ve Ebeveyn Rehberliği (Leyla ULUS)

Eğitici Oyuncaklar ve Ebeveyn Rehberliği

Leyla Ulus¹

¹Istanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,
Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, leylaulus@istanbul.edu.tr

Özet: Bilişim ve iletişim çağındaki hızlı ve sürekli gelişim, çocukların yaşantılarını, deneyimlerini, içinde bulundukları uyarıcı çevreyi, kimlik oluşumlarını, ebeveynleriyle ve akranlarıyla geçirdikleri zamanı ve onun kalitesini, oyunla ilgili alışkanlıklarını, özetle çocuk yaşamını değiştiren bir etken olmuştur. Gelişimin başlarında, çocuğun zihni sadece çevrelerini gözlemleyerek ve çevreleriyle olan iletişimleriyle genişlemektedir. Erken yıllarda oyuncaklar çocukların hem kendi kendilerine hem de çevreleriyle etkileşime girmeleri için onlara çeşitli fırsatlar sunar. Oyun yoluyla öğrenme çocuğun gelişiminin önemli bir parçasıdır. Eğitici oyuncaklar; çocukların tüm gelişim alanlarını desteklemeye yönelik çocukların oynarken öğrenmelerine yardımcı olan oyun gereçleri olarak tanımlanır. Eğitici oyuncakların kullanımı, çocukların yaşamlarında ihtiyaç duyacakları birçok farklı beceriyi öğrenmelerine yardımcı olabilmektedir. Eğitici oyuncaklar, çocukların problem çözme becerilerinin geliştirilmesine, neden-sonuç ilişkisi kurmalarına ve pek çok bilişsel gelişim becerisini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca çocuklara paylaşım hakkında bilgi vermekte, ince ve kaba motor becerilerine katkıda bulunmakta, yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini beslemektedir. Günümüzde bu değerli oyuncakların yerini televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçlar ve dijital oyunlar almakta evde ebeveyn rehberliğiyle oynanan eğitici oyuncakların kullanımı azalmıştır. Ancak bugün eğitici oyuncaklar yapılandırılmış ahşap oyuncaklarla sınırlı olmaktan çıkmış kodlama ve programlama yapılan algoritmalarla yelpazesini genişletmiştir. Bu araştırmanın amacı erken çocukluk döneminde bulunan çocuklara eğitici oyun ve oyuncakların katkılarını aktararak günümüz eğitici oyuncaklarını gelişimsel olarak incelemek ve özellikle aile ve eğitimcilere eğitici oyuncakların kullanımı konusunda detaylı öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitici oyuncak, ebeveyn rehberliği.

1.Giriş

Oyun çocuklar için erken yıllardan itibaren en önemli uğraşlardan biri olmuştur. Çocuğun yeni öğrenmeler oluşturmaları çoğu zaman oyun yoluyla gerçekleşmekte ve çocuklar ileriki yaşantısında kullanacakları pek çok bilgi ve beceriyi ilk kez oyun içinde deneyimlemektedir. Oyun sosyal gelişime de yardımcı olur ve çocuk büyüdükçe sosyal gelişimleri de oyun sayesinde gelişir. Pek çok çalışma da, oyunun bir dizi bilişsel ve sosyal beceri ile olumlu yönde ilişkili olduğunu belirtmektedir (Christie ve Johnsen, 1983; Lillard ve ark., 2013; O'Connor ve Stagnitti, 2011; Rubin ve Pepler, 1980; Youell, 2008). Oyuncak oyun oynama aracı olarak insanlık tarihinin en eski araçlarından biridir. Bugün bilinen en eski oyuncak MÖ 5. Yüzyıla ait tahtadan bir at olarak bilinmektedir. Pek çok kişi, haklı olarak, herhangi bir oyuncağın bir şekilde veya başka şekilde eğitebileceğini söyler. Bununla birlikte, tesadüfi eğitim değerine sahip bir oyuncak ile özel olarak eğitmek için tasarlanmış bir oyuncak arasında birçok fark bulunmaktadır. Eğitici oyuncak; öğrenmeyi teşvik etmesi beklenen, erken yıllarda kazandırılmak istenilen (renk, şekil, büyüklük,

sıralama, parça birleştirme-tamamlama, hafıza, gruplama, örüntü oluşturma, dizilim yapma vb.) kavramların ve becerilerin hem eğlendirici, hem de eğitici olarak çocuklar için tasarlanmış oyun gereçleri olarak tanımlanabilir. Bu derlemede eğitici oyuncaklarının tarihi geçmişinin kısa bir özeti yapılacak, ardından eğitici oyuncak seçerken ebeveynlerin hangi yaşlarda nasıl seçimler yapmaları gerektiği ile ilgili kısa bilgiler verilerek ebeveyn rehberliği için önerilerde bulunulacaktır.

1.1. Oyuncakların Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Froebel'in Armağanları: 1811'de İngiliz-İrlandalı yazar, mucit ve politikacı Richard Lovell Edgeworth (1744-1817), tahta blokları, çocuklara mekânsal ilişkiler yanında, yerçekimi ve fizik hakkında da öğretebilecek “rasyonel oyuncaklar” olarak tanımlamaktadır (Michals, 2016).

Daha sonra, 1837'de ve anaokulunun ilk kurucusu olarak bilinen Alman pedagoğu Friedrich Froebel (1782-1852), uygulamalı öğrenme için oluşturulmuş, doğada bulunan formlar ve ilişkiler hakkında bilgi vermek için tasarlanmış geometrik yapı taşları ve desen etkinlik bloklarını içeren bir dizi oyun materyali seti olan “Froebel'in Armağanları”nı geliştirmiştir. Froebel'in okul öncesi eğitimde etkinlik kullanma ve oyun oynama hakkındaki düşünceleri, günümüzde de çağdaş okullarda kullanılan erken çocukluk eğitiminin birçok ilkesini tanımlamaktadır. Froebel, tahta küre ve silindir gibi nesnelerin yanı sıra yumuşak, renkli yünlü bir topun yanı sıra tahta bloklar içeren bu “armağanların” çocuklara kendi kendilerine etraflarındaki dünyayı öğretmeyi amaçlamıştır (Correia ve Fisher, 2014). Bir çocuğun aktif olması, anlamlı bir oyuna dâhil olması ve oyuncağın eğitimsel yararına ilişkin inancı, Froebel'i eğitime en önemli katkısı olarak kabul edilen bu oyuncakları yapmaya itmiştir (Provenzo, 2009). Halen “Froebel'in Armağanları”, çocuklar için geçmişte geliştirilmiş en iyi eğitim araçları olarak kabul edilmektedir (Correia ve Fisher, 2014).

Montessori Oyuncakları: İtalyan eğitimci ve Doktor Maria Montessori (1870-1952), zihinsel engelli çocuklarla çalışırken, öğrenmek için tıbbi tedaviye değil, uygun bir pedagojiye ihtiyaç duyduklarına dair önemli bir anlayış edinmiştir. İlk olarak zihinsel yetersizlik çeken çocuklar için geliştirdiği eğitim materyalleri geliştirilerek günümüzde Montessori eğitimi veren kurumlarda kullanılmaktadır. Montessori de Froebel gibi, çocukların doğal oyun etkinliklerinin temel unsurlarından ilham alarak materyallerini bu unsurların etrafında tasarlamıştır. Öğrenme materyalleri ile ilgili olarak, Montessori, çocukların boyut, renk, şekil ve doku gibi duysal kavramları ve matematik, okuryazarlık, bilim, coğrafya ve tarihin akademik kavramlarını öğrenmelerini desteklemek için tasarlanmış bir dizi manipüle edilebilir nesne geliştirmiştir (Lillard, 2013). Bu öğrenme materyallerinin tasarımında çalışan ilkeler, çocuğun hareket yoluyla öğrenmesi ve onu daha soyut kavramları öğrenmeye hazırlamak amacıyla somut bir temel kazanmasıdır. Diğer bir tasarım ilkesi, her öğrenme materyalinin çocuğu herhangi bir hataya karşı uyaran ve böylece asgari öğretmen desteği ile kendi kendini düzeltmeye izin veren bir “hata kontrolüne” sahip olmasıdır (Marshall, 2017). Montessori yönteminde çocuklar, eğitici materyallerin kazandırdıkları becerileri her zaman bireysel olarak değil, aynı zamanda çiftler veya küçük gruplar halinde, öğretmenler tarafından kendi etkinliklerini seçmeleri için yönlendirildikleri 3 saatlik bir çalışma döngüsü boyunca uygulayarak öğrenirler. Çocukların hangi eğitici materyalle, nerede, kiminle ve ne kadar süre oynayacakları, sınıf kurallarının sınırları dâhilinde seçme özgürlüğü dâhilindedir. Duysal materyallerin temel özelliği, her birinin çocuğun odaklandığı tek bir kavramı yalıtmasıdır.

Froebel ve Montessori eğitici oyuncakların tarihsel gelişiminde en önemli etkiye sahip iki isim olarak düşünülebilir. Ancak oyuncakların tarihi gelişimine bakıldığında oyuncak çeşitliliğinin

geçmişte yalnız Froebel ve Montessori ile sınırlı olmadığı açıktır. Aşağıda Tablo 1’de geçmişten günümüze bazı popüler oyuncakların geçmişlerine dair bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Bazı Popüler Oyuncakların Geçmişi

MÖ 5000	Tarihe ilk oyuncak olarak geçen Mısır’da bulunan tahta ata ait kanıtlar.
MÖ 4000	Modern taslakların atası olan Babil oyununun oynanmaya başlanması.
MÖ 3000	Modern tavlaya benzeyen ilk oyun Sumeria’da oynanmaya başlanması.
MÖ 1000	Çin’de uçurtmaların yapılması.
200	Bacakları hareket edebilen ve giysileri çıkarılabilen oyuncak bebeklere ilişkin kanıtlar.
500	Meşhur oyun “Go” nun oynanmaya başlaması.
600	Hindistan’da “Chaturanga” adlı satrancın atası olan oyunun oynanmaya başlanması.
1687	İlk “Solo Test”in bulunması.
1759	Tekerlekli patenlerin Joseph Merlin tarafından icat edilmesi.
1767	John Spilsbury tarafından ilk “Yapboz”ün icat edilmesi.
1811	Richard Lovell Edgeworth tahta blokları, çocuklara mekânsal ilişkiler yanında, yerçekimi ve fizik hakkında da öğretebilecek “rasyonel oyuncaklar” olarak tanımlaması.
1837	Alman pedagogu olan Friedrich Froebel’in uygulamalı öğrenme için tasarlanmış bir “Froebel’in Armağanları” ismini verdiği ahşap eğitici oyuncak setini geliştirmesi.
1903	Edwin Binney ve Harold Smith ilk “Crayola” çocuklar için üretilen ilk boya kalemi patentinin alınması.
1925	İlk elektrikli “Hornby” oyuncak treninin üretilmesi.
1928	Walt Disney tarafından “Mickey Mouse”ün yaratılması. Lisanslı oyuncakların üretiminin başlaması.
1931	Alfred Butts tarafından “Scrabble” ın icat edilmesi.
1935	Charles Darrow tarafından “Monopoly” oyunun telif hakkının alınması.
1958	Ole Kirk Christiansen tarafından “Lego” oyuncaklarının patentinin alınması.
1959	Yaratıcısı Ruth Handler tarafından kızı Barbara’dan ismini alan “Barbie”nin üretilmesi.
1974	Macar heykeltıraş Ernő Rubik tarafından “Rubik Küp”ün icat edilmesi.
1989	Dünyaca ünlü “Batman” filmi ardından “Batman” oyuncaklarının yayılması.
1993	Power Rangers, TV çizgi filmleriyle birlikte oyuncaklarının üretilmesi.
1998	Yo-Yo oyuncaklarının ışıklı ve elektrikli olarak piyasaya sürülmesi.
1999	“Pokemon” isimli oyuncakların yaygınlaşması.
2001	Koca kafaların ve sıksa bedenlerin farklı görünüme sahip bu genç moda bebekleri “Bratz” isimli bebeklerin “Barbie” bebeklerin yerini alması.
2002	Takara Tomy tarafından geliştirilmiş “Beyblades” isimli oyuncağın piyasaya girerek 2005 yılına kadar en popüler oyuncak olması.
2010	Çocuklara yönelik uzaktan kumandalı “Air Hogs R / C” video kameralı helikopterlerin satışı.
2017	“Fingerlings Hugs” isimli interaktif pelüş oyuncakların popüler olması.
2018	Çocuklar için “Harry Potter Kodlama Seti”nin piyasaya sürülmesi.
2019	Çocuklar için tasarlanmış “Kano’nun kodlama kitleri” ve Lego’nun “Hidden Side” oyun setlerinin yaygınlaşması.

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Toy> , <https://www.toyretailersassociation.co.uk> ve <https://www.primotoys.com/educational-toys-history/> isimli internet sitelerinden alınan bilgilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dijital Eğitici Oyuncaklara Geçiş

Amerika’da bir araştırma (Common Sense Media, 2013) 2 yaşından küçük çocukların % 38'inin ve 2-4 yaş arası çocukların % 80'inin bir mobil elektronik medya cihazı kullandığını ortaya koymuştur. ; 2011 yılında toplanan verilerle karşılaştırıldığında iki kattan fazla artmıştır Milteer, Ginsburg ve Mulligan, 2012). Daha güncel veriler 2015 yılında çocukların% 96.9'unun mobil cihazlar kullandığını ve çoğunun onları 1 yaşından önce kullanmaya başladığını göstermektedir (Kabali ve ark.,2015). Küçük çocuklar için, son on yılda gelişen ekran zamanındaki artış, hem aktif oyunu hem de oyuncakla oynama zamanını düşürmüştür.

Dijital devrim, eğitici oyuncak materyallerini, özellikle çocuklar için fiziksel nesnelerden dijitalleşen bir yolda derinlemesine dönüştürmüştür. Yıllar içerisinde teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmeler öğrenme için çok-boyutlu materyalleri öneren adımlar atılmasını beraberinde getirmiştir. Bu tür materyaller, fiziksel eğitim materyallerinin temel avantajlarını korurken çocuklara dijital dünyanın kapılarını aralamaktadır (Ponticorvo ve ark., 2018).

Günümüz dünyasında eğitici dijital oyun materyalleri; resim, sayma, heceleme ve benzeri konulardaki özerk öğrenmelerini kolaylaştırmak için tasarlanmaktadır. Ponticorvo ve arkadaşlarına (2018) göre, bu yaklaşım (bağımsızlık, özgürlük ve çocukların doğal psikolojik gelişimine saygı vd.) Montessori eğitiminin ilkeleri ile uyumludur. Bununla birlikte, 21. yüzyılın çocuklarının iyi gelişmiş etkileşimi becerileri (ekrana çoklu dokunma hareketleriyle dokunmak, kaydırmak veya sıkıştırmak) fiziksel nesneleri manipüle etmek için pek çok beceriye sahip oldukları ve dijital dünyaya en az yetişkinler kadar ilgi duydukları da bir gerçektir. Gerçek dünyayı keşfetmek, genellikle geleneksel oyuncaklar ve oyunlar yoluyla geliştirilen farklı yetenekler kümesini gerektirir. Bu nedenle, yeni oyun deneyimleri yaratmak ve yeni eğitim senaryolarını keşfetmek için geleneksel eğitici oyuncaklarla entegre olan dijital eğitici oyuncakların sayısı ve niteliği her geçen gün artmaktadır (Ponticorvo ve ark., 2018).

Robotik ve Kodlama Oyuncakları

Günümüzde öğrenci profilinin değişmesi, farklı çalışma yollarını, düşünme yollarını, çalışma araçlarını ve bunun yanı sıra da dünya ile entegrasyon içinde olmayı beraberinde getirmiştir. Robotik uygulamalarının okul öncesinde kullanılması da günümüzde söz konusu olmakta ve her geçen gün yeni uygulamalar geliştirilmektedir. Robotik oyuncakları, plastik eklenip çıkarılabilen parçalarının bir araya getirilerek, bir motor yardımıyla hareket kabiliyetine kavuşan robotlar oluşturulmasıyla yapılan uygulamaları içerir. Robotik eğitimi okul öncesi dönemden başlayarak, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde eğitimi destekleyici materyal olarak oldukça popüler hale gelmiştir. Robotik uygulamaları etkileşim ve başarılı olmada işbirlikli öğrenmeyi destekleyen ve sağlayan teknolojik bir eğitim donanımıdır. Robotların eğitim uygulamalarında kullanılması sayesinde çocukların öğrenmeye olan motivasyonu ve ilgisi artmaktadır. Motor becerilerin yanı sıra düşünme becerileri ve bilişsel gelişim açısından da oldukça geliştirici bir etkiye sahiptir (Türe, Ulus ve Şişman, 2018). Türe (2018) tarafından okul öncesi çocuklara verilen robotik eğitimi ile çocukların sosyal becerilerinde önemli artış olduğu okul öncesi öğretmenleri tarafından gözlemlenmiştir.

1.2. Eğitici Oyuncakların Çocuğun Gelişimi İçin Önemi

Gelişimsel olarak, oyuncakların önemi, bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve fiziksel olmak üzere tüm alanlarda gelişimini güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Çocukların oyun için amaca yönelik inşa edilmesinin yanı sıra, oyuncaklar oyunu davet eder ve oyun süresini uzatır. Uygun oyun nesneleri mevcut olduğunda çocuklar daha uzun süre oynayacak ve oyunun sunduğu en büyük avantajları elde etmeye hazır olacaklardır. Yapılan araştırmalara göre, bebeklik döneminde ve okul öncesi yıllarda bilişsel gelişim ile ilgili en güçlü iki faktör oyun malzemelerinin mevcudiyeti ve annenin çocukla ilişkisinin niteliğidir (Goldstein, 2012). Çeşitli eğitici oyuncaklara erişimi olan çocukların, cinsiyeti, ırkı veya sosyal sınıfı ne olursa olsun, daha yüksek düzeyde entelektüel başarıya ulaştığı tespit edilmiştir (Bradley 1985, Elardo, 1975). Bir çalışmada sosyal oyuna yönelik oyuncakların varlığı, kapsayıcı bir anaokulunda engelli çocukların sosyal etkileşimini bile arttırmıştır (Driscoll ve Carter, 2009). Özellikle eğitici oyuncaklar ile oyun yoluyla problem çözme, ince motor becerileri ve dil ve bilişsel gelişimi destekleyebilir ve hem uzaysal hem de erken matematik becerilerini öngörebilir.

1.3. Yaşlara Göre Eğitici Oyuncak Seçimleri

Genel olarak, en iyi oyuncaklar çocukların gelişim becerileri ve yetenekleriyle eşleşen ve yeni becerilerin geliştirilmesini teşvik eden oyuncaklardır. Bazı oyuncaklar, çocuklarla gelişimsel olarak ilerledikçe farklı şekilde kullanabilmeleri için çocukla “büyüme” yeteneğine sahiptir. Örneğin, 18 aylık bir çocuk blokları işlevsel olarak kullanmaya çalışabilir (örneğin, bunları istifleme), 2 yaşındaki bir çocuk da aynı blokları sofistike sembolik oyuna dahil etmek için kullanabilir. Aşağıdaki Tablo 2’de yaşlara göre eğitici oyuncak önerileri verilmiştir.

Tablo 2. Yaşlara Göre Eğitici Oyuncak Seçimleri

0-2 yaş	Çocuk daha aktif hale geldiğinde ilk olarak oyun battaniyeleri, sonra bloklar (yalnız üst üste ya da yan yana dizmek için); büyük parçalı Legolar (yalnız takma ve çıkarma için) ve (tuşlarına basınca değişik sesler çıkarmak için) dijital oyuncaklar.
2-4 yaş	Temaları olan oyun setleri (örneğin hayvan teması), farklı özellikleri bir arada gösteren setler (örneğin şekiller, renkler), tahta bloklar, Legolar, parça bütün ilişkisini gösteren oyuncaklar.
5-6 yaş	Manyetik yapı setleri, matematik ve örüntü becerilerini geliştirmeye yönelik masa oyuncakları, erken okuma becerilerine yönelik oyuncaklar (mıknatıslı harfler vb), robotik-kodlama oyuncaklarıyla tanışma.
7-11 yaş	Satranç, dama, veya abolone gibi akıl oyunları, robotik ve kodlama ile tasarımlar yapabilecekleri oyuncaklar.

(Kaynak: Ulus ve Yalçıntaş Sezgin, 2018).

1.4. Eğitici Oyuncaklar ve Ebeveyn Rehberliği

Çocuklarla erken yıllardan itibaren iletişim kurmak ve etkileşimli oyunlar oynamanın önemi tartışılmazdır. Bu oyun ve oyuncakların formları yıllar içinde değişiklik göstermiştir. Son yıllarda dizüstü bilgisayar, tablet, telefon, diğer mobil aygıtlar ve bağımsız elektronik oyun aygıtları gibi elektronik (sanal) sürümlere ve bunun yerine kullanılan oyuncaklara bazı geleneksel eğitici oyuncakların çekirdek unsurları uyarlanmıştır. Çocuklarla etkileşim halinde olan oyuncakların sayısı artsa da henüz bu tür eğitici oyuncakların çocukların zihinsel becerilerini etkileyip etkilemediği tam olarak kanıtlanmış değildir (Levin ve Rosenquest, 2001). Fiziksel ve sanal oyuncaklar arasındaki çizginin bulanıklaştırılması, oyuncak seçerken, özellikle çocuklar için mobil cihaz uygulamaları olağanüstü bir hızda çoğaldığı için, ebeveynlerin oyuncağın seçimine karar vermesinde büyük ölçüde karmaşıklığa neden olmaktadır (Healey ve Mendelsohn, 2019). Geçen yüzyıl boyunca, eğitsel oyuncaklar dünya çapında binlerce çocuğun öğrenmesini

desteklemiş olsa da mobil uygulamaların ortaya çıkmasıyla birlikte, bu oyuncakların çoğu, farklı fiziksel özelliklere sahip iki boyutlu dijital versiyonlarla değiştirilmiştir. Öte yandan öğrenme etkinliklerinde fiziksel malzemelerin kullanılmasının çok faydalı olduğu kanıtlanmıştır. Sayma, sıralama veya sınıflandırma gibi görevler için çalışma belleği açısından bilişsel gereksinim için bile olsa fiziksel aktivite içeriği öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Dahası, üç boyutlu malzemeler dokunsal ve propriyoseptif becerileri geliştirmektedir (Garaizar, Peña ve Romero, 2013). Eğitsel oyuncakların dijital destekli olup olmaması konusunda bu bilgiler dikkate alınmalıdır. Ebeveynlerin dijital özellikleri bulunsun ya da bulunmasın bir eğitici oyuncağı seçerken göz önünde bulundurması gereken unsurlar aşağıda sıralanmıştır.

-Çocukluk döneminde ve özellikle bebeklik döneminde oyuncaklarla oynamanın en önemli amaçlarından birinin eğitim değil, sıcak, destekleyici etkileşimler ve ilişkiler sağlamak olduğu unutulmamalı, çocukla oyuncak ne olursa olsun etkileşim sağlanmalıdır.

- En eğitici oyuncağın, çocuklar arasındaki etkileşimi ve ebeveyn-çocuk etkileşimini teşvik eden oyuncaklar olduğu unutulmamalıdır.

-Çocuklara gelişimsel olarak uygun olan güvenli, eğitici oyuncaklar sağlanmalıdır.

- Sosyal-duygusal ve bilişsel beceriler, çocuklar gerçek hayattaki problemleri çözmek için oyun kullandıkça geliştirilir ve geliştirilir. Bu nedenle çocukları hayal güçlerini kullanmaya teşvik eden tam yapılandırılmamış oyuncaklar daha sık tercih edilmelidir (Healey ve Mendelsohn, 2019).

-Oyuncakların ırk veya cinsiyet temelli kalıpları teşvik etme potansiyelinin farkında olunmalıdır.

-Çocuklar için seçilen her oyuncakta olduğu gibi güvenlik ön planda olmalıdır. Çocukların yutabilecekleri kadar küçük parçalar içermemesine, boyasına ve sağlamlığına ve mümkünse oyuncakta güvenlik amblemi taşımasına dikkat edilmelidir.

-Özellikle günümüz dijital eğitici oyuncaklardan bazıları kurulum gerektirebilmektedir. Bu oyuncakların kurulumlarının aileler tarafından yapılabilen ve anlaşılır olması önem taşır.

-Günümüzde eğitici oyuncaklardan bazıları “akıl oyunları” gibi oyunlarda kullanılmaktadır. Bu oyunların ve oyuncakların bir yetişkin rehberliğinde öğrenilmesi gerektiğinden ebeveynin bu tür oyuncakları seçerken rehberlik alması önemlidir.

-Eğitici oyuncağın çocuk için ilgi çekici ve eğlendirici olması, yalnızca eğitici değil aynı zamanda eğlendirici öğeler içermesi de önemlidir. Bu anlamda “eğitici” kimliğinin yanı sıra “oyuncak” olma özelliği de aranmalıdır. Bu oyuncakların amacının eğlenirken öğretmek olduğu unutulmamalıdır.

-Eğitici oyuncağın yönergeleri çocuğun anlayacağı bir dille açıklanmalıdır. Oyuncağı veren yetişkinler gereksiz müdahalelerden kaçınmalıdır (Ulus ve Yalçıntaş Sezgin, 2018).

2.Sonuç

Çocuklar her zaman yeni şeyler keşfetmeyi ve öğrenmeyi merak ederler. Çevresindeki dünyaya sürekli ilgi duymaktadır ve aktif keşif doğası büyümenin bir parçasıdır. Ebeveynler, eğitici oyuncaklarla çocuklarının çevresini büyütmelerine ve anlamalarına yardımcı olabilir. Ancak her geçen gün dijitalleşen günümüzde oyun ve oyuncaklar için etkin bir yetişkin rehberliği sunmak gerekmektedir. Aileler, eğitimciler, sağlık çalışanları ve çocukla ilgili olan herkes eğitici oyuncakların gelişimsel yönünün farkında olmalı ve çocukların belki de en önemli işi olan oyunu

onların eğitimleri ve yaşantıları için yararlı deneyimler haline dönüşmeleri için üzerlerine düşeni yapmalıdır.

Kaynaklar

- Bradley, R. H. (1985). *Play materials and intellectual development*. In C. C. Brown and A. W. Gottfried (Eds.), *Play Interactions*. Skillman, NJ: Johnson and Johnson.
- Christie, J. F., & Johnsen, E. P. (1983). The role of play in social-intellectual development. *Review of Educational Research*, 53(1), 93-115.
- Common Sense Media. (2013). Zero to eight: Children's media use in America 2013. <https://www.commonsensemedia.org/zero-to-eight-2013-infographic> Erişim Tarihi:02.11.2019
- Correia, J., & Fisher, M. H. (2014). Froebel gifts: a tool to reinforce conceptual knowledge of fractions. *Ohio Journal of School Mathematics*, 69, 31-35.
- Driscoll, C., & Carter, M. (2009). The effects of social and isolate toys on the social interaction of preschool children with disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 21(4), 279-300.
- Elardo, R., Bradley, R., and Caldwell, B. M. (1975). The relation of infants' home environments to mental test performance from 6 to 36 months: A longitudinal analysis. *Child Development*, 46, 71-76.
- Garaizar, P., Peña, O., & Romero, J. A. (2013). Montessori in the mobile era: building new learning experiences through tangible user interfaces. *INTED 2013 Proceedings*, 6385, 123-123.
- Goldstein J. (2018). *Play in Children's Development, Health and Well-Being*. Brussels, Belgium: Toy Industries of Europe; www.ornes.nl/wp-content/uploads/2010/08/Play-in-children-s-development-health-and-well-being-feb-2012.pdf. Erişim Tarihi:03.11.2019
- Healey, A., & Mendelsohn, A. (2019). Selecting appropriate toys for young children in the digital era. *Pediatrics*, 143(1), e20183348.
- Kabali, H. K., Irigoyen, M. M., Nunez-Davis, R., Budacki, J. G., Mohanty, S. H., Leister, K. P., & Bonner, R. L. (2015). Exposure and use of mobile media devices by young children. *Pediatrics*, 136(6), 1044-1050.
- Levin, D. E., & Rosenquest, B. (2001). The increasing role of electronic toys in the lives of infants and toddlers: should we be concerned?. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2(2), 242-247.
- Lillard, A. S. (2013). Playful learning and Montessori education. *NAMTA Journal*, 38(2), 137-174.
- Lillard, A. S., Lerner, M. D., Hopkins, E. J., Dore, R. A., Smith, E. D., & Palmquist, C. M. (2013). The impact of pretend play on children's development: A review of the evidence. *Psychological bulletin*, 139(1), 1.

- Marshall, C. (2017). Montessori education: a review of the evidence base. *npj Science of Learning*, 2(1), 1-9.
- Michals, T. (2016). Experiments before breakfast: toys, education and middle-class childhood. In *The Nineteenth-Century Child and Consumer Culture* (pp. 41-54). Routledge.
- Milteer, R. M., Ginsburg, K. R., & Mulligan, D. A. (2012). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bond: Focus on children in poverty. *Pediatrics*, 129(1), e204-e213.
- O'Connor, C., & Stagnitti, K. (2011). Play, behaviour, language and social skills: The comparison of a play and a non-play intervention within a specialist school setting. *Research in Developmental Disabilities*, 32(3), 1205-1211.
- Provenzo Jr, E. F. (2009). Friedrich Froebel's Gifts: Connecting the Spiritual and Aesthetic to the Real World of Play and Learning. *American Journal of Play*, 2(1), 85-99.
- Ponticorvo, M., Di Fuccio, R., Ferrara, F., Rega, A., & Miglino, O. (2018, June). Multisensory educational materials: five senses to learn. In *International Conference in Methodologies and intelligent Systems for Technology Enhanced Learning* (pp. 45-52). Springer, Cham.
- Rubin, K. H., & Pepler, D. J. (1980). The relationship of child's play to social-cognitive growth and development. *Friendship and social relations in children*, 209-233.
- Türe, G. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Robotik Programı Geliştirilmesi ve Sosyal Becerilere Etkisinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türe, G., Ulus, L., Şişman B. (2018). "Erken Çocukluk Döneminde Robotik Uygulamaları" Book of Abstracts of 1st International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences (ICES-2018), April 9-11, 2018 – Istanbul, Turkey.
- Ulus L., Yalçıntaş Sezgin E., (2018). "Oyun İle İlgili Konular ve Uygulamalar", Çocuk ve Oyun, Ayşe Belgin Aksoy, Ed., Hedef Yayıncılık , Ankara, 254-286.
- Youell, B. (2008). The importance of play and playfulness. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 10(2), 121-129.
- <https://www.primotoys.com/educational-toys-history/> Erişim tarihi: 25.11.2019
- <https://www.toyretailersassociation.co.uk> Erişim tarihi: 25.11.2019
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Toy> Erişim tarihi: 25.11.2019

Homecoming or Tourism? Examining Diaspora Tourism Mobility
of People Forced to Migrate (Mehmet Emin AKKAYA)

Homecoming or Tourism? Examining Diaspora Tourism Mobility of People Forced to Migrate

Mehmet Emin AKKAYA¹

¹Near East University, E-mail:eminakkaya@windowslive.com

Abstract: *Diaspora originally refers to the exile and dispersion of Jews from the land of Israel. Over the years, the term has grown to include many ethnic minority groups who relocate to a foreign land yet bond over a strong sense of community and attachment to their country of origin. Both diaspora and transnationalism theory illustrate the need for immigrants to visit their homeland. While the desire to remain connected to one's roots may be the same, diaspora tourism experiences differ due to diverse migration histories and national origins. This study sheds light on the complexities and underlying dimensions of migrants homeland attachment and travel motivation. First, transnationalism is typically measured by the frequency of transnational activities. The use of place attachment to investigate the bonds between migrants and the homeland provided a better understanding of the symbolic and emotional dimensions of such transnational activities. Findings provide significant contributions to migration and diaspora tourism research.*

Keywords: *Diaspora tourism, Transnationalism, Second-generation immigrants.*

Introduction:

A source for international migration in Turkey The country. Living in European cities, especially the second and third generation Turks, where they are located In an effort to acquire, many of the old family abandoned their habits, some of them by opening their own business places in economic life have started to play a more effective role. For years to Turkey foreign-earning, multi-partner companies, land, housing and real estate Turkey plays in the European market citizens in the tourism sector in recent years contributes significantly. In this study, living abroad, "expatriates" to reveal the contribution of tourism to the status of the citizens of Turkey and Turkey to identify the expectations of the new generation of expatriate issues will be discussed.

Diaspora and Transnationalism:

Diaspora; originally refers to the exile and dispersion of Jews from the land of Israel. (Cohen, 1997). Over the years, the term has grown to include many ethnic minority groups who relocate to a foreign land yet bond over a strong sense of community and attachment to their country of origin. Both diaspora and transnationalism theory illustrate the need for immigrants to visit their homeland. While the desire to remain connected to one's roots may be the same, diaspora tourism experiences differ due to diverse migration histories and national origins. Transnationalism is a relatively newer concept used to describe 'the processes by which immigrants forge and sustain multistranded social relations that link together their societies of origin and settlement' (Basch, Glick-Schiller, & Blanc, 1994, p. 7). The emergence of transnationalism signifies a paradigm shift in the lives of contemporary immigrants, from the one-and-only path of assimilation to a

transnational lifestyle that crosses national borders. Transnationalism could be sustained through economic, political, religious, or cultural activities (Portes, Haller, & Guarnizo, 2002)

Diaspora Tourism:

Diaspora, simply defined, is “the dispersal of a people from its original homeland” (Butler, 2001, p. 189). classified diasporas into five types, including: Victim/refugee diaspora (e.g., Jews, Africans, Armenians), Imperial/colonial diaspora (e.g., Ancient Greek, British, Spanish, Portuguese), Labor/service diaspora (e.g., Indentured Indians, Chinese, Japanese), Trade/business/Professional diaspora (e.g., Lebanese, Chinese; Today's Indians, Japanese), and Cultural/hybrid/postmodern diaspora (e.g., Caribbean peoples; Today's Chinese, Indians). As “diaspora” constitutes many complex categories of dispersal, it is difficult to assess their numbers and boundaries (Sheffer, 2006). Multiple waves of migration took place within the same ethnonational group, and different migrant generations have varied experiences in their arrival and reception in the host society. Diaspora tourism refers to “tourism primarily produced, consumed and experienced by diasporic communities” (Coles and Timothy, 2004) Diaspora tourism is one of the activities that signify a tie between migrants and their homeland. Compared to earlier migration waves, contemporary migrants have more ways to develop networks across national borders and remain connected to their homeland (Glick-Schiller, 1996; Portes, 1997). Basch, Glick-Schiller and Blanc(1994) used the term “transnationalism” to describe “the processes by which immigrants forge and sustain multi-stranded social relations that link together their societies of origin and settlement”

Citizens Living Abroad to Contribute to Turkey Tourism

Living abroad "expatriate" status of contributions to the citizens of Turkey tourism in Turkey is not possible due to lack of statistical data reveals all its aspects. However, tourism statistics for 2006 published by the Ministry of Culture and Tourism were used as data sources.State Institute of Statistics, Culture and Tourism Ministry and containing Departing the results of Visitors Survey regarding residing visitors at the Central Bank jointly realize that is a citizen of Turkey abroad, including expatriate workers, giving access to the key findings of this statistical publication.Said arriving in Turkey in 2005, according to the publication of the data visitor number is 3604881 citizens. These values constitute 17% of the total number of visits to Turkey. Thus, the Turkish citizens living abroad to tourism in Turkey about 1 / It is understood that a 5 make a contribution. Likewise, Turkey is the Turkish citizens abroad for 23% of tourism revenues.(Figure 1)

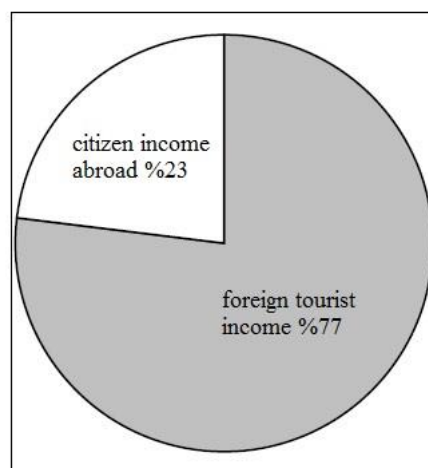

Figure 1: *Shares of tourism income in Turkey, 2005*

When the tourism revenues provided by Turkish citizens are evaluated by months, it is understood that they intensified especially in July, August and September and peaked in August; this shows that visits and expenditures are mostly aimed at summer holidays. (Figure 2)

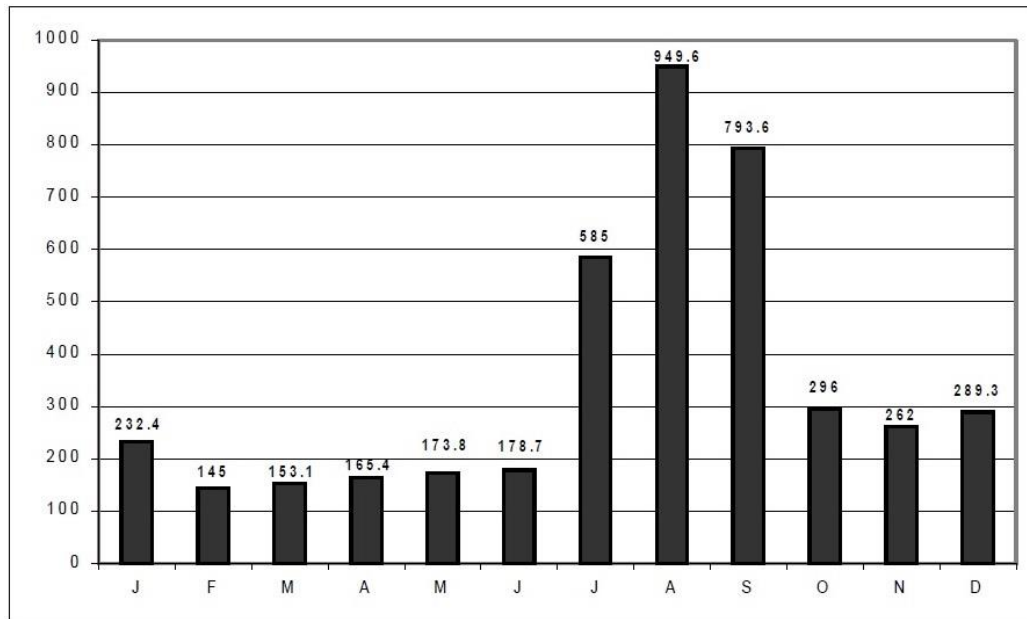

Figure 2: Distribution of tourism income from Turkish expatriates as to months in 2005 (million \$)

Turkey, as well as income in the world tourism market is in a continuous growth in terms of number of tourists and has a significant share in the denominator living abroad are citizens of one of the groups that contribute to Turkey. This group concentrated in Western Europe, Turkey today is the source of approximately 20% of tourists in the tourist destination.

Table 1: Turkish Population in European Countries

	1973	1984	1995	2003	2006	2011
1 Germany	615.827	1.552.328	1.965.577	2.053.600	2.052.000	2.502.000
2 France	33.892	144.790	254.000	311.356	423.421	541.000
3 Netherlands	30.091	154.201	252.450	352.000	364.333	384.000
4 Austria	30.527	75.000	150.000	134.229	113.365	112.150
5 Belgium	14.029	63.587	90.425	70.701	39.664	160.000
6 Britain	2.011	28.480	65.000	79.000	80.000	79.000
7 Denmark	6.250	17.240	34.700	35.232	54.859	55.000
8 Norway	-	3.086	5.577	10.000	15.356	15.000
9 Swedish	5.061	20.900	36.001	38.844	63.580	39.000
10 Switzerland	19.710	48.485	76.622	79.476	73.681	120.000
11 Italy	-	-	-	10.000	14.124	25.000
12 Spain	-	-	-	-	-	6.000
13 Finland	-	-	-	3.325	7.000	7.000
14 Liechtenstein	-	-	-	809	-	809
15 Luxembourg	-	-	-	210	-	210
Total	777.727	2.108.097	2.930.392	3.179.782	3.301.383	3.965.150

Tourism Trends of Turkish Citizens Living Abroad

It is observed that the tourism tendencies of Turks living abroad have changed significantly compared to the past. It is noteworthy that while there are differences in the places where the annual permits are passed and accommodation types, there is a significant increase in holiday expenditures. The main reason for the emergence of different tourism trends compared to the past is the generation gap. First generation expats have spent their holidays in the villages, towns and cities where they were born.(Yılmaz 1994:332). These families preferred a form of tourism in the form of family visits by coming in their own cars or even minibuses. Over time, this habit changed slightly with charter flights or ferry services starting from Italy. In the second generation of expatriates, the situation has changed from the past. This generation, as well as family visits, visit the immediate surroundings, to recognize the country, to discover themselves the main objective of Turkey. The tourism tendency of the second generation and especially the third generation expatriate Turkish tourists has changed in recent years. This last group, in the form of mass tourism, is coming to Turkey by purchasing package tours are led to other vacation destinations, and even outside Turkey. In addition to these assessments, we can also use the statistical data. In this context, according to 2006 Tourism Statistics, in 2005, 3.601.881 T.C. 50% of the citizens, to visit relatives should be noted that arrived in Turkey. The percentage of those coming for sightseeing and entertainment is 15%. This shows that family visits of expatriate Turks are preserved. However, it is stated by the tourism circles that the number of Turkish tourists visiting Turkey for excursion and entertainment exceeded 526 thousand in 2005 and this trend is becoming more widespread. On the other hand, it is seen that the way of spending holiday has changed in terms of education level and age group. As a matter of fact, while the family visit rate of Turkish tourists in the 45-65 age group is 27%, the rate of those who come for leisure

entertainment in the same age group is 21%. In the 25-44 age group, 57% of the visitors came for both family visits and entertainment. The rate of visiting relatives is higher among primary and secondary school graduates. High school and high school graduates expatriate arrival and gaining weight for entertainment purposes. This is 57% of the audience is in the middle-income, low, medium and high income groups in Turkey as another individual travels the more the results of the statistics they organize. Again in 2005, it was understood that 68% of the 86 million overnight stays of Turkish tourists took place in their own homes, 24% in their friends and relatives' houses and 5% in the hotel. Istanbul (15 million), Hatay (7 million), Izmir (5.4 million), Ankara (4.7 million), Konya (4 million), Antalya (4 million), Balıkesir (2) 4 million and Adana (2 million). T. C. A final indicator of citizen visitors is related to tourism expenditures. Noteworthy is that Turkish tourists spend twice as much as foreigners. As a matter of fact, according to a calculation based on statistical data, while a foreign tourist spends an average of \$ 679, this value is 1173 \$ for Turkish tourists. According to the expenditures made by foreign tourists, the high amount of expenditures made by expatriate Turkish tourists attracts the attention of Turkish tourists and makes tourism packages, campaigns and promotions for this group.

Conclusions:

The first tourism activity in history is diaspora tourism. Today, this mobility continues to increase as a result of technological advances and transportation and communication facilities. Tourism in foreign countries who tend to change habits of citizens of Turkey. Especially the second and third generation expatriates are more oriented towards mass tourism and package programs in the form of excursion / entertainment. This situation increases the tourism expenditures of Turkish tourists. Compared to the previous generation, who spent their holidays mostly in the villages, towns and cities where they were born with relative visits, the new generation shows a tendency towards tourism programs such as sightseeing/entertainment. This trend increases the tourism expenditures of Turkish tourists, but the new generation, which is in search of tourism in the form of travel / entertainment type, finds similar alternatives in different countries, causing an increase in competition environment.

References:

- Huang, W. J., Hung, K., & Chen, C. C. (2018). Attachment to the home country or hometown? Examining diaspora tourism across migrant generations. *Tourism Management*, 68, 52-65.
- Huang, W. J., Ramshaw, G., & Norman, W. C. (2016). Homecoming or tourism? Diaspora tourism experience of second-generation immigrants. *Tourism geographies*, 18(1), 59-79.
- Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa'da Türkiye kökenli göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (1), 108-148.
- MUTLUER, M., & SÜDAŞ, İ. (2008). Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye turizmine katkısı ve turizm eğilimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17(1-2), 27-34.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Avrupa'da yaşayan Türkler Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği SAHA ARAŞTIRMASI (Ekim-2011/Ankara)

Osmanlı Aile Hukukunda Muhâlea (Adana-Kayseri-Konya
Mahkeme Kayıtlarına Göre) (Mehmet KOÇ)

Osmanlı Aile Hukukunda Muhâlea (Adana-Kayseri-Konya Mahkeme Kayıtlarına Göre)

Mehmet KOÇ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehkoc06@hotmail.com

Özet: Sözlükte “elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak” gibi anlamlara gelen hul’, fıkhîta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme muhâlea veya hul’ adı verilir.

İslam hukukunda boşama hakkı kural olarak kocaya ait olup koca istemediği bir evlilikten dilediği anda kurtulma imkanına sahiptir. Bununla birlikte kocanın bu hakkını keyfî ve haksız bir şekilde kullanmasını önleyici birtakım önlemler alınmış, kadına da belli kayıt ve şartlarda istemediği bir evlilikten kurtulması imkanı tanınarak tarafların hak ve sorumlulukları arasında bir ölçüde denge kurulmuştur. Kadın başlangıçta boşama yetkisi almışsa onu kullanarak evlilik birliğini sona erdirebileceği gibi belli durumlarda mahkemeye başvurarak kazai boşanma (tefrik) isteğinde de bulunabilir. Kadının istemediği bir evlilikten kurtulmasının üçüncü yolu ise, belli bir bedel karşılığında kocasını kendisini boşamaya razı etmesi demek olan muhâlea usulüdür.

Hul’ işlemi, aralarında sahîh nikâh bağı bulunan karı-kocanın karşılıklı iradelerini birbirine uygun olarak açıklamalarıyla meydana gelir. Muhâleada kocanın boşama ehliyetine sahip olması yeterli olup, kadının da mal varlığı üzerinde serbestçe tasarruf edebilme ehliyetine sahip olması şartı aranır.

Nikâh akdinin sonucunda alınan veya hak edilen mehir, birikmiş nafaka alacağı, iddet nafakası muhâlea bedeli olabileceği gibi mehir verilebilen her mal ve menfaat, hatta mehir olup olmayacağı tartışmalı bir kısım mal ve menfaatler de muhâlea bedeli olarak belirlenebilir. Buna göre alım satımı meşrû olan ve ekonomik bir değer taşıyan menkul ve gayri menkul mallarla bazı menfaatler muhâleada bedel olabilir. Mesela koca, küçük çocukların masraflarının belli bir yaşa kadar karısı tarafından karşılanması şartıyla muhâlea yapabilir. Yine çocukların belli bir yaşa kadar karısı tarafından bakılması da muhâlea bedeli olabilir.

Biz bu çalışmamızda, Osmanlı dönemi fetva mecmuaları ile Adana, Kayseri ve Konya mahkeme kayıtları ışığında Osmanlı aile hukukundaki muhâlea kararlarını ve bu kararların İslam hukukuna uygun olup olmadığını tespit etme ve eğer uygunsa bu kararların hangi mezhebe göre verildiğini görme amacındayız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kayseri-Konya, Muhâlea, Talak.

GİRİŞ

Bu çalışmamızda Osmanlı aile hukukundaki boşama çeşitlerinden birisi olan muhâlea/hul’ adı verilen, kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eden boşamadan bahsedeceğiz. Çalışmamızda öncelikle İslam hukukundaki muhâleanın hükümlerini kısaca tanıtacağız. Daha Osmanlı dönemi

fetva kitapları ve mahkeme kararlarına yansıyan muhâlea örneklerinden bahsedeceğiz. Çalışmamızdaki amacımız bu üç şehirdeki mahkeme kayıtlarına yansıyan muhâlea örneklerinin İslam hukukuna uygun olup olmadığını ve hangi mezhebin görüşünün esas alındığını tespit etmek olacaktır.

1. İslam Aile Hukukunda Muhâlea

İslam hukukunda boşama hakkı temelde kocaya ait olup istemediği bir evliliği istediği anda sonlandırabilir. Ancak bazı durumlarda kadının girişimiyle de boşama meydana gelebilir. Bu yollardan birisi kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme muhâlea adı verilir.¹

Kuran ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadislerinde evlilik teşvik edilmiş evlilikle kurulan yuvanın eşler arasındaki sevgi ve saygıyla daha da perçinleşeceği, güçleneceği haber verilmiştir. İslâmî anlayışta evlilikler gereksiz yere bozulamayacağından kadınların da hiçbir gerekçe yokken boşanma talebinde bulunmaları doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), “Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur.”²; “Hiçbir mazeret olmaksızın kocasından boşanmak isteyen kadınlar münafıktır.”³ buyurmaktadır.

Bununla beraber muhâlea yoluyla kadının boşanma isteğinde bulunması karı koca arasındaki anlaşmazlıkların giderilmemesi, kadının maddi manevi zarara uğraması, dolayısıyla maruz kaldığı kötü muamele sebebiyle evliliğin çekilmez hale gelmesi ve kocanın kendisini boşamaktan kaçınması halinde mümkündür. Kadın, birlikte yaşamaya tahammül edemediği, uyum sağlayamadığı, haklarına riayet etmeyen kocasını, bir mal veya mehir alacağı karşılığında kendisini boşamaya ikna edebilir.⁴

Şu ayet, eşler arasında böyle karşılıklı rıza ile boşanmanın olabileceğine delildir: “Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidiye vermesinde her iki taraf içinde sakınca yoktur. Bu söylenen Allah'ın koyduğu sınırlardır...”⁵

Muhâleanın meşruiyetiyle ilgili hadis kaynaklarında şu rivayetler bulunmaktadır.

1. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Habibe bint Sehl, Sâbit b. Kays'ın nikâhı altında iken (Sâbit) onu dövüp bir tarafını kırdı. Bunun üzerine (Habibe kocası, Sâbit'i) Hz. Peygamber'e şikayet etti. Hz. Peygamber'de Sâbiti çağırıp “onun mehrinin bir kısmını alarak kendisini boş”

¹ Abdulvahhâb el-Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye*, s. 152; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Hul”, IXX, 234; Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 214.

² Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî, *es-Sünen*, “Talâk” 3; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebe'î el-Kazvîni, *es-Sünen*, “Talâk”, 1.

³ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Talâk”, 10; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, II, 4 1 4.

⁴ Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b.Ebî Bekr b. Abdilcelil, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, II, 301; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, V, 291; H. İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 222.

⁵ Bakara, 2/229.

dedi. Bunun üzerine Sâbit bu caiz olur mu? ya Rasulullah diye sorunca (Rasulullah) “evet” cevabını verdi. Sâbit’de ben ona mehir olarak iki bahçe vermişim ve şu anda bunlar onun elinde bulunuyor deyince Hz. Peygamber,”Onları al da boş” dedi, Sâbit de (böyle) yaptı.⁶

2. Habibe bint Sehl, Sâbit b. Kays’ın nikâhı altında idi. Sâbit kısa boylu çirkin bir adamdı. Habibe ya Rasulullah vallahi eğer Allah korkusu olmasaydı kocam Sâbit yanıma girdiğinde onun yüzüne tükürürdüm dedi. Bunun üzerine Rasulullah kadına “Sâbit’in vaktiyle mehir olarak sana verdiği bostanı kendisine geri verir misin ?” diye sorunca kadın evet veririm dedi. Bunun üzerine kadın bostanı Sâbit’e geri verdi, Bundan sonra Rasulullah, Sâbit ile Habibe’yi birbirinden ayırdı.⁷

Bu hadise göre, kocasının çirkinliği, kadının gerçekten kocasından nefret ettiğinin anlaşılması ve eşiyle beraber yaşamamayı istemesi muhâlea’nın gerçekleşmesi için yeterli bir sebeptir. Dolayısıyla evlilik hayatında huzur bulamayan bir kadının bedel mukabilinde boşama talebinde bulunabilmesi caizdir.

3. Hz. Ömer, kendisine karı-koca davası getirildiğinde, kadına kocasından ayrılmamasını nasihat etti. Kadın bu nasihatı kabul etmeyince, onu üç gün pis ve kötü bir yerde hapis tuttu. Hapis sonrasında Hz. Ömer, kendisine durumunun nasıl olduğunu sorunca kadın vallahi yaptığın benim için bir rahatlıktı cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer kocasına “Onu mutlaka boş, karşılığını alarak da boşasan bile” emrini verdi.⁸

4. Cumhur alimler bu şekildeki muhâleanın meşru olduğu hususunda icma etmişlerdir. Ancak Ebu Bekr b. Abdullah el-Müzeni bu konuda cumhura muhalefet ederek kocanın karısından bir şey almasının helal olmadığını iddia etmiştir. Bu hususta kendisine “...eğer Allah’ın yasalarını ikisi koruyamayacaklar diye korkarsanız o zaman kadının fidyeye vermesinde ikisine de günah yoktur...”⁹ âyeti hatırlatıldığında el-Müzeni bu ayetin “ Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan bir şey almayın...”¹⁰ âyeti ile neshedildiğini söylemiştir. Bu görüşleri ile el-Müzeni kocanın muhâlea mukabilinde bedel almasının helal olmadığını iddia ederek bu konuda Sâbit b. Kays kıssasını konu edinen hadislerle alimlerin İcmâ’ına muhalefet etmektedir.¹¹

Evlilikte mehir olarak verilebilen her şey muhâleada da bedel olabilir. Nikah akdinin sonucunda alınan veya hak edilen mehir, birikmiş nafaka alacağı, iddet nafakası muhâlea bedeli olabileceği gibi mehir verilebilen her mal ve menfaat, hatta mehir olup olmayacağı tartışmalı bir kısım mal ve menfaatler de muhâlea bedeli olarak belirlenebilir. Buna göre alım satımı meşru olan ve ekonomik bir değer taşıyan menkul ve gayrimenkul mallarla bazı menfaatler muhâleada bedel olabilir. Mesela koca, küçük çocukların masraflarının belli bir yaşa kadar karısı tarafından karşılanması şartıyla muhâlea yapabilir. Yine çocukların belli bir yaşa kadar karısı tarafından bakılması, bir müddet ücretsiz süt vermesi de muhâlea bedeli olabilir. Fakat hul' bedelinin hukuken geçersiz bir maldan belirlenmesi veya çocuğun haklarını ihlal edici mahiyette olması

⁶ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18.

⁷ İbn Mâce, “Talâk”, 22.

⁸ Beyhâki, Ebu Bekr Ahmed b. El Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 315.

⁹ Bakara, 2/229.

¹⁰ Nisâ, 4/20.

¹¹ İbn Rüşd (el-Hafid), Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 492; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, VIII, 174; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 225.

caiz görülmemiş, böyle durumlarda bedelin yok sayılıp muhâlea değil talak vaki olacağı belirtilmiştir.¹²

Kadının muhâlea yoluyla eşinden ayrılma talebi, meşru bir zaruret gereği olabileceği gibi, sebepsiz yerede olabilir. Zira muhâleanın erkeğe verilen boşama yetkisine mukabil, kadına tanınan bir hak olduğunu unutmamak gerekir. Bu itibarla kadının, muhâlea yoluyla kocasından ayrılabilmesi için bir sınırlamanın getirilmesi mümkün değildir. Kendilerine verilen bir hakkın istismarı, kadınlar için mümkün olabileceği gibi erkekler için de söz konusu olabilir. Dolayısıyla hakların istismarı konusunda erkeklerle kadınları aynı kategoride mütalaa etmek gerekir.¹³

Hanefiler hul' bedelinin mehir miktarından fazla olamayacağını, alındığında ise dünyevi açıdan geçerli sayılacağını kaydetmişlerdir.¹⁴ Bununla beraber muhâleaya sebep olan geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa kocanın vermiş olduğu mehirden fazlasını, eğer erkekten kaynaklanıyorsa kocanın vermiş olduğu mehri alması dinen mekruh kabul edilmiştir. Hatta Mâlikiler bu son durumda kocanın karısından herhangi bir mal almasını caiz görmezler, almışsa iade etmesi gerekir derler.¹⁵ Bu hususta şu hadis misal olarak verilmektedir. Sabit b Kays'ın karısı Hz.Peygamber'e gelerek kocasından şikayetçi oldu. Hz Peygamber'de "seni boşaması karşılığında sana mehir olarak verdiği bahçeyi geri verir misin" deyince kadın "evet fazlası ile verebilirim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "fazlasına gelince hayır" dedi.¹⁶ Bazı fukaha da -belki her iki tarafta da kusurlu olduğu durumlar göz önünde bulundurulursa bu durumda- taraflar anlaşmışlarsa mehir miktarından fazla olması hul'un sıhhatine zarar vermez derler.¹⁷ Cumhur âlimler ise, kocanın hanımına verdiği mehir miktarından fazla bedel alması caizdir derler.¹⁸

Muhâleanın hukuken geçerli olabilmesi için kadının sadece akıl ve baliğ olması yetmez; ayrıca reşit olması da gerekmektedir. Çünkü muhâlea kadın bakımından lehte de aleyhte de olması söz konusu olan bir hukuki işlemidir; dolayısıyla muhâlea talebinde bulunan kişinin mali işlemler bakımından da tam ehliyeti olması gerekir.¹⁹ Muhâlea bain talak sayılır ve bununla bir bain talak hakkı kullanılmış kabul edilir.²⁰

2- Osmanlı Aile hukukunda Muhâlea

Bu bölümde Osmanlı dönemi fetva mecmualarında bulunan muhâlea örnekleri ve mahkeme defterlerine yansıyan farklı muhâlea kayıtlarından bahsedeceğiz.

¹² Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtar*, III,157; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli'sh-Shahiyye*, s. 154; Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 85; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 218; Fahrettin Atar, "Muhâlea", *DİA*, XXX, 401.

¹³ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi'sh-şerâi'*, III, 152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 492; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 222.

¹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, II 302; Atar, "Muhâlea", *DİA*, XXX, 402.

¹⁵ Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli'sh-Shahiyye*, s. 155; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 215.

¹⁶ İbn Mâce, "Talak", 22; Zeylâî, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b Yunus. *Nasbu'r-Raye fi Tahrici Ehadisi'l-Hidâye*, III, 244.

¹⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, II 302; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 218.

¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 491; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Hul'", IX, 243; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 227.

¹⁹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 76; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 215.

²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, II 302; Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, VI,172; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 156; Muhâle'ayı fesih kabul eden fakihler de vardır. Ayrıntılar için bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 492-493; Atar, "Muhâlea", XXX, 402; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 233-235.

2.1. Kadının Mehir, İddet Nafakasından Ferağat Etmesi

Mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya denir. Verilen şeyler tamamen kadının olup onda hiç kimsenin ortaklığı yoktur.²¹ İddet, boşanan kadının bu evlilikle ilgisinin tamamen kesilmesi ve başkasıyla evlenebilecek hale gelmesi için beklemesi gereken süredir. İddet nafakasından kasıt ise evlilik döneminde olduğu gibi koca, boşadığı karısının iddet döneminde iâşe, giyecek ve mesken masraflarını karşılama sorumluluğudur.²² Mahkeme defterlerinde geçen *meûnet-i süknâ* (mesken hakkı) iddet nafakasından ayrı bir hak gibi düşünelebilir ancak mesken hakkı İslam hukuku iddet nafakası içinde değerlendirilmektedir.

1699 tarihli Konya mahkemesine yansıyan bir kayıta koca mahkemeye giderek hanımıyla iyi geçimlerinin olmadığını ve karısının mehir, iddet nafakası ve mesken hakkından vazgeçerek kendisiyle muhâlea yapmak istediğini kendisinin de bunu kabul ettiğini söyleyerek bu karşılıklı boşanma işlemini mahkeme defterine kaydettiriyor. “*Mahmiye-i Konya’da Hoşhân Mahallesi sâkinlerinden Ahmed bin Mustafâ nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzîmü’t-tevkîrde bundan akdem zevcesi olan bâ’isetü’l-kitâb Havvâ bint-i Hüseyin nâm hatun mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp mukaddemâ mezbûre Havvâ benim zevcem iken beynimizde hüsn-i zindegânî (iyi geçim) ve musâfât olmamağla târîh-i kitâbdan üç ay mukaddem ben zimmetimde mutakerrer olan altubîn akça mehr-i mü’ecceli ve nafaka-i iddet-i ma’lûme ve me’ûnet-i süknâsı üzerine merkûmeyi muhâla’a idüp ol dahî hul’-ı meşrûhu kabûl ve hukûk-ı zevce-i mezkûresinden bi’l-muhâla’a ferâğat idüp biri birimizden kat’-ı alâka eyledik târîh-i mezkûrdan mezbûre ile zevciyete müte’allıka da ‘vâ ve nizâ’ım ve hak ve alâkam kalmadı nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde gıbbe’t-tasdik mâ-vaka’a bi’taleb ketb olundu. 1699.*”²³

²¹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 49.

²² Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 134.

²³ Mustafa Fırathan Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 195; “*Mahmiye-i Konya’da Fakihdede Mahallesi sâkinlerinden bâ’isü’l-kitâb ‘Abdulkerîm bin el-Hâc Mehmed nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzîmü’t-tevkîrde bundan akdem zevcesi olan Âyşe bint-i İbrahîm mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp mukaddemâ mezbûre benim zevcem olup lâkin beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla mezbûre Âyşe bi’l-cümle esvâb ve eşyâsını ve zimmetimde mütekerrer olan dörtdin akça mehr-i mü’eccelini ve nafaka-i iddet-i ma’lûme ve me’ûnet-i süknâsını bana fârîğa olmak üzere muhâla’a idüp kat’-ı alâka eyledim ba’de’l-yevm iddeti münkaziyye oldukda nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün mezbûrdan dahî su’âl olunup takrîri tahrîr olunması matlûbumdur didikde gıbbe’s-su’âl mezbûre Âyşe cevâbında ben dahî hul’-ı meşrûhu kabûl ve hukûk-ı zevciye-i mezkûremden ve bi’l-cümle esvâb ve eşyâmdan fârîğa olup müfârekât ve kat’-ı alâka eyledim min ba’d bir akça ve bir habbe hak ve alâkam kalmadı dimeğin mâvaka’a bi’t-taleb ketb olundu. 1699.*” Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 359. “*Mahmiye-i Konya Kazâsı’na tâbî’ Sahrâ Nâhiyesi’nde Çakımlık nâm karye sâkinlerinden Mûsâ bin Hasan nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzîmü’t-tevkîrde bundan akdem zevcesi olan bâ’isetü’l-kitâb Kadem bint-i Mustafâ nâm hatun mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp bundan akdem merkûme Kadem benim zevcem olup lâkin beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla mezbûre Kadem benim zimmetimde mütekerrer olan bi’l-cümle mehr-i mü’ecceli ve nafaka-i iddet-i ma’lûme ve me’ûnet-i süknâsı üzerine muhâla’a murâd itmekle ben dahî merkûmeyi hukûk-ı zevciye-i mezkûresi üzerine muhâla’a idüp kat’-ı alâka-i zevciye eyledim ba’de’l-yevm iddeti münkaziyye oldukda nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde mezkûre Kadem dahî hukûk-ı mezkûremden bi’l-cümle fârîğa olup hul’-ı meşrûhu kabûl eyledim dimeğin mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu. 1699.*” Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 161; Diğer örnek bkz. Süreyya Atik, 82/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1085/M. 1674-1675), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 124;

2.2. Kadının Sadece İddet Nafakasından Ferağat Etmesi

1655 tarihli Kayseri mahkemesindeki bir kayıta kadın mehri istiyor sadece iddet nafakasından ferağat ederek kocasıyla hul' yapmaktadır. "*Medine-i Kayseriyye'de Merkebcî Mahallesi sakinlerinden Gülhenatun bin Tadır nâm nasrânîye meclis-i şer' de zevc-i muhali-i olan hafız-ı haze'l-vesîka Mehmed Beşe bin Abdullah mahzarında karar-ı şer'i ve takrîr-i kelâm idüb zevcim mezbûr Mehmed Beşe ile ülfet ve imtizacımız olmayıp tarafeynden mufarakat taleb eğlediğimizde mehri baha olan altını mezbûr Mehmed Beşe yedinden ahz ve kabz idüb nafaka iddetinden ve meûneti süknâmdan ve sair hukuk-ı zevciyetten ferağat olmak üzere zevcim mezbûr Mehmed Beşe ile muhâlâa olub her birimiz aherin zimmetini ibrâ ve iskât eyledik dedikte mukırr-ı mezbûrenin semenini mezbûr Mehmed Beşe vicehen ve şifahen tasdik ve kabul etmediğı mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu . Hurrîre fî 4 min Cemaziyelahir sene 1066*"²⁴

2.3. Kadının Mehir, İddet Nafakasından Ferağati Yanısıra Çocuğunun Bakımını Üstlenmesi

Kocanın boşamayı kendi yapması durumunda çocuğun masrafları buluş çağına gelinceye kadar babaya aittir.²⁵ Kadının mehri, iddet nafakasından vazgeçmesi ve üstüne çocuğunda nafakasını üstlenerek hul yapabileceğine dair fetva bulunmaktadır. "*Hind, zevci Zeyd ile mehrinden ve nafaka-i iddetinden ferâgat edip ve Zeydden olan bir yaşındaki sagiresin nafaka takdir ettirmeyip, kendi yanında yedi yıla değin beslemek üzere hul' olduktan sonra Hind "fakirim" deyu sagire-i mezbureye nafaka takdir ettirip nesne almağa kâdire olur mu? el-Cevap: Olur amma kudreti oldukça yine Zeyde öder.*"²⁶

1699 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta kadın mehri ve iddet nafakasından vazgeçmesi yanında oğlunu on seneye kadar kendi malından nafakasını vermek üzere kocasıyla muhâlea yapmaktadır. "*Mahmiye-i Konya'da Çiftnerdübân Mahallesi sâkinelerinden 'Âyşe bint-i Bedel nâm hatun meclis- şer'-i hatîr-ı lâzîmü't-tevkîrde bundan akdem zevci olan bâ'isü'l-kitâb İsmâ'îl bin el-Hâc Mehmed mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp mezbûr İsmâ'îl mukaddemâ benim zevcim olup lâkin beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla mezbûr İsmâ'îl nafaka-i 'iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâm ve zimmetinde mütekarrer olan ikibin akça mehr-i mü'eccelimden ferâgat ve firâşından mütevellid sadrî sagîr oğlum Mustafâ'yı târîh-i kitâbdan on seneye değin kendi mâlından infâk ve iksâ ve hücrümde terbiye itmeme üzere beni muhâla'a itmekle ben dahî hül'-ı meşrûhu kabûl ve sagîr-i mezbûru hücrümde müddet-i merkûme temâmına değin kendi mâlım ile infâk ve iksâyı iltizâm ve hukûk-ı zevciye-i mezkûremden ferâgat eyledim min ba'd bir akça ve bir habbe hak ve 'alâkam kalmadı didikde mezbûr İsmâ'îl dahî mezkûreyi kelimât-ı meşrûhasında tasdik idüp vech-i muharrer üzere merkûmeyi muhâla'a idüp kat'-ı 'alâka eyledim nefsinin dilediğı kimesneye tevzîc ve oğlum sagîr-i mezbûru hücründe müddet-i mezbûre temâmına değin terbiye ve infâk eylesün dimeğın mâ-*

M. Faruk Karacaoğlu, 1765–1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre), s. 222, 439; Hilal Şahin, 77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078/M. 1667), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 66; Hakan Aytekin, 91 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili'nin (1-81) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1094/M. 1683), s. 93; Sevim Yaşa, 27 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1160/M. 1747), s. 27.

²⁴ Ali Özdemir, 64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1066/M. 1655-56), s. 109,

²⁵ Çolak, İslam Aile Hukuku, s. 247.

²⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, s. 47.

vaka 'a bi't-taleb ketb olundu. 1699." ²⁷ 1741 tarihli Kayseri mahkemesinde de benzer bir örneği görmekteyiz. ²⁸

2.4. Kadının Mehir, İddet Nafakasından Ferağatı Yanısıra Üstüne Para Vermesi

1672 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta kadın mahir ve iddet nafakasından vazgeçmesi yanında kocasına bazı eşyalar vererek muhâlea yapmaktadır. “*Mahmiye-i Konya’da Biremânî Mahallesi sâkinlerinden Nebî bin Mehmed meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’t-tevkîrde zevcesi râfî’atü’l-kitâb Safiye bint-i Mustafâ nâm hatun mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp zevcem merkûme Safiye ile beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla zimmetimde mütekarrer ve ma’kûd-ı ‘aleyh olan dörthbin akça mehr-i mü’eccelinden ve nafaka-i ‘iddet-i ma’lûmesinden fâriğa olup ve me’ûnet-i süknâsı kendi üzerine olmak üzere ve bedel-i hul’ bir dârâyî kaftan ve beş arşûn ketan bezi ve bir ‘anâbi boğası merkûme yedinden alup merkûme Safiye Hatun’u muhâla’a-i sahîha-i şer’iye ile hul’ idüp ol dahî vech-i mübeyyen üzere hul’u ba’de’l-kabûl zevciyete ve gayra müte’allıka cemî’ de’âvîden her biri âharın zimmetini ibrâ ve iskât itmeğın mâ-vaka ‘a bi’t-taleb ketb olundu.1672.*” ²⁹ 1748 tarihli Konya mahkemesinde benzer bir örneği görmekteyiz. ³⁰

2.5. Kadının Mehir ve İddet Nafakasından Ferağatı Kocanın da Karısına Mal Vermesi

Fetva mecmualarında kocanın da hul’ yaptığı karısına bazı eşyaları verebileceğine dair fetva bulunmaktadır. “*Hind zevci Zeyd ile mehri üzerine hul’ olur oldukda Zeyd bir muayyen kürkünü Hind’e vermek şartıyla hul’ olup ba’dehu Zeyd ol kürkü Hind’e vermeyip istihlâk ettikten*

²⁷ Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 376.

²⁸ “*Medîne-i Kayseriyye’de Yenice Mahallesi sükkânından Yusuf Beşe bin Muhammed meclis-i şer’-i kavîmde râfî’atü hâzihi’l-vesika Hatice binti Ali ibn Abdullah tarafından ikrâr ve takrîr-i kelâm edip müvekkil-i mezbûre benim bundan akdem yüz kuruş mehr-i müeccel ve on yedi kuruş mehr-i muaccel tesmiyesiyle zevce-i medhûl bihâ’m iken beynimizde hüsnü zindegânemiz olmamakla müfârekat murad eylediğimizde müvekkile-i mezbûre mehr-i müeccel-i mezkûre ve nafaka-i iddet ve süknâsından ve sulbî sağır oğlum Mehmed’i on seneye değin teberru’an infâka razı ve hul’a talib olmağla ben dahi hul’ edip hukûk-ı zevciyete müteallik davâdan zimmetini ibrâ ve iskât eyledim dedikte gıbbe’t-tasdikü’ş-şer’i mâ-vakaa bi’t-taleb ketb olundu.1154.*” Süleyman Öcal, 133/1 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1155-M. 1742), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 175.

²⁹ Ayşe Yürekli Tutar, 16 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1083-1083/1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s.156.

³⁰ “*Medine-i Konya’da Ahmed Dede mahallesi sâkinlerinden zat-ı marife olan rafî’ül kitab Havva binti Hasan nâm hatun meclis-i şer’i enverde zevci sâbil Üveys bin Ali nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm idüp zevcem mezbûr ile beynimizde hüsn-ü zendegânî olmamağla zimmetinde mukarrer olan mehr-i müeccelimden ve nafaka-yı adet-i malumemden fariğa ve meûnet-ı süknâm dahi kendi üzerine olmak üzere mezbûr Üveys beni hul’ eyledikte ben dahi hul’-ı mezbûru kabul ve bedel-i hul’ 15 kuruş mezbûr Üveys’e def ve teslim idüp ibtida-yı zevciyetten tarih-i kitaba gelince hukuku zevciyete ve sâire müteallik âmme-yi davadan bir birimizin zimmetini ibra-yı âm ile ibra ve iskât eyledik gable’ tasdik mâ vak’a bi’t-taleb ketb olundu. 1748.*” Mehmet Altan, 1748-1749 Yılında Konya’da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre), s. 222; Diğer örnekler için bkz. Deniz Akpınar, 77/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1078/M. 1667), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 135; Cengiz Özmen, 91/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1094/1095-M. 1683/1684) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 131; Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 277.

sonra fevt olsa Hind ol kürkün kıymetini Zeyd'in terekesinden almağa kâdire olur mu? el-Cevab: Olur. ”³¹

Osmanlı uygulamasında bu fetvaya uygun uygulama örnekleri de mevcuttur. Örneğin 1674 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta kadın mehir ve iddet nafakasından vazgeçmesine karşılık koçasıda karısına bir dönüm bağ vermektedir. “Mahmiye-i Konya sâkinelerinden Cennet bint-i Oruç nâm hatun meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’t-tevkîrde zevci râfi’ü’l-kitâb Süleymân bin Lutfullah nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp zevcim mezbûr Süleymân ile beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla yedinden nakd bin akça ve iki re’s koyun ve iki keyl buğday ve Belvîrân Kazâsı’na tâbî ‘Abbâsdağı demekle ma’rûf dağda vâkî ‘bir taraftan mezbûre Süleymân’ın (bozuk) ve bir taraftan Mehmed mülkü ve bir taraftan Yûnus mülkü ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd eşcârı müştetil **bir dönüm bağı alup kabûl ve kabz idüp mezbûr Süleymân zimmetinde mütekarrer ve ma’kûd-ı ‘aleyh olan **mehr-i mü’eccelimden ve nafaka-i ‘iddet-i ma’lûmemden ve me’ûnet-i süknâmdan**** ve zevciyete müte’allıka cemî’ hukûkumdan ba’de’lmuhâla’a fârîga olup zimmetini ibrâ-i ‘âmm ve kâti’ü’l-husâm ile ibrâ ve iskât eyledim ba’de’l-yevm bu husûsa müte’allık benden veya vekîlimden da’vâ ve husûmet sudûr ve zuhûr iderse lede’l-hükkâmî’l-kirâm mesmû’a ve makbûle olmaya didikde mezbûr Süleymân dahî merkûmeyi cemî’ kelimât-ı meşrûhasında tahkîk ve tasdîk idüp (bozuk) mezbûreyi muhâla’a eyledim ba’de’l-yevm ‘iddeti mûnkazîye oldukda nefsi dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.1674).³²1673 tarihli Konya mahkemesinde benzer bir örneği görmekteyiz.³³ 1688 tarihli Kayseri mahkemesindeki bir kayıta kadının mehir ve iddet nafakasından ferağat etmesine karşılık kocası karısına 7 kuruş vermektedir.³⁴

³¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, s.116.

³² Taşın, 23 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 98.

³³ “Mahmiye-i Konya’da Türbe-i Celâliye Mahallesi sâkinelerinden râfi’atü’l-kitâb Âyşe bint-i Habîb nâm hatun tarafından vekîl-i şer’îsi dayısı Dervîş Kâbil bin Hızır meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’t-tevkîrde sâbikan zevci olan Dervîş Mustafâ ibn el-Hâc Mehmed mahzarında bi’l-vekâle da’vâ ve takrîr-i kelâm idüp bundan akdem mezbûr Dervîş Mustafâ ile müvekkilem merkûme Âyşe’nin beynlerinde hüsn-i zindegânî olmamağla merkûme Âyşe’nin **dörtbin akça mehr-i mü’ecceli ve nafaka-i ‘iddeti ve me’ûnet-i süknâsı ve sağır oğulları Süleymân ve Mehmed ve İbrahîm’i bilâ nafaka ve kisve beslemek üzere mezkûr Dervîş Mustafâ mahalle-i merkûmede vâkî ‘bir ahur ve bir tabhâne ve bir örtme ve bir mîkdâr havlusunu virüp teslim idüp merkûme Âyşe muhâla’a idüp yedine hüccet-i şer’iye virmişidi hâlâ merkûme Âyşe’nin ‘iddeti mûnkazîye olup nefsi zevci âhara tezvîc murâd eyledikde mezkûr Dervîş Mustafâ mâni’ olmak murâd eylemiş su’âl olunsun didikde gıbbe’s-su’âl mezbûr Dervîş Mustafâ cevâbında mukaddemâ merkûme Âyşe’yi aklım başımda iken vechi meşrûh üzere hul’ eyledim min ba’d alâkam kalmadı nefsi dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu. 1673.” Yürekli Tutar, 16 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1083-1083/1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 262,**

³⁴ “Medîne-i Kayseriye’de Yalman Mahallesi sâkinelerinden Asiye bint-i İsâ nâm hatun, mahfil-i kazâda zevci muhâlî olan Hasan oğlu Ramazan nâm kimesne mahzarında ikrâr-i şer’î ve takrîr-i kelâm, mezbûr Ramazan benim ile ülfet ve imtizâc etmemekle, mezbûr Ramazan’ın zimmetinde ve zimmetinde mütekarrer ve ma’kûdun aleyh olan **on iki bin akçe mehr-i müeccelimden ve meûnet-i süknâmdan ve nafaka-i gayrımdan fârîga olup, mezbûr Ramazan’dan yedi gurusu alub kabz eyledim**. Merkûm Ramazan ile muhâlaa-i şer’de ile muhâlaa oldum didikde, mukirre-i mezbûrenin ikrâr-i meşrûhunu el-mukarru leh el-merkûm Ramazan vicâhen tasdik etmeğin mâ hüve’l-vâkî bi’t-taleb ketbolundu. 1668” Musa Sezer, 78/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 121; Diğer örnekler için bkz. Hatice Sevcî, 54 Numaralı Konya Şer’iyye Sicilinin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150-1152/M. 1738-1740), s. 189, s. 490; Özdemir, 64/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1066/M. 1655-56), s. 259; Necmettin Gürler, 212 Numaralı

2.6. Kocanın Hul' Yaptığı Karısıyla Evlilik Hayatı Yaşama İsteği

Muhâlea bir bain talak sayıldığı ve yeni akdi kurulmadan evlilik hayatı yaşanamaz. Ancak bazı kayıtlarda kocanın hul' yaptığı karısıyla evlilik hayatı yaşamak istediği görülmektedir.

1748 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıtta hul' yaptığı karısının başkasıyla nikahlanmasına itiraz eden kocanın böyle bir hakkının olmadığına hükmedilmektedir. “*Medine-i Konya'da Pîr Esad mahallesi sâkinlerinden zatı şer'an marife olan ra'î'ül kitab Havva binti Mehmed nâm hatun meclis-i şer'i hatır-ı lâzım'ut-tevkîrde zevc-i sâbık Mehmed bin İbrahim mahzarında ve üzerine dava ve takrîr-i kelâm idüp tarih-i kitabtan 8 ay mukaddem huzur-u müsliminde zimmetinde mütekarrer 5 kuruş mehr-i müeccelimden ve nafaka-i adet-i mağlumemden fariğa ve meûnet-i süknâm dahi kendi üzerine olmak üzere beni hul' idüp ben dahi hul'-ı mezbûru ba'de'l kabul zevciyetten birimizin zimmetini ibradan sonra **hâlâ ahire varmak murad ederim nikahıma mümanaat eder** sual olunup müdahalesi def' olunmak matlubumdur dedikte gibbe's sual ve'l inkar müddeâ-yı mezbûreden ber veche muharrer iddiasını mübeyyine beyyine taleb olundukta udul-u ahrar-ı ricali müsliminden Karaaslan'dan el- Hac Ömer bin Abdülmümin ve mahalle-yi mezbûreden Veli bin Mustafa nam kimesneler liecli'ş şehade meclis-i şer'e hazirun olup eser-ül istişhad fi'l hakika tarih-i kitabtan 8 ay mukaddem zevc-i mezbûr Mehmed mezbûre Havva'yı zimmetinde mütekarrer 5 kuruş mehrinden ve nafaka-yı iddetinden fariğa ve meûnet-ı süknâsı kendi üzerine olmak üzere hul' idüp ol dahi hul'ı kabûl ve tasdik ve zevcinden tarafeyn huzurumuzda zimmetlerini ibra eylediler bu hususa bizler bu veche üzere şahidleriz şehadet dahi ederiz deyü her biri edayı şehadet-i şer'îye eyleyip bagde't ta'dil vet'tezkiye şehadetleri makbule olmayın mucibince **mezbûr Mehmed zevc-i mezbûr Havva'ya bu veche müdahaleden men'** birle mâ vak'a bi't-taleb ketb olundu.1748.”³⁵*

2.7. Kadının Tefrik (Adli Boşama) Yapma Yerine Muhâlea Yapması

Tefrik, hakim kararı ile gerçekleşen ve hâkiminde ancak belirli sebeplerin varlığı durumunda boşanmaya karar verebilmesidir. Birlikte hayat sürmeyi riske eden hastalıklar ile ailevî ilişki kurmayı mümkün kılmayan fizyolojik kusurlar, kadına boşanma davası açma hakkı verir. Akıl hastalığı, frengi, bel soğukluğu cüzam gibi hastalıklar, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf dışındaki çoğunluğa göre boşanma davası açma hakkı verir. Cinsel ilişki kurmayı mümkün kılmayan bedenî kusurlar da adli boşanma sebebidir.³⁶

1848 Adana mahkemesindeki bir kayıtta, kadın iktidarsız olan kocasıyla mahkemede tefrik yapma imkanı varken hul' yolunu seçmektedir. Kadın aslında mehir hakkından vazgeçemeyebilirdi burada kadının fedakarlığını görmekteyiz. “*Baise'l-vesika oldur ki: Tarsus Kazâsına tâ'bi Baltalı Karyesi sükkânından Mustafa bin Mehmed nâm kimesne Adana*

Şer'îyye Sicili (H. 1270-1273/M. 1853-1856), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 210; Serpil Çökük, 57/3 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1058-1059/M. 1648-1649), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 116; Leyla Alidağı, 78/3 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 104.

³⁵ Altan, 174 –1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre), s. 222; Diğer örnekler için bkz. Abdullah Danacı, 133/2 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1155-M.1742), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 182; Nuri Ünlü, 70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.), s. 348; Mustafa Oğuz, 59 Numaralı Şer'îyye Sicili (H. 1062/M. 1652), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 139; Ünlü, 70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.), s. 311,

³⁶ Ahmet Yaman- Halit Çalış, İslam Hukuku, s. 268.

mahâlesinde huzûr-ı şer’de işbu baise’l-vesika Aîşe bint-i Ahmed muvâcehesinde takrîr-i kelâm idüüb mezbûre Aîşe bir seneden beru taht-ı nikâhında olub ben mu’âmele-i zevciye ve kurbana kadir olmadığundan be-rıza-i tarafeyn mezbûre Aîşe zimmetimde olan altıyüz gurus mihr-i müeccele ve bir altun küpe ve hâle mihr-i mu’accelesinden fârîga olub mukaddemen başlık nâmiyle benden mahuzları olan beşyüz gurusu dahî işbu târîh-i vesikâdan otuzbir gün duhulünde tamâmen bana red ve teslim itmek üzere muhâlea-i sahîha-i şer’iyye ile hul’ olduğunda ben dahi ber minvâli muharrer hâl’-i mezkûreyi bade’l-kabûl hukuk-ı zevciyete ve sâire mutallık da’va ve mutalebiden ahadehuma aherin zimmeti ibra-i am ile ibra ve iskat ve kabûl eyledik dedikde makar-ı merkûm Mustafa’yı vech-i muharrer üzere cemi’i kelimat meşrûhasında mezbûre Aîşe vicahen ve şifâhen tahkik ve tasdik ve kabûl eylediği ma vaka’a bi’t-taleb ketb ve imla ve mezbûre Aîşe’nin yedine i’ta olundu. 1848.”³⁷

2.8. Tarafların Vekaletle Hul’ Yapması

Taraflar muhâleayı kendileri yapabilecekleri gibi vekilleri aracılığı ile de bunu gerçekleştirmektedirler. 1673 tarihli Konya mahkemesinde kocaya vekil olan kişinin koca adına muhâlea yaptığını görmekteyiz. “Fî’l-asl mahmiye-i Konya’da Bînârî Mahallesi sâkinlerinden olup hâlâ mahrûse-i İstanbul’da sâkin Yûsuf Beşe bin Abdullah tarafından **hul’-ı âtiyyü’z-zikre vekîl olup** Kal’acık Mahallesi sâkinlerinden Alî Beşe ve Ahmed Beşe ibney Mustafâ nâm kimesneler şehâdetleriyle şer’an vekâleti sâbite olan Yûsuf Beşe ibn İbrahîm meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımı’ t-tevkîrde zevcesi râfi’atü’l-kitâb Âyşe bint-i Sefer nâm hatun mahzarında bi’l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp merkûme Âyşe zevci mezkûr Yûsuf Beşe zimmetinde mütekarrer ve ma’kûd-ı ‘aleyh olan **dörtbin akça mehr-i mü’eccelinden ve nafaka-i ‘iddetinden ve me’ûnet-i süknâsından** zevciyete müte’allıka cemî’ da’vâsından fârîga olup zevci mezbûr Yûsuf Beşe’nin zimmetini ibrâ ve iskât itmeğin ben dahî **vekâletim hasebiyle merkûme Âyşe’yi muhâla’a eyledim** ba’de’l-yevm iddeti münkazıyye oldukdan sonra nefsini dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde gibbe’t-tasdik mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu. 1673.”³⁸

Bazen de uzağa giden kocalar falan tarihe kadar dönmezsem karımla muhâlea yap diye vekalet bırakmatadırlar. 1699 tarihli Konya mahkemesinde böyle bir örneği görmekteyiz. “Mahmiye-i Konya’da Esenlî Mahallesi sâkinlerinden olup hâlâ âhar diyârda olan Mahmûd bin Abdurrahman tarafından vech-i âtî üzere **muhâla’aya vekîli olup** mahalle-i merkûme imâmı Îsâ Halîfe ibn el-Hâc Ahmed ve Türkmân tâ’îfesinden tâlibü’l-’ilm olmağla Medrese-i Sırçalı’da sâkin Molla Mehmed bin Mustafâ şehâdetleriyle şer’an vekâleti sâbite olan mahalle-i mezbûreden İbrahîm bin Hüseyin Beg nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımı’ t-tevkîrde müvekkil-i mezbûrun bundan akdem zevcesi olan bâ’isetü’l-kitâb Râziye bint-i Mustafâ nâm hatun mahzarında bi’l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp **müvekkilim mezbûr Mahmûd bundan akdem âhar diyâra gider oldukda bana hitâb idüp eğer ben hâlâ müteveccih olduğum sefere azîmetim gününden doksân bir gün temâmına değin gelüp zevcem Râziye’ye mülâkî olmazsam ve yahud müddet-i mezkûre esnâsında mezbûreye harclık îsâl itmezsem sen benim tarafımdan vekîlim olup mezbûre Râziye’yi hukûk-ı zevciyesi üzerine bi’l-vekâle muhâla’a idesin** deyüp şahidân-ı merkûmânı işhâd idüp ben dahî kabûl itmişidim târîh-i kitâb gününe değin doksân iki gün mürûr idüp müvekkil-i merkûm kendi gelmeyüp ve tarafından dahî mezbûreye

³⁷ Osman Karlangıç, 73 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili (H. 1263-1264/M. 1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 114.

³⁸ Yürekli Tutar, 16 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1083-1083/1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 262.

harchlık vâsıl olmamağla müvekkilim merkûmun zimmetinde mütekarrer olan yirmibin akçadan ba'de'l-hibe bâkî altubın akça mehri mü'ecceli ve nafaka-i 'iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsı üzerine vekâletim hasebiyle mezbûre Râziye'yi muhâla'a idüp müvekkil-i merkûmun alâka-i zevciyesini kat' eyledim iddeti münkâziye oldukda nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde gibbe'l-kabûl ve't-tasdik mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 1699.³⁹

1677 tarihli Konya mahkemesinde uzağa giden koca geri dönmezse vekilinin karısıyla muhâlea yamasına vekalet vermektedir. Daha sonra gerçekleşen muhalaeya itiraz etmektedir. Ancak itirazı dikkate alınmamaktadır. Vekilin yaptığı muhâlea geçerli kabul edilmektedir. *"Mahmiye-i Konya'da Türbe-i Celâliye Mahallesi sâkinelerinden bâ'isetü'l-kitâb Rahîme bint-i 'İvaz nâm hatun meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzîmü't-tevkîrde sâbikan zevci olan gâyib-i 'ani'l-meclis Hasan bin Abdullah tarafından vekîl olan işbu Dervîş Mustafâ bin Abdî mahzarında üzerine da'vâ ve takrîri kelâm idüp târîh-i kitâbdan bir sene mukaddem zevcim mezbûr Hasan âhar diyâra gitmek murâd eyledikde ben nafaka ve kisveme kefil taleb itmim ile mezbûr Hasan yüz seksen gün temâmına dek gelüp sana mülâkî olursam febihâ ve illâ müddet-i merkûme temâmında seni mehr-i mü'eccelin ve nafaka-i iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknân ve bi'l-cümle hukûk-ı zevciyen üzerine muhâla'aya hâzır-ı bi'l-meclis mezbûr Dervîş Mustafâ'yı tarafımdan vekîl eyledim deyüp ol dahî meclis-i tevkîlde vekâlet-i meşrûhayı kabûl idüp ba'dehu yüz seksen gün temâmında gelmemekle ba'de temâmü'lmüdde hukûk-ı mezkûrum üzerine vekîl-i mezbûr bi'l-vekâle beni muhâla'a itmişidi hâlâ âhara nefsimi tezvîc murâd eylediğimde mezbûr mâni' olur su'âl olunsun didikde gibbe's-su'âl mezbûr Dervîş Mustafâ cevâbında vekâlet-i meşrûhayı ve muhâla'a-i mezkûreyi inkâr idicek müdde'îye-i merkûmedden müdde'âsını mübeyyine beyyine taleb olundukda 'udûl-i müsîliminden mahalle-i merkûmede sâkin Hasan bin Hüseyin ve Mustafâ bin Yûsuf nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup istişhâd olunduklarında fi'l-vâki' târîh-i kitâbdan bir sene mukaddem bizim huzûrumuzda mezkûr Hasan âhar diyâra gitmek murâd eyledikde yüz seksen güne dek gelmeyüp mezkûre Rahîme'ye mülâkî olmazsam mehr-i mü'ecceli ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsı ve bi'l-cümle hukûk-ı zevciyesi üzerine muhâla'aya merkûm Dervîş Mustafâ'yı vekîl eyledim deyüp ol dahî vekâlet-i meşrûhayı kabûl idüp ba'dehu müddet-i mezbûre temâmında yine bizim huzûrumuzda mezkûre Dervîş Mustafâ merkûm Hasan gelmemekle mezkûre Rahîme'yi hukûk-ı mezbûresi üzerine bi'l-vekâle muhâla'a eyledi biz bu husûsa şâhidleriz şehâdet dahî ideriz deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer'îye eylediklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri hayyiz-i kabûlde vâkı'a olmağın mâvaka'a bi't-taleb ketb olundu.1677."⁴⁰*

2.9. Kadının Hul' Yapmadığını İddia Etmesi

Bazen kadınlar yaptıkları muhâlea bedellerinden vazgeçmek istememektedirler. Kocalarının kendilerini normal boşama ile boşadıklarını iddia ederek mahkemeye başvurumaktadırlar. Mahkemede şahitlerin şahadetiyle iddiaları araştırıp hüküm vermektedirler. Vereceğimiz örneklerde kadınlar iddialarını ispat edememektedirler. Örneğin 1677 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta kocasının kendisini normal bir şekilde boşadığını, kocasından mehir ve iddet nafakası istemektedir. Ancak mahkeme kadının aleyhine hüküm vermektedir. *"Mahmiye-i Konya'da Çavuş Mahallesi sâkinelerinden Ümmü bint-i 'Alî nâm hatun meclis-i*

³⁹ Taşın, 23 Numaralı Konya Şer'îyye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 291.

⁴⁰ Emrah Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'îyye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 176.

şer‘-i şerîfde bundan akdem zevci olan bâ‘isü‘l-kitâb es-Seyyid Mustafâ Çelebi ibn es-Seyyid Hasan mahzarında üzerine da‘vâ ve takrîr-i kelâm idüp mezbûr es-Seyyid Mustafâ Çelebi benim mukaddemâ zevcim olup beni tatlık itmekle zimmetinde sâbıkan onbin akça mehr-i mü‘eccelim olup dokuzbinaltıyüz akçasını bir re’s inek ‘ivaz şartıyla mezbûra hibe itmişidim lâkîn bana ‘ivaz nâmıyla inek virmemekle **hâlâ mehr-i mü‘eccelimin mecmû‘unu ve nafaka-i ‘iddet-i ma‘lûme ve me‘ûnet-i süknâni taleb iderin su‘âl olunsun** didikde gibbe’s-su‘âl mezbûr es-Seyyid Mustafâ Çelebi cevâbında mezbûrenin mukaddemâ altıbin akça mehr-i mü‘ecceli olup beşbinaltıyüz akçasını bana meccânen hibe idüp bâkî dörtyüz akça mehr-i mü‘ecceli kalmışidi târîh-i kitâbdan on gün mukaddem mezbûre Ümmü zimmetinde olan **dörtyüz akça mehr-i mü‘eccelden ve nafaka-i ‘iddet-i ma‘lûme ve me‘ûnet-i süknâsından muhâla‘a vechi üzere fâriga olmağla ben dahî hukûk-ı mezkûre üzerine mezbûreyi muhâla‘a eyledim** deyucek ba‘de‘l-istintâk ve‘l-inkâr merkûm es-Seyyid Mustafâ Çelebi‘den takrîr-i meşrûhunu mübeyyine beyyine taleb olundukda ‘udûl-i müsliminden Mehmed bin Receb ve Yûsuf bin Halîl ve İbrahîm Beşe ibn Mustafâ nâm kimesneler li-ecli‘ş-şehâde meclis-i şer‘a hâzırûn olup eserü‘listişhâd fî‘l-vâki‘ târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem mezbûre Ümmü **bizim huzûrumuzda muhâla‘a vechi üzere mezkûr es-Seyyid Mustafâ Çelebi zimmetinde olan birlik ve binlik cümle hukûkumdan fâriga oldum didi biz bu husûsa şahidleriz şehâdet dahî ideriz** deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer‘iye eylediklerinde ba‘de‘t-ta‘dîl ve‘t-tezkiye şehâdetleri hayyiz-i kabûlde vâki‘a olmağın mâ-vaka‘a bi‘ttaleb ketb olundu. 1677).”⁴¹

1738 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta benzer bir örneği görmekteyiz. “Medîne-i Konya‘da Karakayış Mahallesi sâkinelerinden zât-ı ta‘rîf-i şer‘î ile ma‘rûf olan Fâtıma bint-i ‘Abdülkerim nam hatun meclis-i şer‘î hatîr-ı lazımi‘t-tevkîrde râfî‘ü‘l-kitâb es-seyyid Mehmed bin es-seyyid Halil nam kimesne mahzarında üzerine da‘vâ ve takrîr-i kelâm idüb mezbûr seyyid Mehmed benim zevcem olup beynimizde hüsn-i zindegâni olmamağla târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem **beni tatlık idüb zimmetinde mütekarrer olan kırk gurus mehr-i mü‘eccelimi ve mülküm bir yorgan ve bir döşek ve iki yasadık ve bir kilim hala zimmetinde olmağla taleb iderim su‘âl olunub** alıvırmek matlûbumdur didikde gibbe’s-su‘âl mezbûr seyyid Mehmed cevâbında fî‘lvâki‘ merkûme Fâtıma benim zevcem olup beynimizde hüsn-i zindegâni olmamağla üç gün mukaddem mezbûre Fâtıma zikr olunan eşyâ mukâbelesinde yedimden bir yorgan ve bir döşek ve bir kemer kuşak ahz ve kabz idüb ve zikr olunan **mehr-i mü‘ecceliden fâriga ve nafaka-i ‘iddet ma‘lûme ve mu‘inet süknâsı dahî kendü üzerine olmak üzere benim ile muhâla‘a sahihi şer‘iye ile hul’** olup zevciyete ve mehr-i mü‘eccel ve eşyâ-ı mezkûre ve nafaka ve mu‘inet süknâsı müte‘allik ‘âmm-e de‘âvî ve mütâlebâtıdan her birimiz âhirin zimmetini ibrâ-yı ‘âmm ile ibrâ ve ıskât iyledik deyü def ‘le mukâbele idincek gibbe‘l-istintâk ve‘l-inkâr râfî‘ merkûm es-seyyid Mehmed‘den def‘-i meşrûhunu mübeyyine beyyine taleb olundukda ‘udûl-i ihrâr-ı ricâl-i müsliminden Molla Halil bin Ahmed ve Mehmed beşe ibn Musa nam kimesne li-ecli‘ş-şehâde meclis-i şer‘ hâzırân eserü‘l-istişhâd fî‘l-vâki‘ işbu merkûme Fâtıma bint-i ‘Abdülkerim târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem **bizim huzurumuzda zevci merkûm seyyid Mehmed‘den iddiâ iylediği bir yorgan ve bir döşek ve bir kemer kuşak ahz ve kabz idüb ve zimmetinde olan kırk gurus mehr-i mü‘eccelinden fâriga ve nafaka-i ‘iddet ve mu‘inet süknâsı dahî kendi üzerine olmak üzere muhâla‘a sahihi ile hul’** olup zevciyete ve mehri ve nafaka ve mu‘inet süknâ ve eşyâ-yı mezkûreye müte‘allik ‘âmm-e de‘âvî ve mütâlebâtıdan her birimiz âhirin zimmetini ibrâ-yı ‘âmm ile ibrâ ve

⁴¹ Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer‘iyye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon, s. 175.

ıskât iylediler biz bu husûsa be vech üzere şâhidiz şehâdet dahî ideriz deyü her biri edâ-yı şehâdet-i şer'îye iylediklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makhbûle olmağın mücebiyle mezbûre Fâtıma mezbûr seyyid Mehmed'e bi-vech-i mu'ârazadan men' olunub mâ hüve'l-vâki'bi't-taleb ketb olundu.1738."⁴²

SONUÇ

Osmanlı aile hukukundaki muhâlea şeklindeki karşılıklı boşama örneklerini Adana, Konya ve Kayseri mahkeme defterleri özelinde işlediğimiz bu çalışmada, amacımız bu uygulama örneklerinin İslam hukukuna uygun olup olmadığını tespitiye yöneliktir.

İncelediğimiz kaynaklardaki boşanma ile alakalı hükümlerin büyük bölümü muhâlea şeklinde gerçekleşen boşanmalarla alakalıdır. Bu tür boşanmalarda hem kadının hem de erkeğin menfaati olduğu için taraflar bunu daha çok tercih etmektedirler. Bu kanaat daha önce kaleme alınan eserlerde de ifade edilmektedir.⁴³

Muhâlea ile ilgili ulaştığımız örnekleri dokuz başlık altında inceledik. Kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesi, kadının sadece iddet nafakasından ferağat etmesi, kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesi yanında çocuğunun bakımını da üstlenmesi, kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesi yanında üstüne kocasına para vermesi, kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesine karşılık kocanın da karısına mal vermesi, kocanın hul' yaptığı karısıyla evlilik hayatı yaşama isteği, muhâlea yerine tefrik (adli boşama) yapma, vekaletle hul' yapılması, kadının hul' yapmadığını iddia etmesi seklindedir.

Kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesi, kadının sadece iddet nafakasından ferağat etmesi, kadının mehir, iddet nafakasını ferağat yanında çocuğunun bakımını üstlenmesi örneklerinde eşler mahkeme defterindeki ifadelerinde aramızda *hüsn-ü zindegâni* (iyi geçim) olmadığı için hul' yaptık demektedirler. İslam hukukuna göre muhâleaya sebep olan geçimsizlik kadından kaynaklansa bile kocanın vermiş olduğu mehirden fazlasını alması mekruh idi. Ancak kadının mehir, iddet nafakasından ferağat etmesi yanında üstüne para vermesiyle alakalı kayıtlarda da geçimsizlik kadından kaynaklanmamakta yine taraflar karşılıklı geçinemediklerini bu yüzden hul' yaptıklarını ifade etmektedirler. Buna rağmen koca verdiği mehirden daha fazlasını almaktadır. Hanefîlere göre bu mekruh idi. Bu örneklerde tarafların yaptığı hul' Hanefîlerin değil cumhurun görüşüne göre uygun olmasına rağmen mahkeme bunu kayda geçirmekte ve Hanefî görüşünün dışındaki içtihadı onaylamaktadır.

Kadının mehir, iddet nafakasından ferağatı kocanın mukabilinde karısına mal vermesi örnekleri muhâleanın temel amacına aykırı görünmektedir. Tarafların bu şekildeki tasarrufu hukuken geçerlidir. Burada kocanın boşandığı karısına biraz iyilik yaptığı düşünülebilir. Benzer bir örnek ise kadının tefrik (adli boşama) yapma imkanı olduğu halde yani kocasına muhâlea

⁴² Sevici, 54 Numaralı Konya Şer'îyye Sicilinin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150-1152/M. 1738-1740), s. 651; Özmen, 91/2 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1094/1095-M. 1683/1684) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 114; Çökük, 57/3 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1058-1059/M. 1648-1649), Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 119.

⁴³ İzzet Sak-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'îye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15, s. 138.

bedeli ödememe hakkı bulunmasına rağmen muhâleayı seçmesi kocasına bir iyilik yapması anlamına gelmektedir.

Bu iki konunun dışında hem kadının yaptığı muhâleayı reddetmesi hem de kocanın muhâlea yaptıktan sonra eski karısıyla evlilik hayatı yaşamak istemesi ve eski karısının başka biriyle evlenmesine engel olmaya çalışması örnekleri tarafların pişmanlıklarını göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Ancak muhâlea bir bain talak olduğu için tarafların ancak yeni bir nikah akdi yapmadan evlilik hayatı yaşamaları meşru değildir.

Sonuç olarak şunu söylememiz mümkündür. Osmanlı aile hukukunda İslam hukukunun hükümleri uygulanmıştır. Çoğunlukla Hanefi mezhebi görüşleri bazı örneklerde ise cumhurun görüşüne uygun yapılan muhâlea işlemleri mahkeme kayıtlara geçmiştir. Osmanlı toplumu içinde gerçekleşen bu tür muhâlea örneklerini mahkemenin kayıt altına alması, mahkemenin toplumu Hanefi mezhebinin görüşlerine zorlamadığını göstermektedir diyebiliriz. Bu çalışmada “Osmanlının resmi mezhebi Hanefîliktir ve hukukun her alanında Hanefî mezhebinin görüşleri yürürlüktedir” genel kanaatinin zıddına örnekler bulunması dikkate değer olsa gerektir.

Kaynakça

- Abdullah Efendi**, Yenişehirli (v.1156/1743), *Behcetü'l-fetâva*, (haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan), İstanbul 2011
- Acar**, H. İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018;
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (v.241/855), *el-Müsne'd*, Kâhire 1955.
- Akbaş**, Emrah, *13 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2018.
- Akpınar**, Deniz, *77/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1078/M. 1667), Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2006.
- Alidağı**, Leyla, *78/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668), Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2009.
- Altan**, Mehmet, *1748 – 1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2007.
- Atar**, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 399-402.
- Atik**, Süreyya, *82/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1085/M. 1674-1675), Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2010.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa (v.855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1990.

Aytekin, Hakan, 91 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili'nin (I-81) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1094/M. 1683), (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2006.

Beyhâki, Ebu Bekr Ahmed b. El Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 315, Hind, ts.

Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018.

Çökük, Serpil, 57/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1058-1059/M. 1648-1649), Transkripsiyon ve Değerlendirme, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2010.

Danacı, Abdullah, 133/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1155-M.1742), Transkripsiyon ve Değerlendirme, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2010.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî (v. 275/889), *es-Sünen*, (thk. Sıtkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 2001.

el-Hallâf, Abdulvahhâb, *Ahkâmu'l-Ahvâli'sh-Shahsiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1990.

el-Mevsûatü'l-fıkhiyye, "Hul", IX, Vizâretü'l-Evkaf ve'sh-Şuûnî'l-İslâmiyye, Kuveyt 1990, 234-259.

Fırathan Taşın, Mustafa, 23 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon, (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2019.

Gürler, Necmettin, 212 Numaralı Şer'iyeye Sicili (H. 1270-1273/M. 1853-1856), Transkripsiyon ve Değerlendirme, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2001.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (v.620/1223), *el-Muğnî*, (thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdülfezzah Muhammed el-Hulv), Riyad ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebe'î el-Kazvînî (v.273/887), *es-Sünen*, (thk. Muhamed Fuad Abdülbâki), bsy. ts.

İbn Rüşd (el-Hafîd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (v.595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut 2006.

İzzet Sak-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15, 2004, s. 138, (91-140)

Karacaoğlu, M. Faruk, 1765–1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre), (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2008.

- Karlangıç**, Osman, 73 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1263-1264 / M. 1847-1848) *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Harran Üniversitesi), Şanlıurfa 2007.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesûd (v.587/1191), *Bedâi'ü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut ts.
- Merğînânî**, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b.Ebî Bekr b. Abdilcelil (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Beyrut ts.
- Mevsûlî**, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (v.683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtar*, (haz. Muhammed Adnan Derviş), Beyrut ts.
- Serahsî**, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (v.483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut ts.
- Sevici**, Hatice, 54 Numaralı Konya Şer'iyye Sicilinin (I-190) *Değerlendirme ve Transkripsiyonu* (H. 1150-1152/M. 1738-1740), (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2011.
- Sevim**, Yaşa, 27 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1160 / M. 1747), (Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi), Elazığ 2004.
- Sezer**, Musa, 78/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668), *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2008.
- Şahin**, Hilal, 77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078/M. 1667), *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2006.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî (v. 279/892), *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 2002.
- Oğuz**, Mustafa, 59 Numaralı Şer'iyye Sicili (H. 1062/M. 1652), *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 1998.
- Öcal**, Süleyman, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1155-M.1742), *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2010.
- Özdemir**, Ali, 64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1066/M. 1655-56), (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2009.
- Özmen**, Cengiz, 91/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1094/1095-M. 1683/1684) *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2002.
- Ünlü**, Nuri, 70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.) (146 Sayfa , 411 Belge), (Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi), Elazığ 2005.
- Yaman**, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Yayıncılık, Konya 2002.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit**, *İslam Hukuku*, Bilay Yayınları, Ankara 2018.

Yürekli Tutar, Ayşe, 16 Numaralı Konya Şer'yye Sicili (1083-1083/1672-1673)
Değerlendirme ve Transkripsiyon, (Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2018.

Zeylai, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b Yunus, *Nasbu'r-Raye fî Tahrici Ehadisi'l-Hidaye*, Beyrut 1987.

Osmanlı Hukukunda Yalan Şahitlik Suçu ve Cezaları (Mehmet Koç)

Osmanlı Hukukunda Yalan Şahitlik Suçu ve Cezaları*

Mehmet Koç¹

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehkoc06@hotmail.com

Özet: Osmanlı toplumunda işlenen suçlardan birisi yalan şahitlik suçudur. Osmanlı toplumunda işlenen hiçbir suç yaptırımsız kalmamıştır. Bu yaptırımlar İslam hukukunun tatbik edildiği Osmanlı hukukunda suçun ve suçlunun vasfına göre belirlenerek gerektiğinde had, kısas ve ta'zîr cezaları olarak suçluya uygulanmaktadır. Yalan şahitlik suçu da ta'zîr suçları kapsamındadır. Dolayısıyla bu suçta ta'zîr yaptırımları uygulanmaktadır.

Tebliğimizde öncelikle bu suçun İslam ceza hukukundaki yerini ve bu suçta öngörülen yaptırımları mezheplerin görüşlerine başvurarak kısaca aktaracağız. Daha sonra Osmanlı hukukunda, yalan şahitlik suçunun fetva kitapları ve kanunnamelerde nasıl görüldüğüne ve tanzimat dönemi ceza kanunlarında nasıl yer aldığına değineceğiz. Daha sonra yürürlük örneklerinin birincil kaynağı olarak kabul edilen mahkeme defterlerine müracaat edeceğiz. Seçtiğimiz defterler sadece klasik dönemle sınırlı olmayacak aynı zamanda tanzimat dönemi örneklerini göreceğimiz defterlerden olacaktır. Böylece iki dönemi beraberce görebileceğiz ve iki dönem arasında yalan şahitlik suçuna uygulanan farkı ta'zîr yaptırımları varsa iki dönem bu açıdan da kıyaslayabileceğiz.

Mahkeme kararlarını incelediğimizde, yalan şahitlik suçuna verilen ta'zîr cezalarının, suçun ilk defa işlenmesi, tekrerrür etmesi gibi sebeplerden dolayı farklılaştığını görmekteyiz. Bu ta'zîr cezaları hafif yaptırımlardan olan teşhirden başlayıp dayak, sürgün, hapis, zindana koyma ve kürek cezalarından oluşmaktadır.

Çalışmamızda Osmanlı teori ve pratik hukukunun birbirine uygun olup olmadığı konusunu irdelemeyi amaçlamaktayız. Yalan şahitlik suç ve cezalarından bahsedilen Osmanlı mahkeme kararlarını incelediğimizde, teorik hukuk kaynağı olarak kabul edilen fetva mecmuaları ve kanunnamelerde öngörülen yaptırımların yürürlüğe konulup konulmadığını da tespit etme imkanımız olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yalan Şahitlik, Ceza, Ta'zîr.

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda işlenen suçlardan birisi yalan şahitlik suçudur. Yalan şahitlik suçu ta'zîr suçları kapsamındadır. Dolayısıyla bu suçta ta'zîr yaptırımları uygulanmaktadır. Tebliğimizde öncelikle bu suçun İslam ceza hukukundaki yerini ve bu suçta öngörülen yaptırımları mezheplerin görüşlerine başvurarak kısaca aktaracağız. Daha sonra Osmanlı hukukunda, yalan şahitlik suçunun fetva kitapları ve kanunnamelerde nasıl görüldüğüne ve tanzimat dönemi ceza

* Bu tebliğ şahsım tarafından hazırlanan “Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları” isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehkoc06@hotmail.com

kanunlarında nasıl yer aldığına değineceğiz. Daha sonra yürürlük örneklerinin birincil kaynağı olarak kabul edilen mahkeme defterlerine müracaat edeceğiz.

Mahkeme kararlarını incelediğimizde, yalan şahitlik suçuna verilen ta'zîr cezalarının, suçun ilk defa işlenmesi, tekrerrür etmesi gibi sebeplerden dolayı farklılaştığını görmekteyiz. Bu ta'zîr cezaları hafif yaptırımlardan olan teşhirden başlayıp daha ağır olan dayak, sürgün, hapis, zindana koyma ve kürek cezalarından oluşmaktadır.

Çalışmamızda Osmanlı teori ve pratik hukukunun birbirine uygun olup olmadığı konusunu irdelemeyi amaçlamaktayız. Yalan şahitlik suçu ve cezalarından bahsedilen Osmanlı mahkeme kararlarını incelediğimizde, teorik hukuk kaynağı olarak kabul edilen fetva mecmuaları ve kanunnamelerde öngörülen yaptırımların yürürlüğe konulup konulmadığını da tespit etme imkanımız olacaktır.

1- İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi

Yalan şahitlik terimini açıklamadan önce İslam ceza hukukundaki suç çeşitlerinden kısaca bahsedelim. Klasik fıkıh kitaplarında suçlar, unsurları, cezalandırılabilme şartları, yaptırımın türü ve miktarı Şâri' (Allah ve Peygamberi) tarafından belirlenmiş olup olmadığı ve suçun çeşidini de dikkate alan had, kısas ve ta'zîr suçları ve cezaları şeklinde tasnif edilmektedir.²

Had suçlarının biri geniş diğeri dar olmak üzere iki farklı tanımı bulunmaktadır. Geniş anlamıyla had suçları, cezası Şâri' tarafından belirlenmiş suçlardır. Bu tanıma göre had suçlarının kapsamına dar anlamda had suçları girdiği gibi, kısas suçları da girmektedir. Çünkü kısas suçlarının cezası da Şâri' tarafından belirlenmiştir. Dar anlamda had suçları ise cezası Şâri' tarafından belirlenen ve Allah haklarına (topluma) yönelik olan suçlardır.³

Kisas suçu, şahısların hayat ve vücut bütünlüğüne karşı yapılan haksız saldırıdır. Bu suçlar kasten işlenirse öngörülen asli ceza kısastır ve bu Şâri' tarafından belirlenmiştir.⁴

Ta'zîr suçları, Şâri' tarafından hakkında belirlenmiş bir ceza müeyyidesi olmayan, had ve kısas suçları dışında kalan, miktarı ve uygulaması yasama organına veya belli ölçüler dahilinde takdiri hakime bırakılmış Allah veya kul hakkını ihlal eden (topluma, kişilere ve devlete karşı işlenen suçlara) hukuka aykırı fiillere denir.⁵ Ta'zîr suçlarını tek tek saymak mümkün değildir. Çünkü zamanla yeni suç tipleri ortaya çıkmaktadır. Ta'zîr cezası gerektiren suçların genel kabul gören bir sayımı olmamakla birlikte devlete, topluma ve kişilere karşı ta'zîr suçları şeklindeki üçlü tasnifin⁶ yanı sıra masiyetin (günah)⁷ büyüklüğü, suçun kapsamı ve mağdurları, suçun alanı

² Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 36; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, III, 163; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, VI, 190; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, VI, 3-5; Ali Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 473; Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 35.

³ Mehmet Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 158; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 35; Had suçlarının tarifleri için bk. Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-Ta'zîrât inde İbni'l-Kayyim*, s. 23; Behnesî, *el-Ukûbe fî fıkhi'l-İslâmî*, s. 124; Âmir, *et-Ta'zîr fî ş-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, s. 13; Avvâ, *fî Usûli'n-nizâmî'l-cinâiyyi'l-İslâmî*, s.151.

⁴ Bakara, 2/178; Mâide, 5/45.

⁵ Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyyi*, I, 126; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 24; Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr ", *DİA*, XL, 198; Mehmet Boynukalın, "Suç", *DİA*, XXXVII, 454; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Cinâyet", XII, 254.

⁶ Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 57-58; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 192-193.

⁷ Fakihlerin üzerine icma ettikleri masiyet tanımı şöyledir. Masiyet, vacibin terki ve haram kılınan şeyin yapılmasıdır. Bu fiiller hakkında belirlenen bir ceza yaptırımı yoksa bunlara ta'zîr cezası uygulanır.

(korunan hukuki yarar), suçun işleniş biçimi ve verilen cezanın asli olup olmaması açılarından farklı tasnifler yapılmaktadır.⁸

Ta'zîr cezasının, hakkında had ve kısas yaptırımı belirlenmeyen suçlara uygulanmasının yanı sıra toplumun menfaati gereği had ve kısas cezalarına ilave olarak ta uygulanacağının cevazı yönünde fakihler görüş bildirmektedir.⁹ Ayrıca had ve kısas suçlarının unsurlarında ve ispat şartlarındaki eksikliklerden dolayı had ve kısas cezalarını uygulama imkanının olmadığı durumlarda da ta'zîr cezaları uygulanabilir.¹⁰ Suçlulara dayak, hapis, sürgün, mali cezalar ve ölüm (siyaseten katl) cezası gibi farklı ta'zîr cezaları uygulanır.¹¹

Ta'zîr cezaları ve miktarları belirlenirken suçun, suçlunun vasfı ve suça etkili olan haller dikkate alınır. İşlenen suçun hafif veya ağır olması, uygulanacak ta'zîr cezasının türü ve miktarını etkiler.¹² Aynı şekilde suçlunun vasfı da ta'zîr cezasının türünü ve miktarını belirlemede önemli sebeplerden biridir. Örneğin suçlunun örnek bir şahsiyet olması, kamu görevlisi olması cezada ağırlatıcı sebep, suçlunun yaşlı, hasta veya sakat olması da cezada hafifletici sebep olabilir.¹³

“Suçun daha ağır veya daha hafif cezalandırılabilmesine imkan tanıyan ve suçun temel şekline ilave unsurlara nitelikli haller denir.”¹⁴ Suçun daha ağır cezalandırılmasında tekerrür ve itiyad kavramları öne çıkmaktadır. “Bir suçun mahkumiyetten sonra tekrar işlenmesine tekerrür, ikinci mahkumiyetten sonra tekrar işlenmesine itiyad denir.”¹⁵ Örneğin toplumda iyi olarak bilinen kişinin ilk defa suç işlemesi halinde ona en hafif ta'zîr yaptırımlarından olan ilam¹⁶ veya vaaz¹⁷ uygulanır. Ancak suçu ilk defa değil tekrar tekrar işleyen suçluya daha ağır ceza olan dayak veya hakimün uygun göreceği başka bir ta'zîr cezası uygulanabilir.¹⁸

Zekat vermemek, gücü olduğu halde borcu ödememek, emaneti teslim etmemek ve satıcının malının kusurunu saklaması vacibin terkine örnektir. Nisaba ulaşmayan ve koruma altında olmayan malı çalmak, yabancı kadını öpmek veya o kadınla halvet halinde bulunmak, ribacılık yapmak ve yalancı şahitlik yapmak haram kılınan şeyleri yapmaya örnektir. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ta'zîr”, XII, 259; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 74.

⁸ Başoğlu, “Ta'zîr”, *DİA*, XL, 199.

⁹ *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ta'zîr”, XII, 258; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 54-55.

¹⁰ Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 164.

¹¹ Başoğlu, “Ta'zîr”, *DİA*, XL, 200-201.

¹² Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 497; Adem Çiftçi, *İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüsten Vazgeçme*, s.35, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi CÜİFD*, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015), Sayfa: 33-62

¹³ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 253-264.

¹⁴ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 227.

¹⁵ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 230.

¹⁶ Klasik kaynaklarda bu türe giren uyarı tasviri olarak anlatılmaktadır. Buna göre mücerred ilam veya tenbih, hakimün suçlu kişiye “Sen şöyle şöyle yapmışsın, bundan sonra öyle bir şey yapma” diyerek uyarıda bulunması şeklinde olur. Bu uyarı; ilk defa basit suç işleyen kişiye hatası hatırlatılarak bir daha yapmaması konusunda biraz da sert şekilde uyarılması/azarlanması şeklinde olur. Hakim bu uyarıyı göndereceği bir elçi vasıtasıyla da yaptırabilir. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, V, 64; Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, III, 208; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, II, 75; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, V, 33; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 184; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 306; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 437.

¹⁷ Cahillik ve gafletten dolayı ilk defa suç işleyen kişiye nasihatte öğütte bulunulması şeklinde olur. “Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin” ayetini fakihler öğütün ta'zîr çeşitlerinden bir olduğuna delil gösterirler. Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 440.

¹⁸ Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 501; Çiftçi, *Bozok Sancağı Kanunnameleri'ndeki Cezaların Şer'i Cezalarla Mukayesesi*, s. 155, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016 I. cilt, 150-162.

Osmanlı hukukundaki ta'zîr suç ve cezalarının mahiyetini daha iyi kavramak için şer'î hukuk, örfî hukuk ve kanunname terimlerini açıklamamız gerekir.

Osmanlı hukukunda şer'î hukuktan kasdedilen Kur'ân, sünnet, icma ve kıyas gibi şer'î delillere dayanarak İslam müctehidlerinin fıkıh kitaplarında devletin müdahalesinden bağımsız olarak tedvin ettikleri hükümlerdir.¹⁹ Osmanlı kanunnamelerinde şer'î hukuk yerine, şer'î yahut şer'î-i şerîf terimleri kullanılmıştır. Bu hükümler hiçbir şahsın veya heyetin onayına gerek olmaksızın geçerlidir ve bütün müslümanları bağlar. Bunlarda kanun koyucu Allah veya peygamberidir.²⁰

Örfî hukuk denildiğinde, İslam hukukunun devlete tanımış olduğu yasama yetkisine bağlı olarak geliştirilen kanun hukuku anlaşılmalıdır.²¹ Özellikle idare, ceza, anayasa, mali hukuka dair bazı meselelerde ve özel hukukla ilgili icthadi mevzularda, İslam hukuku yasama organına sınırlı teşrî'î yetki tanımıştır. Osmanlı hukukunda, örfî hukuk denince ülümre tanınan sınırlı yasama yetkisi çerçevesinde, mütehasıs İslam hukukçularının icthad ve fetvalarına da başvurularak ortaya konan hukuki hükümler akla gelmelidir.²² “Örfî hukuk, Osmanlı'da padişahların irade ve fermanlarına dayanan ve modern anlamda kanunilik özelliği taşıyan hukuk normlarının genel adıdır.”²³ Osmanlı padişahlarının münferit ferman ve kanunlarıyla yapılan bu düzenlemeler zamanla önemli bir yeküne ulaşınca oluş biçiminin klasik İslam hukukundan farklı oluşu göz önüne alınarak ayrı bir isim verilmiş, örf veya örfî hukuk denmiştir.²⁴

Kanunnameler, padişahların farklı zaman ve zeminde şer'î hukukun kendisine verdiği salahiyyete dayanarak ve gerektiğinde şeyhülislamların fetvalarını da dikkate alarak genellikle idari, mali, cezai ve değişik hukuk alanlarında emir ve fermanlarla ortaya koydukları hukuki kaideleri ihtiva eder.²⁵

2-Osmanlı Ceza Hukukunda Yalan Şahitlik Suçlarına Uygulanan Yaptırımlar

Yalan söylemek²⁶ ve yalan şahitlik yapmak ayetler²⁷ ve hadislerle²⁸ yasaklanmaktadır. Ancak naslarda bu fiillerin cezası açıklanmamaktadır.²⁹ Zikredilen ayet, hadisler ve aşağıda zikredilecek olan kanun maddeleri suçun kanuni, fiilin icrası maddi ve kasıt bulunması manevi unsurunu oluşturur.

¹⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 66; Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Şer'î Hukuk-Örfî Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, XII/2, s. 117.

²⁰ Halil Cin-Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 197.

²¹ Saffet Köse, “Osmanlıda Şer'î Cezalar”, *İslâmiyat*, II/4, s. 27; Adnan Koşum, “Osmanlı Örfî Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/17, s. 146.

²² Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 51.

²³ Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine”, *Yeni Türkiye*, sy. 31, s. 710.

²⁴ Aydın, “Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, c. 10, s. 25.

²⁵ Akgündüz, *Kanunnâmeler*, I, 78; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s. 180.

²⁶ “O halde pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.” Hac, 22/30.

²⁷ “Ey iman edenler, kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun” Nisa, 4/35; “Rahmân'ın has kulları, yalan ve asılsız olandan yana tanıklık etmezler.” Furkan, 25/72.

²⁸ “Size en büyük günahları haber vereyim mi? Onlar; Allah'a ortak koşmak, ana-babaya isyan ve yalan tanıklıktır” Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “İman”, 143.

²⁹ Âmir, s. 257.

Yalan tanıklık suçunu işleyen kişiye Ebû Hanîfe'ye göre, teşhir, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre, değnek ve pişmanlığı ortaya çıkıncaya kadar hapis cezaları uygulanır.³⁰ Diğer üç mezheb imamına göre de devlet başkanının uygun göreceği değnek, hapis veya teşhir cezaları verilebilir.³¹

Hakimin hükmünden sonra şahitlerin yalancı olduğu ortaya çıkarsa bunlara ta'zîr cezasıyla beraber sebep oldukları zarar tazmin ettirilmektedir.³²

İslam ceza hukukunda olduğu gibi Osmanlı ceza hukukunda da yalan şahitlik, ta'zîr suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Osmanlı'da bu tür suçlar için fetva mecmuaları ve kanunnamelerde hafif ve ağır farklı ta'zîr yaptırımları öngörülmektedir. Mahkeme kararlarında da bu yaptırımların uygulandığını görmekteyiz. Osmanlı hukuk uygulamalarında bu tür suçları işleyen faillere kürek, hapis, kalebentlik, sürgün, dayak (ta'zîr) ve teşhir cezaları gibi çeşitli ta'zîr yaptırımlarının icra edildiğini görmekteyiz.

a. Dayak (Ta'zîr)³³ Cezası³⁴

Kanunnamelerde yalan tanıklık yapanlara değnek cezası öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.98: “*Ve dahi yalan şehadet edenin... muhkem hakkından geleler ve şahid-i zûrî ta'zîr edip...*”³⁵

Uygulamada da değnek cezası verilmektedir. Örneğin 1536 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıta, Yorgi isimli zimmiye, mahkeme huzurunda kaçak köleleri bulduğu yerler konusunda farklı ifadeler vermesi ve yalan söylediğinin ortaya çıkmasından dolayı ta'zîr cezasına hükmedilmektedir.³⁶

³⁰ Cessâs, *Ahkamü'l-Kur'ân*, III, 241; Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 154; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VI, 289; Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî*, II, 131-132; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, V, 125; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 314; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Şehâdetü'z-Zûr”, XXVI, 256.

³¹ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, VI, 203; İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm*, II, 213; Behnesi, *Nazarîyyetü'l-isbat fî fikhî'l-İslâmî*, s. 145; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Şehâdetü'z-Zûr”, XXVI, 255.

³² Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, s. 195.

³³ Osmanlı kanunnameleri, fetva mecmuaları ve mahkeme kayıtlarında yer alan “*ta'zîr-i şedîd*” kavramı değnek sayısının artırılması veya dayağın şiddetinin artırılması anlamında kullanılmaktadır. Sadece “*ta'zîr*” ifadesinin geçtiği kayıtlardan ta'zîrin hangi türünün kastedildiği kesin bir şekilde anlaşılmadığı için herhangi bir ta'zîr cezası kastedilmiş olabilir. Ancak birçok kayıta ta'zîr cezasının türü “*hapis, kürek, kalebent, sürgün, para (cerime, cürm), teşhir vb.*” şeklinde açıkça ifade edildiği için “*ta'zîr edilmesi, olunması vb.*” ifadelerden sadece dayak cezası anlaşılabılır. Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları*, s. 25.

³⁴ Dayak cezası, suçluya el veya değnekle vurmak şeklinde uygulanır. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 307. Dayak cezası, fıkıh kitaplarında celde; Osmanlı Kanunnamelerinde ise, ağaç, değnek, çomak, kırbaç ve falaka isimleri ile yerini bulmaktadır. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 293.

³⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303; Aynı hüküm Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur. bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470; I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde benzer hüküm vardır; bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 502;

³⁶ “*İskender b. Abdullah şer'-i şerîfe Çengel'den Matara b. Yorgiyi ihzar edip üzerine takrir-i dava kılıp dedi ki bundan akdem iki abd-i âbıkı Çengel nam karyede tutup bağlayıp İstavros câbisine vermiş haliya talep ederim deyicek mezkur Matara'dan istisfar olundukta bi'l-mukabele cevap verip dedi ki zikr olan abd-i âbıkları İstavros bağları kurbunda buldum evirdim ilettim karye-i Çengel'de bağladım deyicek ikrar sicil olundu.*” Şühûdü'l-hâl: Mustafa b. Abdullah, Hızır b. Ahmed, Kılavuz b. Aslıhan, Kefaloz b. Papaz, Papa Yani b. Nikola, Gore b. Demirci ve gayruhüm.

b. Hapis Cezası³⁷

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara hapis cezası da verilmektedir. Örneğin 1730 tarihli bir kayıtta, İstanbul'da meydana gelen olayda, Berber Süleyman isimli şahsa, yalancı şahitliği alışkanlık haline getirdiği için önce teşhir yaptırımı daha sonra zindan hapsi cezasına hükmedilmektedir.³⁸

1838 tarihli Askeri Ceza Kanunu 8. bend, m.2: "*Bir şahidin şahid-i zûr olduğu ihsas olunur ise reis-i divan ... ol şahidi tevkif ettirip, ledet-tezkiye şahid-i zûr olduğu tahakkuk eyledikde onun habs olunmasına hükmeyleye.*"³⁹ 1848 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıtta, Hasan ve Süleyman isimli şahıslara, bir alacak verecek davasında yalancı şahitlik yaptıklarını itiraf ve ikrar etmeleri neticesinde teşhir yaptırımından sonra hapis cezası verilmektedir.⁴⁰

c. Kürek Cezası⁴¹

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara kürek cezası da verilmektedir. 1560 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, Kaş kazasında Pir Ahmet isimli şahsa, yalan şahitlik yapmakla meşhur olmasından dolayı kürek cezası tatbik edilmektedir⁴² 1565 tarihli mühimme defterindeki

Def'a mezkur Yorgi zikr olan abd-i âbıkları Çengelköy nam mevzi'de tuttum bundan akdem ikrarım câbiden havf ettiğimden dedim deyicek ikrar sicil olundu. Mezkur yalan söylediği için ta'zir olunması hükmü olup sicil olundu. 942/1536." İKS, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s. 306.

³⁷ "İslam hukuk literatüründe hapis, gerek idarî ve ihtiyatî tedbir gerekse ceza amaçlı olsun, kişi hürriyetinin bağlanmasını ifade eden genel bir terimdir." Bardakoğlu, "Hapis", *DİA*, XIV, 54; Geniş bilgi için bk. Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, s. 9-20.

³⁸ "*Berber Süleyman mezbur İstanbul'da Beğceğiz mahallesinde sakin olup keyfiyet-i hali mahalle-i mezbure ahalisinden tefahhus olundukta iki senedir Beğceğiz mahallesinde sakin olup şahadet-zûr etmek adet-i müstemirresi olup ve bundan akdem defeatiyle ahz olunup bir tarîk ile halas olmuş atfiki yalan şahididir deyi* haber verdiklerin Mahmud Paşa naibi Mustafa Efendi ilam eyledikte *sadır olan ferman-ı âlî mucibince teşhir olunup bade't-teşhir subaşı kulları mübaşeretıyla vaz'ı zindân olunmuşdur...*1143/1730" Ahmet Kılınç, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, s. 326.

³⁹ Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 438.

⁴⁰ "*Mestanzâde mahallesinden Hadice hatun huzur-i şer'de Usta Osman nam kimesne ile terafu'larında bundan üç sene mukaddem merkum Osman Usta zimmetinde cihet-i emanetten matlubum olan bin kuruştan az gayri teslim bâkî altı yüz yirmi kuruş hakkım olup hatta bu vecihle olduğunu merkum ikrar dahi etmekle meblâğ-ı mezkurun aliverilmesi muradımdır deyi bade'd-da'va ve'l-inkar müddeiye-i mezbure ber vech-i muharrer ikrar müdde'asını Hurmalı mahallesi'nden Hasan b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesne şahadetleriyle isbat ettiğinde şahidan-ı mezburan tezkiye olunmak üzere iken müddeî aleyh merkum Usta Osman cevabında mezburenin bana husûmeti olmağla...bir akçe vereceğim yoktur lakin garazen bu vecihle ikrar etti deyi dava ve isbat ederim diyerek şahidân-i merkumânî bulub akçe dava eyleyerek dava-yı kazibesini tarif ve ol vechle kaziben üzerine isbat eyledi deyi davasını ve şahidân-ı merkumanın şahid-i zûr olduklarını şahidîn-i müsîlimin ile bi'l-muvacehe isbat eylediğinden mâada şahidânı merkuman Hasan b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesneler şahadetleriyle isbat olduklarını huzur-u şer'ide tav'an ikrar dahi etmeleriyle alâ mucib-i ikrarimâ merkumeye şer'an ta'zir-i bi't-teşhir lazım gelmekle şahid-i zûr haklarında bade't-teşhir müddet beyaniyle hapis ve def' pranga olunmak icab eylediği...1264/1848." Osman, Karlangıç, 73 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili (H.1262-1264/M.1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 120.*

⁴¹ Kürek, hürriyeti bağlayıcı cezalardan olan hapis cezasının daha ağır infaz türlerinden biridir. Gemilerde kürek çekirmek ve ağır işlerde çalıştırmak suretiyle infaz edilmektedir. Bu yönüyle haptisten daha ağır bir cezadır. Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

⁴² "*Kaş kadısına hükmü ki: Mektup gönderip taht-ı kazandan Pîr Ahmed nam kimesne yalan şahadet ile maruf ve müteâref olup daima şirret ü şakavetten hali olmayıp bir husus için yanında şahadet edip badehü yine rücu edip: "Şahadetimde kâzib idim" dediği tescil olunup mezkur yine kanaat etmeyip*

kayıtta, tımar mevrâsı yüzünden aralarında anlaşmazlık çıkan iki kişinin şahitlerinin dinlenmesi sonucunda yalancı şahitlik yapan şahitlere kürek cezası verilmektedir.⁴³ 1569 tarihli mühimme defterindeki bir kayıtta, Devrekani kazasında dört kişiye, ölen zengin kişilerin veresesinden pay almak için yalancı şahitlik yapmalarından dolayı kürek cezası uygulanmaktadır.⁴⁴

d. Kalebentlik Cezası⁴⁵

Uygulamada yalancı şahitlere kalebentlik cezası da verilmektedir. 1721 tarihli kayıtta yalan tanıklık yapan üç kişiye kalebentlik cezası uygulanmaktadır.⁴⁶

1858 CK m.210'a göre, yalan şahitlik yapan bunu para karşılığı yapmışsa parayı alana da verene de rüşvet suçunun cezası uygulanacaktır. Bu kanun maddesinin uygulamasını kayıtlarda görmekteyiz. 1863 tarihli bir kayıtta, bu suç işleyenlere para cezasıyla beraber üç sene muvakkat kalebentlik cezası verilmektedir.⁴⁷

iftiraya ve telbise şürû' edip...küreğe koşula...967/1560." 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), s. 408; Diğer örnek için bk. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), s. 58.

⁴³ "Tarafeynden hangi canibin hucceci butlan üzere olup **şahitlerinin kizbi zahir ola hücceti elinden alıp der-kîse edip hılâf-ı vaki şahadet edenleri habsedip gönderesiz ki küreğe konula...** 972/1565." 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 275; Diğer örnekler için bk. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 284; Taylan Akyıldırım, 259 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Galata, s. 508; Reyhan Aytaç, 66 Numaralı (H.997-998/M.1589-1590), Mühimme Defteri, s. 321; Hatice Çağlıkeçecigil, 24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-982/M.1573-1574) (1-80 s.) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 74.

⁴⁴ 7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), s. 150.

⁴⁵ "Suçluların bir kale sınırları içinde hapsedilmesi anlamına gelen kalebentlik cezası, suçluların surlarla çevrili kaleden dışarı çıkmamak üzere oturmaya mecbur tutulmaları sebebiyle bir çeşit hapis; kendi memleketlerinden uzak kalelerde bulunmaları yönüyle de bir çeşit sürgün cezasıdır. Ancak kalebentlik sürgünden ağır; hapisten hafif ceza olarak kabul edilir." Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

⁴⁶ "**Yalancı şahitliklerde bulunmalarından dolayı İstanbul ahalisinden Mahmud, Ahmed ve Abdi nam şahısların Bozcaada'ya kalebent edilmeleri hakkında** buyruldu...1721" Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükmeler*, s. 437.

⁴⁷ "Kandiyeye sancağında kâin Teberiyeye kazasına tabi Galata karyesi sakinlerinden Hüseyin bazı emlak münazaasından dolayı Abdüllatif nam kimesne ile şer'an bi'l-mürâfaa haksız çıkarak maslahat-ı ilama rabt olunmuş iken mücerret aldatmak için yalan şahadet ettirmek üzere Rutaslı Ali Beğ namında birinin talim ve teşviki ve Molla Baltaç tarif ve muâveneti ile tedarik eylediği müy-tâb Hüseyin ve Mustafa kalfaya doksandokuz ve Ali Beğ'e yüz kırksekiz ve Molla Baltaç'a yüz gurusu vermiş olduğu esna-yı mürâfaada mezbur müy-tâb Hüseyin tarafından ifade ve ihbar olunarak merkumun bu ifadesinin sıhhati ol babda cereyan eden istintak ve tahkikattan dahi anlaşılmış olduğundan icra-yı icabı hususu inha ve isti'zân kılınmış olup yalan şahitliğini irtikab eden ve bunun zımında para almış olanlardan aldıkları akçenin bir misli dahi istibka olunduktan sonra alan ve veren haklarında mürteşî ve râşî cezalarının icrası...merkumunun almış oldukları akçeler ceza-yı nakdi olarak birer misliyle beraber kendilerinden tahsil olunduktan sonra altı sar sene matrûtiyet cezasıyla beraber üçer sene müddetle kalebent olmak üzere mübaşir-i mahsusa terfikan Rodos'a nefy u irsallerine...1279/1863." Kılıncı, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, s. 379; Diğer örnek için bk. "...ikame eylediği şahidler şahid-i zûr idiğini ikrar ve ol babda mezkur altınları rüşvet olarak aldığını ve merkuman Viragik ve Sarafya ol vechle yalan şahidliği eylediklerini her birerleri tav'an itiraf ve tizkâr eylemiş olduklarından...merkuman Viragik ve Sarafya'nın yalancı şahidliği cezalarıyla mücazat olunmaları...1867." Harun Çoban, 5 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 338.

e. Şehirden İhraç Cezası⁴⁸

Uygulamada yalan tanıklık yapanlara şehirden ihraç cezası da verilmektedir. Örneğin 1578 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Kudüs kadısına gönderilen hükümde, Zayirci Ömer isimli kişiye, toplumda fitne çıkarmak ve yalancı şahitlik yaparak birçok kişinin öldürülmesine sebebiyet vermesinden dolayı şehirden çıkarılma cezası verilmektedir.⁴⁹

f. Sürgün Cezası⁵⁰

Uygulamada yalan tanıklara sürgün cezası da verilmektedir. 1833 tarihli bir kayıta, insanlara aslı olmayan iddialar isnad ederek yalancı şahitlik suçunu işleyenlere sürgün cezası verilmektedir.⁵¹ 1850 tarihli bir kayıta, bir öldürme davasında çelişkili ifadeler veren kişiye sürgün cezası tatbik edilmektedir.⁵² 1851 tarihli bir kayıta, yalan şahitlik yapan bir imam ve diğer kişiye sürgün cezası uygulanmaktadır.⁵³

g. Teşhir Cezası⁵⁴

Kanunnamelerde yalan tanıklık yapanlara değnek cezasının yanı sıra teşhir de öngörülmektedir. Kanuni Umumi Kanunnamesi m.98: “*Ve dahi yalan şehadet edenin... muhkem*

⁴⁸ Şehirden ihraç, suçlunun oturduğu şehri terk etmesi kararıdır. Sürgünden farkı suçluya sürgün edildiği yer belirtilmez suçlu istediği şehre gidebilir. Selman Çetin, *64 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili*, s. 218

⁴⁹ “Kuds-i şerif kadısına hüküm ki: ...nefs-i Kuds-i şerif’de sakin olan zayirci Ömer b. Ebu'l-Lutf daima *şirret ü şekavet ve fitne vü fesaddan hâl olmayıp ve yalan şahadetiyle nice kimesnelerin katline ve zulmü teaddisine sebep olup* ve bir defa dahi Südde-i Saadetim’de *bazı kimesneler arasında fitne bırakıp kizbi ve fesadı zahir olmağın muhkem tenbih olunup şehrdan sürüldükde...1578.*” Yunus Eren, *34 Numaralı ve H.986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (I-164)*, s. 175; Diğer örnekler için bk. Cihat Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s.1-117)*, s. 129; Emel Yılmaz, *100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Defteri (H.1102/M.1692) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, s. 169.

⁵⁰ Sürgün, suçlu bir kişinin veya topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak, yaşadığı yerden başka bir yere belli bir süre kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur edilmesidir. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 307; Âmir, *et-Ta'zîr*, 389; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Nefy”, XLI, 118; Talip Türkan, “Sürgün”, *DİA*, XXXVIII, 164.

⁵¹ “Gelibolu naibine, fî'l-asl fesci esnafından olup mukaddema bâ-ilam tard u ihrac olunmuş olan Hacı Ali nam şahıs tezvîrâte sülûk ile halkı ızrar ve aslı olmayan davalar peydâsıyla arz odasına çıkub şahit-zûr ikamesi fazîhasına ibtidar eylemiş olduğundan Gelibolu'ya nefy u tağrib olunmak...1249/1833.” Sibel Kavaklı, *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826/1833) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, s. 571; Diğer örnek için bk. “Çavuş-başı ağaya ve Bozcaada naibine: Âsitane-i Saadet sekenesinden Mustafa İzzet ve Ali nam şahıslar Cuma günü arz odasında hilaf-ı şeriat-ı garrâ' şahit zûrluk fazîhasını irtikab eyledikleri tebeyyün etmiş merkumların li-ecli't-tedip Bozcaada'ya nefy u iclaları...1242/1826.” Kavaklı, *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826/1833) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, s. 101; Diğer örnekler için bk. a.eser. s. 235, 558.

⁵² “Molla Ali mahallinde mezburenin merkuman taraflarından itlaf olunmadığını ikrar ederek muahharan lakırdıyı değışdirmesi kendisinin tenbihine delalet eylediğinden merkum ile mezbur Zülfikâr Beğın iki sene müddetle Niş'e nefy u tağrib olunması...1266/1850.” Tuğba, Akıllı (Acar), *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, s. 180.

⁵³ “...imamı dahi çavuş-ı merkumun ifadesini tasdik ederek mühür-i şahadet-name vermiş iseler de muhtar-ı sâni ile imamin bu babda şahadet-i vakıaları kizb...olduğu cevaben varid eden mazbata ve tahriratta tebeyyün eylemiş olduğuna...imamin irtikab-ı kizb eyleyerek şahadet eylemeleri tedip ve terbiyelerini müstelzim olduğundan habsleri tarihinden itibaren birer sene müddetle nefy u tağrib olunmaları...1267/1851.” Akıllı (Acar), *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* s. 231.

⁵⁴ Teşhir, “İrtikab olunan suç ve failin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulması” veya “caninin işlediği suçun insanlara duyurularak ondan sakınmaları hususunda uyarılmaları ve yaptığı rezilliklerin herkese duyurulmasıdır” Kılınç, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, s. 15-19.

hakkından geleler... ve şahit-i zûrî ta'zîr edip teşhir edeler."⁵⁵ Kanuni Rumeli Eyaleti Kanunnamesi m.139: "*Ve dahi yalan şehâdet edenin ve tezvîr hüccet verenin muhkem hakkından geleler. Ve şuhûd-i zûrî ta'zîr edip teşhir edeler.*"⁵⁶

Fetva mecmualarında da yalan tanıklık yapanlara teşhir edileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd'in yalan yere şehâdet ettiği sabit olsa Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr bi't-teşhir.*"⁵⁷

Diğer bir fetvada yalan şahadet ederek evli bir kadının başka biriyle nikahlanmasına sebep olan kişilerin edileceği ifade edilmektedir. "*Zeyd âhar diyarda fevt oldu deyi Amr ve Bekir şehâdet etmekle zevcesi ba'de inkidâi'l-iddet nefsiñi Bişr'e tezvîc edip ba'dehu Zeyd hayyen zuhur eylese Amr ve Bekir'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr bi't-teşhir.*"⁵⁸

Uygulamada da yalan tanıklık yapanlara teşhir yaptırımını görmekteyiz. Örneğin 1565 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emin Perviz'in arasında meydana gelen kavga ile alâkalı olarak kadı arzındaki şahitlerin ifadeleriyle Malatya beyinin arzındaki şahitlerin ifadelerinin çelişmesinden dolayı şahitlerin bir araya getirilerek durumun teftişi ile birlikte yalancı şahitlik yapanların teşhir edilmesine karar verilmektedir.⁵⁹ 1714 tarihli Antep mahkemesindeki bir kayıta, dış kırma davasında yalancı şahitlik yaptıklarını itiraf eden Hüseyin ve İbrahim isimli şahıslar teşhir edilmektedir.⁶⁰

Osmanlı uygulamasında teşhir yaptırımını farklı şekillerde infaz edilmektedir. İnfaz şekillerinden birisi de suçlularının isimlerinin mahkeme siciline kaydedilmesidir. Örneğin 1675 tarihli İstanbul mahkemesindeki bir kayıta, yalancı şahitlik yapmakla meşhur olanların isimleri

⁵⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, IV, 303; Aynı hüküm Kanuni'nin Bosna Sancağı Kanunnamesi'nde de mevcuttur. bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470; I. Ahmed'in Umumi Kanunnamesi'nde benzer hüküm vardır; bk. Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 502;

⁵⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, VI, 470 .

⁵⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâva*, (haz. Süleyman Kaya-Betül Algin-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan), s. 163; Ayrıca bk. Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 116.

⁵⁸ Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, s. 91.

⁵⁹ "Malatya beğine ve kadısına hüküm ki: Mektup gönderip "sabıka Şehrizol Kulları Ağası Mehmed ile Emin Perviz'in sabıka olan kavgaları için varid olan hükümde...Buyurdum ki: Hüküm-i şerîfim vardıkta sabıka bu hususa şahadet edip ol arzda mestûr olanları ve haliya şahadet edenleri ihzar edip bi'l-muvacehe onat vechile mu'temedün-aleyh ve bi-garaz müslümanlardan bu hususu onat vechile teftiş edip göresin; **hilaf kangı canibde çıkar ise kizleri zahir ola onları teşhir edip** bir vechile hakaret ettiresin ki, bir dahi kimesnenin **yalan şahadet eylemeğe** mecali olmaya...972/1565." 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 386.

⁶⁰ "...Hüseyin b. Emir ve İbrahim b. Süleyman nam kimesneler li-ecli's-şahâde meclis-i şer'a hazıran olup eserü'l-istişad fi'l-vaki tarih-i kitabdan beş ay mukaddem **mezbur Hüseyin Beşe bizim huzurumuzda karye-i mezbure kurbunda yumruk ile ağzından darp edip mezbur el-Hac Hasan'ın ağzının sağ ve aşağı taraftan işbu yedinde olan bir azu ve bir yan iki beyaz dişini ihrac eyledi bu hususa bu vech üzere şahitleriz şahadet dahi ederiz didiklerinde...**müsâvât için ehl-i hibre cerrâh taifesi davet olundukta bî-farz ehl-i merkumdan el-Hac Mustafa b. Hızır ve el-Hac İbrahim b. Yusuf ve Molla Mehmed b. İbrahim nam kimesneler meclis-i şer'a gelip müddeî ve müddeî-yi ileyhin dişlerine nazar eylediklerinde müddeî-yi mezbur el-Hac Hasanın ağzında yalnız bir azu diş çürüyüp kökü yerinde sudur sair dişlerinde asla ihrac olmuş diş olmayıp işbu yedinde olan iki diş kendi dişidir diye haber verdiklerinden sonra **müddeî-yi mezbur el-Hac Hasanın davası tezvîr ve lağv me'haz olduğu şahidân-ı mezburan Hüseyin ve İbrahim tekrar meclis-i şer'a ihzar ve sual olundukta biz bu hususa şahit değiliz kâziben şahadet eyledik** diye her biri meclis-i şer'de **şahid-i zur olduklarını** bi't-tavi'r-ıza lâ-bi'l-icbâr ve'l-kerh ikrar ve itiraf etmeleriyle **mezburana teşhir lazım gelmeğın teşhir olunup...**1126/1714." Naime Yüksel Karaçağlayan., 1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi s. 138.

mahkeme defterine kayıt edilmektedir.⁶¹ Osmanlı fetva mecmuaları⁶² ve mahkeme kararlarında⁶³ yalancı şahitlik yaptıklarını hüküm verildikten sonra itiraf edenlere tazminle⁶⁴ beraber teşhir yaptırımının verildiğini görmekteyiz. 1845 tarihli Adana mahkemesindeki bir kayıtta, yalancı şahitlik yapanın teşhir edilmesi, şehirdeki bütün mahkemeler gezdirilerek adının mahkeme defterine kaydettirilmesi ve bir aydan bir seneye kadar kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir. İkinci defa yalancı şahitlik yapması halinde ceza da ikiye katlanak iki sene kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir. Üçüncü defa yapması halinde ise on sene kürek veya hapis veya sürgün cezası verilmektedir. Suçun tekerrür ve itiyadında uygulanacak cezalar katlanmaktadır.⁶⁵

⁶¹ “*Defter oldur ki şahadet-i zûr ile maruf olup ahali-i mahallesinden hali istihbar olundukta şahid-i zûr olduğuna bi’l-ittifak ihbar olunan şuhûd-ı zûrdur bade’l-yevm şahadetleri gaflet ile mesmû’a olmamak için işbu sicilde beyan olundu.* Sarı Mahmud Efendi, köse, sakin der mahalle-i Gürânî kurb-ı Şeyh Vefa Sarı Sefer Efendi, kaba sakal, sakin der mahalle-i Âşık Paşa Bayram Efendi, sarı kaba sakal, sakin der mahalle-i Âbid Çelebi ve Emir Buhârî Mehmed b. Şaban, müezzin-i mahalle-i el-Hac İlyas Terzi Hasan Beşe, sakin der Galata Katip Ali b. Mehmed, bodur, sakin der Süleymaniye Urum Mehmed, sakin der Darphane ve diğer kırk dört kişi. 1675.” İKS, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 63-65.

⁶² “*Zeyd Amr’dan –sana şu kadar akçe karz vermişdim- diye dava ve Amr inkar edip Bekir ve Beşir Zeyd’in müddeasına şahadet ettiklerinden sonra Bekir ve Beşir kadı huzurunda şahadetlerinden bade’l-hüküm rücu etmeleriyle üzerlerine şer’an damânla hüküm olundukan sonra mezburlara ta’zîr bi’t-teşhir dahi lazım olur mu? Cevap: Olur. Bu surette şahadetlerinden rücu eden şahidlere ta’zîr bi’t-teşhir lüzumu, mucib-i şahadetleriyle bade’l-kadâ rücularında mıdır yoksa kable’l-kadâ rücularında dahi ta’zîr-i merkum lazım olur mu? Cevap: Kable’l-kadâ rücularında dahi lazım olur.*” Behcetü’l-fetâvâ, s. 426.

⁶³ “*...Abdullah Ağa mütemekkin olduğum odamda malımdan bin iki yüz kuruş ikrâd ve teslim ol dahi yedimden istikrâd ve kabz edip mezbur Abdullah Ağa meblağ-ı mezkuru cihet-i merkumeden zimmetinde bana deyni olduğu şuhûd-u mahdarlarında ikrar ve işhâd ve dahi eymanla talep ederim diye dava ve müddeasına udulden oldukları ihbar olunan derun-u ilam-ı mezkurede isimleri mestur Ali b. fûlan ve Muhammed b. fûlan nam kimesneler şahadetleriyle isbat ve hüküm olunmuşken şahidn-ı mezburan işbu tarih-i i’lam günü meclis-i şer’de husus-u mezkura olan şahadetlerinden rücu etmeleriyle mucibince meblağ-ı mahkûme-yi mezkur bin iki yüz kuruş mezburan Ali ve Muhammed’dan bi-tarîki’l-damân tahsil ve mezburane ta’zîr bi’t-teşhir lazım geldiği huzur-u alilerine i’lam olundu.*” Debbagzâde Numan Efendi, Tuhfetü’s-sukûk, s. 288.

⁶⁴ Suçludan yapılması istenen ödeme, verilen zararın, telef edilen mal ve menfaatin karşılanmasına yönelikse tazmin olarak adlandırılır. el-Mevsûatü’l-fıkhiyye, “Ğarâmêt”, XXXI, 148; Bardakoğlu, “Ğarâmêt”, 360; Avcı, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 327.

⁶⁵ “*Cümleye malum olduğu üzere...bir takım diyanet ve insaniyeti bilmez ve cenâb-ı Hak’dan korkmaz ve halkdan utanmaz ve her şeyden aziz olan ırz ve namusu pareye değişir eşhas-ı rezile ve şerire kemâl-i tab’ ve irtikablarından naşi bizzat bilmedikleri vehîme vuku’unda hazır bulunmadıkları davalara yalan şahitliğe cesaret ederek ibtâl-ı hakka ve inanc-ı batıla olmakda olması ile bu yüzden nâ-hak yere itlâf-ı emval ve belki telef-i can bile vuku’ bulabileceğinden ...bade zîn şahid-i zur vukuunda haklarında ceza olunacak mücazattır ki ber vechi âlî herkese ilân oluna...şahit-i zur olduğu inde’ş-şer’i tebeyyün eden şahsın teşhir olunması ve yalancı şahiti olduğu derun-ı şehirde ve muhakemede baliğası için yanına mahsus kavas tayiniyle mahkeme mahkeme gezdirip isim ve şöhretini sicil-i mahkemeye kayıt ettirerek bu vecihle yalancı şahit olduğu ilan kılınması ve hükkam ve zabitanın takayyudat ve nezaretleriyle yalancı olduğu tebeyyün eden eşhas kezalik ber vech-i teşhir nizamın şahsına ve maddesine göre bir mâhdan bir seneye kadar vaz’ı pranga ve kürek ve hapis ve nefy ile mücazat oluna....şahadet-i zur olduğu tebeyyün eder ise işbu habasete iki kere itibar etmiş olacağı cihetle mücazâtı dahi iki kata olmak lazım geleceğinden evvelkinde mesela bir sene prangaya konulmuş ise sonrakinde iki sene müddetle pranga ve küreğe vaz’ veya ol müddet hapis ve nefy ile mücazat icra kılınır. Bu iki defa mazhar olduğu tedibattan mütenebbih olmayıpta üçüncü defa olarak yine yalan şahitliğe mütecasir olur ise ısrar (itiyad) edilmesi olacağı cihetle tedibi dahi teşdîd olunması lazım geleceğinden mücazat-ı layıkası ne nev’ ise yani evveli prangaya konulmuş ise tekrar on sene müddet*

1858 CK m.207'ye göre, cinayet türü suçlarla alakalı yalan şahitlik yapan teşhirden sonra mukavvat kürek; yalan şahitliğe itibar edilerek sanık hakkında muvakkat kürekten daha şiddetli ceza almışsa aynı ceza yalan şahitlik yapan hakkında da icra olunacaktır, m. 208'e göre ise cünha ve kabahat türü suçlardan yargılananlar hakkında yalan şahitlik yapana bir aydan beş aya kadar hapis cezası uygulanacaktır, m.211'e göre doğru şahitlik yapmak isteyenleri engelleyen veya cebren yalancı şahitlik yaptıranlara yalan şahitlik yapanlara uygulanacak cezanın aynısı uygulanacaktır.

SONUÇ

İslam ceza hukukunda olduğu gibi Osmanlı ceza hukukunda da yalan şahitlik, ta'zîr suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Osmanlı'da bu tür suçlar için fetva mecmuaları ve kanunnamelerde hafif ve ağır farklı ta'zîr yaptırımları öngörülmektedir. Mahkeme kararlarında da bu yaptırımların uygulandığını görmekteyiz. Osmanlı hukuk uygulamalarında bu tür suçları işleyen faillere kürek, hapis, kalebentlik, sürgün, dayak (ta'zîr) ve teşhir cezaları gibi çeşitli ta'zîr yaptırımlarının icra edildiğini görmekteyiz.

Dayak yaptırımı hem kanunnamelerde hem de uygulamada bulunmaktadır. Bu ceza nispeten ağır yaptırımlardan birisidir suçu tekerrür edenlere uygulanmaktadır. Hapis cezası da hem kanunnamelerde hem de uygulamada bulunmaktadır. Kürek cezaları klasik dönem kanunlarında yer almazken uygulama en çok karşılaşılan yaptırım türüdür. Bu ceza suçun tekerrür haline getirenlere uygulanmaktadır. Bazı dönemler özellikle 16. yüzyıl kayıtlarında daha çok uygulanmıştır. Çünkü o dönemlerde deniz savaşlarında çok fazla kürekçiye ihtiyaç bulunmaktaydı. Kürek cezası ilk defa tanzimat dönemi kanunlarında yerini bulmakta ve uygulamada da örneklerini gördüğümüz bir yaptırım türüdür. Kalebentlik cezası da tanzimat dönemi kanunları ve yürürlük örneklerinde görülmektedir. Şehirden ihraç ve sürgün cezaları kanunda olmamasına rağmen yürürlük örnekleri olan bir yaptırım türüdür. Teşhir cezaları ise hem klasik hem de tanzimat dönemi kanunlarında bulunmaktadır. Uygulamada ise teşhirin farklı tipleri uygulanmaktadır. Örneğin suçluların mahkeme defterine kayıt edilmesi ve mahkeme mahkeme dolaştırılarak hem teşhir edilmeleri hem de mahkeme defterlerine kayıt altına alınmaları dikkat çeken yaptırım çeşitlerindendir.

Sonuç olarak şunu söylememiz mümkündür. İslam hukukunda olduğu gibi Osmanlı hukukunda da ta'zîr türü suç tipleri ve cezalandırılma ilkelerini yalan şahitlik suçlarında da gördük. Yalan şahitlik, ta'zîr yaptırımları gerektiren bir suç türü olduğu için suçlunun vasfı, suçun tekerrür edilip edilmemesi veya itiyad haline getirilmesi gibi durumlar cezaların hafif veya ağır olmasına sebep olmaktadır. Osmanlı hukuk otoriteleri yalan şahitlik suçunun toplumda azalması için idam dışında birçok yaptırımı uygulamıştır.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

için prangaya bent olmağına keşf olduğu halde kezalik on sene nefy ve icla oluna...1261/1845." Karlangıç, 73 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili (H.1262-1264/M. 1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, s. 121.

-, “Osmanlı Hukukunda Şer’i Hukuk-Örfi Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, XII/2, Ankara 1999, s. 117-121.
- Akıllı (Acar)**, Tuğba, *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi), Tokat 2006.
- Akyıldırım**, Taylan, *259 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterine Göre Galata*, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), İstanbul 2010.
- Âmir**, Abdulazîz Musa, *et-Ta’zîr fi’ş-Şer’ati’l-İslâmiyye*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire 1969.
- Avcı**, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018,
-, *Hukuk Tarihimizde Hapis*, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2014.
-, *Türk Hukuk Tarihi*, Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 7. Baskı, Atlas Yayınları, Konya 2018.
- Avvâ**, Muhammed Selim, *fî Usûli’n-nizâmî’l-cinâiyyi’l-İslâmî*, Dâru’n-Nahda, Kahire 2006.
- Aydın**, Mehmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2012.
-, "Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 15-20.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, Dâru’l-fikr, Beyrut 1990.
- Aytaç**, Reyhan, *66 Numaralı (H.997-998/M.1589-1590), Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)* (MÜTAE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- Bardakoğlu**, Ali, “Ceza”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, VII, 470-478.
-, “Hapis”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, XIV, 54-64.
- “Garâmet”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIII, 359-361.
-, “Osmanlı Hukukunun Şer’îliği Üzerine”, *Yeni Türkiye*, sy. 31, 2000, s. 709-714.
- Başoğlu**, Tuncay, “Ta’zîr”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, XL, 198-202.
- Bayındır**, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986.
- Abdullah Efendi**, Yenişehirli (v.1156/1743), *Behcetü’l-fetâva*, (haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan), İstanbul 2011
- Behnesî**, Ahmed Fethi, *el-Ukûbe fî fikhî’l-İslâmî*, Dâru’r-Râid el-Arabî, Beyrut 1983.
- *Nazariyyetü’l-isbât fî fikhî’l-İslâmî*, Kâhire 1989.

- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976.
- Boynukalın**, Mehmet, “Suç”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XXXVII, 453-457.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (v.370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, bsy. ts.
- Cin**, Halil-**Akgündüz**, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Çağlıkeçecigil**, Hatice, *24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-982/M.1573-1574 s.1-80) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2014.
- Çatalcalı Ali Efendi** (v. 1103/1692), *Fetavâ-yı Ali Efendi*, İstanbul 1311.
- Çetin**, Selman, *64 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili*, (Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi), Manisa 2013.
- Çiftçi**, Adem, İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüsten Vazgeçme, s.35, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi CÜİFD*, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015), Sayfa: 33-62
- Bozok Sancağı Kanunnameleri'ndeki Cezaların Şer'i Cezalarla Mukayesesi, s. 155, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016 I. cilt, 150-162.
- Çoban**, Harun, *5 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi), Kayseri 2010.
- Debbağzade**, *Tuhfetü's-sukûk*, bsy, yy, ts.
- el-Mevsûatü'l-fıkhiyye**, “Cinâyet”, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1989, XVI, 59-63.
- "Ğarâmet", Kuveyt 1994,XXXI, 147-148.
- "Şehâdetü'z-zûr", Kuveyt 1992, XXV, 253-260.
-, “Nefy”, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2002, XLI, 118-132.
-, “Ta'zîr”, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1988, XII, 254-287.
- Ebû Zeyd**, Bekir b. Abdillâh, *el-Hudûd ve't-Ta'zîrât inde İbni'l-Kayyım*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1995.
- Ekinci**, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008.
- Eren**, Yunus, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (I-164)*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul 2011.
- İbn Âbidîn**, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.

- İbn Ferhûn**, Ebû'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *Tebsiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Nüceym**, Zeynüddîn b. İbrahim el-Mısıri, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil** (940-942/1534-1536), haz. Kenan Yıldız, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil** (1086-1087/1675-1676) (Haz. Salih Kahriman-Fuat Recep-Sabri Atay-Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol), c. 18, İstanbul 2010.
- Karaçağlayan**, Naime Yüksel, *1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, (Yüksek Lisans Tezi Kilis Yedi Aralık Üniversitesi), Kilis 2011.
- Karlangıç**, Osman, *73 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1262-1264/M.1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (HÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2007.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts
- Kavaklı**, Sibel, *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826/1833) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi Gazi Osman Paşa Üniversitesi), Çorum 2005.
- Kılınç**, Ahmet, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.
- Koç**, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları*, Aybil Yayınevi, Konya 2017.
- Minkârizâde Yahya Efendi** (v.1088/1677), *Fetâvâ-yı Yahya Efendi* (El Yazması, Nuruosmaniye Ktp, nr.2055)
- Koşum**, Adnan, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/17, Isparta 2006, s. 146-160.
- Köse**, Saffet, "Osmanlıda Şer'î Cezalar", *İslâmiyat*, II/4, Ankara 1999, s. 23-32.
- Mergînânî**, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b.Ebî Bekr b. Abdilcelil, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Şirketü Dâru'l Erkam, Beyrut ts.
- Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmuz, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gururi'l-ahkâm*, Mir Muhammed Kütüphanesi, İstanbul 1978.
- Sahnûn**, b. Abdisselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Serahsî**, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

Taşkesenlioğlu, Cihat, *74 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (s.1-117), (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi), Erzurum 2012.

Türcan, Talip, “Sürgün”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 164-166.

Udeh, Abdulkâdir, *et-Teşrîu'l-cinâiyyi'l-İslâmi mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'i*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998.

Yılmaz, Emel, *100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Defteri (1102/1692) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2010.

Zeyla'î, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1896.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), haz. Nezihi Aykut-İdris Bostan- Murat Cebecioğlu-Feridun Emecan-Mücteba İlgürel-Mehmet İpşirli-Cevdet Küçük-Özcan Mert-Abdülkadir Özcan-İlhan Şahin-Hüdai Şentürk-Mustafa Çetin Varlık, BOADB (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı) Yayınları, Ankara 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), haz. Hacı Osman Yıldırım- Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Uğurhan Demirbaş-Mustafa Karazeybek-Muhammed Safi-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler-Zahit Yıldırım, BOADB (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı) Yayınları, Ankara 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Muhammed Safi-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, BOADB Yayınları, Ankara 1995.

7 (III) Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Fuat Yavuz-Numan Yekeler, BOADB Yayınları, Ankara 1999.

Avrupa Finans Sektörü ile Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi
Arasındaki İlişkilerin Analizi (Melik KAMIŞLI)

Avrupa Finans Sektörü ile Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi

Melik Kamışlı¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük MYO, E-mail: melikkamisli@gmail.com

Özet: Bankaların kaynak sağlamak amacıyla başvurabileceği yollardan biri farklı ülke piyasalarından fon sağlamaktır. Türk bankacılık sektörü fon kaynakları içerisinde Avrupa ülkeleri finans piyasalarından sağlanan kaynaklar önemli bir yer tutmaktadır. Birçok Türk bankası başta sendikasyon kredileri olmak üzere Avrupa ülkelerinden sağlanan finansal kaynaklardan yararlanmaktadır. Diğer yandan, Türk bankacılık sektörüne ait yüksek kârlılık oranları Avrupa merkezli banka ve finans kuruluşlarının Türk bankaları ile ortaklık kurmalarına neden olmaktadır. Avrupa finans piyasaları ile yoğunlaşan finansal ilişkiler banka kârlılıkları ve banka hisse senetleri üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla portföylerinde banka hisse senetleri bulunan ve yatırımlarını bu hisse senetlerinde değerlendirmeyi planlayan yatırımcılar için Avrupa finansal piyasaları ile Türk bankalarına ait hisse senetleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Borsa İstanbul Bankacılık endeks (XBANK) getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak yapılan VAR analizleri Bankacılık endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: finansal sektör, etki tepki fonksiyonları, risk yönetimi.

Giriş

Bankaların temel faaliyetleri sağladığı fon kaynaklarını kredi olarak kullanarak gelir elde etmektedir. Bankaların fon kaynakları diğer işletmelerde olduğu gibi özkaynak ve yabancı kaynaklar olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Özkaynaklar temel olarak ödenmiş sermaye ve yedek akçelerden oluşurken, yabancı kaynak ihtiyacının büyük kısmı bankaya yatırılan mevduatlardan karşılanmaktadır. Bu bağlamda, mevduatlar bankaların krediler kanalıyla gelir yaratmak amacıyla kullandıkları temel fon kaynaklarıdır ve bu kaynakların büyük çoğunluğu yerel müşterilerin yatırdığı, yerel para birimi cinsinden mevduatlardan oluşmaktadır (Davydenko, 2011). Ancak, mevduatların yetersiz veya kredi taleplerinin yüksek olduğu dönemlerde farklı fon kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Mevduatlar dışında bankaların yararlanabilecekleri diğer yabancı kaynaklar, bankalar arası para piyasasından sağlanan fonlar, merkez bankası kredileri, menkul kıymetleştirme (seküritizasyon) yoluyla yaratılan fonlar, repo işlemlerinden sağlanan fonlar ve sendikasyon kredileridir (Akgüç, 2011). Özellikle tasarruf düzeyinin düşük, kaynak ihtiyacının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde ise farklı ülke piyasalarından sağlanan fonlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, Türk bankacılık sektörünün fon kaynakları içerisinde sendikasyon kredileri ağırlıklı olmak üzere Avrupa ülkelerinden sağlanan fonlar önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde birçok banka başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok Avrupa ülkesinden kaynak sağlamaktadır. Bu kaynakların devamlılığı ve maliyetini belirleyen temel faktörlerden biri de Avrupa ülkelerindeki finansal yapıdır. Avrupa ülkelerinde yaşanan finansal sıkıntılar kredi olanaklarında daralmaya neden olurken, kaynak bolluğu düşük maliyetli fon bulma olanağını arttırabilecektir. Öte yandan, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda finansal liberalleşmenin artması ile birlikte sınır ötesi finansal hareketlerde önemli artışlar yaşanmaya

başlanmış ve bankalar farklı ülkelerdeki yerel bankaları satın alma veya ortaklık kurma yoluna gitmiştir (Carvalho, 2002). Bu ortaklıklar günümüzde de yoğun şekilde devam etmekte ve birçok banka farklı ülkelerdeki bankalar ile ortak olma yoluna gitmektedir. Türk bankalarının sahip olduğu yüksek kârlılık oranları da başta Avrupa’da yer alan finansal kurumlar olmak üzere birçok finansal kurumun Türk bankacılık sektörüne olan ilgisini arttırmaktadır. Son yıllarda Avrupa merkezli birçok banka Türk bankalarına ortak olmakta veya mevcut ortaklık paylarını arttırmaktadır. Gerek Avrupa finansal piyasalarından sağlanan fonlar, gerekse yapılan ortaklıklar Türk bankacılık sektörü ile Avrupa’daki finansal kurumlar arasındaki ilişkinin giderek artmasına neden olmaktadır. Söz konusu ilişkiler bankaların kârlılığı ve hisse senetleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Dolayısıyla, banka hisse senetlerine yatırım yapan yatırımcılar açısından Avrupa finansal piyasaları ile banka hisse senetleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve Avrupa ülkelerinde yaşanan finansal gelişmelerin takip edilerek hisse senedi getirileri üzerinde yaratacağı olası etkilerin doğru bir şekilde analiz edilmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmada, Borsa İstanbul’da işlem gören banka hisse senetlerinden oluşturulan bankacılık endeks (XBANK) getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada VAR modellerinden yararlanılmıştır.

Literatür Taraması

Bankacılık sektörünü ve banka hisse senedi getirilerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri farklı ülke piyasalarından sağlanan yabancı kaynaklardır. Bankacılık sektörünü etkileyen diğer bir faktör ise yabancı bankaların yerel bankalara ortaklığı veya bu bankaları satın almalarıdır. Bu bağlamda finans literatüründe yabancı bankaların yerel finansal piyasalara girişinin bankacılık sektörüne etkilerini inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Paula (2002) çalışmasında Avrupa’da yerleşik bankaların Brezilya bankalarıyla gerçekleştirdiği birleşme ve satın alma faaliyetlerinin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda yabancı bankaların yerel bankaları faaliyetlerinde daha etkin olmaya ve faaliyet alanlarını genişletmeye zorladığı ve özellikle büyük özel bankaların yabancı bankaların girişinden olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Carvalho (2002) Brezilya’da yabancı bankaların bankacılık sektörüne etkilerini incelemiş, Ancak Paula (2002)’den farklı olarak yabancı bankaların bankacılık sektörüne olumlu yönde bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür.

Claessens, Kunt ve Huizinga (2001) çalışmalarında 80 ülkeden 7900 bankanın 1988-1995 yıllarına ait verilerden yararlanarak yabancı bankaların yerel bankacılık sektörüne olan etkilerini analiz etmiştir. Ampirik sonuçlar, gelişmekte olan ülkelere yabancı bankaların yerel bankalardan daha yüksek kâr rakamlarına ulaştığına, gelişmiş ülkelere ise tam tersi bir durumun varlığına işaret etmiştir. Bulgular ayrıca yabancı banka sayısındaki artışların yerel bankaların kârlılığını düşürdüğüne işaret etmiştir. Unite ve Sullivan (2003) ise çalışmalarında yabancı bankaların Filipinler’de bankacılık sektörüne etkilerini incelemiştir. Çalışma sonuçları yabancı bankalarının piyasaya girişlerinin aile şirketlerine ait yerel bankaların kârlılık oranlarında düşüşlere neden olduğunu, ancak yerel bankaları rekabete iterek genel itibariyle operasyonel etkinliği arttırdığını göstermiştir. 48 ülkeden 982 bankanın 1990 ve 1996 yıllarına ait verilerini analiz ettikleri çalışmalarında Hermes ve Lensink (2004) yabancı bankaların yerel bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinin finansal gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre finansal gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelere yabancı bankaların varlığı yerel bankaların maliyetleri ve marjınları düşürmesine yol açmaktadır.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Belirtilen amaç doğrultusunda endeks getirileri arasındaki ilişki VAR modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi şu şekildedir;

H_0 : Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasında ilişki bulunmamaktadır.

H_1 : Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasında ilişki bulunmaktadır.

Çalışmada; 1999 Aralık – 2018 Haziran tarihleri arasında, aylık frekansta Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi (XBANK) ile Almanya (DEU), Avusturya (AUT), Fransa (FRA), İngiltere (UK), İspanya (ESP) ve Polonya (POL) finansal sektör endeks getirileri verileri kullanılmıştır. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada öncelikle Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ve Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirilerinin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 10. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
XBANK	0.0099	0.1271	0.4560	5.8974	85.3477*	8.72*
AUT	0.0029	0.0774	-1.5499	12.885	992.786*	10.75*
DEU	-0.0006	0.0654	-0.5767	5.1703	55.8747*	13.38*
ESP	-0.0014	0.0776	-0.2871	4.3276	19.3535*	16.73*
FRA	0.0018	0.0770	-0.7100	5.1153	60.0440*	17.55*
POL	0.0036	0.0711	-0.6512	6.7465	145.526*	20.13*
UK	-0.0001	0.0599	-0.5772	6.5167	126.727*	8.72*

*%1 anlam düzeyi

Tablo 1’den görülebileceği gibi ele alınan seriler arasında Borsa İstanbul Bankacılık endeksi en yüksek ortalama getiriye sahiptir. Sırasıyla İspanya, Almanya ve İngiltere finansal sektör endekslerinin ise negatif getiriye sahip olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda en yüksek oynaklık, Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinde gözlemlenmektedir. İncelenen tüm Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri negatif çarpıklık değerlerine sahiptir. Jarque-Bera test sonuçları ise tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

VAR modelinde yer alan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış ve tüm getiri serilerinin durağan olduğu belirlenmiştir. İlerleyen aşamada Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ve Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testleri ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 11. Granger Nedensellik Sonuçları

	Olasılık Değeri
XBANK $\neq$ > AUT	0.6634
AUT = > XBANK	0.0769
XBANK $\neq$ > DEU	0.1008
DEU = > XBANK	0.0640
XBANK $\neq$ > ESP	0.9547
ESP $\neq$ > XBANK	0.1253
XBANK $\neq$ > FRA	0.9510
FRA = > XBANK	0.0384
XBANK $\neq$ > POL	0.3513
POL = > XBANK	0.0444
XBANK $\neq$ > UK	0.5661
UK = > XBANK	0.0165

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre Avusturya, Almanya, Fransa, Polonya ve İngiltere finansal sektör endeks getirisi Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinin nedenidir. Tablo 2’den görülebileceği gibi İspanya finansal sektör endeks getirisi ve Borsa İstanbul Bankacılık endeks getiri arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Çalışmanın ilerleyen aşamasında endeks getirileri arasındaki etki tepki fonksiyonları belirlenmiş ve grafikler Ek-1’de gösterilmiştir. Ek-1’den görülebileceği gibi Avusturya ve Polonya finansal sektör endeks getirisi ile Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi arasında anlamlı etki tepki fonksiyonu bulunmamaktadır. Bununla birlikte Almanya, İspanya, Fransa ve İngiltere finansal sektör endeks getirisindeki bir şoka karşılık Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinin yaklaşık 2 ay boyunca pozitif tepki verdiği tespit edilmiştir. Son aşamada ise varyans ayrıştırması uygulanmış sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 12. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	AUT
89.25	10.75
Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	DEU
82.45	17.55
Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	ESP
91.28	8.72
Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	FRA
86.62	13.38
Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	POL
83.27	16.73
Variance Decomposition of XBANK:	
XBANK	UK
79.87	20.13

Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, ortalama 10 aylık dönem için Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinde meydana gelen değişimlerin yaklaşık %92'si kendisinden, %8'i ise İspanya finansal sektör endeks getirisinden kaynaklanmaktadır. Sonuçlar, XBANK getirisinde meydana gelen değişimlerin en fazla İngiltere finansal sektör endeks getirisinden kaynaklandığını göstermektedir (%20).

Sonuç

Çalışmada; Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Polonya finansal sektör endeks getirileri arasındaki ilişkiler VAR Modeli ile analiz edilmiş ve aralarında farklı boyutlarda ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir.

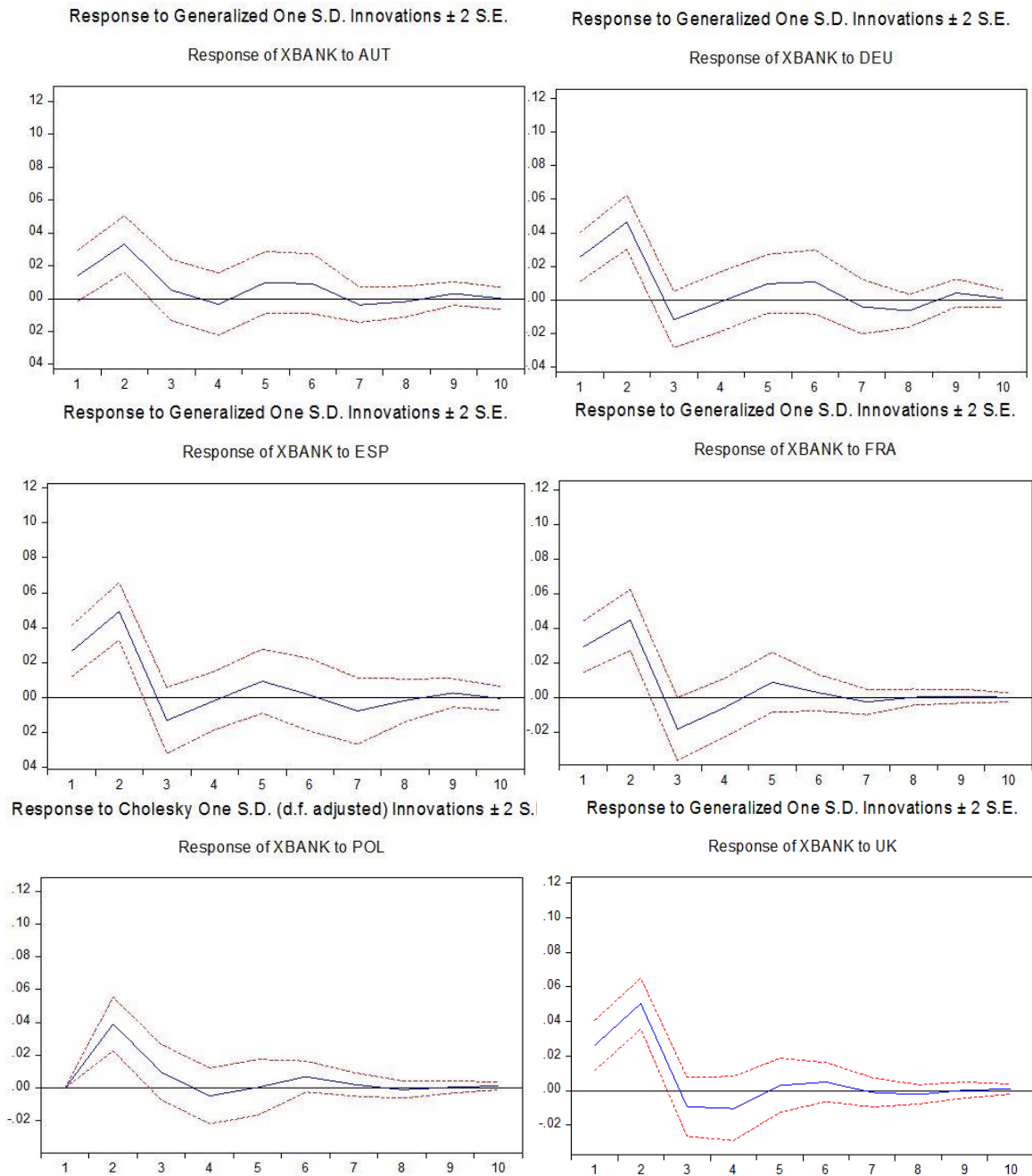
Çalışma ile İspanya dışında ele alınan tüm Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirilerinin Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinin nedeni olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisinin Almanya, İspanya, Fransa ve İngiltere finansal sektör endeks getirisindeki şoklara yaklaşık 2 ay boyunca pozitif tepki verdiği tespit edilmiştir. Varyans ayrıştırması sonuçları ise XBANK getirisinde meydana gelen değişimlerin en fazla İngiltere finansal sektör endeks getirisinden kaynaklandığını göstermektedir.

Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasında ilişkiler belirlenmiştir. Bu bağlamda XBANK endeksini baz alan yatırımcıların sadece ilgili endeksi değil, aynı zamanda Avrupa piyasaları ile XBANK endeksi arasındaki ilişkileri de takip etmeleri gerekmektedir. İlerleyen çalışmalarda, Borsa İstanbul Bankacılık endeks getirisi ile Asya veya Latin ülke piyasaları arasındaki ilişkiler farklı ekonometrik yöntemler ile incelenebilir.

Kaynaklar

- Akgüç, Ö. (2011). Ticaret Bankalarının Yönetimi. İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Carvalho, F. J. C. (2002). The recent expansion of foreign banks in Brazil: First results. Latin American Business Review 3 (4), 93-119.
- Claessens, S., Kunt, A. D. ve Huizinga, H. (2001). How does foreign entry affect domestic banking markets?. Journal of Banking & Finance 25 (5), 891-911.
- Davydenko, A. (2011). Determinants of bank profitability in Ukraine. Undergraduate Economic Review 7 (1), Art 2.
- Hermes, R. ve Lensink, N. (2004). The short-term effects of foreign bank entry on domestic bank behaviour: Does economic development matter?. Journal of Banking & Finance 28 (3), 553-568.
- Paula, L. F. R. (2002). Expansion strategies of European banks to Brazil and their impacts on the Brazilian banking sector. Latin American Business Review 3 (4), 59-91.
- Unite, A. A. ve Sullivan, M. J. (2003). The effect of foreign entry and ownership structure on the Philippine domestic banking market. Journal of Banking & Finance 27 (12), 2323-2345.

Ek-1: Etki Tepki Grafikleri

Portföy Yönetimi Kapsamında Sektörel Hisse Yatırımı ve
Uluslararası Çeşitlendirme (Melik KAMIŞLI)

Portföy Yönetimi Kapsamında Sektörel Hisse Yatırımı ve Uluslararası Çeşitlendirme

Melik Kamışlı¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük MYO, E-mail: melikkamisli@gmail.com

Özet: Yatırımcılar çeşitlendirmeden faydalananarak portföy riskini düşürmeyi amaçlarlar. Bununla birlikte yatırımcılar portföy dağıtım kararlarında hisse senedi, tahvil gibi geleneksel yatırım araçlarının yanında belirli sektör endekslerini de baz alabilirler. Ancak sektör endeksleri temelinde uluslararası çeşitlendirmeden fayda sağlanabilmesi, söz konusu yatırım araçları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine bağlıdır. Bu bağlamda çalışmada Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve İsveç sınai sektör endeks getirileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu sektör endeks getirileri arasındaki ilişkiler, Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada uygulanan testler sonucunda Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasında farklı asimetrik boyutlarda nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: asimetrik nedensellik testi, sanayi sektörü, portföy yönetimi.

Giriş

Hisse senedi yatırımcıları karlı olduğunu düşündükleri sektörleri baz alarak portföylerini oluşturabilmektedir. Bu durumda yatırım yapılması planlanan sektörü etkileyen değişkenlerin belirlenmesi, portföy oluşturma ve yönetim sürecinin doğru bir şekilde sürdürülebilmesini sağlamaktadır. Günümüzde sektörel gelişmeleri belirleyen temel faktörlerden biri, ticari ve finansal ilişkilerin bulunduğu diğer ülkelerde yaşanan sektörel gelişmelerdir. Özellikle ülkeler arasındaki ticari ve finansal engellerin kalkması ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte ülke ekonomilerinin dış etkenlere bağımlılığı her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda sektörel hisse senedi yatırımı yapmayı düşünen bir yatırımcının finansal ve ticari ilişkilerin bulunduğu ülkelerdeki sektörel gelişmeleri de analiz etmesi uygun olacaktır. Bu durum, portföy yönetimi açısından sağladığı bilgilerin yanı sıra, uluslararası çeşitlendirme olanaklarının tespit edilmesine olanak sağlayacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile gelişmiş Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasındaki asimetrik ilişkilerin belirlenmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu sektör endeks getirileri arasındaki ilişkiler Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Literatür Taraması

Literatürde finansal varlıklar arasındaki ilişkileri farklı ekonometrik yöntemler ile araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak Borsa İstanbul Sınai endeksini baz alan çalışma sayısı sınırlıdır. Küçüksille (2012) 1991-2010 tarihleri arasında İMKB’de yer alan farklı endekslerde Ocak ayı anomalisini araştırmıştır. Çalışma ile Gıda, Mali ve Holding sektörlerinde Ocak ayı etkisi bulunmadığı, İMKB100 ve sınai sektör endeksinde ise anomali etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2016) 2005 Ekim-2015 Eylül tarihleri arasında petrol ve

doğalgaz fiyatları ile 8 farklı Borsa İstanbul endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma ile kısa dönemde petrol fiyatı ile sınai sektör endeksi arasında tek yönlü nedensellik olduğu, doğal gaz fiyatı ile endeks arasında ise nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yücel (2016) ise 2000-2015 dönemi için 22 Borsa İstanbul endeksinin zayıf formda etkinliğini Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Phillips-Perron birim kök testleri ile sınamıştır. Çalışma sonucunda Borsa İstanbul Sınai endeksi ile birlikte ele alınan tüm endekslerin zayıf formda etkin olduğu belirlenmiştir.

Özdemir ve Otluoğlu (2015) 2006-2014 döneminde para politikası kararları ile Borsa İstanbul endeksleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma ile döviz kuru ve faiz oranı ile Borsa İstanbul sınai endeksinin uzun dönemli ilişkiyi sahip olduğu tespit edilmiştir. Sülkü ve Ürkmez (2018) 1997-2016 tarihleri arasında farklı BİST endeks getirilerindeki doğrusal olmayan dinamikleri analiz etmiştir. Çalışma ile sınai sektör endeksi ile birlikte diğer endekslerde etkin piyasa hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kocabıyık ve Teker (2018) 2010-2017 tarihleri arasında 5 farklı Borsa İstanbul endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada uygulanan eşbütünleşme, vektör hata düzeltme ve nedensellik testleri ile Borsa İstanbul 100 endeksi ile sınai sektör endeksi arasında uzun ve kısa dönemde nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile gelişmiş Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasındaki asimetrik ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda sınai endeks getirileri arasındaki ilişkiler Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi şu şekildedir;

H₀: Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasında asimetrik ilişki bulunmamaktadır.

H₁: Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasında asimetrik ilişki bulunmaktadır.

Literatürde yer alan geleneksel nedensellik testlerinde, negatif ve pozitif şokların etkilerinin simetrik olduğu varsayılmaktadır. Ancak asimetrik bilgi gibi birçok farklı faktör nedeniyle bu varsayım yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. Granger ve Yoon (2002) bu noktadan hareketle negatif ve pozitif şoklar arasındaki ilişkilerin değişkenler arasındaki ilişkilerden farklı olabileceğini ifade ederek, uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için verileri pozitif ve negatif kümülatif toplamlarına ayırmıştır. Hatemi-J (2012) ise çalışmasında, Granger ve Yoon (2002)'un yaklaşımını temel alarak “asimetrik nedensellik testini” geliştirmiştir. Asimetrik nedensellik testi şu şekilde açıklanabilir;

1. ve 2. denklemde rassal yürüyüş süreci ile tanımlanan y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi gösterilmiştir.

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (1)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (2)$$

Burada $t=1,2,\dots,T$, $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ sabitleri ilk değerler ve ε_{1i} ve ε_{2i} beyaz gürültü hata terimlerini ifade etmektedir. Pozitif ve negatif şoklar 3. eşitlikte olduğu gibi gösterilirse;

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (3)$$

Buradan, $\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^-$ ve $\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^-$. Böylece 1. ve 2. eşitlik aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (4)$$

Her bir değişkenin pozitif ve negatif şokları 5. eşitlikte olduğu kümülatif formda yazılabilir;

$$y_{1i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ \quad y_{1i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad y_{2i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ \quad y_{2i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (5)$$

Hatemi-J tarafından geliştirilen metodolojide $y_t^+ = (y_{1t}^+ + y_{2t}^+)$ varsayımından hareketle değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi aşağıda verilen p gecikmeli vektör otoregresif model (VAR (p)) kullanılarak test edilebilir;

$$y_t^+ = v + \phi_1 y_{t-1}^+ + \dots + p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (6)$$

Burada, y_t^+ değişkenlerin 2x1 vektörü, v sabit terimlerin 2x1 vektörü ve u_t^+ hata terimlerinin vektörüdür. ϕ_r matrisi ise r ($r = (1, \dots, p)$) gecikmeye sahip parametrelerin 2x2 matrisidir. Asimetrik nedensellik testinde, nedensellik olmadığını ifade eden yokluk hipotezi ($H_0: C\beta = 0$) aşağıdaki Wald istatistiği ile test edilmektedir;

$$Wald = (C\beta)'[C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1}(C\beta) \quad (7)$$

Çalışmada; 1999 Aralık – 2018 Haziran tarihleri arasında, aylık frekansta Borsa İstanbul Sınai endeks getirisi (TUR) ile Almanya (DEU), Fransa (FRA), İngiltere (UK), İspanya (ESP) ve İsveç (SWE) sınai sektör endeks getirileri verileri kullanılmıştır. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada öncelikle Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirilerinin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 13. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
TUR	0.0124	0.1179	0.3008	9.6708	429.927*
DEU	0.0045	0.0771	-0.7667	6.1770	119.264*
ESP	0.0039	0.0551	-0.5374	4.1063	22.8006*
FRA	0.0051	0.0568	-0.7963	5.3010	75.0457*
SWE	0.0075	0.0635	-0.5167	4.3373	27.3715*
UK	0.0034	0.0484	-1.2499	6.1947	157.692*

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 1’den görülebileceği gibi incelenen getiriler arasında Borsa İstanbul Sınai sektör endeksi en yüksek ortalama getiriye sahiptir (%1,24). Aynı zamanda en yüksek oynaklık, Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisinde gözlemlenmektedir (%11,79). Ayrıca Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi dışında incelenen tüm Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirilerinin negatif çarpıklık değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tüm seriler yüksek basıklık değerlerine sahiptir. Jarque-Bera test sonuçları ise tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. İlerleyen adımda serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 14. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

TUR	-15.84*	N_TUR*	-6.213	P_TUR	-6.334*
DEU	-14.49*	N_DEU*	-3.921	P_DEU	-3.357**
ESP	-13.10*	N_ESP	0.468	P_ESP	0.254
FRA	-13.97*	N_FRA	-2.495	P_FRA	-1.873
SWE	-14.66*	N_SWE	-1.748	P_SWE	-1.368
UK	-13.58*	N_UK	-2.019	P_UK	-2.139

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Birim kök testi sonuçlarına göre incelenen tüm seriler durağandır. Bununla birlikte asimetrik nedensellik testinde modele ilave edilecek ek gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ele alınan değişkenlerin negatif ve pozitif şoklarının da durağanlığı sınanmıştır. Sonuçlar Türkiye ve Almanya getirilerinin negatif ve şokları dışında diğer tüm negatif ve pozitif şokların birim kök içerdiğini göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamasında endeks getirileri arasındaki koşulsuz korelasyonlar hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 15. Koşulsuz Korelasyon Katsayıları

	TUR
DEU	%39,82
ESP	%23,61
FRA	%35,67
SWE	%37,79
UK	%36,07

Koşulsuz korelasyon sonuçlarına göre Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri orta düzeyde pozitif ilişkiye sahiptir. Bu sonuç, söz konusu endekslerin baz alınması ile portföy riskinin azaltılamayacağını göstermektedir. Ancak koşulsuz korelasyon katsayıları 1999 Aralık-2018 Haziran dönemi için tek bir değer üreterek, nedensellik ilişkilerini dikkate almamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilerleyen aşamasında, geleneksel nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 16. Granger Nedensellik Sonuçları

	Olasılık Değeri
DEU = > TUR	0.0004
ESP ≠ > TUR	0.7371
FRA ≠ > TUR	0.4048
SWE ≠ > TUR	0.6323
UK ≠ > TUR	0.1869

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sadece Almanya sınai sektör endeks getirisi Borsa İstanbul Sınai endeks getirisinin nedenidir. İspanya, Fransa, İsveç ve İngiltere sınai sektör endeks getirisi ile Borsa İstanbul Sınai endeks getirisi arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Nedensellik testi sonuçlarına göre, çeşitlendirmeden yararlanmak isteyen bir yatırımcı Borsa İstanbul Sınai endeksi ile İspanya, Fransa, İsveç ve İngiltere sınai sektör endekslerine yatırım yaparak portföy riskini düşürebilir. Ancak geleneksel nedensellik testi, değişkenler arasındaki asimetrik etkileri dikkate almamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın son aşamasında asimetrik nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 17. Asimetrik Nedensellik Sonuçları

	Wald İstatistiği	Kritik Bootstrap Değerleri		
		%1	%1	%1
DEU $\neq >$ TUR $^+$	0.727	14.06	6.774	5.691
DEU $\neq >$ TUR $^-$	1.766	6.980	5.233	3.959
DEU $\neq >$ TUR $^-$	10.62	12.73	6.389	4.974
DEU $\neq >$ TUR $^+$	3.889	10.83	8.079	5.582
ESP $\neq >$ TUR $^+$	3.220	11.74	6.717	5.090
ESP $\neq >$ TUR $^-$	5.106	12.26	7.639	5.271
ESP $\neq >$ TUR $^-$	7.551	14.29	6.469	3.977
ESP $\neq >$ TUR $^+$	4.778	7.589	5.694	5.145
FRA $\neq >$ TUR $^+$	0.304	21.25	8.147	4.626
FRA $\neq >$ TUR $^-$	2.167	11.99	7.151	5.521
FRA $\neq >$ TUR $^-$	14.67	14.18	7.447	4.736
FRA $\neq >$ TUR $^+$	2.411	16.87	6.652	5.049
SWE $\neq >$ TUR $^+$	0.477	8.998	6.962	4.915
SWE $\neq >$ TUR $^-$	1.679	11.41	6.907	6.338
SWE $\neq >$ TUR $^-$	11.30	11.09	6.977	5.834
SWE $\neq >$ TUR $^+$	1.065	7.231	5.362	4.504
UK $\neq >$ TUR $^+$	1.439	11.403	7.913	4.839
UK $\neq >$ TUR $^-$	2.443	14.333	6.990	5.961
UK $\neq >$ TUR $^-$	5.772	20.38	8.117	5.690
UK $\neq >$ TUR $^+$	0.399	15.911	6.845	5.213

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 5'ten görülebileceği gibi Borsa İstanbul Sınai endeks getirisi ile incelenen tüm Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasında asimetrik ilişkiler bulunmaktadır. Sonuçlar, her bir Avrupa ülkesi sınai sektör endeks getirinde yaşanan artışın, Borsa İstanbul Sınai endeks getirisinde azalışa neden olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve İsveç sınai sektör endeks getirileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu sektör endeks getirileri arasındaki ilişkiler, koşulsuz korelasyon, geleneksel nedensellik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Koşulsuz korelasyon sonuçlarına göre Borsa İstanbul Sınai sektör endeks getirisi ile Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri orta düzeyde pozitif ilişkiye sahiptir. Geleneksel nedensellik testi sonuçlarına göre ise sadece Almanya sınai sektör endeks getirisinin Borsa İstanbul Sınai endeks getirisinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu yöntemler değişkenler arasındaki asimetrik etkileri dikkate almamaktadır. Bu nedenle çalışmada sınai sektör getirileri arasındaki ilişkiler asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre Borsa İstanbul Sınai endeks getirisi ile incelenen tüm Avrupa ülkeleri sınai sektör endeks getirileri arasında asimetrik ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan en önemli bulgu, her bir Avrupa ülkesi sınai sektör endeks getirinde yaşanan artışın, Borsa İstanbul Sınai endeks getirisinde azalışa neden olmasıdır. Ulaşılan sonuç, söz konusu endeksleri baz alarak portföy riskinin azaltılamayacağını göstermektedir. Ancak tespit edilen ilişki yapısının zaman boyutunda incelenmesi ile yatırım zamanlaması konusunda önemli bilgiler sunulabilir. Bu bağlamda ilerleyen çalışmalarda Borsa İstanbul Sınai sektörü ile Avrupa

ülkeleri sınai sektörleri arasındaki ilişkiler hem asimetri hem de zaman boyutunda birlikte incelenebilir.

Kaynaklar

- Eyüboğlu, K., & Eyüboğlu, S. (2016). Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları ile BIST Sanayi Sektörü Endeksleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Yasar University*, 11(42), 150-162.
- Granger, C. W. J., & Yoon, G. (2002). *Hidden cointegration*. University of California, Economics Working Paper No. 2002-02.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Kocabıyık, T , Teker, T . (2018). Borsa İstanbul Endekslerinin Birbiriyle Bağının Keşfi. *Journal of Life Economics*, 5(4) , 191-202.
- Küçükşille, E. (2012). İMKB endekslerinde ocak ayı etkisinin test edilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (53), 129-138.
- Ozdemir, A. K., & Otluoğlu, E. (2015). Enflasyon Hedeflemesi Döneminde Para PolitikasıNın Hisse Senedi Endeksleri Üzerindeki Etkisi: Bist Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 2(1), 44-57.
- Sülkü, S. N., & Ürkmez, E. (2018). Hisse Senedi Getirilerinde Doğrusal Olmayan Dinamikler: Türkiye'den Kanıtlar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, 473-484.
- Yücel, Ö. (2016). Finansal Piyasa Etkinliği: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama. *International Review of Economics and Management*, 4(3) , 107-123.

Türkiye ve Rusya Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Oynaklık
Yayımlarının Analizi (Melik KAMIŞLI, Serap KAMIŞLI)

Türkiye ve Rusya Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Oynaklık Yayılımlarının Analizi

Melik Kamışlı¹, Serap Kamışlı²

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük MYO, E-mail: melikkamisli@gmail.com

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi E-mail: serap.kamisli@bilecik.edu.tr

Özet: Oynaklık yayılımı, bir finansal değişkendeki/piyasadaki oynaklığın gelişen şok ve krizlere bağlı olarak değişkenler/piyasalar arasındaki bağlantılar yoluyla diğer bir finansal değişkene/piyasaya yayılım göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasalardaki oynaklık yayımlarının ve yayılımlardaki değişimlerin temel kaynağı çoğunlukla finansal gelişmeler veya krizler olmakla birlikte, ekonomik olmayan nedenler de olabilmektedir. Ülkeler arasındaki politik ilişkiler nedeniyle veya siyasi gerilimin artmasına bağlı olarak piyasalar arasındaki oynaklık ilişkileri değişebilmektedir. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak iki piyasa arasındaki mevcut oynaklık yayılımları kaybolabilir veya yayılımların yönü değişebilir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 24 Kasım 2015 tarihinde Rus savaş uçağının düşürülmesine bağlı olarak yaşanan kriz sonucunda, Türkiye ve Rusya hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımlarının analiz edilmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda; 1.05.2000 - 2.13.2019 tarihleri arasında, yaşanan kriz öncesi ve kriz sonrası dönemlerde söz konusu piyasalar arasındaki oynaklık yayılımları Hafner & Herwartz (2006) tarafından geliştirilen varyansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Uygulanan testler sonucunda; kriz öncesi dönemde Rusya hisse senedi piyasasından Türkiye hisse senedi piyasasına tek yönlü oynaklık yayılımı belirlenmiş, kriz sonrası dönemde ise piyasalar arasında oynaklık yayılımları bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: politik olaylar, risk yönetimi, varyansta nedensellik testi.

Giriş

Finansal piyasalar arasındaki entegrasyon sermaye akımlarının bir ülkeden diğer bir ülkeye hızla geçebilmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle, hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bu ilişkilerin karar alma süreçlerinde dikkate alınması hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılar açısından oldukça önemlidir (Gilenko ve Fedorova, 2014). Ülkeler arasındaki yasal sınırlamaların kaldırılması ve yeni finansal piyasalara erişim sağlama olanağı bir yandan yatırım alternatiflerini ve çeşitlendirme olanaklarını arttırırken, diğer yandan da yatırımcıların maruz kaldıkları riskleri arttırmaktadır. Öte yandan, birçok finansal piyasa dışsal etkilere maruz kalmakta ve kırılganlıkları artmaktadır. Finansal liberalleşmenin piyasalar üzerindeki en büyük etkilerinden biri oynaklık yayılımı fenomeni olmuştur. Özellikle 1998 Asya krizinin ardından, bir ülkede yaşanan gelişmelerin diğer piyasalarda önemli etkiler yaratabileceği görülmüştür. İlerleyen yıllarda farklı finansal piyasalarda yaşanan krizlerin de yayılma özelliği göstermesi bu görüşü destekler nitelikte olmuştur. Son on yılda yaşanan ve dünya üzerinde yer alan pek çok ülkeyi etkisi altına alan 2008 Global Krizi ve Avrupa Borç Krizi'nin ardından ise

hem politika yapıcılar hem de araştırmacılar oynaklık yayılımlarına daha fazla önem vermeye başlamıştır.

Oynaklık yayılımı temel olarak bir piyasadaki oynaklığın farklı bir ülkede oynaklık artışına neden olması olarak tanımlanmaktadır. Oynaklık yayılımları, piyasalarda gelecekteki oynaklığın tahmini açısından önem taşımaktadır (Kang, Cheong ve Yoon, 2013). Diğer bir ifadeyle, iki piyasa arasında oynaklık ilişkisi bulunuyorsa, bu piyasalardan birinin oynaklık tahmini için diğer piyasanın oynaklığı veri olarak kullanılabilir. Bu nedenle, hisse senedi yatırımcıları için piyasalar arasındaki oynaklık yayılımlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Ancak, oynaklık yayılımlarının belirlenmesinin yanı sıra, yaşanan olayların yayılımları değiştirebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, çalışmada Rusya ile yaşanan siyasi gerginliklerin oynaklık yayılımları üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaca bağlı olarak hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımları, Hafner & Herwartz (2006) varyansta nedensellik testi ile Rus savaş uçağının düşürüldüğü tarih baz alınarak iki farklı periyot için analiz edilerek karşılaştırılmıştır.

Literatür

Hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiler ve oynaklık yayılımları son yıllarda finans alanının en temel çalışma alanlarından biri olmuştur. Bu bağlamda literatürde hisse senedi piyasaları arasındaki getiri ve oynaklık ilişkilerini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Theodossiou ve Lee (1993) çalışmasında gelişmiş hisse senedi piyasaları olarak nitelendirilen Amerika, Japonya, İngiltere, Kanada ve Almanya hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımlarını analiz etmiştir. Çalışma sonuçları, Amerika'dan diğer dört ülke hisse senedi piyasalarına, İngiltere'den Kanada hisse senedi piyasasına ve Almanya'da Japonya hisse senedi piyasasına doğru oynaklık yayılımları olduğunu göstermiştir. Natarajan, Singh ve Priya (2014) ise Avustralya, Amerika, Brezilya, Almanya ve Hong Kong hisse senedi piyasası endeks verilerini kullandıkları çalışmalarında Amerika'da yaşanan oynaklık şoklarının Avustralya ve Almanya hisse senedi piyasalarını etkilediği ve söz konusu üç piyasa arasında oynaklık yayılımlarının bulunduğunu belirlemiştir.

Sugimoto, Matsuki ve Yoshida (2014) çalışmalarında 2008 Global Krizi çerçevesinde Afrika hisse senedi piyasalarına hangi piyasalardan oynaklık yayılımları bulunduğunu belirlemek amacıyla Diebold & Yılmaz (2012) metodolojisinden yararlanmıştır. Bulgular, Afrika hisse senedi piyasalarına olan yayılımların çoğunlukla global hisse senedi piyasalardan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Abbas, Khan ve Shah (2013) ise çalışmalarında Asya bölgesel hisse senedi piyasaları arasındaki ve gelişmiş ülkelerden bölge hisse senedi piyasalarına oynaklık geçişlerini analiz etmiştir. Ampirik sonuçlar, gelişmiş piyasalar ile ticari ilişkileri bulunan Asya ülkeleri arasında ve sorun yaşayan bölge ülkeleri arasında oynaklık geçişleri bulunduğuna işaret etmiştir. Korkmaz, Emrah ve Atukeren (2012) nedensellik analizlerinden yararlanarak gelişmiş ülkeler olan Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleri arasındaki getiri ve oynaklık yayılımlarını incelemiştir. Çalışmanın bulguları yayılma etkilerini düşük düzeylerde olduğunu göstermiştir.

Zhou, Zhang ve Zhang (2012) çalışmalarında Çin hisse senedi piyasası ile farklı bölgelerden seçilen hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımlarını araştırmıştır. Analiz sonuçları, Çin ile Hong Kong ve Tayvan arasında önemli oynaklık yayılımları olduğunu ortaya koymuştur. Yarovaya, Brzeszczyński ve Lau (2016) ise Asya, Amerika, Avrupa ve Afrika'da yer alan hisse senedi piyasaları arasındaki bölge içi ve bölgeler arasındaki getiri ve oynaklık yayılımlarını analiz etmiştir. Analizlerden elde edilen bulgular piyasaların diğer bölgelerden gelen yayılmalardan ziyade bölge içi oynaklık şoklara daha duyarlı olduğuna işaret etmiştir. Benzer şekilde, Lau ve Sheng (2018) çalışmalarında uluslararası hisse senedi piyasaları arasındaki bölgesel ve bölgelerarası yayılımları incelemiştir. Uygulanan simetrik ve asimetrik nedensellik testleri Yarovaya, Brzeszczyński ve Lau (2016)'nın çalışmalarından farklı olarak bölgelerarası yayılma etkilerinin daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın temel amacı farklı dönemler için Türkiye ve Rusya hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımlarının analiz edilmesidir. Bu amaçla hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımları, Hafner & Herwartz (2006) varyansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Oynaklık yayılımının analizinde kullanılan Cheung ve Ng (1996) ve Hong (2001) testlerinin temeli, tekli GARCH modellerinden elde edilen standartlaştırılmış hataların çapraz korelasyon fonksiyonlarına dayanmaktadır. Ancak Hafner ve Herwartz (2006) çalışmalarında, Portmanteau testine dayanan çapraz korelasyon fonksiyonunun (CCF), oynaklık süreçleri çok basık olduğunda küçük ve orta büyüklükteki örneklem için genellikle yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte CCF sonuçlarının, dayandığı test nedeniyle bulguların sağlamlığını sorgulatan öncül ve gecikmelerin derecesine duyarlı olduğunu göstermişlerdir.

Hafner ve Herwartz (2006) iki seri arasındaki oynaklık yayılımının belirlenebilmesi için aşağıdaki Lagrange çarpanı (LM) testini ileri sürmüşlerdir;

$$\lambda_{LM} = \frac{1}{4T} \left(\sum_{t=1}^T (\xi_{it}^2 - 1) z'_{jt} \right) V(\theta_i)^{-1} \left(\sum_{t=1}^T (\xi_{it}^2 - 1) z_{jt} \right) \quad (1)$$

Burada;

$$V(\theta_i) = \frac{K}{4T} \left(\sum_{t=1}^T z_{jt} z'_{jt} - \sum_{t=1}^T z_{jt} x'_{it} \left(\sum_{t=1}^T x_{it} x'_{it} \right)^{-1} \sum_{t=1}^T x_{it} z'_{it} \right) \quad (2)$$

$$K = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (\xi_{it}^2 - 1)^2 \quad (3)$$

λ_{LM} 'nin asimptotik dağılımı, z_{jt} 'deki yanlış belirleme göstergelerinin sayısına bağlıdır. Eğer λ_{LM} 'de iki yanlış belirleme göstergesi varsa, test, 2 serbestlik derecesinde asimptotik Ki-kare dağılımına sahiptir.

Çalışmada; 1.05.2000 - 2.13.2019 tarihleri arasında, günlük frekansta Türkiye hisse senedi piyasası (XU100) ve Rusya hisse senedi piyasası (IRTS) getirilerine ilişkin veriler kullanılmıştır. Çalışmada; 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan krizi bağlı olarak 2 farklı dönem için analizler uygulanmıştır. 1.05.2000-11.23.2015 tarihleri 1. dönemi, 11.25.2015-2.13.2019 tarihleri 2. dönemi ifade etmektedir. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada dönemler itibarıyla Türkiye hisse senedi piyasası ve Rusya hisse senedi piyasası getirilerinin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
1. Dönem						
IRTS	0.00039	0.0221	-0.4213	11.6724	13086.9*	-58.648*
XU100	0.00037	0.0218	-0.0562	10.5534	9836.81*	-64.209*
2. Dönem						
IRTS	0.00040	0.0149	-0.4941	10.227	1851.22*	-27.936*
XU100	0.00039	0.0123	-0.4783	5.2940	214.925*	-28.509*

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 1'den görülebileceği gibi hem 1. hem de 2. dönemde IRTS getirisi XU100 getirisinden daha yüksektir. Benzer şekilde her iki dönemde de Rusya hisse senedi piyasasının Türkiye hisse senedi piyasasından daha oynak olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte her iki dönemde de ele alınan getiri serileri negatif çarpıklık ve yüksek basıklık değerlerine sahiptir. Jarque-Bera test sonuçlarına göre ise hem 1. hem de 2. dönemde getiri serileri normal dağılmamaktadır. Tablo 1'den görülebileceği gibi getiri serileri durağandır. Çalışmanın ilerleyen aşamasında dönemler itibarıyla her bir piyasa getirisi GARCH (1,1) ile modellenmiş ve model sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 19. GARCH (1,1) Model Sonuçları

	1. Dönem			2. Dönem	
	IRTS	XU100		IRTS	XU100
c	<0,001*	<0,001*	c	<0,001*	<0,001*
α	0.2306*	0.1923*	α	0.1713*	0.3566*
β	0.7251*	0.7941*	β	0.7798*	0.6282*

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

GARCH modelinde c sabiti, α ARCH parametresini, β ise GARCH parametresini göstermektedir. Tablo 2'den görüleceği üzere, her iki dönemde de incelenen piyasa getirileri GARCH(1,1) modeline ilişkin kısıtları sağlamaktadır. Çalışmanın son aşamasında; dönemler itibarıyla, piyasalar arasındaki oynaklık yayılımının analiz edilmesi amacıyla Hafner & Herwartz (2006) varyansta nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4. Hafner & Herwartz Varyansta Nedensellik Testi Sonuçları

	1. Dönem			2. Dönem	
	IRTS	XU100		IRTS	XU100
IRTS	1.0000	0.0180	IRTS	1.0000	0.5909
XU100	0.2339	1.0000	XU100	0.3305	1.0000

Varyansta nedensellik testi sonuçlarına göre her iki dönemde de piyasalar arasında karşılıklı oynaklık yayılımı bulunmamaktadır. Test sonuçlarına göre 1. dönemde sadece Rusya hisse senedi piyasasından Türkiye hisse senedi piyasasına tek yönlü oynaklık yayılımı tespit edilmiştir. 2. dönemde ise piyasalar arasındaki oynaklık yayılımı bulunmamaktadır.

Sonuç

Çalışmanın temel amacı, 24 Kasım 2015 tarihinde Rus savaş uçağının düşürülmesine bağlı olarak yaşanan kriz sonucunda, Türkiye ve Rusya hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımlarının analiz edilmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda, yaşanan kriz öncesi ve kriz sonrası dönemlerde, söz konusu piyasalar arasındaki oynaklık yayılımları Hafner & Herwartz (2006) tarafından geliştirilen varyansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Uygulanan testler sonucunda; kriz öncesi dönemde Rusya hisse senedi piyasasından Türkiye hisse senedi piyasasına tek yönlü oynaklık yayılımı belirlenmiş, kriz sonrası dönemde ise piyasalar arasında oynaklık yayılımları bulunmadığı tespit edilmiştir. Sonuçlar kriz sonrası dönem itibarıyla yatırımcıların Türkiye ve Rusya hisse senedi piyasalarını baz alarak çeşitlendirmeden fayda sağlayabileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Abbas, Q., Khan, S. ve Shah, S. Z. A. (2013). Volatility transmission in regional Asian stock markets. *Emerging Markets Review*, 16, 66-77.
- Apergis, N., ve Rezitis, A. (2001). Asymmetric cross-market volatility spillovers: evidence from daily data on equity and foreign exchange markets. *The Manchester School*, 69, 81-96.
- Gilenko, E. ve Fedorova, E. (2014). Internal and external spillover effects for the BRIC countries: Multivariate GARCH-in-mean approach. *Internal and external spillover effects for the BRIC countries: Multivariate GARCH-in-mean approach*, 31, 32-45.
- Kang, S. H., Cheong, C. ve Yoon, S. M. (2013). Intraday volatility spillovers between spot and futures indices: Evidence from the Korean stock market. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 392(8), 1795-1802.
- Korkmaz, T., Emrah, E. İ. ve Atukeren, E. (2012). Return and volatility spillovers among CIVETS stock markets. *Emerging Markets Review*, 13(2), 230-252.
- Lau, C. K. M. ve Sheng, X. (2018). Inter- and intra-regional analysis on spillover effects across international stock markets. *Research in International Business and Finance*, 46, 420-429.
- Natarajan, V. K., Singh, A. R. R. ve Priya, N. C. (2014). Examining mean-volatility spillovers across national stock markets. *Journal of Economics Finance and Administrative Science*, 19(36), 55-62.
- Sugimoto, K., Matsuki, T. ve Yoshida, Y. (2014). The global financial crisis: An analysis of the spillover effects on African stock markets. *Emerging Markets Review*, 21, 201-233.
- Theodossiou, P. ve Lee, U. (1993). Mean and volatility spillovers across major national stock markets: Further empirical evidence. *The Journal of Financial Research*, 16(4), 337-350.
- Yarovaya, L. Brzeszczyński, J. ve Lau, C. K. M. (2016). Intra- and inter-regional return and volatility spillovers across emerging and developed markets: Evidence from stock indices and stock index futures. *International Review of Financial Analysis*, 43, 96-114.
- Zhou, X., Zhang, W. ve Zhang, J. (2012). Volatility spillovers between the Chinese and world equity markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 20(2), 247-270.

Örgütlerde Ödüllendirmenin Çalışanların İş Tatminleri Üzerine
Etkisi: Çalışanların İşe Tutulmalarının Aracılık Rolü (Metin OCAK)

Örgütlerde Ödüllendirmenin Çalışanların İş Tatminleri Üzerine Etkisi: Çalışanların İşe Tutulmalarının Aracılık Rolü

Metin OCAK¹,

¹Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, E-mail:metin.ocak@toros.edu.tr

Özet: Örgütlerde ödüllendirmenin çalışanların iş tutumları ve örgüt performansı üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ödüllendirme, örgütlerde çalışanların veya grupların yerine getirdikleri işlere karşı daha fazla motive olmalarını ve olumlu iş tutumlarını geliştirerek üst düzey örgütsel performansa ulaşmalarını sağlamak için çalışanlar veya gruplara verilen ödüllerin tümüdür. İş tatmini ise çalışanların işleriyle ilgili tutumları, iş yerleri hakkında olumlu yorumları ve işlerini beğenme derecesini ifade etmektedir. Literatürde ödüllendirmenin iş tatmini gibi birçok iş tutumuna ve örgütsel performansa yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu etkileşimlerde bağlantı mekanizmalarının ortaya çıkarılmasına yönelik sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bağlantı mekanizmalarından bir tanesi de çalışanların işe tutulma düzeyleridir. İşe tutulma çalışanların bilişsel ve fiziksel süreçlerinin yanında duygusal enerjilerini işlerine adanmalarını ifade etmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada, örgütlerde ödüllendirmenin çalışanların iş tatminini nasıl etkilediği ve bu etkileşimde çalışanların işe tutulmalarının aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini kamu ve özel sektörde farklı işlerde çalışan toplam 356 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler daha önce Türkçe'ye uyarlaması yapılmış, geçerliliği ve güvenilirliği sınanmış ölçeklerdir. Elde edilen verilere korelasyon analizi, regresyon analizi ve aracılık testleri yapılmıştır. Aracılık testlerinde hem geleneksel hem de modern yöntemler kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde örgütlerde ödüllendirmenin çalışanların iş tatmini ve işe tutulma tutumları üzerine olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Ayrıca örgütlerde ödüllendirmenin çalışanların iş tatminleri üzerine etkisinde çalışanların işe tutulmalarının kısmi bir aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar mevcut literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ödüllendirme, İş Tatmini, İşe Tutulma.

Triple Helix Yaklaşımına Göre Türkiye'nin Yenilik Yaratma
Kapasitesi (Nilcan ALBAYRAK, Sibel CENGİZ)

Triple Helix Yaklaşımına Göre Türkiye'nin Yenilik Yaratma Kapasitesi

Nilcan ALBAYRAK¹, Sibel CENGİZ²

¹Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail: nilcanalbayrak@ardahan.edu.tr

²Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail: sibelcengiz@ardahan.edu.tr

Özet: Üniversite-Sanayi-Devletin Üçlü Sarmal Yenilikçi Yaklaşım Modeli (Triple Helix Innovation Approach Model, TH) önce Amerika Birleşik Devletleri'nden Etzkowitz ve 1995'te Hollanda'dan Leydesdorff tarafından ortaya konulmuştur. TH Yenilikçi Yaklaşım Modeli bilgi çağında; üniversite, sanayi ve hükümetin yeniliği geliştirmesine dayalı işbirliğini temel alır. Dolayısıyla üniversite, sanayi ve hükümet arasında zorunlu bir iletişimin olması gerektiği vurgular. Bu TH Yenilikçi Yaklaşım Modeli; üniversiteler, sanayi ve hükümet arasındaki etkileşime odaklanır ve bu faktörlerin yeniliğe elverişli koşulların iyileştirilmesinin anahtarı olduğunu düşünülür.

Çalışmada Türkiye'nin ülke düzeyinde yenilik sisteminde yenilik yaratma kapasitesi, "TH Yenilikçi Yaklaşım Yaklaşımı Modeline Göre" teknolojik düzeyde analiz edilmiştir. 1991-2017 dönemini kapsayan Ar-Ge harcamaları, patent sayısı, devlet teşviği ve bilimsel makale sayısının kullanıldığı çalışmada ARDL sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlar yüksek teknoloji ihracatı ile patent sayısı arasında pozitif yönlü, Ar-Ge harcamaları arasında ise negatif yönlü olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı ve uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Bunun yanında devlet teşviği ve bilimsel makale sayısı ile yüksek teknoloji ihracatı arasında pozitif yönlü ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hata düzeltme analizi sonuçları yüksek teknoloji ihracatı ile değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Sonuçlar incelenen dönem kapsamında Türkiye için uzun dönemde Triple Helix yaklaşımının geçerli olmadığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Triple helix, yenilikçi yaklaşım modeli, yenilik, ARDL sınır testi.

Öğretmen Adaylarının Eğitim Alanında Kitap Seçim Tercihlerinin
İncelenmesi (Nuray ZAN, Burcu Umut ZAN)

Öğretmen Adaylarının Eğitim Alanında Kitap Seçim Tercihlerinin İncelenmesi

Nuray Zan¹, Burcu Umut Zan²

¹Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, E-mail: nurayyoruk@gmail.com

²Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, E-mail: burcumut@gmail.com

Özet: Gelişen iletişim teknolojileri sayesinde insanlar gereksinim duydukları bilgilere kendilerinden kilometrelerce uzakta dahi olsa sadece birkaç saniyede ulaşabilmektedir. Bu merkezden hareketle öğretmen adayı kendisine sunulan bilgiler içerisinden, sahip olduğu bilgi ve becerileri geliştirmek için, ihtiyacı olan bilgiyi seçip almalı ve bu yetisi ile öğrencilerine ilham kaynağı olup rehberlik edebilmelidir. Ancak bunu sağlayabilmek için temel olarak öğretmenin düzenli okuma alışkanlığına ve okumaya yönelik olumlu tutuma sahip olması beklenmektedir. Bu temelden yola çıkarak açıklayacak olursak, araştırmanın amacı farklı fakültelerden pedagojik formasyon sertifika programına katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri yazarları ve kitapları belirlemek ve bu tercihlerin sayısal ve sözel alan ile cinsiyet temelinde nasıl değiştiğini tespit etmektir. Araştırmanın çalışma grubunu; 2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında Çankırı Karatekin Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifika Programına kayıtlı Matematik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü dördüncü sınıfta öğrenim gören toplam 204 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu araştırma da; öğretmen adaylarının kitap okuma tercihleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının kitap okuma tercihlerinin cinsiyete ve öğrenim gördükleri alana göre belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; 204 öğretmen adayının tercihi arasında sınırlı sayıda yazar ve kitap bulunmaktadır. En çok okunan yazarların Ivan Illich, Ahmet Şerif İzgören ve Doğan Cüceloğlu olduğu bu yazarların sırasıyla Okulsuz Toplum, Avucumuzdaki Kelebek ve Başarıya Götüren Aile adlı kitapları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuma alışkanlığı, kitap tercihi, öğretmen adayı, eğitim.

Giriş

Günümüzde hızla gelişen teknoloji bilgiye ulaşımı oldukça kolaylaştırmış olmakla birlikte web üzerinde güncelliği, doğruluğu, güvenilirliği ve geçerliliği sorgulanması gereken bilgi kirliliğinin varlığı bilinmektedir. Bu bağlamda doğru bilgi edinmesi istenilen öğretmen adayının temel nitelikleri arasında okuma alışkanlığı ve eleştirel okuma becerileri yer almalıdır. Bireyin okuma alışkanlığı kazanması kadar okuma eylemini nitelikli bir şekilde gerçekleştirmesi de önemlidir (Sadioğlu ve Bilgin, 2008). Okuryazarlık becerilerinin gelişmesi için sürekli olarak okuma etkinliğinin yapılması ve bu eylemin bir alışkanlığa dönüştürülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bilgi toplumundan bahsedilen günümüzde, okuma alışkanlığı sadece bilgi edinmek için genel faaliyet olarak kabul edilmemelidir. Okuma alışkanlığı öğretmen adayının kültür kazanması açısından önemlidir (Acıyan, 2008). Okuma, insanın dünyasını genişleten, kişiliğini, bilgisini ve görgüsünü geliştiren, fıkren zenginleşmesini sağlayan, bireyi başkalarına bağlayan önemli bir etkidir (Demirel, 1999: 51). Kazanılan okuma alışkanlığı ile bireyin problem çözme, duygularını

ve düşüncelerini eksiksiz, tam aktarabilme becerileri arasında doğru ve güçlü bir ilişkinin olduğu bilinmektedir (Sever, 2000: 18). Çocuğun okulda kazanacağı en önemli beceri ve alışkanlığın okuma olduğu varsayımından yola çıkıldığında rol model olarak kabul edilen öğretmenin düzenli okuma alışkanlığına sahip olması çok önemli görülmektedir. Başka bir ifade ile öğrencide okumanın alışkanlığa dönüşmesinde öğretmene önemli sorumluluklar düşmektedir. İlköğretim okullarında Türkçe öğretiminin amaçlarından biri; öğrencilere “okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak”tır (MEB, 1981).

Okuma kültürü, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile doğrudan ilintili önemli göstergelerden biridir. Bu duruma bağlı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019-Türkiye Okuma Kültürü Haritasını yayınlamakla mevcut durumun saptanmasına yardımcı olmuştur. Bu çalışma kapsamında Türkiye’de yılda ortalama okunan kitap sayısı 7,2 olarak verilmektedir. Kitap okuyan kesimin kitap tercihinin %61,5 oranı ile en çok tavsiye edilen kitaplar oluşturmaktadır. Okurun kitap seçimini yönlendiren diğer unsurlar arasında sırası ile kitabın adı, gazete ve dergilerin kitap tanıtım ekleri, kitapevi ziyaretleri ve yazarın popülerliğinin etkilediği tespit edilmiştir. 2018 yılı verilerine dayanarak oluşturulan 2019-Türkiye Okuma Kültürü Haritasında çalışmanın yapıldığı Çankırı İlinde Ders kitabı haricinde bulunan kitap sayısı 45- 50 olarak belirtilmiş içerik olarak dini yayınların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Bu kapsamda araştırmanın amacı Çankırı Karatekin Üniversitesinde farklı fakültelerden Pedagojik Formasyon Sertifika Programına katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri yazarları ve kitapları belirlemek ve bu tercihlerin sayısal ve sözel alan ile cinsiyet temelinde nasıl değiştiğini tespit etmektir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- Öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri ve okudukları yazarlar ve kitaplar nelerdir?
- Öğretmen adaylarının eğitim alanında daha sonra okumayı planladıkları yazarlar ve kitaplar nelerdir?
- Sayısal ve sözel alan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri ve okudukları yazarlar ve kitaplar nelerdir?
- Cinsiyete göre değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri ve okudukları yazarlar ve kitaplar nelerdir?

Araştırma Deseni ve Yöntemi

2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında Çankırı Karatekin Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifika Programına devam eden Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü dördüncü sınıfında öğrenim gören öğretmen adaylarına ders kapsamında bir çalışma verilmiştir. Bu çalışmada öğretmen adaylarından eğitim alanında bir kitap seçimi yapmaları ve bu kitabı 12. haftaya kadar okumaları istenmiştir. Sertifika Programının 12. haftasında öğretmen adayları kendi seçimleri ile okudukları kitaplar hakkında form aracılığı ile sorulan soruları cevaplamışlardır.

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının kitap okuma tercihlerini belirlemek ve sayısal ile sözel alan öğretmen adaylarının eğitim konu kapsamında seçtikleri kitapların neler olduğunu tespit etmektir. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan form öğrencilere dağıtılmış ve veriler bu yol ile toplanmıştır. Betimsel nitelikte olan bu araştırma da; öğretmen adaylarının eğitim alanında okudukları ve okumayı planladıkları kitap ve yazar tercihleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler hem sayısal hem sözel alan öğretmen adayları için ayrı ayrı yapılmış ayrıca cinsiyete göre kitap tercihleri değerlendirilmiştir.

Evren Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu; 2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında Çankırı Karatekin Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifika Programına devam eden Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü dördüncü sınıfında öğrenim gören toplam 204 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji bölümü öğretmen adayları sayısal alan, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü öğretmen adayları sözel alan öğretmen adayları olarak değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan form öğrencilere dağıtılmış ve veriler bu yol ile toplanmıştır. Form kapsamında okudukları kitabın adı, kitabın yazarı, kitabın sayfa sayısı, kitabın türü, okuma süreleri sorulmuştur. Son soru ise okudukları kitaptan sonra eğitim alanında okumayı planladıkları başka bir kitap olup olmadığı sorulmuş var ise kitap adı ve yazar bilgileri istenmiştir.

Bulgular

2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında Çankırı Karatekin Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifika Programına devam eden Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü dördüncü sınıfında öğrenim gören toplam 204 öğretmen adayına ait cinsiyet ve bölüm bilgileri Tablo 1’de verilmektedir. Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji bölümü öğretmen adayları sayısal alan, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü öğretmen adayları sözel alan öğretmen adayları olarak değerlendirilmiştir. Sayısal alanda 95 öğretmen adayı, sözel alanda 110 öğretmen adayı çalışmaya katılmıştır. Örneklemin 134’ünü kadın, 71’ini erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Alan ve Cinsiyet Verileri

Sayısal Alan			Sözel Alan		
Kadın	Erkek	Top.	Kadın	Erkek	Top.
67	28	95	67	43	110

Çalışma kapsamında Sayısal ve sözel alan öğretmen adaylarının okudukları kitaplara ait olarak sayfa sayısı bilgisi de alınmıştır. Toplam olarak değerlendirildiğinde sayısal alan öğretmen adaylarının kişi başı ortalama 198 sayfa kitap okuduğu, sözel alan öğretmen adaylarının ise kişi başı ortalama 182 sayfa kitap okuduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri kitap yazarları Tablo 2’de sunulmuştur. Sayısal alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği kitap yazarı Doğan Cüceloğlu iken ve Sözel alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği yazar Ivan Illich olarak tespit edilmiştir. Ahmet Şerif İzgören ise hem sayısal alan hem de sözel alan öğretmen adaylarının okumayı en çok tercih ettikleri 2. Yazar olarak görülmektedir.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Alana Göre Okumayı Tercih Ettikleri Yazarlar

Yazar	Sayısal		Sözel		Top.
	n	%	n	%	
Ivan Illich	3	3,16	22	20,00	25
Ahmet Şerif İzgören	12	12,63	9	8,18	21
Doğan Cüceloğlu	14	14,74	1	0,91	15
Doğan Cüceloğlu/ İrfan Erdoğan	5	5,26	6	5,45	11
Mümin Sekman	4	4,21	3	2,73	7
İrfan Erdoğan	4	4,21	1	0,91	5
Alp Boydak	1	1,05	3	2,73	4
Fatih Kalkınç	0	0,00	4	3,64	4
Üstün Dökmen	3	3,16	1	0,91	4
Ali Çankırılı	1	1,05	2	1,82	3
Eric Fromm	0	0,00	3	2,73	3
Hasan Yılmaz	1	1,05	2	1,82	3
İsmail Öz	2	2,11	1	0,91	3
Leon Hager Cohen	3	3,16	0	0,00	3

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri kitap adları ve yazarları Tablo 3’de sunulmuştur. Sayısal alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği kitap Doğan Cüceloğlu ve İrfan Erdoğan ortak çalışması olan “Öğretmen olmak /Bir Cana Dokunmak” iken, sözel alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği kitap Ivan Illich’in “Okulsuz Toplum” adlı eseridir.

Tablo 3. Çalışmaya Katılan öğretmen adaylarının alana göre okumayı tercih ettikleri kitaplar

Kitap Adı	Yazar	Sayısal		Sözel		Top.
		n	%	n	%	
Okulsuz Toplum	Ivan Illich	3	3,16	22	20,00	25
Avucumuzdaki Kelebek	Ahmet Şerif İzgören	4	4,21	7	6,36	11
Öğretmen olmak /Bir Cana Dokunmak	Doğan Cüceloğlu/ İrfan Erdoğan	11	11,58	0	0,00	11
Şu Hortumlu dünyada fil yalnız bir hayvan değildir	Ahmet Şerif İzgören	7	7,37	2	1,82	9
Başarıya Götüren Aile	Doğan Cüceloğlu	5	5,26	0	0,00	5
Öğrenmenin Gücü	İrfan Erdoğan	4	4,21	1	0,91	5
Bir Kadın Bir Ses	Doğan Cüceloğlu	4	4,21	0	0,00	4
Herşey Seninle Başlar	Mümin Sekman	2	2,11	2	1,82	4
Okul Evde Başlar	Fatih Kalkınç	3	3,16	1	0,91	4

Bilmiyorum deme Rehberi	Leon Hager Cohen	3	3,16	0	0,00	3
Küçük Şeyler	Üstün Dökmen	2	2,11	1	0,91	3
Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur musun?	Hasan Yılmaz	1	1,05	2	1,82	3

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyete göre eğitim alanında okumayı tercih ettikleri kitap adları ve yazarları Tablo 4’de sunulmuştur. Kadın öğretmen adaylarının da erkek öğretmen adaylarının da okumayı en çok tercih ettiği kitap Ivan Illich’in “Okulsuz Toplum” adlı eseridir. Kadın öğretmen adaylarında en çok tercih edilen ikinci kitap Ahmet Şerif İzgören’in Avucumuzdaki Kelebek adlı eseri iken, erkek öğretmen adaylarında en çok tercih edilen ikinci kitap Doğan Cüceloğlu ‘nun Başarıya Götüren Aile adlı eseridir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Öğretmen Adaylarının Okumayı Tercih Ettikleri Kitaplar

Erkek Öğretmen Adayı				Kadın Öğretmen Adayı			
Yazar	Kitap	n	%	Yazar	Kitap	n	%
Ivan Illich	Okulsuz Toplum	11	15,49	Ivan Illich	Okulsuz Toplum	14	10,45
Doğan Cüceloğlu	Başarıya Götüren Aile	3	4,23	Ahmet Şerif İzgören	Avucumuzdaki Kelebek	10	7,46
Leon Hager Cohen	Bilmiyorum Deme Rehberi	3	4,23	Doğan Cüceloğlu/İrfan Erdoğan	Öğretmen Olmak /Bir Cana Dokunmak	10	7,46
Doğan Cüceloğlu	Bir Kadın Bir Ses	2	2,82	Ahmet Şerif İzgören	Şu Hortumlu Dünyada Fil Yalnız Bir Hayvan Değildir	9	6,72
Gregory Petrov	İnsan Okursa	2	2,82	Mümin Sekman	Herşey Seninle Başlar	3	2,24
İrfan Erdoğan	Öğrenmenin Gücü	2	2,82	Fatih Kalkınç	Okul Evde Başlar	3	2,24
Ahmet Şerif İzgören	Avucumuzdaki Kelebek	1	1,41	İrfan Erdoğan	Öğrenmenin Gücü	3	2,24

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okudukları kitaptan sonra yine eğitim alanında okumayı planladıkları kitap olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya olumlu cevap veren öğretmen adaylarından okumayı planladıkları bu kitaba ait ad ve yazar bilgisi alınmıştır. Öğretmen adaylarının okumayı planladıkları kitap adları ve yazarları Tablo 4’de sunulmuştur. Sayısal alan öğretmen adaylarının %23’ü , sözel alan öğretmen adaylarının %38’i eğitim alanında kitap okumayı planlamadıklarını ve okumak istemediklerini belirtmişlerdir. Eğitim alanında ikinci bir kitap okumayı planlayan öğretmen adayları ise sözel alanda Ivan Illich’in Okulsuz Toplum adlı kitabını, sayısal alanda ise Doğan Cüceloğlu ve İrfan Erdoğan ortak çalışması olan “Öğretmen olmak /Bir Cana Dokunmak” eseri olarak belirlenmiştir. Tablo 5’de sayısal ve sözel alan öğretmen adayları tarafından üç ve üzeri sayıda tercih edilen yazar ve ona ait olan kitap adları sıralanmıştır.

Tablo 5. Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Alana Göre Okumayı Planladıkları Kitaplar

Sayısal Alan				Sözel Alan			
Sıra	Yazar	Kitap Adı	n	Sıra	Yazar	Kitap Adı	n
1	Doğan Cüceloğlu /İrfan Erdoğan	Öğretmen Olmak Bir Cana Dokunmak	7	1	Ivan Illich	Okulsuz Toplum	11
2	Doğan Cüceloğlu	“Mış Gibi” Yetişkinler	1	2	Ahmet Şerif İzgören	Avucumuzdaki Kelebek	2
		Onlar Banim Kahramanım	3			Süperman Türk Olsaydı Pelerini Annesi Bağlamak İsterdi	2
		Başarıya Götüren Aile	3				
3	Mümin Sekman	Hayat Bilgesi	2	3	Doğan Cüceloğlu	İçimizdeki Çocuk	3
		Her Şey Seninle Başlar	3				
		Limit Sizsiniz	1				
4	Hasan Yılmaz	Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur Musun?	4	4	İnayet Aydın	Alternatif Okullar	3
5	Ahmet Şerif İzgören	Dikkat Vücudumuz Kaşınıyor	1				
		Avucunuzdaki Kelebek	2				
6	Ali Çankırılı	Çocuğun Manevi Eğitimi	3				
7	Muhammed Bozdağ	Ruhsal Zeka	3				
8	Üstün Dökmen	Kelebekler Ve İnsanlar	2				
		Küçük Şeyler	1				

Sonuçlar ve Tartışma

Çankırı Karatekin Üniversitesinde farklı fakültelerden Pedagojik Formasyon Sertifika Programına katılan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri yazarları ve kitapları belirlemek ve bu tercihlerin sayısal ve sözel alan ile cinsiyet temelinde nasıl değiştiğini tespit etmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. İlgili araştırma kapsamında 2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında Matematik, Fizik, Kimya Biyoloji, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih bölümü dördüncü sınıfında öğrenim gören toplam 204 öğretmen adayı ile çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan form öğrencilere dağıtılmış ve veriler bu yol ile toplanmıştır. Form kapsamında okudukları kitabın adı, kitabın yazarı, kitabın

sayfa sayısı, kitabın türü, okuma süreleri ve okudukları kitaptan sonra eğitim alanında okumayı planladıkları başka bir kitap olup olmadığı sorulmuş; planladıkları bir kitap var ise kitap adı ve yazar bilgileri istenmiştir.

Söz konusu çalışmada cevap aranan ilk soru öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri yazarlar ve kitaplara aittir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde tüm öğretmen adaylarının tercihi ilk sırada Ivan Illich olmuştur, daha sonra sırasıyla Ahmet Şerif İzgören ve Doğan Cüceloğlu yer almaktadır. Cevap aradığımız diğer bir soru ise Sayısal ve sözel alan öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri ve okudukları yazarlar ve kitaplara dairdir. Bu bağlamda sayısal alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği kitap yazarı Doğan Cüceloğlu iken ve sözel alan öğretmen adaylarının en çok tercih ettiği yazar Ivan Illich olarak tespit edilmiştir. Ahmet Şerif İzgören ise hem sayısal alan hem de sözel alan öğretmen adaylarının okumayı en çok tercih ettikleri 2. Yazar olarak görülmektedir.

Öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı planlayıp planlamadıkları, planlayanların hangi yazar ve eseri tercih ettikleri belirlenmiştir. Sayısal alan öğretmen adaylarının %23'ü , sözel alan öğretmen adaylarının %38'i eğitim alanında kitap okumayı planlamadıklarını veya okumak istemediklerini belirtmişlerdir. Eğitim alanında ikinci bir kitap okumayı planlayan öğretmen adayları ise sözel alanda Ivan Illich'in Okulsuz Toplum adlı kitabını, sayısal alanda ise Doğan Cüceloğlu ve İrfan Erdoğan ortak çalışması olan "Öğretmen olmak /Bir Cana Dokunmak" eseri olarak belirlenmiştir.

Cinsiyete göre değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının eğitim alanında okumayı tercih ettikleri ve okudukları yazarlar ve eserler araştırıldığında Kadın ve erkek öğretmen adaylarının okumayı en çok tercih ettiği kitap Ivan Illich'in "Okulsuz Toplum" adlı eseridir. Kadın öğretmen adaylarında en çok tercih edilen ikinci kitap Ahmet Şerif İzgören'in Avucumuzdaki Kelebek adlı eseri iken, erkek öğretmen adaylarında en çok tercih edilen ikinci kitap Doğan Cüceloğlu 'nun Başarıya Götüren Aile adlı eseridir.

Genel olarak eğitim alanında öğretmen adaylarının tercih ettikleri yazar ve eserlerin oldukça sınırlı bir çerçevede kaldığı görülmektedir. Özellikle okunan, okunması planlanan ilk üç yazarın sayısal ve sözel alanda değişmediği dikkat çekmektedir. Ancak bir dikkat çekici durum şudur ki sayısal alan öğretmen adaylarının çeviri kitabı tercih etmediği görülmüştür. Söze alan öğretmen adaylarının çeviri yayın da tek bir yazara ve esere odaklandığı belirlenmiştir. Bu durum da farklı alan derslerinde tavsiye edilen kitap olduğu etkisini yaratmaktadır. Ayrıca okunması planlanan kitabın okunan kitaplarla benzer olmasının öğretmen adaylarının birbirine tavsiye ettiği sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda Türkiye okuma haritasında verilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Okunan kitapların okur tavsiyesine göre şekillendiği öğretmen adayları tarafından da desteklenmiştir. Öğretmen adaylarının tercih ettikleri kitapların içeriğine bakıldığında kişisel gelişimi ön plana aldığı sonucunu karşımıza getirmektedir. Ayrıca öğretmen adayları Pedagogik Formasyon Sertifika Programında takip edilen ders kitaplarını da okudukları kitap olarak belgelendirmişlerdir. Sözel alan öğretmen adayları kendi alan bölümlerinde okumuş oldukları özel alan kitaplarını eğitim alan içeriği kitabı olarak sundukları görülmüştür.

Öğretmen adaylarının eğitim alanında kendilerini daha çok geliştirebilmeleri için farklı yazar ve eser isimleriyle kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Öğretmen adaylarına ilgili alanda kitap okuma alışkanlığı kazandırma sürecinde eğitim alanında görev yapan akademisyenlerin de sorumluluk düşmektedir. Çünkü ders içeriğini destekleyen en önemli etkenlerden bir de alana ait farklı eğitimcilerin eserlerinin okunmasıdır. Çalışmanın sonucunda karşımıza çıkan sonuç, popüleritenin ve görsel medyanın da kitap seçiminde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte üniversite kütüphanelerinin de bu süreçte etkisinin olduğu gerçektir. Koleksiyon geliştirme politikaları çerçevesinde uygun kitapların seçilmesi, gelen kitapların duyuru hizmetlerinin yapılması henüz öğrenci olan öğretmen adaylarının kitap seçim tercihlerini etkileyerek okuma alışkanlığı kazandırmada kütüphanenin itici bir kuvvet olacağı

düşünülmektedir. Bu çalışma öğretmen adaylarının kitap tercihi ile ilgili yapılmış olan tek çalışma olarak görülmektedir ve sunulan bulgular ve sonuçlar devam eden çalışmamızın ilk bölümünü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acıyan, A. A. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve akademik başarı düzeyi arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. MEB Yayınları: 3228 İstanbul: MEB Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (1981). *Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı*. Tebliğler Dergisi. (2098).
- Sadioğlu, Ö., & Bilgin, A., (2008). İlköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile cinsiyet ve anne-baba eğitim durumu arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 7(3), 814-822.
- Sever, S., (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2019). *Türkiye okuma kültürü haritası*. 10.11.2019 tarihinde <http://www.kygm.gov.tr/Eklenti/55,yonetici-ozetipdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.

Haber Etiğinin Kaybolan Sınırları: İnternet Haberlerinde İntiharın
Sunumu (Ahmet Buğra KALENDER, Semih SALMAN)

Haber Etiğinin Kaybolan Sınırları: İnternet Haberlerinde İntiharın Sunumu

Ahmet Buğra KALENDER¹ Semih SALMAN²

¹Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, ahmetbugrakalender@gmail.com

²Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, semih.salman@kavram.edu.tr

ÖZET

İntihar bireyin kendisi üzerinde yapabileceği son davranış biçimidir. Bireyin kendi beden fonksiyonlarını sonlandırdığı bu eylem aynı zamanda toplumsal bir anlamı içerir. Özenin toplumsal yapı içerisindeki çelişiklere tepki gösterme biçimi olarak da görülebilecek intihar, güncel haber kuruluşları için dramatik bir değer taşımaktadır. Öte yandan haberin sunuş biçimlerine dair etik kodlar mevcut olsa da, özellikle İnternet mecrasındaki etik kodlar neredeyse yitirilmiştir. Son tahlilde bir meta formu olan haber; İnternet’te ne kadar çok tıklanırsa o denli büyük bir etki yaratmış olacak, ayrıca haberi yayınlayan kuruluş için ekonomik bir dönüt sağlayacaktır. Bu çalışma, Türkiye’de İnternet haberciliği bağlamında intihar içerikli haberlerin nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma dâhilinde van Dijk’ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmış, İnternet’te yayınlanan intihar içerikli haberlerin etik ilkelere uygun vermediği ve bu haberlerde toplumsal gerçekliğin bir parçası olan intiharın yadsınarak bireyselleştirildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Haber, Etik, Medya, Eleştirel Söylem Analizi

1.Giriş

Haber medyasına ilişkin etik tartışmalar uzun bir zaman diliminden beri sürmektedir. Özellikle kitle haberciliğine geçiş sürecinden itibaren haberlerin etik boyutları farklı çalışmalara konu olmuş, haberciler ve basın kuruluşları meslek etiği kavramı içerisinde kendine has bir tartışma alanı meydana getirmiştir. Haber etiğine ilişkin görüşler ve örnekler çoğalırken özellikle intihar gibi toplumsal sorgulamayı zaruri kılan olayların haberlerde işlenmesi de giderek artmaktadır. Bu açıdan intihar haberlerinin sunulması beraberinde haber etiği tartışmalarını getirmiştir. Çalışmanın temel sorunsalı burada yatmaktadır: İntihar haberinin sunulmasında ne gibi ölçütler yer almalıdır?

Bu çalışma Kasım 2019 içerisinde İstanbul Fatih’te meydana gelen Yetişkin kardeşler olayını konu edinmektedir. Aynı evde yaşayan Cüneyt Yetişkin, Oya Yetişkin, Yaşar Yetişkin ve Kamuran Yetişkin isimli kardeşlerin evlerinde ölü olarak bulunması sonrası medyada yer alan haberler, haber-ideoloji arasındaki ilişkiyi bir kez daha göstermiştir. Bu çalışmada geleneksel haber medyasının ideoloji üretimindeki etkisini medya etiği bağlamında değerlendirmeyi amaçlanmıştır. Geleneksel haber medyası ile onların İnternet’teki yayın siteleri arasındaki haber değerlendirme ölçütleri farklı olsa da haber etiği özelinde farklılıklar gözetmediklerini ortaya çıkartmak çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Çalışmada Teun A. van Dijk’ın Eleştirel Söylem Analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analize Türkiye’de yazılı basında faaliyet gösteren 10 gazetenin (BirGün, Evrensel, Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah, Star, Takvim, Vatan ve Yeni Akit)

¹Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, ahmetbugrakalender@gmail.com

²Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, semih.salman@kavram.edu.tr

İnternet siteleri dahil edilmiş, her basın kuruluşunun Yetişkin kardeşler olayı ile ilgili yaptıkları haberlerden 1 adet seçilmiştir.

Çalışma kapsamında ilk olarak haber medyası açısından etik kavramı incelenmiş ve ister geleneksel habercilik isterse de İnternet haberciliği formatları açısından haber etiğine ilişkin bir bakış açısı sunulmuştur. Daha sonra intihar olgusuna değinilmiş ve intihar haberlerinin sunumu ile ilgili çalışmalara değinilerek, bu türdeki haberlerin ideal sunuş biçimlerine dair bir tartışma yürütülmüştür. Sonraki kısımda ise van Dijk'ın eleştirel söylem analizi modeli hakkında bilgiler verilmiş ve Yetişkin kardeşler olayının haber medyasındaki sunumu üzerinden bir çözümleme gerçekleştirilmiştir.

2. Haber Medyasında Etik ve İntihar Haberlerinin Sunumu

Haber etiğine ilişkin tarihsel süreçte birçok soru ortaya çıkmıştır. Bu soruların cevaplanması hem gazetecinin hem de okuyucunun refleksleri ile değerlendirilebilecek bütüncül bir çizgi ile mümkün olur. Bu çalışma özelinde yöneleceğimiz soruyu Hubb Evers sormaktadır: *“İnternette geçerli olan ölçütler sıradan gazeteler için de geçerli olabilir mi? Ve bunun karşıtı olarak, geleneksel basının etik kuralları online bir gazete ya da bir yayın kuruluşunun web sayfası için de geçerli olabilir mi?”* (Evers, 2010: 46).

Habere etiğine ilişkin tarihsel olarak bir değerlendirmeye gidildiğinde durum sadece gazetecinin bireysel soruluğu ile tartışılabilir bir yapıda değildir. 19. yüzyılda etkisini hissettirse de özellikle 20. yüzyılla birlikte “fikir gazeteciliği” kavramının silikleşmesine neden olan “ticari gazetecilik” ya da “kitle gazeteciliği” şeklinde ivme kazanan anlayış, haberi üreten gazetecinin bireyselliğini ve özgünlüğünü yadsımaktadır. Bu da habere ilişkin etik kavramının gazeteciye de kapsayarak basın yayın grubu bağlamında değerlendirilmesi gerekliliğini mecbur kılmıştır. Nihayetinde bu dönüşüm ile günümüz haber formları ve ilkeleri oluşmuştur.

Etik kavramı genel olarak felsefi bir soruşturmanın uğraşdır. Birçok filozof etik kavramı üzerine eserler vermiş (Aristoteles, Platon, Kant, Spinoza, Hobbes vd.) ve kavramın tarihi yolculuğunun kendisi günümüzde de bir inşa sürecini oluşturmuştur. Haber medyası özelinde etiğe ilişkin görüşler de bu süreçten farklı bir yol izlememiştir. Özellikle Kuçuradi (1999)'ye göre haber etiği kavramı sorunun özüne yaklaşan bir soruşturmayı içerir. Pek çok kişi haber etiği sorununun manipölasyonla başladığını belirtmişken, Kuçuradi bunu daha da derinleştirerek haber medyasındaki etik sorunların başlangıcını gazetecilik mesleği ile alakası olmayan kişilerin kendi çıkarları uğruna gazetecilik yapması olarak tarifler (Kuçuradi, 1999: 12).

Haber etiğini bütüncül olarak kavranması açısından iki farklı temel görüş bulunmaktadır. İnal (2010)'a göre bu görüşler:

“Bunlardan ilki Kant'ın deontolojisi, ikincisi ise faydacıların teleolojisidir. Diğer bir deyişle, gazeteci, her durum için geçerli olabilecek normlar mı geliştirilmeli, yoksa her özgül durumda sonuçların ne olacağını tartarak mı karar vermelidir? Konu bu düzlemde tartışılmaya başlanınca, gazetecilerden beklenen, haber odasına en kısa zamanda en fazla okuyucuya satacak bir ürünü yetiştirmek telaşını aşp, bir “insan” olarak diğerlerine sorumlu davranmanın yollarını bulmaya yönelik pek de kolay olmayan bir düşünsel ölçüp biçme ve buna göre karar verme alışkanlığı geliştirmek olacaktır” (İnal, 2010: 31).

Burada özellikle üzerine değinmemiz gereken nokta Kant'ın deontolojisidir. Onun geliştirmiş olduğu koşulsuz buyruk düşüncesi etiği yalnızca felsefi bir uğraş olarak görmez, hem kendi döneminin hem de günümüzün koşullarında meslek etiği kavramının da bir anahtarını ortaya çıkarır. Haberciler, ürettikleri haberlere sadece bir meta olarak mı bakmalıdır? Haberci işinin doğası gereği ürettiği haberin okunmasını bekleyecektir, peki her zaman için bu bakış açısı

mı geçerlidir? Haberin fazla tıklanması, okunması ya da izlenmesi bir haberi için ilk amaç mıdır? Bu amacı gerçekleştirebilmek için her türlü anlatım yöntemi ve içerik haberde paylaşılabilir mi?

İşte bu noktada Kant, liberal teleojinin karşısına etiği konumlandır. Habercinin temel amacı ürettiği haberin okunması olsa da bu her haber için birincil bir anlam ifade etmez. Sonuçta haberci için öncelik kamu yararı esas almaktır. Bu çizginin dışına çıkan herhangi bir yayın içeriği, haber etiğin sınırlarını aşarak karşımıza sorun olarak gelmektedir.

Günümüz haber medyası neo-liberal paradigmanın etrafında şekillenmiş, ekonomik ve siyasi faydacı haberciler ve kurumlar için etiğin değeri neredeyse sorgulanmayan bir duruma dönüşmesine neden olmuştur. Bu yüzden haber medyasında etiğe ilişkin ortaya atılan görüşler “tarihsel” ve “farklı politik coğrafyalarda” birbirinden oldukça farklı değerlerle sunulan değerlendirmeleri oluşturmuştur (Adaklı, 2010: 90). Son tahlilde haber etiği, basın kuruluşları üzerinde bir tartışma yaratarak hem özgür olmalarını savunmalı hem de küresel ekonomik sistem ilişkilerini aşmaya çalışan bir etik anlayışının yollarını aramalıdır.

Haber medyasında etik kavramı yukarıdaki anlatımlarla ilgilenir ve ortaya çıkan problemlere ilişkin değerlendirme ölçütlerini geliştirmeyi amaçlar. Bu pratik etik tartışması, sayesinde mevcut olan problemler bağlamında derinlemesine bir analiz şeklini salık vermektedir.

İntihar kavramı ise bireyin kendisi üzerinde yapabileceği son davranış biçimi olarak görülmektedir. Ancak bu onu bireysel olarak kavranması demek değildir. Çünkü intihar bir iletişim formu olarak toplumsalın çizdiği öznenin kendi varoluşunu özgürce bitirdiği bir eylemdir. Toplumsal koşullara ve iktidar mekanizmalara karşı bir tepki gösterir, bu da sistem paradigmasının insanlık dışı olduğuna verilmiş bir tepkidir (Çoban, 2006: 64).

İntihar haberlerinin verilmesinde haber medyasının sorumluluğuna ilişkin pek çok çalışma (Ishii, K., 1991; Tatum T. P. vd., 2010; Gould, M. vd., 2003; Sisask, M. and Värnik, A., 2012) üretilerek intihar davranışında medyanın konumuna ilişkin saptamalarda bulunulmuştur. Ancak konuyla ilgili sıklıkla gösterilen temel referans noktası bu bilimsel çalışmalardan ziyade *Werther etkisi* olmuştur. Bu kavrama göre intiharın medyada ayrıntılı bir biçimde sunulması oluşabilmesi muhtemel olan diğer intihar vakalarının önünü açmaktadır. Bu bağlamda *Genç Werther'in Acıları* romanın yayınlanmasından sonra intihar vakalarında bir artış meydana gelmiştir (Ayaz vd., 2018: 6).

Son dönemlerde sıklıkla görülen intihar vakaları ve bunların haberleştirilmesi ile ilgili olarak Türkiye Psikiyatri Derneği 9 Kasım 2019 tarihinde bir açıklama yayınlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün intihar haberlerinin sunumlarıyla ilgili olarak belirttiği maddeleri esas alan açıklamada intihar haberlerinin verilmesinde dikkat edilecek noktaları sıralamıştır:

- İntihar, haberlerde cesur bir davranış olarak sunulmamalı. Haber ilk sayfalarda, resimli, renkli ve intihar yöntemi ayrıntılı verilmemelidir. Örneğin: Haberi ana haber olarak verilmemeli. İntihar etmiş kişinin fotoğrafını kullanmamaya özen gösterilmeli.
- Olay romantik ve gizemli bir davranış olarak gündemlenmemelidir. Örneğin: “Sonsuza kadar birlikte olmak istediler” “Onun için yapamayacağı yoktu...”
- İntihar bir çözüm yolu olarak gösterilmemelidir.
- İntihar girişimlerinden sonra meydana gelebilecek ağır bedensel sorunlar-beyin hasarı, felç,vs- tanımlanmalı ve caydırıcı bir şekilde kullanılmalıdır.
- İntiharlar bir problem çözümü olarak sunulmamalıdır. Çeşitli başka etkili çözüm yolları olduğu, bunlara ulaşamama durumunda bu sonucun ortaya çıktığı belirtilmelidir.

- Kurbanı bazı özenilebilecek nitelikler, dikkat çeken özellikler ve bir özel statü kazandıracak sunumlardan kaçınılmalıdır.
- Kurbanı intihar davranışıyla bir ün kazandırılmamalı, intiharın ün kazanmak için bir yol olduğu mesajı verilmemelidir.
- Haberlerde bireylerin intihar düşünceleriyle baş etmelerine yardımcı olabilecek kurumlar, tedavi seçenekleri hakkında bilgi verilmelidir.
- Tercihen yalnızca ölümle sonuçlanan intihar davranışı haber yapılmalı ve haber kısa, resimsiz, intihar yöntemi bildirilmeden verilmelidir. Örneğin: “Gece yarısı o ipi nereden buldu...”
- Nasıl intihar edilebileceğini gösteren ayrıntılı intihar haberlerinden sakınılmalıdır. Örneğin: “Köprü parmaklıklarına bağladığı ipin ilmiğini boynuna geçirdi... kendisini boşluğa bıraktı...”
- Olay hiçbir şekilde geniş ve tekrarlayan biçimde haberleştirilmemelidir.
- Lokal medya ve sağlık kurumları arası sürekli bir diyalog sağlanmalıdır. (www.psikiyatri.org.tr).

3. Yetişkin Kardeşler Olayına İlişkin Haberlerin Eleştirel Söylem Analiziyle Çözümlemesi

Bu çalışmada, 6 Kasım 2019 tarihinde İstanbul Fatih’te aynı evi paylaşan dört kardeşin hayatını kaybetmesi ile ilgili haberler Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem analizi modeliyle çözümlenmeye çalışılmıştır.

van Dijk’in geliştirmiş olduğu eleştirel söylem çözümlemesi, egemen sınıfın medyayı araç olarak kullanması sonucunda enformasyonu şekillendirmesi ve bununla ilişkili olarak haber metninde kullanılan dilin içerisine yerleştirilen örtük anlamlarla ideolojiyi gün yüzüne çıkarma açısından tercih edilmektedir. Ona göre ideoloji, toplumsal yapı içerisinde dinamizm yaşar ve insanlar, topluluklar ile kurumlar içerisinde gelişen ilişkileri belirler (van Dijk, 2001: 14).

Buradaki ideoloji üretimi haber metinlerinde kullanılan dilin makro ve mikro düzeyleri ile değerlendirilir. Toplumsal sınıf çelişkileri arasındaki yapı, egemen söylem ve eşitsizlik bu yöntemin makro düzeyleri hakkında bilgiler verirken haberdeki sözcük tercihleri ve cümle yapıları ile cümleler arasındaki bağlam mikro düzeyi oluşturmaktadır (van Dijk, 2015: 468).

van Dijk’in geliştirdiği eleştirel haber çözümlemesinin anatomisi şu şekildedir:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

- a. Başlıklar (ana, alt ya da yan başlıklar)
- b. Haber Girişi
Spotlar (Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.)
- c. Fotoğraf

2. Şematik Yapı

- a. Durum
 1. Ana Olayın Sunumu
 2. Sonuçlar
 3. Ardalan Bilgisi
 4. Bağlam Bilgisi
- b. Yorum
 5. Haber Kaynakları
 6. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme

- a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

- b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

- a. Nedensel ilişki
- b. İşlevsel ilişki
- c. Referansal ilişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

- a. Fotoğraf
- b. İnandırıcı Bilgiler
- c. Görgü tanıklarının ifadeleri (Özer, 2001: 247-248).

4. Haber Metinlerinin Çözümlemesi

6 Kasım 2019 tarihinde İstanbul Fatih’te bir evde birlikte yaşayan Cüneyt Yetişkin, Oya Yetişkin, Yaşar Yetişkin ve Kamuran Yetişkin isimli 4 kardeş öldü bulundu. Olaydan hemen sonra medyada yer alan ilk haberler “toplu intihar” üzerine değerlendirmeler yaparken sonrasında öğrenilen adli tıp sonuçlarına göre Oya Yetişkin’in vücut ısının diğer kardeşlerden farklı olduğu ve zehirlenme eyleminin onun yapabileceği üzerine değerlendirmeler yapıldı. Bu çalışmada haber medyasının internet siteleri üzerinde konu ile ilgili haberler taranmış ve toplamda 10 kuruluşun internet haberleri örneklem olarak seçilmiştir.

Yapılan haber medyası taramasında; Birgün, Evrensel, Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah, Star, Türkiye Gazetesi, Yeni Akit ve Yeni Şafak isimli kuruluşların tamamı konu ile ilgili haberler yapmıştır. Bu haber medyasından 8’i (Hürriyet, Milliyet, Posta, Sabah, Star, Takvim, Yeni Akit, Yeni Şafak) “4 kardeş olayını” daha çok psikolojik ve bireysel sorunlara indirgerken diğer 2’si (Birgün ve Evrensel) olayın toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla da ilgilenmiştir.

4.1. Makro yapı: Tematik ve Şematik Çözümleme

Makro çözümleme tematik ve şematik çözümlemeyi içermektedir. Başlıklar, haber girişleri, fotoğraflar, ana olayın sunumu, sonuçlar, ardalan ve bağlam bilgisi ile haber kaynakları vd. unsurlar makro yapıyı temsil etmektedir (Özer, 2001: 83).

4.1.1. Tematik Yapı İncelemesi

Haberle ilgili ana mesajlar basın yayın kurulunun çerçevelemesi sonucunda ortaya çıkar. Her basın yayın kuruluşu haberi dünya görüşüne göre değerlendirme süzgecinden geçirerek vermektedir. Bu nedenle özellikle yorum içerebilecek olaylar üzerinde habere ilişkin enformasyonda farklı değerlendirmeler yapılabilir.

4.1.1.1. Başlıklar

1. Dört kardeşin intiharı: Oya Yetişkin hakkında 21 icra dosyası çıkarılmış, sürekli maaş haczi uygulanmış! (BirGün, 8 Kasım 2019)
2. Borç nedeniyle toplu intihar: 4 kardeşin ölüm sebebi siyanür (Evrensel, 7 Kasım 2019)
3. 4 kardeşin ölümünde korkunç tespit: Antidepresanla intihar...(Hürriyet, 6 Kasım 2019)
4. Fatih’te ölü bulunan 4 kardeş... Otopsi raporundan çıkan şok gerçek! (Milliyet, 6 Kasım 2019)
5. 4 kardeş ölümünde ayna etkisi mi yaşandı? (Posta, 9 Kasım 2019)
6. Borçları yüzünden intihar etti denildi, gerçek SGK bilgileriyle ortaya çıktı (Sabah, 8 Kasım 2019)

7. Bir evde 4 ceset! Kapıda 'siyanür' notu (Star, 6 Kasım 2019)
8. Siyanürle ölen kardeşlerle ilgili gerçek SGK bilgileriyle ortaya çıktı! Borçları yüzünden intihar etti denilmişti... (Takvim, 8 Kasım 2019)
9. Evlerinde ölü bulunan 4 kardeşle ilgili kahreden detay! (Vatan, 7 Kasım 2019)
10. Ateist kitap 4 kişiyi intihara sürükledi (Yeni Akit, 8 Kasım 2019)

Haberde kullanılan başlık, habere ilişkin bir temanın algılanmasında önemli bir ölçüttür. 6 Kasım 2019 günü İstanbul'da yaşanan olayı içeren haber metinlerinde tercih edilen başlıklar haberin ana teması yönünden farklılıklar göstermektedir. Bu haberin teması “4 kardeşin evlerinde ölü bulunması” şeklindedir. Ancak süreç içerisinde habere ilişkin yeni detayların ortaya çıkması ve yayınların güncellenmesi, bu habere ilişkin temanın da değişmesine sebep olmuştur.

1 ve 2 no'lu başlıklar olaya ilişkin ekonomik nedenleri sorgularken diğer başlıklarda bu durum söz konusu değildir. 3, 4, 5 ve 9 no'lu başlıklar ise clickbait (tık yemi) içermekte ve okuyucunun merak aralığına hitap ederek salt tıklanma beklentisi ile oluşturulmuştur. 6 ve 8 no'lu başlıklar olayın ekonomik bir sebeple meydana gelmediği kanısını taşımışlar ve bu açıdan haber yapan gazetelere karşı bir haber dili oluşturmuşlardır. 7 no'lu başlık ise olayın ana unsurunun kimyasal bir madde olmasına değinmiş ve başlıkta bu zehirlenme içeriğine vurgu yapmıştır. Son olarak 10 no'lu başlık ise hayatını kaybeden 4 kişinin intihar nedenlerinden olarak bir kitabı görmüş ve “ateist kitap” şeklinde bir başlık atmıştır.

Yukarıdaki başlıklara ilişkin bir muhakeme yapıldığında 1 ve 2 no'lu başlıklar dışında kalan haber başlıklarının konuyu toplumsal ve ekonomik bir sorun olmadan yansıttıkları daha çok bireysel ve psikolojik sorunlar sonucunda böyle bir olayın meydana geldiğini belirtmektedir.

4.1.1.2. Haber Girişleri

Haber girişi, haberi kısaca özetleyen kısmı oluşturur. Genellikle ters piramit yazım tekniğinin tercih edildiği haber girişlerinde olaya ilişkin en dikkat çekici ve önemli noktalara yer verilir. Bu çalışma dâhilinde incelenen haberlerin tamamında haber spotu kullanılmamıştır. Bu yüzden haber spotu kullanmayan yayınların ilk paragrafı haber girişi olarak değerlendirilmiştir.

İstanbul Fatih'te siyanürle intihar ettikleri açıklanan dört kardeşten Oya Yetişkin'le ilgili yeni bilgiler ortaya çıktı. Düzenli işi olan tek kardeş olan Oya Yetişkin hakkında Çağlayan Adliyesi'nde 21 icra dosyası bulunurken birçok noterlik de Yetişkin'in borçlarının tahsili amacıyla maaşına el konulması için talimat göndermiş. (BirGün, 8 Kasım 2019)

Fatih'te kapısında 'Dikkat siyanür var' yazılı not olan bir evde, 2'si kadın 4 kardeş siyanürden ölü bulundu. Ölüm nedeninin borç nedeniyle intihar olabileceği iddia edildi. (Evrensel, 7 Kasım 2019)

Fatih'te bir evde, 2'si kadın 4 kardeş ölü bulundu. Polisin ilk tespitlerine göre, 4 kardeş çok sayıda antidepresan içerek intihar etti. (Hürriyet, 6 Kasım 2019)

İstanbul'un Fatih ilçesinde, 4 kardeşin siyanürle ölümüyle ilgili soruşturma devam ederken, yapılan incelemelerde yeni bir bulguya rastlandı. Kardeşlerden Oya Yetişkin'in diğerlerinden daha sonra öldüğü belirlendi, bu nedenle önce kardeşlerine meyve suyu içinde siyanür verdiği daha sonra kendisinin içtiği iddia edildi. Ayrıca 'Dikkat siyanür var' notunun da Oya Yetişkin tarafından yazılmış olabileceği öne sürüldü. (Milliyet, 6 Kasım 2019)

İstanbul Fatih'te evlerinde ölü bulunan Yetişkin kardeşlerin ölüm nedeni hala araştırılırken; uzmanlar konunun psikolojik boyutunu değerlendiriyor. Psikiyatrist

Prof. Dr. Nevzat Tarhan, böyle durumlarda intihar ihtimalinin yüksek olduğunu, bu vaka özelinde konunun psikolojik boyutunun ele alınması ve “psikolojik otopsi” yapılması gerektiğini vurguladı. (Posta, 9 Kasım 2019).

İstanbul Fatih’te dört kardeşin intiharının ardından yabancı haber kaynaklarında Türkiye’ye yönelik ‘ekonomik’ anlamda algı operasyonu başlatıldı. Yabancı haber siteleri ve yabancı medyayı destekleyen bazı Türk sitelerinde ‘Türkiye’de ekonomik sorunların olduğu’ algısı oluşturulmak için veresiye defterindeki borçlar dahi kullanıldı. Türkiye’de insanların ‘açlık sınırında’ oldukları için intihar ettikleri algısı oluşturulmaya çalışıldı. Ancak psikolojik tedavi gören dört kardeşin SGK bilgileri ortaya çıktı. Bilgilerde kardeşlerin ‘borç’ yüzünden intihar etmedikleri anlaşıyor. (Sabah, 8 Kasım 2019).

İstanbul Fatih’te bir evde 2’si kadın 4 kardeşin cesedi bulundu. (Star, 6 Kasım 2019)

İstanbul Fatih’te dört kardeşin intiharının ardından yabancı haber kaynaklarında Türkiye’ye yönelik ‘ekonomik’ anlamda algı operasyonu başlatıldı. Yabancı haber siteleri ve yabancı medyayı destekleyen bazı Türk sitelerinde ‘Türkiye’de ekonomik sorunların olduğu’ algısı oluşturulmak için veresiye defterindeki borçlar dahi kullanıldı. Türkiye’de insanların ‘açlık sınırında’ oldukları için intihar ettikleri algısı oluşturulmaya çalışıldı. Ancak psikolojik tedavi gören dört kardeşin SGK bilgileri ortaya çıktı. Bilgilerde kardeşlerin ‘borç’ yüzünden intihar etmedikleri anlaşıyor. (Takvim, 8 Kasım 2019)

Fatih'teki evlerinde ölü bulunan 2'si kadın 4 kardeşin cesetleri üzerinde yapılan ilk incelemede, siyanür zehirlenmesi bulguları görüldü. 4 kardeşin cenazesinin İstanbul Büyükşehir Belediyesince kimsesizler mezarlığına defnedileceği öğrenildi. (Vatan, 7 Kasım 2019)

Fatih'te 4 kardeşin siyanür içerek intihar ettikleri evde evrimci Richard Dawkins'in ateizm propagandası yaptığı "Tanrı Yanılgısı" adlı kitabı bulundu. Tüm dinleri alenen inkar eden skandal kitap halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmesi ve "Mukadesata hakaret" gerekçesiyle Türkiye'de davalık olmuştu. (Yeni Akit, 8 Kasım 2019)

İdeal bir haber girişinden beklenen olayı net bir biçimde aktarması ve önemli detaylara yer vererek bir özetin sunulmasıdır.

BirGün ve Evrensel gazeteleri haberdeki kişilerin borçlarının olmasına yönelmiş ve söz konusu “intihar” olayının nedenlerinden birisinin ekonomik koşullara bağlı olabileceği üzerinde durmuştur.

Hürriyet Gazetesi haber enformasyonunda hatalı bir bilgi kullanmış ve “intihar” ediş yöntemi olarak antidepresan ilaçları göstermiştir. Fakat olayla ilgili yapılan soruşturmada böyle bir bulguya rastlanmamıştır.

Milliyet Gazetesi vermiş olduğu haber girişinde daha çok intihar edilme yöntemini detaylandırmıştır. Haber metninde kimyasal madde alımından, eylemin nasıl gerçekleştirildiğine kadar iddia edilen görüşler ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Posta Gazetesi konu ile ilgili haberinde uzman görüşüne yer vermiş ve Yetişkin kardeşlerin intiharına yönelik olarak durumun psikolojik açıdan değerlendirilmesi gerektiği biçiminde bir haber girişi oluşturmuştur.

Sabah ve Takvim gazetelerinin haber girişi ise birebir aynıdır. Söz konusu haber girişi, olayla ilgili yerli ve yabancı basın kuruluşların bir kısmında (BirGün, Evrensel, BBC Türkçe, DW Türkçe) yapılan haberlerin içeriğindeki ekonomik duruma ilişkin tespitlerine karşı çıkmaktadır. Bu haberlerin bir “algı operasyonu” olduğunu belirten Sabah ve Takvim gazeteleri aynı zamanda Yetişkin kardeşlerin “psikolojik tedavi gördüklerini” yazmış ve SGK verilerine ulaşarak kardeşlerin ekonomik sebeplerden ötürü intihar etmediklerini dile getirmiştir.

Star Gazetesi, olayı tek cümlede özetleyen bir haber spotu kullanmış ve olayın gelişimine yönelik herhangi bir bilgi vermemiştir.

Vatan Gazetesi, sunduğu haber girişinde Yetişkin kardeşlerin intihar etme yöntemlerini öne çıkarmış ve cenazelerin defnedilmesi hakkında bilgiler vermiştir.

4.1.1.3. Fotoğraflar

Haberde kullanılacak olan fotoğrafların, haber temasın belirten nitelikte olması beklenmektedir. Haberle ilgili fotoğraf kullanımına bakıldığında Sabah, Takvim ve Yeni Akit gazeteleri 4'er fotoğraf kullanmıştır. Milliyet, Posta ve Vatan gazeteleri 2'şer fotoğraf kullanırken BirGün, Evrensel ve Hürriyet gazeteleri ise haberlerinde 1 adet fotoğrafa yer vermiştir.

Sabah ve Takvim gazeteleri sunmuş oldukları haberde diğer basın kuruluşlarının haber dilini hedef alan fotoğraflar kullanmışlardır. Yeni Akit gazetesi ise evin içinde bulunan Richard Dawkins'in yazdığı Tanrı Yanılgısı isimli kitabın fotoğrafını yerleştirerek “ateist kitap” şeklinde nitelemiştir. Toplamda 4 fotoğraf kullanan Yeni Akit gazetesi bunlardan 3'ünde Tanrı Yanılgısı isimli kitaba yer vermiş 1'inde ise Richard Dawkins'in fotoğrafını kullanmıştır.

4.1.2. Şematik Yapı İncelemesi

Şematik yapı incelemesi ana olayın sunumu, sonuçlar, haber kaynakları, ardaan ve bağlam bilgisi çerçevesinde yapılmaktadır.

4.1.2.1. Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar

Yetişkin kardeşlerin ölümüne ilişkin yapılan haberlerde incelenen gazetelerin ana olayı sunum şekillerinde farklı çerçeveleme yaptıkları gözlemlenmiştir. Söz konusu bu farklılıklar ideolojik perspektiflerle okunduğunda anlam kazanmaktadır. BirGün ve Evrensel gazeteleri dışında kalan gazetelerin tamamı yaşanan olayda bireysel ve psikolojik sorunları öne çıkarmış, hatta Sabah ve Takvim gazeteleri olayın ekonomik bir boyutunun olmadığını, konuya toplumsal ve ekonomik açıdan değinerek haber yapan basın kuruluşlarını da “algı operasyonu” yapmakla suçladıkları görülmüştür. Yetişkin kardeşlerin neden bir arada yaşadıklarına ilişkin bir ayrıntı ortaya sunmayan gazeteler, hayatını kaybeden kişilerin sadece SGK kayıtlarına bakarak borçlarının olmadığını ve söz konusu olay bir “intihar” ise bunun yalnızca psikolojik bir sorunla meydana geldiğini aktarmışlardır. Özellikle Yeni Akit'in ana olayı sunmasında habere ilişkin etik sınırları aştığı görülmektedir. Olayla ilgili evde bulunan bir kitabı “kişileri ölüme sürüklediğine” ilişkin bir değerlendirme yapmak, yazılan haber metninin tamamen ideolojik bir ürün olduğunu nitelemektedir.

Olayın sonuçları da çözümlemenin bir diğer parçasından biridir. van Dijk'a göre olayların haber olmasının sebebi, sonuçlarıyla ortaya çıkan etkidir (Aktaran: Doruk, 2013: 120). Bu açıdan haberlere ilişkin bir değerlendirme yapıldığında ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: Yetişkin kardeşlerin ölümünü üzerinden yapılan haberlerde basın kuruluşlarının ideolojik tutumları gözlemlenmiştir. Özellikle siyasal iktidara yakın bir konum alan haber kuruluşları meydana gelen olayda ekonomik bir sebep görmemekte, psikolojik bir problemin sonucunda “intihar” eyleminin gerçekleştiğini yazmaktadırlar.

4.1.2.2. Ardalan ve Bağlam Bilgisi

Haberde yer alan olayın yeterli ardalan ve bağlam bilgisini içermesi çok mümkün değildir. Çünkü olayın hala bir “intihar” olup olmadığı yönünde araştırmalar devam etmektedir. Özellikle adli tıp raporları sonucunda Oya Yetişkin’in vücut ısısının diğer kardeşlerden daha yüksek çıkması, kimyasal maddeyi en son onun içtiğine dair bir sonucu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla olayın “toplular intihar, cinayet vd.” olup olmadığı henüz bir netlik kazanamamıştır. Ancak BirGün ve Evrensel gazetelerinin haberleri incelendiğinde olayın nedeniyle ilgili daha detaylı bir bağlam çıkartılabilmektedir.

Bankalardaki borçlarını ödeyemeyince bankalar ve varlık şirketleri Yetişkin hakkında sürekli maaş haczi emri yollamış. Dosyalardaki alacaklara göre Yetişkin’in borçlarına bazen yüzde 50 bazen de yüzde 90’ına kadar faiz işlenmiş. Yine aynı şekilde borçlardan dolayı Yetişkin’in maaşına ve banka hesaplarına da haciz konulduğu ortaya çıktı... Sürekli banka borcu ödemeleriyle karşılaşan Yetişkin’in sözleşmeli olarak çalıştığı Mimar Sinan Üniversitesi’ne, Beyoğlu 4’ncü İcra Müdürlüğü tarafından yazı gönderildiği de ortaya çıktı. Noterlik, üniversiteye yazdığı yazıda faiz ve masraflar hariç Yetişkin’in birçok borcunun olduğunu ve maaşından kesinti yapmasını istedi. (BirGün, 8 Kasım 2019)

Anne-babalarının ölümünün ardından yüklü miktarda borç kaldığı öğrenilen kardeşlerin bu nedenle bir süredir sıkıntıda oldukları öne sürüldü... Cenazeler Adli Tıp Kurumu morguna kaldırıldıktan sonra polis ekipleri bir süre daha çalışmalarını sürdürmüş ve daha sonra evden kapıyı mühürleyerek ayrılmıştı... Saat 09.30 sıralarında 4 kardeşin evine giden BEDAŞ ekipleri 607,16 liralık elektrik faturasının 2 aydır ödenmediği gerekçesiyle elektrikleri kesti. (Evrensel, 7 Kasım 2019)

Yetişkin kardeşlere anne ve babalarından yüklü miktarda borç kalması, evde tek çalışan bireyin Oya Yetişkin olması ve onun maaşının bir kısmına haciz konmasının yanı sıra elektrik faturasının ödenmediği için ölümlerinden hemen sonra BEDAŞ tarafından evin elektriklerinin kesilmesi haberde ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Diğer gazetelerin bir kısmı kişilerin borcu olduğuna değinmiş, bu ayrıntıya da haberin son bölümlerinde yer vermişlerdir.

4.1.2.3. Haber Kaynakları

Analize tabii tutulan haberlerde anonim ve muhabirlerin kendi gözlemleriyle oluşturdukları birinci el kaynaklara rastlanmış, bunun yanı sıra mahalle sakinleri ve uzmanlarla röportaj yapılmıştır.

Olayın ardından kardeşlerin alışveriş yaptığı bakkalın sahibi Yusuf Deniz konuştu. Deniz, en son Cumartesi günü müzik öğretmeni olan Oya Yetişkin'in kendisinden alışveriş yaptığını belirterek, "Ben 15 senedir tanıyorum onları. En son Cumartesi günü akşam üzerin saat 17.00 gibi alışveriş yaptı tokalaştık gitti. Salı günü de ses çıkmayınca onun okuldan bir arkadaşı geldi, 'Bunların telefonu kapalı' dedi. Hemen 155 polis imdat hattını aradık. Polis arkadaşlar geldi çilingir ile binaya girdik, kapıya yazı asmışlar. Sonra emniyet yetkililerinin hepsi geldi buraya" diye konuştu. (Hürriyet, 6 Kasım 2019)

Evde bulunan antidepresan ilaçları da değerlendiren Prof. Dr. Nevzat Tarhan; “Bu ölüm vakasındaki ikinci önemli bilgi evde antidepresan çok kullanılıyor, ilaçlar çok kullanılıyor. Ruh sağlığı problemi olan, bilgisayar başından ayrılmayan, obez olma ihtimali olan kardeşler profili var. Kardeşlerle ilgili anlatılanlara göre bazı davranış bozuklukları da görülüyor. Bu tarzda yaşayan kişilerde ya da ailelerde bu duruma ayna etkisi diyoruz. Yani ayna etkisinde aile içinde bireyler aynı etkiyi gösterirler,

aynı şeyleri düşünürler. Dünyayı tehdit olarak görüyor, dış dünyayı tehlike olarak görürler. Kimseye güvenmezler sadece kendilerine güvenirler. Ve dışarıya karşı bunu belli etmemek için bunu ortak paylaşırlar. Buna paylaşımcı paranoya diyoruz. (Posta, 9 Kasım 2019)

4.2. Mikro Yapı

Haber metinlerine yönelik mikro yapı çözümlemesinde; sentaktik yapı, sözcük seçimleri ve haber retoriği ele alınmaktadır. Cümlelerin yapısı, haber metninde kurulan cümlelerin art arda gelmesiyle ortaya çıkan neden-sonuç ilişkisi ve haberde kullanılan veriler incelenmektedir (Özer, 2001: 84).

4.2.1. Sentaktik Yapı Çözümlemesi

Burada haber içeriğinde yer alan cümlelere, kullanılan dile ve cümlelerin olayı aktarmada nasıl bir bütünlük sağladığına ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tüm Türkiye bu intihar haberini konuşurken bazıları intihar eden dört kardeşin üzerinden Türkiye genelinde yoksulluk olduğunu ve ekonominin ne kadar kötü olduğunu dile getirme yöntemi olarak bu olayı kullandı... Türkiye'deki gazete ve televizyonlarda dört kardeşin yoksulluktan intihar ettiklerine dair haberler sunulurken yabancı haber kaynaklarında da aynı şekilde haberler yayınlandı. (Sabah ve Takvim, 8 Kasım 2019)

Türkiye’de basımı ve yayımlanması oldukça kolay olan "bilimsellik" maskesiyle kamufle edilmiş ateizm temelli ‘ideolojik’ kitaplar toplumu zehirlemeye devam ediyor. (Yeni Akit, 8 Kasım 2019)

Bazı haber kuruluşları (BirGün, Evrensel, BBC Türkçe, Euronews, DW Türkçe) Yetişkin kardeşlerin ölümüne yönelik olarak yayınladıkları haberlerde onların sosyo-ekonomik durumları hakkında bilgiler vermiş hatta haberin merkezine bu durumu yerleştirmişlerdir. Sabah ve Takvim gazeteleri ise yayınlamış olduğu haber metninde -iki haber kuruluşu haber başlığı dışında metni aynı şekilde yayınlamışlardır- konuyu Yetişkin kardeşlerin intiharından uzaklaştırarak farklı basın gruplarının haberlerine yönelik eleştirilere götürmektedir. Yayınlamış oldukları bu haber metninde bahsedilen haber kuruluşlarının Türkiye’yi hedef aldığını belirten Sabah ve Takvim gazeteleri, olayın içeriğindeki kişilerin ölümü sonrası yapılan haberlerde bu kuruluşları Türkiye’yi hedef almakta suçlamakta ve onları etken bir noktaya olarak göstermektedir.

Yeni Akit ise evde bulunan Richard Dawkins’in Tanrı Yanılgısı ismi kitabı hedef tahtasına oturtmuş ve kitabı “ideolojik” olduğu yönünde eleştirerek “toplumun zehirlendiğini” belirtmiştir. Yeni Akit bu haber metninde evde bulunan kitabı etken bir duruma sokmuş ve meydana gelen olayın sorumlusu olarak göstermiştir.

4.2.2. Sözcük Seçimleri

Haber metinlerindeki sözcük seçimleri, özellikle ana-akım medyanın ideoloji üretimindeki ısrarını ortaya koyduğu etkenlerden birisidir. Kullanılan sözcükler haberciden basın yayın kuruluşun perspektifine kadar bir ideoloji üretimi olduğunu gösteren içeriktir. Yazılan haberlerde sözcük seçimleri çok önemli bir yere hitap eder, çünkü okuyucu buradaki mesajlara bakarak olay hakkında genel bir bakış açısı kazanacaktır.

Borç, maaş haczi (BirGün, 7 Kasım 2019)

Borç (Evrensel, 7 Kasım 2019)

Psikolojik boyut (Posta, 9 Kasım 2019)

Amaç Türkiye'yi kötölemek, algı, psikolojik tedavi (Sabah ve Takvim, 8 Kasım 2019)

Psikolojik sorunlar (Star, 6 Kasım 2019)

Dehşet evi, evrim safsatası, infial, inkâr, (Yeni Akit, 8 Kasım 2019)

BirGün, Evrensel, Posta ve Star gazeteleri habere ilişkin aktarımlarında ekonomik ya da bireysel sorunlara vurgu yapmayı tercih etmiştir. Haber içeriğinde sıklıkla üzerinde durulan sözcükler konuyu ya toplumsal anlamda değerlendirmek ya da bireysel bir sorun olarak değerlendirmek üzerine seçilmiştir. Sabah, Takvim ve Yeni Akit gazeteleri ise haberde ideolojik üretimi arttırabilmek adına karşı olduklarını yayın gruplarını eleştirmişler ve konuyu ile alakasız bir biçimde evrim teorisi ya da ateizmi temel alarak haber içeriği üretmişlerdir.

4.2.3. Haberin Retoriği

Haberin retoriği olarak görülen kısım fotoğraflar, rakamlar, alıntılar vb. etkenler olarak değerlendirilmektedir. Bu etkenler haberde inandırıcılık etkisini arttırmak ve haberin ana teması ile okuyucu arasındaki etkileşimi pekiştirmek üzerine kullanılmaktadır (Doruk, 2013: 126).

Haberlerde birçok yayın organı olayın geçtiği eve ilişkin fotoğraflar yayınlamışlardır. Bu fotoğraflar konuyu daha çok dramatize etmekle birlikte haberin içeriğine yönelik herhangi bir katkıyı da barındırmamaktadır.

Yoksulluk ve işsizlik rakamlarındaki artışa paralel olarak intihar vakalarında da artış yaşandı. Geçen yılın verilerine göre 3 bin 161 kişi intihar ederek, hayatına son verdi. Başka bir ifadeyle 2018 yılında haftada 61 kişi intihar etti... İntiharları Meclis gündemine taşıyan CHP'li Gamze Akkuş İlgezdi, Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarı döneminde intihar ederek hayatına son veren yurttaş sayısının resmi rakamlara göre 47 bin 537'ye ulaştığına dikkat çekmişti. (Evrensel, 7 Kasım 2019)

Evrensel Gazetesi haberin son paragrafında intihara ilişkin sayısal verileri paylaşmıştır. Ekonomik sorunların arttığı dönemlerde intihar oranının da arttığını belirten veriler sunularak Yetişkin kardeşler olayının da ekonomik temelli bir intihar vakası olabileceği üzerinde durulmuştur.

4. Sonuç ve Tartışma

Geleneksel habercilik anlayışından İnternet haberciliğine geçişte birçok farklılıklar yaşanmıştır. Özellikle son yıllarda karşımıza çıkan yakınsama/yöndeşleşme ile birlikte medyaya ilişkin sınırlar silikleşmiş ve haber formu da yeni sunuş biçimleri kazanmıştır. Ancak bu farklılığın bir devrim olduğunu iddia etmek olaya çok iyimser bir şekilde yaklaşıldığını göstermektedir. Nihayetinde yeni medya, geleneksel medyanın bir olumsuzlamasıdır. Haber etiğinin geleneksel haber medyasında aşılın sınırları İnternet haberciliğinde de kendisini göstermiştir. Hatta geleneksel medyadaki sıklıkla gerçekleştirilen etik ihlallere (manipülasyon, hedef gösterme, nefret söylem vd.) İnternet haberciliğinde (clickbait, fake news vd.) kavramlar eklenerek haber etiği anlamında daha büyük bir problemle karşılaşmıştır.

İktidar olan düşüncenin söylemi, toplumda kabul gören yaygın ideolojinin söylemidir. Haber gibi söylem pratikleri de bu ideolojik bakışın meşrulaştırılmaya çalışıldığı ve kitlelere ulaştığı alanlardır. Bu yüzden eleştirel söylem analizi, mevcut iktidarın söylemi üzerinden ideolojinin nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışır. Bu haliyle eleştirel söylem çözümlemesi bir yandan dil ve söylem arasındaki ilişkiye odaklanırken diğer yandan toplumsal sınıflaşmanın ve egemen olanın ideolojisinin yeniden üretimini sorgulamaya açar.

Yaşadığımız toplum içerisinde oluşan ekonomik, sosyolojik ve kültürel etkenlerinden bağımız görülemeyecek olan haber söylemi, son tahlilde bütünsel bir bağlamla analiz edildiği

haliyle değer kazanmaktadır. Bu hususta van Dijk, geliştirmiş olduğu çözümlemesinde haberleri, dilbilimsel ve sosyo-politik bağlamda değerlendirmektedir.

Haber söylemine yönelik birçok farklı model olsa da bu çalışmada van Dijk'ın eleştirel söylem analizi modeli kullanılmış ve bir intihar haberleri üzerinden ideolojik bir üretimin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, intihar haberlerinin verilmesinde kullanılan fotoğrafların dikkatli bir şekilde seçilmesi gerektiği yönündedir. Haberde fotoğraf, olayı özetleyebilecek ve metinde yazanların inandırıcılığını arttırabilecek bir unsur olarak kullanılır. Ancak bu olay özelinde görülmektedir ki birçok haber kuruluşu ölümün gerçekleştiği haneye ilişkin fotoğrafları farklı açılardan sıklıkla paylaşmıştır. Bu fotoğrafların haber değerine herhangi bir katkısı olmamasına rağmen paylaşılması, haberi dramatize etme yöntemi olarak karşımıza çıkmıştır.

Çalışma dâhilinde ortaya konan sonuçlardan birisi de haberlerin genelinde kişilerin intihar etiş yöntemine dair bulguların ayrıntılı olarak sunulmasıdır. Habercinin görevi olayı aktarmak üzerine kuruludur, olayı en net ayrıntısına kadar betimlemek ve bir yöntem göstermek etik sınırların yine ihlali anlamına gelmektedir. Yetişkin kardeşlerin intihar olayında edinilen kimyasal maddenin nasıl alındığı ve intihar edildiğine yönelik olarak çok detaylı anlatımlar kullanılmıştır. Bu detaylara asla yer verilmemesi gerekir. Nihayetinde konuyu takip eden okuyucuya bir yöntem sunmak, haber etiği ile bağdaştırabilecek bir durum değildir.

Çalışmaya ilişkin kritik sonuçlardan birisi de intiharın haberleştirilmesinde birçok yayın kuruluşunun sosyal ve ekonomik gerçeklere dayanmadan, konuyu sadece bireyselleştirerek ve psikolojik sorunlara indirgeyerek haberleri sunmalarıdır. Fakat ısrarla belirtilmesi gerekir ki meydana gelen hemen her olayın bir toplumsal parçası ve nedeni vardır. Özellikle ana akım yayın kuruluşlarına ait haber siteleri bu konuyu yadsıyarak haberlerini oluşturmuşlar ve gerçekliğin bütünsel olarak görünmesini engelleyerek ideolojik bir üretim gerçekleştirmişler, hatta olaya sosyo-ekonomik bütünsellikle yaklaşan haber sitelerini ise “ideolojik” olmakla suçlamışlardır.

İntihar ile ilgili haberlerin verilmesinde birçok uluslararası ve ulusal metinler yazılmışken, hala bu etik kodları hiçe sayarak yayınların yapılması sadece habercinin haber yazım biçimi ve düşüncesi ile bağdaştırılamaz. Bu konuya ilişkin haberler bilinçli bir şekilde dramatize edilerek daha çok tıklanma almak amacıyla servis edilmektedir. Mevcut haber pratikleri ve üretim-tüketim ilişkileri gözlemlendiğinde haber etiği alanında aslında birçok noktada sınırların aşıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G.** (2010). Gazetecilik Etiğini Belirleyen Yapısal Unsurlar: Mülkiyet ve Kontrol Sorunu. Editör: Çaplı, B. ve Tuncel, H. Televizyon Haberciliğinde Etik içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Ayaz, F., Taşdelen, B., Adıyaman, F ve Yüksel, E.** (2018). İnternet Haber Sitelerinde İntihar Haberlerinin Sunumu. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 11 Sayı: 1 sf. 5-23.
- Çoban, B.** (2006). *Toplum ve İntihar*. (Editör: Barış Çoban ve Zeynep Özarslan) Karl Marx: İntihar Üzerine içinde. İstanbul: Yenihayat.
- Doruk, Ö.** (2013). Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşluğu Derneği'nce Yapılması Planlanan Yürüyüşün Engellenmesine İlişkin Haberlerin Çözümlemesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. Cilt:2 Sayı: 1 sf. 106-132.

- Evers, H.** (2010). *Medya Etiği*. Editör: Çaplı, B. ve Tuncel, H. Televizyon Haberciliğinde Etik içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Gould, M., Jamieson, P., and Romer, D.** (2003). Media Contagion and Suicide Among the Young. *American Behavioral Scientist*, 46 (9), 1269–1284.
- Ishii, K.** (1991). Measuring Mutual Causation: Effects of Suicide News on Suicides in Japan. *Social Science Research*, 20 (2), 188–195.
- İnal, A.** (2010). Tarihsel Gelişimi İçinden Gazetecilik Etiğini Yeniden Düşünmek. Editör: Çaplı, B. ve Tuncel, H. Televizyon Haberciliğinde Etik içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Kuçuradi, I.** (1999). *Philosophical Ethics and Professional Ethics*, Introduction Ethics of the Professions: Medicine (ed. Ioanna Kucuradi), Business, Media, Law. New York: Springer.
- Özer, Ö.** (2001). Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri. Konya: Literatürk.
- Sisask, M. and Värnik, A.** (2012). Media Roles in Suicide Prevention: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. (9), 123-138.
- Tatum, T. P., Canetto, S. S. and Slater, D. M.** (2010). Suicide Coverage in U.S Newspapers Following The Publication of The Media Guidelines. *Suicide and Life- Threatening Behavior*. 40 (5), 524-534.
- van Dijk, A. T.** (2003). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım. Çev: (N. Ateş) Söylem ve İdeoloji içinde. Editör: Barış Çoban ve Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınları.
- van Dijk, A. T.** (2015). *Critical Discourse Analysis*, The Handbook of Discourse Analysis, Second Edition. Edited by Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, and Deborah Schiffrin, John Wiley & Sons, Inc.

İnternet Kaynakları

- BirGün Gazetesi** (2019), <https://www.birgun.net/haber/dort-kardesin-intihari-oya-yetiskin-hakkinda-21-icra-dosyasi-cikarilmis-surekli-maas-haczi-uygulanmis-275709> Erişim Tarihi: 28.11.2019
- Evrensel Gazetesi** (2019), <https://www.evrensel.net/haber/390388/borc-nedeniyle-toplu-intihar-4-kardesin-olum-sebebi-siyanur> Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Hürriyet Gazetesi** (2019), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4-kardesin-supheli-olumu-alisveris-yaptiklari-bakkal-konustu-41367756> Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Milliyet Gazetesi** (2019), <http://www.milliyet.com.tr/gundem/fatihte-olu-bulunan-4-kardes-otopsi-raporundan-cikan-sok-gercek-6073464> Erişim Tarihi: 27.11.2019
- Posta Gazetesi** (2019), <https://www.posta.com.tr/4-kardes-olumunde-ayna-etkisi-mi-yasandi-2217924> Erişim Tarihi: 02.12.2019
- Sabah Gazetesi** (2019), <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/11/08/borclari-yuzunden-intihar-etti-denildi-gercek-sgk-bilgileriyle-ortaya-cikti> Erişim Tarihi: 03.12.2019
- Star Gazetesi** (2019), <https://www.star.com.tr/yasam/bir-evde-4-ceset-kapida-siyanur-notu-haber-1491720/> Erişim Tarihi: 29.11.2019

Takvim Gazetesi (2019), <https://www.takvim.com.tr/yasam/2019/11/08/siyanurle-olen-kardeslerle-iligili-gercek-sgk-bilgileriyle-ortaya-cikti-borclari-yuzunden-intihar-etti-denilmisti> Erişim Tarihi: 26.12.2019

Türkiye Psikiyatri Derneği (2019), <http://www.psikiyatri.org.tr/2090/intiharla-ilgili-haberler-ve-paylasilmasi> Erişim Tarihi: 03.12.2019

Vatan Gazetesi (2019), <http://www.gazetevatan.com/evlerinde-olu-bulunan-4-kardesle-ilgili-kahreden-detay--1283780-yasam/> Erişim Tarihi: 02.12.2019

Yeni Akit Gazetesi (2019), <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ateist-kitap-4-kisiyi-intihara-surukledi-951848.html> Erişim Tarihi: 01.12.2019

İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim-Öğretim (Orhan DOĞAN,
Özlem MURAZ BUDAK)

İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim-Öğretim

Prof. Dr. Orhan DOĞAN¹, Dr. Öğretim Üyesi Özlem MURAZ BUDAK²

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Email: odogankusu@gmail.com

² Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi /Türkçe ve Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı/ Email: ozlem-muraz@hotmail.com

Çalışmada eğitim ve öğretim kavramları ile ilgili kısa bilgi verildikten sonra İslamiyet öncesi dönemde Türklerde eğitim-öğretim konusu ele alınmıştır. Bu kapsamda İslamiyet öncesi Türk toplumunun eğitim temellerine dikkat çektiğimiz bu çalışmada; Türk toplumlarının eğitim, anlayış ve uygulamalarının, yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenmiş olduğuna, çocukların ve gençlerin toplumsallaştırılıp eğitilmesinde toplumun töresinin önemli bir rol oynadığı hususuna vurgu yapılmıştır. Bu yüzyıllardaki Türklerin eriştikleri uygarlık ve kültür düzeyi, Türklerde *örgün* eğitim kurumlarının bulunduğu kesin bir delil olarak bakılsa da bu kurumlar hakkında henüz bilgimiz olmamasından dolayı çalışmada yer verilmemiştir. *Alp insan* tipinin temel özelliklerinden biri de onun *cesur* olduğu kadar *bilge* bir kişi olmasıdır, bu da eski Türklerde köklü bir *bilim sevgisi* nin olmasına zemin hazırlamıştır. Bu sebeple çalışmamızda kısmen de olsa Eski Türklerde bilim konusuna yer verilmiştir. Çalışmada, İslamiyet öncesindeki Türk toplumunda askeri eğitimin önemine binaen bu eğitimin temel hedeflerine de dikkat çekilmiştir. Ayrıca Eski Türklerde *meslekî eğitimin* de önemli bir yer tutması sebebiyle İslamiyet öncesi Türk toplumunda toplumsal ve mesleki eğitimin temel amaçları ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Email: odogankusu@gmail.com

² Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi /Türkçe ve Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı/ Email: ozlem-muraz@hotmail.com

Muhammed Yusuf'un "İtiraf" Şiirinde Vatan konusu ve Onun
Türkiye Türkçesi Çevirisine Aktarılması Üzerine (Zilola KHUDAYBERGENOVA)

Muhammed Yusuf'un "İtiraf" Şiirinde Vatan konusu ve Onun Türkiye Türkçesi Çevirisine Aktarılması Üzerine

Prof.Dr. Zilola KHUDAYBERGENOVA¹

¹ Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

E-mail: aloliz74@mail.ru, zkhudaybergenova@bartin.edu.tr.

1.Giriş

Özbekistan bağımsızlığa kavuştuğundan bu yana, son 28 senelik süre içerisinde birçok Özbek yazarları ve şairlerinin eserleri Türkçe'ye çevirildi. Bilhassa, 2013.de Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü Çeviri Teorisi ve Pratiği Bölümü'nde gerçekleştirilen "Özbek Edebiyatı'nın Seçme Eserlerini Doğu Dil-lerine Tercüme Etmenin Teorik ve Pratik Meseleleri" adlı Bilimsel Proje kapsamında, Özbekistan Cumhuriyeti Yazarlar Birliği'yle edebi işbirliği sonucunda ünlü Özbek şairi Muhammed Yusuf'un seçme eserlerinin Türkçe çevirileri Taşkent'te yayınlandı. Maalesef, bu tercüme hâlâ ne dilbilim odaklı, ne de edebiyat bilimi ağırlıklı çeviribilimde değerlendirilmedi. Bu bildiriden amaç halkın derdini şiirleriyle yüksek sesle anlatabilen, kısa süren ömründe vatanına olan yüksek sevgisini kendine özgü bir üslupla ifade ettiğinden dolayı milletin sevgisine kavuşan Muhammed Yusuf ve onun şiirlerini tanıtmak, şiirlerin Türkçe çevirilerinde şair ve tercümenin vesilesiyle Özbek diliçi dünya görüşünün yansıması konularını araştırmak, tercümenin bu düzlemdeki yapıcılığını değerlendirmektir. Ne var ki, herhangi yazar ve şair kendi milletinin temsilcisi olarak ona özgü olan iç dünya görüşünü özgün bir şekilde yazılı ifade ettiği tartışılmaz konudur.

Çağdaş Özbek Edebiyatı'nın ünlü ismi, halk edebiyatı geleneklerine bağlı olarak eşsiz eserler yazmış Muhammed Yusuf, Vatan sevgisi, ülkeye bağlılık, doğruluk, erdemlilik, aşk ve vefa gibi duyguları, yazdığı şiirleri ve destanlarıyla ifade ederek yediden yetmiş herkesin sevgisini kazanmıştır.

Özbekistan Cumhuriyeti Birinci Devlet Başkanı İslam Karimov, Muhammed Yusuf'un validesi Anahan Satıbalı Kızı'na başsağlığı dilerken: "Oğlunuz Muhammedcan ender istidat sahibi, insanları içten seven, temiz kalpli, mert ve mütavaze insandı. Onun ölüm haberi dost ve sevenleri kadar beni de kederlendirmiştir. Onun temiz hatırası hepimizin yüreğinde ebedi kalacaktır. Siz'e Yaradan'dan sabır takat ve dayanma gücü dilerim..." - diye yazmıştı¹.

Ünlü Özbek şairi, Özbekistan Kahramanı Abdulla Aripov şair hakkında "Gerçek şairin yüreğinde her zaman bir hoş sesli kuş öter derler. İşte o kuş Muhammed Yusuf'un yüreğine de bir yuva kurduğuna inanıyorum. O vatanını, milletini, halkını bir evlât olarak, karşılıksız, yürekten seviyordu. Onun şiirleri, böyle bir sevginin neticesi olarak meydana gelmiştir" - diye yazmıştı².

Ünlü Özbek yazarı, Özbekistan Kahramanı Said Ahmed Muhammed Yusuf hakkında şu sözleri yazmıştı: "O insanların aklını şaşırtan, düşündürten, güldüren, ağlatan, ne bulduysa hepsini insanlara dağıtan temiz insan, çömertlik sembolüydü... Hakiki şairler uzun yaşamazlar. Ama kısa ömürleri içerisinde ebedi kalacak kadar büyük miras bırakırlar... Muhammed Yusuf artık yok ama artık Muhammed Yusuf Şiiri var. Bu Şiir yüzyıllar boyu yaşayacaktır"³.

Bilim adamı, Özbekistan Kahramanı Azat Şerefiddinov: "Muhammed Yusuf şiirleriyle halkın derdini yüksek sesle anlatabildi. Vatanına olan yüksek sevgisini kendine özgü bir üslupla ifade etti. Millet onu böyle tanıdı, sevdi... Onun sade satırları okurlarını ağlattı, düşündürdü, güldürdü, kucakladı... O şöhretin peşinden koşmayan mütavaze insandı. Ama şöhret hiç bir zaman onun peşini bırakmadı... Bunu şairin "Kırk yıl Seni methetsem bile, Ödeyemem sana olan büyük borcumu" diye yazdığı satırlarında da görebiliriz"⁴.

¹ Muhammad, Yusuf (2007), *Saylanma*, Toshkent, "Sharq", s. 6

² Muhammad, Yusuf (2012), *Ulug'imsan, Vatanim*, Toshkent, "O'zbekiston", s. 3

³ Muhammad, Yusuf (2007), *Saylanma*, s. 274.

⁴ Muhammad, Yusuf (2007), *Saylanma*, s. 7-8.

Muhammed Yusuf'un şiirlerini okurken kendisinin vatanını, milletini ne kadar çok sevdiğini, ülkesinin taşına toprağına, hatta çölünde biten dikenine bile sevdalı olduğunu hissedeceksiniz. Ülke topraklarında biten yoncadan nane reyhanına kadar her bitki, karınca kelebeğinden aygırına kadar her canlısını baş tacı eden vatansever olduğuna emin olacaksınız.

Sözkonusu araştırmaya kaynak olarak başvurulmuş, Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü Öğretim Üyesi Hayrulla Hamidov tarafından çevirilen ve 2013 yılında yayınlanan kitapta şairin “Vatanım” (“Vatanım”), “İqror” (“İtiraf”) adlı şiirleri, “Osmonning oxiri” (“Gökyüzünün Sonu”), “Kohna Quduq” (“Köhnne Kuyu”) adlı destanlarının Türkçe tercümeleleri yer almaktadır⁵. Özbek Edebiyatı’nın en seçkin eserleriyle yakından tanışmak isteyen okurların beğenisini kazanacağına umut edilmiş olunan kitapta yer alan çevirilerin Özbekistan’da Türkçeye aktarılmış ilk çalışma, seçilmiş eserlerin ünlü Özbek şairine ait olsa da, tercümanın şiir çevirisi olarak ilk çalışma olduğunu ve bu nedenle, çevirilerde bazı kafiye ve hece eksikliklerinin ihtimâl dahilinde olduğu belirtilmiştir. Ama bizim genel amaç şiirlerin aktarmalarındaki şair vesilesiyle aksettirilen Özbek dil içi dünya görünüşünün Türkçe çevirilerde nasıl inikas ettiğini incelemektir.

1. Muhammed Yusuf: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği

Muhammed Yusuf hakkında söz söylemek büyük sorumluluk gerektirir. Onun şiirleri çoktan halkımızın yüreğinden yer almıştır.

27 Aralık 2013 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin “Özbekistan Halk Şairi Muhammed Yusuf’un 60. doğum yıldönümü kutlamaları doğrultusunda” adlı Kararnamesi Özbek halkının ünlü şaire olan sevgisi, Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı’nın edebiyata olan yüksek ilgisinin resmi ifadesi olduğunu düşünüyoruz.

M. Yusuf Mirza Babür ve Meşrepler’e ninni söylemiş Andican’ın Vilâyeti’nin Merhamet İlçesi’ndeki Kara Korgan köyü, Kavuncu Mahallesi’nde 26 Nisan 1954 yılında dünyaya geldi. Büyükleri çocuğa iyi niyetle Muhammedcan adını verdiler.

Yakınlarının söylediklerine göre Muhammedcan küçükken çok meraklı, kendine göre inatçı bir çocuktur. Zeki olduğu da gözlerinden okunuyordu. Muhammedcan’ın güzel ahlaklı olarak yetişmesinde büyükannesinin özel yeri vardır. Ninesinin anlattığı büyümlü masallar, okuduğu şiirler küçük Muhammedcan’ın büyüyünce ünlü şair olmasına sebep olmuş olabilir.

1973 yılında orta okuldan mezun olan Muhammedcan yüksek okulu kazanmak için Taşkent’e yol aldı. Taşkent’teki Cumhuriyet Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsü’nü kazanan genç şair 1978 yılında mezun oldu. İlk başta Kitapseverler Derneği’nde, daha sonra dönemin en ünlü gazetelerinden biri sayılan “Taşkent Akşamı” gazetesinde görev yaptı. Muhammed Yusuf 1986-1992 yıllarında Gafur Gulâm’ın adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Yayınevi’nde, 1992-1997 yıllarında “Özbekistan Avazı” gazetesini ve “Tefekkür” dergisinde bölüm başkanı olarak çalıştı. 1997-2001 yıllarında Özbekistan Yazarlar Birliği başkanının Gençlik Şubesi’nden sorumlu yardımcısı olarak görev yaptı. O seneler Özbekistan Cumhuriyeti Büyük Meclisi’ne Milletvekili olarak seçildi. Yoğun siyasi faaliyet şairin eserler yazmasına engel olamadı. Doğadan şair olan Muhammed Yusuf bir an bile olsun edebiyattan uzaklaşmadı. Aksine onun en güzel, en ateşli şiirleri o dönemde yazıldı.

Muhammed Yusuf’un “Tanish teraklar” (‘Tanıdığım Kavaklar’) adlı ilk kitabı 1985 yılında yayımlanırken kısa sürede şiirseverler arasında tanındı. 1987 yılında “Bulbulga bir gapim bor” (‘Bülbüle Söyleyeceklerim Vardır’), 1988’de “İltijo” (‘İltica’), 1989-1990 yıllarında “Uyqudagi qiz” (‘Uyuyan Kız’), “Halima enam allalari” (‘Halime Ananın Ninnileri’) “Ishq kemasi” (‘Aşk Gemisi’) adlı şiir kitaplarını yayımlayan şair, bağımsızlık yıllarında “Ko’nglimda bir yor” (‘Gönlümde Bir Yâr’), “Bevafo ko’p ekan dunyoda” (‘Vefasız Çokmuş Bu Dünyada’), “Yolg’onchi yor” (‘Yalancı Sevgilim’), “Erka kiyik” (‘Şımarık Ceylan’) adlı kitaplarıyla tanındı. 2001 yılında ünlü şairin “Saylanma” (‘Seçme Eserler’) kitabı bir kaç defa yayımlandı. Eserleri ölümünden sonra daha çok sayıda tekrar tekrar yayımlanan şairi tanımayan Özbek yoktur, diye düşünüyoruz.

Yaşamının son yıllarında yazdığı şiirlerinin ana konusu Vatan sevgisidir. Muhammed Yusuf ana vatanına, milletine olan sevgisini, bağlılığını, en samimi, en içten duygularını “Vatanım”, “Ana Türkistan”, “Vatan Methi”, “Alpamışlar’ın Yurdudur Bu Diyar”, “Hayret”, “Vatan Yegânesin”, “Bizden Özgür Vatan Kalır”, “Özbekistan” adlı şiirlerinde ifade etmiştir.

⁵ *Özbek Edebiyatı’nın Seçme Eserleri* (2014), 3. Bölüm, Muhammed Yusuf, Şiirler, Destanlar, Türkçeye Çeviren: Hayrulla Hamidov, Taşkent.

Muhammed Yusuf'un hiç bir şaire benzemeyen sesi, bir insan olarak da kendisine özgü olan erdemliliği, Vatanına olan yüksek sevgisinden dolayı şiirlerinde Özbek diliçi dünya görüşünü aks ettiren Özbek halkının temsilcisi olarak irdelememiz için neden olabilir.

2. Muhammed Yusuf'un 'İtiraf' Şiiri ve onun Türkiye Türkçesine Çevirisinde Vatan konusu

Yukarıda tasbit edilen durumlardan yola çıkarak şunu tesbit edebiliriz ki, Özbek dilinde Özbek halkının kültürü, tarihi, gelenek ve göreneklere, yani dünya görüşü inikas etmiş olup, halkın bülbülü olarak betimlenen Muhammed Yusuf'un şiirlerinde de du dünya aksettği kuşkusuzdur. Demek, Muhammed Yusuf'un şiirlerini farklı dillere aktarılması sürecinde sadece şiirlerin kafiye, vezni değil, Özbek diliçi görüşünün de ifade edilmesi çok önemlidir.

Muhammed Yusuf'un "Iqror" - 'İtiraf' şiirinin ilk bentine dikkat edelim:

*O, ota makonim.
Onajon o 'lkam,
O'zbekiston, jonim to 'shay soyangga.
Senday mehrison yo 'q,
Seningdek ko 'rkam.
Rimni alishmasman bedapoyangga.*

Şair doğum yerine muracaat ederken, onu "ota makon" – 'ata mekanım', "onajon o'lkam" 'anneciğim ülkem' diye betimlemekte ve aynı zamanda nida söz sanatını uygulamıştır. İşbu tamlamalar vesilesiyle yazar doğduğu yerin anne babası kadar değerli ve yegane olduğunu vurgulamak istemiştir. 'O' ünlemi de bu anlamın güçlendirmesine hizmet etmiştir. Zira, Özbek dünya görüşünde baba ve anne insan hayatındaki en muteber ve kıymetli değer olduğundan dolayı Özbekistan onlara denk bir şekilde tasvir etmektedir. Şair ebeveyni için kendini, hayatını mahvetmeye hazır olan çocuk gibi 'canını anne babası – Özbekistan'ın gölgesine dōşeyeceğini' uygulanarak anlatıyor. Özbek milleti dünyaya konukseverliği, misafirperverliği ile tanınmıştır. 'Osh — mehmon bilan aziz.' – Pilav konula değerli', 'Kelish mehmondan, ketish mezbondan' – 'Geliş konuktan, gidiş ev sahibinden', 'Mehmonning oldida mushugingni pisht dema.' – 'Konuğun önünde kediyi bile kovma': "Mehmon — atoyi xudo" – 'Misafir Allahtabdir' atasözleri bunun delilidir. Özbek ulusal kültüründe evine kıymetli misafir geldiğinde sandığın üzerinde katlı olarak saklanan, pahalı kumaşlardan yapılan minderler – ko'rpachalar alınır ve sofraya ertafına, önceden çekilmiş olan minderlerin üzerinden yine bir kat olarak dōşenir. Bu tutum ev sahibinin konuğa olan inanılmaz saygısının imgesi sayılır. Bu yüzden şimdiye dek gelin ceyizinde en azından 8 tane ko'rpacha –minder ve 4 tane ko'rpa – yorganlar verilir. Mezkur gelenek neticesinde meydana gelen, Özbekçe'de geniş kapsamda kullanılan 'soyasiga ko'rpa to'shamoq' – 'gölgesine yorgan dōşemek' deyimini şairin bireysel yaklaşımı sonucunda 'soyasiga jonini to'shamoq' – 'gölgesine canını dōşemek' şeklinde değişmiş olup, aynı zamanda kavramın daha çok derin ve nazik bir mana katmasına yol açmıştır⁶. Şair 'O'zbekiston, jonim to'shay soyangga' – 'Özbekistan, canım dōşeyim gölgene' diye hitap ettiği zaman kendi için en kıymetli olan canını sıradan bir minder gibi hattaki Özbekistan'a değil, onun gölgesine dōşemeye istekli olduğunu itiraf etmektedir. Çocuk için anne babası gibi sevecen ve güzel kimse yoktur. O yüzden vatanını ebeveyni kadar görkemli ve sevimli gören şair hatta hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin tarlasını da Roma gibi dünyanın mucize ülkesine de dōşemeyeceğini bildirmektedir. Demek, bu dōrtlükte Özbek halkı için özgü olan anne babaya olan sevgi, vatana olan sevgi, konuksevarlık Mezkur şiir parçasının Türkçe tercümesine dikkat edelim:

*Sen ata mekânım,
Sanımsın, ülkem!
Özbekistan, sana kurban bin canım,
Senden gayri yoktur benim sevenim,
Senin gibi güzel yurt yoktur cihanda,
Roma'ya dōşimem yonca tarlanı.*

⁶ Burada Özbek geleneğine göre konuklar için sofranın etrafına minderler dōşeleceğini belirttik. Ama deyim yorgan gibi yere değil, insanın üzerine soğuktan saklamak, ısınmak için kullanılan, örtülen 'ko'rpa'nın dōşemesi anlamında olduğu Özbek edincinde konuklar, misafirler için her şeyi yapabileceklerini ifade etmiştir.

İlk önce, çevirinin ilk mısralarında noktalama işaretlerinin yanlış kullanılması sonucunda nida sanatı tecessüm etmediği gözükmemektedir. Yani Özbekçe’de muracaat olarak kullanılan ‘O, ota makonim. Onajon o’lkam, O’zbekiston’ Türkçe’de bölünmüş, ilk iki tamlama ayrı cümleye dönüştürülmüştür. Bununla birlikte, çevirmen ‘onajon o’lkam’ tamlamasını ‘canımsın, ülkem’ şeklinde değil, ‘anneciğim ülkem’ şeklinde aktarması daha uygun olacaktı. Zaten, Özbek dil içi görüşüne göre anne candan da daha çok önemli ve saygıdeğerdir. Tercüman ‘O’zbekiston, jonim to’shay soyangga’ mısrasını ‘Özbekistan, sana kurban bin canım’ şeklinde çevirmiş, kaynak metinde kullanılan yazar metaforunu bu yöntemle aktarılması onun hedefine tam uymuştur. Zaten Özbek dil içi dünya görüşünü inikas eden bu deyim kelimesi kelimesine tercüme edilmesi Türkçe’de de aynı estetik yükü ifade etmeyeceği uygulanan açıklamadan da bellidir.

Roma, büyük bir uygarlığın beşiği ve insanlık tarihindeki en büyük imparatorluklardan birinin merkezi sayılır. Burada, hemen hemen her cadde bir tür cazibe merkezidir ve binlerce bin yıllık mimari ve kültür anıtlarını kolayca bulabilirsiniz. Şair bu ünlü şehiri hatta ki ülkesinin yoncaya bile değişmeyeceğini söylerken, vatanını tek yoncasını Roma gibi muazzam bir uygarlık merkezinden üstün görür, böylece doğduğu toprağın yoncası bile değil, yoncanın değerini arkeolojik araştırmalarda 14 bin yıl öncesine kalıntılara, insan varlığına ise 10 bin öncesinde rastlanan Roma’dan üstün tutuyor. Tercüman bu mısrayı çevirirken maalesef bu kıyaslamadaki abartmanı yitirmiştir. Yani yomcanın yonca tarlası şeklinde çevirdiğinden dolayı şairin vatanına olan sevgisi gücü belki Türkçe’de tam aksetmemiş gibi geliyor.

*Bir go ‘sha suv bo’lsa, bir go ‘sha qirlar,
Qancha yurtni ko’rdim, qancha taqdirlar.
Qayga borsam suyab, boshni tik tut deb,
Tog’laring ortimdan ergashib yurar.*

Coğrafi konumuna göre Özbekistan topraklarının % 80’i düzlüklerden ibarettir. Bu düzlüklerin önemli bir kısmını Amu Derya ırmağının güneydoğu kısmında kalan Kızılkum çölü oluşturmaktadır. Ayrıca Tanrı Dağlarından kuzeyde Hisar ve ülkenin güneyindeki Altay Dağlarına kadar uzanan yüzlerce kilometre uzunluğunda dağlar vardır. Küçük ve büyük 600 nehir vardır ve bunların içerisinde en önemlileri Amu Derya ve Sir Derya’dır. Vatanını övmek isteyen şair okuyucuların dikkatini buna çekmek istiyor. Bununla birlikte Özbek milletinin özgürlüğe, bağımsızlığa olan isteği, arzunu, 73 yıl devam eden Rusya sömürgesinde de kırılmayan gururunu dağlara benzetiyor. Yani şair ‘Qancha yurtni ko’rdim, qancha taqdirlar. Qayga borsam suyab, boshni tik tut deb, Tog’laring ortimdan ergashib yurar’ – ‘Ne kadar ülkeleri gördüğünü, çok kaderlere şahit olduğunu, ama nereye gitse bile Özbekistan’ın dik dağları ona destek olduğunu, güven verdiği, hep başı dimdik olması için arkasına yaslandığını tesbit ediyor. Demek, Muhammed Yusuf Özbek halkının temsilcisi olarak, Özbeklerin kırılmayan özgüvenini memleketin çok önemli olan kısmı – dağlara benzetiyor, aynı zamanda bu durumun nedenini de dağlara bağlı olarak açıklıyor. Özbek dilinde yaygın olarak kullanılan ‘boshni tik tutmoq’ (başını dik tutmak, anlamı: boyun eğmemek) deyiminin dağların dilinden konuşturulması, bir taraftan, şairin teşhis söz sanatını maharetle uyguladığını kanıtlıyorsa, öte taraftan, yüksekliklere bakan dağların Özbekler için herhangi durumda da boyun eğmediğinin, sonuçta bağımsızlığa kavuştuğunun bir sembolü olarak ifade etmiştir. Şimdi bu şiir parçasının Türkçe çevirisine dikkat edelim:

*Dört bir yanın ırmak, dağla çevrili,
Nice yurdu gördüm, nice kaderi,
Nereye gitsem başımı dimdik tut diye,
Dağların arkamda sabit dururlar.*

Çevirmen getirilen dördlülüğü Özbekçe’den Türkçe’ye aktarırken, yazar odaklanmış olan anafikri anlatmayı başardığı meydana çıkmaktadır. Yani, H.Hamidov şair Özbekistan’ın dağları ve ırmaklarını betimlerken, çok memleketleri gezse bile, çok uluslarla tanışmışsa bile, bu kadar ona özgüven, cesaret, soğukkanlılık, bağımsızlık duygularını hissettiren dağları göz önünde olduğunu (desteklediğini), dağlar ona hep kuvvet verdiğini çeviride yansıtabilmiştir.

Muhammed Yusuf aşağıda getirelen dördlülükte dünya güzellerini (fransız kızlarını) gördüğünü, hatta Parisi bile gezdiğini, ama ya da bencil ya da masum olduğundan dolayı hiç birini göze ilmediğini, Özbeklerin şimdiye dek ekmek ve ‘somsa’ hazırlanan ve halk tarafında Özbek geleneği, yenek kültürünün mühim bir kısmı olarak kabul edilen ‘tandır’inde bile değişmeyeceğini dile getirmiştir:

*Ko'rdim suluvlarning eng faranglarin.
Yo xudbinman men yo bir sodda kasman men –
Parijning eng go'zal restoranlarin,
Bitta tandiringga alishmasman men.*

Belli ki, fransız kızları dünyanın en güzelleri olduğu itiraf edilir. Paris de etkileyici şehir olarak belirtilir. Ama şair kendisi – yani milletin belki bencil ya da masum, saf olduğundan dolayı olabilir, kendi memleketine düşkün olduğuna, dünya tarafınan kanıtlanan delilleri de göze ilmediğine işaret etmektedir. Dörtlüğün çevirisi böylece:

*Gördüm güzellerin en ferenklerin⁷,
Acaba, bu kadar bencil miyim ben,
Yoksa saf mıyım ben, günahsız, masum,
Alçak tandırına değişmem asla,
Paris'in şahane restoranların.*

'Feren'k kelimesi tarih terimi olarak 'Osmanlıların Avrupalılara, özellikler de Fransızlara verdiği ad' anlamına gelir. Ama tercümen bu sözcüğü yerinde kullanmış olmasına rağmen dipnot şeklinde 'Ferenk – 'üstün', 'daha güzel' anlamında' açıklamasını getirmiş ve tercümenin 'betimleyici çeviri' yönteminden yararlanmıştır. Aslında Özbekçe'deki 'farang' sözcüğü 'fransız' anlamıyla birlikte 'usta', 'maharetli' anlamını taşır. Fakat Muhammed Yusuf şiirinde Özbek kızları Fransız güzelleri gibi dünyada ün kazanmamış olsa da, Fransız yemekleri ve restoranları kadar tandır yemekleri tanınmamış olsa bile, seçimi kendi milletinin bir parçası olan tandıra ait olacağını vurgulamaktadır. Çeviride 'ferenk' kelimesi doğru kullanılmış olursa bile, tercümen tarafından açıklama dipnot yanlışı verildiğini tesbit etmek lazım. Bununla birlikte Muhammed Yusuf belki de çok insanların arzusu olan Paris restoranını Özbeklerin yemek kültürünün imgesi sanılan, Özbeklerin bugünkü günde de tercih edilen ulusal ekmekleri – 'yopgan non', 'patir', 'somsa' hazırlanan tandırına mukaya ediyor ve renk renk yeni yemek çeşitlerinden üstün görür. Aynı zamanda tercümen 'tandır' kelimesini çeviride 'alçak tandır' şeklinde getirmiş. Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'nde 'sestaş' olan bu sözcüklerin anlamları tamamıyla farklıdır. Türkiye Türkçesi'nde 'yere çukur kazılarak yapılan bir fırın türü' ve 'bazı yerlerde, kışın ayakları ısıtmak amacıyla alçak bir masanın altına mangal konulup, üstüne yorgan örtülerek yapılan düzen'e 'tandır denir. Özbek Türkçesi'nde 'tandır' 'ekmek yapılan ocak, düzen'dir. Yani tandır 'ekmek, somsa, kebab gibilerin yapıstırarak pişirmek için kullanılan, kilden yapılan fırın çeşidi'⁸. Türkiye Türkçesindeki 'tandır' kelimesinin Özbek Türkçesi'ndeki karşılığı 'tancha' kelimesidir. Bu durumda Özbek yemek kültürünü temsil eden, Özbekler için en değerli olan yemek – ekmek pişirilen 'tandır' için Türkiye Türkçesi'ndeki 'tandır' kelimesinden istifade edilmesi kavram bakımından da, kapsam bakımından da Özbek dünya görüşünü karşılamadığını vurgulamak lazım. Zaten, Özbek Türkçesi'ndeki 'Avval non – keyin in'om' – 'Önce ekmek – sonra hediye', 'Bir boshqoq don – bir savat non' – 'Bir başak buğday – bir sepet ekmek', 'Non qon bo'lsa, qon – jon' – 'Ekmek kan olursa, kan - can', 'Nonga e'tibor – elga e'tibor', - 'Ekmeğe dikkat – ulusa dikkat', 'Nonga hurmat – elga hurmat' - 'Ekmeğe saygı – ulusa saygı', 'Non ham non, ushog'i ham non' – 'Ekmek de ekmek – ekmek kırmısı da ekmek' gibi atasözleri milletin ekmeğe karşı, demekki ekmek pişirilen 'tandır'a karşı saygısını anlatmaktadır. Zira, bu iki sestaş kelimenin iki kesinlikle farklı manaları taşıması Özbek dünyagörüşünün Türkçe çeviride yansımadığını gösteriyor. Aslında Özbek halkı yemekleri ekmeksiz yemez, bu yüzden de 'Non bo'lsa bas, Qolgani havas' – 'ekmek olursa yeter, geri kalanı istek' diyorlar. Demek, tandır için 'kil fırın' tamlaması daha uygun gelir.

Maalesef, üstelik çevirmen kaynak dilde 4 sıra olan şiiri erec dilde 5 sırada vermiştir. Aslına bakılırsa, böyle çeviri uygun sayılamaz. Fakat tercüman şairin düşüncesini dolu bir şekilde ifade etmek için bu yolu tercih etmiş gibi geliyor. Bize göre, yukarıda getirilen dörtlüğü böyle bir şekilde Türkçeye aktarılması şairin hedeflediği manayı kullandığı vezni saklamasına neden olacaktı.

*Gördüm körpellerin en ferenklerin,
Bencil miyim ya da bayağı masum,
Paris'in en güzel restoranların,*

⁷ Ferenk – 'üstün', 'daha güzel' anlamında.

⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati (2009), 5 Ciltlik, 3.Cilt. Toshkent, Fan. 662-sayfa.

Kil fırınına da asla değişmem.

Tercüman ‘Paris’in en şahane restorantı’ betimlemesini işlettiğinde kendi milletinin ekmek pişirmek için istirmar edilen kil fırının değeri ne kadar yüksek olduğunu belirtmek istemiştir. Şair ise Paris’in çeşit çeşit dünya yemeklerini sunan tüm güzel restoranlarını bile günümüzde de özellikle köylerin her evinde ancak ulusal ekmek ve yemek çeşitlerini yapmak için tasarlanmış olunan, Özbek kültürünü temsil eden kil fırına değmeyeceğini belirlemiştir.

Şair Özbekistan’ı nitelerken, kendi vatanında geçiren her gününü bayram ve eğlentiye denk görür. Bu yüzden ana toprağından bir an olsa bile ayrılmak da yazara dahşet, vesvese, endişe gibi gelir. Muhammed Yusuf’un doğduğu yere sevgisi o kadar büyük ki, o ‘Özbekistan’ı duyanları bile saygıyla selamlayacağını, bilmeyenlere de karşı merhemet hissettiğini *kaydeder*.

*Sen bilan o ‘tgan har kun bayram - bazzm,
Sensiz bir on qolsam vahmim keladi.
Seni bilganlarga qilaman ta’zim,
Seni bilmaslarga rahmim keladi.*

Türkiye Türkçesi’ye çevirisi:

*Seninle geçirdiğim her günüm bayram,
Sensiz geçen her an korkunç bir rüya,
Seni tanıyana eğerim başım,
Seni bilmeyene bakarım üzgün.*

Kaynak ve erek dillerdeki bu dörtlükler karşılaştırıldığında çevirmenin genelde şair anafikri Türkiye Türkçesi’ne aktarabilmişse bile, ufak tefek gözükken hatalıklar ortaya çıkar. Mesela, şair vatanından bir saniyeye ayrılrsa, vesveseye kapılacağını vurguluyor. Türkçe çeviride ise vatandan uzaklıkta geçen her an ‘korkunç bir rüya’ya benzetiliyor. Ruhsalimsel açıdan bakılırsa, bu iki duygu birbirinden epeyce farklıdır. Yazar ana toprağından ayrılmak onda bir panik, dehşet uyandırdığını dile getirmekle vatanına olan hayal edilemez güçlü sevgisine dikkati çekmek ister iken, tercümede bu duygunun ancak ‘korkunç bir rüya’ diye adlandırılması dolayısıyla kaynak eserdeki kavram gücü ve kapsamı yitirmiştir.

Sonuç

Özbekistan’da vatan, millete aşk konusundaki şiirleriyle ün kazanan Muhammed Yusuf Özbek halkı tarafından ‘ulus şairi’, ‘vatan şarkıcısı’ olarak görülmektedir. Onun şiirleri bir kaç dünya dilleriyle aynı zamanda Türkçe’ye de çevirilip yayınlamış olduğuna rağmen, şimdiye dek bir türlü irdelenmemiştir.

Muhammed Yusuf şiirleriyle halkın derdini yüksek sesle anlatabilmiş olan, Vatanına olan yüksek sevgisini kendine özgü bir üslupla ifade etmiş olan şair olduğu sadese halk tarafından değil, bilimadamları tarafından da itiraf edilmiştir.

Kültür + dil +insan üçgeni prizması yardımıyla dil olgularını anlatan oluşan yeni kültürel dilbilimi çeviribiliminde de yeni ufukların açılmasına neden oldu. Bu açıdan Devlet projesi kapsamında Türkçe’ye aktarılan ve yayınlanan Muhammed Yusuf şiirleri’nde Özbek halkının dünya diliçi görüşünün çevirilerde ne kadar yansıdığını çözümlemek önem taşımaktadır.

Özbek halkının vekili olan Muhammed Yusuf şiirlerinde kullanılan imgelerle, durumlarla Özbek kültürü, gelenek ve göreneklere, ulusal değerlerini ifade etmiştir. Ama onun şiirleri Türkçe tercümelerinde tercümen H.Hamidov genel olarak şair anafikrini yansıtabilmiş olsa bile, bazen Özbek ve Türk halklarındaki farklı geleneklerle ilgili meydana gelen deyimleri yanlış kullanılışı ya da bu iki halkın kültürüne ait realiyalardan dolayı ufak tefek hatalar yapmıştır. Özellikle şiirlerdeki daha etkili, çekici düşünceler ve duygular çeviride etkisini biraz yitirmiş gibi gözüküyor. Neyse, Özbek şairi Muhammed Yusuf şiirlerinin Türkiye Türkçesi’ne aktarılması Özbek ulusunun gerçek vatan şarkıcısı eserlerinin Türkiye’de tanıtılması, iki memleket ortasındaki ilişkilerin daha güçlenmesi açısından mühim kültürel olaydır.

Kaynakça

1. Muhammad, Yusuf (2007), *Saylanma*, Toshkent, “Sharq”.
2. Muhammad, Yusuf (2012), *Ulug‘imsan, Vatanim*, Toshkent, “O‘zbekiston”.
3. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati* (2009), 5 Ciltlik, 3.Cilt. Toshkent, Fan.
4. *Özbek Edebiyati’nin Seçme Eserleri* (2014), 3. Bölüm, Muhammed Yusuf, Şiirler, Destanlar, Türkçeye Çeviren: Hayrulla Hamidov, Taşkent.
5. Özkan, Fatih (2012), “*Dildeki Dünya Görüşü*”, Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No: 2, Ekim / October: 107-123.
6. Uygur, Mermi (1984), *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
7. Uygur, Nermi (1963), *Dünya Görüşü*, Elif Yayınları, İstanbul.
8. Uygur, Nermi (1994), *Dilin Gücü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
9. Vasilev, S.A. (1974), *Filosofskiy analiz gipotezi lingvisticheskoy otnositelnosti*, Kiev.
10. Gumboldt, V.F. (2000), *Izbrannie trudi po yazikoznaniyu*, Moskva, Progress.
11. Teliya, V.N. (119), *Russkaya frazeologiya. Semanticheskoy, pragmaticheskoy i lingvokulturologicheskoy aspekti*, Moskva, Yaziki russkoy kulturi.

The Role of Turkish Foreign Trade in terms of High Value-Added Product, Exchange Rate Fluctuations and Oil Price Volatility (Salih KALAYCI)

The Role of Turkish Foreign Trade in terms of High Value-Added Product, Exchange Rate Fluctuations and Oil Price Volatility

Salih KALAYCI

Bursa Technical University

Department of International Trade and Logistics

salih.kalayci@btu.edu.tr

Abstract: *High value added product is so vital in order to increase external trade of a country due to its demand capacity. Notably, considering the Turkish economy in terms of export volume of high value added product, the indispensable outputs are machineries and mechanical appliances, boilers, vehicles railway or tramway rolling-stock and so on. For this reason, the main research subject is the role of high value-added product in terms of Turkish foreign trade. In this context, the impact of exchange rate and oil price volatility on high value-added product is addressed by using the GMM-TSLS analysis in order to find out the coefficient of correlation for Turkey. The monthly data is obtained from Turkish Statistical Institute's official website from 1999 to 2019. According to the results of GMM econometric method, the coefficient correlation of exchange rate is more than oil price which is proved empirically. Therefore, government should develop an adequate exchange rate policy in order to increase trade capacity and constitute economic reforms.*

Keywords: International trade, GMM method, foreign trade, high value-added product, exchange rate, oil price volatility.

Dijital Hikâye Anlatımında İnteraktif Medya: Black Mirror -
Bandersnatch Filmi Örneği (Semih SALMAN, Ahmet Buğra KALENDER)

Dijital Hikâye Anlatımında İnteraktif Medya: Black Mirror - Bandersnatch Filmi Örneği

¹Semih Salman, ²Ahmet Buğra Kalender

¹Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, İzmir, semih.salman@kavram.edu.tr

²Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, İzmir, ahmetbugrakalender@gmail.com

Özet

Küreselleşen dünyada bilişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte, medya da bu duruma kayıtsız kalamamıştır. Gelenekselden dijitale dönüşen medya, kullanıcılarıyla etkileşim içine girerek onları öykünün bir parçası haline getirmektedir. Yeni iletişim teknolojileri, bireylere öykünün gelişimi konusunda tercih yapabilme imkânı sunmaktadır. Dijital hikâye anlatımının parçalarından biri olan interaktif yapımlar gitgide çoğalmaktadır. Bununla birlikte, günümüzde, etkisini giderek arttıran dijital medya kanalları da interaktif tabanlı içerikler üreterek izleyicinin ilgisini çekmektedir. Dünyadaki dijital medya kanalları arasında en çok kullanılanlar arasında olan Netflix, 28 Aralık 2018 tarihinde *Black Mirror: Bandersnatch* isimli filmi interaktif bir şekilde yayımlamıştır. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada teknolojinin gelişmesiyle birlikte oluşan dijital hikâye anlatımı ve dijital medya kanalları kavramı ayrıntılı olarak işlenmiş olup, *Black Mirror: Bandersnatch* filminin interaktif yapısı ele alınmaktadır. Çalışmada, interaktif medya bağlamında, söz konusu filmde izleyiciye hikâyenin gelişiminde tercih yapabilme imkânı sunulsa da, bu durumun medya kanalının çizdiği sınırlar çerçevesinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırma deseni olarak yöntemler içinde araştırma konusu açısından olgubilim deseninin uygun olduğu düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dijital Hikâye Anlatımı, İnteraktif Medya, Black Mirror – Bandersnatch.

Giriş

Teknolojinin günden güne gelişmesi sonucunda medya da şekil değiştirmeye başlar. Geleneksel medya araçlarının yeni medya araçlarına yavaş yavaş yerini bıraktığını söylemek mümkündür. Medyanın dijital bir yapıya bürünmesi sonrasında hikâye anlatımı da bu durumdan etkilenmektedir. Dijital bir hâl alan hikâyecilik, çeşitli kanallar ve yöntemlerle izleyiciye ulaşmaktadır. Bu bağlamda, dijital hikâye anlatımının önemli bir parçası olan interaktif iletişim izleyicinin daha aktif bir rol alabilmesini mümkün kılar. İzleyiciye seçenekler sunan interaktif anlatımlar, onların tercih yapmalarına zemin hazırlamaktadır. Dijitalleşen medyanın

¹ Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, İzmir, semih.salman@kavram.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, İzmir, ahmetbugrakalender@gmail.com

yansımalarından olan dizi/film izleme platformları arasında Netflix'in öne çıktığı söylenebilir. Dünyada kullanılan internetin yüzde 15'ini tüketen söz konusu platform, dünya genelinde milyonlarca kullanıcıya hizmet vermektedir. Netflix'in yapımcılığını üstlendiği Black Mirror: Bandersnatch isimli film de izleyenlerine interaktif bir rol vererek onların filmin içinde yer almasını sağlar. Bir karakterin tercihleri üzerinden şekillenen hikâyede, izleyicilere çeşitli seçenekler sunularak, onların karakterle özdeşleşmesine olanak tanındığı söylenebilir.

Bu çalışmada, medyanın dijitale dönüşümü sonrasında ortaya çıkan interaktif medyanın, Black Mirror: Bandersnatch filmi örneğinde incelenerek bu kavramın ayrıntılı analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

Dijital Hikâye Anlatımı

Teknolojide yaşanan gelişmeler sonrasında hikâye anlatımı yeni bir boyut kazanmaktadır. Dijital hikâye anlatımı olarak bilinen söz konusu oluşum, teknolojiyle bütünleşerek izleyiciye farklı yöntemler sunmaktadır. Türlü medya kanalları aracılığıyla dijital ortamlarda gösterilen hikâyeler, izleyiciyi eylemin bir parçası yaparak, onların öyküye olan bağlılığını arttırmayı hedeflemektedir. Kajder ve diğerleri (2005), dijital hikâye anlatımının, yazarın sesini yükseltebilen güçlü bir ifade biçimi olduğunu savunurlar. Meadows (2003), çoklu ortamda öykülerinin oluşması için, doğrusal olmayan kurgu yazılımının ve dijital kameraların kullanıldığını belirterek, bireye yönelik bir hikâye anlatımının gerçekleştiğini ifade eder. Yazar, dijital hikâye anlatımını bir araçtan ziyade bir devrim olarak tanımlar. Dijital hikâye anlatımının çok farklı tanımları olduğunu belirten Robin (2006), genellikle görsellerin (video, fotoğraf, grafik, metin vb.) ve seslerin (müzik, diyalog vb.) dijital ortamlarda birleşmesi sonucunda meydana geldiği görüşü üzerinde durulduğunu vurgular. Signes (2010) ise, geleneksel öykünün, dijital medya kanallarıyla buluştuğunu anlatır.

Joe Lambert'in Dana Atchley ile birlikte, 1980'lerin sonunda kurduğu Dijital Hikâye Anlatımı Merkezi (Center for Digital Storytelling, CDS) dijital hikâye anlatımının yedi ögesi olduğunu belirtir;

- 1- Bakış Açısı: Yazarın bakış açısı nedir?
- 2- Dramatik bir soru: Hikâyenin sonunda cevaplanacak soru
- 3- Duygusal İçerik: İzleyiciyle kişisel ve güçlü bir biçimde iletişim kuran konular.
- 4- Sesinin Hediyesi: İzleyicinin konuyu anlamalarına destek vermek için öyküyü bireyselleştirmenin yöntemi.
- 5- Film Müziğinin Gücü: Hikâyeyi destekleyen müzik ya da diğer sesler.
- 6- Ekonomi: İzleyiciye çok fazla bilgi yüklemekten onları sıkmadan basit bir şekilde hikâyeyi anlatmak.
- 7- Hız: Hikâyenin ne kadar hızlı ya da yavaş ilerlediğiyle ilgilenir (Robin, 2006:711).

Kajder ve diğerleri (2005: 40-41), dijital bir hikâye anlatmak yedi aşamadan bahsederler.

Bunlar;

- 1- Başlangıç senaryosu yazma.
- 2- Storyboard planlayın.
- 3- Senaryoyu tartışın ve gözden geçirin.
- 4- Görüntüleri, video düzenleyicisinde sıralayın.
- 5- Anlatı parçasını ekleyin.
- 6- Özel efektler ve geçişler ekleyin.
- 7- Zaman izin veriyorsa bir müzikal parça ekleyin.

Sharda ise, dijital hikaye oluşturmada "Hareket Odaklı Tasarım" (Movement Oriented Design – MOD) metodolojisi geliştirir. Bilgi ve anlatıyı esas olan bu sistemde, anlatım bileşeninin işi, bilgi bileşenini etkili bir şekilde aktarabilen, duygusal açıdan ilgi çekici bir hikaye

oluşturmaktır. Bu sistemin merkezinde başlangıç (B), orta (O) ve son (S) bulunmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki adımlar kullanılır:

- Bir hikaye konsepti ile başlayın ve B, O ve S bileşenleri için hareketler üretmede parlak bir fikir oluşturun.
- Popüler hareketleri seçerek bir hikâye grafiği oluşturun.
- İkonik multimedya elemanlarıyla hareketleri temsil ederek bir storyboard oluşturun.
- Metin, videolar, görüntüler, grafikler ve ses öğelerini kullanarak gereken içerik kümesini geliştirin.
- Sunumu, çoklu ortam bileşenleriyle öykü planlarına göre yazınız (akt. Smeda vd. 2012: 148-149)

Dijital hikâyeye dair pek çok tür bulunduğunu belirten Robin (2008: 224-225), ancak esas türlerinin üç gruba ayrıldığını ifade eder. Bunlar; kişisel anlatılar, bilgilendiren ve öğreten hikâyeler, tarihsel olayları inceleyen hikâyeler. İlk olarak kişisel anlatılarda, yazar kendi deneyimlerini anlatır. Bu hikâyeler, yaşamdaki önemli olayların etrafında dönebilir ve hem yazar hem de izleyici için duygusal olarak yüklenebilir ve kişisel olarak anlamlı olabilir. Bilgilendiren ve öğreten hikâyeler, tüm akademik alanları kapsayan belirli öğrenme içeriği sunmak için dijital hikâyelerin özel olarak yaratılması durumudur. Son olarak tarihsel olayları inceleyen hikâyeler ise, tarihten olayları anlatmak için dijital medyanın kullanılarak farklı tipte hikâyelerin oluşturulmasıdır.

Dijital hikâyenin önemli özelliklerinden birisi de teknolojiyle doğru orantılı bir şekilde işlemesidir. Pek çok yazılım ve programın geliştirilmesiyle birlikte dijital hikâye anlatma şekilleri de bu duruma kayıtsız kalamamaktadır. Kent (2010), dijital hikâyelerin oluşturulmasına katkı sağlayan çeşitli yazılım uygulamaları mevcut olduğunu belirterek, ön plana çıkanları sıralar:

Microsoft Photo Story 3: Hareketsiz görüntüleri ve sesleri değiştirin.

Windows Movie Maker: Hareketsiz görüntü, video ve ses kliplerini değiştirin.

Apple iMovie: Hareketsiz görüntüleri, videoları ve ses kliplerini değiştirin.

JayCut: Çevrimiçi video / ses düzenleme.

Adobe Photoshop Elements: Görüntüleri ve metin slaytlarını değiştirin.

Goldwave: Dijital sesi kaydedin ve düzenleyin.

Söz konusu yazının 2010 yılında yayımlandığında düşünüldüğünde, günümüzde bu programların güncel versiyonlarının geldiğini belirtmek ve bu programların arasına yenilerinin de eklendiğini söylemek gerekir. Dijital hikâye anlatımı, maliyeti az olan yapımlar için de önem arz etmektedir. Temel seviyede çekim yapabilen bir kamera, bilgisayar ve doğrusal olmayan kurgu programlarıyla dijital öykü oluşturabilmek mümkündür. Oluşturulan bu öykü, internet ortamında paylaşılarak pek çok izleyiciye ulaşabilmektedir.

İnteraktif Medya Kavramı

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, insanlar da kendi düşüncelerini ve çalışmalarını paylaşma imkânı bulmaktadır. İzleyicinin daha aktif bir rol oynadığı dijital medya alanında günden güne yeni kavramlar dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de “İnteraktif Medya”dır. Dijital hikâye anlatımında interaktiflik, izleyicinin deneyimlerinde etkili olmaktadır (Miller 2009). İnteraktif medya terimi, eski tarz ile yenisi arasındaki farkın önemli bir niteliği olan etkileşimli çağrışımı vurgular. Elektronik metin, grafik, hareketli görüntü ve ses bileşimlerini kapsayan dijital ortamın, insanların verilerle etkileşimde bulunmalarını sağlayan dijital ortam entegrasyonuna interaktif ya da etkileşimli medya diye belirtmek mümkündür (England ve

Finney, 2002). Pek çok kaynakta, interaktivite, etkileşim, interaktif medya ve etkileşimlilik vs. olarak yer alan bu kavramla ilgili olarak şu açıklamayı yapmak gerekir:

Etkileşim (interaction) sözlük anlamı olarak, “iki ayrı etkenin, incelenmekte olan bir karakteristik üzerine birlikte yaptıkları etki veya nesneler, parçalar ya da sistemler arasındaki karşılıklı kuvvet ve etkilerin tümü” olarak tanımlanmaktadır. ‘Etkileşimli’ (interactive) terimi, ‘insanın faal biçimde etkileştiği, insandan girdi kabul eden insanmakina arayüzüne ilişkin’ biçiminde, etkileşimlilik (interactivity) ise kullanıcının bir programla etkileşerek programın akışına müdahale edebilmesi özelliği olarak tanımlanmaktadır (Sankur, 2004; den akt. Taşova, 2013: 35).

İnteraktif medya kavramının 1990’lı yıllardan itibaren yeni medya alanında temel terimlerden biri haline geldiğini belirten Lister ve diğerleri (2009), özellikle son dönemlerde popüler olan bu yapının aslında çok eski dönemlerde düşünüldüğünü öne sürerler. Söz konusu kavramın, Vannevar Bush (1945), Alan Kay ve Adele Goldberg (1977) gibi, bilgisayar bilimcilerinin görüşlerine dayandığını ifade eden yazarlar, o dönemlerde interaktivitenin var olan yazılı ve görsel medyanın etkisini kolaylaştıran, kişinin bilgilere daha çabuk ulaşmasını sağlayan yeni bir yol olarak görüldüğünü anlatırlar.

Günümüzde, interaktif medya kullanıcıların çoklu ortamla etkileşim yaşamasını sağlayan ses ve görüntülerin bir araya gelmesini içermektedir (Özcan ve Akarun, 2002). Teknolojik bir kavram olan interaktif medya, iki yönlü bilgi akışına izin veren bir bilgisayar ya da başka bir elektronik cihazla, kısacası insan ve makine arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Bilgisayar ortamında etkileşimin teşvik edildiği ve çeşitli yazılımlarla bu eylemin gerçekleştiği söylenebilir (Nasongkhla, 2011). Dijital devrimin tüm iş alanlarına yayıldığını belirten England ve Finney (2002), bu yerlerde görev yapan kişilerden de dijital programlara yönelik geliştirme veya güncellemeleri yönlendirebilecek, tasarlayabilecek olmaları beklendiğini ifade ederler.

Özellikle son yıllarda pek çok dijital medya kanalının kurulduğunu söylemek mümkündür. Yurtdışında Netflix, Amazon Prime, Hulu, Apple TV ve Youtube gibi video ve film paylaşım kanalları etkisini arttırırken; ülkemizde de bu kanallarla beraber yerli sermayeden kurulan Blu TV ve Puhu TV dikkat çekmektedir. Özellikle Netflix tüm dünyada milyonlarca aboneye sahiptir. Söz konusu diğer kanallara oranla daha ön plana çıkaran bir diğer özelliği de interaktif yapımlara yer vermeye başlamasıdır. Bu durum Manovich’in (2001), endüstriyel toplumun kültürel teknolojilerinin kişinin zihniyle özdeşlemeyi amaçladığı yorumunu akla getirmektedir. Sayın (2007): “Sinema Filmlerinde; Filmin belli bölümlerinde izleyici hayal gücünü kullanarak film içine yerleştirilen bölümlere müdahale edebilir. Bunun sonucunda da yeni bir hikâye oluşturulabilir. Buna da interaktif izleme diyebiliriz” (akt. Kurt, 2019: 189) diyerek izleyicinin filmde yaşananlarla ilişki kurarak, böylelikle aktif bir rol oynadığını söyler. Bir filmi bilgisayarda keydetmek veya sadece izlemek interaktifliği göstermez. Filmde izleyicinin önüne seçenek sunularak onun tercih yapabilmesi etkileşimin kurulduğunu işaret eder (Deliyannis, 2012).

Dilmen ve Ögüt (2006), etkileşimin artmasıyla birlikte izleyicide özgürlük hissinin artarak memnuniyetlerinin de aynı şekilde yükseleceğini ifade ederler. Kullanıcı, kaynak üzerinde hâkimiyetini arttırmaya çabalarırken, kaynak da egemenliğini kurduğunu düşünen kullanıcı hakkında bilgi toplar. Yazarlar bu durumu “paradoksal bir serüvenin başlangıcı” olarak nitelerler. Çoklu ortam içeriği kullanıcıyı, çoklu ortam döngü sisteminde önceden belirlenmiş tepkileri vermesi için tetiklemektedir (Deliyannis, 2012). Kullanıcı dijital aracı kontrol eden kaynağın sınırlarını çizdiği ölçüde hareket etme ve karar verme imkânlarına sahiptir.

Netflix, son yıllarda interaktif yapımlara destek vererek, izleyicinin farklı olayları deneyimlemesini sağlar. Söz konusu interaktif yapımlar şunlardır:

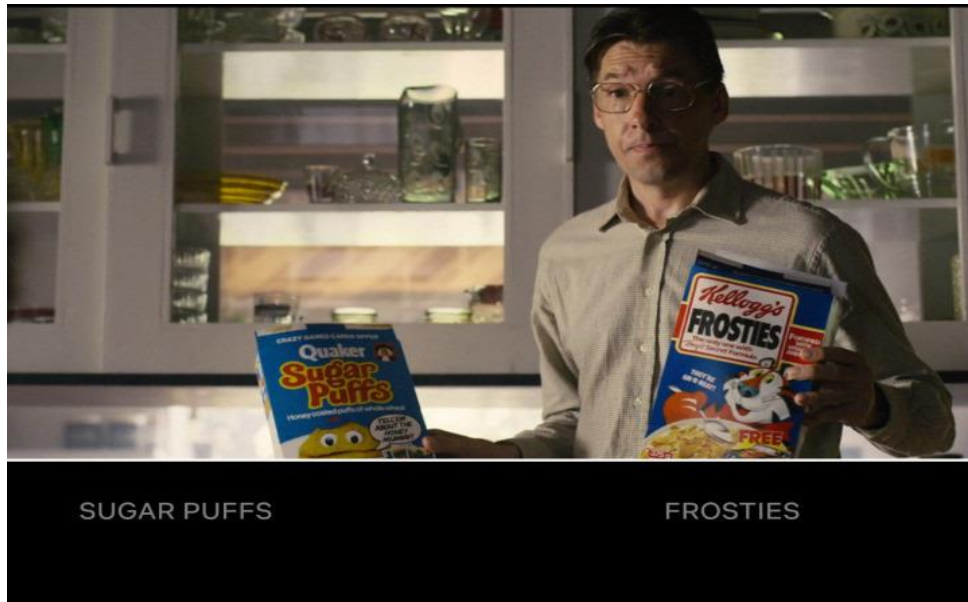
- Çizmeli Kedi: Büyülü Kitaptan Kaçış.
- Buddy Thunderstruck: Çılgın Fikirler.
- Stretch Armstrong: Firar.
- Minecraft: Hikâye Modu.
- Black Mirror: Bandersnatch.
- Bear Grylls'in Doğaya Karşı Mücadele'si

Söz konusu interaktif filmlerin arasında ilk dört sıradaki yapım animasyon iken, Black Mirror: Bandersnatch gerilim türünde kurmaca, Bear Grylls'in Doğaya Karşı Mücadele'si ise belgeseldir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, Black Mirror: Bandersnatch filmi ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Black Mirror - Bandersnatch Filmi Çözümlemesi

Filmin konusu şöyledir; 1984 senesinde geçen hikâyede, Stefan Butler (Fionn Whitehead) Bandersnatch isimli kitaptan bir video oyun tasarlamaya çalışır. İnsanlara seçim yapabilme imkânı tanıyan bu oyunun tasarımını bitirme sırasında, Stefan kendi hayatını da tıpkı tasarladığı oyunda olduğu gibi başkalarının yönettiğini düşünür. Bu sırada, ailesiyle geçmişte yaşadığı sorunları da atlatamayan karakter, zorlu bir yolda çokça seçeneğin arasında izleyicinin karşısına çıkar.

Bandersnatch filmi, Stefan'ın vereceği kararları belirlemede izleyiciye birtakım seçenekler sunar. Stefan karakteri de izleyicinin tercih ettiği seçeneği uygular. İnteraktif bir yapım olan Bandersnatch'te izleyiciyi hem alıştırmak hem de konunun içine dâhil olmasını sağlamak amacıyla basit sorular sorulur. Eğer izleyici on saniye içinde seçeneklerden birini tercih etmezse, sistem seçeneklerden birini seçer. Seçilen kararlar sonrasında olası final ya da başarısızlık durumunda, önceki aşamaya geri dönülür ve diğer seçenek tercih edilir.

Görsel 1. Babasının Stefan'a hangi yiyeceği tercih ettiğini sorduğu sahne.

Filmin başında konunun akışını bozmayacak şekilde sorular sorulur. Ayrıca, filmde yukarıdaki görselde yer alan iki markanın da reklamı yapılmaktadır. Böylelikle izleyicinin filme odaklanmasının yanı sıra bazı markaların da bilinçaltına aktarılması söz konusu yapımın dikkat çeken unsurlarından biridir. "Sugar Puffs" isimli marka 2000'li yıllardan sonra başka bir şirkete satılarak "Honey Monster Puffs" şeklinde yeni bir isim kazanır. Fakat bu filmin ele aldığı dönem dikkate alınarak Sugar Puffs isminde izleyicinin karşısına sunulur (Elnahla, 2019).

Filmin süresi 90 dakika olarak görülse de 5 saate kadar uzadığı söylenebilir. Hızlı bir şekilde filmi bitirmek de mümkündür. Filmin başında, Stefan “Tuckersoft” adlı şirketin yaptığı teklifi kabul ederse, söz konusu karakter başarısız olmaktan kurtulamamakta ve filmin ilk final sahnesi izleyiciye gösterilmektedir. Bu bağlamda, Bandersnatch filminin birden fazla sonunun bulunduğu söylemek mümkündür.

Filmin temelinde, izleyici interaktif bir şekilde hikâyenin içine girer ve karakteri yönetir. Stefan, sürekli olarak izleyiciye sesini duyurmaya çalışır. Almaya zorlandığı kararlara ilişkin sorular sorar ve bunlara yanıt aramaya çalışır. Söz konusu karakter, yönetildiğini anladığında: “- Kontrol eden ben değilim, - Kararlarımı yönlendiren başka kişiler” şeklinde serzenişte bulunsa da hem doktorunu hem de babasını ikna edemez. Stefan, aklındakilere cevap ararken bilgisayar ekranında karşısına iki seçenek gelir: Netflix ve Bandersnatch. Bu sahnede izleyici Netflix’i seçtiğinde, bu platformdan bir ses, Stefan’la iletişime geçerek çeşitli seçenekler sonrasında Netflix hakkında ayrıntılı bilgi verir. Söz konusu dijital platform filmin içinde kendi tanıtımını yaparak Stefan’ın değil de izleyicinin belleğine girmeyi amaçlamaktadır.

Filmde, sürekli olarak bahsedilen Bandersnatch oyunu da aslında filmin temsilidir. Oyunu yöneten Stefan tasarımını bitirdikten sonra doktoruna: “- Şimdi özgür iradeleri olduğunu sanıyorlar. Ama aslında sonuna ben karar veriyorum” diyerek oyununu oynayanları yönlendirdiğini itiraf eder. Buna ek olarak izleyici de, söz konusu karakteri yönettiği düşünerek, Stefan’ın hayatını ve aldığı kararları belirlediğini düşünmektedir. Stefan’ın beş yaşındayken annesini kaybetmesi ve bu ölümden kendini sorumlu tutması da hikâyenin temel sorunsalları arasında yer alır. Hikâyede, annesi Stefan’ın oyuncağını bulmasını beklerken, treni kaçırarak bir sonrakine binmek zorunda kalır ve meydana gelen kaza sonrasında yaşamını yitirir. Stefan’ın tavırlarındaki dengesizlik, iletişim kurma konusunda yaşadığı zorluk ve babasıyla olan ilişkisindeki problemin temelinde bu olay yatmaktadır. Filmde söz konusu olay sıklıkla gösterilerek izleyiciye çeşitli seçenekler sunulur. İzleyici, olayın yaşandığı günün gösterildiği sahnede, Stefan’ın tavşanını bulmasını seçerek annesiyle beraber gitmesine yardım eder fakat bu sefer de ikisi birden yaşamlarını yitirirler. Çeşitli parametrelere sahip olan hikâye belli evreler sonrasında tikanır ya da sonlanır.

Sonuç

Dijital hikâye anlatımının yaygınlaşmasıyla birlikte, izleyicilerin de hikâyelerde etkinleşmesi olumlu bir gelişmedir. İnteraktif hikâyelerde, teknolojinin önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Teknik anlamda çeşitli görseller aracılığıyla, izleyicinin seçeneklerden birini tercih etmesi ve geriye dönüp başka bir seçeneği seçebilmesi gibi özellikler oluşturulmaktadır.

Netflix’in yapımcılığında izleyiciye interaktif bir deneyim yaşama şansı veren Bandersnatch filmi çokça sorunsala dayanır. Stefan karakterinin yaşadığı deneyimler ve olaylardan ziyade onun kararlarına yön veren izleyicinin de bu hikâyede etkili rol oynaması dikkat çekmektedir. Filmin oldukça fazla sona sahip olması ve izleyiciyi sürekli geri dönmeye zorlaması eleştiriye açık bir durumdur. İzleyicinin Stefan’ı yönlendirmesi ön plana çıksa da, yapımçı firmanın ona belli seçenekler sunması, hikâyenin gelişimiyle ilgili kısıtlamalar getirmesi de dikkat çeken bir husustur. Stefan’ın oyunu yönettiğini sanması, izleyicinin de Stefan’ı yönlendirdiğini düşünmesi interaktif medyanın sorgulanması gerektiğinin göstergesidir. İzleyici filmin başından beri, çeşitli ürün yerleştirmelere maruz bırakıp, belli seçenekleri tercih etmeye yönlendirilmektedir. Hikâyede, karar verme mekanizmasının izleyici olduğu şeklinde bir algının oluşturulduğu fakat esasında durumun böyle olmadığı söylenebilir. Filmin yapım grubunun çizdiği sınırlar içinde izleyici hareket edebilmektedir. Filmin finalini belirlemede yine yapım grubunun etkili olduğu söylenebilir.

Film teknik açıdan değerlendirildiğinde ise, interaktif oluşuma katkı sağlayan grafik ve görüntülerin son derece iyi olduğunu söylemek doğru olacaktır. Oldukça fazla değişkenin olduğu filmde, prodüksiyon ekibinin de zorlandığı düşünülebilir. İzleyicinin de filme dair pek çok seçenekle baş başa kalması durumu filmdeki anlatıya dair kesin bir yargıya varılamamasına neden olmaktadır. Hikâyenin sonlarına doğru, Stefan'ın bilincini yitirmesi ve sonrasında platonun gösterilerek set ekibinin filme dâhil olması, izleyiciyi yabancılaştırarak karakterle özdeşleşmesini sonlandırma amacı taşımaktadır.

Kaynakça

- Deliyannis, Ioannis (2012). *From Interactive To Experimental Multimedia*. Ioannis Deliyannis (Ed.). Interactive Multimedia içinde. (s. 3-13). Croatia: InTech.
- Dilmen N. E. ve Öğüt S. (2006). *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim'e İletişimsel Bilişim Yaklaşımı*. Yeni İletişim Ortamları Ve Etkileşim Uluslararası Konferansı.
- Elnahla, Nada (2019). *Black Mirror: Bandersnatch and how Netflix manipulates us, the new gods*. Routledge & Francis Group. <https://doi.org/10.1080/10253866.2019.1653288>
- England, E. ve Finney, A. (2002). *Interactive Media - What's that? Who's involved?* http://www.atsf.co.uk/atsf/interactive_media.pdf
- Kajder S., Bull G., Albaugh S. (2005). *Constructing Digital Stories*. Learning & Leading with Technology, 32(5): 40-42.
- Kent D. B. (2010). *Digital Storytelling: From Theory to Practice*. Transformations in TESOL: 16th International TESOL Arabia Conference.
- Kurt, Şule (2019). *Sanatsal İşlevi Açısından Etkileşimli Sinema*. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 2/1: 177-214.
- Lister M., Dovey J., Giddings S., Grant I. ve Kelly K. (2009). *New Media: A Critical Introduction*. New York and London: Routledge.
- Manovich, Lev (2001). *The Language of New Media*. MIT Press.
- Meadows, Daniel (2003). *Digital Storytelling: Research-Based Practice in New Media*. Visual Communication, 2(2): 189-193. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi.
- Miller, E. A. (2009). *Digital Storytelling*. University Of Northern Iowa.
- Na-songkhla, J. (2011). *An Effect Of Interactive Media In A Social Awareness Ubiquitous Learning Community*. International Conference on Lifelong Learning.
- Özcan O. ve Akarun L. (2002). *Teaching Interactive Media Design*. International Journal Of Technology And Design Education. 12 (2): 161-171. DOI:10.1023/A:1015209012458.
- Robin, Bernard R. (2006). *The Educational Uses of Digital Storytelling*. Society for Information Technology & Teacher Education International Conference. Orlando, Florida, USA (No. 1, pp. 709-716).

- Robin, Bernard R. (2008) ***Digital Storytelling: A Powerful Technology Tool for the 21st Century Classroom***. Theory Into Practice, 47 (3): 220-228. Routledge Taylor&Francis Group.
- Signes, G. C. (2010). ***Practical Uses of Digital Storytelling***. Universitat De Valencia. Smeda N., Dakich E., Sharda N. (2012). ***Digital Storytelling with Web 2.0 Tools for Collaborative Learning***. A. L. P. Okada & T. Connolly & Peter J. Scott (Ed.). Collaborative Learning 2.0: Open Educational Resources içinde (s. 145-163). Information Science Reference.
- Taşova, N. K. (2013). ***İnteraktif Medya Tasarımı Ders Programının Değerlendirilmesi ve Bir Program Önerisi***. Yayınlanmamış Doktora Tezi. T.C. Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sektörel Kredilerin Sektörel Endeks Getirilerine Etkileri: BİST Taş,
Toprak Endeksi Örneği (Serap KAMIŞLI)

Sektörel Kredilerin Sektörel Endeks Getirilerine Etkileri: BİST Taş, Toprak Endeksi Örneği

Serap Kamışlı¹

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi E-mail:serap.kamisli@bilecik.edu.tr

Özet: Çalışmanın temel amacı, 2005 Ocak-2019 Temmuz tarihleri arasında Türk bankacılık sektörü tarafından madencilik ve diğer metal dışı maden sektörlerine verilen krediler toplamı ile Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksi (XTAST) getirisi arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaca bağlı olarak sektörel krediler ve XTAST getirisi arasındaki ilişki koşulsuz korelasyon, geleneksel nedensellik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Koşulsuz korelasyon sonuçlarına göre XTAST getirisi ile sektörel krediler arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmaktadır. Granger nedensellik testi sonucunda sadece madencilik sektörüne verilen kredilerden XTAST getirisine nedensellik tespit edilmiştir. Asimetrik nedensellik testi sonuçları ise her iki sektörel kredi ile XTAST getirisi arasında asimetrik ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: sektörel kredi, endeks getirisi, nedensellik

Giriş

Borsa İstanbul’da yer alan BİST XTAST endeksi; metal dışı, taş ve toprağa dayalı ürün üretimi yapan firma hisselerinin işlem gördüğü endekstir. Endeks içerisine dahil olan işletmelerin büyük bölümü, inşaat ve yapı sektörünün temel girdi malzemesi olan çimento üretimi yapan firmalardan oluşmaktadır. Çimento sektörünün yanı sıra yapı malzemeleri, cam, seramik, porselen üretimi yapan işletmelerde endeks içerisinde yer almaktadır. Endeks içerisinde yer alan tüm firmaların ürünleri, toprak ve mineralden mamul olup, tamamının üretim hammaddesi benzerlik taşımaktadır. Endeks içerisinde yer alan işletmelerin hammadde boyutunda ithalata bağımlılığı oldukça düşüktür. Ayrıca söz konusu işletmelerin önemli düzeyde ihracat olanakları bulunmaktadır. Bununla birlikte çimento ve yapı malzemesi üretimi yapan işletmeler, ekonominin lokomotif sektörlerinden inşaat-konut-yapı sektörü ile yüksek düzeyde ilişkiye sahiptir.

Endeks kapsamında yer alan işletmeler, diğer işletmelerde olduğu gibi finansman ihtiyaçlarını özkaynaklar ve yabancı kaynaklardan yararlanarak gidermektedir. İşletmelerin başvurabilecekleri yabancı kaynaklardan biri banka kredileridir. Özellikle sermaye piyasalarından borçlanma olanaklarının sınırlı olduğu piyasalarda banka kredileri işletmelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Banka kredilerinin işletmeler için maliyetini belirleyen temel değişken piyasa faiz oranlarıdır. Dolayısıyla faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde banka kredileri maliyet artışlarına sebep olarak işletme kârlılığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İşletmenin kârlılığı ise hisse senedi fiyatlarında ve getiriler üzerinde önemli etkilere sahiptir (Vakilifard ve Shahmorad, 2014).

Yatırımcıların yatırım kararlarında değerlendirdikleri en önemli iki girdi yatırımın riski ve bu riske katlanarak elde edilmesi beklenen getiridir. Dolayısıyla, yatırımcıların yatırım yapmayı planladıkları varlığın getirisini etkileyen faktörleri belirlemesi ve bu faktörlerin getirilerde yaratabileceği etkileri belirlemesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Türk bankacılık sektörü tarafından madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörlerine verilen krediler toplamı ile Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksi (XTAST) getirisi arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaçla sektörel krediler ve XTAST getirisi arasındaki ilişki, geleneksel ve asimetrik nedensellik testleri analiz edilmiştir.

Literatür

Literatürde hisse senedi ve sektörel endeks getirileri ile farklı faktörler arasındaki ilişkileri aşırıan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksini baz alan çalışma sayısı sınırlıdır. Aytekin ve Güler (2014) 2009-2012 tarihleri arasında Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksinde yer alan işletmelerin karlılıkları ve nakit dönüş süreleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışma sonucunda endekste yer alan işletmelerin yüksek borç ödeme süresi ile daha yüksek özkaynak karlılığına sahip olma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Aytekin ve Sakarya (2014) 1999-2013 tarihleri arasında Borsa İstanbul endekslerinde Ocak ayı anomalisini araştırmıştır. Çalışma ile Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeksi ile birlikte ele alınan diğer endekslerde Ocak ayı anomalisi tespit edilmiştir. Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) 2007 Ocak-2016 Kasım tarihleri arasında farklı Borsa İstanbul sektör endeks getirileri ile reel kesim güven endeksi arasındaki ilişkiyi ARDL testi ile analiz etmiştir. Uygulanan testler sonucunda güven endeksindeki artışın XTAST getirisini negatif etkilediği belirlenmiştir. Çalışma ile ayrıca güven endeksi ve XTAST getirisi arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) diğer bir çalışmada 2006 Ocak-2016 Kasım dönemi için Borsa İstanbul sektör endeks getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ARDL testi ile araştırmıştır. Çalışmada enflasyondaki artışın XTAST getirisini kısa dönemde negatif etkilediği tespit edilmiştir. Çevik (2012) ise 1997-2011 tarihleri arasında 10 farklı İMKB endeks getirisinin zayıf formda etkinliğini araştırmıştır. Çalışma ile XTAST endeksi ile birlikte diğer endekslerin de zayıf formda etkin piyasa özelliği göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Atukalp (2019) ise 2013-2017 tarihleri arasında XTAST endeksinde yer alan çimento işletmelerinin performansını, finansal oranları temel alarak çok kriterli karar verme yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda Ünye Çimento'nun en iyi finansal performansa sahip işletme olduğu tespit edilmiştir.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın temel amacı Türk bankacılık sektörü tarafından madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörlerine verilen krediler toplamı ile Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksi (XTAST) getirisi arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaçla sektörel krediler ve XTAST getirisi arasındaki ilişki, geleneksel ve asimetric nedensellik testleri ile analiz edilmiştir.

Geleneksel nedensellik testlerinde, negatif ve pozitif şokların etkilerinin simetrik olduğu varsayılmaktadır. Ancak birçok farklı faktör nedeniyle bu varsayım yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. Granger ve Yoon (2002) bu noktadan hareketle, negatif ve pozitif şoklar arasındaki ilişkilerin değişkenler arasındaki ilişkilerden farklı olabileceğini ifade ederek, uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için verileri pozitif ve negatif kümülatif toplamlarına ayırmıştır. Hatemi-J (2012) ise çalışmada, Granger ve Yoon (2002)'un yaklaşımını temel alarak “asimetric nedensellik testini” geliştirmiştir. Asimetric nedensellik testi şu şekilde açıklanabilir;

1. ve 2. denklemde rassal yürüyüş süreci ile tanımlanan y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi gösterilmiştir.

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (1)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (2)$$

Burada $t=1,2,\dots,T$, $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ sabitleri ilk değerler ve ε_{1i} ve ε_{2i} beyaz gürültü hata terimlerini ifade etmektedir. Pozitif ve negatif şoklar 3. eşitlikte olduğu gibi gösterilirse;

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (3)$$

Buradan, $\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^-$ ve $\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^-$. Böylece 1. ve 2. eşitlik aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (4)$$

Her bir değişkenin pozitif ve negatif şokları 5. eşitlikte olduğu kümülatif formda yazılabilir;

$$y_{1i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ \quad y_{1i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad y_{2i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ \quad y_{2i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (5)$$

Hatemi-J tarafından geliştirilen metodolojide $y_t^+ = (y_{1t}^+ + y_{2t}^+)$ varsayımından hareketle değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi aşağıda verilen p gecikmeli vektör otoregresif model (VAR (p)) kullanılarak test edilebilir;

$$y_t^+ = v + \phi_1 y_{t-1}^+ + \dots + p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (6)$$

Burada, y_t^+ değişkenlerin 2x1 vektörü, v sabit terimlerin 2x1 vektörü ve u_t^+ hata terimlerinin vektörüdür. ϕ_r matrisi ise r ($r = (1, \dots, p)$) gecikmeye sahip parametrelerin 2x2 matrisidir. Asimetrik nedensellik testinde, nedensellik olmadığını ifade eden yokluk hipotezi ($H_0: C\beta = 0$) aşağıdaki Wald istatistiği ile test edilmektedir;

$$Wald = (C\beta)'[C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1}(C\beta) \quad (7)$$

Çalışmada; 2005 Ocak-2019 Temmuz tarihleri arasında, aylık frekansta Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeks (XTAST) getirisi ile Türk bankacılık sektörü tarafından madencilik (MT) ve diğer metal dışı madenler (DMDM) sektörlerine verilen krediler toplamına ilişkin logaritmik veriler kullanılmıştır. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından ve aylık BDDK bültenlerinden elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada öncelikle Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeks getirisi ile madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörel kredilerinin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 20. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
XTAST	0.0051	0.0753	-0.5453	3.8987	14.564*
MT	23.002	0.8133	0.1061	1.7879	11.104*
DMDM	22.792	0.9533	-0.2698	1.9907	9.6047*

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 1'den görülebileceği gibi diğer metal dışı madenler sektörel kredisi, madencilik sektörel kredisinden daha oynak yapıya sahiptir. Ayrıca madencilik sektörel kredisinin pozitif, diğer metal dışı madenler sektörel kredisi ve XTAST getirisinin negatif çarpıklık değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte XTAST getirisi serisinden farklı olarak sektörel kredi serileri düşük basıklık değerlerine sahiptir. Jarque-Bera test sonuçları ise tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. İlerleyen aşamada serilerin durağanlığı hem sabitli hem de sabitli ve trendli model için ADF birim kök testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model
XTAST	-9.6030*	-9.6620*
MT	0.4203	-1.8817
DMDM	-2.5627	-1.9513
N_XTAST	-4.6591*	-5.4564*
N_MT	-1.2528	-1.0551
N_DMDM	-1.8274	-1.4767
P_XTAST	-1.7575	-1.1767
P_MT	-4.1185*	-5.0435*
P_DMDM	-3.8150*	-3.7798**

ADF birim kök testi sonuçlarına göre XTAST getirisi durağan, sektörel kredi serileri ise birim kök içermektedir. Bununla birlikte asimetrik nedensellik testinde modele ilave edilecek ek gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda XTAST getirisi ile madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörel kredilerinin negatif ve pozitif şokları hesaplanarak durağanlıkları sınanmıştır. Sonuçlar negatif madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörel kredileri şokları ile pozitif XTAST getirisi şokunun durağan olmadığını göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamasında XTAST getirisi ile sektörel krediler arasındaki koşulsuz korelasyonlar hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 21. Koşulsuz Korelasyon Katsayıları

	XTAST
DMDM	%14,25
MT	%14,91

Koşulsuz korelasyon sonuçlarına göre Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeksi ile sektörel krediler arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, sektörel kredilerin işletme karlılığı ve buna bağlı olarak hisse senedi getirilerine önemli düzeyde katkı sağlamadığını göstermektedir. Ancak koşulsuz korelasyon katsayıları, incelenen dönemde nedensellik ilişkilerini dikkate almamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilerleyen aşamasında, geleneksel nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Sonuçları

	Olasılık Değeri
DMDM $\neq$ > XTAST	0.3859
MT = > XTAST	0.0005

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sadece madencilik sektörüne verilen kredilerden Borsa İstanbul Taş-Toprak sektörü endeks getirisine nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tablo 4'ten görülebileceği gibi diğer metal dışı madenler sektörel kredilerinden Borsa İstanbul Taş-Toprak sektörü endeks getirisine nedensellik bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu test, değişkenler arasındaki asimetrik etkileri dikkate almamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın son aşamasında asimetrik nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 22. Asimetrik Nedensellik Sonuçları

	Wald İstatistiği	Kritik Bootstrap Değerleri		
		%1	%1	%1
DMDM ⁺ = > XTAST ⁺	3.205	5.343	4.191	3.026
DMDM ⁻ ≠ > XTAST ⁻	0.396	5.923	4.010	2.965
DMDM ⁺ ≠ > XTAST ⁻	1.336	4.760	3.194	2.689
DMDM ⁻ ≠ > XTAST ⁺	1.590	7.037	3.719	2.679
MT ⁺ = > XTAST ⁺	8.056	13.025	8.412	6.574
MT ⁻ ≠ > XTAST ⁻	1.796	12.142	8.264	5.604
MT ⁺ ≠ > XTAST ⁻	3.155	11.723	7.528	6.251
MT ⁻ ≠ > XTAST ⁺	0.007	14.514	8.221	5.155

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 5'ten görülebileceği gibi Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeks getirisi ile sektörel krediler arasında asimetrik ilişkiler bulunmaktadır. Sonuçlar, madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörlerine verilen kredilerde yaşanan artışın XTAST getirisinde yaşanan artışının nedeni olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeks getirisi ile madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörel kredileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler koşulsuz korelasyon, geleneksel nedensellik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Koşulsuz korelasyon sonuçlarına göre Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör endeks getirisi ile sektörel krediler arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmaktadır. Geleneksel nedensellik testi sonuçlarına göre ise sadece madencilik sektörüne verilen kredilerden Borsa İstanbul Taş-Toprak sektörü endeks getirisine nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ancak söz konusu yöntemler değişkenler arasındaki asimetrik etkileri dikkate almamaktadır. Bu nedenle çalışmada XTAST getirisi ile sektörel krediler arasındaki ilişkiler asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeks getirisi ile madencilik ve diğer metal dışı madenler sektörel kredileri arasında asimetrik ilişkiler belirlenmiştir. Ulaşılan bir diğer önemli bulgu ise her iki sektörel kredide yaşanan artışın, XTAST getirisinde yaşanan artışının nedeni olmasıdır. Sonuçlar, sektörel kredilerin Borsa İstanbul Taş-Toprak sektör endeksinde yer alan işletmelerin karlılığını etkilediğini göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu sektörü baz alan yatırımcılara, sektöre ilişkin kredi yapısındaki değişimleri takip etmeleri önerilebilir. İlerleyen çalışmalarda, söz konusu endeks ile farklı kredi türleri arasındaki ilişkiler araştırılabilir.

Kaynaklar

- Atukalp, M. E. (2019). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Çimento Firmalarının Finansal Performansının Analizi. *Journal of Accounting & Finance*, 81, 213-230
- Aytekin, S., & Güler, S. (2014). Nakit Dönüş Süresi Ve Karlılık Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: BIST Taş Ve Toprağa Dayalı Sanayi Endeksi'nde (XTAST) Ampirik Bir Uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 79-98.
- Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2014). Ocak ayı anomalisi: Borsa İstanbul Endeksleri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 137-156.

- Cevik, E. I. (2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Etkin Piyasa Hipotezinin Uzun Hafıza Modelleri İle Analizi: Sektörel Bazda Bir İnceleme. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4437-4454.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Reel Kesim Güven Endeksi ile Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi. *Business & Economics Research Journal*, 9(1), 75-86.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. Enflasyon Oranı ile Borsa İstanbul Sektör Endeks Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 89-100.
- Granger, C. W. J., & Yoon, G. (2002). *Hidden cointegration*. University of California, Economics Working Paper No. 2002-02.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Vakilifard, H. R. ve Shahmorad, N. (2014). Investigating the Effects of Stable Profitability and Free Cash Flow on Stock Returns of Companies Listed in Tehran Stock Exchange. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(3), 21-27.

VIX Endeksinin Avrupa Ülkeleri Finansal Piyasalarına Etkilerinin
Analizi (Serap KAMIŞLI)

VIX Endeksinin Avrupa Ülkeleri Finansal Piyasalarına Etkilerinin Analizi

Serap Kamışlı¹

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi E-mail:serap.kamisli@bilecik.edu.tr

Özet: Çalışmada VIX endeksi ile Avrupa ülkeleri finansal piyasaları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2008 Ağustos-2018 Ağustos tarihleri arasında VIX endeksi ile Avusturya, Almanya, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Polonya, İsveç, Türkiye ve İngiltere finansal sektör getirileri arasındaki ilişkiler geleneksel ve frekansta nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Uygulanan geleneksel nedensellik sonuçlarına göre VIX endeksi sadece Danimarka ve Polonya finansal sektör getirilerinin nedenidir. Frekansta nedensellik sonuçlarına göre ise VIX endeksinin İspanya ve İsveç dışında ele alınan tüm finansal sektör getirilerinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte tespit edilen nedensellik ilişkilerinde, VIX endeksinin genel olarak Avrupa ülkeleri finansal sektör getirilerini kısa dönemde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: finansal korku endeksi, finansal piyasalar, frekansta nedensellik testi.

Giriş

Hisse senedi ve tahvil gibi finansal varlıklar açısından oynaklık (volatilite), belirli bir zaman periyodunda fiyatların sergilediği değişkenliğin istatistiksel bir ölçüsüdür. Diğer bir tanımlamaya göre oynaklık bir varlık veya göstergenin aşağı veya yukarı yönlü dalgalanma eğilimidir (Awalludin, Ulfah ve Soro, 2018). Bir fiyat serisi veya ekonomik bir gösterge çok fazla değişim gösteriyor veya değişimler yüksek düzeylerde gerçekleşiyorsa o varlık veya göstergenin oynak (volatil) olduğu ifade edilmektedir. Oynaklık kavramı, finans alanındaki en popüler ve en zorlayıcı alanlardan biridir. Doğrudan gözlemlenebilecek birçok piyasa parametresinden farklı olarak, volatilite tahmin edilmelidir. Oynaklık tahmini oldukça zor bir süreçtir, ancak oynaklığın doğru tahmin edilmesi risk ölçümü, risk yönetimi, riskten korunma (hedging) stratejilerinin belirlenmesi, çeşitlendirme ve portföy yönetimi açısından son derece önemlidir. Riskin bir göstergesi olan oynaklık, portföy yönetim sürecinde kullanılan temel verilerden biridir. Oynaklıktaki artışlar yatırımcının varlıklarında ve refah düzeyini olumsuz yönde etkileyen finansal riskteki artışın işareti olarak algılanmaktadır. Bugün birçok piyasada oynaklığın arttığı dönemlerde yatırımcıların birçoğunun piyasaya olan güveninin azaldığı ve piyasadan çıkma eğilimlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Ancak bu oynaklık artışının altında yatan sebeplerin doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Piyasa dinamiklerinden kaynaklanan oynaklık artışı normal karşılanırken, temel ekonomik faktörlerdeki değişimlerle açıklanamayan oynaklık artışı piyasalara zarar vermekte, hisse senetlerinin yanlış fiyatlanmasına ve yanlış kaynak tahsisine neden olabilmektedir (Hameed, Ashraf ve Siddiqui, 2006). Finansal piyasalarda en çok kullanılan oynaklık ölçülerinden biri Finansal Korku Endeksi olarak da bilinen VIX endeksidir. VIX endeksi Chicago Opsiyon Borsası (CBOE) bünyesinde hesaplanan, S&P 500 endeks opsiyonlarındaki fiyat değişimlerinden elde edilen bir endekstir. Piyasanın gelecek 30 günlük oynaklık beklentilerini temsil eden endeks, piyasa riskinin ve yatırımcı duyarlılığının bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Yakın geçmişte finansal piyasalarda

yaşanan büyük düşüşlerin ve krizlerin VIX endeksinde yaşanan artışlarla uyum göstermesi VIX endeksinin popülaritesini arttırmıştır. Günümüzde VIX endeksi global kapsamda risk göstergesi olarak kabul görmekte ve yatırımcılar, araştırmacılar ve portföy yöneticileri tarafından dikkatle takip edilmektedir. Endeks, piyasa riskini temsilen analizlere dahil edilerek yatırım kararlarında kullanılmaktadır. Ancak, endeksin yatırım kararlarında kullanılabilmesi için yatırım yapılması planlanan finansal piyasa ile ilişkilerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı VIX endeksi ile Avrupa ülkeleri finansal piyasaları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesidir.

Literatür

Literatürde VIX endeksi ile farklı finansal varlıklar arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Kaya (2015) 2009-2013 tarihleri arasında VIX ve Borsa İstanbul (BIST) 100 endeksi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi eşbütünleşme testleri ile analiz etmiştir. Çalışmada uygulanan testler ile söz konusu endekslerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sarwar (2012) BRIC ve ABD piyasaları ile VIX endeksi arasındaki ilişkiler çapraz korelasyon testi ile analiz etmiştir. Çalışma ile VIX ile ABD, Çin ve Brezilya hisse senedi piyasaları arasında asimetrik ilişkiler tespit edilmiştir. Öner (2019) ise 2010-2017 dönemi için VIX endeksi ile gelişmekte olan ülke tahvil fiyatları arasındaki ilişkiyi nedensellik testleri ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda Endonezya ve Güney Afrika tahvil fiyatları ile VIX endeksi arasında karşılıklı nedensellik tespit edilmiştir.

Basher ve Sadorsky (2016) çalışmasında petrol ve VIX endeksi arasında negatif ilişki belirlemiştir. Başarır (2018) ise 2000-2018 tarihleri arasında BIST 100 endeksi ile VIX endeksi arasındaki ilişkiyi frekansta nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışma ile kısa ve uzun dönemde VIX endeksinden Borsa İstanbul 100 endeksine tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Benzer şekilde, Sakarya ve Akkuş (2018) BIST 100 ve BIST sektör endeksleri ile VIX endeksi arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Eşbütünleşme testi sonuçları, VIX endeksi ile BIST 100, BIST Banka, BIST Mali ve BIST Teknoloji endeksleri arasında uzun dönemli ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları ise, VIX endeksinden BIST 100, BIST Banka, BIST Mali ve BIST Teknoloji endekslerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Sari, Soytas ve Hacıhasanoglu (2011) petrol fiyatlarını etkileyen risk göstergelerini belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında VIX endeksini global risk göstergesi olarak ele almış ve petrol ile altın, gümüş, döviz piyasaları ve VIX arasındaki ilişkilerini incelemiştir. Analiz sonuçları, risk göstergelerinin uzun dönemde petrol fiyatlarında belirleyici olduğunu, ancak kısa dönemli fiyat hareketlerini açıklama güçlerinin az olduğuna işaret etmiştir. Fam, Hennani ve Huchet (2017) ise çalışmalarında, VIX endeksini tarımsal emtia fiyatlarını açıklayan değişkenlerden biri olarak ele almıştır. Ampirik sonuçlar, birçok tarımsal emtia ile VIX endeksi arasında yüksek koşullu korelasyonların olduğunu ortaya koymuştur. Yüksel ve Yüksel (2019) 2009-2013 tarihleri arasında Avrupa ülkeleri CDS primleri ve VIX endeksi ile birlikte farklı global risk göstergeleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonucunda VIX endeksi ile incelenen ülkelerin CDS prim değişimleri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın temel amacı VIX endeksi ile Avrupa ülkeleri finansal piyasaları arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaca bağlı olarak endeksler arasında ilişki Breitung & Candelon (2006) frekansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Frekansta nedensellik testi, geleneksel nedensellik testlerinde olduğu gibi tek bir istatistiğe dayanmak yerine farklı frekanslarda test istatistiği üretmektedir. Bu bağlamda söz konusu test değişkenler arasındaki nedensellik dinamiklerinin incelenmesine olanak sağlamaktadır. (Ciner, 2011).

Frekansta nedensellik testi, Y_t ve X_t 'yi içeren iki boyutlu vektöre sahip, p 'nin dereceyi temsil ettiği sonlu dereceli VAR modelini dikkate alan Geweke (1982) ve Hosoya (1991)'nin çalışmalarına dayanmaktadır.

Geweke (1982) tarafından geliştirilen nedensellik kriteri;

$$M_{X \rightarrow Y}(\omega) = \log \left[1 + \frac{|\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2}{|\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2} \right] \quad (1)$$

Eğer $|\psi_{12}(e^{-i\omega})| = 0$, ω frekansında X_t 'den Y_t 'ye Granger nedenselliği yoktur. ω frekansında X_t Y_t 'nin nedeni değildir hipotezinin test edilmesinde sıfır hipotezi;

$$M_{X \rightarrow Y}(\omega) = 0 \quad (2)$$

Frekansta nedensellik testinde, belirtilen hipotezini test edilmesi için 3. ve 4. eşitlikte yer alan doğrusal kısıtlar geliştirilmiştir:

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \cos(k\omega) = 0 \quad (3)$$

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \sin(k\omega) = 0 \quad (4)$$

Notasyonun basitleştirilmesi için $\alpha_j = \theta_{11,j}$, $\beta_j = \theta_{12,j}$ olarak kabul edildiğinde, Y_t için VAR eşitliği;

$$Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \dots + \alpha_p Y_{t-p} + \beta_1 X_{t-1} + \dots + \beta_p X_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

Belirtilen doğrusal kısıtlara bağlı olarak $M_{X \rightarrow Y}(\omega) = 0$ sıfır hipotezi;

$$H_0 = R(\omega)\beta \quad (6)$$

Burada β , Y_t katsayılarının vektörüdür,

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) & \cos(2\omega) & \dots & \cos(p\omega) \\ \sin(\omega) & \sin(2\omega) & \dots & \sin(p\omega) \end{bmatrix} \quad (7)$$

Doğrusal kısıtlar için standart F testi kullanılarak ω frekansında Granger nedenselliği olmadığı sıfır hipotezi test edilebilir.

Çalışmada; 2008 Ağustos-2018 Ağustos tarihleri arasında, aylık frekansta VIX endeksi ile Avusturya (AUT), Almanya (DEU), Danimarka (DNK), İspanya (ESP), Finlandiya (FIN), Fransa (FRA), Hollanda (NLD), Polonya (POL), İsveç (SWE), Türkiye (TUR) ve İngiltere (UK) finansal sektör endeksi getirilerine ilişkin veriler kullanılmıştır. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada öncelikle VIX endeksi ve Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirilerinin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 23. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
VIX	19.5749	9.8300	2.3493	9.4710	317.09*	-2.929
AUT	-0.0012	0.0964	-1.2978	9.5549	246.45*	-7.466
DEU	0.0008	0.0663	-0.9326	5.1832	40.884*	-9.764
DNK	0.0041	0.0739	-1.0689	6.2174	73.986*	-8.761
ESP	-0.0049	0.0863	0.0149	3.8575	3.6500	-9.955
FIN	0.0071	0.0552	0.2199	5.7988	39.799*	-9.967
FRA	0.0010	0.0860	-0.4895	3.8637	8.4522**	-8.994
NLD	-0.0039	0.1097	-1.7635	13.078	565.23*	-8.781
POL	-0.0007	0.0751	-0.6539	8.4779	157.27*	-9.519
SWE	0.0056	0.0611	-0.2803	6.9596	79.297*	-9.679
TUR	-0.0017	0.0160	-0.0324	2.7591	0.3086	-10.91
UK	0.0005	0.0631	-0.4314	7.3524	97.619*	-8.729

*%1, ** %5, *** %10 anlam düzeyi

Tablo 1'den görülebileceği gibi sırasıyla Finlandiya, İsveç ve Danimarka endeksleri ortalama en yüksek getiriye sahiptir. İspanya, Hollanda, Türkiye, Avusturya ve Polonya finansal sektör endekslerinin ise negatif getiriye sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte en yüksek oynaklığa sahip getiriler ise İspanya, Avusturya ve Hollanda endeks getirileridir. Tanımlayıcı istatistik tablosundan görülebileceği gibi, İspanya ve Finlandiya dışında incelenen tüm Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri negatif çarpıklık değerlerine sahiptir. Basıklık değerleri ise Türkiye dışında diğer finansal sektör endeks getirilerinin sivri yapıda olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera test sonuçlarına göre ise İspanya ve Türkiye getiri serileri dışında tüm seriler normal dağılmamaktadır. Diğer yandan incelenen serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış ve VIX endeksi ile birlikte tüm getiri serilerinin durağan olduğu belirlenmiştir. İlerleyen aşamada VIX endeksi ve Avrupa ülkeleri finansal sektör endeks getirileri arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testleri ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 24. Granger Nedensellik Sonuçları

	Olasılık Değeri
VIX $\neq$ > AUT	0.3579
VIX $\neq$ > DEU	0.1880
VIX = > DNK	0.0543
VIX $\neq$ > ESP	0.5925
VIX $\neq$ > FIN	0.5896
VIX $\neq$ > FRA	0.3273
VIX $\neq$ > NLD	0.1331
VIX = > POL	0.0374
VIX $\neq$ > SWE	0.4107
VIX $\neq$ > TUR	0.1371
VIX $\neq$ > UK	0.2006

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre VIX endeksi sadece Danimarka ve Polonya finansal sektör getirilerinin nedenidir. Tablo 2'den görülebileceği gibi VIX endeksinden Avusturya, Almanya, İspanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İsveç, Türkiye ve İngiltere finansal sektör getirilerine nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak endeksler arasındaki ilişki yapısının incelenen tüm dönem boyunca değişmediğini varsaymak gerçekçi değildir. Bu nedenle çalışmanın son aşamasında değişkenler arasındaki ilişki frekansta nedensellik testi ile sınanmış ve sonuç grafikleri Ek-1'de gösterilmiştir.

Ek-1'den görülebileceği VIX endeksinden İspanya ve İsveç dışında tüm finansal sektör getirilerine nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca tespit edilen nedensellik ilişkilerinde, VIX endeksinin genel olarak Avrupa ülkeleri finansal sektör getirilerini kısa dönemde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin VIX endeksinden Avusturya sektör getirisine 2.22-2.53, Finlandiya sektör getirisine 2.01-2.31 ve Polonya sektör getirisine 2.16-3.14 frekansları arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer yandan VIX endeksi ile Danimarka sektör getirisi arasında uzun-orta ve kısa dönemde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (0.83-1.16; 2.22-2.39; 3.12-3.14). VIX endeksi ile Türkiye finansal sektör getirisi arasında ise uzun ve orta dönemde ilişki bulunmaktadır (0.74-1.58).

Sonuç

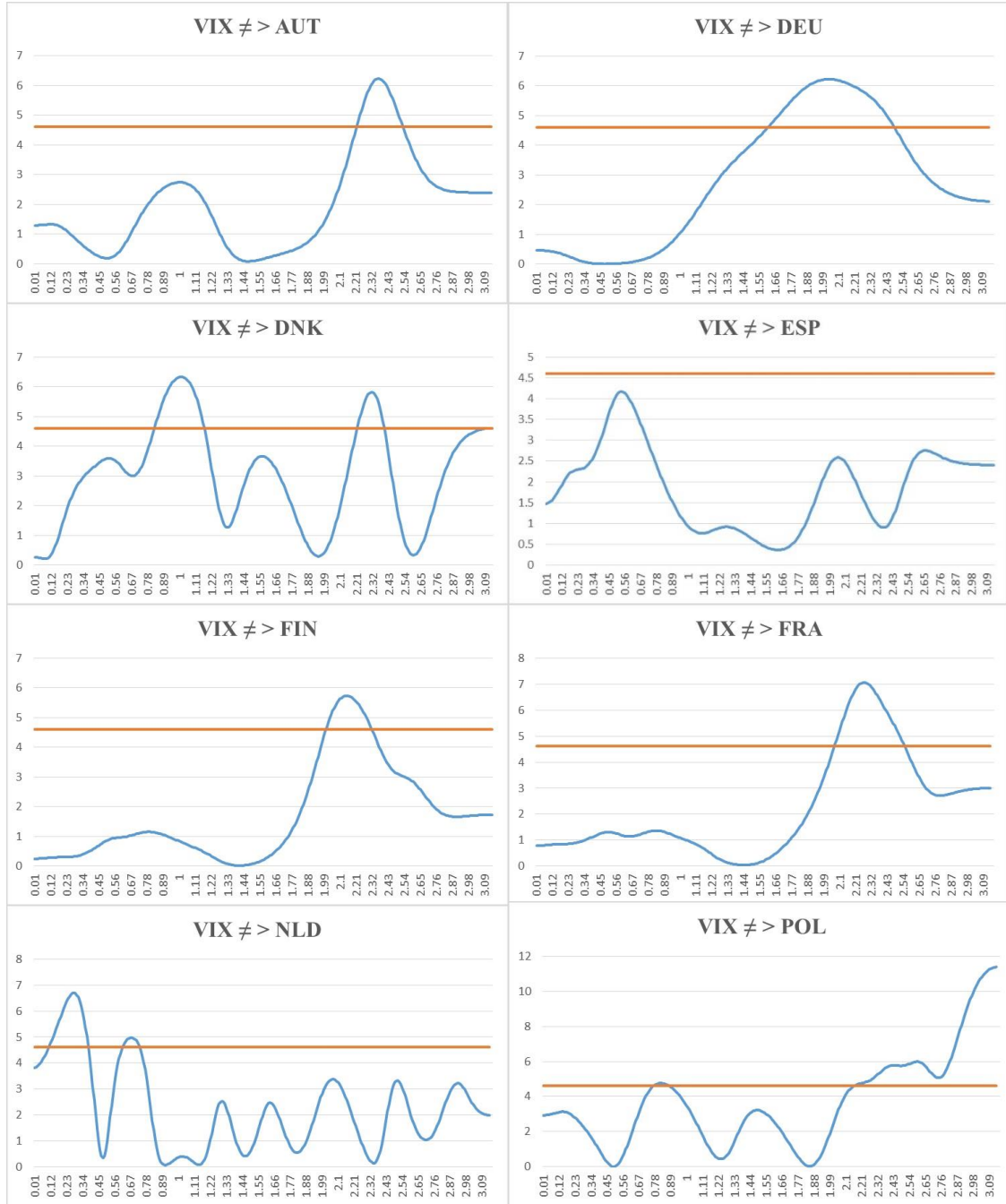
Çalışmada VIX endeksi ile Avusturya, Almanya, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Polonya, İsveç, Türkiye ve İngiltere finansal sektör getirileri arasındaki ilişkiler önce geleneksel, ardından frekansta nedensellik testi ile sınanmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre VIX endeksi sadece Danimarka ve Polonya finansal sektör getirilerinin nedenidir. Frekansta nedensellik testi sonuçlarına göre ise VIX endeksi ile İspanya ve İsveç dışında ele alınan tüm finansal sektör getirileri arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bir diğer önemli bulgu ise VIX endeksinden Avrupa ülkeleri finansal sektör getirilerine genel olarak kısa dönemlerde nedensellik ilişkisi bulunmasıdır. Bu sonuç Avrupa ülkeleri finansal sektörlerini baz alan yatırımcıların sadece ilgili endeksleri değil aynı zamanda VIX endeksi ile olan ilişkileri birlikte değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Kaynaklar

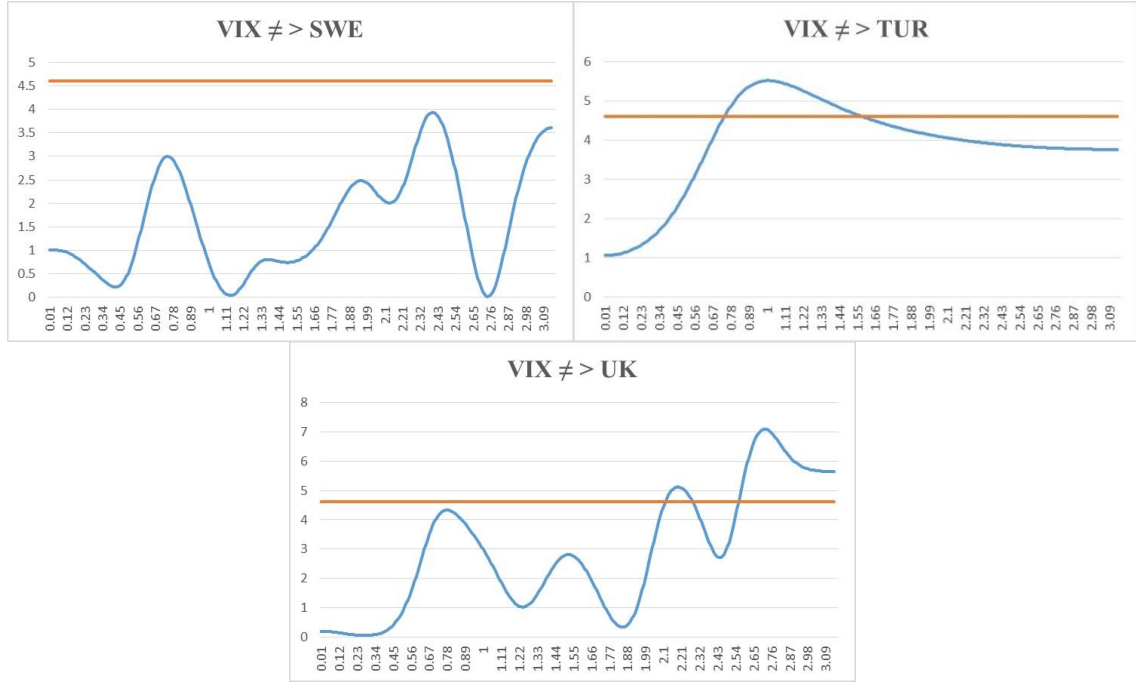
- Awalludin, S. A., Ulfah, S. ve Soro, S. (2018). Modeling the stock price returns volatility using GARCH(1,1) in some Indonesia stock prices. *Journal of Physics: Conf. Series* 948, 1-7.
- Basher, S. A., & Sadorsky, P. (2016). Hedging emerging market stock prices with oil, gold, VIX, and bonds: A comparison between DCC, ADCC and GO-GARCH. *Energy Economics*, 54, 235-247.
- Başarır, Ç. (2018). Korku Endeksi (VIX) İle BIST 100 Arasındaki İlişki: Frekans Alanı Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 177-191.
- Breitung, J., & Candelon, B. (2006). Testing for short and long-run causality: A frequency-domain approach. *Journal of Econometrics*, 132(2), 363-378.
- Ciner, C. (2011b). Information transmission across currency futures markets: Evidence from frequency domain tests. *International Review of Financial Analysis*, 20, 134-139.
- Emine, K. A. Y. A. (2015). Borsa İstanbul (BIST) 100 endeksi ile Zimni Volatilite (VIX) endeksi arasındaki eş-bütünleşme ve granger nedensellik. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2015(1), 1-6.
- Fam, P. G., Hennani, R. ve Huchet, N. (2017). U.S. monetary policy, commodity prices and the financialization hypothesis. *Review of Economic and Business Studies*, 10(2), 53-77.
- Geweke, J. (1982). Measurement of linear dependence and feedback between multiple time series. *Journal of the American Statistical Association*, 77, 304-324.
- Hameed, A., Ashraf, H. ve Siddiqui, R. (2006). Stock market volatility and weak-form efficiency: evidence from an emerging market. *The Pakistan Development Review*, 45(4), 1029-1040.

- Hosoya, Y. (1991). The decomposition and measurement of the interdependence between second order stationary processes. *Probability Theory and Related Fields*, 88(4), 429-444.
- Öner, H . (2019). Korku Endeksi İle Gelişmekte Olan Ülke Tahvil Piyasaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(1), 140-154.
- Sari, R., Soytaş, U. ve Hacıhasanoğlu, E. (2011) Do global risk perceptions influence world oil prices?, *Energy Economics*, 33(3), 515-524.
- Sakarya, Ş ve Akkuş, H. T. (2018). BIST 100 ve BIST sektör endeksleri ile VIX endeksi arasındaki ilişkisinin analizi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 352-373.
- Sarwar, G. (2012). Is VIX an investor fear gauge in BRIC equity markets?., *Journal of Multinational Financial Management*, 22(3), 55-65.
- Yüksel, A, Yüksel, A. (2017). Avrupa Borç Krizi Döneminde Global Risk Faktörleri ve Ülke Kredi Temerrüt Takası Primi İlişkisi: 19 Ülke Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(36) , 1-18.

Ek-1: Frekansta Nedensellik Sonuç Grafikleri

Ek-1: Frekansta Nedensellik Sonuç Grafikleri

David Hockney'in Foto-Kolajlarında Çok Boyutluluk (Soner TIRE)

David Hockney'in Foto-Kolajlarında Çok Boyutluluk

Soner TİRE¹

¹Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, E-mail:sonertire@gmail.com

Özet: Bu çalışma, David Hockney'in polaroidlerle ve fotoğraflarla yaptığı kolajlarında, farklı açılardan bakarak yüzeyde yarattığı çok boyutlu bakışın sanatsal ve görsel özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada David Hockney'in foto-kolaj resimlerindeki biçimsel ve teorik özelliklerin kübizm ve fütürizm ile benzeşen ve ayrılan yönlerini belirlemek için ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Sanat dünyasında daha çok Pop-Art sanatçısı olarak tanınan Hockney uzun sanat yaşamı boyunca resimden hiç uzaklaşmamış bir sanatçıdır. Ancak resimlerinin her zaman bir tamamlayıcısı olarak düşündüğü teknolojiye de uzak durmamıştır. Polaroid, fotoğraf, faks, fotokopi, iPhone ve iPad gibi birçok malzemeyi kullanması onun sadece yeni biçimsel yenilikler keşfetmesini sağlamakla kalmamış aynı zamanda sanatsal bakma biçimini de zenginleştirmiştir. Çalışmalarına bakıldığında özellikle optik ve fotoğrafın her zaman ilgisini çektiği görülür. Hatta resimlerinde fotoğraftan sıklıkla yararlanmışır. Bununla birlikte fotoğrafla yaptığı kolaj çalışmaları resme ve sanata bakışında çok önemli değişikliklere neden olmuştur. Polaroidle ve fotoğraflarla gerçekleştirdiği kolaj çalışmaları Hockney'in resim düzlemi ve yüzeyine bakma biçimini değiştiren en önemli örnekleridir. Foto-kolajlarında fotoğrafın tek bakışlı perspektifini değiştirerek çok boyutlu bir görsel algı yaratmayı denemiştir. Picasso ve Kübizmle ilgili düşünceleri fotoğraflarla gerçekleştirdiği bu yeni bakma biçiminde önemli rol oynamıştır.

Modern sanatın en önemli akımlarından olan Kübizmle birlikte resmin tek bir bakış noktasına dayalı perspektif anlayışının neredeyse tamamen değişikliğe uğradığı görülür. Braque ve Picasso gibi Kübist sanatçıların eserlerinde görüldüğü gibi nesnelerin parçalara ayrılarak yüzeyde yeniden bir araya getirilmesi resmin yüzeyini ve nesneye bakışı tümüyle değiştirmiştir. Kübizmle birlikte nesneler tek bir perspektif bakışla değil farklı bakış noktalarının birleştirilmesiyle resim düzlemini iki boyutluluktan üç boyutluluğa taşır. Böylece tek bakışlı perspektifin durağanlığı terk edilir. Fütürizm ise tuval yüzeyinin görsel algısına zamanı da ekleyerek görsel derinliği zenginleştirmiştir. Kübizm'in ve Fütürizm'in modern sanatla birlikte geliştirdiği bu bakma biçimi Hockney'in fotoğraflarla oluşturduğu kolajlarında yeni bir görme ile farklı bir yoruma dönüştüğü görülür.

Sonuç olarak Hockney'in kolajlarında yarattığı bu çok boyutlu etki fotoğrafın zaman olgusunu değiştirmesinden gelmektedir. Fotoğraf sadece an'la ilgilidir. Oysa Hockney her karesi farklı an'ların birleşiminden oluşan bir süreci resmederek izleyiciyi yaşamın ve sürecin içine taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kolaj, fotoğraf, çok boyutluluk, foto-kolaj.

Karanlık Üçlü (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) ve İş Tatmini
Arasındaki İlişki: “Belki de Karanlık Değildir...” (Tuba GÜLER ,Gökhan KERSE)

Karanlık Üçlü (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: “Belki de Karanlık Değildir...”

Tuba GÜLER¹, Gökhan KERSE²

*Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tgulertuba@gmail.com
Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gokhankerse@hotmail.com*

ÖZET

Karanlık üçlü olarak adlandırılan makyavelizm, narsisizm ve psikopatinin günlük hayatta olduğu gibi örgüt ortamında da tutum ve davranışlarımızı etkilemesi olasıdır. Bu nedenle söz konusu kişilik özelliklerinin incelenmesi, özellikle de olumsuz olarak nitelendirilen bu özelliklerin olumlu sonuçlarının olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Bu araştırmada bu gereklilik dikkate alınarak, yazında yeterince araştırılmamış olan karanlık kişilik özelliklerinin işe yönelik bir tutum olan iş tatmini üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Karanlık Üçlü’nün (makyavelizm, narsisizm, psikopati) ve iş tatmininin kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Daha sonra literatür araştırmaları da dikkate alınarak hipotezler geliştirilmiştir. Hipotezlerin testi için veriler bir üniversitenin idari personelinden elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen 100 anket verisine araştırma amacına uygun olarak analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Karanlık Üçlü’den sadece narsisizmin iş tatminini pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür. Karanlık Üçlü’den makyavelizm ve psikopati, çalışanların iş tatminini anlamlı düzeyde etkilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Üçlü, Makyavelizm, Narsisizm, Psikopati, İş Tatmini.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DARK TRIAD (NARSISISM, MACHIAVELLIANISM AND PSYCHOPATHY) AND WORK SATISFACTION: “Maybe it is not dark...”

ABSTRACT

It is possible that machiavelism, narcissism and psychopathy, called the dark triad, affect our attitudes and behaviors in the organizational environment as well as in daily life. Therefore, it is necessary to examine these personality traits and determine whether these traits have positive results. Taking this requirement into consideration, the effect of dark personality traits on job satisfaction, which is an attitude towards work, was investigated in this study. In this respect, first of all, the conceptual framework of the Dark Triad (machiavelism, narcissism, psychopathy) and job satisfaction has been established. Then, hypotheses were developed by considering the literature researches. Data for the testing of hypotheses were obtained from civil servants of a

¹ Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tgulertuba@gmail.com

² Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gokhankerse@hotmail.com

university. The survey technique was used to obtain the data. Analyzes were performed for 100 survey data obtained. As a result of the analyzes, it was seen that narcissism from the Dark Triad had a positive and significant effect on job satisfaction. Machiavalism and psychopathy from the dark triad did not significantly affect the job satisfaction of employees.

Keywords: Dark Triad, Machiavellianism, Narcissism, Psychopathy, Job Satisfaction.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

KARANLIK ÜÇLÜ

Kişilik, bireyleri diğer bireylerden ayıran doğuştan gelen veya sonradan oluşan bireylerin kendine özgü özelliklerdir. Kişilik sosyal, fiziksel, duygusal ve zihinsel özelliklerin tümünü içerir. Dolayısıyla da bireylerin eğilimini, davranışını, ilişkisini ve tepkilerini tanımlayan bir unsurdur (Özdemir vd.,2012:567). Kişilikle ilgili örgütsel davranış alanında yapılan çalışmalarda bireylerin kişilik özellikleri “aydınlık yön (brightside)” ve “karanlık yön (darkside)” olarak ayrılmakta ve çoğunlukla “aydınlık yön” ile ilgili çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Kişiliğin “aydınlık yönü” daha çok bireylerin ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaları ile ilgiliyken; “karanlık yönü” daha az çaba harcamaları ve kendi menfaatleri peşinde koşma ile ilgilidir (Kaiser vd., 2015; 58). Kişiliğin karanlık yönü bireysel ve örgütsel düzeyde negatif sonuçlar doğuran kişilik özellikleridir. Bu özellikler bireylerin toplum içerisinde kendilerini ön plana çıkarma, içinde yaşadıkları topluma karşı kayıtsız kalma, sinirli tutum ve davranışlarda bulunma gibi sonuçlar doğurur (Kanten vd., 2015: 368).

İlk olarak Paulhus ve Williams’ın 2002 yılındaki çalışmalarında ortaya konulan “karanlık üçlü” kişiliğe ilişkin karanlık yönü ele almaktadır. “Karanlık Üçlü”de makyavelizm, narsisizm, psikopati olmak üzere üç kişilik özelliği bulunur (Paulhus ve Williams, 2002: 556). Bu özellikler aşağıda açıklanmıştır.

Makyavelizm

Makyavelizm kavramı, ismini Niccolodi Bernardodei Machiavelli’den almıştır. Bu kavram Machiavelli’nin “Prens” adlı eserinde devlet yönetimine ilişkin öğütleri içermektedir. Bu eserde bulunan öğütler devletin en üst makamında bulunan prens, hükümdar, kral ve yöneticilere yapılmakta olup devlet yönetiminde amaca giden her yolun doğru olduğu, devletin varlığı için yöneticilerin zalim olması ve yalan söylemesi gerektiği gibi tavsiyelerde bulunmaktadır (Şanal ve Dağtekin, 2018: 319). Makyavelizm’e göre bireylerin amaçlarına ulaşması için her türlü yol ve yöntem kabul edilmektedir. Burada bireyler amacına ulaşmak uğruna diğer bireylerin üzerinde etik olmayan bir etki oluşturabilmektedirler (Ayan, 2017: 54). Bu bireylerin kişisel çıkarları için başkalarını manipüle etme yeteneği vardır ve baskın olma eğiliminde olmasalar bile fırsatçı ve

durumlara göre değişkendirler (Becker ve O’Hair, 2007:251). Makyavelist bireyler gücü sevdikleri için örgüt içerisinde çeşitli politik oyunlar içerisinde yer alabilirler. Her şeyden önce kendi menfaatleri için diğer insanları kullanırlar (Aksoy, 2016: 15-16).

Narsisizm

Narsisizm, Yunan mitolojisinden gelen bir kavramdır ve rivayete göre suda gördüğü yansımasına açık olan Narkissos’dan gelmektedir (Chatterjee ve Hambrick, 2007: 353). İlk olarak 1898 yılında psikanalitik kuramcı Ellis tarafından psikolojik bir kavramı açıklamak için kullanılmıştır (Erdem Atak, 2013: 46). Narsisizm psikolojide kendini aşırı sevmek, kendini büyük görme ve benmerkezcilik olarak tanımlanmaktadır (Kartopu, 2013:627). Türkçe’ye “özsevi” olarak geçen narsisizm, “kendini sevmek” olarak ifade edilmektedir. Narsisizm kişinin hissettiği beğeni, değer, benzersizlik ve üstünlük duyguları anlamına gelir (Özmen, 2011: 72-73).

Psikopati

Psikopati, duygu ve vicdan eksikliği olan, arzu edilen her şeye kendi çıkarı için suçluluk duymadan ulaşmaya çalışan ve toplumsal kuralları önemsemeyen kişilerdir (ıkırıkılı, 2018: 12). Bu tür insanlar normal insanlar gibi endişe ve korku duymazlar ve utanmaya daha az eğilimlidirler. Örgütsel davranış çalışmalarında psikopati, bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmamakta olup yalnızca kişilerin psikopatiye olan eğilim düzeyleri ölçülmektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017: 396).

İş TATMİNİ

İş tatmini, bireyin işine karşı olumlu ve olumsuz bir duygu hali ve bir ölçüde de işini beğenip beğenmediğini hissetme hali olarak görülebilir (Jalagat, 2016: 37). Hoppock’a göre iş tatmini, bir insanın işinden memnun olduğunu söylemesini sağlayan psikolojik, fizyolojik ve çevresel koşulların bir kombinasyonudur (Azırı, 2011: 77). Locke’ye göre iş tatmini, birinin işini veya iş deneyimlerini değerlendirilmesinden kaynaklanan olumlu bir duygusal durumdur (Saari ve Judge, 2004: 396). İş tatmini, bir bireyin umut ettiği sonuçlarla gerçekleşen sonuçlar arasında yaptığı karşılaştırma neticesinde işine karşı oluşturduğu duygusal tepkidir (Kaya, 2007: 357). İş tatmininin işletme açısından son derece önemli bir kavram olduğu söylenebilir. İş tatmini, bir kurumdaki davranışın temel belirleyicisi olan iş motivasyonunun kilit unsurlarından biridir (Culibrk vd., 2018: 2). İş tatmini verimlilik, işe yabancılaşma, işten çıkma ve iş kazalarıyla da bağlantılı bir kavramdır (Kök, 2006: 294). İşletmeler modern yönetim perspektifi altında usulüne uygun olarak çalışanların kişisel istek ve ihtiyaçlarını iş tatminini sağlama açısından dikkate

almaktadır. Zira bir çalışan işinden memnun kaldığında mutlu olur ve mutlu olduğu zaman da muhtemelen başarılı bir çalışan olur (Jalagat, 2016: 37).

Çalışanların iş tatmin durumlarını belirleyen pek çok faktör olmakla birlikte bu faktörler kişisel ve örgütsel olmak üzere iki grup altında toplanabilir. Örgütsel faktörler; iş koşulları, yönetim şekli, güvenlik algısı, iletişim şekli, ücret politikası, rekabet durumu, iş arkadaşları ve iş ortamıdır. Kişisel faktörler ise yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim ve çalışma süresidir (Özaydın ve Özdemir, 2014: 254). Çalışanların tatmin düzeyini belirleyen bir diğer kişisel faktör kişiliktir.

Araştırma Hipotezleri

Literatür incelendiğinde kişilik ile iş tatmini arasında ilişkiyi ele alan araştırmalara rastlamak mümkündür. Bu araştırmalardan birinde Özsoy ve Ardıç (2017) karanlık üçlü bileşenlerinin her birinin iş tatmini ile negatif yönde ilişkili olduğunu belirlemiş; ancak yaptığı regresyon analizinde makyavelizmin ve narsisizmin iş tatminini anlamlı düzeyde etkilemediğini, psikopatinin ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Bakır vd., (2003) çalışmalarında makyavelizm ile iş tatmini arasında negatif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Timuroğlu ve İşcan (2008) çalışmalarında narsisizmin boyutları ile iş tatminini boyutları arasında negatif yönde ilişkiler olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu çalışma bulgularından da yola çıkarak karanlık üçlünün iş tatminine etkisinin olup olmadığı incelenmiş olup hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁:Makyavelizmin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Narsisizmin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Psikopatinin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Örneklemi ve Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada bir kamu üniversitesinde çalışan idari personelin karanlık üçlünün (makyavelizm, narsisizm ve psikopati) iş tatminine etkisi incelenmiştir. Söz konusu çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak, anket tekniği ile veriler toplanmaya çalışılmıştır. Ölçek olarak Jonason's ve Webster (2010) Karanlık Üçlü Ölçeği ile Scarpelloand Campbell (1983) İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler 5'li Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) ile oluşturulmuş ve bu doğrultuda oluşturulan 100 adet anket çalışanlara dağıtılmıştır.

BULGULAR**Tablo 1.** Katılımcıların Demografik Özellikleri

Eğitim	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
Lise	1	1	Kadın	32	32
Önlisans	8	8	Erkek	68	68
Lisans	80	80	Toplam	100	100,0
Lisansüstü	11	11	Yaş	Frekans	%
Toplam	100	100,0	25 ve altı	4	4
			26-35	55	55
			36-45	35	35
			46-55	4	4
			56 ve üzeri	2	2
			Toplam	100	100,0
Aylık Gelir (TL)	Frekans	%	Medeni Durum	Frekans	%
3501-4000	60	60	Evli	58	58
4001-4500	18	18	Bekar	42	42
4501-5000	5	5	Toplam	100	100,0
5001-5500	4	4			
5501-6000	7	7			
6001 üstü	6	6			
Toplam	100	100,0			

Katılımcıların %32'si kadın %68'i erkeklerden oluşmaktadır. Eğitim durumları %1 lise, %8 önlisans, %80 lisans ve %11 lisansüstüdür. Katılımcıların aylık geliri incelendiğinde en fazla %60 ile 3501-4000 tl'dir. Yaşlar incelendiğinde en fazla %55'i 26-35 yaş arası, ikinci olarak %35'i 36-45 yaş arasındadır. Katılımcıların %58'i evli, %42'si bekardır.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Makyavelizm	Narsisizm	Psikopati	İş Tatmini
Makyavelizm	1			
Narsisizm	.732**	1		
Psikopati	.589**	.412**	1	
İş Tatmini	.003	.199*	-.067	1
**= 0.01				
*= 0.05				

Tablo 2 incelendiğinde, Karanlık üçlünün birbiri ile anlamlı ilişkileri olduğu tespit edilmiştir. Karanlık üçlünden sadece narsisizm ile iş tatmini arasında %95 önem düzeyinde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş; ancak karanlık üçlünden makyavelizm ve psikopati ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Korelasyon analizi ile araştırma değişkenleri arasında ilişkiler olduğu belirlendikten sonra çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Ancak regresyon analizi yapılmadan önce çoklu doğrusal bağlantı sorununa ilişkin analizler yapılmış; değişkenlerin VIF değerlerinin 10'un altında; tolerans indekslerinin ise 0,10'un üstünde olması nedeniyle söz konusu doğrusallık sorununun olmadığı kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla da regresyon analizinin yapılabileceği belirlenmiştir. Regresyon analizinde cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, aylık gelir gibi demografik değişkenler kontrol altına alınmış; bu nedenle de birinci adımda (1. Adım) bu değişkenlerin iş tatmini üzerindeki etkisi incelenmiştir. İkinci adımda (2. Adım) ise temel araştırma değişkenleri olan karanlık üçlü analize dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir

Tablo 3. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

		Bağımlı Değişken: İş Tatmini					
		1. Adım			2. Adım		
Bağımsız Değişkenler		β	t	p	β	t	p
Cinsiyet		.098	.974	.333	.086	.833	.407
Medeni Durum		-.071	-.638	.525	-.038	-.346	.730
Yaş		.154	1.286	.202	.215	1.825	.071
Eğitim		-.101	-.977	.331	-.073	-.698	.487
Aylık Gelir		-.015	-.125	.901	-.030	-.264	.792
Makyavelizm					-.252	-1.495	.138
Narsisizm					.413	2.796	.006
Psikopati					-.088	-.714	.477
R ²		.058			.140		
Düzeltilmiş R ²		.008			.064		
F		1.168			1.848		

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde demografik değişkenlerin kontrol edildiği bir durumda karanlık üçlünden sadece narsisizmin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bulgular söz konusu bu etkinin pozitif yönde olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla narsist çalışanların iş tatmin düzeylerinin daha fazla olduğu; yani narsistliğin artmasıyla iş tatmininin de arttığı gözlenmiştir. Karanlık üçlünden makyavelizm ve psikopati iş tatminini anlamlı düzeyde etkilememiştir. Dolayısıyla H₂ kabul, H₁ ve H₃ reddedilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Örgütte çalışanların kişilik özelliklerinin davranışlara etkileri yıllardır dikkatleri çekse de karanlık kişilik özelliklerinin ülkemizde yeterince çalışılmadığı görülmektedir. Öte yandan literatür incelendiğinde karanlık üçlünün iş tatminine olan etkisini ele alan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu (Özsoy ve Ardic, 2017; Bakır vd.,2003; Timuroğlu ve İşcan 2008), öte yandan bazı

çalışmalarda karanlık üçlünden bazılarının iş tatminini etkilemediği (Özsoy ve Ardic, 2017) gözlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada kişiliğin karanlık yönlerinin tatmini anlamlı düzeyde etkileyip etkilemediği; etkiliyse hangi yönde bir etkinin olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma üniversite idari personelinden elde edilen verilerle yürütülmüş; yapılan analizlerde sadece narsisizmin personelin iş tatminini anlamlı düzeyde etkilediği; diğer karanlık üçlü bileşenlerinin (makyavelizm ve psikopati) iş tatmininde belirleyici rolünün bulunmadığı gözlenmiştir. Elde edilen bu bulgu ilgili alanda olumsuz bir kişilik özelliği olarak görülen narsisizmin aslında olumlu bir iş tutumu olarak ifade edilen çalışanın işindeki tatminde önemli olduğunu göstermiştir.

Yukarıda elde edilen bulgular ile literatüre yapılan katkıların yanında araştırmanın tek bir üniversiteyi ve bu üniversitedeki idari personeli örnekleme dâhil etmesi ve işe ilişkin tutumlardan sadece birisini (iş tatmini) ele alması gibi bazı kısıtları da bulunmaktadır. Gelecekte yapılacak olan araştırmaların söz konusu bu kısıtları dikkate alması önerilir. Ayrıca karanlık üçlü diğer birçok tutum ve davranış (çalışan sesliliği, örgütsel bağlılık, vatandaşlık davranışı, motivasyon vs.) ile ilişkilendirilebilir. Gelecekte yapılacak olan araştırmaların olumsuz olarak nitelendirdiğimiz bu karanlık üçlüye özellikle odaklanması ve karanlık üçlünün sonuçlarını çok düzeyli bir bakış açısıyla ele alması; dolayısıyla karanlık üçlünün olumlu taraflarının olup olmadığına ilişkin bulgular elde edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E. Ş. (2016). İşyerlerinde Makyavelizm ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Kütahya İli Banka Personeli Üzerine Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Ayan, A. (2017). Makyavelist Kişilik Eğilimi Algılarının Yaşamın Anlamı ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 29 (2), 54-72.
- Aydoğan, E. ve Serbest, S. (2016). İş Yerinde Karanlık Üçlü: Bir Kamu Kuruluşunun İç Denetim Biriminde Araştırma. Sayıştay Dergisi 101, 97-121.
- Azırı B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. Management Research and Practice, 3 (4), 77-86.
- Bakır, B., Özer, M., Uçar, M., Güleç, M., Demir, C., Hasde, M.(2003). Relation Between Machiavellianism And Job Satisfaction In A Sample Of Turkish Physicians. Psychological Reports, 92, 1169-1175.
- Bayrak Kök, S. (2006). İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (1), 291-317.

- Becker, J. A. H. ve O'Hair, H. D. (2007). Machiavellians Motivesin Organizational Citizenship Behavior, *Journal of Applied Communication Research*, 35 (3), 246-267.
- Chatterjee, A. ve Hambrick, D. C. (2007). It's All About Me: Narcissistic Chief Executive Officers And Their Effects On Company Strategy And Performance, *Administrative Science Quarterly*, 52 (3), 351-386.
- Culibrk, J., Delic, M., Mitrovic, S. ve Culibrk, D. (2018). Job Satisfaction, Organizational Commitment and Job Involvement: The Mediating Role of Job Involvement, *Frontiers in Psychology*, 9, 1-12.
- Çıkrıkçılı, U. (2018). Antisosyal Kişilik Bozukluğu Tanısı Almış Cinayet Hükümlülerinde Karar Verme, Duygu Tanıma Davranışlarının Psikopati Açısından İncelenmesi ve Sağlıklı Kontroller ile Karşılaştırılması. İstanbul Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Tıpta Uzmanlık Tezi.
- Erdem Atak, İ. (2013). Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Nesne*, 1 (2), 44-59.
- Jalagat, R. (2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship, *International Journal of Advances in Management and Economics*, 5 (6), 36-42.
- Kaya İ. (2007). Otel İşletmeleri İşgörenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Geliştirilen Bir İş Tatmin Ölçeği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 355-372.
- Kaiser, R. B., LeBreton, J. M. ve Hogan, J. (2015). The Dark Side of Personality and Extreme Leader Behavior, *Journal of Applied Psychology*, 64 (1), 56-92.
- Kartopu, S. (2013). Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6 (6), 625-649.
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. ve Arslan, R. (2015). Kişiliğin Karanlık Yönünün Üretkenlik Karşısı Davranışlarına Etkisinde Psikolojik Sözleşmenin Düzenleyici Rol. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 365-391.
- Mishra, P. K., (2013). Job Satisfaction, *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 14 (5), 45-54.
- Özaydın, M. M. ve Özdemir Ö. (2014). Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 251-281.
- Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M. T., Nasıroğlu, S.(2012). Kişilik Gelişimi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (4), 566-589.
- Özmen, Erol (2011). Kendini Tanıma Rehberi, 2. Baskı, İzmir: Meta Basım.
- Özsoy, E. ve Ardiç, K. (2017). Karanlık Üçlü'nün (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) İş Tatminine Etkisinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2). 391-406.

- Paulhus, D. L. ve Kevin M. W. (2002). The Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy, *Journal of Research in Personality*, 36, 556-568.
- Saari, L. M. ve Judge, T. A. (2004). Employee Attitudes and Job Satisfaction, *Human Resource Management*, 43 (4), 395–407.
- Şanal, M. ve Dağtekin, H. (2018). Y Kuşağında Makyavelizm ve Girişimcilik Üzerine Bir İnceleme, *Social Sciences Studies Journal*. 4 (13), 317-328.
- Timuroğlu, K. ve İşcan, Ö. Faruk. (2008). İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2). 239-264.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Lisans Derslerinde Tercih Ettikleri
Teknolojik Uygulamaların İncelenmesi (Ümit İzgi ONBAŞILI)

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Lisans Derslerinde Tercih Ettikleri Teknolojik Uygulamaların İncelenmesi

Ümit İzgi ONBAŞILI¹

¹Mersin Üniversitesi, umitizgi@gmail.com

Özet: Borich (2017)'in belirttiği gibi; günümüz koşullarında öğrencilerin görsel uyarıcılara ve çoklu ortam sunumlarına alışkın olması göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenlerin geleneksel yöntemlerle öğrencilerin dikkatini canlı tutmaları oldukça zordur. Öğretmenlerin öğretimde köklü yenilenme ve değişimlere sebep olan sınıf teknolojilerine ihtiyaçları bulunmaktadır (s. 208). Sınıf öğretmeni adaylarının geleceğin öğretmeni oldukları dikkate alındığında, çağın gerisinde kalmadan yeni nesil öğrencilerin özelliklerine uygun öğretim planlamaları yapabilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının lisans derslerinde, ödevlerini ve projelerini hazırlarken, grup çalışmaları yaparken kullandıkları teknolojik uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma; 2019–2020 öğretim yılında Mersin Üniversitesi Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileriyle yürütülmüştür. Araştırmacı; iki zorunlu ders olan “Trafik ve İlk Yardım”, “Fen ve Teknoloji Öğretimi I” ve bir seçmeli ders olan “Teknolojik Tabanlı Uygulamaların Eğitime Entegrasyonu” dersleri kapsamında öğretmen adaylarıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu dersler kapsamında öğretmen adayları hem grup çalışmaları hem de bireysel ödevler hazırlamaktadırlar. Araştırmacı tarafından bir dönem süresince gözlemler yapılarak, verilen ödevler analiz edilmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının ödevlerini hazırlarken animasyon, sunum, karikatür hazırlama gibi programları daha çok tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Araştırma sonunda bundan sonra yapılacak uygulamalarda ne tür teknolojik araçlardan yararlanılabileceği örnekler üzerinden açıklanarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni adayı, öğretim, teknolojik araçlar.

Üsküdar’da Bir Hadîs Âlimi Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan’ın Hayatı
Eserleri Hadîs ve Sünnet’e Dâir Bazı Görüşleri (Erdoğan KÖYCÜ)

Üsküdar'da Bir Hadîs Âlimi Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan'ın Hayatı Eserleri Hadîs ve Sünnet'e Dâir Bazı Görüşleri

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÜCÜ¹

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. ekoycu@bartin.edu.tr.

Özet

Tebliğimizin 1. Bölümünde İsmail Lütfi Çakan'ın hayatı inceledik. Yazdığı kitap, makale ve bildiri ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi I. cildinde yer alan maddelerinin isimlerini tespitini yaptık. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yönetmiş olduğu Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin tespitini yaptık.

Tebliğimizin 2. Bölümünde İsmail Lütfi Çakan'ın neşretmiş olduğu Hadîsler ve Gerçekler 1,2,3 kitaplarından hareketle Hadîs ve Sünnet'e dâir bazı görüşlerini genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Tespit ettiğimiz görüşlerinden hareketle onun temel felsefesinin sağlıklı bir Hadîs ve Sünnet bilincinin hem halk hem de akademiye oluşturmaya çalışmasıdır.

Hadîs İlimlerinin ülkemizde ivme kazanmasına katkı koyan İsmail Lütfi Çakan'ın neşretmiş olduğu eserlerin hem onun Hadîs İlimlerine bir katkısı hem de Hadîs ve Sünnet Müdafaaası diye tavsif edebileceğimiz mücadelesini vurgulayarak tebliğimizi sonlandırdık.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Sünnet, Hadîs İlimleri, Hadîs Tarihi, Riyâzu's-Sâlihîn.

Abstract

In the first part of our paper, we examined the life of İsmail Lütfi Çakan. His books, articles and papers and Religious Foundation of Turkey we have identified the names of the substances contained in the first volume Encyclopaedia of Islam. We have determined the master and doctoral theses he has conducted at Marmara University Institute of Social Sciences.

In the second part of our Communiqué, we tried to put forward some of the views of Hadiths and Sunnah based on the Hadiths and Facts 1,2,3 books published by İsmail Lütfi Çakan. Based on the views we have identified, his basic philosophy is the formation of a healthy Hadith and Sunnah consciousness both in the people and in the Academia.

We ended our paper by emphasizing the contribution of the works of İsmail Lütfi Çakan, who contributed to the acceleration of the Hadith Sciences in our country, both as a contribution to the Hadith Sciences and as a defense of Hadith and Sunnah.

Key Words: Hadith, Sunnah, Hadith Sciences, Hadith History, Riyaz as-Salihin.

1.Hayatı

“1945 yılında Samsun ili Lâdik ilçesinde doğdu. 1966 yılında Kayseri İmam Hatip Lisesi'nden 1970 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığında 1970 yılında Müftü Yardımcılığı 1971-1977 yılları arasında vaizlik yaptı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. ekoycu@bartin.edu.tr.

iken² Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde³ *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları ve Muhtelifü'l-Hadis İlmi*⁴ teziyle doktor oldu. 1987 yılında doçent, 1993 yılında profesör ünvanını aldı. 1994-1997 yıllarında Marmara Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulunda müdürlük görevinde bulundu. Makaleleri, Kayseri Hâkimiyet, Haksess, Diyanet, Toprak, Tohum, İslam, Sebil Altınoluk, Nesil vb. dergilerde yayınlanmıştır.⁵ “İslam Medeniyeti dergisini çıkardı ve o derginin de baştan sona tüm redaksiyon işlerini İsmail Bey yüklenmişti. O dergi, bugün hâlâ aranan seviyede kaliteli bir dergiydi.”⁶

2009 yılında Hadis ve Siret’e Hizmet Onur Ödülüne layık görüldü.⁷ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde *Hadis Usûlü*, *Hadis Tarihi* ve *Hadis Metinleri* dersleri veren Hadis I’de et-

² “Enstitüye hadis asistanı oldum. Çalışıyoruz. Fakülte de olundu. Yüksek Lisans Sınıfı açıldı. Karışık branşlardan. Ama hadisçiler de var işin içinde. Onlara ders vereceğiz. Ne vereceğiz? Hadis kitaplarını tanıtalım. Yaşar Hocayla oturduk. İyi de, nasıl tanıtacağız? Hadis kaynaklarını tanıtan Türkçe bir çalışma yoktu. Hoca’nın notları vardı, o notlarla başladık işe. Ama baktık ki, bu işin boyutu çok fazla. Ciddi çalışmış olmak gerekiyor. Bir sene Leknevi’nin *el-Ecvibetü'l-Fâdila* kitabından ikinci sualin cevabını okuttum. Hadis kaynaklarını tanıtan bir cevap bu... Ama baktım ki bu da yetmeyecek. Detaylı hazırlık lâzım. Bu kitapların içeriğini önce kendim için hazırlamam gerekiyordu. Başladım *Hadis Edebiyatı*’nı yazmaya. O zaman Yusuf Ziya Beyin’in tercüme ettiği Zübeyir Sıddıkî’nin *Hadis Edebiyatı Tarihi* de vardı. Onlardan da bakarak kendime göre bir içerik hazırladım. Notlar tutmaya, kitapları tanıtmaya başladım. Kitaplar hakkında yazılmış makale varsa, yayınlanmış eser varsa, onları görerek oralardan notlar çıkardım. Yoksa tanıtacağım kitabı kendim karıştırarak not hazırlamak suretiyle tasnif devri eserlerini, en azından kaynak eserleri tanıttım. Bir sene içinde tamamladım.” Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadis İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2014, c. XII, sy. 1, s. 134.

³ “O yıllarda doktora yapan diğer arkadaşlar gibi benim doktora macerası da Erzurum’da geçti. Bunu kimseye anlatamıyorsunuz. İstanbul’da asistansınız, ama Erzurum’da doktora yapıyorsunuz. Çünkü bizim enstitüde doktora yapılamıyordu. O günün şartlar öyleydi.” Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadis İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2014, c. XII, sy. 1, s. 133.

⁴ İsmail Lütfi Çakan, Ayşe Esra Şahyar’ın kendisiyle yaptığı röportajda bu tezin konu olarak nasıl belirlendiğine dair hatırasını zikrederim: “Daha önceden okumuş olduğum İbn Kuteybe’nin Te’vîlu muhtelifü'l-hadis adlı kitabı bayağı işime yaradı. O günlerde Kocamustafapaşa’da oturuyordum, evi henüz Anadolu yakasına nakletememiştik. Haseki’de okurken oradan ev tutmuştuk. Bir gün Sirkeci’den Kocamustafapaşa otobüsüne bindim. O zaman belediye otobüsleri akşam saatleri oraya bir buçuk saatte gidiyordu. Oturdum. Başladım doktoranın planını yapmaya. Şuradan şöyle başlanır, birinci bölüm, ikinci bölüm. Tabii otobüs kalabalık, bir şey yazmak imkânı yok. İndim, eve gittim, doğrudan masanın başına geçtim. Otobüste düşündüğüm planı yazdım. Ertesi günü hocaya fakülteye getirdim. Salih Tuğ Bey aldı, baktı, baktı: “Sen maşallah bu konunun üzerinde epeyce çalışmışsın, bu olur. Değişecek şeyler tabii çıkacaktır, fakat şu planla bu çalışma yapılır” dedi. Uygun olduğuna dair imzaladı. Böylece çalışmaya başlamış olduk, dört sene kadar doktora çalıştık. Muhtelifü'l-Hadis meğer çok zor bir konuymuş. Tabii işin içine girdikten sonra anladık...” Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadis İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadis Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 131.

⁵ <https://www.biyografya.com/biyografi/10641>.

⁶ <http://www.sonpeygamber.info/arkadaslari-ve-ogrencileri-ismail-lutfi-cakan-i-anlatiyor>. Erişim Tarihi: 18. 12.2019.

⁷ “Gerek eserleriyle bu sahadaki çalışmalara yön vermiş ve gerekse de hayatını bu alanlardaki çalışmalara adanmış mümtaz şahsiyetlere vefâ borcunu ödemek amacıyla Sonpeygamber.info’nun her yıl düzenli olarak takdim etmeyi hedeflediği Hadis ve Siret’e Hizmet Onur Ödülü bu yıl okurlarımızın büyük bir çoğunluğunun tercihi doğrultusunda Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan’a layık görüldü. İsmail Lütfi Çakan’a ödülü ise 11 Nisan akşamı Bağlarbaşı Kültür Merkezinde düzenlenen Hadis ve Siret Araştırmaları Ödül Töreninde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inden *Kitâbu'l-Îmân*'ını ve *Hadîs II*'de *Kitâbu'l-Edeb*'ini ve *Hadîs III*'te de el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *Kitâbu'l-Î'tisâm* ve *'s-Sunne* bölümlerini okutmuştur.⁸

2.Eserleri

İsmail Lütfi Çakan'ın “Eserleri bugün bizim gençliğimize ışık tutmaktadır. Gösterdiği azmi, bitip tükenmeyen enerjisi ve en önemlisi bitmeyen heyecanı, bizim gençliğimizin bugün ihtiyacı olan şeydir. İsmail Bey'in o heyecanı hiç tükenmedi, artarak devam etti. Bugün de Türkiye'nin neresinden davet gelirse gelsin ilmî toplantılara, özellikle de Hz. Peygamber'le ilgili toplantılara mutlaka katılmaya çalışır.”⁹

İsmail Lütfi Çakan, eserlerindeki temel hedefini şöyle izah etmiştir: “Şimdi, prensip olarak şunu söyleyeyim: Benim bütün kitap çalışmalarım, makaleleri de bunun içine koyabilirsin, hedef kitlem İmam Hatip neslidir. Ben kendi neslimin karşılamaya çalışarak neslimin ihtiyaçlarını da karşılayabilirim kanaatine vardım. Ne yazdıysam, hangi konuda kitap yazdıysam, o aslında benim o konudaki öğrenme ihtiyacımı karşılamak üzere yazılmıştır. Benimle beraber, benim pozisyonumda olanlar da yararlanmışlardır. Nesli yetiştirme: Benim düşüncem bu!”¹⁰

İsmail Lütfi Çakan'ın yazmış olduğu kitap, tercüme, yayınlanmış makale ve bildirileri yanında bir çocuk kitabı ve bir de piyesi vardır. Bunlardan tespit edebildiklerimizi zikredeceğiz.

2.1.Kitapları

1.*Dînî Hitâbet Çeşitleri İlkeleri Örnekleri*¹¹

2.*İslam Toplumuna Doğru*¹²

3.*Hicri 15. Asra Girerken Müslümanca Yaşamak*¹³

4.*1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyografyası*¹⁴

Prof. Dr. Raşit Küçük tarafından takdim edildi. Halka yönelik yaptığı çalışmalarının yanında akademik Literatüre de hayli zengin ve özgün katkılarda bulunan Prof. Çakan, şimdiye dek alana hizmet eden birçok öğrenci de yetiştirdi. Kaleme aldığı çok sayıda eserle kendine has bir kütüphane oluşturdu. Özellikle Hadîs Usûlü ve Hadîs Edebiyatı adlı eserleri araştırmacıların başucu kitapları haline geldi kısa zamanda. İsmail Lütfi Çakan halka yönelik kaleme aldığı çok sayıda eseriyle de Hz. Peygamber'i kitlelere tanıtmada büyük hizmetlere imza attı. Ayrıca uzun zamandan beri düzenli olarak Göztepe Gözcübaba Camii'nde sürdürdüğü dersleriyle yediden yetmişe birçok kimseyi Hz. Peygamber'in yaşayan mirası olan hadîslerle buluşturdu ve buluşturmaya devam ediyor.” <http://www.sonpeygamber.info/hadis-ve-sirete-hizmet-onur-odulu-prof-dr-ismail-lutfi-cakan-in-Erisim-Tarihi:08.12.2019>. <http://www.sonpeygamber.info/hadis-ve-siret-arastirmalari-odulleri>.18.12.2019.

⁸ <https://www.siyertv.com/musluman-kimligi-ismail-lutfi-cakan>. Erişim Tarihi:18.12.219.

⁹ <http://www.sonpeygamber.info/arkadaslari-ve-ogrencileri-ismail-lutfi-cakan-i-anlatiyor> Erişim Tarihi:18.12.219.

¹⁰ Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadîs İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadîs Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 133-134.

¹¹ Kuşak Yay., İstanbul, 1975. Diğer Baskıları: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), İstanbul, 1988. İstanbul, 2003.

¹² Şamil Yay., İstanbul, 1976.

¹³ Şamil Yay., İstanbul, 1979.

¹⁴ Dilek Matbaası, İstanbul, 1980. “1876'dan 1976'ya bir asırlık dönemde *Hadis Kitapları Bibliyografyası* 'nı tespit ettim. Önce makaleleri de alayım dedim, baktım ki içinden çıkılacak gibi değil. Bir yıl, tam bir yıl bütün İstanbul kütüphanelerini gezip fişlerini tarayarak 1876'dan 1976'ya Hadîs'le ilgili neler yazılmış, kütüphane kayıtlarına neler girmiş, bunları tespite çalıştım. Ne yazık ki Cumhuriyet döneminin yapıp ettiklerini o çalışma esnasında da çok açık ve

5. *Olay ve Ölçü Olarak Hicret*¹⁵

6. *Hakkı Tavsiye Metot ve Vâsıtaları*¹⁶

7. *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücâdelesi*¹⁷

8. *Resûlullah'ın Ev Sahibi İstanbul'un Azîz Misâfiri Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadîs*¹⁸

9. *İyi Müslüman*¹⁹

10. *Müslümanca Yaşamak*²⁰

11. *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usûlleri*²¹

12. *Ana Hatlarıyla Hadîs*²²

net gördüm. Cumhuriyet dönemine kadar gene şu veya bu ölçüde bir şeyler vardı. Ama Cumhuriyetin 1950'ye kadar olan döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlattığı *Tecrid-i Sarîh Tercümesi* ve bir de *Riyazü's-Sâlihîn Tercümesi* var. Bunun dışında hadis ile ilgili ciddi hiçbir çalışma yapılmamış. 1950'den sonra üniversitelerde akademik çalışmalar başlıyor. Fuat Sezgin'in *Buhârî'nin Kaynakları* çalışması gibi. İlahiyat fakültesi ve enstitüler devreye girince çalışma başlıyor. Ancak yine de tercüme ağırlıklı çalışmalar gözüktüyor. Ali Özek Bey'in *Hadis Ricâli*, Yusuf Ziya Kavakçı'nın tercüme ettiği *Hadis Edebiyatı Tarihi* gibi. Hatta bazı hocalarımızın hazırladığı *Hadis Usulü* kitaplarının bile Arapça bazı kitaplardan büyük ölçüde tercüme olduğu ortada. 60'lı yıllardan sonra sayısal açıdan gözle görülebilen çalışmalar ortaya çıkmaya başlıyor. Bu sadece sayısal açıdan bir artış değildir. İlmî manada, akademik mahfillerde bir danışmanın nezaretinde yapılmış belli konulara, özellikle de Hadîs'in çok değişik alanlarına yönelik daha spesifik, yoğunlaşmış ve ilmî yaklaşımlara veya anlatımlara daha yakın kabul edilebilir çalışmalar giderek bizim müesseselerimiz etrafında bir yoğunluk kazanmış ve bu böyle gidiyor. Bu bana göre güzel bir akıştır. Çünkü belli kaynaklarla irtibatı kesilmiş bir neslin yapması gereken şey başlangıçta ana hatlarıyla, ana çerçevelerini çizerek belli ilim dallarını tekrar gün yüzüne çıkarmak, ondan sonra da o ilim dallarındaki detaylı çalışmalara girmek olmalıdır. Türkiye'de bugün belki çok müdür bir fikrin yönlendirmesi yok ama tabii akışın, bilimsel hayatın yönlendirmesiyle, biraz da dış kaynakların bizi zorlamasıyla giderek artan bir kalite yakalama süreci var." Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lutfi Çakan ile Akademik Geçmiş Eserleri ve Hadîs İlmîne Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadîs Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 144.

¹⁵ Büşra Yay., İstanbul, 1992. İstanbul, 2004.

¹⁶ Haksess Yay., 1971. Diğer Baskıları: Büşra Yay., 1992, İstanbul, 2006.

¹⁷ Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974. Diğer Baskıları: Altınoluk Yay., İstanbul, 1975; İstanbul, 1985.

¹⁸ Marifet Yay., İstanbul, 1982.

¹⁹ Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yay., Ankara, 1983. Diğer Baskısı: İstanbul, 2006.

²⁰ Nesil Yay., İstanbul, 1988. Diğer Baskısı: İstanbul, 2004.

²¹ İFAV Yay., 1989. Diğer Baskısı: İstanbul, 2003. "İlahiyat Fakültelerinin adedi de artınca şu anda bakıyorum, bayağı okunuyor. Meselâ Hadis Edebiyatı kitabı da bu son zamanlarda bayağı iyi gidiyor. Hadis Edebiyatı ancak yüksek lisansta okunuyordu. Şimdi Hadis Kaynakları dersinde okutuluyormuş." Şahyar, Ayşe Esra, İsmail Lutfi Çakan ile Akademik Geçmiş Eserleri ve Hadîs İlmîne Dâir Düşünceleri Üzerine, Hadîs Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 133.

²² Ensar Neş. 1983. Diğer Baskısı: Ensar Neş., 1990. "Ana Hatlarıyla Hadîs'in ilk baskısıyla son baskıları arasında muhteva değişikliği vardır. Fakat okuyan herkes anlaşılır bir kitaba denk geldiğini söyledi. Aynen senin söylediğin gibi... Demek ki oluyormuş dediler. Ensar Vakfı'nın Ana Hatlarıyla serisinden 10-12 tane kitap yayınlandı. Biz bıraktık bir ara, ondan sonra biraz daha serbest davrandı arkadaşlar, ama o seri tamamlandı. Tâli branşlar konusunu biraz plansız

13. *Hadislerle Gerçekler (40 Hadis) I*²³
14. *Hatib Bağdâdî'ye Göre Hadis Öğrenimi*²⁴
15. *Hadislerle Gerçekler-2*²⁵
16. *Sıra Bizde*²⁶
17. *Hadislerle Gerçekler-3*²⁷
18. *Hizmette Aşk ve Şevk*²⁸
19. *Anahatlarıyla Hadis Bilgisi Tarihi Dindeki Yeri*²⁹
20. *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*³⁰
21. *Siyasetli Muhammed*³¹
22. *Buhâri'nin Kitâb ve Sünnet'e Bağlılık Bölümü Çerçevesinde Müslüman Kimliği*³²
23. *Hadis Nasıl Okunur Okutulur?*³³
24. *Sırât-ı Müstakîm ve Yolcuları*³⁴
25. *Sahâbe Kıvâmı Müslümanlığımızın Aynası*³⁵
26. *Örnek Kul Son Resûl*³⁶
27. *Ashâbının Dilinden Peygamberimiz*³⁷
28. *Âkîfçe Tespitler Değerlendirmeler*³⁸

olarak çıkarıyorlar. Temel Kültür Dizisi'ni ben bütün arkadaşlara, öğrencilerime tavsiye ediyorum. Ben Ana Hatlarıyla Hadis'i kendim aynı zamanda lise çıkışlı olarak fakülteye gelen öğrencilere de Hadis Usulü yerine okuttum. Benim kendi deneyimimden de geçti." Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadis İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadis Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 137.

²³ Erkam Yay., İstanbul, İstanbul, 1990.

²⁴ Erkam Yay., İstanbul, 1991.

²⁵ Erkam Yay., İstanbul, 1993.

²⁶ Ensar Neş., İstanbul, 1995.

²⁷ Erkam Yay., İstanbul, 1996.

²⁸ İstanbul, 1998.

²⁹ Ensâr Neş. İstanbul, 1999.

³⁰ İFAV Yay., İstanbul, 1982, Diğer Baskısı: İstanbul, 2000.

³¹ Erkam Yay., İstanbul, 2002.

³² Nesil Yay., İstanbul, 2003.

³³ Erkam Yay., İstanbul, 2003.

³⁴ İFAV Yay., İstanbul, 2005.

³⁵ Erkam Yay., İstanbul, 2005.

³⁶ Ensar Neş., İstanbul, 2006.

³⁷ Büşra Yay., İstanbul, 2006.

³⁸ İFAV Yay., İstanbul, 2006.

29. *Hadîs Usûlû*³⁹

30. *Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar*⁴⁰

31. *Müslüman Kimliği*⁴¹

32. *Seçme Hadîsler 33 Hadîs 33 Yorum*⁴²

33. *İslâmî Yapılanmada Sîret ve Sünnet*⁴³

34. *Son İnci*⁴⁴

35. *Hadîslerle Gerçekler-İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin*⁴⁵

36. *Ümmet Risâlesi*⁴⁶

37. *Hadîs-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler*⁴⁷

38. *Suffa Meclisleri Hadîs Dersleri*⁴⁸

2.2. Tercümeleri

*Riyâzu 's-Sâlihîn- Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*⁴⁹

2.3. Makaleleri

1. *1920'den 1965'e Kadar Hükûmet Programları ve Din Eğitimi*⁵⁰

2. *Hakkı Tavsiye Metot ve Vasıtaları (I)*⁵¹

³⁹ İstanbul, 2006. Diğer Baskısı: İFAV Yay., İstanbul, 2017. “*Hadîs Usûlû*’nü yazarken de benim temel düşüncem şuydu: Bir İlahiyat öğrencisinin bir *Hadîs* kitabını önüne açtığı zaman, görmesi gereken incelikleri fark edebileceği pratik bir ders kitabı olsun. Bilgi yığını değil, temel bilgi ve örnekler olsun. Ayrıca günün birinde bir açık öğretim İlahiyat Fakültesi açılır ve bu dersler de televizyondan verilmeye başlanırsa, örnekleriyle ve şekilleriyle *Hadîs Usûlû* çizimli olarak ekrandan yansıtılıp anlatılabilirdi. Usûl konuları örneklemelerle, çizimlerle daha rahat akıllarda kalıyor. Görselleşince netleşiyor. *Hadîs Usûlû* ekrana çıkamadı ama konuya ait ihtiyacı karşıladı. 40. baskısı çıkmak üzere.” Şahyar, Ayşe Esra, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmiş Eserleri ve Hadîs İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*, Hadîs Tetkikleri Dergisi, c. XII, sy. 1, s. 137.

⁴⁰ İstanbul, 2007. Diğer Baskısı: İFAV Yay., İstanbul, 2016.

⁴¹ İstanbul, 2007.

⁴² İFAV Yay., İstanbul, 2008. Diğer Baskıları: İFAV Yay., İstanbul, 2010, İFAV Yay., İstanbul, 2012.

⁴³ İFAV Yay., İstanbul, 2010.

⁴⁴ İFAV Yay., İstanbul, 2014. Semerkand Radyo-TV’de 30 defa *Son İnci* dersleri yapmıştır. Bunlardan Bazıları: <https://www.youtube.com/watch?v=KRReIKaZBpU> <https://www.youtube.com/watch?v=qvQ8Xf8oA7A> <https://www.youtube.com/watch?v=UGSvMDyFMi0> <https://www.youtube.com/watch?v=IULBJVzpibY>.

⁴⁵ İFAV Yay., İstanbul, 2015.

⁴⁶ İFAV Yay., İstanbul, 2016.

⁴⁷ İFAV Yay., İstanbul, 2017.

⁴⁸ Siyer Yay., İstanbul, 2017.

⁴⁹ (M. Yaşar Kandemir ve Raşit Küçük ile birlikte), Ensar Neş., İstanbul, 1996. Diğer Baskısı: Erkam Yay., İstanbul, 2011.

⁵⁰ İslâm Medeniyeti, 1968, c. II, sy. 16, s. 2-7.

⁵¹ İslâm Medeniyeti, 1969, c. II, sy. 21, s. 10-14.

3. *Yeniden İmana Doğru*⁵²
 4. *1928-1969 Arası Ramazan ve Oruç Konusunda Yazılmış Müstakil Eserler Bibliyografyası*⁵³
 5. *Kâ'be Yolcularına*⁵⁴
 6. *İlerleme ve Yükselme*⁵⁵
 7. *İslâm'da Dünya -Âhiret Dengesi*⁵⁶
 8. *Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları*⁵⁷
 9. *Müslümanların Gayesi Hayatı Hakka Uydurmak*⁵⁸
 10. *1928 -1978 Arası Yeni Harflerle Yayınlanmış Ramazan ve Oruç'la İlgili Eserler*⁵⁹
 11. *Hicret Kriteri*⁶⁰
 12. *Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Söz Çeşitleri*⁶¹
 13. *Hadîs Edebiyatı'nda İmanla İlgili Bölümlerin Muhtevâ Değerlendirmesi*⁶²
 14. *Tebliğ Diplomasisi*⁶³
 15. *Din Hizmetinde Hadîs Kaynaklarından Yararlanma*⁶⁴
 16. *Prof. Dr. İbrahim Canan Anısına Hizmet Adamı*⁶⁵
 17. *Müezzinlik*⁶⁶
 18. *Din Hizmetinde Örnek Şahsiyet Mehmet Âkif*⁶⁷
- 2.4.Bildirileri**

⁵² Diyanet İlmi Dergi, 1970, c. IX, sy. 94-95, s. 104-106.

⁵³ Diyanet İlmi Dergi, 1970, c. IX, sy. 100-101, s. 346-348.

⁵⁴ Diyanet İlmi Dergi, 1970, c. IX, sy. 102-103, s. 420-422.

⁵⁵ Diyanet İlmi Dergi, 1973, c. XII, sy. 3, s. 149-155.

⁵⁶ Diyanet İlmi Dergi, 1974, c. XIII, sy. 5, s. 275-288.

⁵⁷ Diyanet İlmi Dergi 1975, c. XIV, sy. 1, s. 5-20.

⁵⁸ Diyanet İlmi Dergi, 1975, c. XIV, sy. 3, s. 140-155.

⁵⁹ İslâm Medeniyeti, 1980, c. IV, sy. 4, s. 109-112.

⁶⁰ İslâm Medeniyeti, 1981, c. V, sy. 2, s. 3-15.

⁶¹ Din Öğretimi Dergisi, 1988, sy. 15, s. 50-54.

⁶² Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1987-1988, sy. 5-6, s. 255-276.

⁶³ İslâm Medeniyeti, 1982, c. V, sy. 3, s. 3-6.

⁶⁴ Diyanet İlmi Dergi, 2006, c. XLII, sy. 4, s. 27-42.

⁶⁵ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, sy. 32, s. 171-176.

⁶⁶ Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2009, sy. 3, s. 42-43.

⁶⁷ Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Akif Ersoy, 2013, s. 97-111.

1. *Din Bilimleri Araştırmalarında Üslûb*⁶⁸
 2. *Fetih Hadîsi ve Akşemseddin'in Fetihteki Yeri*⁶⁹
 3. *İslâmî Yapılanmada Sünnet*⁷⁰
 4. *Din Hizmetleri Din Eğitimi ve Din Bilimleri Araştırmalarının Koordinesi*⁷¹
 5. *Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'ân-ı Kerim'de Söz Çeşitleri*⁷²
 6. *Hadîs Kaynaklarında Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî (Eyüp Sultan Hz.)*⁷³
 7. *Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Sünnetin Yeri ve Sahih-i Buhârî*⁷⁴
 8. *Peygamberlerin Bazı Ortak Nitelikleri ve Hz. Peygamber'in Ümmeti Üzerindeki Hakları*⁷⁵
 9. *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber ve Hz. Peygamber'e Yönelik Farklı Yaklaşımlar*⁷⁶
 10. *Vaazlara Başlama Bitirme Usûlleri ve Duâları*⁷⁷
 11. *Din Hizmetinde Örnek Şahsiyet Mehmet Akif*⁷⁸
 12. *İslâmî Yapılanmada Model ve Metodoloji Olarak Sünnet*⁷⁹
 13. *İrşat Hizmeti Açısından Vâizlik Üzerine Bazı Düşünceler*⁸⁰
 14. *Bir Medeniyet Projesi ve Dünya Görüşü Olarak İslâm'ın Çocuğa Bakışı*⁸¹
- 2.5. Danışmanlığında Hazırlanan Tezler**
- 2.5.1. Yüksek Lisans Tezleri**

⁶⁸ *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun, 27-30 Haziran 1989), 1989, s. 425-428.

⁶⁹ *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Vakfı Yay., Ankara, 1990, s. 153-163.

⁷⁰ *Hadîsin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993), Samsun, 1993, s. 1-11.

⁷¹ *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri* (1-5 Kasım 1993), DİB Yay., 1995, c. II, s. 46-51.

⁷² *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri*, c. I, s. 249-256.

⁷³ *I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri*, Eyüp Belediyesi, İstanbul, 1997, s. 11-18.

⁷⁴ *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2007, Konevi Kültür Merkezi, Konya, 2008, s. 41-47.

⁷⁵ *Câhiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum Tebliğ ve Müzâkereleri)*, 13-15 Nisan 2007, Konya, 2007, s. 17-38.

⁷⁶ *Samsun'da Kur'ân Günleri XI. Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Risâlet*, (25-26 Ekim 2008) Samsun, 2009, s. 29-54.

⁷⁷ *Vaaz ve Vâizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011), DİB Yay., 2013, c. I, s. 147-153.

⁷⁸ *Mehmet Akif Özel Sayısı*, Diyanet İlmi Dergi, 2011, c. XLVII, sy. 4, s. 69-82.

⁷⁹ *Sünnetin Dindeki Yeri*, 1995, s. 241-254.

⁸⁰ *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, c. I, s. 39-48.

⁸¹ *Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Çocuk Sorunları ve İslâm Sempozyumu*, 30 Eylül-2 Ekim 2005, Rize, 2010, s. 25-32.

İsmail Lütfi Çakan'ın danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan 34 tez ve yazarları

- 1.Süleyman Sayar, *Kur'ân'a göre Yahûdiler ve Dinlerine Karşı Tavırları*, 1985.
- 2.Ahmet Güç, *Üç Büyük Dinde Kurban*, 1985.
- 3.Emin Aşıkkutlu, *Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki Hadis Usulü İle İlgili Yazmaların Tavsif ve Tanıtımı*, 1985.
- 4.Sabahattin Yıldırım, *Ebû'l-Abbâs es-Serrâc ve "Beytûte" Diye Meşhûr Hadis Cüzü*, 1987.
- 5.Necdet Arman, *Ebu Bekr el-Mervezî ve "Kitabu'l-Cum'a ve Fadlihâ" İsimli Hadis Cüz'ü*, 1988.
- 6.Necati Umman, *Hadislerde Rüya Ta'biri*, 1988.
- 7.Mahmut Kavaklıoğlu, *es-Suyûti'nin "el-Behcetü's-Seniyye fî'l-Esmâi'n-Nebeviyye" adlı eseri*, 1989.
- 8.Mustafa Ertürk, *el-Hasen b. Süfyân ve "Kitâbu'l-Erbâin" Adlı Hadis Cüz'ü*, 1989.
- 9.Aynur Uraler, *Ümmü Habîbe'nin Rivayetleri*, 1990.
- 10.Casim Avcı, *Gülsûm b. Muhammed ve Sahîfe'si*, 1990.
- 11.Şahabeddin Şengüler, *Sünnet'te Ad Koyma*, 1991.
- 12.Seyit Avcı, *Sahâbe Devrinde Peygamber Sevgisi*, 1992.
- 13.Adem Yerinde, *Hiz. Peygamber'in En Üstün Diye Niteledikleri*, 1992.
- 14.Ömer Boynukalın, *Hâfız Abdülğani el-Ezdi'nin "el-Gavâmiz ve'l-Mubhemât" Adlı Eseri*, 1991.
- 15.Sadettin Ekinci, *İbrâhîm b. Sa'd ve Hadis Cüz'ü*, 1996.
- 16.Abdullah Önal, *İstiâze Hadisleri*, 1996.
- 17.İsmail Babacan, *Ebu Bürde Büreyd b. Abdillâh ve Hadis Cüz'ü*, 1988.
- 18.Ayşe Esra Ağırakça, *Hadislerde Yemin Lafızları*, 1998.
- 19.Abdullah Açık, *Buhârî'nin Hadisleri Değerlendirme Metodu Açısından Uraniler Hadisi*, 2001.
- 20.Elif Eryarsoy, *Hiz. Peygamber'in Azadlıları ve Rivayetleri*, 2002.
- 21.Ebru Coşkun, *İstanbul'da Hadis-Sünnet Kültürü Araştırmaları (Eyüp İlçesi Örneği)*, 2002.
- 22.Muhammed Masum Şenburç, *Osmanlı müelliflerinden Yûsuf Zâhir Efendi ve Usûl-i Hadis'e dâir eseri*, 2004.
- 23.Erkan Aydın, *Sünnette Ticâret-Tebliğ İlişkisi*, 2005.
- 24.Rufat Sirinov, *Âzerî Muhaddis el-Berdîcî'nin Hayatı ve Eserleri*, 2005.
- 25.Mesut Çakır, *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri Çerçevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahrîc ve Değerlendirmesi*, 2007.
- 26.İrfan Açık, *Hasbîlik ile İlgili Rivayetler (Sahih-i Buhârî Özelinde)*, 2008.
- 27.Dilek Çalışkan, *Buhârî'nin Sahih'i Çerçevesinde Hiz. Peygamber'in Tercihleri İle İlgili Rivayetler ve Değerlendirme*, 2008.

28.Abdulkerim Ersan, *Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk Açısından “Hepiniz Çobansınız” Hadîsi (Tahrîc ve Değerlendirme)*, 2008.

29.Zehra Ülgür, *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrîc ve Tahlili*, 2010.

30.Gülşen Soyca, *İlim-Toplum İlişkisi Açısından “İlmin Ortadan Kaldırılması” Hadîsi (Tahrîc ve Değerlendirme)*, 2011.

31.Zeyneb Köroğlu, *Hz. Peygamber'in Tehditleri (et-Terğîb ve 't-Terhîb Özelinde)*, 2011.

32.Fatma Akbulut, *Hadîs İlminin Gelişimi Açısından Veda Hutbesi'nde Yer Alan “Rubbe Mübellağ” Rivâyetinin Tahrîc Tahkîk ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis'a Çerçevesinde)*, 2012.

33.Nagihan Yanar İbnu's-Salâh'ın Sahih Hadîs ile İlgili Görüşlerine Yöneltilen Tenkitler Irâkî ve İbn Hacer Özelinde, 2013.

34.Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadîs Çalışmaları*, 2014.

2.5.2.Doktora

İsmail Lütfi Çakan'ın danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan 19 tez ve yazarı

1.Recep Cici, *Serahsî Gazzâli ve İbnü'l-Hümâm'a Göre Emir-Nehiy Tahlili*, 1985.

2.Nebi Bozkurt, *Sünnet Verilerine Göre Hz. Peygamber Devrinde Hicâz Folkloru Mesken*, 1991.

3.Ahmet Tobay, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadîs Şerhçiliğindeki Yeri*, 1991.

4.Ali Akyüz, *Saîd b. Mansûr'un Musannef'inin Yeniden İnşası*, 1992.

5.Selahattin Yıldırım, *Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (H. VII-IX asır)*, 1994.

6.Ahmet Yücel, *Hadîs Istılâhlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk III Asır)*, 1994.

7.Mahmut Kavaklıoğlu, *Sünnet'te İtidal*, 1995.

8.Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sâhîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadîslerinin Değerlendirilmesi*, 1995.

9.Cemal Ağırman, *Sünnette İtaat*, 1995.

10.Aynur Uraler, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, 1998.

11.Erdinç Ahatlı, *Muhaddislere Göre Peygamberlik Delilleri*, 1999.

12.Abdullah Hikmet Atan, *Mana ile Hadîs Rivâyeti*, 1999.

13.Mehmet Özşenel, *Sünnet ve Hadîsi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey Ehl-i Hadîs Yaklaşımları ve İmâm Şeybânî*, 1999.⁸²

14.Özcan Hıdır, *İsrâiliyyât-Hadîs İlişkisi (Hadîs-Yahûdî Kültürü Tartışmaları)*, 2000.

15.Ataullah Şahyar, *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları*, 2002.

16.Abdullah Karahan, *Hadîs İlminde Râvîlerin Güvenilirliği Meselesi*, 2002.

17.Mustafa Öztürk, *Mevâlî'nin Hadîs Rivâyetindeki Yeri (Hicri I ve II. Asır)*, 2002.

18.Ayşe Esra Şahyar, *Zayıf Hadîs Rivâyeti*, 2005.

⁸² İlk Dönem Hadîs-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği, İFAV Yay., İstanbul, 2015.

19.Faik Akcaoglu, Hz. Peygamber'in Kur'an Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi, 2010.

2.6.Ansiklopedi Maddeleri

İsmail Lütfi Çakan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin 1. Cildinde yazmış olduğu madde sayısı 13'tür.

- 1.Abdullah b. Atîk⁸³
- 2.Abdullah b. Budeyl⁸⁴
- 3.Abdullah b. Cahş⁸⁵
- 4.Abdullah b. Ebî Rabîa⁸⁶
- 5.Abdullah b. Erkam⁸⁷
- 6.Abdullah b. Mugaffel⁸⁸
- 7.Abdullah b. Suheyl⁸⁹
- 8.Abdullah b. Uneys el-Cuheni⁹⁰
- 9.Abdullah b. Yezîd el-Hatmi⁹¹
- 10.Abdullah b. Zeyd b. Âsım⁹²
- 11.Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe⁹³
- 12.Abdurrahmân b. Âiz⁹⁴
- 13.Abdurrahmân b. Esved⁹⁵

2.7.Piyes

*Onlar Böyleydi*⁹⁶

⁸³ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 2008, c. I, s. 86.

⁸⁴ (DİA), c. I, s. 89.

⁸⁵ (DİA), c. I, s. 89-90.

⁸⁶ (DİA), c. I, s. 96-97.

⁸⁷ (DİA), c. I, s. 102.

⁸⁸ (DİA), c. I, s. 119-120.

⁸⁹ (DİA), c. I, s. 136.

⁹⁰ (DİA), c. I, s. 140-141.

⁹¹ (DİA), c. I, s. 143.

⁹² (DİA), c. I, s. 143.

⁹³ (DİA), c. I, s. 144.

⁹⁴ (DİA), c. I, s. 156-157.

⁹⁵ (DİA), c. I, s. 161.

⁹⁶ İstanbul, 1966. Diğer Baskısı: İrfan Yay., 2014. İstanbul, Mehmet Erkal, Tiyatronun çıkış serüvenini şöyle anlatmıştır: "İsmail Lütfi Çakan ile biz Yüksek İslam Enstitüsü'nden sınıf arkadaşınız. Dostluğumuz o günden beri

2.8.Hikâye Kitabı

*Gizli Armağan*⁹⁷

2.9.Câmi Dersleri

Göztepe Gözcübaba Câmii'nde *Mişkâtul-Mesâbih*⁹⁸ dersleri vermiş, derslerinde yorumlarını yaptığı 33 hadisi *Seçme Hadisler* adıyla neşretmiştir.

Sümbül Efendi Camii Pazar Sabahı İhya Sohbetleri de yapmıştır.⁹⁹

2.10.Son İnci Dersleri

Semerikand Radyo-TV'de 30 defa *Son İnci* dersleri yapmıştır.¹⁰⁰

2.11.Kitap Okumaları

Siyer Araştırmaları Merkezi Siyer TV'de "Müslüman Kimliği" adı altında "Kitap Okumaları" Sohbetleri¹⁰¹ yapmıştır.

2.12.Röportaj

Ayşe Esra Şahyar, *İsmail Lütfi Çakan ile Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadîs İlmine Dâir Düşünceleri Üzerine*¹⁰²

3.Hadîs ve Sünnet'e Dâir Bazı Görüşleri

İsmail Lütfi Çakan, İslâm'ın iki temel esası olan Kur'ân ve Sünnet'e dair görüşlerin bir tebliğ çerçevesinde ele almak mümkün değildir. Ancak hadislerin yorumlarını yaparken ele aldığı hususlardan bazılarını zikretmek istiyoruz.

İsmail Lütfi Çakan, Kur'ân ve Sünnet'e gösterdiği ihtimamın İslâm dininin hem fert ve hem de toplum nazarında hak ettiği değeri alması yönünde sa'y u gayret sarf ettiğinin bir göstergesi olması açısından öncelikle şu yorumuyla başlamak istiyoruz: "Kimi "önce vatan" der, kimi "önce insan". Kimi "önce para" der, kimi "önce kavga". Kimi "önce emek" kimi "önce sermaye"... Kimi "önce iş" der kimi "önce tahsil"... Kimi "önce araba" der, kimi "önce petrol"...Kimi "önce ekonomi " der, kimi "demokrasi"... Kimi "önce seçim" der, kimi "önce geçim"... Kimi "önce Coo" der, kimi "önce Hans"... Kimi "önce kredi" der, kimi "önce avans"...Kimi "önce can" der, kimi "önce canan"...Kimi "önce parti" der, kimi "önce cemaat"... Kimi "önce kadro" der, kimi "önce ünvân"...Hem dünya hem de âhiretin mutluluğuna talip olan Müslümanlar için "Önce İslâm" demek, hem bir görev hem bir şeref hem de bir kimlik meselesidir."¹⁰³

devam eder. Yani 1966'dan beri... İsmail Bey, daha bizim nesil yazıp çizmeye yeni başladığı zamanlarda *Onlar Böyleydi* adlı tiyatro eseriyle gündeme geldi. Bu eser, o zamanki Milli Türk Talebe Birliği'nde oynandı. <http://www.sonpeygamber.info/arkadaslari-ve-ogrencileri-ismail-lutfi-cakan-i-anlatiyor>. Erişim Tarihi:18. 12.219.

⁹⁷ Tarihi bilinmiyor.

⁹⁸ Hatîb et-Tebrizî, *Mişkatul-Mesâbih*, I-II, Delhi, 1890. (çev: Hanifi Akın, Çelik Yay., İstanbul, 2013).

⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=xTDEjzz59ZQ>

¹⁰⁰ Bunlardan Bazıları: <https://www.youtube.com/watch?v=KRRReIKaZBpU> <https://www.youtube.com/watch?v=qvQ8Xf8oA7A> <https://www.youtube.com/watch?v=UGSvMDyFMi0> <https://www.youtube.com/watch?v=IULBJVzpbibY>.

¹⁰¹ İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye Göre Sadece 17 Sahîh Hadîs mi Var? <https://www.youtube.com/watch?v=pYqlZ1Yf5U>. Hadîslerin Doğru Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem <https://www.youtube.com/watch?v=tZv28MIXhAI> Hz. Peygamber'e (s.a.s.) İttiba ve Sünnet'e Uymak https://www.youtube.com/watch?v=Jg_ehqCOe_I.

¹⁰² Hadîs Tetkikleri Dergisi, 2014, c. XII, sy. 1, s. 131-158.

¹⁰³ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler-2*, Erkam Yay., İstanbul, 1993, s. 21

ilâhî kanunlara uymuş olduğunu bilmesi ve bu itminan içinde yaşaması, gereksiz tereddüt ve tembelliklere hayatında yer vermemeye gayret etmesi gerekmektedir. Kanaatimizce “ümme olma devletine” ve “Peygambere hizmet izzetine” ermenin ilk ve genel gereği budur. Ümme-i Muhammed’den olmanın güzelliği ve zevki işte bu noktadan sonra kendini gösterecektir.”¹¹⁰

3.5.Fert ve Toplumda İslâm Kimliğinin Kazanılması Kitâb ve Sünnet Temeline Son Derece Dikkat Etme Yükümlülüğü ve Sorumluluğu Altındadır

“Hadîs kitaplarında gördüğümüz “الإِغْتِصَامُ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ” bâhisleri, Kitap ve Sünnet’in İslâmî kimliğin kazanılması ve korunması bakımından arz ettiği önemi gösteren âyet ve hadîslerle doludur. Bu âyet ve hadîslerin hedefini “Size sınıksız sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım. Allah’ın Kitâbı ve Nebîsi’nin Sünneti” hadîsi ortaya koymaktadır; “sapıtmamak” yani kimliği kaybetmemek.”¹¹¹

“İslam kimliği ve kişiliği açısından “Kitâb” ve “Sünnet”’in önem ve fonksiyonunu dile getiren bütün âyetler ve bir o kadar da hadîs birlikte değerlendirildiği zaman Müslümanım diyenlerin de ince ve yakın plandan tahlile tabi tutulmaları hâlinde, bu iki temel kaynağa ne ölçüde bağlı ve tâbi oldukları yani İslâmî kimliklerinin kalitesi ortaya çıkacaktır.”¹¹²

“İslâmî kimlik ve kişiliğe sahip nesiller yetiştirme iddiasında olan kurum ve kuruluşlar, Kitâb ve Sünnet temeline son derece dikkat etme yükümlülüğü ve sorumluluğu altındadır. Müslümanları, Müslümanlara karşı şartlandırıcı ve İslâm’ı kendi anlayışları içine hapsedici davranış ve telkinlerden kesinlikle uzak kalmalıdır. Unutmamalıdır ki İslâm’ı kendimize uydurmakla değil, İslâm’a uymak, Kitâb ve Sünnet’in gösterdiği doğru yoldan gitmekle görevliyiz. İslâm’a ya da Kitap ve Sünnet’e alternatif olarak ileri sürülecek olan hiçbir doktrin bu iki temele sınıksız sarılmakla yükümlü olan Müslümanlar için kimlik unsuru olarak düşünülemez. Aksi halde kimlik ve kişilik aşınması ve kaybı kaçınılmaz olur.”¹¹³

3.6.His ve Heveslere Göre Müslüman Olmak Değil Kitâb ve Sünnet’e Göre Müslüman Olmakla Görevli Bulunuyoruz

“Dâima başıbozuk ve serbest bir yaşayışı arzulayan his ve heveslerin, Peygamberin (s.a.s.) tebliğ ettiği İslâmî esaslara tâbi kılınması, günümüzün çok karmaşık ve bunalımlı gidişi içinde, geçmiştekinden daha da önemli ve ciddî bir görevdir. Bugün Müslümanların önemli bir kesiminin, duyguları ve İslâm dışı unsurların, propagandaların yozlaştırdığı bir anlayış ve yaşayışa gönül verdikleri inkâr kabul etmez acı bir gerçektir. Her hâl u kârda Kitâb ve Sünnet’e tâbi olması gereken Müslümanları his ve heveslerinin uydusu görmek, İslâmî kimlik ve kişilik noktasında toplumda büyük bir hastalığın varlığına işaret eder. Hemen hemen herkes kendi his ve heveslerine göre Müslüman olmaya özeniyor. Konuları fertler “bana göre”, topluluklar “bize göre” diye yorumluyor. “İslâm’a göre Müslüman olma” görevini ihmâl ettiğinin farkına bile varmıyorlar. Oysa his ve heveslere göre Müslüman olmak değil Kitâb ve Sünnet’e göre Müslüman olmakla görevli bulunuyoruz.”¹¹⁴ “Heveslerine uyandan daha sapık kim vardır?”¹¹⁵ “Kim Rabbinin azametinden korkup, nefisini, heveslerin sevk ettiği kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz Cennet’tir.”¹¹⁶

3.7.Bilginin İslâmîleştirilmesi Meselesi Bilginin Kitâb ve Sünnet’e Göre Temellendirilmesi Lüzumunu Ortaya Koyar

“Son zamanlarda gündeme gelen “Bilginin İslâmîleştirilmesi” teşebbüsleri bana, Müslüman kafa ve gönüllerin hatta İslâmî ilimlerin İslâmîleştirilmesi gereğini yani Kitap ve Sünnet temellerine dayandırılmışlığının araştırılması lüzumunu düşündürmüştür. Kitap ve Sünnet’e sınıksız sarılmak kuru bir iddia ile olmaz. Bilgi, mümârese ve güçlü bir irâde ister. Çevre şartlarının üstüne çıkmak ister. Bütün bunlar

¹¹⁰ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, s. 32.

¹¹¹ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, s. 22-23.

¹¹² Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, s. 24.

¹¹³ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, s. 26.

¹¹⁴ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler (40 Hadîs) I*, s. 24.

¹¹⁵ Kasas, 28/50.

¹¹⁶ Nâziât, 79/40-41

da İslâmî kişiliğimizi temel kaynaklarına şuurlu bir şekilde dayandırmak, bunun için sürekli gayret göstermekle mümkün olur. “Allah’a kul olma” temel vasfı ve görevi ile diğer insanlardan farklı ve mümtaz bir konuma sahip olan Müslüman hiçbir gerekçe ile Kitâb ve Sünnet’ten uzaklaşma hakkına sahip değildir. Çünkü onun hidâyet üzere devamı ve iki cihan mutluluğu bu iki asla, bu iki peygamber mirasına sınıksız sarılmasına bağlıdır. Bu gerçek, son peygamber Hz. Muhammed Mustafa’nın (s.a.s.) beyânı ile¹¹⁷ sabittir. Ayrıca şuna da işaret etmek lâzımdır ki, kimlik ve kişilik bunalımına düşmüş, İslâmî vasıftan uzaklaşmış görünen fert ve toplumlar, Kitâb ve Sünnet’e gereği gibi sarılmamasının sonucunu yaşamaktadırlar. Unutulmamalıdır ki din, bizzat yaşamak, müesseselerini kurup, yaşatmak, eğitim ve öğretimini yapmak ve yaptırmakla korunabilir. Bu üçlü vecibe, Kitâb ve Sünnet ölçüleri içinde gerçekleştirilebildiği ölçüde İslâmî kimlik ve kişilik korunmuş, gelecek nesillere de örnek olunmuş olacaktır. Aksi halde iddia ne olursa olsun, Kitâb ve Sünnet’i esas almanın, gereğince yaşamamanın tabii ve fakat olumsuz sonucu ile karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.”¹¹⁸

SONUÇ

İsmail Lütfi Çakan, Diyanet İşleri Başkanlığında vaizlik ve müftü yardımcılığı yapmış, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Hadis Öğretim üyeliğinden emekli olmuş, çeşitli dergilerde pek çok dinî ve ilmî içerikli makaleler neşretmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İsmail Lütfi Çakan’ın yayınlamış olduğu 38 kitap, 18 makale, 14 bildiri ve ansiklopedi maddeleri ve Mehmet Yaşar Kandemir ve Raşit Küçük ile yapmış olduğu 8 ciltlik Riyâzu’s-Sâlihîn tercüme ve şerhi Hadis ve Sünnet eksenlidir. Bunun yanında vaaz, hitâbet, piyes ve çocuk kitabı yazarı olarak da eserler neşretmiştir.

İsmail Lütfi Çakan, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerindeki öğrencilerin Hadis ve Sünnet bilgilerini ve bakış açılarını geliştirmenin bakışını yanında yazdığı kitap, makale ve bildirileriyle Türkiye’de gençliğin Hadis ve Sünnet Bilincinin oluşumunda dikkate değer katkı koymuştur.

“Hocaların Hocası” olarak tavsif edebileceğimiz İsmail Lütfi Çakan’ın yazdığı kitap ve makaleler, danışmanlığında yazılan 34 yüksek lisans ve 19 doktora tezi hem onun sağlıklı bir Hadis ve Sünnet fikriyatının tecellisinin ve Sünnet’in hayata hâkim kılınmasının gereğine inandığının tezahürlerindendir.

İsmail Lütfi Çakan, halka yönelik olarak da verdiği câmi dersleri, konferanslar ve TV dersleri, onun halka verdiği Hadis ve Sünnet bilinciyle birlikte Sünnet’e yönelen tehdit ve yanlış algılara karşı nasıl Sünnet Müdafaası yapılabileceğini ortaya koymaya çalıştığı birer delil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yaklaşık 30 yıl *Hadis Usûlü*, *Hadis Tarihi* ve *Hadis Metinleri* dersleri veren İsmail Lütfi Çakan, *Hadis I*’de et-Tirmizî’nin *Sünen*’inden *Kitâbu’l-İmân*’ını ve *Hadis II*’de *Kitâbu’l-Edeb*’ini ve *Hadis III*’te de el-Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh*’inin *Kitâbu’l-İ’tisâm* ve *s-Sunne* bölümlerini okutmuştur.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde maddeler yazmıştır. 2009 yılında Hadis ve Sîret’e Hizmet Onur Ödülüne layık görülmüştür.

Türkiye Hadis Tarihi’ne büyük katkıları olmuş İsmail Lütfi Çakan hocamız emekli olmasına rağmen hâlâ Hadis ve Sünnet’in hizmetinde konferanslar, seminerler ve câmi dersleri vermeye devam etmektedir. İslâm dinine adanmış bir ömür süren hocamızın inandığı ilkelerden taviz vermeden, iyi bir Müslüman olarak yaşadığına ve kalan ömrünü de böyle geçireceğine inancımız tamdır.

Allah Teâlâ, ilminden istifade edilen ve Kur’ân ve Sünnet’in temel prensiplerini özümseyip bu uğurda mücadele eden İsmail Lütfi Çakan gibi hocalarımızın sayılarını artırsın.

¹¹⁷ *Muvattâ*, Kader, 3; *Ebû Dâvûd*, Menâsik, 56; *İbn Mâce*, Menâsik, 84; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, c. III, s. 26.

¹¹⁸ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler (40 Hadis) I*, s. 24.

KAYNAKÇA

- I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri* (1-5 Kasım 1993), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yay., 1995.
- I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri*, Eyüp Belediyesi, İstanbul, 1997.
- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Vakfı Yay., Ankara, 1990.
- Câhiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum Tebliğ ve Müzâkereleri)*, 13-15 Nisan 2007, Konya, 2007, s. 17-38.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Onlar Böyleydi*, İrfan Yay., İstanbul, 2014.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücâdelesî*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Dinî Hitâbet Çeşitleri İlkeleri Örnekleri*, Kuşak Yay., İstanbul, 1975.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hicri 15. Asra Girerken Müslümanca Yaşamak*, Şamil Yay., İstanbul, 1979.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Resûlullah'ın Ev Sahibi, İstanbul'un Azîz Misafiri Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadîs*, Marifet Yay., İstanbul, 1982.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İFAV Yay., İstanbul, 1982.
- Çakan, İsmail Lütfi, *İyi Müslüman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1983.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Müslümanca Yaşamak*, Nesil Yay., İstanbul, 1988.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usûlleri*, İFAV Yay., İstanbul, 1989.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hatib Bağdâdî'ye Göre Hadîs Öğrenimi*, Erkam Yay., İstanbul, 1991.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Olay Ve Ölçü Olarak Hicret*, Büşra Yay., İstanbul, 1992.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler-2*, Erkam Yay., İstanbul, 1993.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Sıra Bizde*, Ensar Neş., İstanbul, 1995.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler-3*, Erkam Yay., İstanbul, 1996.
- Çakan, İsmail Lütfi *Riyâzu's-Sâlihîn- Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, (M. Yaşar Kandemir Ve Raşit Küçük Birlikte) Ensar Neş., İstanbul, 1996.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hizmette Aşk ve Şevk*, İstanbul, 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Anahatlarıyla Hadîs Bilgisi Tarihi Dindeki Yeri*, Ensâr Neşr. İstanbul, 1999.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Nasıl Okunur Okutulur*, Erkam Yay., İstanbul, 2003.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Buhârî'nin Kitap ve Sünnete Bağlılık Bölümü Çerçevesinde Müslüman Kimliği*, Nesil Yay., İstanbul, 2003.

- Çakan, İsmail Lütfi, *Sırât-ı Müstakîm ve Yolcuları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., (İFAV), İstanbul, 2005.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Sahâbe Kıvâmı Müslümanlığımızın Aynası*, Erkam Yay., İstanbul, 2005.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Örnek Kul Son Resûl*, Ensar Neş., İstanbul, 2006.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Ashâbının Dilinden Peygamberimiz*, Büşra Yay., İstanbul, 2006.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Seçme Hadîsler 33 Hadîs 33 Yorum*, İFAV Yay., İstanbul, 2010.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Son İnci*, İFAV Yay., İstanbul, 2014.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîslerle Gerçekler-İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin*, İFAV Yay., İstanbul, 2015.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Âkîfçe Tespitler Değerlendirmeler*, İFAV Yay., 2016.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hurâfeler Ve Bâtıl İnanışlar*, İFAV Yay., İstanbul, 2016.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Ümmet Risâlesi*, İFAV Yay., İstanbul, 2016.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hakkı Tavsiye Metot ve Vasıtaları*, İFAV Yay., 2017.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul, 2017.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler*, İFAV Yay., İstanbul, 2017.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Hadîsin Dünyü-Bugünü Ve Geleceği Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993), Samsun, 1993.
- Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun, 27-30 Haziran 1989), 1989, s. 425-428.
- İbn Mâce, *Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Çocuk Sorunları ve İslâm Sempozyumu*, 30 Eylül-2 Ekim 2005, Rize, 2010.
- Mâlik b. Enes, Muvattâ*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risâlet*, (25-26 Ekim 2008) Samsun, 2009, s. 29-54.
- Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2007, Konevi Kültür Merkezi, Konya, 2008, S. 41-47.
- Şahyar, Ayşe Esra, İsmail Lütfi Çakan İle Akademik Geçmişi Eserleri ve Hadîs İlmine Dair Düşünceleri Üzerine, *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, 2014, c. XII, sy. 1, S. 131-158.
- et-Tebrizî, Hatîb, Mişkâtü'l-Mesâbih, I-II, Delhi, 1890. (çev: Hanîfi Akin, Çelik Yay., İstanbul, 2013).*
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA), İstanbul, 2008, c. I, s. 86-161.*
- Vaaz ve Vâizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011), DİB Yay., 2013, c. I, s. 147-153.*

<https://www.biyografya.com/biyografi/10641>.

<https://www.ilahiyatvakfi.com/product/search/yazar/ismail-lutfi-cakan>.

<http://www.isam.org.tr>.

<https://www.siyertv.com/musluman-kimligi-ismail-lutfi-cakan>.

<http://www.sonpeygamber.info/prof-dr-ismail-lutfi-cakan-in-eserleri>.

<http://www.sonpeygamber.info/hadis-ve-siret-arastirmalari-odulleri>.

<http://www.sonpeygamber.info/hadis-ve-sirete-hizmet-onur-odulu-prof-dr-ismail-lutfi-cakan-in>.

<http://www.sonpeygamber.info/arkadaslari-ve-ogrencileri-ismail-lutfi-cakan-i-anlatiyor>.

<https://www.youtube.com/watch?v=KRReIKaZBpU>.

<https://www.youtube.com/watch?v=qvQ8Xf8oA7A>.

<https://www.youtube.com/watch?v=UGSvMDyFMi0>.

<https://www.youtube.com/watch?v=IULBJVzpibY>.

<https://www.youtube.com/watch?v=xTDEjzz59ZQ>.

<https://www.youtube.com/watch?v=pYqlzZ1Yf5U>.

Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde İşe
Adanmışlığın Rolü (Hüseyin ASLAN, Ergün KARA)

Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde İşe Adanmışlığın Rolü

Hüseyin ASLAN¹, Ergün KARA²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, huseyinaslan111@gmail.com

²Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, ergunkara@osmaniye.edu.tr

Özet: Hızla küreselleşen dünyada özellikle son zamanlarda tüm sektörlerde artan rekabet düzeyi, işletmeleri sahip oldukları kaynakları en verimli şekilde kullanma yönünde ne yapabileceklerini sorgulama noktasına getirmiştir. Örgütlerin sahip oldukları kaynaklar içinde en değerli ve eşsiz olanının çalışanlar olduğu düşünüldüğünde, çalışan memnuniyetini arttırma ve örgütsel hedeflere ulaşmak amacıyla örgüt ile çalışan arasındaki ilişkiyi geliştirme konusundaki çabaların öneminin her geçen gün daha da arttığı söylenebilir. Bu çalışmanın amacı algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık ve iş tatminini nasıl etkilediği ve bu süreçte işe adanmışlığın bir aracılık rolü olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla seyahat acentelerinde çalışan 237 katılımcıdan anket aracılığıyla veri toplanmıştır. Verilerin analizinde doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, değişkenler arası korelasyonlar tespit edilmiş ve yapısal eşitlik modeli ile modelin uyum iyiliği testleri ve regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizlerde algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık ve iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. İşe adanmışlığında iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Aracılık analizi neticesinde ise işe adanmışlığın algılanan örgütsel destek ile iş tatmini arasındaki ilişkide kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Örgütsel Destek, İşe Adanmışlık, İş Tatmini

Giriş

Yaşadığımız çağda işletmelerin ayakta kalabilmesi, faaliyet gösterdiği sektörde rakiplerine karşı stratejik olarak üstünlük sağlaması öncelikle insan kaynakları olmak üzere örgüte ait tüm kaynaklardan en üst düzeyde faydalanmasına bağlıdır. Örgütlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için insan faktörünün çok önemli bir konu olduğu gerçeği gün geçtikçe literatürde yer alırken, çalışan personellerin zihinsel ve fiziksel enerjilerinden iyi bir şekilde fayda sağlanması çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmaların en önemli çıkış noktalarından biri de çalışanların örgütün kendilerine sağlanan imkânlar ölçüsünde davranış gösterdiklerini öne süren sosyal değişim kuramıdır. Buna göre işletme, çalışanlarına temin edeceği imkânlarla çalışanlarını kendilerini işlerine adanmalarını sağlayacak böylelikle onların fiziksel ve zihinsel enerjilerini büyük ölçüde örgütün faydasına kullanmalarını gerçekleştirebilecektir (İnce, 2016: 650).

“Çalışanların örgütten ve örgütlerin de çalışanlardan beklentilerinin artmasıyla birlikte araştırmacılar ve yöneticiler çalışan performansını arttırmak amacıyla yapılması gerekenleri araştırmaya başlamışlardır. Bu araştırmaların birçoğunda, çalışanların kendilerini örgütlerinin bir parçası hissetmeleri sonucunda, işlerine ve örgütlerine sahip çıkmaları sağlanıldığı zaman verimliliğin yükseleceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışılan örgüt tarafından değer verilme ve örgüt desteğini hissetme gibi çalışanların beklentilerinin karşılanması olarak değerlendirilen algılanan örgütsel destek, çalışanların örgütleriyle gönül bağı kurmaları hususunda etkili olmaktadır.

Çalışanların örgütten almış oldukları destek karşılığında, kendilerini örgütün bir parçası hissederek, sosyal değişim teorisinde de ifade edildiği gibi daha çok ve özverili çalışmaları beklenmektedir” (Turunç ve Çelik, 2010).

Yapılan literatür taraması neticesinde algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık ve işgören performansı değişkenlerini birlikte değerlendiren çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, araştırmamızda algılanan örgütsel destek, iş tatmini ve işe adanmışlık değişkenlerini birlikte incelemek ve saha araştırmasının da genel olarak adanma duygusunun yüksek olduğu seyahat acentelerinde çalışan personeller üzerinde yapılmasının literatüre bir katkı sunması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya konu olan algılanan örgütsel destek, iş tatmini ve işe adanmışlık kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

- **Algılanan Örgütsel Destek :** Algılanan örgütsel destek, çalışanların örgütün kendi katkılarına değer verdiği; mutluluklarını önemseyişine dair algıları (Eisenberger ve diğ., 1986:500) ve örgütün değerlerinin, kendilerinin refahını ne kadar dikkate aldığına dair genel inançlarıdır (Rhoades ve Eisenberger, 2002:698). “Algılanan örgütsel destek, örgüt tarafından işgörenlerin örgüte olan katkılarının ve refahlarının ne derece değerli görüldüğünü içermektedir ve algılanan örgütsel destek sayesinde işgörenlerin iş devamsızlıklarında azalmanın olacağı ve de işgörenlerin beklentilerine yönelik örgüt amaçları doğrultusunda gösterilen çabaların ödüllendirilebileceği varsayılmaktadır” (Eisenberger vd., 1986: 500). İşgörenlerin örgüt tarafından değer görmesi ve önemsenmesi konusunda ki algılamalar ayrıca örgütün işgörenlerinin tutum ve davranışlarını tanımlarını ve onları ödüllendirme sorumluluklarını yerine getireceklerine olan güveni artırmalıdır. Bu ödüller ise övgü, rehberlik gibi gayri resmi olabileceği gibi promosyon, maaş artışı gibi resmi de olabilir (Wayne vd., 1997: 83).

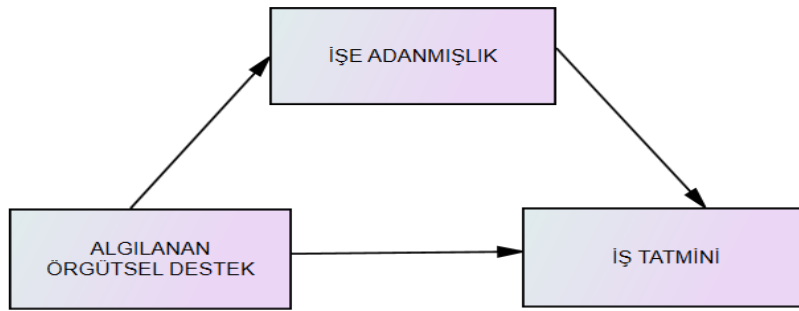
- **İş Tatmini :** “İş tatmini, kişide, çalışma yaşamı veya söz konusu kişi ile çalıştığı iş yeri koşulları arasındaki uyumun bir sonucu olarak ortaya çıkan memnuniyet duygusu ve kişinin işine karşı almış olduğu pozitif bir tutum olarak tanımlanmaktadır” (Ugboro ve Obeng, 2000: 254). “İş tatmini dendiğinde, işten elde edilen maddi çıkarlar ile işçinin beraberce çalışmaktan zevk aldığı iş arkadaşları ve bir eser meydana getirmenin sağladığı mutluluk akla gelir” (Bingöl, 1997: 270). Bir örgütün en değerli varlığının insan kaynağı olduğu düşünüldüğünde, insan kaynağından sağlanacak verimin maksimum seviyede olması işletmenin karlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde, işgörenlerin iş tatmin seviyesinin yüksek olması, örgütsel bağlılık, yüksek performans, kaliteli ürün gibi çıktıları sebep olur (Gül vd, 2008: 15).

- **İşe Adanmışlık :** “Adanmışlık kavramı; katılım, taahhüt, tutku, heyecan ve odaklanmış çabayı ifade etmektedir” (Schaufeli ve Bakker, 2010: 11). “İşe adanmışlık ise, işgörenlerin işlerinde severek çaba göstermelerini, işlerine odaklanmalarını ifade etmektedir. Bu nedenle işe adanmışlık, iş görenlerin gösterdikleri performansları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir” (Turhan vd., 2012: 180). Bir işgörenin işe adanmışlığı, çalışma arkadaşları ile arasındaki iletişime, hizmet sunduğu kişiler ile iletişimine, yapmakta olduğu işin kalitesine ve de meslektaşlarının işleri hakkında sergiledikleri tutum ve davranışlara bağlı olmaktadır (Sağsan ve Fırtına, 2015: 7). “İşe adanmışlık düzeyi yüksek çalışanların, diğer çalışanlara göre daha fazla inisiyatif aldıkları, proaktif davranışlar gösterdikleri, öğrenmeye daha fazla istekli oldukları” (Sonnentag, 2003:518) yaptıkları işten daha fazla memnuniyet duydukları, örgüte karşı daha fazla bağlılık hissettikleri ve bunların işten ayrılma niyetlerinin düşük olduğu görülmüştür (Demerouti ve diğ., 2001:279; Schaufeli ve Bakker, 2010:293).

Yöntem

Algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın rolünü belirlemeye yönelik olan bu araştırmada, öncelikle örneklem ve ölçeklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ardından örneklemden elde edilen veriler ışığında oluşturulan modele ilişkin analizler yapılmıştır. Bu kapsamda faktör analizleri yapılmış ardından değişkenler arası korelasyonlar tespit edilmiş ve mevcut modele ilişkin kurulan yapısal eşitlik modeli ile modelin uyum iyiliği testleri yapılmıştır. Uyum iyiliği testleri yapılırken değişkenler arası regresyon analiz sonuçları ve hipotez test sonuçları da sunulmuştur.

Yapılan araştırma kapsamında, değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmak amacı ile Şekil 1’de gösterilen model oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

- H1: Algılanan örgütsel destek iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.
- H2: Algılanan örgütsel destek işe adanmışlığı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.
- H3: İşe adanmışlık iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.
- H4: Algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracı rolü vardır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini seyahat acentesi çalışanları oluşturmaktadır. Örneklemi ise kolayda örneklem yöntemiyle seçilmiş Gaziantep ilindeki A grubu seyahat acentesi çalışanları oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet kısıntısı nedeniyle 25 A-grubu seyahat acentesi çalışanlarından 250 kişiye anket yapılması planlanmıştır. Yapılan anketlerden 11 anket cevaplandırılmamış, 2 anket ise eksik cevaplandırılmıştır. Bu nedenle araştırmanın örneklemini 237 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların 68’si kadın, 169’u ise erkektir. Katılımcıların 57’si 18-25 yaş, 1159’u 26-40 yaş ve 21’i ise 41 ve üzeri yaşa sahiptir. Katılımcıların 84’si 1-5 yıl, 142’si 6-10 yıl ve 11’i ise 11 ve üzeri yıl çalışma deneyimine sahiptir.

Araştırmanın Ölçekleri

- **Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği:** Araştırmada Rhoades vd. (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin kısa formu kullanılmıştır. Tek boyut ve beş ifadeden oluşan ölçeği Çınar (2013) çalışmasında kullanmış ve ölçeğin güvenilirliğini 0.91 olarak bildirilmiştir.
- **İşe Adanmışlık Ölçeği:** Schaufeli vd.(2006) tarafından geliştirilen, dinçlik (3 ifade), işe adanma (3 madde) ve işe yoğunlaşma (3 madde) olmak üzere üç boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlemesi Özkalp ve Meydan (2015) tarafından yapılmış ve çalışmada ölçeğin güvenilirliği 0.83 olarak bildirilmiştir.
- **İş Tatmini Ölçeği:** Chen vd. (2009) tarafından hazırlanan tek boyut ve beş maddeli ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlemesi Turunç ve Çelik (2012) tarafından yapılmış ve çalışmada ölçeğin güvenilirliği 0.90 olarak bildirilmiştir.

Araştırmada tüm ölçümler beşli likert tipi ölçekle gerçekleştirilmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Bulgular

Araştırmada elde edilen verilere SPSS 21 ve Amos programında analizler yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve ölçeklerin tümünün birlikte incelendiği ölçüm modelinin yapısal geçerliliğini incelemek üzere doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen ve Tablo 1’de sunulan uyum iyiliği değerlerine göre ölçeklerin ve araştırma modelinin veri ile iyi uyum düzeyinde olduğu görülmüştür (Meydan ve Şeşen, 2015; Gürbüz ve Şahin, 2016).

Tablo 1.

Ölçeklerin ve Araştırma Modelinin Uyum İyiliği İstatistikleri

Uyum İyiliği Değerleri	χ^2	df	CMIN /DF	SRM R	IFI	CFI	TLI	RMSEA
Örgütsel Destek	62,41	31	2.01	.020	.992	.992	.986	.049
İşe Adanmışlık	21.15	10	2.11	.012	.991	.991	.990	.052
İş Tatmini	42.36	32	1.32	.011	.995	.995	.992	.041
Ölçüm Modeli	237.205	161	1.47	.039	.991	.991	.983	.046

DFA sonucu ölçeklerin uyum iyiliği değerlerini sağladığı ve iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

Araştırma değişkenlerinin betimleyici istatistikleri ve aralarındaki korelasyon değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Tablo 2 incelendiğinde, araştırma değişkenleri arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler görülmüştür.

Tablo 2.

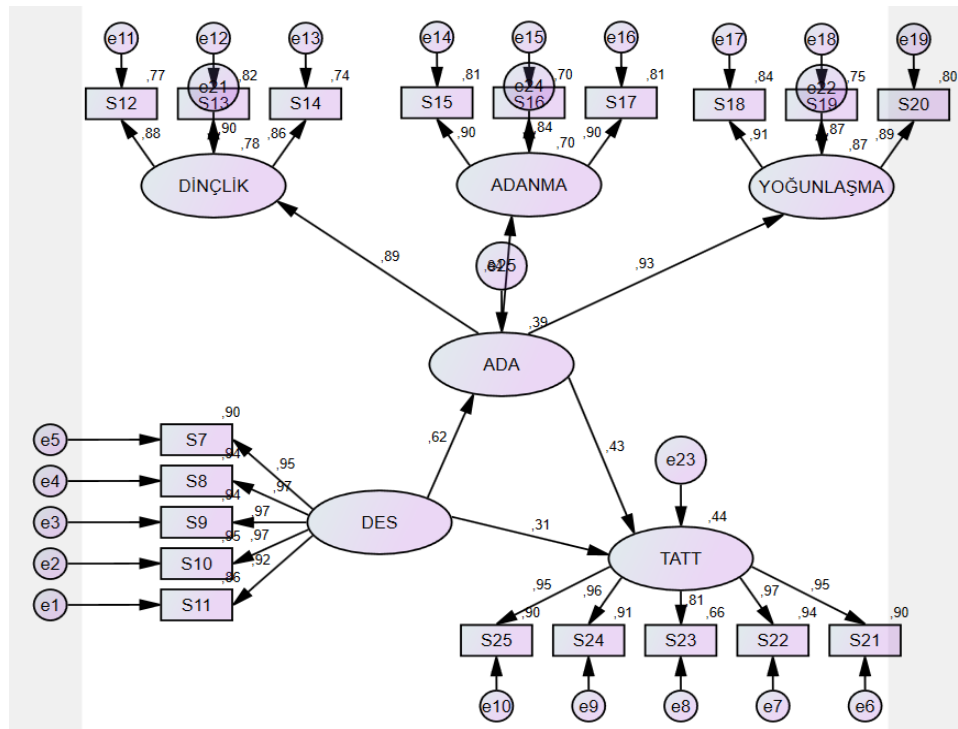
Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort.	Std. Sapma	Örgütsel Destek	İşe Adanmışlık	İş Tatmini
Örgütsel Destek	3.87	1.12	(0,88)		
İşe Adanmışlık	3,54	.97	.632**	(0,90)	
İş Tatmini	3,84	.83	.328**	.441**	(0,92)

**p<.001, n= 237, Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri parantez içinde verilmiştir.

İkinci aşamada araştırma modeline ilişkin yapısal model kurulmuş ve Amos paket programı ile uyum iyiliği değerleri test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli Şekil 2’ de ve regresyon ağırlıkları Tablo 3’te verilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda nedensel ilişkileri ve aracılık etkisini incelemek üzere Şekil 1’de sunulan nedensel yapısal eşitlik modeli analiz edilmiştir. Aracılık rolünü test edebilmek için dolaylı etkilerin anlamlılığına bakılmış ve bunun için ise bootstrap yöntemi kullanılmıştır. 5000 örneklemden oluşan % 95 güven aralığında en yüksek olabilirlik yöntemi kullanılmış ve monte carlo parametrik bootstrap seçeneği seçilmiştir. Bootstrap güven aralığı alt değerleri (Lower Bounds) ve güven aralığı üst değerleri (Upper Bounds) bootstrap standardize edilmiş etkiler dolaylı etkiler verileri Tablo 3’te sunulmuştur.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkiler Tablo 3.'te sunulmuştur. Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerinde ($\beta = .621, p<.001$) pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. İşe adanmışlığın iş tatmini üzerinde ($\beta = .429, p<.001$) pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerinde doğrudan ($\beta = .308, p<.001$) ve dolaylı ($\beta = .266, p<.001$) anlamlı etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre Algılanan örgütsel desteğin çalışan iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın kısmi aracılık rolü vardır. Ortaya çıkan bulgular çalışmanın dört hipotezini de desteklemiştir.

Tablo 3.

Aracılık Analizi

Test Edilen Yol			β	SH	YD %95 GA	
					ALT	ÜST
İşe Adanmışlık	<---	Örgütsel Destek	0,621***	0,51	.50	.72
İş Tatmini	<---	İşe Adanmışlık	0,429***	0,78	.26	.58
İş Tatmini	<---	Örgütsel Destek				
Toplam Etki (c)			0,575	0,51	.46	.67
Doğrudan Etki (c')			0,308***	-	.15	.46
Dolaylı Etki (axb)			0,266***	-	.15	.38

Not: n= 237 (5.000 Bootstrap örnekleme), YD %95 GA = Yanıllığı düzeltilmiş %95 Güven Aralığı, X= Örgütsel Destek, Y= İş Tatmini, M= İşe Adanmışlık, a= X değişkeninin M değişkeni üzerindeki etkisi, b= M değişkeninin Y değişkeni üzerindeki etkisi, c= X değişkeninin Y değişkeni üzerindeki toplam etkisi, c'= X değişkeninin Y değişkeni üzerindeki etkisi. ***p<.001

Sonuç

Bu çalışmada algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracılık rolü olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 237 kişiden anket aracılığı ile toplanan veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık ve iş tatmini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu algılanan örgütsel destek ile iş tatmini ve işe adanmışlık arasındaki ilişkileri inceleyen (Işık ve Kama,2018; İnce,2016; Anafarta, 2015) çalışma sonuçlarıyla uyumludur. Bu bulgu çalışanların örgütsel desteği olumlu algılamaları neticesinde iş tatminlerinin ve işe adanmışlık düzeylerinin arttığını göstermektedir. Araştırmada işe adanmışlığın da iş tatminin pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Bu bulgu işe adanmışlık ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen (Yeh, 2013; Orgambidez-Ramos ve De Almeida, 2017; De Simone vd., 2018) çalışma sonucuyla uyumludur. Bu bulgu işe adanmışlık düzeyi yüksek çalışanların iş tatmin düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracı rolünü belirlemeye yönelik yapılan aracılık analizi neticesinde ise işe adanmışlığın algılanan

örgütsel destek ile iş tatmini arasındaki ilişkide kısmi aracı rolü olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgu algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın artırıcı etkisini göstermektedir.

Kaynakça

- Anafarta, N. (2015). Algılanan örgütsel destek ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: iş tatmininin aracılık rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 26(79), 112-130.
- Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work & Stress*, 22(3), 187-200.
- Bingöl, D. (1997), Personel Yönetimi, Beta Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.
- Chen, F. C., Ku, E., Shyr, Y. H., Chen, F. H., & Chou, S. S. (2009). Job demand, emotional awareness, and job satisfaction in internships: The moderating effect of social support. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 37(10), 1429-1440.
- Çınar, Ö. (2013). Yapısal eşitlik modellemesi ile iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel destek ve örgütsel adaletin örgütsel çıktılar üzerindeki etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü: Kahramanmaraş bankacılık sektöründe bir alan araştırması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*,
- De Simone, S., Planta, A., & Cicotto, G. (2018). The role of job satisfaction, work engagement, self-efficacy and agentic capacities on nurses' turnover intention and patient satisfaction. *Applied Nursing Research*, 39, 130-140
- Demerouti, E., Bakker, A. B., De Jonge, J., Janssen, P. P., & Schaufeli, W. B. (2001). Burnout and engagement at work as a function of demands and control. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 279-286.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Gül, H., Oktay, E. ve Gökçe, H.(2008). İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti ve Performans Arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Akademik Bakış*, 15, 1-11.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. (3.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Işık, M., ve Kama, A. (2018). Algılanan örgütsel desteğin işgören performansına etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 395-403.
- İnce, A. R. (2016). Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15 Sayı:57 (649-660).
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). Yapısal eşitlik modellemesi: AMOS uygulamaları, (2.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Orgambidez-Ramos, A., & de Almeida, H. (2017). Work engagement, social support, and job satisfaction in Portuguese nursing staff: A winning combination. *Applied Nursing Research*, 36, 37-41.

- Özkalp, E., ve Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan İşe Angaje Olma ölçeğinin Türkçe’de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 1-19.
- Rhoades, L., ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of applied psychology*, 87(4), 698-714.
- Rhoades, L., Eisenberger, R., & Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: The contribution of perceived organizational support. *Journal of applied psychology*, 86(5), 825-836.
- Sağsan, M., ve Fırtına, B. (2015). Bilgi mesleğine bağlılık ve adanmışlık: platonik bir ilişkinin gelgitleri ve profesyonellikle imtihanı. *Bilgi Dünyası*, 16 (1), 1-22.
- Schaufeli, W. B., ve Bakker, A. B. (2010). Defining and measuring work engagement: Bringing clarity to the concept. In: A. B. Bakker & M. P. Leiter (Eds.), *Work engagement: A handbook of essential theory and research*, (pp. 10–24). New York, NY: Psychology Press.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: Acrossnational study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701–716.
- Sonnentag, S. (2003). Recovery, work engagement, and proactive behavior: a new look at the interface between nonwork and work. *Journal of applied psychology*, 88(3), 518
- Turhan, M., Demirli, C., & Nazik, G. (2012). Sınıf öğretmenlerinin mesleğe adanmışlık düzeyine etki eden faktörler: Elazığ örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 179-192.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 183-206.
- Turunç, Ö., ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(2), 57-78.
- Ugboro, I. ve K. Obeng; (2000). “Top Management Leadership, Employee Empowerment, Job Satisfaction, And Customer Satisfaction In Total Quality Management Organizations: An Empirical Study”, *Journal Of Quality Management*, 5 (2), Ss.247-272.
- Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: a social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.
- Yeh, C. M. (2013). Tourism involvement, work engagement and job satisfaction among frontline hotel employees. *Annals of Tourism Research*, 42, 214-239.

Konular

Açık ve Uzaktan Öğrenme Arkeoloji Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi Avrupa Birliği Bankacılık ve Sigortacılık Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Beşeri ve İktisadi coğrafya Bilgi ve Belge Yönetimi Bölgesel Çalışmalar Çağdaş Dünya Tarihi Çocuk Gelişimi Dilbilimi Ekonometri Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları Eskiçağ Tarihi Felsefe Finans Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji Fiziki Coğrafya Gazetecilik ve Medya Çalışmaları Gelişim Psikolojisi Genel Türk Tarihi Görsel İletişim Tasarımı Halkla İlişkiler, Hukuk, İnsan Hakları , Anayasa Hukuku, İktisadi Düşünce İktisat Tarihi İletişim Çalışmaları Kamu Yönetimi Makro İktisat Maliye Mikro İktisat Muhasebe Nicel Karar Yöntemleri Organizasyon Ortaçağ Tarihi Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji Pazarlama Reklamcılık Sanat Tarihi Sinema Siyasal Düşünceler Siyasal Hayat ve Kurumlar Siyaset Bilimi Siyasi Tarih Sosyal Hizmet Sosyal Politika Sosyal Psikoloji Sosyal ve Kültürel Antropoloji Sosyoloji Turizm Türk İslam Sanatı Uluslararası İktisat Uluslararası İlişkiler Uluslararası Ticaret Uygulamalı Psikoloji Üretim ve Operasyon Yönetimi Yakınçağ Tarihi Yeniçağ Tarihi Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Yönetim Bilişim Sistemleri Yönetim ve Strateji Yükseköğretim Çalışmaları, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Eğitim Bilimleri Güzel Sanatlar Eğitimi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Özel Eğitim Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Sosyal Bilimler Eğitimi Temel Eğitim Türkçe Eğitimi Yabancı Dil Eğitimi, Endüstri Ürünleri Tasarımı İç Mimarlık Mimarlık Peyzaj Mimarlığı Şehir ve Bölge Planlama, Geleneksel Türk Sanatları Müzik Plastik Sanatlar Sahne Sanatları Sinema Tasarım Taşınabilir Kültür Varlıkları / Sanat Eserleri Restorasyonu ve Konservasyonu.

Topics

Open and Distance Learning Archaeology Atatürk's Principles and History of the Republic European Union Banking and Insurance Western Art and Contemporary Art Human and Economic Geography Information and document management Regional Studies Contemporary World History Child Development Linguistics Econometrics Early Christian and Byzantine Arts Ancient History Philosophy Finance Physical Anthropology and Paleoanthropology Physical Geography Journalism and Media Studies Developmental Psychology General Turkish History Visual Communication Design Public Relations, Law, Human Rights, Constitutional Law, Economic Thought History of Economics Communication Studies Public Administration Macro Economics Finance Microeconomics Accounting Quantitative Decision Methods Organization Medieval History Ottoman Institutions and Civilization Learning-Cognitive-Bio-Experimental Psychology Marketing Advertising History of Art Cinema Political Thoughts Political Life and Institutions Political Science Political history Social service Social Policy Social Psychology Social and Cultural Anthropology Sociology Tourism Turkish Islamic Art International Economics International Relations international Trade Applied Psychology Production and Operations Management Modern History Modern History Local Governments, Urban and Environmental Policies Management Information Systems Management and Strategy Higher Education Studies, Computer Education and Instructional Technology Religious Culture and Moral Education educational Sciences Fine Arts Education Mathematics and Science Education Special Education Guidance and Psychological Counseling Social Sciences Education Basic Education Turkish Education Foreign language Education, Industrial Products Design Interior Architecture Architecture Landscape Architecture City and Region Planning, Traditional Turkish Arts Music Plastic arts Performing Arts Cinema Design Portable Cultural Property / Restoration of Artworks and Conservation.